ఆంధ్రపత్రిక

శార[illegible] ఉగాది సం[illegible]క 1960-61

శ్రీ
నాగార్జున ప్రొడక్షన్స్
సమర్పించు
ప్రధమ చిత్రం
(సాంఘికం)

ఉగాది శుభాభివందనములు

రచన
D.V. నరసరాజు B.A

పాటలు
కొసరాజు, చిరంజీవి

కెమెరా
పి. యవ్. రాయి

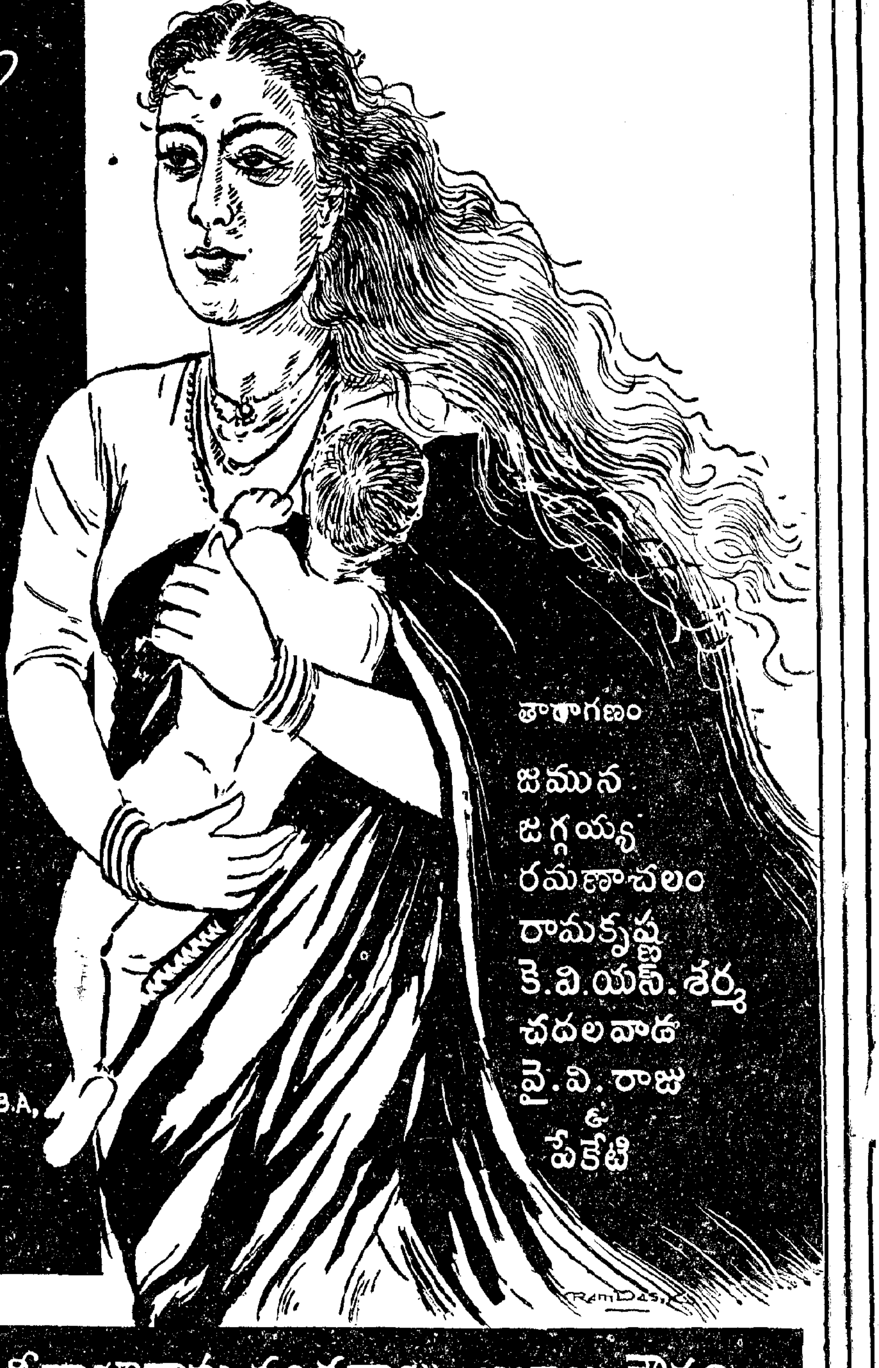
సంగీతం
B. గోపాలమ్

ఆర్టు
K.S.N. మూర్తి..

నృత్యాలు
వేణుగోపావ్

డైరెక్టరు
K. కామేశ్వరరావు, B.A.

స్టూడియో.... వీనస్
రికార్డింగు.... భరణి

తారాగణం
జమున
జగ్గయ్య
రమణాచలం
రామకృష్ణ
కె.వి.యస్. శర్మ
చదలవాడ
వై.వి.రాజు
&
పేకేటి

నిర్మాతలు... శ్రీ రాజా రామచంద్రరాజు & అబ్బాయి చౌదరి

CHITRALEKHA

ఆంధ్రపత్రిక

శార్వరి సంవత్సరాది సంచిక

[ఏబది ఒకటవ సంచిక]

[1960-61]

★

సంపాదకుడు:

శివలెంక శంభుప్రసాద్

★

వెల: రూ. 2

ఆంధ్రపత్రికా కార్యాలయమున ముద్రితము

సంచిక 51

శార్వరి సంవత్సరాది సంచిక

సంవత్సరము 1960 - 61

విషయానుక్రమణిక

త్రివర్ణ చిత్రాలు: వసంత శోభ—శ్రీ కేతినీడి భానుగరావు (ముఖచిత్రం);
పౌరాణి: శ్రీ కల్యాణప్రసాదశర్మ; పల్లెపడతులు: శ్రీ వర్మ

ADVERTISERS' INDEX

ఓమ్

ప్రస్తావన

వికారి సంవత్సరం ప్రపంచంలో పెక్కు రంగాలలో పలువికారాలు పుట్టించి, విస్తరింపజేసినా, తుదకు నిర్వికారతకు నారులు పోసే నిర్గమించిందనవచ్చు; కదన భీతి కాదంబినిని కదల్చి “యుద్ధం మనకు వద్దు”, “పోరు నష్టం, పొందు లాభం” అన్న శాశ్వత హితసూక్తులను తమచుట్టూ ఇనుప తెరలు దించుకున్న అగ్రరాజ్యాధినేతల అంతరంగాలలో మరొకమారు మినుకు మినుకుమనజేసి మరలిపోయిందనవచ్చు. ఈ మాత్రం మినుకుకు కారణం మారణాయుధాలను సిద్ధపరచి స్వాయత్తం చేసుకొనే పోటీలో ఎవరిదీ పైచేయి కాబోదన్న పరిజ్ఞానం ప్రతిభాసించడమే. ఈ ప్రతిభానానికి మూలం మానవుని విశ్వరహస్య విజ్ఞానవల్ల కలిగిన పరిణామమే; అభివృద్ధి నిరోధక శక్తులను అణచి, అభ్యుదయం సాధించాలనే తీవ్రతర వేదనే.

ఈ జిజ్ఞాస, వేదన వికారిలో కలిగినంతగా మరెప్పుడూ కలుగలేదేమో! భూభౌతిక విజ్ఞాన పరిశోధన వికారిలో అపూర్వ విజయాలను అందుకొన్నది. దీనితో మానవుని భావనాధారే మరొక మార్గానికి మళ్ళింది. ఉపగ్రహాల సర్జన ప్రయత్నం మరొక అంగ ముందుకు సాగింది. సోవియట్ యూనియన్ వైజ్ఞానికులు విళంబి సంవత్సరంలో వదలిన మొదటి గ్రహవేధి “ల్యూనిక్” (రాకెట్) రోదసి కుహరాన్ని భేదించుకొని సూర్యకక్ష్యచొచ్చి సూర్యమండలం చుట్టూ ప్రదక్షిణం చేసే గ్రహమైంది. వికారిలో వదలిన మరొక గ్రహవేధి చంద్రమండలం ఆవలివైపు అంచులు చూచి, దాని స్వరూప స్వభావాలను మనకు అందజేసింది. అమెరికా కూడా ఈ కృషిలో వెనుకబడలేదు.

ఈ గ్రహవేధులు వికారిలో అగ్రరాజ్యాధినేతల అహంతను హతమార్చి కనువిప్పు కలిగించాయి. ఒగ్గడంకన్నా తగ్గడమే తగవని వారు తలపోశారు. సోవియట్ యూనియన్‌కు బ్రిటిష్ ప్రధాని శ్రీ మాక్మిలన్, అమెరికా ఉపాధ్యక్షుడు శ్రీ నిక్సన్ వెళ్ళిరావడం, అమెరికా అధ్యక్షుడు శ్రీ ఐసెన్ హోవర్ సౌహార్దం కనబరుస్తూ వెళ్ళదలచడం—తదుపాంగంగా, తొలిసారిగా భారతం మొదలయిన ప్రాచ్యదేశాలలో పర్యటించడం, సోవియట్ అగ్రనాయకులు మికోయన్, కృశ్చేవ్ అమెరికాకు వెళ్లడం, అధినాయక సమావేశ పరంపర జరుపాలని నిశ్చయం కావడం—ఇవన్నీ గ్రహవేధి సృష్టించిన ఘటనలే అనవచ్చు.

అగ్రరాజ్యాలే పెక్కు విషయాలలో వెనుకడుగు వేసినా, చైనా - మనతో సహస్రాబ్దుల సంస్కృతి సంబంధానుబంధాలున్న చైనా-మన సరిహద్దులపై తన కబంధ హస్తాలు సాచడం, మనతోనే కాదు; అటు ఇండోనీషియాతో, ఇటు బర్మాతో, మరొకవైపు పాకిస్తాన్‌తో, ఇంకొకవైపు నేపాల్‌తో వివాదాలుపడి సీమోల్లంఘనంచేసి మైత్రి వాతావరణం కలుషితమొనర్చి తన వైదేశిక నీతిమారత్వాన్ని చాటుకోవడం శోచనీయమే అయినా, ఇట్టీవల తన అంతరువు అరసి, మనతో చెలిమితో మెలగడానికి ఒడంబడడం హర్షించదగిందే. దలైలామాకు ఆశ్రయమిచ్చామన్న అక్కసుతో ఈవిధంగా ప్రవర్తించిందనే అపయశస్సు మాత్రమే చైనాకు దక్కింది. జార్ చక్రవర్తుల సామ్రాజ్యంలోని భౌగోళిక పరిస్థితికి భంగం రాకూడదని స్టాలిన్, కృశ్చేవ్‌లు భావించినట్లే, అలనాటి చైనా సామ్రాజ్యం భౌగోళిక పరిస్థితికి ఎంతమాత్రమూ చేటు వాటిల్లకూడదనేదే చౌఎన్ లై మనస్తత్వమని ప్రపంచం గ్రహించకపోలేదు. ఈ క్లిష్టపరిస్థితిలో భారత సంస్కృతికి మూలకందమైన నిగ్రహంతో, క్షమతో మన ప్రధాని

మాత్యుడు శ్రీ నెహ్రూ ప్రవర్తించడం మరొకమారు మన దేశం ఎత్తుకొన్నట్లు చేసింది.

ఇక్కడ సరిక్రొన్ని ప్రాంతాలలోనూ "చంక దుడ్డు శరణార్థి" తత్త్వం తలయెత్తకపోలేదు. జెనీవాలో జరిగిన అగ్రరాజ్య విదేశమంత్రి సమావేశంలో నిరాయుధీకరణకు నూతనసంస్థ స్థాపించబడినా, నిరాయుధీకరణ కార్యక్రమం అనుసరించే పక్షంలో తమ అణ్వస్త్రాలన్నిటిని ధ్వంసం చేయడానికి పదేపదే క్రుశ్చేవ్ సంసిద్ధతను ప్రకటించినా, ఫ్రాన్సు అణ్వస్త్ర పాటవ పరీక్షను మానుకోలేదు; అమెరికా యూరపియన్ దేశాలతో అణ్వస్త్ర విజ్ఞాన వినిమయానికి ఒడంబడిక చేసుకోకపోలేదు.

ఇటు పాకిస్తాన్‌తో మనకుగల లుకలుకలు తొలగి, ఎట్టకేలకు అనుకూల వాతావరణం ఏర్పడడం మెచ్చదగింది. సరిహద్దు దుర్ఘటనలను సమయింపజేయడానికి ఉభయ దేశాలమధ్య ఉన్నతస్థాయిలో సంతృప్తికరమైన సంధి కుదిరింది. పాకిస్తాన్ అధ్యక్షుడు జనరల్ అయూబ్ ఖాన్ ఢిల్లీకి వచ్చి శ్రీ నెహ్రూను కలుసుకొని ఉభయదేశాల సమస్యలను న్యాయ్యమయిన విధంగా పరిష్కరించుకోవాలనే నిర్ణయం చేసుకొన్నాడు. సింధు జలాల పంపిణీ కూడా అనుకూలంగా జరిగే సూచనలు గోచరమౌతున్నాయి.

తక్కిన మన ఇరుగు పొరుగు దేశాలలో పెక్కు దుర్ఘటనలు, ఘటనలు జరిగాయి. లంక ప్రధాని భండారనాయకే హత్యకు గురిఅయ్యాడు. అప్పటి విద్యాశాఖా మంత్రి దహనాయకే ప్రధానిగా నూతన మంత్రివర్గం ఏర్పడి, అదిన్నీ ఓడిపోవడంవల్ల జరిగిన కొత్త ఎన్నికలలో ఎక్కువస్థానాలు సంపాదించిన యునైటెడ్ నేషనల్ పార్టీ నవ మంత్రివర్గాన్ని డడ్లీ సేనానాయకే ప్రధానిగా స్థాపించింది. నేపాల్‌లో శ్రీ బిశ్వేశ్వర్ ప్రసాద్ కొయిరాలా నాయకుడుగా తొలిసారిగా ఎన్నుకోబడిన మంత్రివర్గం అధికారానికి వచ్చింది. ఇండోనేషియాలో ప్రెసిడెంట్ సోకర్నో మంత్రివర్గం ఉపదిష్ట ప్రజాస్వామ్య విధానంతో పరిపాలనకు పూనుకుంది. బర్మాలో ఎన్నికలు జరిగి ఉను నాయకత్వాన నూతన ప్రభుత్వం నెలకొన్నది ఘనా రిపబ్లిక్‌గా రూపొందింది. సింగపూర్ స్వయం ప్రభుత్వం సంపాదించింది.

భారతదేశమూ ఇతర దేశాలతో పాటిగా పెక్కురంగాలలో ముందుకు ఉరకుతున్నది. ద్వితీయ ప్రణాళిక తన లక్ష్యాలు ఏమాత్రమూ చెక్కుచెదరక కొనసాగుతున్నది. పారిశ్రామికాభివృద్ధి మూడు పూవులారు కాయలుగా సాగిపోతున్నది. భిలాయ్, దుర్గాపూర్, రూర్కేలా, ఉక్కు కార్ఖానాలు మొదటి కొలుములను ప్రారంభించాయి. మన పరిశ్రమల ప్రవృద్ధికి, ప్రాజెక్టుల నిర్మాణానికి విదేశాలు అహమహమికతో సహాయపడదలుస్తున్నాయి. భారీ పరిశ్రమల నిర్మాణానికి సోవియట్ యూనియన్, రుమేనియా, జెకోస్లోవేకియా వాగ్దానం చేశాయి. కోయనా ప్రాజెక్టు నిర్మాణానికి ప్రపంచం బ్యాంకి రెండున్నర కోట్ల డాలర్లు అప్పు పెట్టింది. జెకోస్లోవేకియా 23 కోట్ల ఋణం ఇవ్వడానికి సమ్మతించింది. మనతోను, ఇతర ప్రాచ్యదేశాలతోను సన్నిహితత్వానికి సోవియట్ యూనియన్ మున్నగు దేశాలు చేయి చాపుతున్నాయి. దీనికి తార్కాణలే క్రుశ్చేవ్, వరోషిలోవ్, ఫిన్‌లెండ్ ప్రధాని మున్నగువారు మన దేశానికి రావడమూ, ఇతర ప్రాచ్యదేశాలలో సంచరించడమూను.

రాజకీయంగా విశాల దేశంలోని పెక్కువికారాలు పొడసూపినా, భాషాప్రయుక్తంగా బొంబాయి, గుజరాత్ రాష్ట్రాలు అవతరించడానికి నిర్ణయం జరిగింది. కేరళంలో శాంతిభద్రతలు రక్షించజాలని కమ్యూనిస్ట్ ప్రభుత్వాన్ని ఇండియా రాష్ట్రపతి రద్దుచేసి మరల అసెంబ్లీకి ఎన్నికలు జరిపించగా, కమ్యూనిస్టులు పూర్తిగా ఓడిపోయారు. కాంగ్రెస్ తను అత్యధికబలం సంపాదించినా, ప్రజాస్వామ్య శక్తులను ఏకంచేసేదృష్టితో ప్రజాసోషలిస్టుపార్టీ నాయకుడు శ్రీ పట్టం థానుపిళ్ళై ముఖ్యమంత్రిగా నూతన మంత్రివర్గం ఏర్పడడంలో సహకరిం

చింది. ఆంధ్ర ముఖ్యమంత్రి శ్రీ నీలం సంజీవరెడ్డిగారు 65వ అఖిలభారత కాంగ్రెస్ అధ్యక్షులుగా ఎన్నికయ్యారు. బెంగుళూరులో జరిగిన ఈ కాంగ్రెస్ మహాసభ అగ్రరాజ్యాలమధ్య ప్రచ్ఛన్నయుద్ధం కొంత తగ్గుముఖం పట్టినందుకు హర్షం ప్రకటిస్తూ తీర్మానించింది; దేశాభివృద్ధి ప్రణాళికల ఆచరణలో కాంగ్రెస్‌వాదులు ప్రధానపాత్ర నిర్వహించాలని హెచ్చరించింది.

ఉద్యోగుల జీతభత్యాల విషయంలో కేంద్ర ప్రభుత్వం కనుశ్రద్ధ వహించింది; వేతన నిర్ణాయకసంఘం చేసిన సిఫార్సులలో ముఖ్యమైనవాటిని ఆమోదించింది. దీనివల్ల కేంద్రప్రభుత్వానికి ఏటా అదనంగా 16 కోట్ల రూపాయలు వ్యయమౌతుంది.

భారతప్రభుత్వం రక్షణ విషయంలో స్వయం సమృద్ధం కావడానికి నిశ్చయించింది గనుక, తదనుగుణంగా, ఈసారిబడ్జెటులో రక్షణశాఖకు 272 కోట్ల, 56 లక్షల మొత్తం కేటాయించింది. ఇది నిరుటి వ్యయం కంటే 28 కోట్ల 56 లక్షలు హెచ్చన్నమాట. ఈ దృష్టితోనే రక్షణశాఖామంత్రి శ్రీ కృష్ణమీనన్ ఇచ్‌పూర్ ఆర్డ్‌నెన్స్ డిపోలో ఒక ఉక్కుపోత యంత్రానికి ప్రారంభోత్సవం జరిపారు.

బలమైన ప్రతిపక్షం ఉన్నప్పుడే ఏ ప్రజాస్వామ్యమైనా మనగలిగేదీ, మాట నెగ్గించుకో గలిగేదీని. విమర్శ, ప్రతివిమర్శ, సింహావలోకనం లేకపోతే పరిపాలనలో స్తబ్ధత ముంచుకురావడమూ, ప్రజలలో నైరాశ్యం నెలవుచేసుకోడమూ సహజం. రథం-మహాగంభీరంగా, వేగంగా వెళ్లుతున్నప్పుడు పక్కకు తొలగి ప్రమాదాలు కలుగకుండ "సన్నలు" వేస్తున్నట్టు ప్రతిపక్షాల విమర్శలు ప్రజాప్రభుత్వం అప్రమత్తతకు అవసరం. అలాంటి ప్రతిపక్షం మేధావుల నాయకత్వం ఉన్నప్పుడే సాధ్యం. కనుక ఈదృష్టితో శ్రీ రాజగోపాలాచారిగారు 'స్వతంత్రపార్టీ' అనేపేర ప్రతిపక్షం స్థాపించారు. శ్రీ రాజగోపాలాచారి వంటివారే దీనిని స్థాపించడం విశేషం. దేశాభ్యుదయ దృష్టితోనే ఈ పక్షం వ్యవహరిస్తుందని ఆశిస్తున్నాము.

సాంస్కృతికంగా వికారి పెక్కు వికారాలను పటాపంచలు చేసిందనే చెప్పాలి. కొన్ని ప్రాంతాల లోని రాజవంశాలవారి అపోహలను ఈ సంవత్సరం దూరం చేసింది. జపాన్ యువరాజు రాజవంశ సంప్రదాయాలను త్రోసిరాజని, మరొక వంశంలోని కన్యను పెండ్లాడాడు. అలాగే జపాను రాజకుమారి ఒక బ్యాంకు గుమాస్తా పాణిగ్రహించడం, కుమారునికని, అంతఃపుర కాంతల సంప్రదాయానికి ప్రతికూలంగా పాలివ్వడం, బ్రిటిష్ రాజకుమారి మార్గరెట్ ఒక సామాన్యుణ్ణి పరిణయం చేసుకోడం, దీనికి నిదర్శనలు.

ఇండియా, ఆస్ట్రేలియా క్రికెట్ జట్లకు కాన్పూరులో జరిగిన రెండవ టెస్ట్ పోటీలో ఇండియా జట్టు ఘన విజయం పొందింది. టెస్ట్ పోటీలలో ఆస్ట్రేలియాను ఇండియా ఓడించడం ఇదే మొదటిసారి.

జెనీవాలో జరిగిన ప్రపంచ చలనచిత్ర ప్రదర్శనంలో సత్యజిత్ రాయ్ తీసిన 'పథేర్ పాంచాలి,' 'అపరాజితా' అనే రెండు చిత్రాలు బహూకరించబడ్డాయి.

ఢిల్లీలో జరిగిన ప్రపంచ వ్యవసాయ ప్రదర్శనం పెక్కు దేశాల కార్మిక కర్షకులను, వ్యవసాయ నిపుణులను సన్నిహితం చేసింది. ఈ ప్రదర్శనానికి మన ప్రెసిడెంట్ డాక్టర్ రాజేంద్రప్రసాద్ ప్రారంభోత్సవం జరిపారు.

తొలిసారిగా భారతదేశంలో జెలిగ్జన్ యూనిట్ నెలకొల్పడం, ట్రాంబేలోని పరమాణుశక్తి పరిశోధన కేంద్రం 'అప్సరా' పూర్తికానుండడం కూడ వైజ్ఞానికంగా పెద్ద విషయాలే.

ఆంధ్రప్రదేశ్ వికారిలో వివిధ రంగాలలో తారస్థాయిని అందుకున్నది. ముఖ్యమంత్రి శ్రీ సంజీవరెడ్డి గారు అఖిలభారత కాంగ్రెస్ అధ్యక్షులు కావడం, ఆయనపిదప ముఖ్యమంత్రి పదవిని శ్రీ సంజీవయ్యగారు అలంకరించడం, ప్రజాస్వామ్య బద్ధంగా అధికార వికేంద్రీకరణ (పంచాయతి సమితుల, జిల్లాపరిషత్తుల

స్థాపన) ఆంధ్రప్రదేశ్ కీర్తిప్రతిష్ఠలను ఇనుమడింప జేశాయి.

కాని, రాష్ట్రానికి పేరుపెంపులు తెచ్చి, తమ కృషిఫలితాన్ని చూచి ఆనందిస్తున్న పలువురు కురువృద్ధులు పరమపదించడం విషాదకరం. రాజనీతి ధురంధరులైన డాక్టర్ పట్టాభి సీతారామయ్య; శ్రీ గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావుగార్ల అస్తమయం రాజకీయ రంగంలోను, శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్య, శ్రీ పరవస్తు రామానుజస్వామిగార్ల నిర్యాణం సాహిత్యలోకంలోను, శ్రీ దైతాగోపాలం, శ్రీ డి. వి. సుబ్బారావు, డాక్టర్ గోవిందరాజుల వేంకట సుబ్బారావుగార్ల కాలధర్మం నటబృందానికి, శ్రీ హరినాగభూషణం, ద్వారం నరసింగరావుగార్ల కన్నుమూత సంగీత ప్రపంచానికీ తీరని లోటు కలిగించింది.

రాష్ట్రం ఎంత పురోగమిస్తున్నా, పెక్కు సమస్యలింకా అపరిష్కృతంగానే ఉండిపోయాయి. మనకు విడిగా రైల్వేమండలం ఏర్పడివలసిఉంది; ఆహార మండలం నెలకొనవలసిఉంది; భారీ పరిశ్రమలు స్థాపించబడినిదే రాష్ట్రశ్రేయస్సు కుంటువడుతుంది గనుక భారీ పరిశ్రమలు నెలకొనవలసి ఉంది; గోదావరి నీరును ఇంకా అరికట్టి ఉపయోగించవలసి ఉంది.

భాషారాష్ట్రాలు ఏర్పడినా, ఇరుగు పొరుగు రాష్ట్రాలతో సరిహద్దు వివాదాలింకా తెగనే లేదు. విశాలమైన ఆంధ్రప్రదేశ్‌ను అంచులు కొరికి తిందామనే ధోరణే పరిసర రాష్ట్రాలవారిలో ఉన్నట్టు తోస్తున్నది. ఇది శార్వరిలో పరిష్కారమై సరిహద్దు ప్రజలకు, రాష్ట్రప్రజలకూ కూడా మనశ్శాంతి చేకూర్చ గలదని ఆశించవచ్చు.

ఈ విధంగానే అంతర్జాతీయ సమస్యలూ ఎన్నో మిగిలిపోయాయి. జాతి విద్వేషం అణుమాత్రమూ అణగారలేదు. బ్రిటిష్ ప్రధాని దక్షిణాఫ్రికా పార్లమెంటులో జాతివిద్వేష విధానాన్ని తీవ్రంగా ఖండించినా, అమెరికన్ న్యాయస్థానాలు ఎన్ని తీర్పులు చేసినా, శ్వేతజాతులలో ఇది నెలవుచేసుకుంటున్నదే కాని, తొలగిపోవడంలేదు. ఇటీవలనే జోహాన్స్‌బర్గ్‌లో శ్వేతజాతుల అహంకారానికి పలువురు ఆఫ్రికనులు గురిఅయి దుర్మరణం చెందారు. ఒకవైపు ఇస్రాయల్, మరొకవైపు అడినోవర్ ప్రపంచాన్నే లెక్కచేయడంలేదు.

ఈ సమస్యలు శార్వరిలో సర్వాంకషంగా పరిష్కృతమై పోగలవని, శార్వరి శర్వునివలె, శారద శర్వరివలె అనుచితాన్ని, అసంగతాన్ని అడుగంట జేసి, ధర్మజ్యోతులు వెలుగొంద జేయగలదని ఆశిస్తున్నాము.

శార్వరి సంపద తెచ్చె మన

శ్రీ దామోదరం సంజీవయ్య

(ఆంధ్రప్రదేశ్ ముఖ్యమంత్రి)

శార్వరీదేవి మనమీద చల్లనైన
దృష్టి ప్రసరించి యెల్లర కష్టములను
బాపి ప్రోవుత! మంచు నే ప్రణతు లిడుదు;
తల్లిపిల్లల ప్రోవంగ తరలి వచ్చె.

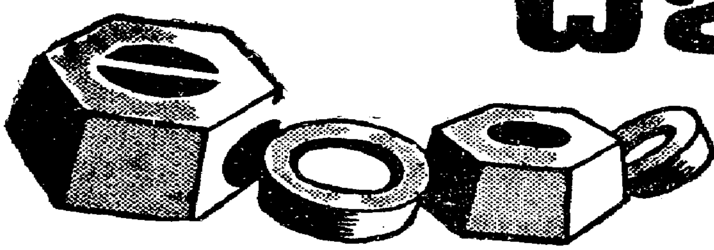
నీ కంఠము నీ చెంత నిలచియుండ
నిఖిల లోకాల ప్రోచెడు నీదు శక్తి
యినుమడించె గదమ్మ ఓ! ఈశు రాణి
తరలి రావమ్మ హృదయమ్ము తనివి తీర.

వచ్చె శార్వరి సంపద తెచ్చె మనకు
తెలుగు ప్రజలకు క్రొంగ్రొత్త వెలుగు నిచ్చె
కలసి కృషిసల్పు నైక్యమార్గమ్ము చూపె
తెలుగు వెలుగులు లోకాన వెలయునటుల.

అరుణపల్లవములు మెక్కి హాయి మీర
శుకపికాదులు మంజుల శ్రుతుల తోడ
'కుహూ కుహూ' యంచు తెలుగుల కోర్కెలను
గాన మొనరించె మోహనగళము లెత్తి.

కవులు పండితుల్ గాయకుల్ కలసి పాడి
తెలుగుదేశపు కీర్తిని తెలియజేయ
కష్టజీవులు కర్షకుల్ కలసి మెలసి
పాడిపంటల నభివృద్ధిపరుప మనకు
కొరత లేకుండ గడచును క్రొత్తయేడు.

ద్వితీయ దశ

అన్ని రాష్ట్రాలలో, కేంద్ర పాలిత ప్రాంతాలలో ఉన్న కొన్ని ప్రత్యేక ప్రాంతాలలోను, రెగ్యులేటెడ్ మార్కెట్లలోను మెట్రిక్ తూకాలు 1958 అక్టోబరు 1వ తేదీ నుండి ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. పూర్తిగా అమలుపరచడానికిగాను అప్పట్లో రెండేళ్ల వ్యవధి నిర్ణయింపబడింది.

ఈ రెండేళ్ల వ్యవధి 1960 సెప్టెంబరు 30వ తేదీతో ముగుస్తుంది. ఆ తర్వాత పై చెప్పిన ప్రాంతాలలో మెట్రిక్ తూకాల వినియోగం నిర్బంధమవుతుంది.

ద్వితీయ దశ ప్రారంభించటానికి అప్పుడే ఏర్పాట్లు జరుగుతున్నాయి. దేశంలోని మిగతా ప్రాంతాలకు కూడా ఈ పద్ధతి విస్తరించబడుతుంది. కేరళ రాష్ట్రమంతటా మెట్రిక్ పద్ధతి తూకాలు ప్రవేశపెట్టబడ్డాయి. ఇతర రాష్ట్రాలుకూడా త్వరలోనే ఈ పద్ధతిని అవలంబిస్తాయి.

మార్పు మన మంచికే

మెట్రిక్ పద్ధతి

అంతటా ఒకే పద్ధతి - ఎంతో సులభమైనది

భారత ప్రభుత్వం వారిచే జారీ చేయబడినది

DA 55/541

వికారి సంవత్సరంలో సాహిత్య వికాసం

శ్రీ సాళ్వ కృష్ణమూర్తి

ఏమేటి కాయేమి—వచ్చిన సాహిత్యాన్ని వచ్చినట్లే కోసి సంకుచేసుకోవడం ఒక విధంగా కలభింగ క్రియే అంటే చెప్పాలి. అయినా అదొక ఆర్తం మరి!

జరిగిన సంవత్సరం ఈ జరిగినట్లుగా కాక ఒకొక చోట్ల సాగి ఉన్నాయి. అయితే ఒక వ్యాసంలో 'జాజ్రటీ' (Jazzetry) ని గురించి, 'కోపనోద్యమా'న్ని గురించి విపులంగా వ్రాయడం ఉంటేది. 'కోపనోద్యమం' మాత్రం కొంచెం పాతది. జాజ్రటీ సరికొత్త సాహిత్యమార్గం! మరేం లేదు Jazz + Poetry = Jazzetry అంతే! అంటే పాశ్చాత్యదేశాల్లో ఒకటి రెండు దశాబ్దాలుగా నైచ్యముద్ర వేసుకొని గౌరవాన్ని అనిపించుకొన్న 'జాజ్' సాహిత్యానికి అనుగుణమైన కవితారచన జాజెటీ. దాన్ని గురించి పాశ్చాత్యులింకా ఊహలు వ్రాస్తూనే ఉన్నారు. 'కోపనోద్యమం' ఆరంభించిన యువక మేధావి వర్గం ఆ మార్గంలో వ్రాస్తూనే ఉన్నది. ఇంతకూ ఏమిటీ కోపనోద్యమం? సంఘంలో జీవితంలో ఉన్న సాంప్రదాయికమైన 'విలువలు' జారిపోయి క్రొత్త వాటిని నిర్మించుకోలేక లోకం, సంఘం, నాగరికత, నీతి, నియమం—అన్నిటిని ఎదిరించుకుంటూ ఈ అన్నింటిమీద తిరుగుబాటు చెయ్యడం. కాని ఈ తిరుగుబాటు చేసేవారు ఏమీ తెలియని వారనుకోవడానికి వీలేదు. వీరంతా మేధావులు—నిజంగా కూడా మేధావులే Angry Young Men, Beats మొదలైన పేర్లతో వ్యవహరించే వీరు తిక్కన రచయితల కంటె స్పష్టంగా ప్రతిభావంతులు. అది వీరితో వచ్చిన చిక్కు. అదే ఆ ఉద్యమానికి మూలహేతువు. దానికి అనువైన పరిస్థితులు కల్పించింది ఆధునిక విజ్ఞానశాస్త్రపు శక్తి. పోయిన సంవత్సరం సి. పి. స్నో వ్రాసిన 'విడిపోతున్న రెండు సంస్కృతులు' అనే వ్యాసం మేధావుల్లో సంచలనాన్ని కలిగించింది. జీవితానికి కళలకూ సమ్యక్ దృష్టి కావాలి. విజ్ఞాన శాస్త్రానిది విశ్లేషణామార్గం. ఈనాటికి విజ్ఞానశాస్త్రమంతా ఏకమేకై కూర్చుంది. కళలనూ జీవితాన్ని ప్రయోగాలుగా చేస్తున్నారు; చూస్తున్నారు, ఫలితంగా రెండు కాల ప్రవృత్తులు వాటిమధ్య ఆవులించే అఖాతం ఏర్పడింది.

ఈ పరిస్థితి పాశ్చాత్యదేశాల్లో ఉన్నంతగా కాకపోయినా అంతో ప్రాయంగా మన ఈ దేశంలోనూ అంతో ఇంతో లేకపోలేదు. దాన్ని గురించి ముందు ముందు కొంత సూచిస్తాను. ప్రపంచంలోని కల్లోల పరిస్థితి అన్ని దేశాల్లోనూ ఒకేవిధంగా ఉండడంవల్లనే ఈ సామ్యాన్ని పోల్చుకోడానికి వీలవుతున్నది. తెలుగు సాహిత్యంలో పోయిన సంవత్సరం వచ్చినసంపద ఎటువంటిదో, దాని తీరుతెన్నులు అభిరుచులు ఎటువంటివో పరిశీలిద్దాం.

ఈ సంవత్సర కాలంలో వచ్చిన తెలుగు సాహిత్యాన్ని చూచినంత వరకు, తోచినంతవరకు మనసుకు పట్టించుకొని చూస్తే నాకు కన్పించిన ముఖ్యలక్షణాలివి. సాహిత్యరంగం కొన్ని దశాబ్దులుగా ఉద్యమాలతో ఉరుకులాడింది. ఆ ఉరుకులాటలో చేసిన ఆలోచనలూ ఉరుకులాటగానే ఉండిపోయాయి. అటు తర్వాత కొన్నాళ్లు ఒక విధమైన స్తబ్ధత ఏర్పడింది. తర్వాత క్రమంగా ఆ స్తబ్ధత, జడత్వం విచ్చిపోతున్నది. అన్ని శాఖల్లోనూ మనస్సు ఆలోచనాభిముఖమౌతున్నది. ఉద్యమాలతో ఒడ్డుగడవైన సాహిత్యపు ఉద్యానం స్థిమితత్వాన్ని తెచ్చుకుంటున్నది. పండి వచ్చిన పంట నింపిపెట్టి కొలుచుకుంటున్నట్లుగా ఉన్నది సంవత్సరం. కవిత్వం, నవలలు, కథలు నాటికలు—అన్ని సాహిత్య శాఖలోను వచ్చిన జాతిరచనలు తక్కువే. క్రమంగా ఆ యా శాఖలను గురించి చూచుకుంటూ పోదాం.

ముందుగా కావ్యాలసంగతి: ప్రాచీనమైన, సాంప్రదాయికమైన భారతీయ కవితామార్గంగా స్వచ్ఛతరంగ భంగికగా, జీవనదిగా అవ్యాహతంగా సాగుతూనే ఉన్నది. ప్రాచీనులు మనకు గడించిపెట్టిన శాశ్వతసంపద అది. కొద్దికాలం క్రిందట వాల్మీకి రామాయణం, పోయిన సంవత్సరం భారతం భాగవతం, హరివంశం మూల గ్రంథాలతో సరిపోల్చి క్రొత్త తెలుగులు పంతగించుకుంటూ సర్వాంగసుందరంగా వచనరూపంలో చైత్రయాత్ర సాగించినవి; ఇంకా సాగిస్తాయి. క్రొత్తమీది కోరికతో కోతి ఆడించే మనస్సుకు కుదురుబాటు కొలిపి సిరాకసం అదుగులేని ప్రాత కావ్యాల అంత అక్కర కావడంలో వింతేమున్నది గనుక! ఇక సాంప్రదాయికమైన మార్గంలోనే క్రొత్తగా వచ్చిన స్వతంత్ర కావ్యాలలో మొట్టమొదట చెప్పుకోదగింది కీ. శే. కొడవలూరు రామచంద్ర రాజకవి వ్రాసిన 'మహాసేనోదయం'. నాయక ప్రతినాయకులను తీర్చడంలో కావ్యం దేవాసురయుద్ధం అంటే దివ్యాంశ కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారి ఒక మాట. ఈ దృష్టితో 'మహాసేనోదయం' విశ్వనాథ శ్రీమద్రామాయణ కల్పవృక్షానికి సమకాలీనంగా వచ్చిన మహాకావ్యం. స్కాందపురాణంలోని శివరహస్యఖండం ఆధారంగా వ్రాసిన కావ్యమిది. తెలుగులో ముదిగొండ బ్రహ్మయలింగకవి వ్రాసిన 'శివరహస్య ఖండత్రయ ప్రకాశిని' అనే వచనగ్రంథాన్ని ముఖ్యంగా అనుసరించి వ్రాశారు కవి. తాత్త్విక విషయాలను కథారూపంగా ప్రపంచించడం పురాణమైనపంథా. కార్తికేయుని పుట్టిసి హరశక్తి) రూపమైన తారకాసురుని వధించడం, శ్రీవల్లి కల్యాణం కావడం ఇందులో కథ. ఆయాచోట్ల అన్నిరసాలు పోషిస్తూ వస్తుసహజమైన ఔగ్న్యతన్ని అంగిటిబంటిగా త్రాగించేది కావ్యం. అయినా అతిమాత్రమైన సంయమం, భాషాచ్ఛందః పాండిత్యం, చిత్రబంధ కవిత్వ సర్వజ్ఞత—అన్నిటికంటె ఎక్కువగా ప్రసన్నత ఈ కావ్యానికి

శోధిహూర్చే విషయాలు. తరువాత చెప్పవలసింది కవిసమ్రాట్టుల శ్రీగిరిశతకం — ఈ సంవత్సరం 'భారతి'లో ప్రచురితమైంది. అలంకార భాషాప్రాగల్భ్యాలు ఇందులో మట్టం. ఆయన చిత్తశుద్ధి ఈ శతకానికి అలంకారం. భక్తిధారాంగంతో తనలోని పంచకోశాలు చించి తెలుగుమాటల్లో శివుని ముందుపోశాడు. ఆయన నిరహంకారిత ఈ కావ్యం చదివినవారి నందరినీ నిరహంకారులుగా చేస్తుందంటే ఇది సర్వజనీనమైన రచన అన్నమాట. ఏ పద్యం చూచినా చాలును గనుక ప్రత్యేకంగా ఒకపద్యాన్ని ఉదాహరించి అపచారం చెయ్యను. తరువాతిది మోటూరి వేంకటరావుగారి 'చకోరసందేశం'. మేఘసందేశ కావ్యాన్ని 'తూటాత్రిప్పికొట్టుట'గా వ్రాసిన చక్కని కావ్య మిది. ప్రతిపత్రలీన పరివ్యాప్తంగా అలముకొన్న స్త్రీప్రకృతిలోని ప్రతీక్షా సౌకుమార్యం నిజంగా చదివి అనుభవింపదగింది. మేఘసందేశమన్నాను గనుక రామపోలువారి అనువాదం 'దూతమేఘం' సున్నం వీరరాజకవి వ్రాసిన 'యక్షప్రవాసం' అనే కావ్యాలనుగూడ పేర్కొనాలి. 'యక్షప్రవాసం'లో యక్షుడు సందేశ మంపడు. తన ప్రియావిరహాన్ని గురించి ఖేదంతో వెళ్ళబోసుకుంటాడు. మరి బూర్గులవారి పండిన భాషాపాండిత్యం చాటే 'పండితరాజ పంచామృతం' (అనువాదం), ధుండిరాజకవి వ్రాసిన అభినవ కాదంబరికి వేదం వెంకటకృష్ణశర్మగారు చేసిన తొలి తెలుగనువాదం 'అభినవాంధ్ర కాదంబరి' కి॥ శే॥ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులవారి 'కృష్ణలీలా విలాసము' ప్రాచీన మార్గానికి చెందిన మరికొన్ని కావ్యాలు. గట్టి లక్ష్మీనరసింహంగారి 'గాథాసప్తశతి' అనువాదాన్ని కూడా ఈ పట్టున స్మరించాలి.

'ప్రాతక్రొత్తల మేలుకలయిక'గా వ్రాసేవారిలో సి. నారాయణరెడ్డి ఒకరు. ఆయన వ్రాసిన 'విశ్వనాథ నాయకుడు' చిన్నకావ్యమైనా గుణమైన కావ్యం. రవీంద్రుని 'గీతాంజలి'కి చలంగారు చేసిన భావవ్యక్తి పాటవంగల అనువాదం, తూత్తుపడిలో ఉంటూ తెలుగులో ముప్పైతొమ్మిది కీర్తనలు వ్రాసిన కేశవపల్లి సీతారామయ్యగారి 'కామధేను గానామృతం' విలక్షణమైన చేర్పులు.

నవ్యకవితామార్గానికి వస్తే మనకు రెండురకాల కవులు కనిపిస్తారు — కాల్పనిక కవితామార్గ చ్ఛాయలలోబడి ఖండికలు వ్రాసేవారు, అభ్యుదయ కవులు. నవీనుల్లో ఈసంవత్సరం పేరుబడ్డ పెద్దవాళ్ళెవరూ గొంతు విప్పినట్లు కానరాదు. అభ్యుదయ కవుల రచనలు కూడా తిరుగుబాటు తత్వాన్ని విడిచిపెట్టి సాత్త్వికదృష్టికి, భావప్రమితంగా వ్రాయాలనడానికి మళ్ళినాయంటే ఖండికా రచయితలు అంతకంటే ఎక్కువగానే సంయమానికి తత్వాభిముఖులు తిరగడంలో విశేషంలేదు. ఈయేడు వచ్చిన కవితాసంపుటాల్లో సికింద్రాబాదునుండి నవ్యసాహితీసమితివారు ప్రచురించిన "నవ్యసాహితి" ఒకటి. కాని అదేమంత చెప్పుకోదగినస్థాయిలో లేదు. విడిగా ప్రచురింపబడిన నవ్యకావ్యాల్లో నారాయణరెడ్డిగారి "వెన్నెలవాడ", కె.వి. రమణారెడ్డిగారి "అంగారకవల్లరి", మాదిరాజు రంగారావుగారి "కిర్మీరం", "మేల్కొన్న ఆకాశం", కుందుర్తి వ్రాసిన "యుగే యుగే" అనేవి పరిశీలింపదగినవి.

నాట్య సంగీతాలకు కవిత్వాన్ని మళ్ళా జోడించే ప్రయత్నం పాశ్చాత్యదేశాల్లో జరుగుతున్నదని "జాజ్‌ట్రీ"ని గురించిన వార్తల వల్ల తెలుస్తున్నది. అలనాటి 'లిరిక్కు'లు 'లైర్'ను విడిచిపెట్టి దూరమైపోయినాయి గదా! సంగీతానికి కవిత్వాన్ని జోడించిన రోజులవి. నాట్యానికి కవిత్వాన్ని జోడించదలుచుకున్న రోజులివి. "సంవాదినోర్వ మేధావినాం బుద్ధయః" అంటారుగదా. తెలుగు కవిత్వంలోనూ ఈ చాయ కనబడుతుంది— నారాయణరెడ్డిగారి "వెన్నెలవాడ" లోని రచనలు నృత్యనాటికల్లుగా ప్రదర్శింపవలసినవి. దేశంలో వచ్చిన మార్పువల్ల నాట్యసంగీతాలపట్ల ఆదరాభిమానాలు పెరుగుతున్నవి. దానికనుగుణమైన రచనలివి. కాని ఈ దేశంలో నాట్యం సమాహారకళగా, అన్నికళలకూ అంశగా నిలిచిందే— పాడడానికి కృతులు, అభినయానికి పదాలు, జావళీలు వ్రాశారు. ఇదేమీ క్రొత్త కానవచ్చు. నిజమే. తాత్కాలికంగా ఒక భావానికి వచ్చిన ప్రాధాన్యమే ఇది. ఈ సృష్టి ఆధునికుల కవితావ్యాసంగంలోనూ కనబడుతుంది.

ఈ యేడు వచ్చిన కొన్ని ఖండకావ్యాలు, ఆ కవిత్వంలోని పోకడలు ఎట్లావున్నాయో చూద్దాం. పైన చెప్పిన నవ్యకవుల గ్రంథాల్లోనూ ఈ చెప్పబోయే ఖండికల్లోనూ ప్రధానంగా కన్పించేది 'భావచిత్రణ' (Imagery) మీది మోజు. ముక్తపటికంటే ఎక్కువగా, సమర్థంగా అలంకారాల బదులు కవులీ 'భావచిత్రణ' చేస్తున్నారు. సౌందర్యసృష్టి దీనికి చోదకశక్తి. కాని ఈ భావచిత్రణ అనవసరంగా ఉండిపోవడం జరుగుతున్నది. కంతంమీద ఆధునిక చిత్రలేఖన ప్రభావం కూడా కనబడుతున్నది. కోపనోద్యమాంకురచ్ఛాయలు కూడా ఉన్నవి. ఈ నాలుగు విషయాల జ్ఞాపకంతో ఖండికా రచనలను చూస్తే నా మట్టుకు నాకు పోయిన సంవత్సరం వచ్చిన— అంటే పత్రికల్లో ప్రచురితమైన— వాటిలో మొదట జ్ఞాపకం వచ్చేది 'సుప్రసన్న' వ్రాసిన 'సాహస్రమన్మథము'. సాధకులు, దిగ్గజలోచకులు వ్రాసిన పంచాసదృశాలైన రచనలెన్నైనా వచ్చి ఉండవచ్చు. వానిని పరామర్శింప నక్కరలేదు— 'సాహస్రమన్మథము' మాత్రము మేలుజాతి రచన. కావ్యవస్తువు ప్రాతదే— వసంతర్తువులో మన్మథభావ విజృంభణము. సమర్థుడైన కవి ప్రాణిమనఃకోశమును ప్రవేశించి క్రమించి మన్మథభావం ఎట్లు ఉల్బణమగునో చక్కగా చిత్రించినాడు. ప్రాణుల ప్రవృత్తి వీధుల నభివర్ణించడమే కవిత్వం గదా. మన్మథావిష్టమైన మనసుకు వసంతర్తు దర్శనానికి తెగని లంకె. అది సంగీతము పాడిస్తుంది, ఇంచుక ఉన్మాదసదృశమైన ఉల్బణాతిగాయితే చూపిస్తుంది. ఈ క్రింది పద్యంలో కవి జేబుకొన్న ఆ భావాన్ని ఎలా పట్టినాడో చూడండి:

"వేళైె మన్మథు లాక్రమించిన దిశల్ వీణాక్వణత్క్రమరో
దోలావణ్యము కూర్చె దిశల దంతుల్ గున్నమామిళ్ళుగా
నాలో మన్మథ మన్మథమ్ములు చలన్నవ్యాంబుదార్ద్రింబులై
మాలారమ్యములైన యూహలు మృదూష్మాద్రిక్రియా హేతువుల్.

"నన్నము లో పండ్లు, కనినంతనె పొంగులువోవు యౌవనో
ద్విగ్నరసైక వాహములు, ప్రీష ఎఱుంగని సోగకన్నులన్
అన్నలువోని కోరికల అంతరమందు జ్వలించు కామ సం
లగ్నలు మద్వియోగభిర ఒత్త్యము లచ్చర లెన్నివందలో."

ఈ రెండవ పద్యంలోని, సగ్నత, పొంగులు వోవుట, ప్రీష ఎఱుంగమి, సిమసిమలాడు కోరికలు, విరహానుభవ తీవ్రత — మన ప్రబంధములుగా చూచుకుంటే కవి నేర్పు ఎంతటిదో తెలుస్తుంది. ఈ మృదూష్మదానికి కారణం వసంతదర్శనం. ఆ దానికి సాధనమైనవి కండ్లు— ఆధునిక చిత్రకారులు చెరిజేసి కండ్లు ఒకటిగాని రెండుగాని చిత్రించి భావానికి స్ఫూర్తిమత్త్వ మాపాదించినట్లే ఈయన ఒట్టి కండ్లనుకూర్చి ఉల్లేఖించాడు చూడండి:

"ఎదలో కామము కొల్పుకో దగినదా? ఈ కత్తులౌ కన్నులన్
తుదలన్ వక్రములట్లు వెల్గులను చిందుల్ త్రొక్కు నేత్రంబులన్
మదసంప్రసన్నయనంబులన్, భువన సామ్రాజ్యత్వ దర్పాఢ్యముల్
ఉదిత స్వప్నము లంబకమ్ములు నవరత్నామోదముల్ పెంపగా."

నామట్టుకు నే నీ ఖండిక చదివి ఆనందించాను. అట్లే బాలగంగాధర తిలక్ వ్రాసిన 'కఠోపనిషత్' భావచిత్రణలో సొగసైన రచన.

'తూలిన తాగుబోతు, కూలిన యింటినడికప్పు, బ్రతుకు మైలుదారిలో వ్రాలిన మృత్యువు రెక్క ఒకే కాన్వాసు మీద ఆర్టిస్టులు చిత్రిస్తున్న నిముషాన'— అంటూ పదాలతో బొమ్మ కట్టడం ఉంది. లోకాన్ని అడిగిగా, మనుష్యులని మృగాలుగా స్ఫురింపజేసే ఈ వాక్యాలు చూడండి:

'సీసల కొండ చిలవలు వెలుతురు కుండేళ్లను మ్రింగి సంఘపు మర్రిచెట్టును చుట్టుకొని మత్తుగా నిద్రబోయే సమయాన,

'మానవారణ్యంలోని పెద్దపులులు జరీబందు నాలు, ఓరుగాం కితమైన సువర్ణపతకాలు ధరించి సిటీలో సభావేదికమీద కథాకళీ నృత్యం చేస్తున్న కాలాన,

'సాయం విహారార్థ మరిగే నక్కని చుక్కల మినుకు మినుకుమనే వెలుగుల్లో చలికాచుకునే పసిచువాళ్ళ చప్పట్ల తప్పెట్లు మ్రోగే సుముహూర్తాన,

'అతగాడు ఒక్కడూ ఊపిరాడనిగదిలో జిడ్డుతేరిన తన ముఖాన్ని కన్నీళ్లతో టాయిలెట్ చేసుకుంటున్నాడు.'

ఇట్లాంటి రచన— అంటే భావచిత్రణ— పిలకా గణపతిశాస్త్రిగారుకూడా ఊహాపోహపటువుగా చేశారు 'కలలో పిలుపు' అనే ఖండికలో.

'జాబిల్లా తెరచాప కెరటాల జీరాడ
సాగినది సంధ్యాప్రవాళనౌక.
జలధిలో జలతారు వలలోన మీనమై
మిలమిలల మెరసినది నెలవంక.
తెలిమంచు తెరల కావల తంళీమానినియై
వెలిగె ధ్రువతారకా దీపకళిక.
ఎలుగెత్తి ఎవరో అవలితీరమున నిలిచి
పిలిచిరో కలిగించె నొక్క కేక.'

ఏదో కొంచెం 'మిస్టికల్'గా ఉందిగదూ! అవును. ఆలోచనాభిముఖమైన మనసులు తత్త్వాభిముఖంగా కుండా ఎట్లా ఉంటాయి? 'నాగపరిమళం'లో నారాయణరెడ్డి స్పష్టంగా వేదాంతంలో పడి

'ఇంకా శేషించింది
ఈ పంచేంద్రియ బంధిత
మహాశృంఖల ఝంకార
ములు విషయ వికారముల
కన్నా తెగుట కిమ్మోరిత
కాంక్షా కింకిణ్యమ్ముల
[illegible] మనసులోని
[illegible]వాసన లారు టెట్లు?'

అంటున్నారు. మరి [illegible]గా వ్రాసినప్పుడు గమ్మత్తుగా ప్రాబంధికమైన [illegible]లను [illegible]చిత్రణలో జొనిపి వైలక్షణ్యం సాధిస్తున్నాడాయన.

'మాట్లాడే స్మృతులు' అనే ఖండికలో—

'నా స్మృతులు వాల్కళ్ళ తోడుక్కొని
నడిరేయి రోదనతో పలుకుతున్నాయి.
గతమనే ముసలిగోవును కట్టేసి
నిద్రయగా అనుభవాల్ని పిదుకుతున్నాయి.
వెన్నెల చమురు ఒంట బట్టించుకొని
పన్నీటి కుల్యల్లో జలకాలాడుకొని
కమ్మకస్తూరి గిర్నామం దిద్దుకొని
కలువ పువ్వుల్లో మెయిందా అద్దుకొని
తెమ్మెర పల్లకీపై షికార్లు తిరిగిన దినాలు
గమ్మత్తుగా, మత్తుగా కరగినక్షణాలు
కనిపిస్తున్నాయి పాతచుట్టాల్లాగా
తునిగిపోయిన కలలోని చిత్రాల్లాగా.'

ఇవి ఆహ్లాదంతో పాటు జాలికూడా కలిగించే స్మృతులు. రెండో రకం స్మృతు లెట్లున్నాయో చూడండి:

'భయాల దుప్పట్లు కప్పుకొని ఇరుగ్గదిలో
చావుకు జీవంపోసే మొనగాళ్ళు
ఆకల కుంపట్లు పెట్టుకొని ఆకాశం వేపు
చూపుల్ని ముడుపుగట్టిన మునిగాళ్ళు
పచ్చిగడి అనుకొని గోతిలోపడ్డ పసితేళ్ళు
చిచ్చు కౌగిట్లో వెచ్చగా పడుకొన్న ఊళ్ళు
అబ్బా, ఎంతటి చేదు జ్ఞాపకా లివ్వి
అరుస్తున్నాయి పొగగొట్టాల్లా వికవికవవ్వి.'

ఈయన ఇన్నిరకాల కవిత్వాలు కలపడంకంటే ఏదో ఒక మార్గానికి కట్టుబడి నిలిస్తే నావంటివారు సంతోషించగలరు, ఆయనా మరికొంత సాధించనూ గలడు.

'సాహస్ర మాన్మథం' కంటే మరింత సాంప్రదాయిక మార్గంలో రచించిన 'వాంఛానుమితి'లో 'సంపత్కుమార' దిక్కుని వాక్చిత్రం కట్టాడు, అంటే అలంకారం వేశాడన్నమాట. వస్తుపును [illegible]న్నాడు కవి. మన్మథ ప్రసక్తి వచ్చింది.

'ధనువై కామిమనోజ్ఞ చక్రము వియత్కాగమ్ము [illegible]
[illegible]

జలజల్ దిక్షుమ్మ్రైన మహాస్వామీ! ఇక్కో ఉండే వ
చ్చిన ఈ బాడబరతి వాంఛలను జెచ్చింతున్ త్వదర్థమ్ముగన్.'

ఈ పద్యం చదువుతోంటే నాకు భాస్కర రామాయణంలో అన్యన్యశ్య పొట్యంగా వ్రాసి పెట్టిన వర్షర్తు వర్ణన — ఆ ఋతువర్ణాన్ని కోఖ
ఒక్క నాలుగుచరణాల్లో అదిమిపెట్టిన రచన జ్ఞాపకం వస్తున్నది:

'కృతక (కౌయున, యింద్రగోపము, సమార్ద్రీభూత భూభాగమున
ద్దిత వాఃపూర్ణ సరస్తటాక తటనీ శ్రేణిక, మానంద న
ర్తిత కేకి ప్రకరం, బలక్షిత దిశాదిత్యంబు...'

ఇత్యాదిగా సాగుతుం దాపద్యం. ఇంతకంటే ఇంప్రెషనిస్ట్ కవిత్వం ఉంటుందా? ఏమో మరి! అల్లే 'యమునదంగము, కృష్ణధూమదల, నష్టాశి వ్యనుమ్యంబు' అనేది ప్రావృడ్వేళ సర్వసృష్టిని శ్యామాయితంగా వర్ణించే గొప్ప పద్యం — ప్రకృతానికి వస్తాను.

ఇంక అలంకారాల గొడవకూడా అక్కర్లేకుండా భావాన్ని 'స్ప్రింగ్'గా తయారుచేసి దాన్ని అదిమిపట్టి చిక్కగా సరళంగా పద్యం చదివినపిదప పాఠకుడు పైకెగిరి పోయేట్టుగా వ్రాసేవారిలో మల్లంపల్లి శరభయ్యగారు ఒకరు కాదు, నాకు తెలిసినంతవరకు, ఒక్కరే. ఆయన పండితుడు. మనస్వి. మనస్సెప్పుడూ మననశీలమూ, భావానిష్ఠమూ, ఎప్పుడో గాని చేసిన రచన బైటబెట్టడు, మునుపొక సారి 'సు ప్రదీప్తిక' అనే ఖండిక వ్రాశారు. అది ఇతర భాషల్లోకి అనువదింపదగిన రచన. ఈ సంవత్సరం ఆయన వ్రాసిన 'పితృతిథి' అనే చిన్న ఖండిక 'జయంతి'లో ప్రచురితమైంది. కేవలం ఆయనకే సంబంధించిన విషయమైనా సర్వజనీనత, భావచిక్కనత అందులో ఉన్నాయి. పితృతిథినాడు అమావాస్య 'పితృభుక్త' భోజనాలు సముద్రంలో కలపబోయి చీకటిలో సముద్రాన్ని చూచినప్పటి అనుభవం చెప్తా డింగ్లో. చిన్నతనంలో అతురాలు దిద్దుకునే వయసులో అది మానివేసి తల్లిని సముద్రమెంత పెద్ద దేలువో చెప్పమనేవాడట. ఆ జ్ఞాపక మారంభంగా ఖండిక ఈ రెండు పద్యాల్తో ముగుస్తుంది:

'కలిత సాధనపథమై ప్రగాఢమోహ
వివశమై తండ్రి! మీ పర్వ వేళ నమ్మ
తప్పి దినమూలు సజ్జీవితమ్మునందు
కొలది యొకనాడు మిము దలంచినది లేదు.

నే డమావాస్య మున్నీటి నీట గలుప
వచ్చినాను పితృభుక్త భోజనముల
కలిత నభః కటాహాంధకార విలయ
జలధి నింకోప మరసి విహ్వలుడనైతి.'

ఇంతగా అంతర్ముఖులైన కవు లీదేశంలో. ఈ దేశంలోకి ఏ ఉద్యమమూ అంత త్వరగా రాలేదు, వచ్చినా పోదుకోలేదు, పోదు వన్నా వదూనలేదు. ఏదివచ్చినా సంచలించడం మన సాధుస్వభావంలోనే ఉంది. ఏదివచ్చినా 'నార్మ్యరణ్యం ప్రజతిచ గజః స్యందనా లోకభీతః' అన్నప్పటి సంచలితస్థితి ఏర్పడుతుంది. కొల్పానికోస్యమం వచ్చినప్పటి స్థితి ఎట్లా ఉండేనంటే మహాకవి వర్ణించిన ఈ ఋవ స్థితిగా ఉండేనని.

'జలధర రవం ప్రశ్నా ప్రత్యౌ యత్తోత్కృతచరిత్రో
విలిఖతి మహీం శృంగాక్షే పై ర్వృషః ప్రతిబద్ధ్వన,
స్వయుమతి వృతో గోష్ఠాద్గోష్ఠం ప్రయాతి చ విహ్వలో
నృమథ లలితం చిత్రం కృత్తం కరోతి చ నార్పతే.'

మరి శ్రీశ్రీ మొదలైనవారితో మరొక కవితోద్యమం వచ్చి దానికి 'చాలెంజ్'గా నిలిచింది. అదికూడా ఎట్లున్నదంటే — మహాకవి మాటల్లోనే చెప్తాను:

'ఏష నజోద్రి మస్తకతటే కలశః పరిస్రుతః
శ్రీవతి వృక్షకుల్యగవాతే కుసుమధరనతే,
మేఘురకం నిశమ్య మదితః శిఖనజకపయః
సుందరి పంకపత్రపతితం ఫుసరసి సురుతో —'

అన్నట్లుగా ఉంది. ఇట్లుండిచెట్లుమచెక్కే పీకి పాకపై ఆ స్థితికీవచ్చింది.
'విపాటయ్యుపనిస్వనతుల్యరవః తీవ్రః స్థలమానవివిలంబగతిః,
ప్రత్యాఘవగస్తమద్రితటే, కృశాక్షాత్ప్రతినాటయతి ద్విరదః.'

మరి ఈనాడు మనకూ కోసనోద్యమంలాంటిది వచ్చే అవకాశమున్నదా అంటే ఉందీ అనవచ్చు. మరి రాకనూ పోవచ్చు. కాని ఒకటి మాత్రం నిజం. మేధావి వర్గంలో చాలా అసంతృప్తి ఉంది. దాన్నే హరీశ శివశర్మగారు 'అపరోక్షధర్మ'మనే ఖండికలో బ్బాగా వెలిబుచ్చినారు.

'ఇది నేరంబా? కాదు, ఎవరికే నొకరికి
కానిసత్యము చేయు ప్రబురు గాదు
ఇదియు నసిమ్మమా? ఇది కూడ బుద్ధియా?
అది గాణ్యకు అయ్యైన నుండు
ఇది శరీరమ్ము కానే కాదు. నా సం
సారము నీకు సంజరపు నేవ
ఇదియును జీవితం తెంకేయుకు గాదు. నిం
తయును కూటికోరకై ప్రత్యు నదధి.

ఇందులో నేనన్న నుదైంగు కలుగు?
కలుగు ఒక్కటే సరను సుఖము మాత్ర
మదియును సుఖమానో దుఃఖమో యదానో నాకు
తేల్చి చెప్పగలాని ప్రార్థింతు నతను'

పరాయీకరణం తప్పిపోవడం. విరక్తి, వైకల్యం, ఇదిసుఖమా దుఃఖమా ఎవరైనా తెలియజెప్పమనడం — ఇంతకంటే కొసనోద్యమానికేం కావాలని.

'కరకోసనివత్'లో బాలగంగాధర తిలక్ వ్రాసినదాంట్లో కూడా 'అతగాడు పరీక్షు నాళికలో ఎండిన శాఖరికత సంపా పరీక్షించి కొంచెం కొంచెం తన నెత్తురుతో తడుపుతున్నాడు.'

'కష్టాల బాధల భయాల పర్వతశిఖరాలపైన నిలచిన కొందరు నిహారాల అకానూక్ష్మను పతిఫలింప విసురంగుల ఇంద్రధనస్సు లెక్క లెక్కపెట్టి కోటకోలది జనులు ఎందమావుల సంకుగలు చేసుకొనే సమయాన —'

'నాలుగురోడ్ల కూడలిలో నిలబడి సౌఖ్య నగరానికి దారి తెలియక వైన దోస్తుమిద్ది మిథ్యాలిపి చదివిన చెయ్యలేక జీవుల

జిజ్ఞాసువుల ముఖాలు వెలవెలబోతున్న సమయాన—అతగాడు ఒక్కడూ ఊపిరాడని గదిలో ఉరిపోసుకు చనిపోయాడు.'

ఈ మొదలైన వాక్యాలు ఆ అంకురాలనే సూచిస్తాయి—ఇది మునుపటి కవిత్వంలోని ఆవేశం కాదు. ఆవేశం లేకపోవడమే ఆలోచించ తగిన విషయం. కాని మన సాధుస్వభావంలోని మరో లక్షణం బహుశః దీన్ని అణిచిపెట్టవచ్చు. ఏదైనా ఒక విషయాన్ని గురించి పొంగుగా ఒక భావం వచ్చినప్పుడు, దాన్ని ఒక సిద్ధాంతంగా చేసివేసుకొని ఊరుకోవడం—అంటే దాని 'ఫాల్యూవస్'ను సిద్ధాంతంగా చెప్పివేయటం—తర్వాత అది పుస్తకాల్లో ఉండిపోతుంది; కల్లోలం తప్పుతుంది. క్రమంగా దానికి సర్దుకుంటుంది లోకం. ఈ లక్షణంగూడా హరీతి కవిశర్మగారి 'అపరోక్షనర్మం'లో కనబడుతుంది.

> 'కర్మము కర్మకై క్రియనరి కర్మదగు ఫలంబునెప్పు
> కార్మికారూఢతజెంది ఘనఫలదాయకమగును
> కర్మము ధర్మము నదియు ధరలోన శాంతియు నదియు
> దుర్మార్గుడగు కలిచెందు దుర్మరణముగూడనదియు'

ఆ ఖండికలో వ్రాసినదానికంతటికీ ఉన్న ధార (edge) తీసివేసి సాధువుగా చేసిందీ పద్యం—తాత్కాలికంగా.

మాదిరాజు రంగారావుది ఇంకొక మార్గం. రమణారెడ్డి రచనల్లోగూడా ఈ లక్షణం తొంగిచూస్తుంది. రంగారావు కవిత్వాన్ని ఒకవిధంగా వైజ్ఞానిక కవిత్వమనవచ్చు. సోషియాలజీ, ఆంత్రపాలజీ, సైన్సు మొదలైన వాటిని కలిపి వ్రాస్తాడీయన. 'ఇరవై అయిదో శతాబ్దంలో చంద్రుడు' అనే రచనలో సైన్సువల్ల రాబోయే స్థితిని అభ్యూహించి చంద్రునితో ఈ మాటలు చెప్పిస్తున్నాడు.

> 'ప్రతిమనిషి కాంతికెరటంలా మారి
> మనిషి మస్తిష్కం టెలివిజన్ యంత్రమై
> గాలికి కెరటంలా తేలే మనస్సుతో
> బంతిలా ఎగిరే శరీరంతో
> మీరంతా నా స్థానం ఆక్రమించి—రేపు
> కదలిక ఎరుగని నాపై, పాగించి
> పరిశోధనలు ఆయుర్దాయం తెచ్చి
> కొండజాతి మంచుమనిషివని నిశ్చయించి
> నా చుట్టూరక్షణకోసం యంత్రాలు......
> నమ్మనంతగా మారుతుంది నా పూర్వరూపం.
> కాంతి గోళాల్లా తిరుగుతుంటారు మీరు
> ఎవరికి వారే స్వయం వ్యక్తి, సంపూర్ణంగా
> టెలివిజన్ మస్తిష్కంతో మనుషులు.
> కాం ముద్రలు - చెల్లిపోయిన
> చెల్లని నాణ్యాల పత్రం 'రిమ్యూ' ఔతుందా!
> కాంతి చక్రం పరిధిలో వెలుగుతప్ప
> సాగివచ్చినంత మేర తిరిగి చీకటేగా?'

ఇదంతా క్రాంతిదర్శిత అనుకోవడంకంటే 'సైన్సుఫిక్షన్' అనుకోవడం బాగుంటుంది. సైన్సు ఇదంతా సాధించవచ్చు. కాదనను. కాని చివరి 'చీకటి' మాటకేం చెపుతారు? చంద్రమండలాన్నే కాదు సూర్యమండలాన్ని కూడా ఆక్రమిస్తామని వ్రాస్తే కవిత్వంలో కూడా దాన్ని ఒప్పుకోవడం కష్టం – ఈ రకపు రచనలవల్ల ప్రయోజనం - ఏవిధంగానూ—చాల స్వల్పమనుకుంటాను. కావలిస్తే ఆ శాస్త్రీయ విషయాలు చక్కగా వ్యాసాలు వ్రాసి విజ్ఞాన ప్రచారం చెయ్యవచ్చు.

కాగా, కవిత్వాన్ని గురించి తేలిందేమంటే ఆలోచనాభిముఖంగా ఉండి తత్త్వోన్ముఖమైన రచనలు చేసే చిత్తవృత్తి కవిత్వానికి తత్త్వానికిగల సంబంధాన్ని గుర్తించబోవడం చాటుగా కనబడుతుంది. రచనలో భావచిత్రణ ఎక్కువ - చాలాచోట్ల అది అనన్వితం. కోపనోద్యమం రాగల బీజాలున్నప్పటికీ ఇప్పటి 'మూడ్'లో వచ్చే సూచనలేదు. మన స్వభావంకూడా అందుకొక కారణం. వచ్చినకవిత్వం రాశిలోకూడా కొంచెం, నవ్య కవిత్వానికి సంబంధించినంతవరకు. మూర్తి శ్రీ భాస్కరరావు 'మహాశ్వేత' కథను సంవిధానయుక్తమైన చిన్న కావ్యంగా నిర్మించడం చూస్తే సరైన పరిస్థితిలో శాశ్వతమైన రచనలు రాగల సూచనలున్నాయి.

కవిత్వం తర్వాత నవలలు : ఈ సంవత్సరం విశ్వనాథవారు వ్రాసిన ఒకటి రెండు నవలలే ప్రధానంగా చెప్పదలచినవి. సృష్ట్యాది నుండి జరిగిన చరిత్రను పది పన్నెండు నవలలుగా వ్రాయడానికాయన సంకల్పించినారని తెలుస్తున్నది. ఈ వచ్చిన భగవంతుని పై

పక్, శాస్త్రి ధూమము అనే రెండు పుస్తకాలను ఈ కారణంచేత మన నిర్ణయాలకు పాత్రం చెయ్యకూడదు. తర్వాత ఆంధ్రపత్రికలో ప్రచురింపబడుతున్న 'అన్వేషణ' హైదరాబాదు జీవితాన్ని మాత్రమే అన్వేషించేదిగా ఉంది. సంవిధానం ఎంత బాగున్నా చెప్పే విషయాలు అనుదాత్తంగా సామాన్యంగా ఉండడంచేత పై తరగతి పాఠకులను ఆకర్షించ లేకపోతున్నవి. ఆ నవలకు బహుమానం వచ్చింది. విచిత్రమే. చాలా మంది ఇతరుల కంటే రచయిత జిలుగుగా సంఘటనలు కూర్చగలవాడే. కాని మొత్తం కథలోని 'లెవెల్' కొంత ఉదాత్తంగా ఉంటే బాగుండేదేమో!

ఇంక కథలమాట: కథలకేం కథాప్రసంగ వశంగా చాలానే వచ్చినాయి. 'ప్రపంచ కథలు' వంటి అనువాద సంపుటాలు, విడిగా బుచ్చిబాబు 'మూడు కోతులు' వంటి కథల పుస్తకాలు వచ్చాయి. కొన్ని పత్రికల్లో కొన్నాళ్లు ఇంగ్లీషు మొదలగు భాషల్లో నుండి అనువదించి కథలు వేశారు. కేథరీన్ మేన్స్‌ఫీల్డ్ వ్రాసిన 'ఒక కప్పు టీ' అనే కథ యొహాన్ పీటర్ హెబెల్ అనే జర్మన్ రచయిత వ్రాసిన 'కౌనిట్ ఫర్ స్టన్' అనే కథా పేర్కొనదగ్గవి. ఈ కథల్లో శిల్పం కన్నా కానరాదు. అదే వాటి గొప్పతనం. కథలో ఉత్కంఠా నిర్వహణ చాలా ప్రాథమిక విషయం. శిల్పం గొప్ప కథల్లో మాటున ఉంటుంది. ప్రతి కథకూ వస్తు సహజమైన ఉనికి లక్ష్యము ఒకటి ఉంటుంది. సంవిధానం రచయిత చేసేది. రచయిత సమర్థుడైతే ఆ ఉనికిలను మార్గ మెరిగి సంవిధానంగా రూపొందిస్తాడు. కాని నాకు కథకుడు 'టెక్నిక్' కోసం తాపత్రయ పడడం జరుగుతుంది, కథకంతకూ చేరి ఒక 'పాయింట్' కూడా ఉంది. ఈ రెండూ తెలుసుకొని వ్రాస్తే కథకు రచనా సంబంధమైన ఉదాత్తత వస్తుంది. పైన పేర్కొన్న కథల్లో అటి ఉదాత్తత ఉంది— ఈ సంవత్సరం విడిగా వచ్చిన కథల్లో పేర్కొనదగ్గ మంచికథలు నేను చదివినంతవరకూ—వచ్చే కథలన్నీ చదవడం కొంచె మించు మించుగా అసాధ్యమే అనాలి—ఐనున్నాయి. ఆర్. ఎస్. సుదర్శనం వ్రాసిన 'కాలం తెచ్చినమార్పు' గొప్పకథ. పండిత విమర్శకులుగూడా ఈ కథ ఇతరభాషల్లోకి అనువదింపదగిందన్నారు. 'ఆదర్శాల మేరకు వ్యక్తిత్వాన్ని సాగదీయటంకన్న వ్యక్తిత్వం మేరకు ఆదర్శాలను కుదింపుచేయ్యటమే మంచిదేమోనని నా ఊహ' అంటారు 'విశ్వనాథం' ఇందులో. రాజకీయాలు విరమించిన ఒక కాంగ్రెసువాది చుట్టూ ఈ కథ అల్లబడింది. ఇందులో సంవిధానానికి ప్రాధాన్యంగాని, వైచిత్రిగాని ఏమీ లేదు. కలో చనా పటువైన కథ. కథలో 'స్వరాజ్యం' అని ఒక అమ్మాయి పేరుండడం, ఇంట్లో దొంగతనం నేర్చుకున్న నల్లపిల్లి ఒకటుండడం ఇందలి 'సింబాలిజం'. రెండో కథ కూడా సుదర్శనం వ్రాసిందే 'అమృతుడు'. ఇది మూడు జన్మల కథ. ఈ జన్మకథలో పూర్వజన్మ కథ పాడి ఉత్తరజన్మకథ సూచించి వదిలాడు రచయిత. నాడు క్రితం జన్మలో ఎప్పుడో విజయనగరంలో యోధుడు. పుష్పలావిక నొకతెను ప్రేమించినాడు. ఆమెకోసం తుంగభద్రా తీరానికిపోగా ఇంట్లో తల్లి చనిపోతుంది. తల్లియెడ అపచారం చేశాననుకుంటాడు. సైన్యంలోఉండి యుద్ధాల్లో ఒకసారి తిరిగి వచ్చేసరికి పుష్పలావికను మరొక వైదేశికుడు పెళ్లాడినాడు—

ఈ జన్మలో ఆమె అతనికి వదిన. ఆమెకు జాజిపూలంటే ఇష్టం. 'నీకెట్లాంటి భార్య కావాలనుకున్నావ్' అని ఆమె మరది నడిగితే అతను నీలాంటిది కావాలంటాడు. మగవాడు ఒక భార్యను కోల్పోయి మరలా మరలా ఏ స్త్రీని భార్యగా కోరుకున్నా మొదటిభార్యలాంటి దాన్నే, అథవా తన తల్లిలాంటి రూపగుణ శీలాలున్నదాన్నే కోరుకుంటాడని మన తత్త్వ శాస్త్రజ్ఞులు చెప్తారు. ఈ చిన్న విషయం జ్ఞాపకం పెట్టుకుంటే ఈ కథ రంజుగా ఉంటుంది. ఈ కథలో సారాంశం ఏమంటే, 'భౌతికంగా సాధ్యంకాని కోరికలు ప్రయత్నంమీద వాటిమార్గం అవి చూసుకొని ఏమైనా సరే గమ్యం చేరుకొంటాయి. భౌతికంగా సాధ్యంకానిది లేక మనసుని బుద్ధివల్ల నిగ్రహశక్తివల్ల కట్టుబడేది చివరకు—అంటే ఎంతకాలంగా అనేది వ్యక్తినిబట్టి ఉంటుంది— చివరకు సత్యరూపంతో ఆనందాన్ని ప్రసాదించగలుగుతాయి. అంతేగాని కోరికల్ని చంపటం, అణచటం, విస్మరించటం యిదంతా భావనల సోపానాల్ల కలిగే పొరపాటు! ఈ అభిప్రాయాంశాల మేళు, పూర్వజన్మలో తల్లిని అశ్రద్ధ చేసి ఈ జన్మలో ఆమెను వెంటబెట్టుకొని తిరిగే వేణు, వదనమీద తనకిష్టమని మనసా కూడా అనుకోలేక ఇంటర్వ్యూకు ఢిల్లీ పోయిన వాడు పారిద్వారానికి వెళ్ళిపోతాడు. అంతే తిరిగిరాడు. పై జన్మలో ఆ వదిన కడుపున కొడుకుగా పుడతాడు! సర్మాదరణ, ప్రేమ రెండూ ఆ రూపంగా పంచుకొంటాడు. దృఢచిత్తంలేని ఒక వ్యక్తి మరొకరిని చూసి చిత్తస్థైర్యం నిలబెట్టుకొనే చిత్తవృత్తిని చిత్రించే మరొకమంచికథ. శ్రీ రాచకొండవిశ్వనాథశాస్త్రి 'స్వప్నం' ఇంకొక మంచికథ 'కోవలి–కోకిలి' అనేది రమణశ్రీ వ్రాసింది. ఒక కూలిపిల్ల శరీర సౌందర్యమే కాక అపురూపమైన ఆత్మ సౌందర్యాన్ని ఈ కథలో రచయిత కొలిచారు. కథలో కవిత్వమున్నదనిపించే ఎంతో మంచి వాక్యాలు, 'భావచిత్రణ' అక్కడక్కడా ఉన్నాయి. ఐనవద 'మంజీర' వ్రాసిన 'పేరులేని మనుషులు' సామాజికత పాటించే చక్కని కథ. 'కొమ్మకొమ్మకో సన్నాయి' పూర్వం వచ్చిన శ్రీ కుటుంబరావు 'తేలిపోయిన మనిషి' అనే కథను జ్ఞాపకంచేసే హాస్యలలితమైన ఆనందంపు కథ. శ్రీమతి కల్యాణసుందరి జగన్నాథ రచించిన "ఎండమావులు" కథ ఉత్తమ కోటిదే.

నాటకాల్లో ఈయేడు వచ్చిన 'వేదవతి' నాటకాన్ని తొలుతగా చెప్పాలి. దీనిని కోటగిరి వెంకటకృష్ణారావు బహద్దరు గారు వ్రాసినది. కథ, పాత్రధారణ, రచన, రావణపాత్ర నిర్వహణ విశేషంగా అమోఘంగా యిందులో. ప్రదర్శన యోగ్యంగా వుండడం— పౌరాణిక నాటకానికి ప్రశంసింపదగిన మరొకవిషయం. రెండోది వశిష్ఠుడు అరుంధతిని వివాహమైన కథను— కాళికాపురాణంలోని కథ యిది—బోయి భీమన్న గారు "పౌరాణిక–సాంఘిక" నాటకంగా వ్రాశారు. వ్రాసి చాలా ఏండయినా ఈ సంవత్సరమే యిది బయటకు వచ్చింది.

నాటికలో చెప్పుకోదగ్గవేమీ వచ్చినట్లు లేదు. కుందుర్తి వ్రాసిన "ఆచారంగారి అమ్మాయి"లో "బొక్కిక్" బాగుందిగాని ఆశీ నగనార్థపై కథ దెబ్బతిన్నది. రేడియో నాటికలు కూడా ఏమంతచెప్పుకోదగినవి రాలేదిసారి. ఒక్క విశ్వనాథ విశ్వంగారి 'ఈయుద్ధం మాకొద్దు' అనేది తప్ప. ఇందులో రచన, పాత్రచిత్రణ, నిర్వహణ చక్కగా అమరినాయి.

ఈయేడు వచ్చిన గొప్ప వచనగ్రంథాల్లో మొట్టమొదట చెప్పవలసింది తెలుగు భాషాసమితి వారి ఆధ్వర్యాన మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు సంపాదించిన విజ్ఞానసర్వస్వం 3వ సంపుటం "తెలుగు సంస్కృతి". ఇది 1300 పేజీలకు పైగా ఉన్న బృహద్గ్రంథం. తెలుగువారికి సంబంధించిన సమస్తవిషయాలు దేశం, ప్రజలు, భాష, చరిత్ర, పరిపాలనవిధానం, ఆర్థికచరిత్ర, వర్తకవ్యాపారాలు, మత సంప్రదాయాలు, వాఙ్మయం, సంస్కృతవాఙ్మయంతో తెలుగుకి సంబంధం, వాస్తుకళా పరిణామం, చిత్రకళ, సంగీతం, నాట్యకళ— ఇందులో కోశాలకెత్తబడినట్లున్నాయి. ఆయావిషయాలమీద అధికారులు వేత్తలూ అయినవారు ఎందరో ఈ సంపుటానికి వ్రాసి విజ్ఞానప్రచారానికి తోడ్పడినారు. అందరికంటే ఈ సంపుటాన్ని సంపాదించిన సోమశేఖరశర్మగారి కృషి అమూల్యం. ప్రతిపుటలోనూ ఆయనదీక్ష కనబడుతుంది. కీ॥ శే॥ కొ॥ లక్ష్మణరావుగారి ఆశయానికి సిద్ధి, శర్మగారి చరిత్రజ్ఞాన పరిణామానికి సార్థక్యం, ఆంధ్రుల స్వీయసంస్కృతి దర్పణమైన విజ్ఞానకోశం ఈ మహాగ్రంథంవల్ల ఏర్పడినాయి. తెలుగుజాతి శర్మగారికెంతైనా ఋణపడి ఉంది.

వచనగ్రంథాల్లో ఇంక ముఖ్యంగా చెప్పుకోదగినది పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావుగారి నాట్యశాస్త్రానువాదం. ఇది వేయి పుటల బృహత్ గ్రంథం. సర్వసమగ్రం కాకపోయినా సామాన్య పాఠకులకు చాలినంతగా నాట్యాన్ని గురించి సరళంగా తెలియజెప్పగల గ్రంథం. మాధవరామశర్మ, పోతుకూచి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారలు నాట్యశాస్త్రాన్ని అనువదించారు. అయితే అవి కొంత వ్యుత్పన్నులకే అర్థమయ్యేస్థాయిలో ఉంటాయి.

శబ్దార్థకరం పెక్కు క్రొత్తపదాలచేర్పుతో పునర్ముద్రితమై వచ్చింది. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్యఅకాడమీవారు తెలుగుసామెతల పదబంధపారిజాతం ప్రకటించారు. భాషాకోవిద పరిశోధన మార్గంలో నన్నెచోడుని గురించి ప్రాముఖ్యతపొందిన వేదం వేంకటరాయశాస్త్రి గారి 'నన్నెచోడుని కవిత్వం' అనే గ్రంథము తిమ్మావఝ్ఝల కోదండరామయ్యగారి 'కవిరాజశిఖామణి'. అమరేశం రాజేశ్వరశర్మ వ్రాసిన 'నన్నెచోడుని కవిత్వం' అనేమూడు గ్రంథాలు వచ్చాయి. కోదండరామయ్యగారు నన్నెచోడుడు నన్నయ తిక్కనలకు ముందువాడంటే వేంకటరాయశాస్త్రిగారు తిక్కన తర్వాతివాడంటారు. ఇదెంతవరకు చరిత్రసహమో చెప్పటం కష్టమే.

'భారతి'లో 'రాయలగజశాసనం' ప్రకటితం కావటమూ దానిమీద చారిత్రకుల తర్జనభర్జనలూ స్మరింపదగినవే.

పత్రికల్లో వ్యాసాలకువస్తే ఎంకిపాటలు, రాష్ట్రగానం, గిరికుమారుని ప్రేమగీతాలు కిన్నెరసాని పాటలు,—కోకిలమ్మ పెళ్ళి, సౌభద్రుని ప్రణయయాత్ర, నక్షత్రమాలిక మొదలైన కావ్యాలమీద విమర్శనాత్మకమైన విమర్శలు వచ్చాయి. వ్యావహారిక భాషను గురించి, విమర్శనుగురించి కొంతచర్చ జరిగింది. మునుపు వచ్చిన కావ్యాలకూ అభిప్రాయాలకూ మరింత స్థాయినివ్వ ప్రయత్నం

జరిగిందనీ, మూలవిషయాలను కూర్చి సమాహిత చిత్తంతో ఆలోచించడం జరుగుతున్నదనిన్నీ చెప్పవచ్చు.

కవిత్వం తత్త్వాభిముఖంగా ఉంటుందనేది మనం మళ్లీ యిప్పుడిప్పుడే గమనిస్తున్నాం. మనవాడానికి కవిసమ్రాట్టులు వ్రాసిన శాకుంతల నాటకంమీది వ్యాసాలు ప్రతీకలవన్ను ఆ వ్యాసాలెంత గంభీరములో మన చరిత్రమీది వ్యాసాలూ అట్టివే. కూచిపూడివారి కలాపాల్లో భామాకలాపం శ్రీ గదితమని, గొల్లకలాపం భాణిక అని, తోడిగాని కలాపం 'డోంబీ' అని వ్యాసాలు, ఇలాంటివి పెక్కు-వచ్చాయి.

పత్రికల్లో సమీక్షలుకూడా కొంతవరకూ పక్షాలు బిగబట్టి వట్టి ఉదాత్తంగా ఉండడానికి ప్రయత్నిస్తున్నాయి. పాఠకులు కూడా ఏది వ్రాసినా నడిచే స్థితిలో లేరు. 'దూగనుత్తేభ' కావ్య సమీక్షమీద ఆంధ్రపత్రికలో వచ్చిన 'ప్రతి సమీక్ష' ఇందుకు నిదర్శనం. ఇదికూడా సంతోషించదగిన చైతన్యమే.

ఆంధ్రసచిత్ర వారపత్రికలో 'తెలుగు వెలుగు' నే శీర్షిక క్రింద గొప్పవారనిపించుకొన్నవారిని పరిచయం చెయ్యడం. వారి లోటుపాటుకూడా చూపించడం - అన్నిటికంటె ముఖ్యంగా ఆ శీర్షికను వర్ధనశీలంగా నిర్వహించడం ఒక విశేషం.

ఏమైనా కేంద్ర సాహిత్య అకాడెమీనుండి తెలుగువారి పుస్తకానికి బహుమతి లేకపోవడం విచారించవలసిన సంగతి. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడెమీవారూ, సంగీత నాటక అకాడెమీవారూ చేస్తున్నకృషి ప్రశంసనీయం. సాహిత్య అకాడెమీ వెంకటరామశాస్త్రిగారి 'స్వప్నచోరుని కవితకు' రెండువేల రూపాయలు బహుమతి యిచ్చి ప్రోత్సహించింది. సంగీత నాటక అకాడెమీ శ్రీరామ అప్పారావుగారి నాట్యశాస్త్రానువాదానికి వెయ్యి రూపాయలు మంజూరు చేసినట్లు విన్నాము.

స్థూలంగా చూసి క్లుప్తంగా వ్రాస్తు పోతే, ఇది వికారి సంవత్సరంలో తెలుగు సాహిత్యానికావ్యం నవలలు నాటకాలు చక్కనివి కొత్తగా రాలేదు. అలా దిన కలవాటుపడడంలో ఈయేడు వచ్చిన క్రొత్తరచనలు తక్కువైనా ఫర్వాలేదని నాకు తోస్తున్నది. ఏమంటే మనలో శ్రీమంతులకుగాని, వైదగ్ధ్యానికిగాని కొదువలేదు. అన్ని శాఖల్లోనూ చెయితిరిగిన రచయితలెందరో ఉన్నారు. కథాకళి సాహిత్యం. చంద్రోత్సవకావ్యం మొదలైన మళయాళ భాషా సాహిత్యాన్ని గురించి వ్రాసిన పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యుల వంటి బహుభాషా వేత్తలు, స్వాతంత్ర్యానంతర తమిళ సాహిత్యాన్ని గురించి వ్రాసిన చల్లా రాధాకృష్ణశర్మవంటి తమిళభాషా వేత్తలు ఉన్నారు. ఇరుగుపొరుగు సాహిత్యాలవంకా కొంత పరిచయంచేసుకుంటే తెలుగు సాహిత్యానికదికూడా ఒక శోభ తేగలదు.

ఈయేడు వచ్చిన రచనలు కొన్నని కించపడ నక్కరలేదు. స్థాయి పెరిగే సమయంలో రాశి కొరవపడడం సహజం గనుక తెలుగుసాహిత్య నందనంలో అన్నిరకాల పుష్పజాతులూ, పరిమళాలూ ఉన్నాయనే సంతోషింపనూవచ్చు, నిజమైన అభ్యుదయాన్ని ఆశింపనూవచ్చు.

"చూతాశోకారవిందైః కురబకతిలకైః కర్ణికారైః శిరీషైః
పున్నాగైః పారిజాతైర్వకులకుబలయైః కింశుకైః సాతిముక్తైః
ఏతైర్నానాప్రకారైః కుసుమసురభిభిర్విప్రకీర్ణైశ్చ తైస్తై
ర్వాసంతైః పుష్పబృందైర్నృపవర! వసుధా ప్రగ్గరివాద్యభాతి."

భోరన నంకుర పల్లవ కోరక పుష్పఫల వితతిఁ గొమరమరి మనో
హారములై సారములై యారామము లొప్పె మధుసమాగమవేళన్
నలి మొగ్గలు విరిపువ్వులు నలకొత్తమై చూడనొప్పెఁ జంపక మత్యు
జ్జ్వలరుచి రేఖగ లూరక వెలిగెడు సుద్దీప దీపవృక్షమువోలెన్.

(స్వప్నచోరుని వసంత వర్ణనము)

మంగళ మాఘమ్

శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బరావు

నాంది

మధువనకు లేమావి—మల్లియ
తేనవిరి— వృష్టికి కదంబము
తిమ్మి శరదికి—సీతు శిశిరున
కిచ్చితివె హేమంతమా!

పూర్వరంగం

కోయిలలు రాగాలు తీయగ
తమ్ములను ముద్దాడ తుమ్మెద
కన్నెలతలు నమర్తలాడ—వ
సంతు డరిగెను సుఖముగా.

రావి బంగారాకు లొత్తగ,
వగలబడి నవ్వంగ మాగధి,
చందనార్చన నలుప విరహిణి
దీర్ఘ వాసరములు చనెన్.

జడకుచాలవి కురుల పోలిక—
చెదరి చెదరిన కదుపుంట్టల—
తొదను మబ్బులు కులుకగా—పుల
కించె లోకము తొలకరిన్.

ముసురుధారల—వానముంపుల
నీగుబండగ నిర్ఝరములై
ఈనమోసిన ధేనువులవలె
కనులు తనిపె తటాకముల్.

జొన్నగడ్డల భంగి చుక్కల—
వెన్నెలను పెగనన్నమట్టల—
క్రమ్మింగె దయ్యములాగు చీకటి
జడలు విడ మిట్టాడుచున్.

వీజములు తేటతేరెను—
బాట లెండెను-పచ్చగేదగి
చెండ్లుమోసెను-పసులు మేసెను
లేతపచ్చిక బీళ్లలోన్.

స్నానమాడిన చాన లారిచిన
నీళ్లు పిండి బయళ్ల పఱచిన
చీరలన తెలుపారి మబ్బులు
తేలియాడె నభంబునన్.

మంచిగుమ్మడిపూలు బంగరు
కంచములవలె మించె గట్లల;
రేయి చుక్కల రీతి కన్నది
దోన నూగరి పిందెలన్.

పాలుపోసిన వయిరు పొట్టల
చేలు శ్యామల మాంసలములై
ఈనవచ్చిన పశువులాయెను
శిశిరు సావాసంబునన్.

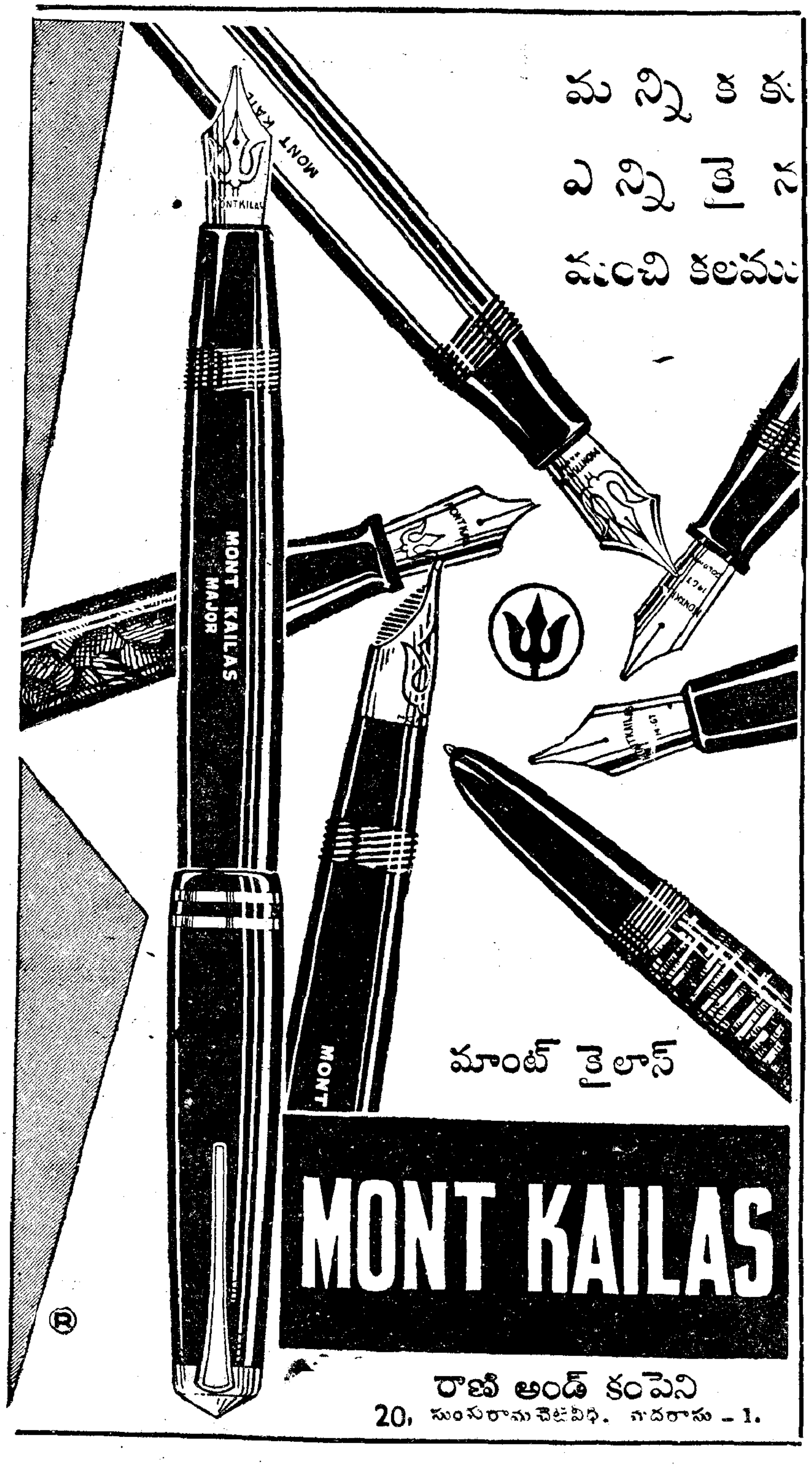
భోగినోములు నోచి కాంతలు
పసుపుచీరెల సమిలాడగ,
పాలపొంగలి పంచిపోయిరి
చలికి శయ్యల దూరగన్.

మిరపకోటల మెఱసినవి పగ
డాల బోలిన పండ్లగుత్తులు—
బంతిముక్కల చాళ్లు పూచెను
పసుపుముద్దల నెత్తెనన్.

వచ్చినావే మాఘమా! శ్లా
ఘాతరంగ రసవదఘోషమ!
ప్రత్యూష స్నానప్రతిచ్ఛాగ
భక్తజన తాపాఘమా!

శిశిరశుక్ల నిశీథమందున
శౌరి నిద్దుర లేవగా—వై
కుంఠమున వాకిండ్లు తీయగ
వచ్చినావే మాఘమా!

పెండ్లిసంనాహములు-పిలుపులు
ఇండ్లకును సంభ్రమ ప్రతిష్ఠలు—
పంటకోతలు-కుప్పనూరిపి
ళ్లెన్ని శుభములె మాఘమా!

మన్నిక కు
ఎన్నికైన
మంచి కలము
MONT KAILAS MAJOR
మౌంట్ కైలాస్
MONT KAILAS
రాణీ అండ్ కంపెని
20, సుంకురాముచెట్టివీధి. మదరాసు - 1.

ఆత్మదీపము

శ్రీ హారీత శివశర్మ

ఏనన్ నేను త్రిమూర్తి పాఘటిత బంహీయః క్షుధాశ్రుల్ల ఘో
రైనఃక్షత్త్ర హృదంతర స్ఫురితదివ్యచ్ఛాంతభావుండనై
ఏనన్ నేను నిరంత సంవరిత సంహీణ స్పృహారీధుడై
ఈ నా జీవితమెల్ల నేమగునో యం చేద్తున్ సత్ప్రతాకృతిన్.

లుళితహృత్కుహారవల్లు ప్రగల్భంబు గోప్యగసంయుక్ప్రతిసారకలన
చలితవాంఛామందసానోన్మటస్ఫూటి కామ్యకర్షా విప్రకర్ష వలన
లలిత నానాభావవళితమ్ము ఊహామ్ము తతమహావరణ వర్ధనము కలిమి
గలిత సమాయోగ గలితమానసహంసి ఆజవంజవనిషద్వ్యాప్తిచేత

పేశల తనూవికాస ప్రతిష్ఠమైన
ప్రకృకులోపల భావ మట్టాటలాను
నిజయు నధ్యాసొ, భ్రాంతియో, యెరుగరాక
నాకు నాలోన గుడుసుళ్లు కాక లేదు.

మాయామోహనవాహినీవిహృత రంహస్తుంగహిల్లోలలో
లాయానంబగు జీవితంబున నుశీలాన్యంబు లాశీవిమ
శ్రీ యోగంబులు దృప్తగీఃప్రసర చ్ఛ్రీశ్లాఘహృషీకంబులన్
ఆయం బో బ్రతుకంతయున్ అభ్రుతహల్యాతుల్యకల్యంకమై.

కన్నుల్ జూతును కర్ణరంధ్రములు ప్రుక్కన్ విందు క్రేణిన్ సమా
పన్నంబైన సుహృద్వర స్థవిర శశ్వద్విప్రవాక్యంబులన్
ఎన్నంజూడను; ఉత్కలాఘుకజిరాన్స్పృక్ దబ్ధజీవుండనై
ఉన్నిద్రాహతిబాధ చెందుదు క్షుపణ్యుప్వ్యాళి సందష్టతన్.

తొలిచదువుల్ ప్రబుద్ధములు ధూర్వహముల్ పరిణద్ధ ధర్మముల్
మలిచదువుల్ విచిత్రములు మానరముల్ ఉతధర్మగర్భముల్
తొలిమలివిద్యలన్ మనసు తోచదు, తోచినదో అసహ్యవి
హ్వలము ఎంతపట్టు తుది పట్టదు బిట్టు మమూపతాళమై.

నాలో నేనయి చూచుకోదివురుగన్ నాన్యత్ పథప్రాదినీ
శ్రీలాలిత్యమువోని వెల్గొకటి తోచితోచనట్లై, యెదో
బాలాహస్కరరేఖపాలి, గహాగర్భమ్మందు మిన్నైక, దశా
లోలత్త్రివ ప్రహేళిక ప్రహ్లాదమునై, లోనూగి పైనూగుచున్.

ఆత్మదీపము

ఘనఘనాఘనపటల్ ఘనవల్లికాగలత్
గగనవీథీ విహంగమము కదలి
నిశ్శ్వసితాంతఘూర్ణితసరంధ్యాంబోధి
కెర్మిగానము దసకీల రేగి
గహనాంధకార నికారదీవ్యద్దీప్త
దీపవృత్తశిఖాప్రదీప్తి వెలిగి
అతినిరంతరజాప ద్ధత సత్యకామనా
స్మృతి నూత్న మనుభూతి గిలకరించి

ఇది యెదో ప్రశాంతమధుగేహ కదిలివచ్చి
ప్రమిదలోపలి దీపమ్ముపలెను వెల్గు
మనసులో భావ మేర్పరింపంగరాని
స్థితిని పొందినదాచు శోధించు నన్ను.

ఈ వెలు గేమొ చిత్రమయి ఇంతకు ఇంతకు నాగిపోవునా
ఈ వెలు గింతలో చిత్రమయి ఇంతస్థితిన్ గని నిల్వనేర్చునా
ఈ వెలు గేమొ నిల్వగ, మరేమిగ నిల్వ దనంగరాదు, తా
నై విలసచ్ఛిఖావిస్మృతి నందినయట్లుగ నాత్మదీపమై.

ద్వైతధీభావము ప్రబ్బికో దనువు సర్వంబున్ వ్యథాభిన్నమై
ఆర్తిన్ పొందినయట్లుగన్, మరల సత్యాంతంబు నానందసత్
సాధీయః పరిమృష్టమై పొలుచు నద్వైత ప్రమాశక్తిచే
పాథఃప్లావిత ముత్కృష్టము మహోర్వ్యాగూఢఫలారంభమై.

అభినవమైన జీవితమునందున సత్యగిరంపనాన్ గనత్
విభవమహాగ్నికుండమును తెరిచి హవ్యముగాగ దుష్టధీ
ప్రభవము నాజవంజవదర ప్రకృతిన్ హావనింతు, వీకమున్
అభయశమప్రశస్తపథమందున నిల్పెదు, తెల్వి గొల్పెదున్.

ప్రసమున జేసి దీక్ష సమవర్ధనమున్ పొనరించి దక్షిణా
వితానమహానుభావపదవి స్థిరచిత్తమునైన తాల్మితో
సహితము శ్రద్ధతో విమల సత్యమునన్ తళుకొత్తు ప్రాప్త సి
ద్ధతికిని తార్త్ర జీవితము తాంతము నాత్మత ప్రశాంతమున్.

అవతలి కోణం

శ్రీమతి తురగా జానకీరాణి

సికింద్రాబాదు స్టేషనులో రైలు ఆగి పదినిముషాలైంది. తలుపు దగ్గర నిలబడి ప్లాట్ ఫారం అంతా కలయ చూసి చూసి, సీత లోపలికి తిరిగివచ్చింది. సుందర్రావు బద్ధకంగా ఆవులించి లేచి కూర్చున్నాడు. "ఏం! రాలేదా మీ వేలువిడిచిన చెల్లాయి?" అన్నాడు.

"ఇక్కడికి రాదు. 'హైదరాబాదు స్టేషనుకి వస్తాను. ఇక్కడ దిగొద్దు' అని రాసింది—లేవండి. యింకా ఏం బద్ధకం చెప్పండి. వానీకి ఏమైనా కొనిపెడుదురుగాని అలా వెళ్లి."

సుందర్రావు లేచి కళ్ళునులుముకుని, పేపరు మడతపెట్టి, "ఏంకావాలిరా వానీబాబూ!" అని కొడుకుని పలకరించాడు. వాణ్ణి ఎత్తుకుని రైలు దిగి క్రిందికి వెళ్ళాడు.

స్టేషనులో కోలాహలం చూస్తుంటే సీతకి తన చిన్నతనంలో బెజవాడ ప్రయాణం జ్ఞాపకంవచ్చింది—అప్పట్లో సుమిత్రకూడా వుంది. ఎవరిదో పెళ్ళయితే వెళ్ళారు. బెజవాడ స్టేషను చూస్తే తనకు మహా ఆశ్చర్యమనిపించింది. అది లోకంలో ఒక భాగంగా కాక, ఒక ప్రత్యేక ప్రపంచంలా కనుపించింది. తను, సుమిత్ర ఒకళ్ల చేతులు ఒకళ్లు గట్టిగా పట్టుకుని, ఎక్కడ తప్పిపోతామో అన్నట్లుగా నడిచారు. ఆ తర్వాత నాలుగేళ్లుకూడా కలిసి లేరు యిద్దరూ.

సుమిత్ర స్కూల్ ఫైనల్ వరకు ఆవూళ్ళో చదివింది. అవడానికి అప్పచెల్లెళ్ళ పిల్లలైనా సుమిత్ర, తను చిన్నతనం నుంచీ ఒకచోట అరమరికలు లేకుండా పెరిగారు. ఆ తర్వాత కాలేజీ చదువుకి వేరేవూరు వెళ్ళిపోయింది సుమిత్ర. తన పెళ్లికికూడా వచ్చింది కాదు. ఎమ్. ఏ. ప్యాస్ అయిందనీ, హైదరాబాదులో పెద్ద ఆఫీసరుగా వున్నదనీ తెలిసింది.

చిట్టి ఏడుపుతో ఆలోచనలు చెదిరిపోయాయి సీతకి. దాన్ని ఎత్తుకుని సముదాయించి మళ్ళీ పడుకోబెట్టింది. ఫ్లాస్కులో వేడి నీళ్ళలో తువ్వాలుముంచి, చిట్టి వళ్ళంతా తుడిచింది.

రైలుకి గంటకొట్టారు. సుందర్రావు వచ్చి రైలెక్కాడు. వానీ చేతుల్లో బిస్కట్లు, చాక్లెట్లు వున్నాయి.

"ఇంక యిరవై నిముషాలు పడుతుంది అక్కడికి చేరడానికి." అన్నాడు సుందర్రావు వాచీ చూసుకుని.

పొడగువేసుంటే, చక్కిలిగింతలు పెట్టినట్టుంది కాబోలు చిట్టి పకపక లాడుతోంది. 'వూ' కబుర్లు చెబుతోంది.

"నువ్వు దిగడం సంగతి సరేగానీ, నేనుకూడా వస్తే ఏం బాగుంటుంది చెప్పు-ఆవిడ ఒక్కర్తే వుంటున్నచోటుకి" అన్నాడు సుందర్రావు.

"ఏమీ ఫరవాలేదు. పైగా అది అంతగా రాసినప్పుడు వెళ్ళకపోతే బాగుండదు. మీకెందుకు నాకు లేని యిది?" చిట్టిని ఎత్తుకుని ఎదుటి బెర్తుమీద పడుకోబెట్టి, చిన్న చిన్న వస్తువులన్నీ పేము బుట్టలో పడేసింది సీత.

"నువ్వు ఆవిణ్ణి చూసి ఎన్నేళ్ళయింది? గుర్తుపడతావా?" అన్నాడతను మళ్ళీ.

సీత నవ్వింది. "మంచివారండి! మర్చిపోతానేమిటి?—ఎంత యిదిగా వుండేవాళ్ళ మనుకున్నారు! స్కూల్ ఫైనల్ వరకు ఒక్క చోట పెరిగాము. అస్తమానం ఇద్దరం కలిసే వుండేవాళ్ళం. మా అమ్మ నవ్వుతూ వుండేది—వీళ్ళకి పెళ్ళిళ్ళైతే కాపురాలకి వెళ్ళమని పేచీపెడతారేమోనని. అది డాన్సు నేర్చుకుంది. మా నాన్న నాకు నేర్పించలేదు. మళ్ళీ ఏడాదికే నా పెళ్ళి ఐపోయింది." రైల్లోంచి తొంగిచూసింది సీత. దూరంగా మేడలు, పొగగొట్టాలు కనుపిస్తున్నాయి. ప్రక్కనున్న హుస్సేన్ సాగర్ మీదనుంచి చల్లగాలి వీస్తోంది.

"అది బాగా చదువుకుని పైకి వెళ్ళింది—ఉద్యోగస్తురాలైంది. నేనిలా సంసారంలో పడ్డాను." వెనక్కి తిరిగి సుందర్రావువంక చూస్తూ నవ్వింది సీత.

"ఆ హోదాలు కట్టేయండి. నేను కుస్తీపట్టలేను దాంతో." అన్నది. సుందర్రావు లేచాడు.

సామానంతా సర్దుకుని, చిట్టిని ఎత్తుకుని వానీని నడిపించి కూర్చోబెట్టేసరికి, పబ్లిక్ గార్డెన్సు మధ్యలోంచి పోతోంది రైలు. "పూలు, పూలు" అంటూ ఎగిరాడు వానీ. "అవి పేపర్ ఫ్లవర్సా నాన్నా?" అని అంటున్నాడు వాడు.

రైలు ఆగకుండానే కంపార్టుమెంటులోకి ఇద్దరు కూలీలు ఎక్కారు. కిటికీలోంచి తల బైటికి పెట్టి చూసింది సీత. రైలు ఆగింది. సుమిత్ర ఎక్కడా కనబడలేదు. సామాను అంతా దింపేస్తున్నారు కూలీలు.

సుందర్రావు కోటు తీసి భుజాన తగిలించుకుని "కనుపించిందా?" అన్నాడు. సీత లేదన్నట్లు తలూపింది.

"దిగండి చూద్దాం." అన్నది. అతను క్రిందకి దిగి సామాను లెక్క చూస్తున్నాడు. అతనికి చిట్టిని అందించి తనూ దిగింది సీత.

"సీతా!" ప్రక్కనుంచి తెల్లని చేయి పడింది సీతభుజాన. సుమిత్ర! సుమిత్రే? ఎంత మారిపోయింది?

"మీ రైలు పదకొండున్నరవరకు రాదని ఎంక్వైరీవాడు చెప్పాడు. ఆఫీసుకి వెళ్లి, కొంత పని చూసుకుని యిల్లా వచ్చాను. ఎన్నాళ్ళకి చూశాను నిన్ను! పదేళ్ళయిందేమో కదూ!" అన్నది సుమిత్ర. ఆమె నవ్వితే బుగ్గలు చక్కని సొట్టలు పడుతున్నాయి.

"చాలా మారావు సుమిత్రా నువ్వు-ఇదుగో. ఈయన్ని చూడలేదుగా నువ్వు? వీళ్ళిద్దరినీ_"

సుమిత్ర సుందర్రావు వేపు తిరిగి "నమస్కారమండి" అన్నది.

సుందర్రావు ఒకచేతిలో సిగరెట్టు, భుజానకోటు, రెండో చేతిలో చిట్టి వుండగా, ఏం చేయాలో తోచక, కంగారుగా నవ్వి, "నమస్కారం" అన్నాడు.

సీత కిలకిల నవ్వింది "బాగుందండీ! బావా మరదళ్లు వస్తూ కాలేక్కి కలం—దాన్నిల్లా ఇవ్వండి అని చిట్టిని తీసుకుంది. కానీ, సుమిత్రవంక బెరుగ్గా కొత్తగా చూస్తూ, వాళ్ళమ్మ చేయి పట్టుకున్నాడు.

బయటికి వచ్చి. టాక్సీ ఎక్కేవరకి పదకొండున్నర దాటింది "మీరు ఆఫీసుకి వెళ్లాలేమో" అన్నాడు సుందరరావు.

"అక్కరలేదండీ. రెండు గంటలకి వెడతాను." అన్నది సుమిత్ర.

"ఏం సీతా ఏమీ మాట్లాడకుండా యిలాగ చూస్తూ వున్నావేమిటి?— ఏమండీ, మా సీత యింత నిశ్శబ్దంగా వుంటుందా ఎప్పుడూ — మీరు ఎప్పుడూ దాని వాగ్ధోరణిలో మునిగిపోతుండాలేమోనని నేను భయపడుతుండేదాన్ని."

సుందరరావు నవ్వాడు. "లేదండీ వాక్కు దానిదే వరసాయే నండీ సీతమాటలంటేను—మీదగ్గర కొత్తలా వుంది." అన్నాడు.

సీత మళ్ళీ కిలకిల నవ్వింది. "మరే! ఐదారైళ్లు దిగుతూనే మొదలెట్టాలా యిద్దరికీ మా సుమిత్రతో చెప్పుకోవలసినవి లక్ష వుంటాయి-అవన్నీ మీరుండగా ఎల్లా?" అని సుమిత్రవంక చూసింది.

సుమిత్ర చాలా అందంగా వుంది. చిన్నప్పుడే అంతా అనుకునేవారు. అప్పుడు బాగా సన్నగా వుండేది, అతి నాజూకు అనిపించేలా. ఇప్పుడు కొంచెం లావుకావడంవల్ల, చక్కదనం వచ్చింది. చేతులు మొగలిరేకుల్లా వున్నాయి—మెడ, చెవులు నుదురు, వింతగా శోభతో నిండివున్నాయి: కాటుకతో ప్రతిగా కళ్ళు అతిస్నిగ్ధంగా తెల్లగావున్నాయి—టాక్సీ యింటికి చేరేలోగా సీత గమనిస్తోంది సుమిత్రని.

"అంతగా మారిపోయానా సీతా? అంతదిగా చూస్తున్నావు. నువ్వుమాత్రం మారలేదేమిటి—పూర్తిగా గృహిణివై పోయావు!" అన్నది ఆమె—"ఇంతకీ వీళ్ల పేర్లేమిటి?" అన్నది.

"వీడు నాని, అది చిట్టి—అసలుపేర్లు చెప్పము మేము—నవ్వుతారు మీరు." అన్నాడు సుందరరావు.

చిన్న యింటిముందు ఆగింది టాక్సీ. గేటుదగ్గర ఒక పనిమనిషి కూర్చునివుంది. సుమిత్ర దానికి యింటి తాళంచెవి యిచ్చి, ముందుకువెళ్లి, టాక్సీవాడికి డబ్బిచ్చేసింది "అదేమిటండీ?" అని సుందరరావు అంటున్నా వినిపించుకోకుండా.

పనిమనిషి తాళంతీసి వచ్చి, సీతచేతుల్లోంచి చిట్టిని తీసుకుంది. ముందుగదిలో యిల్లి సోఫా సెట్టు, రేడియో, ఒకమూల బల్లమీద పత్రికలు. అద్దాల బీరువాలో పుస్తకాలు — గదినిండా అక్కడక్కడ పెయింటింగ్సు, పనితనం చూపించే అందమైన చిన్న చిన్న వస్తువులున్నాయి సీత యివన్నీ ఒకసారి కలయచూసి, రెండో గదిలోకి వెళింది. అక్కడ ఒక మంచం, డ్రెస్సింగ్ టేబిలు అద్దం బీరువా వున్నాయి. ఆ తర్వాత రెండుగదులు — ఒక గది చాలావరకు ఖాళీగనే వుంది. ఒక అలమారలో కంచం, చెంచాలు, టీ సెట్టు మాత్రం వున్నాయి. చివరగది వంటిల్లు.

సామాను లోపల పెట్టించి, సుందరరావుని కూర్చోమని చెప్పి, సుమిత్ర లోపలికి వెళ్ళింది. "ఏం? నచ్చిందా నా సంసారం?" అన్నది.

సీత అంతా కలయచూసి "చాలా చేశావే, సామాను, ఒక్కర్తెకేనా?" అన్నది.

"ఒకళ్లయినా వచ్చిపోయే వాళ్ళ అవసరాలు ఒక్కటే గా. ఏది కొంది గదూ నుంచే—కాఫీ తాగుతారా?—బ్రెడ్ వుంది. అది తినలేమంటే యిడ్లీలు తెప్పిస్తాను." అంది సుమిత్ర.

"ఇప్పుడేమీ వద్దు - స్నానంచేసి భోజనంచేస్తాము. వారు అక్కడ యిదే వేళకి భోజనం అలవాటు. ఆయన పదింటికి టిఫిను తినివెళ్ళి, ఒంటిగంటన్నరకి భోజనానికి వస్తారు. ఆ దాకా వంటమనిషి అలా అన్నీ వేడిగా వుంచాల్సిందే. పిల్లలకేమో వేళ వంట తొమ్మిదిన్నరకల్లా అవుతుంది. అదేలే పిల్లలేమిటిలే. వాడికి ఇక్కడికి కారం తినకుండా వాడు! ఉప్పేసి కూరలు వుడికించి, కొంచెం వెజిటబుల్ సూప్ చేసి పెట్టేస్తాను వాడికి. వాడి వంట మాత్రం నేనే చేస్తాను."

చెప్పుకుంటూ సీత యింతలికి వచ్చింది. డ్రాయింగురూము అనుకుని వున్న ఒక గదిలో పెట్టించింది వాళ్ల సామానుని సుమిత్ర.

"ఇక్కడ యింకో గది వున్నదేమిటి?—ఖాళీగా వుందేం యీగది?" అన్నది సీత.

"నేను చదువుకోవడం, వ్రాసుకోవడం యీ గదిలో—బైటికి తలుపుంది కదూ? మా ఆఫీసు వాళ్ళెవరైనా వస్తే మాట్లాడానికి వుంటుంది. దీన్లోని కుర్చీలు బైటవరండాలో వేయించాను."

అందరి స్నానాలు అయ్యేసరికి 12-30 అయింది. సుమిత్ర వడ్డించింది.

"మీరు వంటచేసుకుంటారా?" అన్నాడు సుందరరావు భోజనానికి కూర్చుంటూ.

"సాధారణంగా చేసుకుంటాను. బద్ధకమనిపిస్తే హోటలునుంచి తెప్పిస్తాను. నా నమ్మకమైన బంటుని చూశారుగా. ఇక్కడే దానిల్లు. ఎప్పుడు కేకేసినా పలుకుతుంది. వాళ్లనుంచి రోజల్లా యిక్కడే వుండమని చెప్పాము-చాలా మంచిది."

నాని అన్నం తినడానికి పేచీ పెడుతున్నాడు. అది కాదు యిదని, యిది కాదు అదని వాళ్లమ్మని వేధిస్తున్నాడు.

"ఏం? మీవాడికి నచ్చదా నావంట!" అన్నది సుమిత్ర.

సీత వాడితో విసిగిపోయింది. "ఆం—వాడి చిత్తమైతే తింటాడు అన్నీ—ఆపెరుగు యిల్లా పెట్టు." అన్నది. చివరికి పెరుగన్నం మాత్రమే తిన్నాడు వాడు.

"సాయంత్రం నేను వండేస్తాను వీడికి" అన్నది సీత.

సుందరరావు వంట బాగుందన్నాడు. "హాస్టల్లో వుండేవారండీ. ఒంటరిగా ఎం వుంటారు యిల్లా?" అన్నాడతను.

"ఏకు, చింతా లేకుండా హాయిగా వుంది యిక్కడ. ఇక్కడుండే స్వతంత్రం అక్కడుంటుందా ఏమిటి?" అన్నది సీత.

భోజనాల తర్వాత సుందరరావు పడుకున్నాడు. నానీకూడా పడుకున్నాడు.

సీతకి నిద్రరాలేదు. హోల్డాలు, పరుపులు అవీ పైన డాబా మీద ఎండవేసిరమ్మని పంపించింది పనిమనిషిని సుమిత్ర.

"నువ్వు ఆఫీసుకి వెళతానన్నావుగా—తర్వాత పడుకుంటాను లే, చెప్పు ఖబురేమిటి?" అంది సీత — రేడియో తిప్పుతూ.

"వినున్నాయి? యీ మధ్య మనవూరు వెళ్లివచ్చాను. అన్నీ వాళ్లని చూసొచ్చాను. నువ్వు సంక్రాంతికి రాలేదని చాలా యిదైతున్నారు-ఐనా అక్కడి ఖబుర్లు నేను చెప్పేదేమిటి?

ఉత్తరాలు వ్రాస్తుంటున్నావుగదా మీరు ? వాటిలో నీకేం ఉత్తరాలు లేవు నీకు."

సీత నిట్టూర్చింది. "ఏమిటో, ఉత్తరాలు వ్రాసుకునే తీరిక ఎక్కడ ? ఈ పిల్లలతోనే సరిపోతుంది. పెళ్లి ఐనాక, యింక ఆ రోజులు, పిలలే అనుకో—ఇంకం— పెళ్లి యేదాక నీ ఏమైనా—నువ్వు యిల్లా వున్నావు స్వతంత్రంగా — నీ యిష్టమైన పని చేసుకుంటావు, కావలసినవి తెచ్చుకుంటావు — ఒకరి నిబంధన ఏమిటీ నీకు ! — నా తరహా వేరు."

సుమిత్ర మాట్లాడలేదు. చిన్నగా నవ్వింది.

"అల్లాగని నేను మహా కష్టపడిపోతున్నానను కోవు. మీ బావ చాలా మంచివారనుకో — కానీ ఆ భేదం భేదమే." అన్నది సీత వెంటనే సరుకుంటున్నట్లుగా.

"నువ్వు పాసైనదేమిటి — యమ్. ఏ. నా?" అడిగింది కొంచెం ఆగి.

"అవును. పైన యింకో డిప్లొమా కోర్సు చదివాను ఒక ఏడాదిపాటు — అది నాకు పనికివచ్చేది. అందుకే తొందరగా ప్రమోషను వచ్చాయి."

"ఏ టైంకి వస్తారు యిప్పుడు ?" చటుక్కున అడిగింది సీత.

"నాలుగింపావు యీ భవతు వస్తుంది."

సీత రేడియో ఆపేసింది. "ఆయనకి ఎనిమిదివందల జీతం వస్తుంది — ఏం లాభం ? అంతా ఆ నెలగా బతకడానికే సరిపోతుంది. పరిచయస్థులంతా ఆఫీసర్లే — వాళ్ళతో సరిసమానంగా వుండాలి. కంపెనీవాళ్ళు కారు యిస్తారనుకో. బంగళా యిస్తారు. బొమ్మ్మకుక్క తిండికే పోతుంది. నెలకి ముప్ఫై. నలభై వరకు వాడికి మటుకు వాడికే పాలు. సెలకపదిహాను యాల. మనకొంగలో దంపుకుంటాము కాబట్టి గనీ. పక్కవాళ్ళ పైన యింకో వంద పోతుంది. వంటమనిషి. తోటమాలి. డ్రైవరు — వీళ్ళతో జీతమంతా మండంతో సరిపోతుంది కొము. అంతే దానా సుఖాలు లేవని కాదుగాని, సంగతికి చెబుతున్నాను." అన్నది సీత.

సుమిత్ర లేచి టైము చూసుకుంది. "ఔను మరి — ఎవరికి తగ్గ ఖర్చులు వాళ్ళకి ఔతూనే వుంటాయి — టైమయింది, ముఖం కడుక్కుని వస్తాను. ఆఫీసుకారు వస్తుంది." అన్నది. ముఖం కడుక్కుని వచ్చి, బొట్టు పెట్టుకునేవరకి బైట హారను మోగింది — కొద్ది క్షణాల్లో డ్రైవరు వచ్చి నమస్కారం పెట్టి తలుపుదగ్గర నిలబడ్డాడు.

"ఇది పట్టుకెళ్ళు." అని ఒక చిన్న ఫైలు డ్రైవరుకందించి "సాయంత్రానికల్లా వచ్చేస్తాను ఏం కావాలన్నా పనిమనిషి వుంటుంది. కాగితాలూ అవీ కావాలంటే డ్రాయర్లో వున్నాయి. సాయంత్రం కాఫీ. టిఫిను బైటికివెళ్ళి తీసుకుందాం. ఇక్కడేమీ ప్రయత్నం చేయకు." అని సుమిత్ర వెళ్లిపోయింది.

సీత సోఫాలో వాలింది. తనకి సుమిత్ర నేపే వుద్యోగమేమిటో కూడా చెప్పినా అర్థంకాదు. తన చదువు అల్లా వుంది. తలిదండ్రులు చేశారు పెళ్లి. కానీ ఆయనకి చదువు తక్కువని తను ఏనాడూ యిష్టపడలేదు. తన తర్వాత వున్న నలుగురు చెల్లెళ్ళనీ, తండ్రి స్థితిమారి వచ్చినందుకు అదృష్టం వుంది. కంపెనీవాళ్ళు దగ్గరవుండి ఇటీవల డియోటు ఫోర్మెన్ అయిన సుందరరావు ఎనిమిదివందల రూపాయల జీతంగా వెయ్యిన్నార. కంపెనీవాళ్ళకి అతను అభిమానపాత్రుడైనాడు. కాని — తనకీ, ఆయనకీ అర్థంకాని విషయాలెన్నో తెలుసు సుమిత్రకి.

కళ్ళు మూసుకుంది సీత. ఎంతో హాయిగా వుంది. కళ్ళముందు ఒక చిన్నారి పిట్ట — తన యిష్టం వచ్చినంత ఎత్తుగా, యిష్టం వచ్చినట్టు రెక్కలు కొట్టే చిన్నారి పిట్ట — కనిపిస్తోంది. విశాలమైన ఆకాశం వుంది దానికి, తన రెక్కలు విదిలిస్తూ ఎగరడానికి. సుమిత్ర అల్లాగే కనిపిస్తోంది. ఆకాశంనుంచి క్రిందికి లాగేవాళ్లు లేరు. తను ? గాలిపడగలాటిది తన జీవితం. క్రిందనుంచి విడిచేదారం పరిమితం — అంతవరకే తన పయనం.

చిటికేసున్నది మందం మీద. దోమ తెర కత్తిరించి దాన్ని ఎత్తుకుని బైటకి నడిచింది సీత.

సుందరరావు పిలిచాడు "కొంచెం మంచినీళ్ళివ్వు సీతా !" అని. ఒక చేతో మంచినీళ్ల గ్లాసు పుచ్చుకుని, అతనికిచ్చింది సీత.

"మీ చెల్లెలు ఆఫీసుకి వెళ్లిందా ?" అన్నాడు తను మంచినీళ్లు త్రాగి.

"ఆ" అని గ్లాసు తీసుకుని లోపలికి వెళ్లింది ఆమె. అతను హాల్లోకి వచ్చి కూర్చున్నాడు.

"ఈ పూట అంతా రెస్టు అన్నమాట. రేపు నేను అప్పచెప్పిన పని చూసుకోవడం ప్రారంభిస్తాను. ఇదివరకెప్పుడూ యిల్లా లేదు నాపని. రాగానే టెంషన్‌గా పని చూసుకోవడమే. ఇకనో — యీ సంసారంతో నే యిల్లాంటి అధికం ఎక్కువై పోయేది." అన్నాడతను తనలో తను అనుకుంటున్నట్లుగా.

"నేను. పిల్లలు కట్టేశామా మిమ్మల్ని పని చూసుకోవద్దని ? వెళ్లండి మహారాజులా." — చిటికెలు వేస్తూ కూర్చున్నది సీత

సుందరరావు తలెత్తి ఆశ్చర్యపోయినట్లు చూశాడు. పుస్తకం తీసి, పుస్తకం ఒకటి తిరగవేయడం మొదలుపెట్టాడు.

——ఐదున్నర కల్లా హోటలు చేరాగా — టిఫిను. ఫ్లాట్ పాలెస్ తెప్పించింది సుమిత్ర. సానీ హాయిగా తిన్నాడు. బిల్లు సుమిత్రే యిచ్చింది. సుందరరావు అత్యంతం పెరుగుతున్నా వినిపించుకోకుండా. "ఇక్కడున్నన్నాళ్లు నా అతిథులు మీరు—" అన్నది.

వాళ్లు మెట్లు దిగుతుంటే ఒకతను వెనకనుంచి గబగబ వచ్చాడు. సుమిత్రకి నమస్కారం చేసి "నేను జ్ఞాపకమున్నానాండీ ?" అన్నాడు.

సుమిత్ర ప్రతి నమస్కారంచేసి "మీరు — ఆ కళా సంఘం కార్యదర్శి కదూ !" అన్నది. "ఔనండీ" అన్నాడతను.

"మీ సంఘం కార్యక్రమాలు బాగా సాగుతున్నాయా ?" అన్నది సుమిత్ర. అతను ఏదో చెప్పాడు.

"వస్తానండీ." అని నమస్కారం పెట్టి వెళ్ళిపోయాడు.

కారులో ఎక్కారు ముగ్గురూ. కారు స్టార్టు చేస్తుండగా అతనే మళ్ళీ గబగబ వచ్చాడు. అతనిప్రక్కన వరో యిద్దరు యువకులున్నారు.

"క్షమించాలండీ క్షమించాలి. మిమ్మల్ని డిస్టర్బ్ చేస్తున్నందుకు — వీరుకూడా మా సమితి కార్యనిర్వాహక సభ్యులండీ. మీ పరిచయం కోసమని —" అన్నాడతను.

వాళ్ళిద్దరూ నమస్కారాలు చేశారు.

"ఆ గానానికి తాలి అర్పినట్లు, మీ నగురుతకు తోడు మా నాట్యాశాలా కాలం వున్నదండీ —" అన్నాడు ఒకతను.

సుమిత్ర నవ్వింది. "ఎంతమాట! అంత పెద్ద పొగడ్తలు భరించలేను నేను—ఏదో నా శక్తికి తగిన కృషి. అంతే." అన్నది ఆమె.

ఆమె నోటవెంబడివచ్చిన మాటలు వాళ్ళు ముగ్గురూ అతి శ్రద్ధగా విన్నారు. "వస్తామండీ—మీ పరిచయభాగ్యం కలిగినందుకు చాల సంతోషం." అన్నారు. వెళ్ళిపోయారు.

సుమిత్ర చిరునవ్వుతో సీతవంక చూచి అడిగింది "నేను డాన్సు చేస్తాను తెలుసా?" అని.

"తెలియకేం? పేపరులో చూస్తూనే వున్నాంకదా!— నేను నేర్చుకుంటానంటే నాన్న ఒప్పుకున్నారు కాదు, అన్నిటితో పాటే అదీ అల్లాగపోయింది."

సుమిత్రముఖాన నవ్వుపోయింది. చటుక్కున సుందర్రావు వంక చూసింది. అతను సీత వంక ఒకసారి చూసి తలతిప్పేసుకున్నాడు—సుమిత్ర చూపుని ఎదుర్కోలేక అతను.

"ఎక్కడికి వెడదాం యింక?" అన్నది సీత.

"సినిమాకి వెడదామా? పబ్లిక్ గార్డెన్సుకి వెడదామా? అల్లా టాంక్ బండీమీద నడుద్దామా?" అన్నది సుమిత్ర.

"వాకింగ్!" అన్నాడు నానీ. సుమిత్రకి నవ్వొచ్చింది. "కాన్వెంటులో కదూ వీడు చదువుతున్నాడు—అందుకే యీ యింగ్లీషు మాటలు. ఏరా? తెలుగు మాట్లాడవా నువ్వు?" అన్నది వాడి బుగ్గ గిల్లి.

"నో అయిల్ స్పీక్ ఇన్ ఇంగ్లిష్." అన్నాడు వాడు. సుమిత్ర పకపక నవ్వి, వాణ్ణి దగ్గరకు తీసుకుంది.—

—ఆ తర్వాత నాలుగురోజులు గడిచాయి.

సుందర్రావుపని పూర్తయింది. సుమిత్ర ఒకరోజు శెలవుపెట్టి తెలిసినవాళ్ళ కారు ఒకటి తీసుకొచ్చి, చూడదగినవన్నీ చూపించింది పిల్లలకి. ఎక్కడికెళ్ళినా ఎవరో ఒకరు సుమిత్రని ఎరిగున్నవాళ్ళు కనుపిస్తూన్నారు. ఏదో వినయంగా ఆమె విద్యని, నాట్యాన్ని పొగుడుతున్నారు. సుందర్రావు చెప్పాడు వాళ్ళకంపెనీ బ్రాంచి మానేజరు కూడా సుమిత్ర చాలా సమర్థురాలైన ఆఫీసరని చెప్పాడని.

ఓ నాడు సినిమాకి వెళ్ళారు అంతా కలిసి. చిట్టి సినిమా ఆరంభం కాగానే నిద్రపోయింది పేచీలేకుండా. సినిమా చూస్తున్నంత సేపూ సీత మనస్సు ఏమీ బాగుండలేదు. ఏమిటో నిరుత్సాహంగావుంది. చిరుచీకట్లో సుమిత్రవంక చూసింది. ఆమె ఆమె కళ్ళల్లో మెరుపు కనిపిస్తోంది. ఆమె కూర్చున్న తీరులోనే ఓ సౌఖ్యంవుంది. ఆమె చూపులో ఒక నిశ్చయం, ప్రతి కదలికలో ఒక చైతన్యం వున్నాయి. ఆమె జీవితంలోని చైతన్యం తొణికిసలాడుతోంది అనుకుంది సీత. తన సంగతేమిటి? దైనందిన కార్యక్రమాలలో ఒక వరవడిలో నడుస్తుంది తన జీవితం. చెరువులో నీరులాగా తన జీవితానికి కదలిక లేదు. సుమిత్ర ఓ సెలయేరు—గలగలలాడుతూ, కొత్తదనాలతో పరవళ్లు త్రొక్కుతూ వురుకులతో పరుగులతో ప్రవహించే సెలయేరు.

సీత కళ్ళల్లో నీళ్ళుతిరిగాయి. ముత్యాల్లాంటి రెండు కన్నీటి బొట్లు బుగ్గలమీదనుంచి క్రిందికి జారాయి. ప్రక్కకి తిరిగి ఆయన్ని చూసింది. చెదిరిపోతూ కనబడింది ఆయన ఆకారం. తనకి యీర్ష్య సుమిత్రని చూస్తే ఎందుకు? తనకి డబ్బువుంది. తనభర్తకి హోదా వుంది.

కానీ—కానీ—తన జీవితంలో శోభలేదు. తనకర్థం కాని విషయాలు, అర్థంచేసుకునే అవకాశంలేని విషయాలు ఎన్నో వున్నాయి. సుమిత్రవున్న ఆ మెట్టుమీదికి, ఆ సంస్కార స్థాయికి ఎక్కడానికి తనకి అర్హత, అవకాశంలేవు—సీతకి యీ ఆలోచనలు ఊపిరి సలపనివ్వలేదు.

తనని బంధించి, పైకి వెళ్ళనివ్వక, ఔన్నత్యాన్ని అందుకునే అవకాశం లేకుండా చేశాయి యీ పెళ్ళి. యీ పిల్లలు, సంసారం. తనలోని విద్యాతృష్ణకి ఉత్సాహానికి వెళ్లమార్గం లేదు. "ఇదే నీ జీవితానికి పరిధి ఈ గిరిలోపలనే ఆనందం పండించుకో" అని విధించబడయింది.

సీతకి పెల్లుబికివచ్చింది దుఃఖం. చటుక్కున లేచి బైటికి వెళ్ళిందామె—అక్కడ నిలవలేకపోయింది. సుందర్రావు లేచి వచ్చాడని తెలుసు. గట్టిగా కళ్ళు వత్తుకుని వెనక్కి తిరిగేసరికి, అతను ఎదురయ్యాడు.

"ఏమండీ—నీరసంగావుండి యిల్లా వచ్చాను. సర్దుకుంది యిప్పుడు." అన్నది ఆమె మెల్లిగా.

ఆ రాత్రి సుమిత్ర త్వరగా నిద్రపోయింది. సీత పాపాయికి కావలసినవన్నీ సర్దుకుని, పడుకునేసరికి పన్నెండయింది.

సుందర్రావు చదువుతున్న పేపరు మడిచి పడేశాడు. "చూడు సీతా!" అన్నాడు.

"చెప్పండి"

"మీ సుమిత్ర పెళ్ళి చేసుకోదా అసలు?" అన్నాడు.

"ఇప్పుడెందుకొచ్చింది ఆ ప్రశ్న మీకు?"

"చేసుకునే ఉద్దేశం వుంటే ఓ సంబంధం చెబుదామని."

"ఎవరేమిటి?" అన్నది సీత కొంచెం సేపాగి.

"మా వేణు"—సీత మాట్లాడలేదు. ఒక పది నిమిషాలైనాక "దాని తరహా వేరు. పెళ్ళి, సంసారం, జంజాటం అంతా అక్కర్లేదు దానికి—హాయిగావుంది. చీకు, చింతా లేకుండా. పైకి వెళుతోంది—కీర్తి తెచ్చుకుంటోంది—దాని కెందుకు పెళ్ళి—బంధనం కాకపోతే." అన్నది.

అంతటితో ఆ సంభాషణ ఆగిపోయింది.

—"రేపు వెళతానండీ మేము." అన్నాడు సుందర్రావు మర్నాడు ప్రొద్దున్న కాఫీలప్పుడు.

"అప్పుడేనా?" అన్నది సుమిత్ర సీతవంక చూసి.

"మరి వెళ్ళొద్దూ? ఇప్పటికే వారమైంది వచ్చి—కంపెనీపని యీ రోజుతో అయిపోతుంది. ఇంకా వుండడమెల్లాగ?" అన్నది సీత.

"మా సీత యిల్లు వాకిలీ చూడకుండా బెంగపెట్టుకుంటుందండీ—పాలవాడు, పనివాళ్ళు ఇంకొంప దోచుకుపడి పోతుంటారని తన వూహ." అన్నాడు సుందర్రావు నవ్వుతూ.

సీత ఆశ్చర్యంగా చూసి నవ్వింది. "సరే! మీరు లేకపోయినా నాకు బెంగలేదు కాని—పాలవాళ్ళ కోసం మాత్రం బెంగే. ఏం?" అంది.

"ఎలుండి రాత్రి నా ప్రోగ్రాం వుంది యిక్కడ. ఉంటారూ? అవలెల్లుండి వెళ్ళిపోదురు గాని" అన్నది సుమిత్ర సందేహిస్తూ.

"మరి చెప్పరేం? తప్పకుండా వుంటామండీ. ఏం సీతా?" అన్నాడు సుందర్రావు హుషారుగా.

"మా సీత ఎల్లాగూ వుంటుంది. అడిగే దేమిటి?"—అన్నది సుమిత్ర.

* * * *

కారు మంచి స్పీడుమీద మెత్తగా జారిపోతోంది రోడ్డుమీద. సుమిత్ర తల్లో మల్లెపూలవాసన గుప్పున వేస్తోంది. చీకట్లో సుమిత్ర ఒంటిమీదున్న ఆభరణాలన్నీ నక్షత్రాలయమానంగా మెరుస్తున్నాయి. రేగిన జుట్టుని సరిచేసుకుంది సుమిత్ర—చేతినున్న గాజులు గలగలమన్నాయి. ఉంగరాలు, గాజులలోని రాళ్ళు తళుక్కున మెరిశాయి.

"సీతా, ఎన్నాళ్ళుగానో అంటున్నావు మా సుమిత్ర డాన్సు చూడాలి, చూడాలని—చూశావుగా! ఎల్లా వుందో చెప్పవేం?" అన్నాడు సుందర్రావు.

"నే చెప్పేదేమిటి? అక్కడి జనమంతా చెప్పారు. బిరుదు యిచ్చి అంతా గౌరవించారు. నా అభిప్రాయ మెందుకు?" అన్నది సీత.

సుమిత్ర తనచేయి సీత భుజంమీద వేసింది. "అలా కాదు. నీ అభిప్రాయమే కావాలి నాకు—అందరూ అనే మాటకేం లే." అన్నది.

సీత మాట్లాడలేదు. కారు యింటికి చేరింది. డ్రైవరు మల్లెపూల దండలు, ఇతర సామానులు తెచ్చి లోపల పెట్టి సలాం చేసి వెళ్ళాడు.

లోపలికి వెడుతూనే, తన గదిలోకి వెళ్ళి డాన్సు డ్రెస్సు విప్పేసి, చీర కట్టుకుని వచ్చింది సుమిత్ర. రేగిన ముంగురులు, ముఖాన రంగు, నల్లగా దిద్దబడిన కళ్ళు, కనుబొమలు, కెంపుల్లా మెరుస్తున్న పెదిమలు—సీత కళ్ళు మరల్చుకోలేనంత అందంగా వుంది సుమిత్ర.

"భోజనం చేదాం పదండి" అన్నది సుమిత్ర. భోజనం చేస్తున్నంతసేపు సుమిత్ర నవ్వినా, చూసినా, యేం చేసినా లాస్యం తొణికిసలాడుతోంది. ఆమె కంఠం గలగలలాడుతూ, చిరుగజ్జెలు మ్రోగించినట్లుగా శ్రావ్యంగా వుంది. అలనాడు లాస్యం చేసిన పార్వతి యిల్లాగే వుండేదికాబోలు అనుకుంది సీత.

"రంగు కడిగేసుకోవాతే, ఏమీ కాదా ముఖం!" అన్నది సీత.

"ఏమౌతుంది? ఏం కాదు—అలవాటులేనివాళ్ళకి తెల్లారేసరికి పీక్కుపోయినట్టు వుంటుంది ముఖం." అన్నది సుమిత్ర.

భోజనాలయ్యాక హాల్లో చాలాసేపు కూర్చున్నారు కబుర్లలో. సుమిత్ర తనకివ్వబడిన బంగారు నటరాజవిగ్రహాన్ని చూస్తూ నిలబడింది చాలాసేపు.

పన్నెండైనాక సుందర్రావు లేచి, "నిద్రొస్తుంది. నీకు నిద్ర రావటంలేదా?" అన్నాడు సీతవంక చూసి.

"మీరు పడుకోండి." అన్నది సీత. అతను వెళ్ళిపోయాడు.

కొన్నిక్షణాలు మౌనంగా గడిచాయి. సుమిత్ర నిట్టూర్చింది. "ఇన్నేళ్ళకి ఇప్పుడు కనిపించావు- ఇంకెప్పటికి కనిపిస్తావో మళ్ళా?"

"మేమే రావాలని ఏమిటే? నువ్వు రాకూడదూ? హాయిగా ఒంటరిదానివి కదా?—సుమిత్రా, ఎన్నైనా చెప్పు. చదువుకున్నవాళ్ళ దారి వేరు, చదువుకోనివాళ్ళ దారి వేరు—డబ్బు హోదా ఎన్నైనా వుండొచ్చుగాక. ఆ తరహా రాదు." హఠాత్తుగా ఆ వేళ పూరితమైంది సీత కంఠం.

"అల్లా అంటావేం సీతా? చదువుకుని నేను బావుకున్న దేమిటి—నీకు తక్కువైం దేమిటి?" అన్నది సుమిత్ర చేతులకి, చెవులకి వున్న వస్తువులు తీస్తూ.

"నీ కర్థంకాదు సుమిత్రా, ఎల్లాగూ తప్పదు అభేదం. అప్పుడు చదువుకోలేదా-అంతే. ఇక ఎప్పుడూ అంతే—నా అంతట నేనిప్పుడు ఏదైనా నేర్చుకుందామన్నా తగిన అవసరాలేదు. అసలు నా అంతంతమాత్రం చదువే చదివారు. ఇక యీ జన్మకి కుదరదు పైకి వెళ్ళటమనేది మాకు—ఈ పెళ్లి. సంసారం. పిల్లలు వీటిల్లోపడి ఏమీ తెలియక, ఏమీ పట్టక అన్యాయమైపోయాను" సీత కంఠం గద్గదికమైంది.

సుమిత్ర దగ్గరగా జరిగింది సీతకి. "చూడు, నేనేదో సాధిస్తున్నానని, ఆ తృప్తిలో వున్నాననీ అనుకుంటున్నావు నువ్వు—నీసంగతి నీకు తెలియడంలేదు సీతా!"

సీత కళ్లల్లో నీళ్లు తిరిగాయి. "నన్ను ఓదార్చాలని అంటావు-నాక్కూడా మానాన్న చదువు చెప్పించి, ఏ సంగీతమో, ఏదో చెప్పిస్తే నేనుకూడా పైకి వచ్చేదాన్ని కాదూ?"—సుమిత్ర మాట్లాడలేదు.

సీత అన్నది "చిట్టి దీపం వుంటే లేస్తుంది. ఆర్పేయి అది." అని.

సుమిత్ర లేచి ఆర్పేసి వచ్చింది. సీత చేతులు తన చేతుల్లోకి తీసుకుంది. "పైకి రావటమంటే ఏమిటె సీతా? కొంత పేరు, డబ్బు, హోదా కదూ? ఏమిటీ పైకి రావటం. నేనిప్పుడు ఔన్నత్యం పొందానంటావు నువ్వు—నేను సుఖపడుతున్నాననా? వాళ్ళయితే మీరున్నారు, యీ దండలు, విగ్రహం చూడడానికి, నాకు బిరుదు యిచ్చారని సంతోషించడానికి—నాకెవరుంటారు? చీకట్లో, అర్ధరాత్రివేళ తలుపు తెరుచుకుని, ఆ దండలు అలా పడేసి, చెవుల్లో ఆ చప్పట్లు మార్మోగుతోంటే ఒంటరిగా వుండడానికి భయంవేసి, యింట్లోని దీపాలన్నీ వేసుకుని కూర్చుంటాను."...

కొంచెం ఆగి, "వాలుగుసందలమైళ్ళ దూరంలోవున్న అమ్మ, నాన్న నా దగ్గిరే వున్నా నాకు శాంతి నివ్వలేరు సీతా—"

ఆమె చేతులు చల్లగా వున్నాయి, వేళ్ళు ఏమీ తోచనట్టు సీత చేతుల్లో కదులుతున్నాయి.

"తోటిదానివి కాబట్టి నీతో చెప్పుకో గలుగుతున్నాను. నన్ను అపార్థం చేసుకోకు. నువ్వు ఆయనవంక చూసి నవ్వితే, ఆయన నీవేపు యిష్టంగా నవ్వుతోంటే—అప్రయత్నంగా యిది గమనిస్తోంటే అర్థమైంది ఆలోటు ఏమిటో. నీకు తెలీదు నీ జీవితంలో ఎంత సంపూర్ణత్వం వుందో, ఆ పిల్లలకోసం కష్టపడటంలో, ఆయనకోసం శ్రమించటంలో నువ్వు చూపే ఓర్పు చూస్తోంటే—నీ జీవితమే అందుకు అర్పించేస్తున్నావని తోస్తోంటే—నీలో ఔన్నత్యం కనపిస్తుంది. నీలోంచి ఒక ప్రేమపూరిత వాహిని, ఒక తియ్యని వెల్లువలో కొన్నంతని ముంచెత్తివేస్తుం దనిపిస్తుంది... సీతా, నీ కళ్ళల్లో లోతు నీ కర్థం కాదు. అద్దంలో చూసుకుంటే కనబడదు. నీ చిట్టివేపు నువ్వు చూస్తోంటే కనబడుతుంది..."

సీత మెల్లిగా తలెత్తి, సుమిత్ర కళ్ళలోకి చూడ్డానికి ప్రయత్నిస్తోంది. ఏముందో వెతకాలనుకుంది. సుమిత్ర తన అరచేతులు చెంపల కదుముకున్నది.

"నేనేమిటో పైకి వచ్చావంటావు—కానీ నీలాగా పైకి రాలేదు సీతా నేను. నీకు భవిష్యత్తు వుంది. అనంతమైన భవిష్యత్తు వుందనిపిస్తుంది. మూడు జీవితాలు నిన్ను ఆధారం చేసుకుని, నిన్నల్లుకుని వున్నాయి. రెండు జీవితాలు మలచి, వ్యక్తిత్వాలు రూపొందించి—యింక ఎన్నో చేయాల్సిన భవిష్యత్తుంది. నీ జీవితానికి ఒక అర్థం, ఒక పరిపూర్ణత్వం వున్నాయి. నాకు ప్రాణం విసిగిపోతోంది—ఈ హోదా, జీతాలు, గొడవలు-కానీ నేను జీవితంలో ఒకభాగాన్ని చూస్తున్నాను. ఆ భాగం యింక యిక్కడికి అంతంచేసి యింకా ఎన్నో చూడాలి అనిపిస్తుంటుంది నాకు. లేకపోతే ఎన్నో అనుభూతులు, మమతలు, నాకు అర్థం కాకుండా వుండిపోతాయి."......సీత కిదంతా అర్థమౌతోంది, కానీ—ఆమె యిదంతా నిర్ధారణ చేసుకోవా లన్నట్లు సుమిత్ర ముఖంలోకి చూస్తోంది.

"సీతా, నేను స్వేచ్ఛగావున్నానన్నావు—బ్రహ్మాండమైన ఎడారిలో విడిచెస్తే మనిషికి కావలసినంత స్వేచ్ఛ వుంటుంది—అల్లాంటిదే నాదీ. ఆస్వేచ్ఛ భరించటం కష్టం సీతా!......" సుమిత్ర కంఠం వణుకుతోంది. సీతముఖంలోకి వెతుకుతూ, తరచి తరచి చూస్తూన్న కళ్ళు, చీకట్లోకూడా మిలమిలలాడుతూ కనుపిస్తున్నాయి.

లోపల పానీ కదిలినట్లు అలికిడైంది. సీత చిట్టిని భుజాన వేసుకుని లేచింది "వేసంకాలం ఓమూలైనా రాత్రి నీళ్ళు త్రాగించాలి వాడిచేత. దాహం వేస్తోంది పాపం!" అంటూ లోపలికి వెళ్ళింది. ఐదునిముషాల తర్వాత తిరిగివచ్చింది.

ఒక్కక్షణం ఆగి సుమిత్ర నవ్వింది "చూశావా మరి—అదీ నీకవసరం-చూడు, అన్నీ మర్చిపో. పడుకుని నిద్రపో నిశ్చింతంగా. చిట్టి లేస్తుంటుంది నువ్వు పక్కన లేకపోతే...పద. నాకోరికే యింత" అన్నది.

—మర్నాడు రాత్రి రైలు హైదరాబాదు విడిచిపెట్టి మెల్లిగా నడుస్తోంది. కను మరుగయ్యేదాకా సుమిత్రని చూశారు సీత, సుందరరావు. లోపలికొచ్చి తలుపు వేశాడతను.

సీత అతనివంక చూసి నవ్వింది. అతనుకూడా నవ్వాడు.

"ఎందుకు నవ్వుతున్నావు?" అన్నాడు.

"మీరెందుకు నవ్వారు?" అంది సీత యింకా చిలిపిగా నవ్వుతూ.

"నువ్వు నవ్విన తర్వాత, నేను నవ్వకపోతే, నువ్వు ఏడుస్తావేమోనని—" ప్రక్కనవచ్చి కూర్చున్నాడు,

"ఏడవలేకపోయాను లెద్దురూ!" కిలకిల నవ్వింది సీత.

"చూడండి—మనవేణుకి మీరు చెప్పిన సంబంధం చేద్దాం. ఏం?" అన్నది.

సుందరరావు ముఖంలో ఆశ్చర్యం తొంగిచూచింది. ఎల్లా యీ మనిషిని అర్థంచేసుకోవటం అన్నట్టుగా ప్రశ్నార్థకంకూడా వచ్చింది. మరుక్షణం నవ్వి "అల్లాగే" అన్నాడతను.

శిశిర వేదన

శ్రీ సి. నారాయణరెడ్డి

సఖీ మాఘమాస సుందరి వేఁగిచూచినది
బరిగత్తులను పదునుపరచు చూపులతోడ.

నా యెదుట శిశిరకాంత నటించిపోయినది
జలతారు మంచు కుచ్చెలలు దుసికిళ్ళాడ.

చిటిలినది నా అధరపుట మొక్కటే కాదు
మెయిముడతలన్ దాగిన యెడంద సైతమ్ము.

ఘంటు వడినది పేద గుండె యొకటే కాదు
పాలరెక్కల భావనా లలిత మూర్తులును.

అసలే వియోగ దగ్ధాకృతిని; అందులో
శిశిరనర్తకి చేల చెరగు గాడ్పులదాడి.

ఇక నేమి మండిపోయెను గుండెపై క్రొత్త
కుంపటుల్ భుగభుగ రగుల్కొల్పి నటులయె.

ఐన ఈ బాధ నా కీనాటిదా కాదు;
ప్రతి ఋతువులో ప్రజ్వలితమైనదే కదా!

ఇదిగో వసంతమని యెదపొంగి లేచితిని
అది పికీ కంఠమం దొదిగి కేరింతలిడె.

గ్రీష్ముని యింటిముంగిట నిల్పి చూచితిని.
కనులు రెండింట దుమ్ముకు గొట్టిపోయె నది.

జలద ఋతువంచు మిన్నుఁ గ్రేవ కేల్సాచ
గ్రుడ్డిజేసి పిడుగులు రాల్చి పోయె నది.

ఓహో శరత్తని మధూహాలను పెంచుకొన
అది చకోరికలకే అంకితమ్మైపోయె.

చివరి కొక చలికాపు చిక్కెనని ఉప్పొంగ
అది జంట కౌగిళ్ళయందే నలిగిపోయె.

మిగిలినది యీ శిశిరమే కదా మరి! ఇదియు
నను దిగంబరునిగా నొనరించ కెటులుండు?

ఇంత కొండంత బాధేతిహాసమ్ము నా
మది దాచి పెనవున్ మల్లికలు పూయింతు.

కొండకోనల నంటుకొను దావాగ్ని కా
దిది; అంతరాల మండెడు బాడబజ్వాల.

ఓ శిశిర విషధర క్రీకుంతలా! చల
న్నీహికాంటాంచలా! మేను పరచితి రమ్ము.

నడిచిపో నా మొండి యొడలిపై; కాదేని
విడిచిపో ఈ పూలపెండ్లి పందిరిని.

పదేండ్లలో దొరికిన అపూర్వ శాసనాలు

శ్రీ కొల్లూరు హర్షవర్ధన శర్మ

భారత చరిత్ర నిర్మాణమునకు గల ఆధారము లన్నింటిలో నతి ముఖ్యములు, కడు ప్రామాణికములైనవి శాసనములు మాత్రమే. ఉపలబ్ధమైన శాసనాధారములను జక్కగా సమన్వయముచేసి తగిన రీతిని చరిత్ర రచన సాగింపవలెను. గతదశాబ్దములో కేంద్రప్రభుత్వ ఆంధ్ర శాసన పరిశోధనశాఖల కృషి ఫలితముగ మనదేశమున నలుమూలల నూతన శాసనములు బయల్పడినవి. అందు ముఖ్యమైనవి కొన్ని శాసనములను గూర్చి ఈ క్రింద వివరింతును.

ప్రప్రథమమున మనదేశమున శాసనములు చెక్కించి 'భారత శాసన పిత' యని ప్రసిద్ధిగాంచిన మౌర్యవంశజుడగు అశోకుని కాందహారు శాసనము మొదట గమనింపదగినది. 1958 సంవత్సరము ఏప్రిల్ మాసమున కాందహార్ (ఆఫ్ఘనిస్తాన్) వద్ద స్కూలు ప్రధానోపాధ్యాయుడు అబ్దుల్ జే అన్న యనువారిచే దీనిని కనుగొనెను. ఇది గ్రీక్, అర్మెయిక్ భాషలలో గలదు. 'పియోదశిస్' అని యుండుటనుబట్టి వెంటనే ఫ్రెంచి శాసనపరిశోధకులిది అశోకుని శిలాశాసనమని ప్రపంచమంతకు వార్తాపత్రికలద్వార అందజేసిరి. శాసనలిపి అందముగను శుభ్రముగ చెక్కబడినది. భాషలుకూడ స్వచ్ఛముగ నున్నవి. అందలి సారాంశ మిది.

"ప్రియదర్శిరాజు 10 వ రాజ్యవర్షమున దయా, ధర్మగుణ గలవాడై ప్రపంచమునందలి ప్రజలను మిక్కిలి సుఖింప జేయుచుండెను. అధర్మము క్రమముగ నశించుచున్నది. కొద్ది జంతువులు మాత్రమే ఆహారమునకై చంపబడుచున్నవి. జాలరులు వేటగాండ్రును కూడ జీవహింస మానివేసిరి. తల్లిదండ్రులు వృద్ధులయెడ విధేయులై యుండవలెను. ధర్మనిరతులైనవారి కెట్టి శిక్షయు లేదు. ఇట్టి జీవనము మిక్కిలి సుఖమైనది."

అశోకుని ఇతర ప్రాకృత శాసనములవలె నిదియు ధర్మబోధకమే యయినను అక్షరశః అనువాదము మాత్రము కాదు, మరియు నిందు బ్రాహ్మణులు, శ్రమణులు విడిచిపెట్టబడిరి. కారణము ఈ శాసనమెవరికై యుద్దేశింపబడినదో ఆ ప్రాంతమున వారు లేకుండుటయే. చారిత్రకముగ నిది మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. అశోకుని శాసన మా ప్రాంతములో దొరకుట ఏమంత అసంభవము కాదు. అలెగ్జాండరుచే పూర్వ మా ప్రాంతమున గ్రీకులకై కొన్ని నివాసములు కల్పింపబడి తరువాత సెల్యూకస్ నికటార్ చే అవి అశోకుని పితామహుడగు చంద్రగుప్తమౌర్యునకిచ్చివేయబడినవి. ఇట్లా ప్రాంతము అశోకునకు పూర్వమునుండియే మౌర్యులపాలనక్రింద నుండెను. అశోకుని శాసనములో యవన, కాంభోజులని పేర్కొనబడినవారీ ప్రాంతమువారే. ఈ ప్రాంతములో తన ఏలుబడిక్రిందిగల యవన, కాంభోజులకై ఈ శాసనము గ్రీకు, అర్మెయిక్ భాషలలో వేయింపబడినది.

కర్నూలుజిల్లా రాజులమందగిరిలోను, వింధ్యప్రదేశ్ ఝాన్సీ వద్ద గుజ్జరాలోనుకూడ అశోకుని మరికొన్ని క్రొత్త శిలాశాసనములు బయల్పడినవి. రాజులమందగిరి శాసనము మౌర్య సామ్రాజ్యపు దక్షిణదిశ సరిహద్దును తెల్పుచున్నది.

శ్రీకాకుళముజిల్లా శాలిహుండమువద్ద చైత్యవిహారములో బ్రాహ్మీలిపిలో చిన్నశాసనముగల శిలాఫలక మొకటి దొరికినది. అందు "సంమరాజ్ఞో అశోకసిరినో"—అని గలదు. మౌర్యవంశజుడగు అశోకుడు కళింగమును జయించిన సంగతి విదితమేగదా. కాని దీని లిపి క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దమునకు చెందినదగుటచే నందు పేర్కొనబడిన దాత మరువాడని సందియము గల్గుచున్నది.

గుంటూరుజిల్లా అమరావతిలోని స్తూపముకదానిని త్రవ్వుచుండగా బ్రాహ్మీలిపిలో ఈ క్రింది శాసనముగల నిలువరాతి ముక్క బయటపడినది "రాజకుమరియా సంమలియా సిరిపేసకో... ఉన్హీసం"—సంమాలి రాజకుమార్తె పరివారికలు దానమిచ్చిన రాతిని తెల్పుచున్నది. ఈ సంమాలి రాజకుమార్తె యెవ్వరో విచారింపదగిన.

మధురా వస్తుప్రదర్శనశాలలో శిథిల విగ్రహమున కొక శాసనము కుషానులిపిలో రెండుపంక్తులలో గలదు. కుడిప్రక్క శాసనాక్షరములు కొన్ని విరిగిపోయినవి. కనుక దీని ద్వితీయ కనిష్కుని పాలన రాజ్యకాలమున బౌద్ధ సన్యాసి యగు ధర్మనంది మహావిహారమునకు చెందిన యొకడు చేసిన ప్రతిష్ఠను దెల్పుచున్నది.

1. "సిద్ధం. మహారాజస్య కనిష్కస్య సం. ౪. హే ౧ ది ౧ ఏతస్య పూర్వాయాం భిక్షోర్ధర్మనందిస్య ధర్మకథికస్య సాంఘ్యవిహారస్య...
2. ప్రతిష్ఠాపయతి........."

కనిష్కుడు క్రీ. శ. 78 లో సింహాసన మధిష్ఠించుటచే నిది క్రీ. శ. 81-82 నాటిది. మధుర వద్ద కుషానచక్రవర్తి యగు వాసుదేవుని 64 వ రాజ్యకాలమున (క్రీ. శ. 142) గుహాసేనుడను వానిచే ఆలయమొకటి నిర్మింపబడి అందు శాక్యముని (బుద్ధుని) విగ్రహము ప్రతిష్ఠింపబడెనని శాసనము గలదు. దీనిని బట్టి హువిష్కునకు నితనికి గల యంతరము నాల్గు సంవత్సరములు మాత్రమే యని తెలియు చున్నది.

గుంటూరుజిల్లా నాగార్జునకొండలోయ అచిరకాలములో కృష్ణానదిజలప్రవాహముచే పూర్తిగ కప్పివేయబడును గాన సాధ్యమైనంతవఱకందలి పురాతనశిథిలములను రక్షింపవలెనని ఐదారు సంవత్సరములనుండి కేంద్రప్రభుత్వ పురాతత్త్వ శాఖవా రధిక వ్యయము నొనర్చి అతిత్వరితముగ పనిచేయుచున్నారు. తత్ఫలితముగ పెక్కు నూతనాంశములు తెలియవచ్చెను. పూర్వ మచ్చట దొరికిన ఆధారములను బట్టి ఇక్ష్వాకురాజుల బౌద్ధమతమును గూర్చియే తెల్పిన

వది. కాని ప్రస్తుతము లభ్యమైన సాక్ష్యములచే వారు అశ్వమేధ, యజ్ఞయాగాది కర్మలనుష్ఠించిన వైదిక మతావలంబకులని నిర్ధారణగా చెప్పగలము. బౌద్ధమతమునకు సంబంధించిన వారి శాసనము లన్నియు ప్రాకృతమునను, వైదిక మతమునకు సంబంధించినవి సంస్కృతమునను గలవు. ఇటీవల దొరికిన మూడు ముఖ్యమైన శాసనములగూర్చి వివరించగలను. నిర్దుష్టమైన చక్కని సంస్కృత శ్లోకములలో ఏహువల చాంతమూలుని ఏకాదశ రాజ్యవత్సరమున నొక శాసనము కలదు. కార్తికేయ భక్తుడు, తలవర శ్రేష్ఠుడు, సేనాపతి అశిక్క పౌత్రుడు, గణి పుత్రుడు నగు ఎలి శ్రీ అనువానిచే చక్కని విశాలమైన శివాలయ మొకటి నిర్మించబడినదని కలదు.

"జేవే యుష్యాతిభక్తి హాజాతవహాతనయే దణ్ణశక్తే కుమారే
పౌత్రస్సేనాపతేయ్యశా స్సమరవిజయినః ఖ్యాతకీర్తే రణిక్కః,
ప్రాసాదంగ్జిప్రుత్రి స్స తలవరవరః కార్తికేయప్రసాదాత్
ఎలిశ్రీ శ్రీవిశాలం శుభమతి రకరోత్సర్వ దేవాధివాసం."

దీనిని రచించిన కవిపేరు తెలియదు. కాని అత డిక్ష్వాకురాజుల ప్రాపున నుండెననుటకు సందియములేదు. మహాంధ్ర దేశమున మూడవ శతాబ్దమున నిటువంటి చక్కని కవిత్వము చెప్పగల కవులుండుట మన మెంతయు గర్వించదగినది.

ఏహువలచాంతమూలుని 16 వ రాజ్యకాలమున మఱియొక శాసనము గలదు. మహారాజ కుమారుడు మహాసేనాపతి యగు హారితిపుత్ర వీరపురుషదత్తుడు శ్రీ పుష్పభద్రస్వామి ఆలయము గట్టించి, ధ్వజస్తంభము నెత్తించి, ఆలయమునకై గ్రామము నొకదానిని దాన మిచ్చెనని యున్నది. వీరపురుషదత్తుని మాతృ పితృ వంశముల మూడు తరములవారిండు పేర్కొనబడిరి. అగ్నిష్టోమ, వాజపేయ, అశ్వమేధ, బహుసువర్ణకాది యాగములు చేసినట్టియు, స్వభుజబల పరాక్రమ లబ్ధరాజ్యశ్రీకుడైన ఇక్ష్వాక వాసిష్ఠీపుత్రచాంతమూలుని ప్రపౌత్రుడు, సగర దిలీపాంబరీష యుధిష్ఠిర రామాదులతో సరియైన వాసిష్ఠీపుత్ర ఏహువలచాంతమూలుని పుత్రుడుగ చెప్పబడెను. ఏహువల చాంతమూలుని రాణియు వీరపురుషదత్తుని మాత మహాదేవి కుపణశ్రీ పువ్వక దీయ శాఖకు చెందిన మహాతలవర స్కందగోపుని పౌత్రి, మహాతలవర ఖంవహోలుని పుత్రికయని గలదు. మరియు నీమె మాతులుడు ఉత్తర మహాతలవరుడట. ఇట్టి శాసనము బట్టి ఇక్ష్వాక పువ్వకందియులకుగల పరస్పర వివాహ సంబంధము తెలియుచున్నది. వీరపురుషదత్తుడు హారీతిపుత్రుడనుటచే ఈ పువ్వకందీయులు హారీతి గోత్రజులని స్పష్టము. ఈ రెండు శాసనములలో శివాలయములను నిర్మించుట, వానికగ్రహారాదులు దానమిచ్చుటనుబట్టి ఇక్ష్వాకురాజులు శైవమతస్థులని చెప్పుట కవకాశము గలదు.

వీరరుద్ర పురుషదత్తుని ఏకాదశ రాజ్యకాలము నాటి శాసన మొకటి చక్కని శిల్పము చెక్కబడిన కంబమునకు గలదు. శిల్పము కొంచెము చెరగిపోయినది. ఉన్నతపీఠముపై స్త్రీ యొకతె ఆసీనురాలై తన పాదములను దిగువనొక చిన్నపీటపై నుంచియున్నది. ఆమె దక్షిణహస్తమున దర్పణము, పార్శ్వమున పరిచారిక లిద్దరు గలరు. శాసనములో రాణి వర్మభట్టారిక (వంమ్మభటా) ఛాయా స్తంభ మెత్తబడినదని గలదు. సామాన్యముగ నీ ఛాయా స్తంభములు మృతినొందినవారికై కేయించెదరు. కాన పై శిల్పములోని స్త్రీ శాసనములో చెప్పబడిన మృతినొందిన రాణి వర్మభట్టారికయే. ఈమె మహారాజ ఏహువల చాంతమూలుని రాణి, వీరరుద్ర పురుషదత్తుని మాతయని చెప్పబడెను. మరియు నీమె బృహత్ఫలాయన గోత్రజుడగు మహాక్షత్రపుని ఆడుబిడ్డ. పశ్చిమదేశపు మహాక్షత్రప శకరాజులకు ఇక్ష్వాకులకు గల సంబంధ మిదివఱకే మనకు తెలియును. మాతరీపుత్ర వీర పురుషదత్తుని రాణి మహాదేవి రుద్రభట్టారిక ఉజ్జయిని మహారాజ కుమార్తెయని చెప్పబడినది. గుంటూరిజిల్లా పెట్లూరిపాలెములో శకరాజుల నాణెములుగూడ దొరికినవి. నాగార్జున కొండలోని ఇతర సాక్ష్యములనుబట్టి శకమనుష్యు లిక్ష్వాక రాజధానిలో నుండినట్లు తెలియుచున్నది. కాన రాణివర్మ భట్టారిక శకరాజ పుత్రిక యనుటలో సందియము లేదు. ఈమె తండ్రిపేరు తెలియదు. దీనినిబట్టి పశ్చిమదేశపు శకమహారాజులు బృహత్ఫలాయన గోత్రజులని నూతనముగా తెలియవచ్చినది. రుద్రపురుషదత్తుడు వాసిష్ఠీ పుత్రుడునని తెల్పుకొనుటచే నీమె అతని సవతితల్లి కావచ్చును. పై రెండుశాసనములనుబట్టి ఏహువల చాంతమూలునికి ముగ్గురు రాణులు, యిద్దరు కుమారులు గలరని స్పష్టమగుచున్నది.

కొద్ది మాసములక్రిందట దొరకిన నాగార్జున కొండలోని అభీర వసుసేనుని శాసనము ముఖ్యముగా గమనించదగినది. బ్రాహ్మీ లిపిలో సంస్కృతభాషలో చక్కని శిలాఫలకముపై చెక్కబడియున్నది. దీనిలిపి సరిగా ఇక్ష్వాకరాజుల లిపినే పోలియున్నది. మరియు వారి శిథిలములపై గన్పించుటచేత నాకాలమునకే చెందిన దగుటకు నిదర్శనము. వాసిష్ఠీపుత్రుడగు అభీరవసుసేనుని 9 వ రాజ్యకాలమున అష్టభుజస్వామి విగ్రహ మొకటి స్థాపించబడినది. ఆ సందర్భమున మహాగ్రామిక, మహాతలవర, మహాదండనాయక పరిబిదేహాకులజుడు కౌశికగోత్రుడగు శివసేనుడు, సంజయపురయోనరాజులు, అవన్తీశ్వరుడగు శకరుద్రదాముడు, వనవాసక విష్ణురుద్రశివలనంద శాతకర్ణి మున్నగు రాజులు పేర్కొనబడిరి.

1. నమో భగవతో దేవ పరమదేవస్య పురాణపురుషస్య నారాయణస్య రాజ్ఞో వాసిష్ఠీపుత్రస్య అభీరస్య వసుసేనస్య సంవత్సరే 9...

2. మహాగ్రామికేన మహాతలవరేణ మహాదండనాయకేన కౌశిక గోత్రేణ పరిబిదేహానాం శివసేనేన సంజయపురితో యోనరాజభిః.

3. అవన్తికేన శకేన రుద్రదామ్నా వనవాసకస్య విష్ణురుద్రశివలనంద శాతకర్ణినా...అష్టభుజస్వామి.

4. అభ్యుత్య స్థాపితా—

ఇందు పేర్కొనబడిన అభీరవసుసేనుడు స్వతంత్రరాజుగా చెప్పబడుటచేతను దీని లిపి పల్లవుల శాసనలిపికంటె ప్రాచీనమైనదియు సరిగా ఇక్ష్వాకుల శాసనలిపినే పోలియుండుటచేతను, మరియు ఈ శిలాఫలకము అష్టభుజస్వామి విగ్రహము మున్నగు శిథిలములు ఇక్ష్వాక శిథిలములతో కన్పట్టుటనుబట్టియు ఇక్ష్వాకు లాతనిచే జయింపబడిరనుట నిస్సందేహము. నాటినుండి ఇక్ష్వాకు లాభీరునకు సామంతులైరో లేక మరల అతని దండయాత్రానంతరము స్వతంత్రించిరో తెలియదు. ఈ అభీరవసుసేను డెక్కడనుండి దండెత్తివచ్చెనన్నది ప్రశ్న. బొంబాయిరాష్ట్రములోని నాసిక కొండలలో అభీర ఈశ్వర

శివుని శాసన మొకటి కలదు. దానినిబట్టి వారా ప్రాంతమును పాలించుచుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ ఆభీరవసుసేనుడు బహుశః అవాసిక ప్రాంతమునకు చెందిన ఈశ్వరసేనుని సంతతివాడు కావచ్చును. ఈ శాసనములో వానిని సమకాలికులు బహుశః అతనిచే జయించబడిన రాజులు కొందరు పేర్కొనబడిరి. మొదట మహాగ్రామిక, మహాతలవర మహాదండనాయక శివవిసుడు కలడు. ఇతడు కౌశికగోత్రజుడు, పరిబి దివాకులజుడుగ వర్ణించబడెను. బహుశః ఇతడు ఇక్ష్వాకుల సామంతుడగు ఆంధ్రరాజేమో యనిపించుచున్నది. రెండు: సంజయపుర యవనరాజులు. వీరు కూడ ఇతని మిత్రులని చెప్పుటకు వీలుగాకున్నది. మూడవవాడు అతనీశ్వరుడైన శక రుద్రదాముడు. ఇతడు పశ్చిమదేశపు మహాక్షత్రపస్వామి రుద్రసేనుని తండ్రియగు రెండవ రుద్రదాముడు. ఇంతవరకు కీతని కుమారుని శాసనములను బట్టియే తెలియును గాని నిజముగ నీతడు పాలించినట్లు తెలియదు. ప్రస్తుత శాసనముబట్టి ఇత పెన స్త్రీ నగరము రాజధానిగా పాలించినట్లు ఆభీరవసుసేనుని సమకాలికుడైనట్లు నిర్ధారణ చేయవచ్చును. పశ్చిమదేశపు మహాక్షత్రపులకు ఇక్ష్వాక రాజులకు వివాహ సంబంధములు గలవని పైన వివరించబడినది. నాల్గవవాడు వనవాసక విష్ణురుద్ర శివలానంద శాతకర్ణి. ప్రస్తుతము మైసూరురాష్ట్రములోని బనవాసియే అది. కదంబులకు పూర్వ మిచ్చట శాతకర్ణులు పాలించుచుండిరి. ఈ వనవాసరాజుకు ఇక్ష్వాకులకు కూడ సంబంధము గలదు. ఏహువల శాంతమూలుని పౌత్రి కొడబలిసిరి వనవాసక మహారాజు భార్య. బహుశః ఆభీర వసుసేనుడు ఇక్ష్వాకులపై దండెత్తివచ్చినపుడు తమతమ సంబంధములను పురస్కరించుకొని శక రుద్రదాముడు, వనవాసి శాతకర్ణి మున్నగువా రతని నెదిర్చి యుండవలెను. కాని అతనిధాటి కాగలేక యందఱు నోడిపోయి యుందురు. ఈ ఆభీరుని దిగ్విజయము సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దిగ్విజయమును పోలియున్నది.

గుంటూరుజిల్లా పల్నాడు తాలూకాలోని మంచికల్లువద్ద పల్లవ సింహవర్మ శాసన మొకటి దొరికినది. దీని లిపి పైన చెప్పిన ఇక్ష్వాక, ఆభీరశాసన లిపుల తర్వాతిది. మైదవోలు, హిరహడగల్లి శాసన లిపులకంటె ప్రాచీనమైనది. ఇంతవరకు లభ్యమైన పల్లవ శాసనము లన్నింటిలోను ఇదియే మొదటిదని చెప్పవచ్చును. భారద్వాజకులజుడైన పల్లవ సింహవర్మ ధర్మబల వృద్ధిక్షేమము చేయబడిన శాన్తి స్వస్త్యయనోత్సవసమయమున భగవంతుడైన శివస్వామి తీర్థవాసులకు దుకూలాదిదానములు చేసిన గదు. దీని భాష ప్రాకృతము.

1. "సిద్ధం. భారదాయస గోత్తేన...ధరేణ పల్లవాణం సీహ
2. వంమ్మేణ అప్పణో విజయికే ధంమ్మబల వర్ధనికే సాన్తిసత్థి
3. యాయణం కాతూణ భగవతో సిరి జీవశివసామి పతీథికా
4. నకు ర్తికోపహారకాదికారం"—

మైదవోలు, హిరహడగల్లి తామ్రశాసనములలోని శివస్కందవర్మకంటె నీతడు పూర్వుడు. ఈ రెండు శాసనములలోను శివస్కందవర్మ తన తండ్రిపేరు చెప్పుకొనలేదు కాని ధాన్యకటకము రాజధానిగాగల ఆంధ్రపథమంతయు పల్లవరాజ్యముక్రింద నున్నదని చెప్పబడెను. సరిగా అదేస్థలమున ఈ సింహవర్మ శాసనము దొరకుట, లిపి, భాషకూడ పై రెండు శాసనములకు దగ్గరలో నుండుటబట్టి ఇతడే శివస్కందవర్మ తండ్రి కావచ్చునని ఊహించుటకు అవకాశమున్నది. పల్లవులు తమ శాసనములలో "కలియుగ దోషావసన్న ధర్మోద్ధరణ నిత్యసన్నద్ధ"—అని చెప్పుకొనుటనుబట్టి ఇక్ష్వాక రాజులు బౌద్ధమతము నాదరించుట చూచి పల్లవసింహవర్మ వైదిక మత పునరుద్ధరణ మను నెపమున ఇక్ష్వాకరాజధానిపై దండెత్తి యుండును. ఆభీర వసుసేనుని దండయాత్రతో ఇక్ష్వాకరాజ్యము కూడ బలహీనమైనది. ఆ సమయమును పల్లవసింహవర్మ సద్వినియోగము చేసికొని ఇక్ష్వాకులను పూర్తిగ రూపుమాపి వారి ఏలుబడి క్రిందగల ఆంధ్రపథమంతను కాంచీపురపల్లవరాజ్యమున చేర్చి యుండును.

శ్రీకాకుళముజిల్లా పెద్దదూగాములో నొక తామ్రశాసనము లభ్యమైనది. ఇందలి లిపి సుమారు 5 వ శతాబ్దమునాటిది. సింహపురము (సింగుపురము) నుండి మహారాజ శత్రుదమనునిచే గిరికలింగ వంమానాగ్రహారమున మూడు గ్రామములు పట్టువ గ్రామవాస్తవ్యులు, తైత్తిరీయ శాఖకు చెందినట్టి కౌండిన్య గోత్రజులైన సర్వశర్మ, విష్ణుశర్మలకు దానమీయబడినది. ఈ శాసనమునుండి మొట్టమొదటిసారిగ సింహపురమునుండి శత్రుదమన మహారాజు పాలించుచుండినట్లు తెలియవచ్చినది. ఈ సింగుపుర మొకప్పుడు మధ్య కళింగమునకంతకు ముఖ్యపట్టణము. ప్రాయికముగ నా కాలమున నీ ప్రాంతమును పాలించిన రాజులందఱు తాము స్వతంత్రులమనియే చెప్పుకొనుచుండిరి. కాని ఈ శాసనములో శత్రుదమనుడు "భట్టారక పాద పరిగృహీతః"—అని వర్ణించబడెను. దీనినిబట్టి అతని సామంతత్వము వెల్లడి యగుచున్నది. ఆ సార్వభౌముని పేరందు పేర్కొనబడలేదు. ఆ కాలమున ఆ ప్రాంతపురాజులకు గుప్తరాజులు సార్వభౌములు. తన సార్వభౌముని పేర్కొనకుండుట, గుప్తరాజ్య కాలములో గాక స్వరాజ్యకాలమున దానము చెల్లుట బట్టి శత్రుదమనుడు క్రమముగ స్వతంత్రించుటకు ప్రయత్నించుచుండెనట్లగపడుచున్నది. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు విజయస్తంభములో ఎరండపల్లి దమనుడొక్కడు ఆ ప్రాంతమునుండి పేర్కొనబడెను. ఎరండపల్లి దమనుడు, సింహపురశత్రుదమనుడు నొక్కరే యనుట కాధారములులేవు. మరియు సింహపురము నాల్గవ శతాబ్దానంతరము ప్రసిద్ధిచెందినది. కావున ఈ శత్రుదమనుడు సుమారు 5 వ శతాబ్ద ప్రాంతమున సింహపురమునుండి పాలించిన వేరొకరాజై యుండును.

గుంటూరుజిల్లానుండి విష్ణుకుండినవంశజుని తామ్రశాసన మొకటి లభ్యమైనది. ఏకాదశాశ్వమేధములు చేసిన మహారాజ మాధవవర్మ సంతతివాడగు విష్ణుకుండిన విక్రమేంద్ర భట్టారకుడు తన 14 వ రాజ్యకాలమున ఆకివాస్తవ్యుడు, ఆపస్తంబసూత్రుడు కౌండిన్యగోత్రజుడైన స్వామి శర్మకు తూష్టి గ్రామమును దానమిచ్చెను. ఈ వంశజుల తామ్రశాసనము లింతవరకు రెండు మాత్రమే దొరికినవి.

నెల్లూరుజిల్లా పొదిలి తాలూకాలోని కురవాయపాలెములో పల్లవ తామ్రశాసన మొకటి గలదు. పల్లవ ప్రథమ పరమేశ్వరవర్మ భూమిరాష్ట్రములో మునుకానది దక్షిణ తీరమున గల కుబుమారు గ్రామమును ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి పుణ్యకాలమున ఉర్వ

టూరు గ్రామ వాస్తవ్యుడు, మౌద్గల్యగోత్రుడు, ఆపస్తంబ సూత్రుడు, వేదవేదాంగవిశారదుడునగు స్వామిశర్మపౌత్రుడు, ద్రోణశర్మ పుత్రుడునగు దేవశర్మకు అగ్రహారముగ నిచ్చెను. దీని కాలము అతని 19 వ రాజ్య వర్షమున పౌష శుద్ధ త్రయోదశి భానువారము. ఇంతవఱ కుపలబ్ధమైన పరమేశ్వరవర్మశాసనములలో కాలమును తెల్పునది యొక్కటియే. ఇందు గల తిథివారములు సరిగా క్రీ. శ. 687 డిశంబరు 22 న సరిపోవును. ఇది అతని 19 వ రాజ్య వర్షముగాన అతడు క్రీ. శ. 669-70 లో సింహాసన మధిష్ఠించి యుండవలెను.

మైసూరురాష్ట్రములోని చిత్రదుర్గజిల్లా గంజగట్టి గ్రామ వాస్తవ్యునివద్ద చాళుక్య అభినవాదిత్యుని తామ్రశాసన మొకటి గలదు. రెండవపులకేశి పౌత్రుడు, ఆదిత్యవర్మ పుత్రుడునగు అభినవాదిత్యుడు భాద్రపద పౌర్ణమినాడు ఉచ్ఛశృంగ విషయము (బళ్లారి జిల్లా ఉచ్చంగిదుర్గ)లోని సెల్కుండ గ్రామమును దేవరాతి కౌశిక గోత్రజుడగు విష్ణుశర్మకు దానమిచ్చెను. క్రీ. శ. 642 లో రెండవ పులకేశి మరణానంతరము చాళుక్యసామ్రాజ్య మరాజకమైనది. అతని పుత్రులెవ్వరికి తమ శత్రువగు పల్లవు నెదిరించ శక్తిసామర్థ్యములు లేక వేర్వేరు రాష్ట్రములనుండి పాలించుచుండిరి. వారిలో జ్యేష్ఠుడగు ఆదిత్యవర్మ కర్నూలు ప్రాంతమును పాలించుచుండెను. ప్రస్తుత శాసనములోని అభినవాదిత్యు డాతని పుత్రుడే. దీనినిబట్టి బళ్లారి, చిత్రదుర్గ జిల్లాలు కూడ అతని ఏలుబడిక్రింద గలవని తెలియుచున్నది. అభినవాదిత్యుని శాసన మింతవఱకు లభ్యమైన దిది యొక్కటియే. దీని కాలము క్రీ. శ. 650 ప్రాంతము. క్రీ. శ. 655 లో విక్రమాదిత్యుడు మరల చాళుక్య సామ్రాజ్యమును స్థాపించుటతో వీరందఱు అనామకులైరి.

ఈ విక్రమాదిత్యుని తామ్రశాసన మొకటి మహబూబ్ నగర జిల్లా ఆలంపూరు సమీపములోని అముదాలపాడులో దొరకినది. మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర విక్రమాదిత్య సత్యాశ్రయ పృథివీవల్లభ మహారాజు తన 5 వ రాజ్యకాలమున (క్రీ. శ. 660) వైశాఖ పౌర్ణమినాడు శివమండలదీక్షా సమయమున వంగూరవాడి విషయములోని ఈ పట్టంకలు అను గ్రామము సుదర్శనాచార్యులకు గురుదక్షిణగా నొసంగెను. ఆ గ్రామమును 27 గురు బ్రాహ్మణులకు పంచియిచ్చెను. విక్రమాదిత్యుని పితృపితామహులందఱు పరమ భాగవతులని, విష్ణ్వాలయములకు దానము లొసంగిరని శాసనములబట్టి తెలియుచుండ ఈతడు శైవాచార్యులవద్ద శివమండలదీక్షను పొంది పరమ మాహేశ్వరుడని వర్ణించబడుట మిక్కిలి ఆశ్చర్యము. విక్రమాదిత్యుని సామంతుడగు శ్రీయాశ్రయ శీలాదిత్యుని నౌసరీ తామ్రశాసనములో నీతడు పరమ మాహేశ్వరుడనియు శ్రీ నాగవర్ధనుని పాదయుగ మర్చించువాడనియు గలదు. ఈతని చేతనే తలమంచి శాసనములో వాసిష్ఠగోత్రుడగు మేఘాచార్యులు వ్యక్తిగ గురువుగా పేర్కొనెను. ఈ రెండు శాసనములు ప్రస్తుత శాసనమునకు తర్వాతవి, మరియు ఈ శాసన ప్రతిగ్రహీతలలో నాగవర్ధన మేఘాచార్యులు కానరారు. కావున సుదర్శనాచార్యుల తర్వాత విక్రమాదిత్యునకు వారు గురువులనిగాని లేదా ఈతని దీక్షాగురువు,

నాగ శిష్యాంగనలని యైన చెప్పవచ్చును. ఈ శివమండల దీక్ష యీ ప్రాంతమున విస్తరిల్లినట్లు కన్పించుచున్నది. అట్లైన వీర శైవము బసవునకు పూర్వము చాలకాలమునుండియే కర్ణాటకమున నుండి ఆనాటి కాలమున విజృంభించి యుండవలెను.

అదే తాలూకా వల్లెపాడులో వినయాదిత్యుని తామ్రశాసనము కూడ లభ్యమైనది. దీని కాలము శకవర్షములు 604 వైశాఖ పౌర్ణమి. అతని రెండవ రాజ్యకాలమని చెప్పబడినది. ఇది క్రీ. శ. 682 ఏప్రిల్ 27 వకు సరిపోవును. ఇది అతని రెండవ రాజ్యవర్షము గాన అతడు క్రీ. శ. 680 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నిర్ధారణ చేయ్యగలము. స్వామికరాజు కోరికచే మానవస్వామి యను బ్రాహ్మణునకు కృష్ణానది దక్షిణపు టొడ్డునగల పణిసాలు గ్రామము దానమీయబడినది. అనంతపురం, కర్నూలుజిల్లాలలో ఈ చాళుక్యుల శిలాశాసనములు తెలుగుభాషలో గలవి చాల దొరికినవి. వీటి నన్నింటిని చక్కగా పరిష్కరించి ప్రకటించిన ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రను మిక్కిలి యుపకరించును.

కర్నూలుజిల్లా సత్యాల నాగేశ్వరస్వామి ఆలయములో ఎనిమిదవ శతాబ్దమునకు చెందిన ప్రాచీన శిలాశాసన మొకటిగలదు. అందు సరియనూరు తక్కేశ్వరునకు మున్నూర్వ మహాజనులచే ఇరువది మత్తరు భూమి దాన మీయబడినదని గలదు. సాంకృత్య గోత్రుడైన నాగచండస్వామి తిప్పన పేరుచే ఆలయము కట్టబడినది. దానికి కపిలమనిమని కూడ పేరు. మాచెర్ల, గురజాలలోని నాగుల శాసనములకంటె నిది ప్రాచీనమగుటచే ఆంధ్రదేశమున ఎనిమిదవ శతాబ్దమునుండి నాగులపూజ గలదనుటకిది యొక తార్కాణము.

కర్నూలుజిల్లా నాయకల్లులో శకవర్షములు 889 ప్రభవ సూర్యగ్రహణము (క్రీ. శ. 967) నాటి అకాలవర్ష పృథివీవల్లభుని శాసనమొకటి దొరకినది. ఈతడు మాల్ఖేడ్ శాఖకు చెందిన రాష్ట్రకూట తృతీయ కృష్ణరాజు. దీనికాలమునుబట్టి ఈతని రాజ్యకాలము మరికొన్ని మాసములు పొడిగించవచ్చును. దీనిలో మహాసామంత నన్ని చళుక్కి రాచమల్లు డొకడు పేర్కొనబడెను. ఈతడు చాళుక్య ప్రభువు కావచ్చును.

రాయచూరుజిల్లా లింగసుగూర్ తాలూకాలోని బన్ని గోళలో శకవర్షములు 947 (క్రీ. శ 1025) నాటి శాసన మొకటి దానిలో త్రైలోక్యమల్ల విజయాదిత్యుడు మోరగనూరు ప్రాంతమును పాలించుచున్నట్లు గలదు. ఆకాలమున పశ్చిమ చాళుక్య రాజులలో విజయాదిత్య నామధారు లెవ్వరును లేరు. మరియు జగదేకమల్ల బిరుదాంచితుడగు రెండవ జయసింహుడా ప్రాంతమునకు సార్వభౌముడు. ఈ సందర్భమున నొక విషయము జ్ఞప్తికి వచ్చుచున్నది. పూర్వ చాళుక్యరాజగు విమలాదిత్యుని పుత్రులు రాజరాజ, విజయాదిత్యులు వేంగి సింహాసనమునకై యొండొరులు పోరాడుచుండిన రోజులవి. రాజరాజు తన మేనమామయగు రాజేంద్రచోళుని, విజయాదిత్యుడు పశ్చిమ చాళుక్య ప్రభువగు జయసింహుని ఆశ్రయించిరి. ముసంగి (మాస్కి)వద్ద చోళ చాళుక్యులకు ఘోరయుద్ధము జరిగినది. జయసింహుడు పూర్తిగ యోడిపోయెను. ఇక విజయాదిత్యునకు వేంగిదేశమున నిలువతావు లేక పశ్చిమ చాళుక్య ప్రభువగు జయసింహుని ప్రాపున మహా మండలేశ్వరుడుగా లింగసుగూర్ ప్రాంతమును పాలించుచుండవచ్చును. అందుకే త్రైలోక్యమల్ల బిరుదమునుగూడ ధరించెనేమో!

విశాఖపట్నము జిల్లా సర్వసిద్ధి తాలూకాలోని మడుతూరు భీమేశ్వరాలయమున నొక శిలాశాసనము గలదు. సెట్టి కొంతమండి చోడేశ్వరాలయమును నిర్మించి అందు చోడేశ్వరుని ప్రతిష్ఠించి ఆ దేవుని అంగరంగభోగములకు కొంతభూమిని దానమిచ్చిరని గలదు. దీని కాలము అనంతవర్మ రాజరాజదేవుని మొదటి రాజ్యపాలన వర్షమగు శక సంవత్సరములు 1119 [illegible] శుద్ధ ఏకాదశి మంగళవారము. అనగా క్రీ. శ. 1197 సెప్టెంబరు 23. ఈతడు తూర్పుగాంగ వంశజులలో అనంతవర్మాభిధేయులలో మూడవవాడు. శ్రీకూర్మములో ఈతని 11 వ రాజ్యకాలమున శకవర్షములు 1129 కుంభ బ. 2 శుక్రవారమునకు సరియగు క్రీ శ. 1207 ఫిబ్రవరి 6 వ మరియొక శాసనముగలదు. ఈ రెండు శాసనములనుబట్టి ఈతడు క్రీ. శ. 1196 సెప్టెంబరు 23, క్రీ. శ. 1197 ఫిబ్రవరి 6 తేదిలమధ్య సింహాసన మధిష్ఠించి యుండవలెనని నిశ్చయించగలము. ఈ తూర్పుగాంగవంశజుల శిలాశాసనములు, అనేక తామ్రశాసనములు గూడ శ్రీకాకుళము జిల్లానుండి బయల్పడినవి కాని వాటి నన్నింటిని తడవుట కిచ్చట తావు చాలదు.

పశ్చిమగోదావరిజిల్లా నర్సాపూరులోని మదనగోపాలస్వామి ఆలయావరణములో నాల్గు చాళుక్యశాసనములు బయల్పడినవి. అందొకటి సర్వలోకాశ్రయ విష్ణువర్ధన వీరభద్రేశ్వర చక్రవర్తి 16 వ రాజ్యకాలమున గలదు. పాలకొల్లు, జుత్తిగ శాసనములబట్టి చాళుక్య వీరభద్రుడొకడు ఇందుశేఖర సదయాంబల పుత్రుడుగను, కాకతి రుద్రాంబ భర్తయని తెలియుచున్నది. పాలకొల్లు శాసనములో అతనికి అన్నమాంబయని వేరొక భార్య యుండినట్లు గలదు. ప్రస్తుత శాసనములోని విష్ణువర్ధన వీరభద్రేశ్వర చక్రవర్తి ఈతడే యగుచో, ఈతడనుము పదిహేను సంవత్సరములు రాజ్యము పాలించినట్లును చెప్పవచ్చును.

నాగార్జునకొండ కెదురుగా కృష్ణానది కావలియొడ్డునగల రామేశ్వరమునద్ద శిథిలములను ఆంధ్రప్రదేశ ప్రభుత్వ ఆధ్వర్యమున త్రవ్వుచుండగా కొన్ని ఆయక స్తంభములు, వానిపై శాసనములు బయల్పడినవి. ఇవి ఇక్ష్వాకరాజుల శాసనముల తర్వాతివి. చాళుక్య లిపిలో రణవిక్రమ, రణమర్దన, రణమల్లన, గుణభిరణ్ణు మున్నగు బిరుదములు కొన్ని, రేవణమంచి, నందిమంచి, సింగమంచి యను కొందఱి పేర్లు గలవు. పదియవ శతాబ్దమునకు చెందిన గౌడీయ లిపిలో నొక చిన్న శాసనము గలదు. వరేంద్రవిషయాధీశ్వరుడగు ఉగ్గవల శూనురాజ పుత్రుని పేర్కొనుచున్నది. వరేంద్రవిషయ మనగా ఇప్పటియుత్తర బెంగాల్ ప్రాంతము. దీనినిబట్టి పదియవ శతాబ్దములో ఆంధ్రదేశములోని ఏలేశ్వరమునకంతదూరమునుండి తీర్థయాత్రికులు వచ్చుచుండుట గమనించదగినది. అచ్చటనే శివాలయమునకు దగ్గరలో చక్కని రెండు శిలాఫలకములపై సుమారిరువది శాసనములు వేర్వేరు కాలములకు, వేర్వేరు రాజులకు చెందినవి పౌర్వాపర్యక్రమములేక వరుసగా చెక్కబడియున్నవి. అందు కందుకూరి గోకర్ణదేవ చోడమహారాజ, భీమదేవ చోడమహారాజులవి, కాకతి గణపతిదేవ రుద్రదేవులవి, యాదవ సింగనవి, పల్నాటి హైహయవంశజుడైన

అనుగు గామరాజాది, వెలూరి మనుమసిద్ధిరాజాది, ఇంకను నూరి కొంతమంది శాసనములు గలవు. ప్రస్తుత మివి యన్నియు నగునగా ఈ శిలాఫలకములపై వ్రాసియుండుటబట్టి పూర్వమవి వేర్వేరు శిలలపై చెక్కియుండి ఏ ప్రమాదమునకో గురియగు సమయమున బుద్ధిమంతులగు మన పూర్వులు వాటిని నకలుగా ఈ రెండు శిలా ఫలకములపై చెక్కించి భద్రపరచినట్లున్నది. శాసనముల ప్రాముఖ్యమును మన పూర్వులెట్లు గ్రహించి శ్రద్ధవహించుచుండిరో తెలిసికొనుట కిది చక్కని తార్కాణము. ప్రస్తుతకాలమున అట్టి అందమైన శాసన శిలయే గాన్పించిన పరు లెఱుగకుండ గృహనిర్మాణమునకై దానిని వినియోగించి సంతసించెదరు.

పూర్వపు హైదరాబాదు రాజ్యమున రాష్ట్రకూటుల మాన్యఖేటము, చాళుక్యకలచుర్యుల కల్యాణి నగరము, యాదవుల దేవగిరి, కాకతీయుల యోరుగల్లు మున్నగు రాజధానులందు గలిగియున్నవి. మన తెలంగాణా ప్రాంతము శాసనములకు గనియేయని చెప్పవచ్చును. గత సంవత్సరము నూతన శాసనములకై వరంగల్లు ప్రాంతమున పర్యటించుచుండ, చక్కని సంస్కృతకావ్య మొక కొండకు చెక్కబడినది కాన్పించినది. కావ్యమంతయు 62 శార్దూల విక్రీడితములలో సిద్ధదంపతుల చరితము వర్ణించబడియుండెను. చక్కని సాయంసమయమున సరసీప్రాంతమునకు చెలికత్తెలతో వచ్చిన యువతి నొకతెను సిద్ధయువకుడు జూచును. ఇరువురును పరస్పరానురాగము గలవారగుదురు. ఇంతలో బాలుడొకడామెను పిలుచుకొని అంతఃపురమున కేగును. తరువాత విప్రలంభము, సూర్యాస్తమయ చంద్రోదయ వర్ణనలు. చెలికత్తె యొకతె అతనికడ కరుదెంచి ఆమె విరహమును దెల్పి అతని నెట్లైనను రహస్యముగ నంతఃపురము చేరుమని ప్రార్థించును. గాఢాంధకారములో నాతడు కోటగోడ నొక త్రాటిచే దాటుచుండగా రాజభటులచే దొంగయని పట్టుకొనబడి కారాగారమునందుంచబడును. చెలికత్తె లీ విషయమంతయు నామె తండ్రియగు కనకాంగదున కెఱింగింప అతని కులగోత్రములు తెలిసి మిక్కిలి సంతసించి వారి వివాహమున కాతడంగీకరించును. తరువాత వివాహము, సంభోగశృంగార వర్ణనములతో కావ్యము ముగియును. కావ్యాంతమున "నరసింహ బుధేశ కృతి"—యనుటను బట్టి దీనికర్త నరసింహుడని తెలియుచున్నది. అదే కొండకు మరియొక ప్రక్క నాగరిలిపిలో వేరొక శాసనముగలదు. అందు "ఇతి రాజగురు విశ్వేశ్వర దుహితృ సూనో నరసింహమహాకవేః కృతౌ"— అనియుండుటచే ఈ రెండు శాసన గ్రంథములకర్త యొక్కడే యనియు నాతడు రాజగురువైన విశ్వేశ్వరపండితుని దౌహిత్రుడనియు స్పష్టమగుచున్నది. రాజగురు విశ్వేశ్వరపండితులు కాకతి గణపతిదేవుని దీక్షాగురువగు సుప్రసిద్ధ విశ్వేశ్వర శంభువే. వరంగలుకోటలోని చిన్నది వాల్లు శాసనములలో నొక నృసింహ లేక నరసింహ కవి పేర్కొనబడెను. వానినిబట్టి ఆతడు కాకతి రుద్ర ప్రతాపరుద్రుని కాలము (క్రీ. శ. 1291–1323) వాడనియు, ఋగ్వేద వ్యాఖ్య, కాకతీయ చరిత్ర, మలయవతియను గద్య కావ్యము, అనేక రూపకములు రచించినట్లు తెలియుచున్నది. కాదంబరి నాటక కర్తయగు నృసింహుడితడు ప్రతాపరుద్రుని కాలమున గలడు. పైన చెప్పిన నృసింహులందఱు నొక్కడే యనియు నాతడు రుద్రప్రతాపరుద్రుని ఆస్థానమున సుప్రసిద్ధ విద్యానాథుని సమకాలికుడనియు నా యభిప్రాయము. ఈతని శైలి చూపుటకు రెండు శ్లోకములు మాత్ర మిచ్చట ఉదాహరించెదను.

సార్ధం చేతనయా సమస్తజగతా మస్తం గతో భానునా
వ్యామోహేన సమం తమాంసి పరితః కాష్ఠాః పదం చక్రిరే,
నామైః కాముకలోచనై స్సహ తత స్తారాగణాః ప్రస్ఫురః
కందర్పోజ్జ్వలదీప ఏష ముదయం యాతః కలానాం నిధిః.

2. తిష్ఠ త్యుత్పలతి ప్రయాతి పునర ప్యాయాతి సంభాషతే
తూష్ణీంభావ ముపైతి పశ్యతి దిశః సమ్మీలయ త్యక్షిణీ,
ఉద్బాష్పీభవ త్యధికం దదాతి చ స్మృతిం విశ్వసతే చేష్టతే
హా కష్టం మన సైవ దారుణ తరం కింకిం నవా కార్యతే.

కథ ఎంత రమణీయముగ నున్నదో ఈతని వర్ణనలు అట్టె గలవు. ఇట్టి కావ్యమును చక్కగా పరిష్కరించి లోకమున కర్పించు భారము ఆంధ్రులమగు మనపై నున్నది.

గుంటూరుజిల్లా కనపర్తి సీతారామస్వామి ఆలయ స్తంభమున కొక శాసనముగలదు. పూర్వము రాయలవారిచే కనపర్తిలో చేయబడిన దానమును మహామండలేశ్వర సంబెట అలగండల నూంకయ దేవచోడమహారాజపుత్రుడు వీర బొబ్బిలి దేవచోడ మహారాజుచే వీరదేవరాయమహారాజు ఆతనిభార్య దేమ అమ్మంగారు, యువరాజు విజయబుక్క రాయలకు పుణ్యముగా పునరుద్ధరించబడినది. దీనికాలము శకవర్షము 1348 పరాభవ మాఘశుద్ధ ఏకాదశి గురువారమునకు సరియగు క్రీ॥ శ॥ 1427 జనవరి 9. చిత్తూరుజిల్లా పుంగనూరు తాలూకా, కర్ణపల్లెలోని శాసన మొకదానిలో శకవర్షములు 1332 (క్రీ॥ శ॥ 1410) నాటి సమ్మటి (సంబెట) వీరబొబ్బిలి దేవ మహారాజు విజయరాయ ఉడయర్ కాలమున పేర్కొనబడెను. దంతేపల్లి తామ్రశాసనమునుబట్టి యీ విజయభూపతి సూర్యవంశోద్భవుడైన మాకభూపాలుని దౌహిత్రుడుగను దేమాంబికా పుత్రుడుగను తెలియుచున్నది ప్రస్తుతశాసనములో చెప్పబడినట్లు ఈతని పూర్తిపేరు విజయబుక్కరాజనియు, దంతేపల్లి తామ్రశాసనములోని మాకభూపాలుడు ఇందులోని నూంకయ దేవచోడ మహారాజు నొక్కరేయనియు స్పష్టము. అతని కుమార్తె దేమాంబిక విజయనగరరాజుల భార్యగుటచే సంబెటప్రభువులకు విజయనగర రాజులకు గల సంబంధము వ్యక్తము.

గోదావరి వరదలలో రాజమహేంద్రవరమువద్ద మాన్యగంటి గజపతులవి రెండు తామ్రశాసనములు బయల్పడినవి. అవి గజపతి కపిలేశ్వరుని పక్షమున ఆప్రాంతమును పాలించుచుండిన రఘుదేవ నరేంద్రునివి. ఆంధ్రదేశమును కొంతకాలము పాలించిన గజపతుల చరిత్రకివి చాల ముఖ్యము. మహాబలపరాక్రమవంతుడు, గంగానది మొదలు శ్రీరంగమువఱకు గల దేశమునకంతకు సార్వభౌముడగు కపిలేశ్వర గజపతి తండ్రి తాత లెవ్వరో తెలియక అతడొక సామాన్యుడగు గొల్లపిల వాడనియు, పూరి జగన్నాథుని కృపవలన నాతనికి రాజయోగము పట్టినదనియు నిక్కడక్కడి పురాణము లింతవఱకు కల్పించబడినవి. ఈ రెండుశాసనములబట్టి ఆతని పితృపితామహులు జాగేశ్వర, కపిలేశ్వరు, వాదగులగు బలరామ, [illegible] నామధేయులందరు మహాబలపరాక్రమవంతులు విజయ ప్రశస్తి [illegible]

డుచు పసువులు గోల్పోయినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు ప్రబల శత్రుక్రమములచె గాంగరాజుని త్రోసిపుచ్చి సింహాసనము వశిషించి నట్లు వర్ణించబడెను. ఓరుగల్లు కోటలోగల రఘునాథ నరేంద్రుని శిలాశాసనములో గూడ ఈ వంశవృక్షమే గలదు. ఇందొక తామ్ర శాసనము ఆడువిళ్ళ నరసింహారవిచే చక్కని సంస్కృత శ్లోకములలో గలదు. కపిలేశ్వరుని పుత్రుడగు హంవీరదేవుని యీ తామ్రశాసనము శ్రీకాంత, తిమ్మయార్యులను జంటకవులచే రచించబడినట్లు చెప్పబడెను.

"జీయా దేకైక భాగిభ్యా మహంవీర నృపాజ్ఞయా,
శ్రీకాంత తిమయార్యాభ్యాం రచితం ధర్మశాసనం."

ఆంధ్రదేశమున 15 వ శతాబ్దమునందే జంటకవులు గలరనుట కిది నిదర్శనము కాగలదు.

ఉత్తర హిందూస్థానమున బీహారులోని సుప్రసిద్ధ గయాక్షేత్రమున ఏకశిలానగరపు రాజులవి నాల్గుశాసనములు దొరకినవి. అందు మొదటిది కాకతి ప్రతాపరుద్రుని కాలమునాటిది. అతని గురువగు మల్లికార్జునుని భార్య గౌరియను నామె గయాశ్రాద్ధాదికములు నిర్వర్తించినట్లు గలదు. మల్లికార్జునుడు సుప్రసిద్ధ గోదావరి ప్రాంతమున గల మంత్రకూట నగర (మంథెన) వాస్తవ్యుడుగ చెప్పబడెను. సరిగా మంథెనలోని యొక శాసనములో ఈ మల్లికార్జునుడు, కాకతి మొదటి రుద్రదేవుడు పేర్కొనబడియుండిరి. దీనిని బట్టి కాకతి మొదటి రుద్రునికూడ ప్రతాపరుద్రుడనుటగలదనియు, విశ్వేశ్వర శంభు వెట్లు గణపతి దేవునకు దీక్షాగురువో అట్టే మల్లికార్జునుడు మొదటి రుద్రునకు గురువనియు తెలియుచున్నది. రెండవది హరోసుపళి వీర నారసింహదేవుని పూజారి యొకడు గయావద్ద మఠమును కట్టించి తన ఋణములు తీర్చికొనెనని గలదు. మూడవది విజయనగర శ్రీకృష్ణదేవరాయల తెలుగుశాసనము. అతని ఆస్థానకవీశ్వరుడగు ముక్కు తిమ్మన తన ముద్దులొలుకు పలుకులతో

తిరుమల దేవీ వల్లభ!
కరుణామయ హృదయ! రాజకంఠీరవ! యీ
శ్వర నరసభూపురందర
వరనందన! బాపదప్పరగండాంకా!

అని చక్కని తెలుగుపద్యమును గయలో చెక్కించెను. ప్రసిద్ధమైన ప్రబంధములలోని పద్యము లిట్లు శాసనములలో నుండుట చాల అరుదు. నాల్గవది విజయనగర అచ్యుతరాయలది. తన పితృ, పితామహ, ప్రపితామహులగు నరసింహ, ఈశ్వర, తిమ్మభూపతులను గయాముక్తము సేయుటకు తిమ్మణ్ణ యనువాని పంపెనని గలదు.

శ్రీరంగములోని రంగనాథాలయపు కోట్టు ప్రాకారమునకు తెలుగు శాసనమొకటి గలదు. అందుగల సంస్కృత శ్లోకమున సింగభూపతి ప్రపౌత్రుడు, నాగాధిపుని పౌత్రుడు, మాదనృపతి పుత్రుడునగు శ్రీ వల్లభరాజు (వల్లభ దేవింగారు) చేసిన కొన్ని దానములు వర్ణించబడినవి. ఈతడు దామోదగోత్రజుడనియు, కన్నకంజ, లాటరాయరాహుత మున్నగు బిరుదులుగల్గి గంగాతటమున గాంధారగిరి ప్రాంతమునకు ప్రభువని చెప్పబడెను. ఈతడెవ్వడో ఏదేశస్థుడో కూడ తెలియుటలేదు. రంగనాథాలయమునందే వెండిబంగారపు పల్లకి యొకదానిపై చిన్నశాసనము తెలుగులో చెక్కబడియున్నది. పూర్వము విజయరంగ చొక్కనాథునిచే దానమీయబడి ప్రస్తుతము శిథిలముకాగా శకవర్షములు 1735 శ్రీముఖ కార్తికశుద్ధ ఏకాదశి భృగువారము (క్రీ. శ. 1813 నవంబరు 4)న ఆ జిల్లా కలెక్టరు జార్జి ఫ్రాన్సిస్ ప్రేవర్స్ అనువానిచే అది మరల బాగుచేయబడినది. ఆంగ్లేయులకు హిందూదేవాలయములందును, వారి దానధర్మములందును గల భక్తిశ్రద్ధల కిదియొక తార్కాణము.

స్థాలీపులాక న్యాయమున ఏవో కొన్నిశాసనములు మాత్రమే ఇచ్చట వివరించబడినవి. మన తెలుగు శాసనసంపుటములనుగూర్చి రెండుమాటలు మనవి చేయుట అప్రస్తుతము కాదు. ఇప్పటికి 12 సంవత్సరముల క్రిందట 1948 లో కళాప్రపూర్ణ శ్రీ జయంతి రామయ్య పంతులుగారి ఆధ్వర్యమున తెలుగుశాసన సంపుటమొకటి వెలువడినది. అందు శాసన పరిశోధనశాఖ వారిచేత 1904 నుండి 1928 వరకు సంగ్రహించబడిన తెలుగు శాసనములు మొత్తము 161 గలవు. విజయనగరరాజుల శాసనములుమాత్ర మందు చేర్చబడలేదు. అదే సంవత్సరములోగల విజయనగర రాజుల శాసనములను సుమారు మూడేండ్ల క్రిందట పరిష్కరించి ప్రత్యేకసంపుటముగా సిద్ధము చేసి ఆంధ్రప్రభుత్వమును దానిని ప్రకటించుట కభ్యర్థించగా వారి వద్దనుండి యెట్టి సమాధానములేదు. మద్రాసు, మైసూరు ప్రభుత్వములు వారి వారి తమిళ కన్నడ శాసన సంపుటములను ప్రకటించుట కంగీకరించి అచ్చువేయుచుండెను. గత్యంతరములేక తెలుగు శాసన సంపుటము గూడ మద్రాసుప్రభుత్వమునకే ప్రకటించుట కివ్వబడినది. కాని ఇంకను అది ప్రారంభించబడలేదు. ఆంధ్రదేశ రాజకీయ, సాంఘిక వాఙ్మయ చరిత్ర పూర్తిగ తెలియవలెనన్న గత తెలుగు శాసన సంపుటములు త్వరలో ప్రకటించబడవలయును. ఇతరరాష్ట్రప్రభుత్వములవలె ఆంధ్రప్రభుత్వము తెలుగు శాసన సంపుటములను ప్రకటించవలసినదిగా అభ్యర్థించుచు నాకీ అవకాశము కల్పించిన ఆంధ్రపత్రిక సంపాదకులకు కృతజ్ఞతాపూర్వక వందనములతో దీనిని ముగించుచున్నాము.

"తమసో మా జ్యోతిర్గమయ"

త్రిశంకుఁడు

శ్రీ కొత్త సత్యనారాయణచౌదరి

[త్రీణి, పితుః కోపః - వసిష్ఠ ధేనోర్వధః - వృథా గోమాంస భక్షణం చేతి శంకుని శంకుతుల్యాని పాపాని యస్య - సః త్రిశంకుః — అని మహాభారతము.]

"పరదార వ్యవహారము - గుర్వాజ్ఞోల్లంఘనము - నిషిద్ధవస్తు భోజనము" — ఈ మూఁడు శంకులు - అనగా మేకులు - అనఁగా 'దోష'ములు కలిగినందువలన ఆ రాజునకు త్రిశంకుడని పేరు వచ్చినదట. పూర్వ పుణ్యమువలన తుదకీ దోషములనుండి బయటపడి సింహాసనమునకు వచ్చి సర్వ ప్రజారంజనముగ రాజ్యమేలెను. అతని బిడ్డయే మన మెఱిఁగిన హరిశ్చంద్రుడు.

పురుకుత్సుం డను వాని వంగడములోఁ బుట్టెన్ మహా శూరుఁ డొ
క్కరుఁ డవ్వాఁ డరుణుండు నాఁ బరఁగి లోకం బెల్ల నగ్గింప ని
ద్ధర సౌఖ్యంబుగ నేలుచుండెను మహైశ్వర్యంబుతో వాని క
వ్వారు కానేరరు సాటి - వాని గుణముల్ వర్ణింతు రవ్వారిగా.

అతనికి లేక లేక యొక యర్భకుఁ డుద్భవ మొందె - వాఁడె స
ద్గతి యొడఁ గూర్చి శాశ్వత సుఖంబు లొసంగు నటంచుఁ బెద్ద గా
మతిని దలంచి కావఁయు మన్నన లెల్లను సంతసంబు భూ
పతి యొనరించు ముద్దు మురిపంబులు లెన్నఁగ బ్రోదిసేయుచున్.

తనయుం డెంతయు రాణ సెందునని యాతం డంత సత్యవ్రతుం
డని యా బిడ్డకుఁ బేరు వెట్టి సతతం బావంతయున్ లోపమున్
గనరానట్టి విశిష్ట మార్గమున విజ్ఞానంబు సేకూర్చు ధో
రణిలోఁ బెంచునుగాని వాని నుదుటన్ వ్రాఁతల్ పరీక్షింపకే!

అతఁ డొకనాఁడు బ్రాహ్మణ గృహంబున కేఁగి వివాహ వైభవం
బతి ముద మొందఁ జేయు సమయంబునఁ బెండ్లి కొమార్తె కంటికిం
పితముగ నున్నదంచు నవివేకిగ నామెను బట్టి తెచ్చెఁ గు
చ్చితముగఁ గోటలోని కిఁకఁ జింతలవంతలు యయ్యె నయ్యెడన్.

అందఱుఁ గొందలంపడి రయంబున రాజును గాంచి యార్తులై
వందురి విన్నవింప గుణవంతుఁడు కావున నాఁడు వైళమే
నందనుఁ బిల్వఁ బంపి కఠినంబుగ వానిని మందలించె ని
ట్లందఱిలోన - మందుఁడవురా! యిఁక నిన్ను సహించి యుందునా?

నీ వొక దొడ్డబిడ్డవయి నేల సమస్తము నేలఁజాలి యు
చ్చావచ ధర్మకార్యములు సల్పి యశంబు గడింతువంచు నా
భావమునం దలంచితిని పార్థివజన్మము నెత్తలేదె? దు
ష్టా! వృథ నీదు నామ మకటా! నిను సైఁచుట దోసమే గదా!

ఒక నిముసంబుగాని యిట నుండఁగరా దిఁకఁ బొమ్ము నీచ వృ
త్తికి నిటఁ జోటు లేదని మదిం గుఱుతింపుము; చూడరాదు ని

మొకమని తిట్టిపోయెఁగ నపూర్వ పరాభవమొంది యాశఁకున్
డకనుకలై మొదర్చెను బదింబడిగాఁ బడియుండ నుండటన్.

తెవికిఁ గోపముం బొంగి జెప్పనఁ బెద్దలఁ బ్రోవుచేసి శి
ష్టానిహామంబు లేర్పఱుపఁగావలె నన్న - వసిష్ఠుఁడే నయా
ధానము చెప్పఁగాఁదగిన దిక్కుఁ గటంచు నతస్య లందఱున్
బూని వచింప నయ్యెడ నృపుండును మెచ్చి యుపక్రమింపఁగా.

గురువు వసిష్ఠుడే డిట్టి దొక ఘోర దురాగతమంచు నూటిగా
గుఱిఁగొని వింట సాయకముఁ గూర్చిన యట్టులు తీర్పు సెప్ప - భూ
వరుఁ డది విశ్వసించి పొరపాటుగ రాజకుమారుఁ డట్లు తోం
దరఁ బడెనన్న భావము మనంబున లేక విధించె నిట్టులన్.

శ్వపచులు సైత మిన్నఁడును సల్పని దుష్కృతి చేసి నాకు నీ
వపయశ మంటఁగట్టితివిరా! యిఁక నెట్టులు సైఁతు నిన్ను? నీ
విపుడె యరణ్య భూములకు నేఁగి శ్వపాకుఁ తోడఁగూడి నీ
చపుఁ బ్రదుకున్ వెలార్చి చవి, పాపము చచ్చి మెలంగు మచ్చటన్.

అని యా వెంటనె జేఁడు పేరలుకచే నక్కాని గెంటించి వై
చిన దిక్కేమియు లేక భిక్కుముగమై చేష్టాలు తోడ్పాటుగాఁ
జనియెన్ రాకొమరుండరణ్యములకున్; శాపంబుగాఁ దండ్రియే
వనటం గూర్చినఁ బ్రోచువా రెవరు నిర్భాగ్యున్ బరాభూతునన్?

అట్టులు రాకుమారుఁ డనయం బొనరించుటచే నరణ్యముల్
పట్టి ధనుర్ధరుండయి శ్వపాకులె నెయ్యముఁ గూర్చి నిచ్చలున్
జట్టములై తలిర్పఁ దన చూడ్కికిఁ దగ్గ కిరాతవృత్తి చే
పట్టి వసింపఁగాఁ దొడఁగె; బాతక మట్టు లొనర్చు కుండునా?

అరుణుఁడు పిమ్మటన్ దనయుఁ డట్లయిపోవుట కాత్మఁ గుంది మో
క్షాగ తన కోర్కె తీర్పఁగల వారలె లేక సుపుత్త్రిఁ బొందగా
నరిగెఁద పో వనంబులకు; నక్కడ రాజ్యములోన వర్ణ సం
కరమయి ధర్మ విప్లవము గల్గియు వర్షము పోయె బొత్తిగా.

కఱవును దాపరించె నధికారులు సాయము నిన వేని యా
దరమునఁ జేయఁగాఁదగిన దక్షతఁ బూర్తిగఁ గోలుపోయి ర
త్రితఁ బజలెల్ల రాఁకటికిఁ దల్లడమందుచుఁ గూడుగుడ్డలన్
దొరకక బాధ నొంది రొకత్రోవయు తోఁకయు లేక యెల్లడన్.

వరిగా ద్వాదశ వత్సరంబు లిటు వర్షంబన్నదే లేక యం
దఱు తబ్బిబ్బయిపోయి; రట్టి పెనుభూతం బైన క్షామంబు తీ
వరమున్ సైఁపక గాధిజుండు చనియెన్ భార్యాదులన్ వీడి యె
వ్వరికిం జెప్పక యెడకో యతని దౌర్భాగ్యంబు ప్రేరేపఁగా.

బంగోఁడు బిడ్డలుం గలిగి భర్త యహూంతము లేచిపోవ నే
యండయు లేక భార్య, మరియాదకు లోఁగినదాఁటఁ దిండికై
యొందుచుఁ గాఁపురంబు భరియింపఁగ లేక విషణ్ణచిత్తయై
గండములందు మున్గె; మును కర్మము లెట్టివి చేసియుండెనో!

ఆఁకట నెవ్వగం బొగిలి యాత్మజులెల్లరు స్రుక్కిపోలి య
ట్లాఁకలఁ బెట్టుచుండ నడిమానలు మాని గృహస్థధర్మమున్
జేకొనియుండఁగా ధృతివుసెందక కౌశికుభార్య, బిడ్డలన్
సాఁకుట కొక్కమార్గము విచారణచేసి నపూర్వవైఖరిన్.

ఎవనికిఁ జెప్పుకొందు నను నెవ్వరు చూతురు? చీకుచింతలున్
దవులనివారె లేరకట! ధర్మము ప్రోవఁగఁ జాలి గోలు పా
ర్థివుఁడును లేఁడు-దైవము విధించిన యానతి మీఱఁజాలు ప్రా
భవము బలమ్మునుం గలుగువా రెవ రుందురు లోకమం దిఁకన్!

ధర్మ మధర్మమో యొకవిధాన మొనర్పఁగఁ దప్పదిప్పు డీ
కర్మము తీర్పఁగా సుతులఁ గావఁగఁ దోఁచిన మార్గమంతయున్
ధర్మమె కాన నిత్తఱి వ్యథం బడరా దొకబిడ్డ నింటిలో
నర్మిలి వీడి యమ్ముకొనైన భరింతును దక్కువారలన్.

అని యా కౌశికుపత్ని దీనదశచే నల్లాడి యీరీతి నా
మెను నాకర్మము చావురాదె యని మెంతేఁజింతలో స్రుగ్గి మో
యున్న డెందంబును రాయిచేసికొని యయ్యాపత్తుఁ బోకార్చి యు
త్తుని దానే యొకచోటఁ గట్టి నడచెన్ దూరంబుగా నేడకో!

తక్కినబిడ్డ లందఱును దల్లి చెఱంగు గేల లాగుచున్
గుక్కలు వట్టి బిట్టడలి కోయనియార్చుచు విహ్వలింప న
ల్దిక్కుల నెల్లవారలు పదింబదిగాఁ బరికించి నెవ్వగం
బొక్కుచునుండ దారిఁబడి పోవుచునుండెఁ గుటుంబ మంతయున్.

వనటం గూర్చెడి తల్లి-బిడ్డలను ద్రోవంబోవు సత్యవ్రతుం
డును నింపాదిగఁ జూచి, బిడ్డమొక త్రాడుంగట్టఁగా నేల యుం
చును బ్రశ్నించి విచారము దెలుపఁగా-శోకంబు రేకెత్తి య
వస్థాతారతమ్యము వల్కె నిట్టు తనదౌర్భాగ్యంబు వర్ణించుచున్.

ఎల్లరి మెప్పుపొందిన మునీంద్రుఁడు గాధిజుఁడంతవాఁడు నా
వల్లభుఁడయ్యు నిట్టి దురవస్థకుఁ జిక్కితి; బిడ్డ లాఁకటన్
దల్లడ మందఁ జూచియును దాను దపం బొనరింప నేఁగెనీ
పిల్లల దిక్కుమొక్కు కనిపింపక యిల్లును విడివచ్చితిన్.

కాపుర మీఁద లేక కడగండ్లకు నాఁగక ప్రోవ యేదియున్
జూపెడివారు గానక కుసుల్వడు బిడ్డల నోముఁజాల కీ

పాపపుఁజేష్టకుం గడఁగి పైనము గట్టితి చేరి కేని యీ
పాపను విక్రయించి తగుపాటి సహాయము మూటఁగట్టఁగా.

అనవుడు నా నృపాలసుతుఁ డక్కట! యిట్టి యవస్థ యేల? నా
మనవిని శ్రద్ధగా వినుము మానినిరో! యిఁకనుండి బిడ్డఁగన్
బెనుచుటలో దవంతయును భీతిలఁ బోకుము - చాలినంత తిం
డిని గొనివచ్చి యిచ్చెదను నిచ్చలు మీ కని సమాశ్వసించియున్.

వారిని నోడకే, విజనవాసము చేర్చి సుఖంపఁజేయఁగా
భారము మీఁద వైచుకొని పార్థివపుత్త్రుఁడు నిత్య మాదటన్
వారు భుజింపఁగాఁ దగిన వన్యమృగంబులఁ గొట్టి మాంస మ
వ్వారికిఁ దెచ్చియిచ్చు; నిది వాని విధాయకకృత్యమో యనన్.

మునివరు ధర్మపత్ని తనుమోదముగూర్చెడి యీ విధానముం
గని పదిమంది మెచ్చుకొనఁగా నిలుదిగ్గుచు నామె పుత్త్రపో
షణమున శ్రద్ధతీసికొనసాగెను; త్రాటను గట్టఁబడ్డ యా
తనయుఁడు గాలవుండనుచుఁ దద్జ్ఞులు పిల్తురు త్రాడుగట్టుటన్.

అక్కడ ఱేఁడులేని సమయంబునఁ బొంచి వసిష్ఠమౌనియే
చక్కఁగఁ జేరి న్యాయ్యము విచారణ సేయుచు నెల్లవారికిం
జిక్కులు తీర్చు పెత్తనము చేతికిఁ జిక్కియు నాఁడునాఁడు పెం
పెక్కుచు నుంట కొందఱకు నిష్టము కూర్చినదేమి చిత్రమో!

తన యిటువంటి దుర్గతికిఁ దప్పక యాతఁడె మూలమంచు న
మ్మునివరుమీఁద క్రోధమునుబూని యథావిధి రాజపుత్త్రుఁ డుం
డెను జగడాల మాపదల డీకొని; యావల నొక్కనాఁడు కా
ననమున నేమృగంబును గనంబడదయ్యెను గొట్టి చంపఁగా.

అతనికి బెంగపుట్టె తన యాఁకలిమాట యటుంచి, తాన యా
శ్రితగతి చూపెనంచుఁ బరికించియు నమ్మినతల్లి-బిడ్డఁ గ
బ్రతుకఁగఁ జేయుటే తగినపద్ధతిగా నతఁ డెంచి కంటికిం
పితముగఁ గానవచ్చె నొక పెయ్యను బట్టి వధించెఁ దిండికై.

ఎవరికిఁ జూడఁగా నది వసిష్ఠుని ధేనువయంచుఁ దెల్పె, గా
రవమున జూపనేలయని రాజకుమారుఁడు దానిఁ గోసి యు
త్సవమునఁ దాను గొంతదని తక్కినదానిని మూటగట్టి ప
త్త్యవిధిగ వారికిచ్చె; హృదయంబున స్వస్థత చిక్కెనాఁటికిన్.

నాఁడు మఱింత సంబరమునం దిని తల్లియుఁ బిల్లలాప్తుఁడై
వాఁ డొనరించుదానికి నవశ్యపు గౌరవమిచ్చె, దైవ మా
గోడును దీర్చఁగని యనుకూలుఁడుగా సమకూర్చె - గ్రుడ్డిలోఁ
జూడఁగ మెల్లమే లనెడి చొప్పున నెంచియు నుండెఁ; దంతటన్.

తనయూవుం బరిమార్చెనంచు విని యాతం డెంత దుర్మార్గుఁడో
యని సాక్షంబుగ నా వసిష్ఠముని క్రోధావేశముం బూని యా
తః వెన్వెంటనె పిల్వఁబంపి యవురా! దౌరాత్మ్య మీగతిఁ జూ
పిన నిన్నేమని యందు మిట్టి పెనుఁబాపిం జూతుమే యెన్నఁడేన్!

నీ చరితంబు నింద్య మవినీతుఁడ! నాఁడొక బ్రాహ్మణాంగనం
దోఁచితి వాపయిన్ బరమ ధూర్తుఁడవై జగదేకవంద్యు ధ
ర్మాచరణవ్రతున్ జనకునట్లు లవజ్ఞ యొనర్చి తిప్పుడీ
నీచతఁ జూపినాఁడ విఁక నిన్నొక మానవుఁడన్నఁ జెల్లునే?

ఇఁకనో! శపింతుఁ గాచుకొను మిట్టివి తప్పులు మూఁడు చేసి యా
యదపున నుండవైతివి సుమా! యిఁక నీవు త్రిశంకునామము
య్యాదమునఁ బొంది రాక్షసుఁడవై పదిమందికి భీతిపుట్టఁగా
మెసలుము పొమ్ము-నావు డది మేలని కీడని యాడఁ డతఁడున్.

కదలెఁ బిశాచరూపమును గైకొని యాతఁడు-వానికర్మ మి
ట్టిదియని వ్రాసిపెట్టెను గడింది విధాత; విషణ్ణచిత్తుఁడై
యెదయును దోఁపకే యొక మునీశ్వరు నాశ్రయభూమిఁ జేరి యు
ద్యానయముకోన మాతనికి నూడిగముం బచరించు నిచ్చలున్.

అతఁడు ననుగ్రహించి పరమార్థము కూర్చెడి మంత్రమిచ్చి స
ద్గతి కనుకూలమైన సహకారము చూపఁగ నాతఁ డొక్క స
ద్వ్రతమును దీక్షగా నెఱసి రాక్షసరూపము నాఁడు నాఁటి క
ద్భుతముగ మార్పుసెంది ముదముం బెనుపొంది మెలంగ నయ్యెడన్.

పదపడి బ్రాహ్మణోత్తముల పజ్జకుఁ జేరి నమస్కరించి యి
య్యాదమున నాకు మీర లొక యక్కఱ దీర్పఁగ వేడికొందు న
మ్మాదమున హోమకార్యము - నపూర్వవిధంబునఁ జేయఁబూని య
య్యాది నెఱవేర్ప మీరె కల రంచుఁ దలంచియు నిట్లు వచ్చితిన్.

అనవుడు వారు వాని కథయంతయుఁ బుట్టువుఁదొట్టి నెట్టనన్
విని యవురా! యిదేమి యవివేకము చూపెదు? హోమకార్యముల్
పనుపడ నేయఁగాఁ దగిన భాగ్యము నీ కెవ రిచ్చిరోయి! గా
మ్మని బెదరించి పైగ వెతుకాడిక వెండియుఁ బల్కి రిట్టులన్.

కులగురుఁ డా వసిష్ఠమునికుంజరుఁడే శపియింప నీకుఁ గా
వా సినదాని నీయఁగ నెవా రెవరుందురు భూమియందు? ని
ష్ఫామిఁక నీ ప్రయత్నము; శుభం బొనరింపఁగ సర్వభావమే
కలుగను నీకు-రక్కసివిగావున బాత్రిగ నైఁప మిత్రతన్.

అని కడుమాఱె యుద్ధవడి నాతని నెట్టన నెట్టివైవ జీ
వన మిఁక దుర్భరంబగుటఁ బ్రాణము లేటి కటంచు సాహసం

బుడుఁ గొని యాతఁ డొక్కెడఁ బొందిక కట్టెలు పేర్చి యగ్నియుం
జొనిపి హరీయటంచు నటఁ జొచ్చియుఁ జావఁదలంచె - నంతలో.

మనమున నేదొ తోఁచి యనుమానముతో క్షణకాల మట్టె ని
ర్జనవనమందు నుండ నరునం బాడఁగూర్చు సువార్త యాకనం
బున వినవాయె నిట్టు—లిది పోలదు రాజకుమార! రేపె వ
చ్చును శుభవార్త! యందనుక సుస్థిరచిత్తుఁడవై మెలంగుమీ!

నా విని వాఁడు పంతనమునన్ మరణోద్యమ మెల్ల మాని పో
సి విరమించి నేఁడు గమనింతును - రిక్తకు రిక్తమైనచో
నావలఁ జావరాదె యని యత్తఱి నిబ్బర మావహిల్ల స్వే
చ్ఛావిధిఁ గాలముంగడుపసాగెఁ; బదంపడి పట్టణంబులో.

కలఁతలు పుట్టి ప్రెగ్గడ లెకాయెకిఁ బోయి నృపాలు ప్రేమ దో
యిలి గుదియించి భక్తి గురియించుచు సర్వము విన్నవించి నా
వాఁడు తనజీవితం బిటులు వ్యర్థముకావుట కాత్మ రోసియున్
బలికిను వారితో నిఁక ముభావముసూపుట చెల్ల దియ్యెడన్.

పోమ్మనినంతఁ గిమ్మనక పోయి వనమ్మున నొంటిగా విచా
రమ్మునఁ గాలముం గడుపు రాజకుమారుని జీవితమ్ము వ్య
ర్థమ్మయిపోయెఁ; బైగ - నపరాధము కల్గినదాని కల్గి శా
పమ్ము వహిస్తుఁ డిచ్చె; నిది పాపము పున్నెము చర్చ యేటికిన్?

తెలియక చేసినేయని మదిం గుఱుతింపక కన్నబిడ్డకే
యిలమట గూర్చి యీ యడవులం దిటు లాకులలంబు మేయఁగా
వాఁ పెఁగదా! యిఁకేల? పరివారముతోఁ జని మీర లాతని
గొలిచియుఁ దెండు రాజ్యమునకున్ బ్రభు నాతనిఁ జేసి పోయెదన్.

అది విని చిత్తమందు వినయంబునఁ జాఁగిలి మ్రొక్కి మంత్రు ల
య్యాదవున సంబరంపడి ప్రయాణము చేసి యరణ్యసీమ నా
పదల ముఖింగి రాచసిరిఁ బాసిన రాజకుమారుఁ జేరి య
య్యాది వినిపించి తండ్రికడ కవ్వడె వానిని దెచ్చి చూపినన్.

అపురసుంచు బిట్టడలి యాదటఁ గౌఁగిట వాని గ్రుచ్చి చిం
తల తనశాస్త్రమ్ము త్రోసుముఖు దాంతిని భూమను వాని గూర్చి స
ద్భావము సూపి, నాఁడు పొరపాటుగ సత్యమెఱుంగలేక మే
ధావిని గెంటివైచియు వృథా యొనరించితి నింతకాలమునన్.

అని విలపించి సిగ్గోసి మా ధరణీశుఁడు స్వస్థచిత్తుఁడై
గొనకొని సింహపీఠమునకున్ శుభవేళఁ గుమారుఁ జేర్చి ని
మ్మనమున నిబ్బరంపడి క్రమంబుగ సర్వము రాజనీతి మా
లిని కుపదేశమిచ్చి బహుధా పరిశీలన చేసి యిమ్ముగన్.

భావము, సంఘటన: ఏది ముందు?

శ్రీ కామరాజుగడ్డ రామచంద్రరావు

మహావేగంతో పరుగెత్తుకొని పోయే యీ విశ్వం క్షణక్షణానికీ అనంతకాలంతో పాటు మారుతూనే వుంటోంది; క్షణక్షణానికీ ఘటనా పరంపరల్ని కలిగిస్తూనే వుంటోంది. ఒక్క విశ్వమే కాదు ఈ పని చేస్తున్నది. విశ్వంలో వున్న సర్వస్వం కూడ యేవో ఘటనల్ని కలుగజేస్తూనే వున్నాయి. గడియారం ఒక్కొక్క సెకండుకు ఒక్కొక్క ప్రత్యేక స్థితిని చూపిస్తూ కాలాన్ని కొలుస్తూనే సంఘటనల్ని లెక్కిస్తూనే వుంటోంది. చీమల్ల దగ్గర్నుంచీ సింహం వరకూ, బిచ్చగాడి దగ్గర్నుంచీ భూమిపతి [illegible] వరకూ అంతా సర్వసాధారణంగా యేవో ఘటనలకి కారణమవుతూనే వుంటారు. ఈ ఘటనల సంఖ్యకు అంతూ పొంతూ లేదు.

ప్రతి సంఘటనకీ యెవరో ఒకరు కారకులుంటారు: మనుష్యులు కావచ్చు, మానులు కావచ్చు, పశువులు కావచ్చు, పక్షులు కావచ్చు. అలాగే ఆ ఘటనల ఫలితాన్ని యెవరో ఒకరు అనుభవిస్తూ వుంటారు. ఒక్కొక్క సంఘటన కొందరికి సుఖం కొందరికి కష్టం కొందరికి జుగుప్స కలిగిస్తుంటుంది కూడాను. ఆ ఘటనల్ని కలిగించేది ఒక వేళ యెవరో మనిషే అయినా అతను సుఖం, కష్టం లాంటి అనుభూతుల్ని ఇతర్లలో కలిగించాలని అనుకోనుకూడ అనుకోకపోయి వుండవచ్చు, అయినా ఆ పర్యవసానం వుంటూనే వుంటుంది.

జరిగిన ప్రతిపనీ ఘటనే అవవచ్చు. చెట్టుమీద నుంచి పండు క్రిందపడిందనుకోండాం. అదొక ఘటన. దీనివల్ల ఆ పండు ఏరుకొన్న పసివాడికి ఆనందం; రేపువచ్చి [illegible] తోటమాలికి మనఃక్లేశం; దానివల్ల న్యూటను వంటి గొప్పశాస్త్రజ్ఞునికి మహోద్బోధ కలిగితే అప్పుడు ఆ సంఘటనను గురించి సర్వకాలమూ జ్ఞాపకముంచుకొంటాము.

ఒక ఘటనకూ, యింకో ఘటనకూ యేదో సంబంధం వుందనే మాట వాస్తవమే. కాని యీ రెంటికీ మధ్య సంబంధం కలిపిన తంతువు యేమిటని ప్రశ్నిస్తే, శరీరతత్వశాస్త్రజ్ఞులు, మనస్తత్వశాస్త్రజ్ఞులు పోటీపడి భిన్నమైన సమాధానాలు ఏకరువుపెట్టి మనకు విప్పిచెప్పటానికి ప్రయత్నిస్తారు.

శరీరశాస్త్రప్రకారం మస్తిష్కంలో మెదడనే పదార్థం వుంటుంది. బహుశః మెత్తగా బూడిదరంగుతో, ప్రతి చిన్న విషయానికి పులకిస్తూ, కంపిస్తూ నేవుంటుంది. దీన్ని శస్త్రపరీక్ష చేసి పరిశీలించవచ్చు. ఈ మెదడు శరీరంలో కలిగిన ప్రతి మార్పుని కాని విశేషాన్ని కాని తనలో నమోదు చేసి వుంచగలదు. ఒక సంఘటన లేక ఒక సంగతి కన్ను, ముక్కు, చెవి లాంటి జ్ఞానేంద్రియాల ద్వారా యీ మెదడుకు తెలియజేయబడితే దానివల్ల కలిగిన ఫలితాలతో సహా మెదడులో ఆ ఘటన రచించబడుతుందని శాస్త్రజ్ఞుల కథనం.

పందొమ్మిదో శతాబ్దంలో ఈ శరీర శాస్త్రజ్ఞులు మన కర్థమవుతున్న "మనస్సు" అనేదేది శరీరంలో లేదనే అనుకుంటూ వుండేది. వీరు చెప్పే మెదడనే పదార్థం పైన చెప్పినట్లు తన శరీరంలో జరిగిన విశేషాల్ని జాబితా చేసి దానిపై జరిగిన ప్రతిక్రియతో సహా భద్రపెట్టి దస్తరం తయారు చేస్తుందికాని మన మనుకొనే "మనస్సు"లా యుక్తాయుక్త వివేచన శక్తిని కనపరచలేదు. ఐతే యీ సకల సంఘటనలు మనుష్యులకెలా అనుభవాన్ని కలిగించి వుపయోగిస్తున్నాయి? ఈ విషయం చెప్పటానికి డార్విన్ కూడ సాహసించలేదు. అతని సిద్ధాంతం ప్రకారం ఒకరకపు జీవుల్నుంచి మరొకరకపు జీవులు తయారు కావటానికి కారణం వాటి చుట్టూవున్న వాతావరణంలోని మార్పులే—వాతావరణంలో మార్పు, శరీరాల్లో మార్పు—అన్నీ భౌతికమైన కారణాలే. అనుభవం అనే చైతన్యం కూడ కారణమని కర్మ సిద్ధాంతం చెప్పినవాడు మనువు. ఇక ప్రాణం అనేది యేమిటి? ఈ చైతన్యానికి మూలం యేమిటి అంటే, అది పదార్థమే; శరీరంలో యే గుండెలోనో యే మోకాలిలోనో ఇంకో చోటో వుండి వుంటుంది; తెలుసుకోలేక పోతున్నామని పదార్థ విజ్ఞానులు అంటారు.

ఇలా యీ శాస్త్రజ్ఞులు చెప్తుంటే సంఘటనవల్ల భావం పుడుతోందనీ అలా పుట్టినభావం [illegible] సంఘటనలకు తంతువుగ పని చేసే ఘటనా పరంపరలకు దోహదాన్ని కలిగిస్తుందని అనిపిస్తుంది.

భావం అంటే మూలంగా సంకల్పమని కాని అనవచ్చు. ఈ భావం సహజంగా సంఘటనలవల్లనే పుట్టేటట్లయితే అది రాతిలో పుట్టదేం? [illegible] జరిగే వేలాది సంఘటనలు రాతిలో యేమాత్రం చైతన్యాన్ని పుట్టించ గలుగుతున్నాయి? చెట్లల్లో మొక్కల్లో యేమాత్రం భావాన్ని కలిగింపజేయ కలుగుతున్నాయి? అనే ప్రశ్న వచ్చింది. దానికి జగదీశచంద్రబోసు సమాధానమిచ్చాడు. టన్నులకు టన్నుల బరువుల్ని ఆకాశంలోకి మోసుకుపోయి తలకాయలాడిస్తున్న చెట్లకి పైకి బరువునెత్తగలిగిన శక్తి వుందనేమాట మరచిపోవద్దన్నాడు. వృక్షజాలంలో కూడ భావం, రసం వగైరాలు వున్నాయి. లీలామాత్రంగా ప్రయోగాల ద్వారా చూపిస్తాను. చూపెండన్నాడు. ఆ మాటకు వస్తే, అసలు జడపదార్థాలయిన రాళ్లల్లో కూడ భావం వుండే వుండొచ్చునేమో! ఆ భావాల్ని మనకు తెలియజేసుకొనే అంతగా వాటికి వీలు లేక పోయి వుండవచ్చు అని కూడ అనిపిస్తుంది. ఇలా అనిపించి అనిపించి సంఘటనలే భావాల్ని కలిగిస్తున్నాయనే భావం నిజమనిపిస్తుంటుంది కూడాను.

ఐతే భరతఖండంలోని ఋషులలా అనలేదు. వారి దృష్టిలో భావమే ఘటనకు అంకురం. అఖిలప్రపంచమంతా యిలా తయారు కాకుండా వున్నప్పుడు అదంతా అంధకారబంధురమై అణిగి మణిగి

లాగామై నిద్రపోతూ ఏమీ పదార్థానుసేనీ కనపడకుండా, కనీసం గాలి కైనా కొరకుండా ఈథరు (ether) లేని చట్టి ఆకాశమల్లే వుండి పోయినప్పుడు సంఘటనకాని ఘర్షణకాని యేమీ లేవు. ఎతే అప్పుడు భావమనేదిమాత్రం ప్రత్యేకంగా వున్నదా అంటే అది సుప్తమై ఆ అంధకారంలో కలిసిపోయివుంది. అంటే అంతపదార్థమున్నూ (Matter) యీ విశేషశక్తి మొదలైన చైతన్యమున్నూ (life) అన్నీ యేకమై ఒకటై పోయినయి. ఆ పరిస్థితి అలా వున్న సమయంలో సృష్టికి ముందు పుప్రకమించిం దెవరంటే, సంకల్పమని ఆ ఋషు లన్నారు. ఇది యెలాగ? సంకల్పం వేరు, మరొకటి వేరుగానున్నప్పుడు ఎవరన్నా వచ్చి 'సంకల్పమే ముందు సృష్టిక ప్రారంభించింది నేను చూశా"నని చెప్పితే ఆ మాటలు నమ్మ అవు నవుకోవచ్చు. కాని అన్నీ కలిసిపోయిన ఒకటే పరిస్థితి వుండగా సృష్టికి మొదలుపెట్టింది "భావమె"ననటంలో ఔచిత్యమేమిటని శంక.

సృష్టియెలా అయిందీ అనే విషయంమను విలా చెప్పారు. "అసలు మొదటి అంధకారమయిన పరిస్థితే యిప్పుడు మనంవున్న పరిస్థితి గామారింది" అన్నారు. ఇదే అది అన్నారు. అయితే అప్పటి పరిస్థితికి బ్రహ్మయని హిరణ్యగర్భుడని పేరుపెట్టారు. Law of Indistructiability of the matter అనే ఇంగ్లీషు పదాలను వాడిన మీదట అతిసన్న అర్థం చెప్పినట్లయితే బాగా తెలిసేది. అలా అర్థం చెప్పటానికి యూరపులో "డాల్టన్" అనే మనువు పుట్టాల్సొచ్చింది. "అలా అంధకారంగావున్న పరిసితిలో—బహుశ చైతన్యశక్తి మేల్కొన్నది కాబోలు—ప్రాణం పోసుకున్నట్లుగా అయింది, తడిపి ఆరబెట్టిన శెనగగింజల్లె. అప్పటి ఆ పరిస్థితికి మనువు యేపేరు పెట్టినా అది ఒక పరిస్థితే గాని మనిషి గాని మనిషిలాటివాడు గాని కాదు. ఇంతవరకూ అయోమయంగావున్న ఆ స్థితి తనను తను అర్థం చేసుకున్నట్లు, ఆ అయోమయాన్ని వదలివేయాలన్నట్లు, ఏదో తెలివితేటలు ప్రయోగించగలిగినట్లు, మార్పుకలుగుతున్నట్లు అనిపించింది. ఎవరికలా అనిపించిందంటే, ఆ పరిసితికే; కాదంటే దాన్ని యిప్పుడు వూహించే మనకు. అలా తెలివితేటలు సారించిన ఆ స్థితి తానేం చెయ్యాలంటే అది చేయగలననే ధీమాకూడా కల్గింప జేసుకొన్నది. చైతన్యం, అహంకారం రెండూ అక్కడ కరుడు గట్టి నిల్చినవి. ఆస్థితిలో కొన్నిచోట్ల సుఖం, తృప్తి, శాంతి, హాయి కలిగివున్నట్లు, ఇంకోచోట ప్రేమ, ఆశ, యేమిటో తెలుసు కోవాలన్న ఆసక్తి అన్నీ వున్నట్లు, మరోచోట మత్తు, నిద్ర, నిస్త్రాణ మొదలైనవన్నీ వున్నట్లు తోచింది. వీటిని సత్త్వరజస్తమో గుణాలంటాడు మనువు. ఇవన్నీ తనలో యిలా వున్నాయన్న విషయం ఆ స్థితికి తెలియటం మొదలెట్టింది కూడాను. అంటే మనస్సనేది దానికి ఒకటి వుందన్నమాట.

ఆ మనస్సుతో అప్పుడు ఆస్థితి శబ్దాన్ని వూహించింది—స్పర్శనూహించింది—రూపాన్నూహించింది. ఇలా యివన్నీ వూహిస్తూండగానే ఆకాశం, గాలి, మంట, నీరు, భూమి అన్నీ ఆయా

ప్రోహించిన గుణాలతో పుట్టినయి. ఇది నిజంగా మనం చూసేదే అని జ్ఞాపకముంచుకోండి. అవి శక్తి పేర్లే. వాటిని ... పేర్లు పెట్టుకొన్నా మంచిదే. ఎలెక్ట్రాన్లు, ప్రోటాన్లు, న్యూట్రాన్లు, పాసిట్రాన్లు, ఇంకా, మెసాన్లు, అవీ- ఏమన్నా అనండి చిక్కు లేదు. వీటిని సత్త్వరజస్తమో గుణాలతో కలిపి యాటములు, మాలిక్యూళ్ళు, రసాయనికవికారాలు కలిగించి పదార్థాన్ని సృష్టించటం ఆ పరిస్థితే జరిపింది. ఇవన్నీ యిలా కావటం ఆ హిరణ్యగర్భుడని పేరు పెట్టబడ్డ అప్పటి పరిస్థితిలోని చైతన్య విశేషంవల్లనే. అప్పటి చైతన్యం ఒకటి యిప్పటి చైతన్యం మరొకటి కాదు. చైతన్యం అప్పుడూ యిప్పుడూ కూడా ఒకటే. ఆ చైతన్యశక్తివిశేషంవల్లనే యీ ప్రపంచం జరుగుతుండటం, ఆ శక్తి భావమే. భావం సంఘటన అవుతోంది. "యద్భావమ్ తద్భవతి!"

ఇంతకూ చెప్పవచ్చేదేమిటంటే "భావం పుట్టిన తర్వాతనే సృష్టి మొదలెట్టింది అనే మాట నిజమయితే భావమే సంఘటనకు మూలం అనే మాటా నిజమే ఈ తర్కానికి సిద్ధంగా మనం వున్నామా" అని.

సృష్టికి ముందరి మాట అటుంచి సృష్టి తరవాతి సంగతులు గమనిద్దాం. అలా పరిశీలించిచూస్తే భావంలో మొదలైన సంఘటన కొత్త భావాల్ని పొందగా భావం, సంఘటన ఒకదానివెంట ఒకటి గుజ్జుపు పందేలాడినట్లు తేటతెల్లమవుతుంది. రాజకీయ ఆర్థిక సాంఘిక రంగాలలో యీ రెండింటి పరస్పరం మైత్రి సరళీకరం వ్యాపకంగా నడిచింది. ఒకటి ముందు, రెండోది తర్వాత అని చెప్పే అవకాశం లేకుండా మేర ద్వైవిధ్యంగానూ కనపడుతూనే వుంటుంది.

ఉదాహరణకు రాజకీయ సిద్ధాంతాలు ముందర పుట్టి రాజకీయాలు తరవాత కలిగినాయేమో చెప్పమంటే యేం చెప్పగలం? రాజకీయ సిద్ధాంతాలు యెప్పుడు పుట్టినాయో అప్పుడే - లేదా అవి పుట్టకముందే - రాజకీయాలు మొదలైనవి తప్పదు. రాజకీయాలు అనేవి లేకపోతే అసలు రాజకీయ సిద్ధాంతం అనేది కావలసిన అవసరమే లేదుగా. రాజకీయ సిద్ధాంతాలు కూడా రాజకీయాల్లో భాగమని అందుకే అనటం. ఒక రాజకీయపు కొత్త వ్యవస్థ గురించిన భావం అలా కోరిన ఫలితాన్ని పొందేమార్గం, దానికైన స్థితిగతులు, వీటన్నిటినీ నడపాల్సిన యంత్ర యుక్తులు రాజకీయమైన ప్రాకృతులు అన్నీ కూడా రాజకీయాల్లో చిన్న చిన్న భాగాలైన అంగాలు - అందుచేతనే అసలు వీటన్నిటిని గూర్చిన భావం మొదలయిన తక్షణమే తత్సంబంధమైన రాజకీయాలుకూడా సంభవించినాయని అనటం.

క్రీస్తుకు పూర్వం 507 సంవత్సరాల క్రిందట ఎథెన్సు అనే గ్రీసునగరంలో ఒక చక్కటి నగరసంస్థ నెలకొల్పబడ్డది. ఆ సంస్థ కొంతకాలానికి చాలచిన్నదే. కాని యెంతో చక్కని పరిపాలనం చేసుకొంది. ఆ రోజుల్లో ఆ నగరవాసులు తమందరికీ సంబంధించిన ముఖ్యమైన విషయాలు ఒకళ్ళనొకళ్ళు కనుక్కోకుండా అర్థం చేసుకుంటూ నిర్ణయించేవాళ్ళట. ఈ గుణం ఇప్పటికీ ఎన్ని సంస్థల్లో మృగ్యమో ఒకటి రెండు సంస్థల్లో సభ్యులుగా వుండి సభలకు హాజరయినవాళ్ళకు తెలుస్తుంది. వాళ్ళు అలాంటి ఉన్నతమైన సంస్థను అంత బాగా యేం పెనుపు కలిగారంటే దానికి కారణం వాళ్ళ మనస్సుల్లో వున్న వాళ్ళ రాజకీయ ఆశయాలు. ఆ నగరం గొప్పదిగా పరిగణింపబడటానికి కొలాంటి ప్రవరణ కౌశలన్నదే వాళ్ళ పరువడి ఎథెన్సును వాళ్ళు అంతగా ప్రేమించేవాళ్ళు.

పెరిక్లిస్ అనే ఆయన వ్రాసిన అప్పటి రచనల్లో ఎథెన్సు నగరాన్ని యెందుకు ప్రేమించాలి అనే విషయం ముఖ్యంగా ప్రచారం చేయబడ్డది. అతడు వ్రాసిన ఒక చిన్న ఖండంలో నగరవాసులకోసం ఇలా వివరించబడివుంది: "దినదినం మీ దృష్టిని ఎథెన్సు నగరపు గొప్పతనం చూడటంలో కేంద్రీకరించండి. మీ కళ్ళు ప్రేమతో ఆర్ద్రీభవించేదాకా చూడండి. ఈ నగరపు విస్తృతమైన కీర్తి మీ హృదయంలో నవ్వనీయండి. ఈ రాజ్యం, గొప్పవారైన నగరవాసులచేత—తమ విధులు తామెరిగి వాటిని నెరవేర్చే ఉత్సుకత కలిగినవారిచేత నడపబడుతోందనీ, ఇతరులతో వైరం కలిగినప్పుడు కూడా తమపక్షం వ్యర్థమయినట్లయితే యెంత తలవంపు లనుభవింపవలసి వస్తుందో నిరంతరం మనస్సులో భయపడేటంతటి సహృదయులూ, విధివశంచేత ఒక విషయంలో కాలుజారితే దాని కారణంగా తమ దేశోన్నతికి పనికిరాకుండా పోయేటట్లు సత్ప్రవర్తన పాడుచేసుకోకుండా జీవితాన్ని త్యాగం చేయగలిగిన మంచి పౌరులూ ఈ రాజ్యంలో వున్నారన్న విషయం జ్ఞాపకముంచుకోండి. మీ సద్వర్తనం చేతనే ఈ ఎథెన్సు రాజ్యం యింత గొప్పది నిలుస్తోంది. మీ పౌరసత్వం, నిజానికి ఈ నగరపు కీర్తి." అన్నాడు. ఆ రోజుల్లో ఒక పౌరుడెవడైనా ఎల్లప్పుడూ స్వంతవిషయాల్లోనే మునిగివుంటుంటే అతణ్ణి యితరులు విలువలు తెలియని ఒక అడవి మృగంలా లెక్కకట్టేవారు. అది ఆనాటి చైతన్యంలోని నైతిక్యం. సంఘజీవితపు కీలకం తెలిసినప్పటి దున్న ప్రాధాన్యం అంతటిది. ఇది భావం. ఈ భావం వాళ్ళల్లో వుండటం—ఈ ఎథెన్సు గొప్పది కావటం—గొప్పదవుతున్నకొద్దీ ఈ భావం ఉద్వృతం కావటం ఇది ఒక గుజ్జుపు పందెం. ఇవి ఆదియుగంలోని మాటలు,

కాలం గడిచినకొద్దీ పాశ్చాత్యాలలో గొప్ప గొప్ప వక్తలు అసలు రాజ్యసంస్థ ఎలా వుండాలో అది అమలులో పెట్టే నీతి ఎలా వుండాలో గ్రంథాలు వ్రాయటం మొదలెట్టారు. సాక్రటీస్, ప్లేటో ఎరిస్టాటిల్ లాటివాళ్ళు, సిసిరో, సెనేక లాటివాళ్ళు వాళ్ళ వాళ్ళ భావాల్ని వెదజల్లారు. రాజకీయాల్లో మార్పులు రావటంకూడా మొదలెట్టినయి. దేవుడు, ప్రకృతిశక్తి మొదలైన భావాలపై పునాదులు కట్టి మంచి, చెడ్డ, సర్వోపయోగము వగైరా మనస్తత్వాల సహాయంతో నీతులు చెప్పటం ఆరంభించారు. ఇంతలో క్రైస్తవమతం వచ్చింది. విశ్వమాత్రోల ప్రకారం రాజ్యపాలనలు కొంచెం నడుచుకోవటంకూడా జరిగింది, ముఖ్యంగా రోములో ప్రకృతి ననుసరించిన నీతిశాస్త్రం వుండాలనే పట్టుదల వుండేది. ఒక్క పౌరులుమాత్రం మనుష్యులుగా పరిగణింపబడేవాళ్ళు కాదు. బానిసలంటే, సరేం కాదు. ఆ వాళ్ళని కొన్నాక దేనికీ పనికిరారన్నట్లు- ఇప్పటికీ కొన్ని దేశాల్లో ఓటింగుహక్కు ఇవ్వనట్లున్నాక అంతే. ఇంతకూ ఆ బానిసల విషయాల్లో తప్ప మిగతా విషయాల్లో Jus gentium, Jus naturale (రోమునగర శాసనాలు) ఒకేరకంగా వుండేవి. ఇవి కొందరు వేత్తల వాక్కుల ఫలితం; వాళ్ళ భావాల ఫలితం.

ఐతే కాలక్రమాన ఈ బైబిలు పేరుతో మతప్రవక్తలు ఘనులైనవ్వాళ్ళు చూసుకోటాని ప్రక్రమించారు. తమకు హానియిచ్చే వాళ్ళకే. తమని పొగిడేవాళ్ళకే పాపపరిహారపత్రాలు అమ్మి వాళ్ళ పాపాల్ని నిర్మూలం చేస్తున్నట్లూ మిగతా వాళ్ళ మీద శాపాల సరం పు వెదజల్లుతున్నట్లూ వుండేవారు. చివరకు రోమునగరంలో వున్న అత్యున్నత మతాధిపతి, ఇటలీలోని ఇతర రాజ్యాలన్నీ, యూరోపులోని క్రైస్తవమత రాజ్యాలన్నీ తమకు తోచినట్లే నడిచే స్థితికి

తప్పారు. ఈ స్థితి. రాజకీయవేత్తల్లో కొత్తభావాన్ని రేకెత్తించింది.

ఏకను మొదలైన ఆలోచనాపరులు తీవ్రంగా తమ మేధలో నుంచి నిష్పాక్షికమైన ఆలోచనలు వర్షించటం మొదలెట్టారు. మతం వేరు, మతకార్యాలు వేరు అన్నారు. రాజకీయాలు వేరు మతమాత్రాలు వేరు అన్నారు. ఈ మతప్రవక్తలు చేసే పనులకు సహించలేక ఇంచుమించు అన్ని రాజ్యాల్లోని ప్రజలూ యీ మేధావుల బోధల్ని వింటూ పైకి అనలేక లోపల దాచుకోలేక పిసుక్కు చస్తున్నారు. భావం యెలా ప్రజాబాహుళ్యంలో మొలకెత్తి సంఘటనలకు దారితీస్తుందో పరీక్షగా చూస్తేగాని దానికర్థం తెలీదు. అయితే యీ మాత్రపు భావాలకే చింతకాయలు రాలాయని దానివల్ల మాత్రమే యూరపులో పునరుజ్జీవనం వచ్చిందని అనటల్లేదు. చిత్రకారుల దగ్గర్నుంచి మతసంబంధమైన చిత్రాల్ని వదిలేసి, ప్రపంచంలో జరిగే సామాన్యమైన ఘట్టాలు రచించటం మొదలెట్టారు. ఆ నాటి ప్రపంచంలో విజ్ఞానమెలా వృద్ధి అవుతోందో తెలియజేశారు. కోపెర్నికస్ భూమికూడా ఒక గ్రహమని కనిపెట్టాడు. కెప్లర్ గ్రహగమనాలకి లెక్కలు కట్టాడు. గెలీలియో అద్దాలయంత్రంతో ఆకాశంలో స్వర్గం చూపించాడు. అచ్చుయంత్రం కాశీ అన్నపూర్ణలా, అద్భుతమైన ఆలోచనాపరులకు అన్నమై నిలచింది. కోకొల్లలుగా పుస్తకాలు ముద్రింపబడ్డాయి. మహామహులకు మాత్రమే అంకిత విజ్ఞానం సామాన్యమానవులకి సునాయాసంగా దక్కింది. దిక్సూచియంత్రం కనిపెట్టబడింది. తీరాన్ని పట్టుకొని పాకే పడవలు, ఓడలు నడిసముద్రంలోకి వెళ్ళగలిగినయి. కొలంబసు వెళ్ళివెళ్ళి ప్రపంచపు కొత్త భూభాగాన్ని కనిపెట్టాడు. పోర్చుగీసులు ఇండియాకువచ్చి వ్యాపారంచేసి అంతూ పొంతూ లేని ధనం, మణివస్తువులు సంపాయించారు. ఇక యీ మతప్రవక్తలు చేసే దురాగాలు వర్ణించి నిరసించటానికి కావలసినంత అవకాశం జనానికి దొరికింది. అంతే దాంతో మతంతో సక్తమైనట్టి మఠపెళ్ళి ఒక్కసారి లేచి బోర్లపడ్డట్టు క్రైస్తవమతం తల్లకిందులయింది. ఊడకి, ఉబ్బి, వార్లి. పెటించిన భావాలు ఏవిధంగా "ప్రొటెస్టంటు" నే క్రొత్తమతాన్ని తెప్పించిపెట్టాయో చూడండి.

మార్టిన్ లూథర్ ఈ కొత్తమతాన్ని పెద్ద జెనూల్లను తయారుచేసి అన్ని దేశాలకు మళ్ళీ ప్రచారానికి పంపాడు. ఈ సర్వతోముఖమైన చైతన్యంతో యూరోపులో మధ్యయుగం దాటిపోయి నవయుగం వచ్చింది. ఈ చైతన్యం ఆవిర్భవించటమనే సంఘటనకు కారణం మతస్థుల దౌష్ట్యభూయిష్టమైన సంఘటన అనవచ్చు. లేకను పూస అనవచ్చు. గెలిలియో తెలివి, కోపర్నిన్ పరిశ్రమ, ఇరాస్మస్ తీవ్రభావాలు అన్నీ కారణమే అనవచ్చు. భావాలూ సంఘటనలూ అన్నీ కలగలిపి ఈమార్పు తెచ్చినయి.

ఫ్రెంచివిప్లవం అనే సంఘటనకూడా చెప్పదగినమైన సంఘటన. అప్పుడు ఫ్రాన్సురాజ్యంలో ఒకరుకరులు వచ్చి లక్షలాది తలకాయలు దొర్లినయి. ఈ సంఘటనకుముందు ఎంత గూఢమైన ప్రచారాలు జరిగాయో, మనసులోపల ఎన్ని స్వయంపాకాలు ఉడికాయో, ఎలాంటి భావతరంగాలు పగిలి పడ్డాయో ఒక్కసారి చరిత్రతిరగేసి చూస్తే తెలుస్తుంది. విప్లవానికిపూర్వం అధికారంలోవున్న కొద్దిమందికే అనేకవసతులు వుండేవి. మిగతావాళ్ళు పన్నులుకడుతూ శ్రమచేస్తూ బాధలుపడుతూ తక్కువవాళ్ళుగా చూడబడుతూ కొడమాపుల్లో పస్తు కొరికేవాళ్ళు. కేమనింగ్ గోజుల్లోలాగా గొప్పవారి విందుల్లో పారేసిన పదార్థాలు ముక్కలుమాత్రమే తింటుంటే ఎండిన పెంపులు చప్పరిస్తూ, పొడుగాటి బల్లేలు భూస్వాముల కుండెల్లోంచి దూసుకుపోతున్న టూహీంచి గుటకలు మింగేవాళ్ళు. ఇవి ఘటనలరూపాల్లో వ్రాసుకున్నా ఇవన్నీ వాళ్ళ బుర్రల్లోని భావపరంపరలని మరవద్దు. ఈ భావాలకు రూపం కల్పించింది రూసో, వాల్టేరు రచనలు మనుష్యులందరికి సమానహక్కులుండాలని సమానత్వాన్ని రాజ్యపాలకులు పాటించాలనీ వాళ్ళు చెప్పిన సిద్ధాంతాలు యీ బాధితుల బుర్రల్లో పీఠం వేసుకున్నయి. అవే ఫ్రెంచి విప్లవానికి కారణమయినయి జరిగిన సంఘటన తలకాయలు దొర్లటం. ప్రజానీకంలో ప్రజ్వలించిన భయం ఒక్కటే దానిబరువైన ఫలితం, ఈ ఫ్రెంచి విప్లవానికి కారణం రూసో వాల్టేరుల సత్యమా? లేకపోతే అప్పటి ఘనులు సామాన్యులు అనే వ్యత్యాసమా?......

1760-1850 మధ్య యూరపులో పారిశ్రామిక విప్లవం వచ్చింది. ఇది ఒకే సంఘటనకాదు. అనేక సంఘటనలు. బ్రిటిషువారికి భారతదేశం మొదలైన వలసరాజ్యాలలో విస్తృతంగా ముడిపదార్థాలు దొరకటం జరిగింది. ఇదొక సంఘటన. అవి యెలా వుపయోగించాలా అనుకున్నారు. ఇది భావం. ఇంగ్లండుకు తీసుకుపోయారు. ఇదింకో సంఘటన. వాటిని వుపయోగించేందుకు కుటీర పరిశ్రమలు చాలక పెద్దపెద్ద యంత్రాలు కనిపెట్టారు అవి తయారుచేసే సరుకు వస్తువులు తిరిగి కాలనీలకుపంపి చాలా ప్రియమైన ధరలకు అమ్మేవాళ్ళు. ఇది లాభసాటిగా అవుపడ్డది. దీన్ని పురస్కరించుకొని ఒక కొత్త శాస్త్రము రేగింది - కొత్తభావం - ఇది రాబోయే రాజకీయ ఆర్థికరంగాలలో పునాదిగా యేర్పడింది, దీని ఆంతర్యమేమిటంటే ఎవడి మట్టుకువాడు స్వలాభాన్ని చూసుకొని వ్యాపార వ్యవహారాలు నడుపుకోవచ్చు వచ్చేలాభాలన్నీ ఎంతవరకు పుచ్చుకోగలిగితే అంతవరకు పుచ్చుకోవచ్చు (Laissez faire policy)-ధనం పెట్టుబడి పెట్టటం - యంత్రాలతో పని చేయించుకోవటం – వచ్చిన లాభాలు అనుభవించటం. ఇలా యెందుకు ఒప్పుకున్నారంటే యంత్రాలు నిర్మించటానికి తగిన పెట్టుబడి పెట్టవలసివచ్చింది. ఆ యంత్రాగారల్లో కూలీలు లేక కార్మికులచేత పని చేయించుకోటానికి పెట్టుబడి కావలసివచ్చింది. ఇంగ్లండులో వుండే రాజ్యవ్యవస్థ యీ మిలుల్ని నడిపే బాధ్యత నెత్తినేసుకోలేదు. మిల్లులు నడపటం తప్పదాయెను. ఈ పెట్టుబడి అనే దాని విలువ విపరీతంగా విజృంభించింది. యంత్రాలు నడపటానికి పెట్టుబడిదారీ విధానం తప్పితే మరేదీ లేదనే పరిస్థితికి ప్రాముఖ్యం వచ్చింది. అంతే. దాంతో యంత్రాగారాలు పోటీలుపడి లేచినయి. పత్తిరాటాలుపోయి బ్రహ్మాండమైన పనిముట్లొచ్చినయి. వందదారాలొక్కసారి వడికి తయారు చేసే యంత్రం వచ్చింది. ఇనుము బొగ్గు కనిపెట్టబడి బరువు యంత్రాలు తయారు కాబడ్డాయి. అటుమీదనుంచి విద్యుచ్ఛక్తి నుపయోగించి యంత్రాలు నడపటం మొదలవచ్చింది. ఈ యంత్రాలు తక్కువ వస్తువులన్నిటిని తక్కువ చోటకు తీసుకుపోయేందుకు కావలసిన రవాణా సౌకర్యాలు కనిపెట్టబడ్డాయి.

ఈ పారిశ్రామిక విప్లవం వస్తున్న కాలంలోనే వ్యక్తిగతమైన స్వలాభాలు చూసుకోటానికి ప్రతి ఒక్కరికీ హక్కున్నట్టు జనబాహుళ్యంలో యెన్నబడుతూ ఈ భావమే పెట్టుబడిదారీ విధానానికి దోహదమై వుందని పైన చూశాం. ఇంకా యీ విప్లవపు ఫలితం చిలవలు పలవలు వేసింది. ఆ మాటకొస్తే యీ విప్లవ ఫలితాన్ని తెలుసుకోవటమే ఒక విద్యావ్యాసంగమనవచ్చు. వ్యవసాయదార్లు భూములు, గ్రామాలు వదలి పట్నాలకు వెళ్ళి యంత్రాగారాల్లో పనిచేసి డబ్బు సంపాయించటం మొదలెట్టారు. గ్రామాలు నశించిపోయి పట్నాల్లో పదిమంది ఒకచోట కలిసి, తమ సాధకబాధ

రాను మారిమారి యంత్రాగారాలకు అధికారులైన వాళ్ళ కరకు చేతుల్లో నలుగుతుంటే హీనంగా నలిగిపోవటం దాకా వచ్చింది. తమ స్వలాభం కోసం మాత్రం చూసుకొనే యజమాని నిరంతరం పని చేసే పనివాడి బాగోగులేం చూడగలడు? రోజుకు 18 గంటలు కూడా పనిచేసేవాళ్ళు. తమ నిద్దట్లో కూడా చేతులాడిస్తూ తాము చేసేపనిని సూచిస్తుండేవాళ్ళు. అమాయకమైన నిద్దురలో వాళ్ళు చేసే యీ పనిని కనీసం చిరునవ్వుతో చూడగలిగే యోగ్యత ఆ యజమానులకు లేకపోయింది. మాస్తే ఆలోచించేవాళ్ళు కాదు. వాళ్ళు ఒకవేళ ఆలోచించినా అది మనుష్యుడంటే నిద్దట్లోని కదలికలు కూడా యంత్రాగారాల్లో యెలా వుపయోగింపబడవచ్చో అనే. మరి వ్యక్తి స్వలాభంకదా! ఒంట్లో బాగుండక పని వెళ్ళకపోతే నిన్ను తీసి పారెయ్యటానికి చర్య తీసుకుంటున్నామని యింటికి ఒక ఆజ్ఞాపత్రం వచ్చేది. ఇవన్నీ కార్మికులకు చాలా విసుగును కలిగించాయి. దీనికి తాము ప్రత్యేకంగా ఆలోచించుకోవటం మొదలెట్టారు. పని చేసేవాళ్ళు — చేయించుకొనేవాళ్ళు — రెండు తెగలయినాయి.

మార్క్స్, ఎంగెల్సు అనే మేధావులు సామ్యవాద సిద్ధాంతాన్ని లేవదీసి, కలిగినవాళ్ళు, కలగనివాళ్ళని ప్రజానీకాన్ని రెండు తెగలుచేసి, ప్రచారంచేశారు. ఇదొక ఉద్ధృతమైన కొత్తభావం. ఆ కలిగినవాళ్ళు అలా ప్రవర్తించకపోతే యీ సిద్ధాంతమనేది యిలా వచ్చేదా కాదేమో! ఘటనే భావానికి మూలం అనిపిస్తుంది!!

కొన్ని సంఘటనలు భావాల్ని కలిగించకపోవచ్చు. కొన్ని భావాలు అలాగే పుట్టినవి పుట్టినట్లు చచ్చిపోవచ్చు. కాని యీ మార్క్సిస్టుభావం మాత్రం బలిసి 1917 నాటికి రష్యాలో విప్లవంగా మారి జార్ ప్రభువు చేయబోయే యుద్ధాన్ని ఆపించి అతడ్ని పారద్రోలి క్రొత్తప్రభుత్వం నడిపేందాకా జరిపింది. అంతటితో పోలేదు. లెనిన్ అనే ఆయన అసలైన కమ్యూనిస్టు సిద్ధాంతాలు చెప్పి ఆ కొత్త ప్రభుత్వాన్ని నలిపేసి మరొక నూతన ప్రభుత్వాన్ని నిలిపాడు. కొందరు వాళ్ళని తీవ్రంగా శిక్షించాడు. భయానకొన్ని, భక్తివగాని బ్రతికున్నవాళ్ళతో కమ్యూనిజంను ఒప్పుకున్నవాళ్ళే. సూత్రప్రకారం బ్యాంకులన్నీ ప్రభుత్వం పుచ్చుకున్నది. పనివాళ్ళకు పైకంలో కాక పదార్థాల్లో జీతాలు ముట్టచెప్పటం సాగించారు. ఆఖరికి మొత్తం పొలమంతా ప్రభుత్వానికిచ్చివేయమన్నారు.

దీంతో యెక్కడలేని దుమారం అంతర్గతంగా రష్యాలో లేగింది. బ్రహ్మాండమైన ప్రతికూల భావం మరొకటి పెనుభూతమై కదపటం మొదలెట్టింది. భావుకుడైన లెనిన్ తమాయించాడు. ఈ ప్రతికూలభావానికి అనుకూల భావం ఒకటి చూసుకొని మళ్ళీ చిన్నచిన్న యంత్రాగారాలు యెవరివి వాళ్ళని అట్టే పెట్టుకోమన్నాడు. ఎవడి పొలంలో పండించుకొన్న పంట వాడిని మెచ్చినట్టు అమ్ముకోమన్నాడు. మళ్ళీ పైకం వినిమయంలోకి తేబడింది. మటి అయిపోయిన దనకున్న పాతకరెన్సీనోట్లకు విలువలుకట్టి కొత్త ప్రభుత్వంచేత నగదిప్పించాడు. ఆ వెనక్కడ కొపునలచేసి తీవ్రంగా సంక్షేమ కార్యక్రమం మొదలెట్టాడు. కసాపుతో వున్న వాళ్ళకు కడుపులు తీరేవరకూ సరుకులూ వస్త్రాలూ యివ్వటం దగ్గర్నుంచీ మిలిటరీవాళ్ళ తర్ఫీదువరకూ అత్యంత జాగ్రత తీసుకొని కమ్యూనిష్టు ప్రభుత్వమంటే 1928 నాటికి ప్రజల్లో నమ్మకం కలిగించాడు. అప్పటికి, అతడు చెప్పేదేదో వింటామని, వెనక అతడ్ని విసిగించుకొనటం గా చేసినవాళ్ళు అన్నారు — ఇలా భావం ఘటన, ఘటన భావం అనగి పెనగి క్రింద అవి మానవాళ్ళ భ్రమను విస్తరింపజేస్తున్నాయి!!

మనదేశానికి అనువుగా ఎప్పుడే మాటలు వినటానికి కొనసంత ఆధారం దొరుకుతుందో మానవతా జగిగిపోయిన యెన్నో ఉదాహరణలు తీసుకున్నా అసలు విషయం అగమ్యగోచరంగానే వుంది. దానికి నిష్కృతి ఒక్కటే దారి అవుతుండాలి బహుశ. అసమితంటే — జరగబోయే దాన్ని గురించి చూడటం!!

మన దేశం పారిశ్రామికదేశం కాలేదింకా; పైగా పంటల దేశమే. జనాభాలో చాలామంది మధ్యతరగతి వాళ్ళు. ప్రభుత్వం సోషలిస్టు సిద్ధాంతాల తెలిసిండు. కార్మికులకు కావలసినంతగా శాసనాలు చేసి అమలు జరుపుతున్నది. కనీసపు జీతాలు యేర్పాటు చేశారు. పనిచేసే గంటలు నిర్ణయం చేశారు. కార్మికులు నిర్ణీతమైన సెలవు దబాయించి పుచ్చుకోగలిగేట్లు చేశారు.

ఇక ప్రభుత్వం చూద్దామంటే సంక్షేమ కార్యక్రమాన్ని తలమునకగా ధరించటానికి మొదలెట్టింది. పంచవర్ష ప్రణాళికలు రచించి నెరవేర్చటానికి ప్రభుత్వం తయారయింది. ప్రణాళిక ననుసరించి పెద్ద పెద్ద పరిశ్రమలు, కిందిస్థాయి రీలు, ఫెర్టిలైజరు ఫ్యాక్టరీలు లాటివి ప్రభుత్వమే యేర్పాటుచేస్తున్నది. ధనవంతులు కూడా తమ స్వలాభంకొరకు పెట్టుబడిపెట్టి భారీ పరిశ్రమలు కూడా ఎక్కువ చెయ్యవచ్చు కాని, కార్మికుల గురించి చేయబడ్డ కొరకై చేసిన శాసనాలు తగ్గరాలన్నీ పాటించవలసి వుంది. ప్రభుత్వమే పిల్లలకు బళ్ళు, ఇల్లాళ్ళకు యిళ్ళు. పోసుపోకకు ఉద్యానవనాలు, వెళ్ళడానికి సిధులు, వైద్యానికి వైద్యశాలలూ అన్నీ కట్టించటానికి పూనుకొంది. ఒకపక్క వ్యక్తుల సనాతన కృషికి నిలుంచి, మరొకపక్క ప్రభుత్వం సర్వసౌఖ్యప్రదాతగా నిలుస్తోంది. ఒకపక్క పెట్టుబడిదారీ విధానం మూర్తీభవించివున్నా, మరోపక్క సామ్యవాదానుకూలమైన వనండి — లేదా — సంక్షేమకరమైన రాజ్యలక్షణము అంటే — అదే మూర్తీభవించి వుంది. ఇది ఒక కలగలపు వ్యవస్థ అవుతోంది.

ఐతే యీ వ్యవస్థ యిలాగుంటే చాలా? ఇంకేమీ అక్కర్లేదనగలమా? ఈ మధ్యతరగతివాళ్ళ గతేమిటి? వాళ్ళకి కావల్సినంత తిండి కావాలి, బట్ట కావాలి. తెలివితేటలు చూపే అవకాశం కావాలి. పిల్లలకు చదువు కావాలి. శరీరాల్లో ఓపిక కావాలి. అన్నిటికంటె అతి ముఖ్యమైంది పొరుగున సగువు నిలవాలి. వీటి కోసం ఒక బ్రహ్మాండమైన సంఘటన జరిగేదాకా నోళ్ళు తెరుచుకు కూర్చుంటామా? ఏ సంఘటనకోసం? దేనికోసం వేచి వుండటం? అలా అని యేం చెయ్యాలి? ఏం చెయ్యాలని యోచించటమే భావప్రకరణం. అనూహ్యకొస్తే ఇప్పుడు ప్రభుత్వం తయారు చేసిన ప్రణాళిక అంతా భావమే.

ప్రణాళిక తయారుచెయ్యటానికి చర్చలు జరగాలి. భావం విస్తరించాలి. సుహృద్భావం ప్రజలో కలగాలి. అప్పుడు కర్తవ్యదీక్ష దిగాలి. భావం అనే పునాదుమీద కట్టిన సంఘటనకు విలువ యెక్కువ. నెత్తూనెత్తూ అరటితొక్కమీద అడుగు వేస్తే కలిగే సంఘటనకి దుష్ఫలితమే వుంటుంది. ఆలోచించి అడుగు వేస్తే అంతులేని ఆనందం పొందవచ్చునంటారు. అందుచేత ఒక దివ్యమైన ఘటన కావాలంటే భావం అవసరం.

ఎంత సంక్షేమకరమైన రాజ్యమే అవుగాక — జరిగే సంఘటనలు కొత్త సాంప్రదాయాలను కలిగించటం — కొత్తసమస్యలు వస్తూ వుండటం మామూలు. సంఘటనలు మానేస్తే భావాలు రాకుండా మానవా? భావాలు నశించేదెట్లా? సంఘటనలు జరగకుండా యెట్లా? మహావేగంతో సాగుతుపోయే యీ విశ్వంకూడా క్షణక్షణానికి అనేకరకాలుగా దొలునాగుతున్నా భావాల్ని, సంఘటనల్ని కలిగిస్తూనే వుంటుంది. అది తప్పదు.

గంగ: కాశ్యపి

శ్రీ శ్రీరంగం నారాయణబాబు

[ఒక గది ఆ గదిలో కాశ్యపి, గంగ చెలియాలు గంగ అక్కడవుండే వస్తువులన్నీ సర్దుతూ వుంటుంది. కాశ్యపి కిటికీలోంచి ఆకాశం ప్రక్క చూస్తూవుంటుంది.]

మొదటి రంగం

గంగ: ఎంత గొప్ప బహుమానాలొచ్చాయ్. గుట్టలు మోసిపోతున్నాయ్. రకరకాల చీరలూ, నగలూ, నాణ్యాలూ, చూస్తే కళ్లు తిరిగిపోతున్నాయ్. స్త్రీకి యీ లోకంలో కావలసినవి ఎన్ని ఉన్నాయో అన్నీ యిక్కడ ఉన్నాయి. కాశ్యపి అందం చూసి ఎవరూ ముగ్ధులు కాకుండా వుంటారూ! నాకు ముగ్ధ వయసొస్తే బాగుండును—వీటన్నిటినీ అలంకరించుకుని ఆనందిద్దును. మా కాశ్యపి తరహాలే వేరు. ఏవీ అక్కర్లేదుగదా. స్త్రీ ప్రకృతన్నది ఒక్క పిసరుకూడా కనిపించదు. ఏదైనం పుట్టించాడో కాని! కాశ్యపి!...

కాశ్య: ఎందుకక్కడ అస్తమానం అలా పిలుస్తూంటావు? కాస్త ప్రశాంతంగా నిలబడి ఆలోచించుకుంటూంటే.

గంగ: అస్తమానూ ఆ కిటికీదగ్గర నిలబడి ఆకాశంకేసి చూస్తూ ఏమిటే ఆలోచిస్తుంటావ్? వయస్సులో ఉన్నదానివి, ఆడదానివి. ఒహోహో, ఎంతమంది ఎన్ని బహుమానాలు పంపారు నిన్ను వరించిందికే, యిల్లు నిండిపోయింది కానుకలతో. రా, వచ్చి చూసుకో, నీకు వచ్చినవేవో—

కాశ్య: నాకు వస్తువులూ వద్దు, వాహనాలూ వద్దు, చీరెలూ వద్దు, శింగారాలూ వద్దు. నా మనస్సులో వుండేది వేరు.

గంగ: నాకు తెలుసును లేగాని, నీ మనసులో వుండేది—అది ఎన్నటికీ జరగదు. ఈ పిచ్చి పిచ్చి వూహాలన్నీ మానేసి వచ్చి చూసుకో నీకు వచ్చినవేవో!

కాశ్య: వచ్చిన బహుమానాలన్నీ నువ్వే తీసుకో. నాకు ఒక్కటి కూడా అక్కర్లేదు. బహుమానాలకి మోసపోయి, వ్యవహారం నా మనసుకి వ్యతిరేకంగా జరిగేందుకి, నే నింత మాత్రం అంగీకరించను.

గంగ: బాగుంది కాశ్యపి వరస. చాలా బాగుంది. రేపు స్వయంవరంలోకూడా నన్నే వరించమనేటట్లున్నావు ఈ మధ్య నీ యిష్టం పాడు చేసుకుంటున్నావు—నాకు తెలుసు. నీకు రాకూడని తలంపులూ, వూహించడానికి వీలులేని కోరికలూ పుట్టుకొస్తున్నాయి. అది నీకు తగదు. పోనీ, వచ్చి చూడకూడదూ? నీకే నచ్చుతాయి ఇందులో. ఆ బహుమానాలు పంపినవాడ్ని వరించనక్కర్లేదులే! నీకిష్టమైతే వరిద్దుగాని!

కాశ్య: వచ్చి చూసేందుకు నాకేం అభ్యంతరము లేదు. కాని పంపిన వస్తువులనుబట్టి పంపినవాడి అంతస్తు తెలుసుకోడం దుర్లభం. విలువైన వస్తువులు అందమైన చీరలూ పంపినవాడు, హృదయంలో, పేదవాడు కావచ్చు!

గంగ: అలా అనుకోడం పొరపాటు. నీమీద అభిమానం ప్రేమ వున్నవాడే తన అభిమానానికి, ప్రేమకి చిహ్నంగా ఊహింపలేని బహుమానాలు పంపుతాడు. బహుమానాన్ని బట్టి అవతలవానికి ఎంత ప్రేముందో చిటికెలో తెలుసుకోవచ్చు.

కాశ్య: అక్కా. నువ్వు వట్టి పూర్వాచారపు మనిషివి. ఇంకా నువ్వు మీనాడున్నట్టే లోకముందనుకుంటున్నావు. లోకమంతా తబ్బిబ్బై తారుమారైందన్న సంగతి నీకు తెలీదు. బాహ్యాన్నిబట్టి హృదయానికి విలువకట్టి మోసపోవడమన్నది ఏనాడో రుజువైపోయింది. సంప్రదాయాన్నిబట్టి మనిషి విలువ, అంతరంగం తెలుసుకుంటాం. అంతేగాని, పై మెరుగుల్నిబట్టి, బహుమానాల్నిబట్టి కాదు.

గంగ: సరే. ఈ మాటలకేంగాని, నా తల్లి, 'ఒక్కమారు వచ్చి చూడ్దూ.' వృథాగా కాలం గడపకు. ఒక్కొక్కటే చూపిస్తూ ఎవరు పంపింది నీకు చెపుతా

కాశ్య: ఒక్క షరతు మీదయితే చూస్తా—భాగ్యాన్ని బట్టి కాకుండా, సొగసును బట్టి కాకుండా, వచ్చినవన్నీ నాకు చూపిస్తానంటే - అన్నమాట తప్పకూడదు సుమా—నీవు బావగారి నెత్తికెక్కువకా అని మగడికి. అన్యాయం చేయకూడదు సుమా? పాపం వస్తుంది సుమా!

గంగ: అపురూపమైనవి. అనన్యసామాన్యమైనవి, క్రతువులు చూసినా లాభంచేని మహిమిదివరకు, కని విని యెరుగని కనువిందు వస్తుజాలం, చూడాలని వుంటుంది కాని, ఎందుకూ వటగోల, ఖద్దరుచీరెలు, గన్నేరు పువ్వులూ - మాకేం చూసకేం?

కాశ్య: బళ్ళకెత్తేందుకు తగినన్ని కానుకలొస్తే వీటన్నిటిని చూసేందుకి యేళ్ళూ పూళ్ళూ కావాలిగదా, దీనికేమైనా సాధనం కని పెట్టావా?

గంగ: మేటులుగా వచ్చిపడ్డ యీ బహుమానాలన్ని పొద్దస్తమానం నీకు చూపిస్తూ కూచుంటా ననుకున్నావా? దీంట్లో మహోత్కృష్టమైనవి ఒకొక్కటే ఎవరెవరు పంపారో అవి ఏర్చి పెట్టా. అందులో నలుగురు తేలారు. ఆ నలుగురే స్వయంవరానికి అర్హులు కూడా. ఆ నలుగురికే స్వయంవర వేదిక మీద ఆసనాలు వేయిస్తున్నా. వారే స్వయంవరానికి రావాలి. మరెవరినీ లోపలకు రానీయం. అందుకే స్వయంవర మంటపం తలుపులన్నీ మూయిస్తున్నా. మూకలు మూకలు వచ్చి

పడకుండా. స్వయంవరమంటే ఏకారి సంతర్పణ కాదు. ఆ
వచ్చినవాళ్లలో నీ కెవరు తగినవాళ్ణ్ణి నువ్వు ఎన్నుకోవాలి. ఇటు
చూడు—ఈ క్షత్రియ వంశాలకు చెందిన అనేక మహారాజులు
పంపిన బహుమతులివిగో. ఇందులో మహోత్కృష్ట
దొక్కటే వున్నాడు. చూడు యీ చీరలు—కళ్ళు మిణిగి
పోతున్నాయి. పొద్దు పొడుపు వేళల్లో, సంధ్యాకాంతుల్లో,
బంగారు ఛాయ ధరించిన దంతపు మేఘముక్కల్లాగ ఎంత మెత్తన.
దేవతలకి కూడా, యింత మృదువైన వస్త్రాలు దొరుక
తాయని నేననుకోను!

కాశ్య: నిజమే అక్కా. పువ్వుల్లా మెత్తగా మేఘాలను మించిన
చీరలు. కాని నాకు మాత్రం అక్కర్లేదు.

గంగ: ఆ మహారాజు పంపినదే యీ రత్నాలతో చెక్కిన ధగధగ
లాడిపోయే కిరీటం. ఈ కిరీటంలో ముందుకు వ్రేలాడుతూన్న
బ్రహ్మాండమైనంత రత్నం నీవు ధరించినప్పుడు నీనుదుట
బాలమీశోభ లాలు పోస్తుంది. ఆ రాజుని నీవు వరిస్తే ఆయ
నకి రెండు చందమామల శోభ దక్కుతుంది. నీ ముఖమే
చందమామ, నీ ఫాలంమీద ఆ రత్నపు కాంతికి విస్తుపడి
అందాలమామ ఆకాశంమీదికి రాదులే. ఇంతకూ ఎవరికి
కావాలి అంతదూరంగా వున్న కౌముదీ భూషణుడు!

కాశ్య: అక్కా, యీ కిరీటంలో పొదివిన ఆ మహారత్నం ఏమి
సూచిస్తుందో నీకు తెలుసునా? కర్కశత్వాన్ని సూచిస్తు
న్నది. కర్కశత్వంలో కాంతి — క్రూరహృదయంలో
ప్రేమ వుంటుందంటే ఏం ప్రయోజనం? మార్దవంగల మనస్సు
నాకు కావాలిగాని, అమూల్యమైన రాళ్ళూ రప్పలూ నా
కక్కర్లేదు.

గంగ: ఈ ప్రపంచంలో వున్న సిరి అంతా వచ్చి, నీ వంటి రత్నాల
నెపమై వెలుగుతావం టే వద్దనేవారుంటారా? వినాశకాలే
విపరీతబుద్ధిః అన్నారు అందుకే.

కాశ్య: ఏది వినాశమో, ఏది అవినాశమో, మీరంతా నిర్ణయించిన
పడికట్టురాళ్ళతో తూచుకొని, నా జీవితం పాడుచేసుకోడం
నాకిష్టంలేదు. కాలంలో మారుతూ వస్తున్న ఎవరి వ్యక్తి
త్వాన్ని బట్టి వారు ఆలోచించి, నిర్ణయించుకోడం మంచిది.
కాని—యింతకూ చంచలచిత్తవు నీకేం తెలుస్తుందిలే యిది.

గంగ: ఆహాహా—యిదుగో చూడు. గరుడపచ్చలు తాపి, అంచుల ఆణి
ముత్యాలతో ఎళాలుగకటిన, బంగారుపుపళ్ళెరంలో చంద్ర
వంకను మించిన కైజారును కానుకగా పంపెను ఒక మహా
వీరుడు. అతుల తేజోనిధి, రణరంగమార్తాండుడు. సేనాధిపతు
లలో తలమానికం వంటివాడు. సంపదలకు మురిసి సౌందర్యానికి
దాసిపడి రాణులై రాజిల్లాలని స్త్రీ కుండకపోవచ్చు. కాని
అధిక బలశాలి! క్షత్రతేజమై ప్రపంచమై మెరయు వీరుని
వరింపని కన్యక లుంటారా ఎక్కడైనా?—కాశ్యపి,
ఏమంటావ్?

కాశ్య: కస్సుడే పన్నీరులాగ, వాళ్ళకో నా ఎరుకగా
వున్నట్లూ, ఎందుకిలా అనుకుంటూ వక్కా! సైనికుల్ని,
సైన్యాధిపతుల్ని కూడా తెలుసు. ఆ మొక రకమైన దుస్తులు
ధరించి అవ్యమైనదుస్తులు ధరించిన వారంతా తమను క్రతు

పులసీ. మానవత్వానికే బురఖా వేసి తమకు ఏ అపకారమూ చెయ్యని సాటిసోదరులను శత్రువులని పేరుపెట్టి ఉక్రోషంతో, అగ్నికీలయని తాపంతో, ఎంతమందినో హత్యచేసి, ఆరక్తమే కీలాలంగా భూముఖాన్ని కడిగితే వాడే, యోధుడనా, సైనికుడన్నా, సైన్యాధిపతియన్నా. ఇంతకన్న భయంకర మానవత్వముంటూ వుండదు. ఇంతకన్న క్షేత్రపతనయం.

గంగ : "తలిమీద యిష్టంలేకపోతే నీలమూరంలో ఉప్పు ఎక్కువ" అన్నాడు ఒకాయన. కౌశ్యపీ! నీ మన సత్యం చెడింది. సృష్టిపుట్టిన దగ్గరనుంచి ఇంతవరకూ, ఎవరో చెప్పని ఏవో ఆదేశాలూ అంటూ. వందని పంది, పందిని వందగా మోద్దం యీ కాలమాహాత్మ్యం అయిపోయింది. అందుకే అన్నారు కవి. "ఉవిదలకు బుద్ధి పిసరంతుంగ ద"...సరె,నీయిష్టం. ఇక్కటిమాత్రం మాడమ్మా! ఒకదేశం కాదు. దేశదేశాలూ. దిగ్దిగంతాలకూ పాకిపోయిన వ్యాపారంచేసే ధర్మాన్ని దేశాలలో స్త్రీలు ఏవేవి అందమైనవంటారో వాటినన్నింటిని, అమూల్యమైనవాటిని అపరిమితమైన ధనం వెచ్చించి కొని, నీకని పంపిన వ్యాపార పారంగతుడు ఒక కుబేరుడు.

కౌశ్య : అక్కా, వన్నింక విసిగించకూ! నీవు అనుకుంటూన్నట్టన్నీ కూడా వట్టి పురాతనతత్వంలోనే వుండిపోయినవాళ్ళు చెప్పేవాళ్ళు. ఎంత పూర్వోత్తరమే ఐనా కాలకాల పరిస్థితి ననుసరించి తను మారుతూ సుఖపెడుతూ తన సుఖాన్ని చూచుకోనే మనుగడకోసమే మనవ ఎల్లప్పుడూ చూసుకోవాలి. మానసికంగా నే నింతవరకూ పడిన కష్టాలు చాలు — వాటంతట పొందిన విదిపోనీ అనేదేమీ లేదు. ఇంటికి కనిపించేది కాదని. నా గర్భంలో నిధి క్షేపాలున్నాయి. ఏ స్త్రీ గర్భంలో అయినా అంతే; తెలుసుకో గలగడం సామాన్యుల ధర్మం కాదు!

గంగ : కొన్ని చెప్పినా నే విసుగుచెందడం, నన్ను విసిగించడమే అవుతూంది కాని, లాభం లేకపోతూంది. ఇక మానేస్తున్నాను. ప్రయోజనం లేదూ అని తెలిసికూడా ఆ పనే చెయ్యడానికి ప్రయత్నించడం బుద్ధిమంతుల లక్షణం కాదు. నా చెల్లెలివి కదా అని అభిమానంచే ధర్మబద్ధమైనదానిని గాబట్టి నాకంటె వయస్సులో చిన్నదానివి కాబట్టి ఋజుమార్గం చూపించడం నా విధి. ఇక నిన్ను విసిగించను. ఈ ఒక్క విషయం మాత్రం చెప్తా — ఇదివరకు చెప్పినదాంతా నీకు నచ్చకపోవచ్చు — యీ మాట మాత్రం నీకు నచ్చితీరుతాను. నాకు నచ్చకపోవడమే యీతను వచ్చాడన్నమాట.

కౌశ్య : ఎవరి కర్మానికి ఎవరు కర్తలు? ఇన్ని విని చూచినదాన్ని, యీ ఒక్కటీ విని చూడలేనా. చెప్పు.

గంగ : దేశమంతటిలోనూ ప్రఖ్యాతి వహించి, యీ కలికాలంలో కూడా పరమేశ్వరు డున్నాడని, నిదర్శనం చూపించిన ఆ పుణ్యక్షేత్రంలో, ఆ దేవాలయంలో అహర్నిశం పరమేశ్వర సేవలోనే జీవితంలో ప్రధానంగా స్వీకరించి, ఎన్నో పుణ్య తీర్థాలలో, పరమేశ్వరునికి కట్టబెట్టిన పట్టువస్త్రములు, అతి పవిత్రమైనవి నీవు ధరించాలనే పంపాడు. ఒక అర్చకుడు! పుణ్యపురుషుడు! ప్రపంచరీత్యా రాజులని రణవీరులని వ్యాపారస్థులని తృణప్రాయంగా చూచిన నీ మనస్సు వారికోసం ప్రాకులాడుతూందని విదితమైపోయింది. ఇహం వర్జించినవారు పరాన్ని కోరక తప్పదు. అంచేత యీ అర్చకుడు నన్ను, నీవు అర్పించుకొని, ఇహ పరాలు రెండూ సాధిస్తావని నా విశ్వాసము!

కౌశ్య : అక్కా, యీ విశ్వమే దేవదేవుని ఆలయం. ఈ సృష్టి ఆయన విలాసం. నుతిం, దేవాలయం, విగ్రహాలూ మానవ నిర్మితాలు! అయినా, పరమేశ్వరునికి కట్టబెట్టిన పట్టువస్త్రాలు కట్టుకునే అర్హత, పవిత్రత నాలో లేదు. అయినా అర్చకులకు కూడా నేనంటే ఎంత ఆశ. నా ఆలోచనలో అనంత కోటి జీవరాసు లున్నాయి. నా బ్రతుకంతా ధూళిలో నా మనసు పాతాళంలో. నా వునికి నా అందం, ఒక పాము పడగమీద మణి. నా బ్రతుకే నాకు అయోమయంగా తోస్తుంది యీ రోజుల్లో. నేను అక్కర లేనివారికే నామీద మనసు — మిగతా — అక్కా ఒక్క విషయం మాత్రం నిన్నడుగుతా — రకరకాల మనుష్యులూ, వారు నాకోసం పంపిన బహుమానాలూ అన్నీ అయిపోయాయా? అంతేనా. మరేం లేదా? నిజం చెప్పు!

గంగ : చెప్పకోవలసిన బహుమానాలూ, చెప్పదగిన మనుషులూ వచ్చిన ఖరీదు చీరెలూ, గన్నేరు దండలూ చూపితే కల్పాంతం అవుతుంది.

కౌశ్య : నీ మాటనే పరమ ప్రమాణంగా తీసుకుంటున్నాను మా.

గంగ : ఉండుండి కిటికీదగ్గరకెళ్ళి ఆ ఆకాశం ప్రక్క, పండిన దరిచేలవైపు చూసి ఏమిటలా ఆలోచిస్తూ వుంటావ్? నేను నీ అక్కను. నీదగ్గరే ఎల్లప్పుడూ వుంటున్నాను. ఇంత ఆకాశంలో ఏముంది ఆలోచనకి?

కౌశ్య : ఏముందా?!!—నీకు తెలియదని నీ అర్థం కాదు. నన్ను నువ్వు తెలుసుకోలేవు. నీది వృత్తి ప్రవృత్తి వ్యాపారం. నాది ఘనీభవించిన స్థాణువు. మనిద్దరం అక్కా చెల్లెళ్ళమే. అయినా ఒక్క విషయంలో తప్ప, అన్ని విషయాల్లో మన ప్రకృతే వేరు. భిన్న ప్రకృతి కలిగినవాళ్ళమైనా కలసి వుండక తప్పదు. విధివిధాన మది అంతే కాదు—ఏదైనా ఫలించాలంటే—

గంగ : నే తెలుసుకున్నాను. నీ మనసులో వున్నది. కాని, అది ఎన్నటికీ జరగదు.

కౌశ్య : తెలుసుకొంటే చెప్పు మరి?

గంగ : ఆకాశం భూమి కలుసుకుని పరస్పరం ఆలింగనం చేసుకోవాలని నీ తలంపు అది ఎన్నటికీ జరగదు. భ్రమ తప్ప.

కౌశ్య : కలుసుకుని తీరుతాయి. అంతే కాదు—అక్కా. గంగా, ఆ ఆకాశం యీ భూమి కౌగిలించుకొనే ముహూర్తం దగ్గరకొచ్చింది ఆ గాఢపరిరంభంలో నీవు ఒక ఘర్మబిందువు అయిపోతావు. దీనికి పెద్ద భగీరథ ప్రయత్నం

అక్కర్లేదు. కాలం పరిపక్వమైంది. ఒక రకమైన ప్రతిజ్ఞామే—

గంగ: చాలమ్మా. నీతో వాదించి ప్రయోజనం లేదు. స్వయంవరానికి వేళ అవుతోంది. వచ్చినవాళ్ళు నలుగురే అయినా నీవు వరించినా వరించకపోయినా జరగవలసిన కార్యక్రమం జరిగి తీరాలి కదా. వెళ్ళు. అలంకరించుకో......అం......నాకు తెలుసు—నువ్వెందుకలంకరించుకుంటావ్—పోనీ, ఆలోచించుకో—వ్యవధి చాలదు.

తెర

రెండవ రంగం

(స్వయంవర మంటపంమీద, రాజు, సైన్యాధిపతి, వ్యాపారస్తుడు, అర్చకుడు సుఖాసీనులై ఉంటున్నారు)

గంగ: ఈ వచ్చిన మహనీయులని, మేము వేదికమీదకి రావడం కొంచెం ఆలస్యమైనందులకు క్షమాపణ వేడుకుంటున్నాను. స్వయంవర పత్రికలో మేము ముందే ప్రకటించాము. బహూకృతులు పంపినవారందరిలో మహోత్కృష్టమైనవి పంపిన వారినే మేమెంచి, వారికే ఆహ్వానాలు పంపుతామని, వారే స్వయంవరానికి వచ్చేందుకు, అర్హులని. అందుకే మీ నలుగురికే ఆహ్వానాలు పంపడం జరిగింది. మీరు దయచేయడమైంది. కాశ్యపి. వీరు ఉత్తమ క్షత్రియ సంజాతులు, రాజాధిరాజులు. అఖండ తేజోశాలులు.

రాజు: ఈ అఖండ దిగ్విజయాన్నంతా జయించి పరిపాలన ధురంధరుడనన్న పేరెన్నికగన్న నా రాజ్యాన్ని, నన్నూ మాని ఎవరు మోహించరు! నా రాజ్యంలో నా కీర్తిని చూసి వెన్నెల సిగ్గుపడుతుంది. సూర్యుని తేజస్సు నా కరవాల తేజస్సుకు బరాబరులిస్తుంది. పక్షులు వాటి కలరవాల్లో నా పేరే ఉచ్చరిస్తూంటాయి. గాలి నా సౌందర్య గాథలన్నీ మంతనం ఆడుతూ వుంటుంది. నన్ను వరించినవారిలో ఏ ఒక్కరో, పట్టపురాణి అవుతారు! నీవు నన్ను వరిస్తే నిన్ను పట్టపురాణిని చేయుటమేకాక, ఇంతవరకూ ఏ రాజూ సాహసించని చేయలేనిపని, గౌరవం నిను చేయదలచుకున్నాను. నిన్ను నా రాజ్యానికి మంత్రిగా కూడా చేస్తాను. అప్పుడు రాత్రింబవళ్ళు మనిద్దరికీ వియోగముండదు.

గంగ: కాశ్యపి, స్త్రీకింతకంటె గౌరవమేముంటుంది! ఆడది ఆడదికాక, మగవానికి చేదోడు వాదోడే కాక, పురుషునికి పై చేయి సుమా, అని మంత్రిగా నిన్ను నియమింప నెంచిన యీ మహారాజు స్త్రీజాతిని ఎంత ఉన్నతంగా చూస్తున్నాడో కనుపించలేదా నీకు! వీరిని వరిస్తే స్త్రీజాతికి మహోపకారం చేసినదానవవుతావు. మాట్లాడవేం... సరే, నీ మౌనానికి అర్థం నాకు తెలుసునులే. ఎవరి భుజస్కంధాలమీద రాజులూ రాజ్యాలూ కూడా ఆధారపడి ఉంటాయో ఎనలేని క్షాత్రతేజం ప్రతాపాగ్నియై శత్రు సమూహాన్ని భస్మీపటలం చేయగలదో అట్టివీరె అతుల తేజోనిధి సైన్యాధిపతి.

సై. పతి: పిరికిపందలైన వారిలో ధైర్యం రేకెత్తించి ఆహవరంగంలో ప్రాణాలను ఆహుతి చేయాలిగా ధీరులుగా చెయ్యడం నాకు తెలుసును కాని. రమణీయమైన రాగాల హృదయంలో ప్రేమ రగుల్కొలుపడం బాగా తెలిసిన వాణ్ణి గాదు. శత్రుసేనలమధ్య ఆహవరంగంలో వ్యూహాలు నిర్మించి విజయాన్ని సాధించగలను కాని, మనోహరమైన రమణీయమణుల హృదయస్పందనం గ్రహించి, స్వయంవరాలతో జయం సంపాదించడం తెలీదు. ఈ రాజులూ, మహారాజులూ మామీద ఆధారపడి వుంటారు. రాజులూ, రాజ్యాలూ పోయి ఏనాడో అయింది. పరిపాలన సైనికాధిపత్యం హస్తగతమైంది. వారి అధికారాన్ని తోసిరాజని, సైనిక పరిపాలన తీసుకొచ్చాం. మా పరిపాలన కడు భయంకరం. తిరుగులేనిది. నామాటే శాసనము. ప్రజలు పిపీలికలు. ఎదురుచెప్పి ఎవ్వరూ బ్రతికి మనలేరు. నన్ను వరిస్తే నిన్నే రాణిని సైన్యాధికారిణిని చేసి నేను నీకింద సైనికుడనై తిరుగుతాను. నీ పూలమాలకోసం నా కంఠం కళకంఠమై ఎదురుచూస్తున్నది.

గంగ: ఈ లోకంలో తేజస్సూ, క్షాత్రతేజం కలుసుకోవడం కడు అపురూపం. మీరిద్దరూ ఒకరినొకరు వరించుకుంటే వజ్రాలు తాపిన డాలు, పదును తేరిన కత్తి పాణిగ్రహణం చేసినట్లు వుంటుంది. శత్రుకోటిని చవిచూచిన వీరఖడ్గానికి తేనె పూత పూసినట్లుంటుంది. కఠినమైన కరవాలానికి పరిమళాలు విరజిమ్మే పుష్పాలమర్చి, పుష్పాలతో చేసిన ఒరలా వుంటుంది. కఠినాతి కఠినం, మృదులాతి మృదులం, కలుసుకుంటే, సౌమ్యత జనిస్తుంది. మారుమాటాడక వీరిని వరించి సుఖపడు. ఏం ముఖం దాచుకున్నావు? సరేలే. చెల్లె, గేమగాని చేయించగలవా నీచేత నా వల్ల? నేనెంత మోజుపడితే ప్రయోజనం వుంది! ఈ భూవలయంలో యీయన వ్యాపారసంస్థలని దళంగాని, పట్టణాలుగాని లేవు. ప్రపంచానికంతటికీ ధనవంతుడని పేరెన్నికగన్నవాడు. రాజులకన్నా సైన్యాధికారులకన్నా యీయనకున్న సిరి ప్రబల బలవంతురాలు. ఈనాడు ప్రపంచంలో అది చేయలేని పని లేదు. సమస్త మానవులూ దీనిని సేకరించుకోవడం, నిలుపుకోవడమే జీవిత పరమావధిగా తలుస్తున్నారు. యీయనను వరించి ఎనలేని సౌఖ్యాన్ని గౌరవాన్ని సంపాదించు.

వ్యాపారి: మాబోటివారికి ఎంత ధనమున్నా గణనకు రాదు. ఎందుకంటే, అనాదినుంచి రాజులే ధనాఢ్యులని, లోకానికి ఒక గుడ్డి నమ్మకం. ఈ భూవలయాన్ని యేలిన రాజునైనా, వేలంవేస్తే సులువుగా కొనేయగలను. నా దగ్గర అప్పు తీసుకోని రాజులూ, ప్రభుత్వాలూ మచ్చుకైనా లేరు. మానుంచి ప్రజలకి ఎంతో సౌఖ్యం జరుగుతున్నది. ప్రతివారికి కావలసినవి, అక్కర్లేనివి, పరదేశాల్లో వున్నవి తీసుకొచ్చి, ప్రజల సౌఖ్యానికే పాటుపడుతున్నాం మేము. అయినా అన్నివర్గాల వారికీ మేమంటే కంటగింపు. ఎవరివృత్తి వారు చేసి, ధనమార్జించటం లేదూ! ఆరీతిగానే, మా వృత్తి మేం చేసి, మానుంచే తెలివితేటల్ని వినియోగించి, ధనాన్ని ఆర్జిస్తున్నాం. మమ్మల్ని మా ధనాన్ని చూసి, సహించక, అన్ని వర్గాలవారూ కూడా, మమ్మల్ని నిందిస్తారు. నిందించిన కొద్దీ సిరి

మనుష్యులే నశిస్తోంది ఎంతటి సౌందర్యమైనా నరకే లోకువ. ఆ శక్తి వరించినప్పుడు నీకేం అభ్యంతరం ఉంటుంది — నన్ను వరించేందుకు. నన్ను వరిస్తే నిన్ను భూమిమీద నడవనివ్వను. ప్రేమ విహంగాలలా, ఎప్పుడూ కూడా ఆకాశంలోనే విహరిస్తూ వుందాం. ఉదయాన్నే ఢిల్లీలో కాఫీ తాగి, తొమ్మిదో గంటకి జపాన్‌లో చోటా హాజరి ఆరగించి, ఒంటిగంటకి చైనాలో విందు తీసుకుని, నాలుగో గంటకి పేరిస్‌లో టీ, ఆరుగంటలకి స్విట్జర్లాండ్‌లో వాహ్యాళి జరిపి, రాత్రి సప్పరు ఇంగ్లండులో తీసుకొని, అమెరికాచేర ఆకాశ సౌధాల్లో నిద్రించి, ఉదయం కాఫీ మళ్ళా ఢిల్లీలో పుచ్చుకుందాం. రోజుకో భూప్రదక్షిణం. దేశదేశాల పంటలు రకరకాల అనుభవాలు నా వ్యాపారసంస్థ సంపదకి, నిన్ను రాణ్నిగా కూడా చేస్తాను. నా గురించి చెప్పుకోవాల్సిందేముంది? అందరికి తెలిసిందే — తెలియనట్టుంటారు కాని. అంచేత నీ యిష్టం ఆలోచించుకో!

గంగ: స్త్రీ అన్నదానికి యిది చెల్లదు కాన్పీ లోకంలో ఉండే మహానుభావులందరిలోనూ ఏర్చి కూర్చి వ్యవసాయ మంటపం మీద కూర్చోబెడితే ఒక్కరు కూడా నచ్చలేనంత సర్వ సాటిరారు. ఆధిక్యంలో, అందంలో, వీరని మించినవారు లేరు. వీరే నచ్చకపోతే నిజమో, మానసిక ఆరోగ్యం బాగులేదన్నమాట. కాని ఆలోచించగా నాకొకటే స్ఫురిస్తోంది ఇంత మంచి మహానుభావుల్ని వదిలి నీవు యీయన్ని వరించి తిరుగుతావు. ఇహాన్ని ఇంతకంటే అంతెంటూ ఉండదు అంటటని కాలాన్నే నీవు దేనికోసం ప్రాకులాడుతున్నావని వింత మొలాయింది. ఈయన నరనరాల ఎల్లప్పుడూ పరమేశ్వర నామాన్నే ఉచ్చరిస్తుంది. ఈయన చూపుల్లో పరమేశ్వరుని విగ్రహం బంధించి వుంటుంది. ఈయన చేతులు ఆ దేవదేవుని సేవతో పవిత్రమయ్యాయి. ఈయన ముఖవర్చస్సు యీ లోకానికి చెందని, అనన్యసామాన్యమైన బ్రహ్మవర్చస్సు. ఈయన్ని వరించి నీ జీవితం పునీతం చేసుకో. పరాన్నాన్ని వరించి సద్గతి చేసుకో. వేయి దండాలు — యీయన ముందలో...

అర్చ: ఎన్నాళ్ళు బ్రతికినా యీ బతుకు శాశ్వతం కాదు. ఈ సిరి, సంపదలు తుచ్ఛకాలం. అందుకే తెలివిగల బుద్ధిమంతులన్నారు. ఈ అశాశ్వత భోగభాగ్యాలన్నీ కూడా మనస్సుకి అంటరాదు. పశుపక్షిపిపీలికాదులై ఎన్నెన్నో జన్మలెత్తి పుణ్యం చేస్తేగాని మానవజన్మ ఎత్తడం దుర్లభం. అందుకే వాగ్గేయకారులు... ఎన్నో నోములు నోచీ కాని దొరకదు గదా యీ నరజన్మం... అన్నారు. అంతేకాదు — మానవ జీవితాన్ని ఆ పరాత్పరుని సేవలో గడిపి కొనలు దీరి బ్రహ్మపదార్థాన్ని దర్శనం చేసుకున్న కులీనుణ్ణి. నా జీవితాన్ని ఆ జగద్రక్షకుని ఆలయానికే — ఘంటానాథంగా మార్చాను. గంగా పద్మాసమైన నా వాక్కుతో ఆయనకభిషేకం చేస్తున్నాను. ఆ పరమేశ్వరుని సేవచేసి ప్రతిదినం ఆ పరాత్పరుని విగ్రహానికి పట్టుపుష్పముల కంటే పవిత్రమైన హస్తాలు నీ కరగ్రహణం చేయడానికి ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాయి నీవూ నేనూ కలుస్తే ప్రకృతీ పురుషుడూ కలిసినట్టన్నమాట. పరమేశ్వర సంకల్పం యీ జరిగిందన్నమాట. మానవుని సమగ్ర మహిమార్థాన్ని సాధించిందన్నమాట నే గ్రహించా. దేహంతో అంతు చూసిన యీ మహానుభావుణ్ణి, ఎప్పుడు త్రికాలాబాధితుడుగా చూశావో అప్పుడు నన్ను వరించి తీరుతావని. నేననుకున్నది యథార్థం. భక్తపరాధీనుణ్ణి. భక్తపారిజాతుణ్ణి నమ్మినవారికి యథార్థం అర్థంలా కనబడుతుంది. అందుకే యింతర్ని నాలుగుని. దగ్గరకొస్తావు కులసవనం! (వ్యవసాయ మంటపం తలుపు పెద్దగా చప్పుడై బద్దలవుతుంది. కర్షకుడు ప్రవేశం. అందరూ నివ్వెరపడి చూస్తూ వుంటారు.)

రాజు: తలుపులు పగులకొట్టి కాకొంకులు లేకుండా, బద్దలు చేసి దొంగలా ప్రవేశించావు. హితకల్పించే రూపు కుదురు దొంగలా వున్నావు. స్వయంవరానికి వచ్చావా? దొంగతనానికి వచ్చేవా?

రైతు: దొంగెవడో, దొరెవడో లోకం తెలుసుకుంది, రాజావంది కూడా. సంఘంలో దొంగలు మీలో ఎవరో అంతా తెలుసుకున్నారు. నా రూపం యిలా అయిందని మీరంతా కారకులు. పై రూపంతో ఏం లేదు. లోపల వుండాలి కాని. దొంగలు వేషాలు వేసే మీరు వేషాలు — నాకేం రంగు.

వై. పతి: ఒంటినిండా కప్పుకునేదికి బట్టయినా నీకు లేకుండా జుట్టుమీ పాలూ - పిల్లి గడ్డమూ — శిఖలో గడ్డి గాదాంబూ, చేతిలో కొడవలి — నీ వెందుకొచ్చినట్టు — స్త్రీ అంటే పండిన చేనను కున్నావా!

రైతు: అవును. భగవంతుడు పుట్టించి పెంచితే, పెద్దవాళ్ళని చేస్తే, కారణం లేకుండా కుత్తుకలుకోసి, పేగులెమ్మనేంది? ప్రమువయ్యేందుకే, కత్తులూ కటార్లూ మీరు ఆయుధాలు. పుట్టలు పుట్టినచోట గట్లు వేసి కాయకష్టపడి ఫలసాయాన్ని కోసి మీ అందరికి అన్నంపెట్ట కొడవలి దేనికి మా ఆయుధం ఇది మీ ఆయుధాలు పెరిగేందుకి, మా ఆయుధాలు సంఖ్య పెరిగింది. కాలం మారింది కాదుకోండి.

వ్యాపా: పెద్దలతో మాట్లాడ్డం నేర్చుకో. ఫలసాయంతో తగాదా పంటచేనైనా వుంటే, నాతో అప్పు మాట్లాడుకొందికి వచ్చావా యిక్కడికి? భుజంమీద ఆ నాగలెందుకు? భూమి గానీ ఏమిటి?

రైతు: అవును, భూమానం, ఆయుధంకూడాను. ఇంతవరకూ రాయి రప్పతో నిండి పంటలు పండకరాని బంజరు భూములన్నిటినీ ఫలప్రదం చేశాను. ఇప్పుడు స్థాణువులై పోయిన మీ వ్యాపారాలు, గొప్ప, బిరుద వ్యక్తిత్వంతో పెరిగిన ముళ్ళ డొంకలూ పేదరైతు రక్తంతో పన్నులు చేసుకొన్న మీ జీవితాలు, మీ వ్యాపారాలు, మీ మనస్సులు గుణ్ణి కష్టపడి నా శరీరంమీద పాటుపడించిన చేతులతో తడిపి సేద్యం చేసి, వ్యవసాయం పండించేందుకని, నాగలికూడా తెచ్చా. ఇప్పుడర్థమైందా!

అర్చ: ఏం సేద్యగాడా, కర్ర నెత్తిమీద కొచ్చాయా నీకు — ఇలాగ మీ కర్తవ్యాన్ని అతిక్రమిస్తున్నావు కాబట్టే, అక్రమించి పెద్దకీ చిన్నకీ తేడా తెలిసినవాడిలా కారుకూతలు కూస్తున్నావు కాబట్టే, యింత పంట పండిస్తున్నా మీకు

అన్నం లేకుండా చస్తున్నాడు పరమేశ్వరుడు. పాదాలు వచ్చి ముఖాన్ని క్షేపిస్తున్నాయట. జాగ్రత్తగా మాట్లాడకపోతే శాపం పెడతా. జాగ్రత్త.

రైతు: పూజారిగారూ, దేముడు పేరు చెప్పి మీరు చేస్తున్న వ్యాపారం, దగా మోసం ఉన్న పద్మ్కతం కూడా దేముడిమీద అందరికీ పోతూంది. మనుషులకు ఆకలి వేస్తుంది. అన్నం కావాలి. గుడిలో ఉన్న రాతిబొమ్మకి భోజనం కావాలి, భోగాలకి కావాలని మనుషులకు ఉపయుక్తమైన భూములన్నీ దిడపించి దేవుడిపేర రాయించుకుని భూములమీద వచ్చిన ఫలసాయమంతా దిగమింగి, కటిక పోటుతో, మనుష్యులందర్నీ భయపెట్టి ధనంతో మీ యిళ్లు నింపుకుంటున్నారు. శరీరం కంటే ప్రాణం కంటే మన బ్రతుకు కంటే అతి పవిత్రమని ఏది అనుకుంటున్నామో దాన్ని వ్యాపార వస్తువుగా, చేయడం కంటే పరమపాపం లేదు. మీ ముఖం చూస్తే పుణ్యం కాదు—పాపం వస్తుంది.

గంగ: కర్షకుడని పిలువబడే ముష్కరుడా, నిన్నెవరు రమ్మన్నారు ఇక్కడికి? స్వయంవరమంటే వీధిభాగోతమనుకున్నావా? కళ్యాణమంటపం అంటే రచ్చరాయి అనుకున్నావా? తలుపు బ్రద్దలుకొట్టి దొంగతనంగా యిక్కడ ప్రవేశించినందుకు యిక్కడున్న సామంతులైనవారు నీకేమి శిక్ష విధించుదామా అని ఆలోచిస్తున్నారు. నే 'ఊఁ' అంటే నీ ప్రాణాలు ఎగిరిపోతాయి. నిజం చెప్పు. నీ విక్కడికెందుకొచ్చావో—నీకుండే అర్హతేమిటి యిక్కడికొచ్చేందుకు?

రైతు: నాకు కలిగిన బహుమానాలు నేనూ పంపుకున్నాను; రమ్మంటారేమో అని చూశాను. పైన నిలబడ్డా, పిలుస్తారేమో అని. పిలవలేదు సరికదా, తలుపులు కూడా మూయించేరు. స్వయంవరం కాలం మించిపోతున్నాది కదా అని తలుపు బ్రద్దలు కొట్టుకు మరీ వచ్చాను. శిక్షనో నేను అనుభవించి. దేశాన్ని రక్షించేది నేను. నాకంటె తగినవాడు యీ స్వయంవరానికి యిక్కడవాళ్లో ఎవరూ లేరు.

గంగ: (పకపక నవ్వుతూ) పూటకి లేనివాడా! అందాలకి దిష్టిబొమ్మా. చదువులేని బండరాయివి. నీవు పంపినదేమిటో, బహుమానం క్రింద నాకు తెలుసు. ప్రభువులు, సామంతులు వినండి. అమరలోకంలో లేని ఆభరణాలు, ఇంద్రధనుస్సుని మించిన కిరీటాలూ, అణిముత్యాలూ, దేవత స్త్రీలకి లేని వస్త్రాలూ రత్నఖచిత కిరీటాలూ వీరంతా పంపితే, ఖద్దరు చీరా, గన్నేరు పూవులూ పంపిన మహానుభావు డీయన— అవును మహానుభావా, నీకుండే, అర్హత లోకంలో ఎవరికుంటుంది! మహాప్రాయుడా, వెళతావా? ఇక్కడినుంచి వెళ్లవా?

రైతు: వెళుతున్నాను. కాని, కాశ్యపితో ఒక్కముక్క చెప్పి మరీ వెళతాను. అలా చెప్పనివ్వకపోతే వెళ్లను. ఇంతకూ వరించేది ఆవిడే కాని నీవు కాదు కదమ్మా. నీకెందుకింత కడుపుమంట?

గంగ: అష్టదిక్పాలురూ, గంధర్వులూ, విష్ణుసమానులూ అయిన యీ మహామహుల్ని వరించని కాశ్యపి నిన్ను వరిస్తుందా—

రైతు: కాశ్యపీ నన్ను నీకు తెలుసు. నిన్ను నాకు తెలుసు. కాని యిది లోకానికి తెలియదు. నాకోసం నీవు పుట్టావు. నీకోసం నేను చిన్నవాడ్నై పశువుకాలిన పొట్టతో, ఎముకలు విరిగి, నరాలు తెగి, గుండె స్తంభించేట్టుగా, ఎల్లప్పుడూ పాటుపడుతున్నాను. నీకోసం శుష్కించి, శల్యమై మానవులు చేసే అవమానాన్ని భరిస్తూ ఎండిపోయిన వృక్షంలా నిల్చున్నాను. ఒంటిగా, నా అనేవాళ్లు లేక సకల మానవకోటికి నే చేసే అన్నదానం సాటిలేనిది. నా అన్నం తింటూ తింటూకూడా నా మీద ఒక్కరికీ అభిమానం గాని, గౌరవం గాని, ప్రేమ గాని లేవు. నా కన్నమే లేదు. నా పాలిటి అన్నపూర్ణవని, నీవూ నేనూ, కలిసుంటె నాకింత అన్నంపెట్టి పోషించమని నేను ప్రాధేయపడి చెబుతున్నాను. మన కళ్యాణం లోకకళ్యాణం అవుతుంది. అనాదినుంచి, నాకన్యాయం చేస్తున్న మానవులకు శిక్ష అవుతుంది మన వివాహం. నన్ను నీవు సుఖపెట్టగలవు. నిన్ను నేను సఫలీకృతను చేస్తాను. ఎన్ని జన్మలనుంచో నే చేస్తున్న తపస్సు యీ నాటి ప్రమోద ప్రజారాజ్యంలో జరిగి తీరుతుందని నాకు వరముంది. దీనికి ఆటంకం కలిగించిన వాళ్లందరూ ఆహుతులైపోతారు గాని మన పెండ్లి ఆగిపోదు. నిన్ను ప్రతిమాలుకుంటున్నా. తరువాత నీ చిత్తం.

గంగ: ఛీ! మూర్ఖుడా!

కాశ్య: అక్కా, వారి నేమనకు. నేడు నా జీవితం సఫలమైంది. నా నోములు పండాయి. నన్ను సుఖపెట్టి, నా గర్భాన్ని ఫలింపచేసేందుకి తగినవాడు నాకు దొరికాడు. నేడు భూమీ ఆకాశం కలుసుకున్నాయి. అధికుడూ సామాన్యుడూ వ్యత్యాసం నశించింది. ఇవాళ యీ భూమికి రాజులు రైతులు. నిరాడంబరమైన రైతురాజ్యం వస్తోంది. యిది కలికాలం. వల్లోని నాతో బాటు మీరంతా కూడా ఆ కలిదేవుని ప్రార్థించుకోండి.

గంగ: ఎంతపని చేశావు? ఈ పశువును వరించి నీకూ నాకూ వుండే రక్తబంధుత్వాన్ని మంటకలిపావు. ఇక జాతి భ్రష్టవై నీవు నా సోదరివిగావు. నేను కరుణించకపోతే నీ కాపురం అద్వాన్నపు అడవి అవుతుంది. నేను గంగను. నేను మీ యిద్దర్నీ శపిస్తున్నాను. నేను మీ దగ్గరుండను. మీకు కనుపించకుండా ఊర్ధ్వముఖంగా పోతాను. మీరు వచ్చినా దివినుండి దిగిరాను భువికి.

కాశ్య: అక్కా, ఆ రోజులు వెళ్లిపోయాయి. నువ్వు అలిగి వెళ్లిపోతే అంతమాత్రంతో నా సంసారం దిబ్బబండ అవుతుందనుకోకు. పూర్వకాలం కొందరు శాస్త్రీకి భయపడి భక్తితో నిన్నర్చించేందుకు. విజ్ఞానయుగం ఇది. నువ్వెక్కడికెళ్లిపోయినా, ఎక్కడ దాగినా జాడపట్టుకు మా దగ్గరకు నిన్ను తెచ్చుకోగలం. అప్పటికి నీవు మాకు లక్ష్యం కావా, నీలాంటి దాన్ని మా ఆకలి తీర్చేందుకు, మా దాహం తీర్చేందుకూ, మా కడుపు నిలబెట్టేందుకూ, మా బుద్ధి కుశలతకు వశీకృతంగా నిన్ను తయారుచేయగలిగిన సామర్థ్యం శాస్త్రవేత్తలు సంపాదించుకున్నారు. నీ వెక్కడికెళతావో వెళ్లు. నమస్కారం

ద్వితీయ ప్రణాళిక నేర్పిన పాఠాలు

శ్రీ బులుసు వేంకటసుబ్బారావు

భారతదేశ చరిత్రలో ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో కలిగినంతటి మహత్తరమైన ఆర్థిక చైతన్యము ఇప్పటివరకు ఎన్నడూ కలిగి ఉండలేదని చెప్పవచ్చును. ఈ ప్రణాళికలో అనేక దోషాలుండవచ్చును. ఆశయాలు అనేక రంగాలలో నెరవేరక పోవచ్చును. కాని ప్రజలలో ఇది ఒకవిధమైన నూతన చైతన్యాన్ని తీసుకువచ్చింది. దేశముయొక్క పురోభివృద్ధి కార్యక్రమాలు, జటిలమైన ఆర్థిక సమస్యలు, వాటి పరిష్కారమార్గాలందలి వైవిధ్యం ప్రభుత్వవిధానముయొక్క సాఫల్యవైఫల్యములు, క్రమక్రమంగా విస్తృతమౌతూన్న ప్రభుత్వరంగ వ్యవహారాలు, ఇవన్నీ కూడా సామాన్యప్రజల ఆలోచనలలో, సంభాషణలలో, వివాదాల్లో స్థానం సంపాదించుకొన్నాయి. "మన దేశపు పురోభివృద్ధి విషయం ప్రభుత్వం చూసుకొంటుంది మన కెందుకు?" అనే ఉదాసీనత్వం పూర్తిగా అంతరించిపోయింది. దేశపు ఆర్థిక వ్యవహారాలలో వారెక్కువ ఆసక్తిని కనపరుస్తున్నారు. రాజకీయాలు ఆర్థిక పరిస్థితులపై ఆధారపడుతున్నాయి. ఒక రాజకీయ పక్షాన్ని ఎన్నిక చేసేటప్పుడు, వారి రాజకీయ ఆశయాలనుబట్టిగాక, ఆ పక్షపు ఆర్థిక కార్యక్రమాలనుబట్టి ప్రజలు తమ నిర్ణయాలను స్థిరపరచుకొంటున్నారు. ఆర్థిక సమస్యలు ప్రజలపై మహత్తర ప్రభావాన్ని చూపుతున్నాయి. ఉదాహరణకు: సహకార వ్యవసాయం ఆచరణీయమా, కాదా అనే విషయం, ఏ ఇద్దరు పౌరులు ఎక్కడ సమావేశమైనా తీవ్రమైన చర్చనీయాంశంగా మారుతున్నది. ఈ నవ చైతన్యంవలన దేశంలో ప్రణాళికాచరణపై మూడు విభిన్నాభిప్రాయాలు ఏర్పడినాయి. ప్రణాళికా పద్ధతులను అమితంగా విస్తృతపరచి, చైనా రష్యాలందువలెనే ప్రభుత్వ ప్రమేయాన్ని అత్యధికంగా పెంచివేయాలనేది వామపక్షీయుల అభిప్రాయం. దీనికి సంపూర్ణంగా భిన్నమైనది రాజాజీ అనుయాయుల అభిప్రాయం. ఇప్పటికే ప్రణాళికలలో ప్రభుత్వ ప్రమేయం ప్రబలమై, వ్యక్తిగత స్వాతంత్ర్యానికి తావులేకుండా పోతోందని, కాబట్టి, స్వేచ్ఛా వ్యవస్థను రూపొందించాలని వారి వాదం. ఈ రెండు వాదాలకు మధ్యమమార్గాన్ని నేడు ప్రభుత్వం అనుసరిస్తోంది.

వివిధ రంగాలలో ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక పొందిన జయాపజయాలను ఒకసారి స్థూలంగా పరిశీలించి, ఆ ప్రణాళికానుభవాన్ని పురస్కరించుకొని తృతీయ పంచవర్ష ప్రణాళికలో లోటుపాట్లు కలగకుండా ఎట్టి విధానాన్ని అవలంబించవలెనో తెలుసుకొందాం.

పరిశ్రమలు

మొదటి పంచవర్ష ప్రణాళికయందు వ్యవసాయ రంగానికి ప్రాధాన్యమిచ్చి రెండవ ప్రణాళికయందు పరిశ్రమలకు ఎక్కువ ప్రాధాన్య మొసగారు. మొదటి ప్రణాళికయందు భారీ పరిశ్రమలకు రూ 148 కోట్లను, గనుల అభివృద్ధికి రూ ఒక కోటి, గ్రామ, కుటీర పరిశ్రమలకు రూ 30 కోట్లను కేటాయించారు. అనగా మొత్తం వ్యయం రూ 179 కోట్లు. ప్రణాళిక వ్యయంలో సుమారు 7.6%. రెండవ ప్రణాళికలో పరిశ్రమలకు మొత్తం రూ 890 కోట్లు. (భారీ పరిశ్రమలు రూ 617 కోట్లు, గనుల అభివృద్ధి రు 73 కోట్లు, గ్రామీణ, కుటీర పరిశ్రమలు 200 కోట్లు.) కేటాయించారు. అనగా ఇది ప్రణాళికావ్యయమందు సుమారు 18.5%. ఇది కాక ప్రైవేటు రంగంలో సుమారు రూ 575 కోట్లు, రెండవ ప్రణాళికలో పరిశ్రమాభివృద్ధికి కేటాయించినారు. ప్రథమ ప్రణాళికలో కేటాయింపు రూ 300 కోట్లు. రెండవ ప్రణాళికలో రూర్కెలా, దుర్గాపూర్, భిలాయి ఇనుము, ఉక్కు కర్మాగారాలను పూర్తిచేసి ఉత్పత్తి ప్రారంభించాలని, తద్వారా ఉక్కు ఉత్పత్తిని 60 మిలియను టన్నులు అధికం చేయాలని అనుకొన్నారు. ఆ ఆశయం నెరవేరింది. 1960-61 నాటికి ఈ అధికోత్పత్తి ధారాళంగా లభించ గలదు. సిమెంటు ఉత్పత్తి 18 మిలియను టన్నులు అధికం కావాలని మనం లక్ష్యంగా పెట్టుకొన్నాము. ఇదికూడా చాలవరకు నెరవేరవచ్చును. గంధకామ్లము, దాహకసోడా, సూపర్ ఫాస్ఫేటు, రంగులు, అగ్గిపెట్టెలు, రేయాన్, సిమెంటు, అల్యూమినమ్, కుట్టు మిషనులు, విద్యుత్పంకాలు, యంత్రసామగ్రి, కాగితం, రెఫ్రిజిరేటర్లు, సైకిళ్ళు మొదలైన అనేక పరిశ్రమలలో ఉత్పత్తి, ఉత్పాదకశక్తికూడా, అధికంగా పెంపొందినాయి. స్థూలంగా పారిశ్రామికోత్పత్తి 1951లో 100 అనుకొన్నట్లయితే, 1956-57 సంవత్సరంలో 1 5.7 కు, 1957-58 లో 137.9 కు, 1958-59 లో 141.8 కు పెరిగింది. 1959-60, సంవత్సరపు మొదటి భాగమందు పారిశ్రామికోత్పత్తి ప్రోత్సాహకరంగా ఉంది. జనుము, ప్రత్తివస్త్రాలు మొదలైన కొన్ని పరిశ్రమలందు తప్ప మిగిలిన పరిశ్రమలందు విశేషాభివృద్ధి సూచనలు కనబడుతున్నాయి.

వ్యవసాయం

ప్రథమ పంచవర్ష ప్రణాళికయందు, ఆహారసమస్య చాలవరకు పరిష్కృతం కాగలదని, కాబట్టి ద్వితీయ ప్రణాళికయందు పరిశ్రమలకు అధిక ప్రాముఖ్యం ఒసగవచ్చునని చాలా మంది భావించారు. నిజానికి మొదటి ప్రణాళికయందు ఆహారోత్పత్తి, ఏ కారణాలవలననైతేనేమి చాల పెరిగింది. 1954 వ సంవత్సరానికే, లక్ష్యం కన్న సుమారు 7.1 టన్నులు అధికంగా ఉత్పత్తి అయింది. 1953-54 ఆహారధాన్యాల ఉత్పత్తి 68.7 మిలియను టన్నులు. కాని 1954-'55 లో ఉత్పత్తి 66.6 మిలియను టన్నులకు, 1955-'56 లో 65.8 మిలియను టన్ను

లకు తగ్గిపోయింది. కాని ద్వితీయ ప్రణాళికా ప్రారంభ సంవత్సరంలో 68.7 మిలియను టన్నులకు పెరిగింది. కాని వరదల వలన, అతివృష్టి, అనావృష్టి మొదలైన వాటి వలన 1957-'58 లో సుమారు 10% ఉత్పత్తి తరిగిపోయింది. అయితే 1958-'59 వ సంవత్సరంలో ఆహారోత్పత్తి అత్యధిక పరిమాణానికి పెరిగింది. 73.5 మిలియను టన్నులకు; అనగా 1957-'58 ఉత్పత్తి కన్న 1[illegible]% 1956-'57 కన్న 7% అధికము. 1958-'59 సంవత్సరంలో ఆహారపు దిగుమతులు 3.4 మిలియను టన్నులు, అనగా 1957-'58 లో కన్న 0.2 మిలియను టన్నులు తక్కువ. ప్రభుత్వపు నిల్వలు కూడా తగ్గాయి. 1958 ఏప్రిల్ నాటికి అవి 1.1 మిలియను టన్నులు. 59 మార్చి నాటికి 1.15 మిలియను టన్నులు. వాణిజ్యపు పంటల ఉత్పత్తి కూడా 1958-'59లో ప్రోత్సాహకరంగా ఉంది. 1956-57 లో ఆహారోత్పత్తి 123.6 అయితే 57-'58 లో 114.6 కు తగ్గి, 1958-59 లో 128.2 కు హెచ్చింది.

నిరుద్యోగ నివారణ

రెండవ ప్రణాళికలోని వివిధ నిర్మాణ కార్యక్రమాల మూలంగా సుమారు ఎనిమిది మిలియనుల మందికి నూతనంగా ఉద్యోగం లభించగలదని భావించారు. ఉద్యోగుల సంఖ్యను నిర్ణయించేందుకు, నిరుద్యోగుల సంఖ్యను నిర్ణయించేందుకు సరైన గణాంకశాఖ మన ఇంకా ఏర్పాటు కాలేదు. ఉద్యోగాన్ని సంపాదించేందుకు దేశంలో ఉద్యోగసంస్థలను 19 నుండి 228 వరకు పెంచేరు. ఈ సంస్థలలో ఉద్యోగార్థుల సంఖ్య 1959 మార్చి నాటికి 1,217,000. అనగా 1958 వ సంవత్సరం కన్న 225,000 ఎక్కువ. వివిధ ప్రణాళికా కార్యక్రమాల మూలంగా దేశంలో ఉద్యోగావకాశాలు ఎక్కువైనప్పటికీ, నిరుద్యోగుల సంఖ్య ఆధిక్యమును అవి అంతగా తగ్గించలేకపోతున్నాయి. దీనికి కారణం మొదటి ప్రణాళికలో నిరుద్యోగ సమస్యను నిర్లక్ష్యం చేయడమే. ఈ జటిలసమస్యను పరిష్కరించడానికి ఒక విస్తృతమైన ఉద్యోగవిస్తరణ విధానం అవసరం. కేవలం ఉద్యోగసంస్థలను పెంచినంతమాత్రాన కొన్ని కోట్ల నిరుద్యోగులకు ఉద్యోగం కల్పించడం సాధ్యమైన విషయం కాదు. ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికయందు నిశ్చితమైన ఒక విస్తృతవిధానం లేకపోవడం వలన లక్ష్యాన్ని సాధించలేకపోయాము. దీనివలన తృతీయపంచవర్ష ప్రణాళికలో నిరుద్యోగ సమస్య అతివిషమంగా మారుతుంది.

విదేశీ మారకద్రవ్యం పరిస్థితి

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో అడుగడుగునా అడ్డుతగులుతూన్న అతిజటిలసమస్య విదేశీ మారకద్రవ్యం సమస్య. రెండవ ప్రణాళికా కాలంలో, దేశమంతట ప్రారంభమైన ప్రాజెక్టులు, భారీ ఎత్తున కర్మాగారాలు, ఇతర నిర్మాణ కార్యక్రమాలు అమలు జరపడంవలన దిగుమతులు అమితంగా పెరిగిపోయాయి. దేశంలో ధరలు పెరిగిపోవడంవలన ఎగుమతులకు గిరాకీ తగ్గి, పరిస్థితి మరింత విషమించింది. దీనితో పాటుగా ఆహారసమస్య అనుకున్నట్లుగా తీరకుండాపోవడంవలన, ఆహారధాన్యాల దిగుమతులకొరకు అధికంగా ధనం విదేశాలకు ఖర్చు చేయవలసివచ్చింది. 1956 ఏప్రిల్ నాటికి రిజర్వుబ్యాంకులో విదేశీద్రవ్యపు నిలవల మొత్తం విలువ రూ 7,461 మిలియనులు. 1957 మార్చి నాటికే ఇది సుమారు రూ 5,263 మిలియనులకు అనగా రూ 2,598 మిలియనులు తరిగిపోయింది. ఈ కాలంలో అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధినుండి రూ [illegible]07 మిలియనుల ద్రవ్యం వాడుకొన్నాము. మరొక సంవత్సరంలో, అనగా, 1958 మార్చిలో రూ 2,598 మిలియనులు తరిగింది. అంతర్జాతీయ ద్రవ్యనిధినుండి మరొక రూ 345 మిలియనులు వాడుకొన్నాం. మరొక సంవత్సరకాలంలో అంటే 1959 మార్చి నాటికి దీని విలువ రూ 2,181 మిలియనులకు తగ్గింది. ఈ విధంగా విదేశీ ద్రవ్యస్థితి క్రమక్రమంగా విషమస్థితికి దిగజారింది. ఎగుమతుల విలువ దిగుమతుల విలువకన్న 1955-56 లో రూ 1,212 మిలియన్లు, '56-'57 లో రూ 4,648 మిలియనులు 1957-58 లో రూ [illegible] మిలియనులు తక్కువ ఉంది. అయితే 1958-'59 సంవత్సరంలో ఈ లోటు రూ 4,704 మిలియనులకు తగ్గింది. దీనికి కారణం ఆ సంవత్సరంలో దిగుమతులపై విధించిన నిర్బంధమే.

విదేశ సహాయం

మొదటి ప్రణాళికలో లభించిన విదేశీ ఋణాలు మిగులు ద్రవ్యం రెండవ ప్రణాళికయందు రూ 1,934 మిలియనులుగా ఉంది. 1956 ఏప్రిల్ నుండి 1959 జూలై వరకు, ఋణరూపమైన, ధనరూపకమైన విదేశీ సహాయం మొత్తం రూ 11,042 మిలియనులు. దీనియందు ప్రపంచబ్యాంకువారొసగిన ఋణం రూ 381 మిలియను డాలర్లు. 1959 నాటికి మొత్తం సహాయంలో రూ 7,000 మిలియనులు వ్యయమైపోగా ఇంకా రూ 6,026 మిలియను మిగిలింది. ఈ విదేశసహాయంవలన ప్రైవేటు రంగంలో కూడా నూతన అభివృద్ధి పథకాలను అమలు జరపడానికి అవకాశం ఏర్పడింది. ప్రపంచబ్యాంకు, అమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రాల ఎగుమతి దిగుమతుల బ్యాంకు, అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రాల అభివృద్ధి ఋణనిధి, మన దేశంలోని ఇనుము-ఉక్కు ఉత్పత్తిదారులకు ఋణ సహాయాన్ని ఒసగాయి. ఇట్టి భారీ సహాయం వలనే మన విదేశీ మారక ద్రవ్య సమస్య ఉద్ధృతం కొంత కాకపోతే కొంతైనా ఉపశమించడానికి అవకాశం కలిగింది.

ధరల పరిస్థితి

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికయందు భారీ ఎత్తున (రూ 1200 కోట్లు) బడ్జెట్లు లోటు విధానాన్ని అనుసరించడం వలన, దిగుమతులను అధిక పరిమాణాలలో నిషేధించడం వలన, ఆహార ధాన్యాలు గిరాకీకి సరిపోకపోవడంవలన, దేశంలో ధరలు బాగా అధికమయ్యాయి. సాధారణపు ధరలస్థాయి 1952-53 లో 100 అయితే 1956-57 సంవత్సరాంతానికి 106 కు పెరిగింది (6%). తరువాత 1957-58 లో 109.[illegible] కి పెరిగింది (9%). 1958-59 నాటికి ఆహారధాన్యాల కారణాలగా మరొక 4% పెరిగాయి ధరలు. ఆహారధాన్యాల విషయాలలో మాత్రం 8% పెరిగాయి. 1958-59 సంవత్సరంలో పండిన పంట మూలంగా ఆహారధాన్యాల ధరలను కొంతవరకు అరికట్టడానికి అవకాశం కలిగింది. అయినప్పటికీ ఆ అవకాశాలు అనుకొన్నంత ఎక్కువగా లేవు. పంట ఎక్కువైనప్పటికీ ప్రత్యక్షంగా బజారులో అమ్మకానికి వచ్చిన సరుకు పెరగకపోవడంవలన ధరలు

అంతగా తగ్గలేదు. చిన్న వర్తకులు తమవద్దనున్న సరుకునంతటిని అమ్మివేయడం మామూలుగతి, పెద్ద వర్తకులు సరుకునంతటినీ సంగ్రహించి, నిలవచేసివేయడం జరిగింది. ధరలు ఇంకా అధికంగా పెరిగి, లాభాలు పెరుగుతాయని వారి ఆశ. వీరీ విధంగా అత్యాశతో నిలవ ఉంచుకోడానికి ఇటు ప్రభుత్వ నుండీ, సహకార పరపతిసంఘాల నుండి చౌకగా లభించే ఋణాలు చేయూతనిచ్చినాయి. ఈవిధంగా ఉత్పత్తిచరిత్రలో కని విని ఎరుగనంతగా పెరిగినప్పటికీకూడ ధరలు మాత్రం అధికమౌతూనే ఉన్నాయి. దీనిని అరికట్టడానికి ప్రభుత్వం కొన్ని చర్యలను తీసుకొంది. రాష్ట్రాలవారీగా ప్రభుత్వపు ఆహార ధాన్యాల విలువలు వృద్ధిచేయబడ్డాయి. ఆహారపు దిగుమతులు అధికమయ్యాయి. పైవిధమైన ఋణాలసరఫరా తగ్గింపబడింది. తమవద్దనున్న ఆహారపు నిలువల వివరాలన్ని పెద్దవర్తకులు ప్రభుత్వానికి తరచు తెలియజేసేటట్లు ఉత్తరువులు జారిచేయబడ్డాయి. 1958-వ సంవత్సరంలో చౌకడిపోల సంఖ్య 45 000 కు పెంచబడింది. అయినప్పటికీ ధరలు అంతగా అదుపులోనికి రాలేదు. ఇప్పుడు లభిస్తున్న పంటలు, సరియైనవిధంగా సకాలంలో బజారులోనికి తీసుకొని రాబడినట్లయితే ఆహారధాన్యాల ధరలు, తద్వారా ఇతర వస్తువుల ధరలు చాలవరకు తగ్గిఉండేవి.

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళిక మూలంగా కలిగిన వృద్ధిని, ముఖ్యంగా 1958 59 ఆర్థికపరిస్థితిని సమీక్షిస్తూ కొలంబో ప్రణాళికా సలహా సంఘం కొన్ని ముఖ్యవిషయాలను క్రిందివిధంగా సూచించింది. "ద్వితీయ ప్రణాళిక పెట్టుబడి లక్ష్యాలు చాలవరకు నెరవేర్చగలవు అయితే, ధరల అనిశ్చలత, కొన్ని రంగాలందు కలిగిన లోటుపాట్లు మూలంగా, ప్రణాళికా లక్ష్యసిద్ధి నూటికి పదిహేను లేక ఇరవైపాళ్ళు తక్కువగా ఉంటుంది. ఈ కారణంవలన జాతీయోత్పత్తియందు అనుకొన్నదానికన్నా తక్కువవృద్ధి జరుగుతుంది. మొదటి ప్రణాళికలో యథార్థపు పెట్టుబడి జాతీయాదాయంలో నూటికి అయిదువంతులనుండి ఏడువంతులకు పెరిగింది. తరువాత క్రమంగా ఈశాతము పది పదకొండువరకు పెరిగింది. ఈ పెట్టుబడి వ్యవహారాలు కొన్ని ఫలవంతమయ్యాయి. మిగతావన్నీ కొద్ది కాలంలోనే ఫలితన్నివ్వగలవు. దేశంలో అభివృద్ధి కార్యక్రమం స్వయంపోషక స్థితికి ఇంకా రాకపోయినప్పటికీ, కొంతవరకు పటుత్వాన్ని పొందింది. అయితే రానున్న రెండవప్రణాళికా కాలంలో మహత్తరమైన బాధ్యత నిర్వహింపబడవలసి యుంది. జాతీయోత్పత్తి నిరంతరాయంగా అధికమయ్యేట్లు కృషి చేయాలి. [illegible] ఉద్యోగం పెంపొందింప బడాలి. ఎగుమతులు ఇప్పటికన్నా బాగా అధికమయ్యేందుకు తగిన కృషిచేయాలి. ద్రవ్యసాధనాలను అధిక ఫలదాకయంగా వినియోగపరచుకోవాలి. ఇన్ని విషయాలందు మహత్తరమైన, బాధ్యతాయుతమైన కృషి జరుగుతేనే మూడవ పంచవర్ష ప్రణాళికను విజయవంతంగా ప్రారంభించేయడానికి వీలు కలుగుతుంది." స్థూలంగా పైఅభిప్రాయాలను ఆసంఘం వెలిబుచ్చింది.

లోపాలు

మూడవ ప్రణాళికను రూపొందించేటప్పుడు, రెండవ ప్రణాళికాచరణమందు జరిగిన అనేకదోషాలు పునరుక్తం కాకుండా తగిన కట్టుబాట్లను చేసికోవాలి. సంక్షేపంగా ద్వితీయ ప్రణాళికా చరణంలో ఈక్రింది లోపాలు మనం పరిశీలించవచ్చును.

ఒకటి: రెండవ పంచవర్ష ప్రణాళికలో లోటు విధానానికి హద్దుమీరిన స్థానాన్నిచ్చారు. నిజానికి కీన్సు మున్నగువారి అభిప్రాయాలప్రకారం దేశంలో ఉత్పాదనశక్తులన్ని పూర్తిగా వినియోగం కానప్పుడు లోటువిధానం అధిక ప్రయోజనకరమైనది. అట్టి స్థితిలో నూతనంగా ఆర్థికవ్యవస్థలో ప్రవేశపెట్టబడ్డ ద్రవ్యంవల్ల, ఆర్థిక చైతన్యం ఎక్కువై, వస్తూత్పత్తి అధికమై, ధరలు అధికం కాకుండా అభివృద్ధిసాధ్యమౌతుంది. అయితే దేశంలో నూతనద్రవ్యం అధికోత్పత్తి కారకం కాలేని సమయంలో లోటు విధానాన్ని హద్దు మీరకుండా ఉపయోగించుకోవాలి. లేకపోయిన ఎడల ధరలు తారాపథాన్నంటుతాయి. ఈధరల పెరుగుదలవలన అనేక తీవ్రమైన అరిష్టాలు సంభవిస్తాయి. ప్రథమంగా ఎగుమతులు తగ్గిపోతాయి. ఎందుచేతనంటే మనదేశంలో తయారైన వస్తువుల ధరలు పెరిగినకొద్దీ, మన వస్తువులకు విదేశీయుల గిరాకీ తగ్గిపోతుంది. దీనివలన విదేశీ ద్రవ్య మారకపుస్థితి మరింత విషమతర మౌతుంది. అంతేకాక, ఈ ధరల పెరుగుదలవలన ఒక విధమైన అనిశ్చలత ఆర్థిక రంగాన్ని ఆవరించుకొని, వర్తక, వ్యాపారాలకు అధికోత్పత్తి కార్యక్రమాలకు పెద్ద ఆటంకంగా పరిణమిస్తుంది. ధనికులకు అధిక ధనం సంప్రాప్తించడం, పేదలకు పేదరికం అధికమవడం జరుగుతుంది. ధరలు పెరిగినా జీతాలు పెరగేందుకు అవకాశంలేని మధ్యతరగతివారు కష్టనష్టాలకు పాల్పడతారు. కాబట్టి లోటు విధానాన్ని పరిమితంగా వాడుకోవాలి. దీని పరిమాణం ద్వితీయ ప్రణాళికలో సుమారు రూ 1200 కోట్లు. ఇంత పరిమాణాన్ని, నూతనంగా పెంపొందుతూన్న మన ఆర్థిక వ్యవస్థ భరింపలేకపోయింది. కాబట్టి ముందు ప్రణాళికలలో ఈ విధానానికి కొంతకాలంపాటు స్వస్తి చెప్పడమో, పరిమితుల్లో ఉపయోగించుకోడమో చేయాలి.

రెండవది: ఆహార సమస్యా పరిష్కార విధానం వాస్తవిక పరిస్థితులకు అనుగుణ్యంగా లేదు. దీనివలన ఆర్థిక వ్యవస్థంతా తీవ్ర సంచలనాలకు గురయై, అయోమయస్థితిలో పడింది. ఒకవంక అత్యధిక వ్యయంతో ఆహారధాన్యాల దిగుమతి జరుగుతూనే ఉంది. మరొకవంక పంట చారిత్రిక ప్రమాణాలను అందుకొంటూనే ఉంది. అయితే అంగట్లో బియ్యంమాత్రం కరువయింది. మన ఆహారధాన్యాల ఉత్పత్తికి సంబంధించిన లెక్కలు మహా అస్తవ్యస్తంగా ఉన్నాయి మన వ్యవసాయక గణాంకం వివరాలను అనేకమంది ప్రముఖ గణాంకశాస్త్రజ్ఞులు తీవ్రంగా విమర్శించారు. అయితే వీటిని సంస్కరించి ఈ లెక్కల్లో ఎంత సత్యం వుందో తెలిసికోడానికి ఇటు రాష్ట్రప్రభుత్వాలకు, అటు కేంద్రప్రభుత్వానికికూడా తీరికా లేదు, ఓపికా లేదు.

అట్టి సత్యదూరములైన అంకెల ఆధారంపై రూపొందింపబడిన మన ఆహారధాన్యాల ధరల అదుపు విధానం ఎంత ప్రయోజనకారిగా ఉంటుందో వాస్తవిక పరిస్థితులే నిరూపిస్తున్నాయి. దేశంలో ఎక్కడెక్కడ ఎంత పంట పండుతోంది, అది ఎవరి చేతుల్లో కేంద్రీకృతమౌతోంది, ఏవిధంగా అమ్మకానికి తేబడుతోంది అన్న విషయాలపై కేంద్రప్రభుత్వం నిశితంగా ప్రవర్తించి, ఈ విపరీత పరిస్థితులకు కారణమైన వర్తకులందరిని సంఘద్రోహులుగా, నిష్పాక్షికంగా శిక్ష వేస్తే మన ధరల స్థితి కొంతమెరుగు కావచ్చును. ఇప్పటివరకు ఉన్న ఆహారమండలాలు, ధరల అదుపువిధానాలు, ప్రభుత్వ

వ్యాపారం ఇవన్నీ కూడా అసలు సమస్యలను అలాగే ఉంచి, ఇప్పటికే ఉన్న అయోమయ స్థితిని అధికం చేస్తున్నాయి. కాబట్టి వీటి మీద నైనా ఒక నిశ్చితమైన విధానం అవసరం.

భూసంస్కరణల విషయంలో కూడా ద్వితీయ ప్రణాళికలో అనుకొనినంత కృషి జరగలేదు. నాగపూర్ కాంగ్రెసు తీర్మానం ప్రకారం 1959 సంవత్సరానికి గరిష్ఠ పరిమితుల నిర్ణయం పూర్తి కావాలి. అయితే ఇప్పటికి ఏ రాష్ట్రప్రభుత్వం కూడా గరిష్ఠపరిమితి ఎంత ఉండాలి అన్న ప్రాథమిక విషయంపైనే ఒక స్థిరాభిప్రాయానికి వచ్చినట్లు కనబడదు. ఇవేవీ నిర్ణయించకుండానే అప్పుడే కొన్నిచోట్ల సహకార వ్యవసాయం పరీక్షార్థంగా ప్రారంభింపబడుతోందని వార్తలు వస్తున్నాయి. ఇంచో, ఇడ్లో, నాగపూరు సమావేశంలో కాంగ్రెసువారు కొన్ని తీర్మానాలు చేసుకొన్నారు. తీర్మానాలు, ఉపన్యాసాలు అద్భుతంగా ఉన్నప్పటికి వాటికీ, వాస్తవంగా జరుగుతున్న కృషికీ అట్టే సంబంధం కనబడదు.

మొత్తంగా చెప్పాలంటే ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో దేశంలో వ్యవసాయరంగంలో ఒక అనిశ్చితస్థితి ఏర్పడింది. ఈ అనిశ్చితస్థితి ఏదో ఒక్క విషయంలో నేగాక అన్ని విషయాలందు ఉంది. భూసంస్కరణలు, ప్రభుత్వవ్యాపారం, సహకార రంగాల వ్యవహారాలు, వ్యవసాయ పరపతి, ధాన్యపుధరలు, ఆహార మండలముల ఏర్పాటు, ధరల నియంత్రణ విధానాలు, ఇవన్నీ మన వ్యవసాయిక వ్యవస్థను తలోకవంక లాగుతున్నాయి. తృతీయ ప్రణాళికలోనైనా ఈ అనిశ్చితస్థితి తొలగేట్లు చేసుకోవాలి.

మూడవది: మన ప్రణాళికల వ్యయ లక్ష్యాలకు అభివృద్ధి లక్ష్యాలకు సంబంధం ఉండటంలేదు. అనగా మనం ఖర్చు చేస్తున్నంతగాని అభివృద్ధి జరిగినంత కలగడంలేదు. ఆయా రంగాలలో ప్రణాళికలో అనుకొన్నంత వ్యయం చేస్తున్నాము. అయితే మన మనుకొన్నంత ఉత్పత్తి వృద్ధి కలగడంలేదు. దీనికి కారణం ప్రణాళికా కార్యక్రమాల నిర్వహణలోని అసమర్థత. దానిమూలంగా డబ్బు దుబారా అయిపోతోంది. మనకున్న ద్రవ్యాధారాలే బాగా తక్కువ. వాటిని సాధ్యమైనంతవరకు, అత్యధిక ఫలోన్ముఖంగా వినియోగపరచుకొనేందుకే మనం ఈ ప్రణాళికలను రూపొందించుకొన్నాము. ఈ సంగతి జ్ఞప్తికి తెచ్చుకొంటే ఈ లోపంయొక్క తీవ్రత తెలియగలదు. ద్వితీయ ప్రణాళికలో ఈ దుబారా సుమారు నూటికి ఇరవై వంతులవరకు ఉండవచ్చునని అంచనా వేసేరు. నిర్వహణాసమర్థత ప్రణాళికా కార్యక్రమానికి మూలకారణం కాబట్టి దాన్ని శీఘ్రంగా తొలగించేందుకు ప్రభుత్వం కృషి చెయ్యాలి ఈ లోపం. అంటే ఖర్చుకుతగిన ఫలితం లభ్యం కాకపోవటంవలన మరొక తీవ్ర పర్యవసానంగా దేశంలో ధరలు విపరీతంగా పెరిగాయి, అనిశ్చితస్థితిని పెంపొందిస్తాయి.

తరవాత ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికా కాలంలో, దేశంలో నిర్మాణ కార్యక్రమాల వలన, ధరలు పెరిగి ఎగుమతులు తగ్గడంవలన, అనుకొన్నదానికంటె ఎక్కువ దిగుమతులు కలగ, మన ఆర్థిక వ్యవస్థ విదేశీయ మారక ద్రవ్య విషయంలో విపరీతమైన ఒత్తిడికి గురియైంది. దీనికితోడు ఆహార ధాన్యాలను అధికంగా దిగుమతి చేసుకోవలసి వచ్చింది. ఈ విషమ పరిస్థితిని పరిష్కరించడానికి అనేక విధాలుగా (దిగుమతుల నిర్బంధం, ఎగుమతులందు నిర్బంధాల సడలింపు, ఎగుమతి ప్రోత్సాహక సంస్థల స్థాపన) కృషిజరిగినప్పటికీ, సమస్యయొక్క ఉద్ధృతియు అంతగా ఉపశమింపలేదు. ద్వితీయ ప్రణాళికారంభ సంవత్సరంలో విదేశీ ద్రవ్యంమారకం రంగంలో మనస్థితికన్న తృతీయ ప్రణాళికారంభ సంవత్సరంలో బాగా దిగజారుతుంది. కాబట్టి తృతీయ ప్రణాళికా స్వరూపాన్ని అంత అత్యాశయుతంగా కాకుండా చూసుకోవాలి. అయితే 1958-59 సంవత్సరంలో కలిగిన అత్యధిక ఆహారోత్పత్తి, ద్వితీయ ప్రణాళిక చివరలో ఉత్పత్తి ప్రారంభించే భారీ కర్మాగారాలు, పరిస్థితిని మూడవ ప్రణాళికలో కొంత చల్లార్చవచ్చును. అయినప్పటికి తృతీయ ప్రణాళికా విజయానికి రెండవ ప్రణాళికలాగానే విదేశీ సహాయంపై ఆధారపడకుండా ఉండాలంటే, ప్రణాళికా స్వరూపాన్ని మితంగా ఉంచుకోవడం అవసరం.

ద్వితీయ పంచవర్ష ప్రణాళికయందలి మరొక పెద్ద లోపము నిరుద్యోగ సమస్యా పరిష్కార విధానంలో గోచరిస్తుంది. తృతీయ ప్రణాళికయందు నిరుద్యోగ సమస్య అతివిషమంగా మారడానికి మొదటి రెండు ప్రణాళికలలోను అవలంబించిన విధానపు లోపమే కారణమవుతుంది. నిరుద్యోగ సమస్యా పరిష్కారానికి దేశానికంతటికీ ఒకే ఒక్క విధానాన్ని అనుసరించడం కుదరదు. ఎందువలనంటే ఈ సమస్య దేశంలో అన్ని రాష్ట్రాలయందు ఒకే మాదిరిగా లేదు. ఆంధ్రవంటి వ్యవసాయిక రాష్ట్రాలయందలి గ్రామీణ నిరుద్యోగ సమస్య వేరు. బెంగాల్, బీహార్ మొదలైన రాష్ట్రాలలోని పారిశ్రామిక నిరుద్యోగ సమస్య వేరు. ఒరిస్సా మొదలైన వెనుకబడిన ప్రదేశాలలోని సమస్య వేరు. అస్సాం, మధ్యప్రదేశ్ మొదలైన ప్రాంతాలలోని గిరిజనుల నిరుద్యోగ సమస్య వేరు. ఇవన్నీ కాకుండా చదువుకున్నవారి సమస్య ఒకటుంది. ఉద్యోగాభివృద్ధికి, రెండవ ప్రణాళికలో అవలంబించిన విధానమందలి ముఖ్యమైన లోపం పైన చెప్పిన ప్రాంతీయ వ్యత్యాసాలను గమనించకపోవడమే. మరొక ముఖ్య లోపమేమంటే, నిరుద్యోగ సమస్యను ప్రత్యేక సమస్యగా కాక, దేశాభివృద్ధిపైన ఆధారపడిన సమస్యగా పరిగణించడం. దేశాభివృద్ధి ప్రణాళికల మూలంగా కలుగుతూంటే, నిరుద్యోగ సమస్యా పరిష్కారం అవుతుందని భావించారు. ఈ భావం సత్యదూరం కాకపోయినా, అధిక ఫలదాయకం కాదు. కాబట్టి ఈ సమస్యపై ప్రత్యేక పరిశీలన అవసరం. రెండవ ప్రణాళికలో ఈ లోపం వలన, ప్రణాళికా లక్ష్యమైన ఎనిమిది మిలియనుల మందికి ఉద్యోగ కల్పించడం సాధ్యం కాలేదు. రెండవ ప్రణాళికారంభానికి మన దేశంలో 15 మిలియనుల మంది నిరుద్యోగులున్నారు. కాబట్టి తృతీయ ప్రణాళికలో ఈ సమస్య విషమతరమవుతుంది. ఇకమీదనైనా ఆ లోపాలు సవరణ అయ్యేట్లు ప్రభుత్వం కృషి చేయాలి.

ద్వితీయ ప్రణాళికయందలి మరొక లోపము స్థానిక పరిస్థితులను, స్థానిక ప్రణాళికలకు ప్రాధాన్యం ఈయకపోవుట. భారత దేశంలో సత్వర ఆర్థిక పునరభివృద్ధికి స్థానిక ప్రణాళికలు అత్యవసరం అని ఏనాడో గాంధీమహాత్ముడు ప్రవచించాడు. ఏ ప్రాంతంలోని స్థితిగతులు ఆ ప్రాంతపువారికి, ఎక్కడో ఉన్న కేంద్రప్రభుత్వముకన్న సమగ్రంగా తెలుస్తాయి. ఆ ప్రాంతంయొక్క ద్రవ్యాధారాలను, అవసరాలను ఒక చక్కటి పథకంద్వారా, అత్యధిక ఫలదాయకంగా సమన్వయపరచడంవలన సత్వర ఫలితాలు కలిగి అభివృద్ధి సాధ్యమౌతుంది. అటువంటి ఆ ప్రాంతపు అభివృద్ధికార్యక్రమాలను కేంద్రం నుంచే రూపొందిస్తే అవి పరిస్థితులకు అనుగుణంగా ఉండడం కష్టం.

మొత్తంమీద, అనేక లోపాలు ఉన్నప్పటికి రెండవ ప్రణాళిక చాలవరకు విజయాన్ని సాధించిందని చెప్పవచ్చును. లక్ష్యాలను బట్టి చూస్తే ఈ విజయం నూటికి డెబ్బైఅయిదు, ఎనభై పాళ్ళవరకు ఉంటుంది. అయితే మనం దీనితో సంతృప్తిపడకూడదు. ప్రణాళిక అన్నది ఆచరణలోనికి వచ్చినతరువాత [illegible] నూరుపాళ్ళు సాధ్యం కావాలి. ధరల విషయంలోను, విదేశీయ మారకద్రవ్యం విషయంలోను, ఆహారసమస్యా పరిష్కారం విషయంలోను ఇంకా ఇతర విషయాలందు ప్రత్యేకమైన కృషి అవసరం. పైన సూచించబడిన లోపాలు తృతీయ ప్రణాళికలోనైనా పునరుక్తం కాకుండా తగిన జాగ్రత్త అవసరం. ప్రణాళికాచరణ అఖండమైన జాతీయ కార్యం. దానిని దేశంలో ప్రతివారు గుర్తించి, [illegible] సంపూర్ణ విజయం చేకూరగలదు.

దేవరకొండ దుర్గము

శ్రీ ముకురాల రామారెడ్డి

చుట్టూ పాతికమైళ్ళమేర జనాన్ని కొట్టవచ్చేట్టు కోటకొమ్మలతో నిలిచివున్న ఈ దేవరకొండ గిరిదుర్గం దాదాపు రెండు శతాబ్దాల పాటు వెలమపులులకు స్థావరమైంది.

కాకతీయుల అనంతరం మొదటి సింగమనాయకుడు రాచకొండ రాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. ఇతని కొమాళ్ళు అనపోతానాయకుడు, మాధవనాయకుడు రాచకొండ, దేవరకొండ దుర్గాలను దుర్భేద్యంగా నిర్మించి పాలిస్తూ, అటు గోలకొండ, ఇటు కొండవీడూ, ఆవలితట్టు విజయనగరం, ఈ మూడు రాజ్యాలవారినీ ముప్పతిప్పలు బెట్టారు. మాధవనాయకుని కుమారుడూ సర్వజ్ఞసింగమనీనికి సమకాలికుడూ అయినవాడు పెదవేదగిరి. సంగీతనాటక కళాపోషకుడైన కుమారమాధవనాయకుడీ పెదవేదగిరి పుత్రుడే. ఇతని అనంతరం రాజ్యానికి వచ్చినవాడు లింగమనాయకుడు. కాలవశాత్తు ఇతడు స్వాతంత్ర్యాన్ని కోల్పోయి కళింగ గజపతులకు సామంతుడు కావల్సివచ్చినది. ఇది 15 వ శతాబ్దం మూడో పాదం వరకూ లభ్యమయ్యే చరిత్ర. తర్వాత భీమారాయడూ, పర్వతరాయడూ మొదలైనవారు 16 వ శతాబ్దం రెండవ పాదంవరకూ పాలించినట్టు తెలుస్తుంది. దాడిమీదాడి చేస్తూవచ్చిన గోలకొండ ప్రభుత్వం దీన్ని ఎప్పుడు కబళించిందో సరిగ్గా తెలియదు. ఈ కొండకోటను కృష్ణదేవరాయలు కూడా ఓ సారి తాకిచూచినట్టు పారిజాతాపహరణం చెప్తూంది.

ఈ నా గేయకృతి కేవలం చారిత్రకసత్యాన్ని చాటేఅందుకు కాదు. దేవరకొండ పూర్వవైభవాన్నీ, వెలమ బెబ్బులుల వీర ప్రతాపాన్నీ స్మృతికి తెచ్చే ఒక భావవీచిక మాత్రమే.

వీరలక్ష్మికి కంఠ
హారమే! యెంత గ
ట్టిన కోట! యెంత నె
ట్టన కోట! యెన్న డే
మొనగాడు గట్టెరా
మూడు గట్టుల మాట?

ఈ కొట్టకొన కొండ
దాక రాళ్ళెత్తి యెం
దరి జవ్వనము కరిగిపోయెరా?
ఎన్ని భీ
కర గ్రీష్మములు తిరిగిపోయెరా?

తెలుగుబంట్లు కటారి
చిలుము బాయగ నూరి;
తిరిమాడి; పగఱ పాలి
మెర దాటు; పులిపోట
లాడిరట యొకనాట
నేడు భగ్నకవాట.
నాసి మాసినది దే
వరకొండ కోట.

చూడరా తమ్ముడా
వేడి కన్నీట.

ఒకనాటి మాట, వీ
ర కళింగపతి గద్దె
గదలించి, ప్రోలికన్
గదలువో, దారిలో
గదిసి, ఈ గిరిదుర్గ
గండమున మూరు రా
యర గండని నిశాత
కర ఖడ్గ మది భంగు
మనినంత, గుహాలతో
మారు మ్రోగినదిరా
హోరెత్తి గాలిలో
మోరెత్తి యీ కొండ.
ఇదియె దేవరకొండ, ఇదియె దేవరకొండ,
ఇట యెన్నడో వేసె నట వెలమపులి గండడ.

పట్టి పన్నెండేండ్ల
ముట్టడికి యెద నీల్గి,
కుడి మీస మెక్కెండ్ల,

తోట జవ్వరించి, లం
గోటి కట్టి, ఫిరంగి
గుండ్లతో చెండ్లాడి,
ఆ నల్గురు సాలార్లు,
'అల్లారో' యని దండు
మలుపుకొని పోగ నుం
గలిగోట దాట వెం
టాడిరట ఈ కోట,
అది వెర్రులకు ఆట.

వేంమేంవగా ని బా
బ్బిలికోట, ముందు రెవ
రెప లాడి మెఱుగు పం
దెపు కోళ్ళు, కడం సిడి
కిట మీన మెగదువ్వి
చిటికేయు గడి దొరలు,
పదనిత్తి తాండ్ర పా
పయ కత్తి, నా కంటి
పాపలో ఒక కొంగ
నేపు పాములు జూపు.

అలరాచకొండలో
వెలరాచవాని తలి
రాకు మొలబాకు నా
జూకు భోగిని షోకు;
కవిరాజ రాజా సిం
గమనీని దర్బారు
కవులకే వాకట్టు
గట్టు వాక్యార్థములు;
తిగుగు నా కనులలో
గిరగిరన, నా యంత
రంగమే ఒక చిత్ర
రంగమై భ్రమియించు.
వేంములన్నింటి క
న్నులు మేలుకొని చూచు.

వేంను బిగదులు గిన్న
పులకలే మొలకెత్తు.
వెలమలన కోడిపుం
జులకే యీకలు నిక్క
వెలము లన్నపుడె గుం
డెలు గుబాళించురా.

ఒకనాడు వెంమాంకు ఉనికిరా యీ కొండ,
ఇదె కొండ, ఇదె కోట, ఈ కొంప [illegible],
ఇట యెన్నడో యెగిరె నటరా తెలుగు జెండా,
ఏ నాటి దీ విరధాని దేవరకొండ.

ఏరీ యిపుడు బహి
ర్ద్వారాలలో నిల్చి
జీతాలు జేసేటి
జోతు బంట్లు?
ఈ ముంగిళ్ళలో వి
రామాల పులి జూద
మాడ కేరింత లిడు
కోడె దొరలు?

బారు కెక్కిన మొలను
పీక ముద్దిడగా సి
బాసు శెమ్లా గట్టి,
మీన మెక్కిన వెర్రి
రాయుండు కొలువున్న
రచ్చబండలు ఇవ్వె,
రాచనగగులు ఇవ్వె,
రాచనగరులముందు,
రచ్చబండలముందు,
బహు పరాకులు వాక్కు
భట్లు ఏరీ నేడు?
రేచెర్ల గోత్రాలు
కీమరాళ్ళై పాడు.

ఇవిగో యివియే సుహా
ర్నవమి కోలాటాల

జడకొప్పులో, మల్లె
జడలలో మొలిచాయెమో.

పిట్టగోళ్ళ క్రింద అ
బ్బలి కలిచి యే ఇంట్ల
తన్నలో, నాగులై
కస్సు బుస్సులాడు.

ఈ రాల కీలో
యే రాచకన్నె యో
బంగారు ప్రాయాలో
తంగేడులై పూచె.

ఈ యంతిపురములో
యే సౌభాగ్యం నక్క
పిడిచి ముడిచిన కీలు
జడలో జెముడయ్యె.

తొలి నంజలో యిచట
'చలుగుట్ట' మాటు దొర
బాబు లేరి? నక్క
బావలే తిరుగాడు.

ఏ నచ్చుని కాపురాలు
ఈ పాదరింట్ల పెరిగెనో?
ఈ వాకిళ్ళు, లోక చేరు,
లోన గళ్ళు, ఈ లోగిళ్ళు,
లో గరిడీ, లో గవనులు,
ఈ వాడలు, ఈ మేడలు,
ఏం మూలె, ఏల రాలె?
'ఖిల' గోడలు బరువై కొం
డ గుండెలు క్రుంగెనా?
కాక మరేమీ విప్లవ
కాలుని కనుమండెనా?
ఏదిరా తమ్ముడా?
ఎచట? యే గడ్డిలో
మొలకెత్తెరా నాటి
పొంగు పురి మానం?
ఏ పెండ్లి కేగెరా
ఈ రాణివాసం?

మంచినీళ్ళబావి ప్రక్కన మల్లె పందిరిచాలు యేదీ?
మల్లె పందిరి క్రింద బొమ్మల పెళ్ళి కొలువుల వారిక జాడేదీ?
బొమ్మ రింటికి నీడజేసిన నిమ్మ లేవి కొమ్మ లేవి?
నిమ్మకొమ్మల కడల లింగమనేడు కట్టిన నగరు యేదీ?
నగరుకే పడిబొద్దు అనదగు పాలగచ్చుల 'మాలు' యేదీ?

పాలగచ్చుల మాలు
చిల్కలు కోళ్ల మరు మంచాలు
కుంకుమపూల పరుపులు
తాళ వృంతాల్
తమ్మ పసిగెలు తినకు చాలక
అరుణ ముడిచిన
ఆడపాపలు
పిలుపులోనే
పలిచి క్రాంగ
సూర్యకాంపు చీరగట్టి,
జవళి పచ్చల రవిక తొడిగి,
ఏడు వారాల సొమ్ము పెట్టి
పిలువులొద్దపు నీడ పరిచి
ఏదిరా ఆనాడు నవ్విన నా మనోగతా?

మల్లి పాదున దండు విడిసిన మాలుమూగలితోట యేదీ?
జాగుబాడలపై క్రవారి బెస్తాలలో జడ్డాయి లేని?
పిడిచి పిక్కల మడమలకు వారివెంట జట్టె బంటు లేరి?
జోహుకుమ్ సర్దారు లేరి?
జోడు గుఱ్ఱపు దౌడు లేవి?
తోడు నిచ్చెనలాడు గోడలు
కాచి పెట్టిన మానికాగులు
కట్ట బల్లెపు నీలి బంగం
వారఫిరంగులు — తోపు కొప్పులు
మందుగుండు — మారువుడు

డప్పు దరువులూ—ఢాలు కత్తులూ,
ఏవి తమ్ముడ? ఎచట తమ్ముడ?
ఏదిరా ఆనాడు మ్రోగిన వెలమదొర ఢంక?

మల్లి పాదువదంచు బెదరినమాట మంగలితోట యేదీ?
మంచినీళ్ళబావి ప్రక్కన మల్లె పందిరిచాలు యేదీ?
కంజీకటులలోన కావలి బురుజుపై

ధగధగ మండెడి నెగడులేవి?
ఏమాయెరా కొండ రామాలయమ్ముపై
దివికి దారులు చూపు దీపకళిక?
రాణివాసపు మంగళారతు లేమాయె?

దావళ్ళముందు మషాలు లేవి?
దూరాలలో ధనాగారాలలో వెల్గు
పారా దివియ లెన్నడారిపోయె?
నిత్యదీపావళీ 'మహార్నిలయ'యగుచు
తెలుగు మొనగాని వలచిన కలిమికన్నె
రేకచెడి యేలకో, అమానరేల మునిగి
మూల్గుచున్నది చుక్కలు వెల్గు గనుచు.

కొక్కెరగ రాని కుంకుమపూల గరిసెల
గబ్బురెట్టలు వైచు గబ్బిలాలు
పెరుమాళ్ళగుళ్లు కొబ్బరనీటి కోనేళ్ళు
ముళ్ళకంచెలు అడ్డి మూతపడియె
రసరాజు మాధవప్రభుని నాటకశాల
కప్పబండలు నేల కరచుకొనియె
ఏనాటి కొండ కన్నరుగని పూబోండ్లు
తిరిగినకడ లేచె పరికి పొదలు

భూనరుడులేని ఈ రుద్రభూమియందు
నిత్యతాండవ క్రీడా వినిరతుడగుచు
కావలా కాయుచున్నాడు రేపుమాపు
కాళిసహితుడు మూడవ కన్ను దెరచి.

పొరుగుపురుగు మెదలు పోలిక లేదిట,
నేలదక్క పైన నింగి దక్క

సాగిపోవుచుండు సర్వకాలమ్ముల
గాలిపిల్లవాని జాలిపాట

ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణ: అనంతర సాహితి

శ్రీ దేవులపల్లి రామానుజరావు

ఇప్పటికి ఆంధ్ర ప్రదేశ్ గా పాలితరణ జరిగి మూడు సంవత్సరాలు గడిచిపోయినవి; మూడు ఉగాది పండుగలు వచ్చి పోయినవి; తెలుగు ప్రజల చిరకాల మనోరథము ఈ విధముగా సిద్ధించిన పిమ్మట ఆంధ్ర సారస్వతానికి కలిగిన అభ్యుదయమేమి యను ప్రశ్న సహజముగా ఉత్పన్నమగుచున్నది. ఎందుకనగా భాషా రాష్ట్రాల యేర్పాటుకు సారస్వత సంస్కృతుల అభివృద్ధియే మూల కారణము; ప్రధాన ప్రాతిపదిక. ఈ ప్రశ్నకు సమాధానమును గూర్చి ఆలోచించినప్పుడు, మనము సాధించిన ప్రగతిని గూర్చి నిరాశ చెందవలసిన ఆవశ్యకత లేదని వెల్లడియగుచున్నది; కనుచూపు మేరలో మనకు కాంతివంతమైన భవిష్యత్తు గోచరించుచున్నది.

ఆంధ్ర ప్రదేశ్ అవతరణ తరువాత సంస్కృత భాషపట్ల సాహిత్యరంగమున ఇతోధికమైన ఆదరాభిమానాలు ప్రబలుచున్న తార్కాణములు మనకు కనిపించుచున్నవి. సంస్కృత కావ్యాల ఆంధ్రీకరణ కృషిని యిందుకు నిదర్శనముగా చూపించవచ్చును. ప్రసిద్ధ కవి పండితులు, ఋతు సంహారము మేఘదూతవంటి కావ్యలను, ముద్రారాక్షసము, ఉత్తరరామ చరిత్రవంటి నాటకాలను, పండితరాజకృతులను తెనిగించి ప్రకటించియున్నారు. సరళమైన వచనములో భారత భాగవత రామాయణాల ఆంధ్రీకరణము జరిగినది. పూర్వపద్ధతి కావ్యాల రచన ఆంధ్ర సాహిత్యలోకమున సంస్కృతభాష మీదనే కాక ప్రాచీన వాఙ్మయముమీద కూడ వ్యాప్తి చెందుచున్న అభిరుచికి నిదర్శనమైయున్నది విశ్వనాథ రామాయణము కిష్కింధ కాండము చాలమట్టుకు ప్రకటితమై ఆంధ్ర దేశములోని ముఖ్యపట్టణాలలో స్వయముగా కవి సమ్రాట్టుగారి చేత పఠితమగుచు, ప్రజల ఆదరాభిమానాలను చూరగొనుచున్నది; కంబరామాయణము తెలుగులోనికి వచ్చినది; తులసీ రామాయణము ఆంధ్రీకృతమైనది; పుట్టపర్తి కవి కృతమైన మరొక రామాయణము త్వరలో ప్రకటితము గానున్నది. గోవింద రామాయణము పూర్తి చేయు కృషి జరుగుచున్నది. చంద్రమౌళి గారు రామాయణ సుధాల హరిని తెలుగుసీమలో ప్రవహింప జేసినారు.

ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు భారతోత్సవాలను, భాగవతోత్సవాలను ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణ సందర్భమున నిర్వహించి, ఆంధ్ర భారత భాగవతాలమీద ఉత్తమ విమర్శగ్రంథాలను ప్రకటించినది. ఇంతకుపూర్వ గాథాసప్తశతివంటి ప్రాకృత కావ్యముల తెనిగింపు జరిగినది; కంచుఢక్కవంటి ప్రౌఢప్రబంధములు ప్రకాశితమైనవి. ఈ రచనావ్యాసంగమంతయు ప్రాచీన సాహిత్యరీతుల పట్ల ఆంధ్ర దేశానికి గల అభిమానానికి ఉదాహరణలైయున్నవి. మరికొందరు కవి శ్రేష్ఠులు మధ్యయుగపు చారిత్రక గాథలను ప్రాచీన కావ్యధోరణిలో గానము చేసినారు. ఆంధ్రపురాణము, కృష్ణకథావిపంచి యీ ప్రశస్తికి చెందిన వాఙ్మయము. పోతన పవిత్ర జీవితమును శతావధాన్యర్క కవి రసవంతమైన ప్రబంధముగా రచించినారు.

పూర్వసాహిత్య రీతులపైన అభిరుచి, అభిమానము ఒక ప్రక్క ఈ విధముగా అభివృద్ధి చెందుచుండగా మరొకవైపు దివ్యకావ్య కుసుమాలు అనేకము యీ మూడు సంవత్సరాలలో వికసించి పరిమళించినవి. విశ్వనాథ, శ్రీ శ్రీ ప్రభృతులైన కవుల రచనా వ్యాసంగము సాగుచునే యున్నది; రాయప్రోలు తమ కావ్యాలలోని పునశ్చరణము గావించినారు. తుమ్మల, జాషువా కవిశ్వరులు అప్పుడప్పుడు గొంతెత్తి పాడుచునే యున్నారు. ఈ కవీశ్వరులచే ప్రభావితులైన యువకవుల కలము సాములు ఆంధ్రావనిలో బహుళముగా జరుగుచున్నవి. గానాలను గేయాలుగా మార్చి, అంగారవల్లరులను కావ్య వీధులలో ప్రజ్వలింపజేసే వ్యక్తులను గూర్చి కావ్యగానము చేసిన రచయితలు, తెలుగుసీమలో మనకు కనుపించుచున్నారు. ఛిన్న కావ్యకుసుమాలు, నార్ల వారిమాట, రాయని సుబ్బారావు కృతులు, దాశరథి కావ్యపరంపర; సి. నారాయణరెడ్డి కృతిగేయ కావ్యముల పుంఖానుపుంఖ ప్రకటన కుందుర్తి వచనకవితా ప్రవాహము గడచిన మూడు సంవత్సరాలలో మన సాహిత్యరంగమున గమనింపదగిన విశేషములైయున్నవి. సమకాలిక రాజకీయాలపైన వ్యాఖ్యానాలు, వ్యంగ్యవిమర్శనలు, తిక్కనాది కవుల జీవితములు తెలుగు కవులకు ఇతివృత్తములైన ఉదాహరణములు మనకు ఈ కాలమున గోచరించుచున్నవి.

ఈ మూడు సంవత్సరాలలో ప్రకటితములైన ఉద్గ్రంథాలను ఈ సందర్భమున పేర్కొనవలసియున్నది. తెలుగుభాషాసమితి వారి విజ్ఞానసర్వస్వ సంపుటముల (అందులో ఆంధ్రసంస్కృతి సంపుటమును ప్రత్యేకముగా ప్రశంసించవలసియున్నది) తోపాటు ఆంధ్ర విజ్ఞానకోశ సంగ్రహము ఆంధ్రప్రదేశ్ అవతరణ జరిగిన తరువాత వచ్చిన ఉత్తమ గ్రంథములు. ఆంధ్రప్రదేశ్ అకాడమిచేత బహూకృతమైన నన్నెచోడుని కవిత్వము ఒకమేటి సాహిత్య విమర్శ; కళాపూర్ణోదయము పైన ఆంగ్లములో కృష్ణారావు గారు ప్రకటించిన సంపుటము మరొక ఉత్తమ సాహిత్య విమర్శ, త్యాగరాజు కృతులను చక్కగా, విపులముగా ఆంగ్ల లిపిలో వ్రాసి వాని అర్థమును ఆంగ్ల భాషలోను సాపుటీకరించి, సకల ప్రపంచానికి ఆంధ్రవాఙ్మయని, ఆంధ్రవాగ్గేయకారకుని, భక్తాగ్రేసరుని పరిచయము గావించిన ప్రయత్నము మనరాష్ట్ర అవతరణ తరువాతనే జరిగినది. తెలుగులిపి పుట్టుపూర్వోత్తరాలను తెలియజేసిన పరిశోధకులము ఈ కాలముననే మనయొడలో పడినది. చాలకాలమునుండి నిరీక్షితమైన శబ్దరత్నాకర పునర్ముద్రణము యిటీవలనే జరిగినది. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ సిద్ధము చేయించిన తెలుగు

సామెతల సంపుటము నుడికారాల సంపుటము రాష్ట్రీకరణ తరువాత ప్రకటితమైన ఉద్గ్రంథాలు. ఈ సంస్థపక్షాన నన్నయపద ప్రయోగకోశము, వ్యవసాయవృత్తికి సంబంధించిన మాండలిక కోశము సిద్ధమై అచ్చు కానున్నవి. మాధవరామశర్మగారి నాట్యవేదము, అప్పారావుగారి నాట్యశాస్త్రము, రామరాజుగారి జానపద వాఙ్మయము, ఆంధ్రదేశ గ్రంథాలయ సంఘము ప్రకటించిన వ్యవసాయజ్ఞానము, శ్రీమతి లక్ష్మీకాంతమ్మగారి ఆంధ్రకవయిత్రులు (రమణీ రమణీయ సాహిత్య సమితి) ఈ మూడు సంవత్సరాలలో ప్రకటితమైన ఉత్తమ వాఙ్మయము. ఈ వాఙ్మయము ఈనాడు మనభాషలో జరుగుచున్న బహుముఖమైన కృషిని వివరించుచున్నది.

ఈ కృషితో పాటు సంస్థాగతమైన కృషినిగూడ ఈ సందర్భమున పేర్కొనవలసియున్నది. కాకినాడ ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు ప్రకటన కార్యమును త్వరలో పూర్తిచేయనున్న శుభవార్తతో పాటు ఇతర సాహిత్య కార్యక్రమాలను నిర్వహించనున్న వార్తగూడ శ్రవణగోచరమై సంతోషము కలిగించుచున్నది. హైద్రాబాదులోని ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రను ప్రకటించినది. ప్రాచ్యపాశ్చాత్య తత్త్వశాస్త్రమును ఆంధ్రీకరించి, ప్రకటించుటకు నిర్ణయించినది. సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్ర ప్రకటనముగూడ త్వరలో యీ సారస్వత పరిషత్తుపక్షాన జరుగనున్నది. లక్ష్మణరాయ పరిశోధక మండలి కేంద్రప్రభుత్వమునుండి కొంత ఆర్థిక సహాకారముపొంది తెలంగాణ శాసనముల రెండవ సంపుటమును అచ్చువేయుటకు పూనుకొనినది. దక్షిణభారత పుస్తకసంస్థ గ్రంథప్రకటనము ద్వారా తెలుగు భాషాభివృద్ధికి తోడ్పడుచున్నది. విశాలాంధ్ర ప్రచురణాలయము ఉపయోగకరమైన విజ్ఞానవాఙ్మయము, బాలవాఙ్మయము, ఆంధ్రదర్శిని ద్వితీయసంపుటము, నృత్యరేఖ, గురజాడకవి రచనలు, గిడుగు పండితుని గ్రంథములు మొదలైన ఉత్తమ వాఙ్మయము ప్రకటించుచు చేయుచున్న కృషి ప్రశంసనీయమై యున్నది. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ యేర్పడి, నిర్ణీత కార్యక్రమముతో పురోగమించుచున్నది. రాబోవు సంవత్సరము చేనేతవృత్తికి సంబంధించిన మాండలిక కోశము, నన్నయ సమకాలిక కవుల శబ్దప్రయోగ కోశము, తరువాతి తిక్కన పదప్రయోగ కోశమును సిద్ధము చేయించుటకు తీర్మానించి పురోగమించుచున్నది. ఉత్తమ సాహిత్య గ్రంథాలకు బహుమతులను ప్రకటించుచు రచయితలను ప్రోత్సహించుచున్నది. కేంద్ర సాహిత్య అకాడమి యితర భాషలనుండి ప్రామాణిక సాహిత్యమును తెలుగులోనికి దీసికొనివచ్చు కార్యక్రమమును నిర్వహించుచున్నది. రవీంద్ర శతవార్షిక జయంత్యుత్సవము వరకు రవీంద్ర వాఙ్మయమును సమగ్రముగా అన్ని భారతీయ భాషలతో పాటు తెలుగులోనికి గూడ అనువదింపజేసి, ప్రకటించుటకు నిర్ణయించినది; ఆంధ్ర కథా సంపుటమును ప్రకాశింపజేసినది. ఖండకావ్య సంపుటము త్వరలో రానున్నది. ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర తెలుగులోను, ఇంగ్లీషులోను వ్రాయించుట పూర్తియైనది. త్వరలో ప్రకటనగూడ జరుగగలదు. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయము పక్షాన శబ్దల ఉత్పత్తికి సంబంధించిన నిఘంటువు సిద్ధమగుచున్నది. మద్రాసు

విశ్వవిద్యాలయము ఆంధ్ర వాఙ్మయ చరిత్ర సర్వస్వ ప్రకటనను ప్రారంభించినది. ఆంధ్ర భాషలోను, ఉర్దూలోను ఉత్తమ చరిత్ర వాఙ్మయమును, విజ్ఞాన వాఙ్మయమును ప్రకటించు ఆశయముతో శ్రీ అయ్యదేవర కాళేశ్వరరావు గారి యాజమాన్యమున ఉర్దూ తెలుగు అకాడమి ఆవిర్భవించినది. దక్షిణభారత హిందీప్రచారసభ దేశభక్త వెంకటప్పయ్య పంతులుగారి జీవిత చరిత్రను ప్రకటించినది. శ్రీ కాళేశ్వరరావుగారు తమ జీవితచరిత్ర ప్రథమ భాగమును నవ్యాంధ్ర మను పేరుతో ప్రకటించినారు. ఈ విధముగా గడిచిన మూడు సంవత్సరాలలో తెలుగుదేశమందలి సారస్వత స్థితిని, కృషిని స్థాలీపులాక న్యాయముగా పైన పేర్కొనుట జరిగినది; ఈ కృషి సర్వ విధాల ప్రశంసనీయమై, ఉజ్జ్వల భవిష్యత్తును సూచించుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

ఆంధ్రప్రదేశ్ ఏర్పాటుజరిగిన తరువాత తెలుగుభాష ద్వారా పరిపాలన జరుగవలసిన ఆవశ్యకత గుర్తింపబడినది. శాసనసభయందున పరిపాలనకు సంబంధించిన శబ్దకోశమును సిద్ధముచేయుటకు ఒక సంఘము నియమింపబడి పనిజేయుచున్నది. ఈ శబ్దకోశము పూర్తి యైనదనియు, త్వరలోనే ప్రకటితము కాగలదనియు తెలియు చున్నది. ఆధునిక అవసరాలదృష్ట్యా తెలుగులిపిలో చేయవలసిన మార్పులను సూచించుటకు శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారి అధ్యక్షతన ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము నియమించిన సంఘము తన పనిని పూర్తిచేసినదని తెలియుచున్నది. తెలుగుభాషను మంచి టైపు యంత్రములను నిర్ణయించుటయందుకూడ ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వము శ్రద్ధవహించుట ముదావహమైన విషయము.

గడచిన మూడుసంవత్సరాలలో ఆఫ్రికా జాతీయోద్యమము, ఈజిప్టుదేశచరిత్రము, తిరువళ్ళ ప్రజాస్వామికము వంటి చరిత్ర గ్రంథాలు ప్రకటితమైనవి. ఆంధ్రగాయకులచరిత్ర, ఆంధ్రవాగ్గేయ కారచరిత్ర, దక్షిణదేశములోని నాట్యములు, గృహాలంకరణము—ముగ్గులు, అంటువ్యాధులు, వంటలు—పిండివంటలు మొదలైన వివిధ విషయాలమీద విజ్ఞానదాయకమగు వాఙ్మయము ప్రకటితమైనది. సరోజినీదేవి, శరచ్చంద్రుడు, చలం మొదలైన సాహితీపరుల జీవితములు ప్రచురింపబడినవి. ఆంధ్ర భాషలో జరుగుచున్న సారస్వతాభివృద్ధియొక్క వైవిధ్యమునకు యీ కృషి మంచి నిదర్శనమై యున్నది. ఇతర భాషలనుండి సాహిత్యము—ముఖ్యముగా నవలలు యీ మూడు సంవత్సరాలలో చాల ప్రకటితమైనవి. ప్రేమ్‌చంద్, శరచ్చంద్రుల రచనలు పూర్తిగా తెలుగులోనికి వచ్చినవి. జైనేంద్ర కుమార్, ఇలాచంద్రజోషి, గోర్కీ, టాల్‌స్టాయ్, జోలా, హ్యూగో, పెర్ల్ బక్, మపాసా ప్రభృతుల రచనలు తెలుగు భాషలో పరివర్తింపబడినవి. దేశకవితామండలి, ఆదర్శ గ్రంథ మండలి, దేశోద్ధారక గ్రంథమాల మొదలైన సంస్థలు తెలుగు భాషాభివృద్ధికొరకు చేయుచున్న పని గమనించదగియున్నది. స్వతంత్ర నవలలు కొన్ని యీ మూడు సంవత్సరాలలో ప్రకటితమైనవి. కొడవటిగంటి, భాస్కరభట్ల, బుచ్చిబాబు, శ్రీదేవి, సాంబశివరావు ధనికొండ ప్రభృతులను యీ నవలా రచయితలలో పేర్కొనవలసి యున్నది. నోరి నరసింహశాస్త్రిగారి కవిత్రయానికి సంబంధించిన తమ నవలలలో మూడవదైన మల్లారెడ్డిని ప్రకటించినారు. మొత్తము మీద యీ రంగములో గడచిన మూడు సంవత్సరాలయందు అనువాదాలకే హెచ్చు ప్రాముఖ్యము లభించినట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

అధునాతనాంధ్ర సాహిత్యములో ప్రత్యేకముగా ప్రశంసింప దగినది కథావాఙ్మయము. ఈ మూడు సంవత్సరాలలో యీ రంగమున చక్కని అభివృద్ధి జరిగినదని చెప్పవచ్చును. చలం, దీక్షితులు, గోపీచంద్, మునిమాణిక్యం, పద్మరాజు, రామకృష్ణశాస్త్రి, మొక్కపాటి ప్రభృతులైన ప్రముఖాంధ్ర కథకులు తమ కథానికలను సంపుటాలుగా ప్రకటించినారు. ఈ కథకుల రచనలను పరిశీలించుచు, 'అక్షరాభిషేకము' జరిగినది. యువ కథకులు ఎందరో ప్రతిభావంతములైన కథానికలను, వాని భారతి, ఆంధ్ర వారపత్రిక, స్వతంత్ర, ఆంధ్రపత్రిక, గోలకొండ మొదలైన పత్రికలలో ప్రకటించుచున్నారు. జాగృతి, చుక్కాని, ఆంధ్రజ్యోతి (యువ ప్రచురణ) మొదలైన పత్రికలలో కథాసాహిత్యము బహుళముగా ప్రకటితమగుచున్నది. నవ్యసాహితీ సమితి గడచిన సంవత్సరము కథానికల పోటీని నిర్వహించి, ప్రకటితములైన వానిలో ఉత్తమ కథను యెన్నుకొని, ఆ కథకుని సత్కరించి యున్నది. కథానికతోపాటు నాటిక మన యువరచయితలు ఈ మూడు సంవత్సరాలలో ప్రత్యేకముగా ఆదరించి, ఉపాసించిన వాఙ్మయ విశేషము. ఈ కాలమున శ్రీ రాజమన్నారు, శ్రీ గోపాలరెడ్డిగారల వంటి పెద్దలు తమ నాటికలను సంపుటీకరించి, ప్రకటించినారు. బాలసాహిత్యము యీ కాలమున విశేషముగా ప్రకటితమైనది; కేంద్ర ప్రభుత్వము కొన్ని పుస్తకాలకు బహుమతులను ఇచ్చి ప్రోత్సహించుచున్నది. రచయితలు వ్యక్తిగతముగానే కాక, సంస్థలు గూడ బాలవాఙ్మయము ప్రకటనము పట్ల ప్రత్యేక శ్రద్ధ తీసికొనినవి. తెలుగుభాషలోని ఉత్తమ ఖండకావ్యములను యేరి కూర్చి ఇంగ్లీషులో ప్రకటించుటకు ఈ కాలమున యునెస్కో కృషిగావించి యున్నారు. East and West, త్రివేణి మొదలైన పత్రికలను యీ సందర్భమున ప్రత్యేకముగా పేర్కొనవలసి యున్నది.

ఈ విధముగా గడచిన మూడు సంవత్సరాలలో ఆంధ్రభాషాభివృద్ధికి వ్యక్తిగతముగాను, సంస్థాగతముగాను, జరిగిన కృషి గణనీయమై యున్నది. ఈ కృషిలోని వైవిధ్యము కూడ గమనించదగి యున్నది. ఆధునిక అవసరాల దృష్ట్యా విజ్ఞానవాఙ్మయ ప్రకటనము పట్ల మనవారు ఇప్పుడిప్పుడే శ్రద్ధ జూపుట ప్రారంభించినారని చెప్పుటకు మనముందు తగినన్ని ఉదాహరణాలు కనుపించుచున్నవి. బహుముఖమైన యీ సారస్వత కృషి మన భాషను శక్తిమంతమును సంపన్నమును గావించుటకు తోడ్పడుచున్నది. ఇప్పటివరకు జరిగిన పని అల్పముగానప్పటికిని, యింక ముందు చేయవలసినది అపారము కాగలదు.

సింధు చరిత్రలో సిందూరరేఖ

శ్రీ "రంగారావ్"

బంగారు సీమంతాన కుంకుమ. రాసుకున్నది పశ్చిమకన్య.

మబ్బుల ముంగురులను గాలివేళ్ళతో సద్దుతుంది. మహమ్మద్ బిన్ కాసిము నమాజ్ నుండి లేచి నిల్చున్నాడు. అరనిమిషం కనుమోడ్చి అల్లాకు మళ్ళీ తన కృతజ్ఞతను తెలుపుకున్నాడు. మోకాలి కిందికి పరచిన బట్టను వంగి తీసుకున్నాడు. తూర్పు వైపు తిరిగాడు.

రావాడ్ కోట బురుజుమీద హరితకేతనంపు నవుడు నీల వంక నాట్యం చేస్తుంది. నాలుగు రోజుల క్రింద ఆ కోట రెపరెపలాడిన సూర్యధ్వజం అదృశ్యమయి హిందూదేశ చరిత్రలో మాసిన పుటగా మారింది.

మహమ్మద్ కాసిము తన చేతుల వంక చూచుకున్నాడు. ఎన్ని గాయాలు! ఎన్ని హత్యలు! మొక్కనుండి పూవును త్రుంచినంత సునాయాసంగా తలలు తీయించిన కాసిము—దేహం ఒక్క క్షణకాలం వణకిపోయింది. ధైర్యమే మానవులై తన్నెదిరించగా, ఆ ధైర్యవాహినిలో చీలిక తనపాలిట కవచమయింది. 'నీరూం' కోట సాధించిన తర్వాత చిన్నచిన్న నావలతో ఉత్తుంగతరంగ సముపేతమయిన సింధునదిని దాటటమూ, రణరంగంమీద రావాడ్ రాజు దహిరుడి నాయకత్వాన ధీరోన్నత రాజపుత్రులను ఓడించడమూ ఒక ఎత్తయితే—రావాడ్ కోటను ముట్టడించి, బురుజుమీద ఖలీఫా వలీద్ జెండా ఎగురవేయటం మరొక ఎత్తు అయింది. అయినా ఈ రాజపుత్రులకు ఎంత పట్టుదల!! ఇంత రక్తంలోనూ స్నానం చేసి బురుజుమీద తన విజయపతాక ఎగురవేసినా పరిపూర్ణత్వం విజయలక్ష్మిని పరిహసించింది. దహిరుడి అంతఃపుర కాంతలు అగ్నిలో దూకారు.

'ఇబ్రహీంఖాన్!' అని హఠాత్తుగా పిలిచాడు మహమ్మద్ కాసిం.

పరుగెత్తుకుంటూ వచ్చాడు ఇబ్రహీంఖాన్. నడుమునుండి శిరస్సు వంచి సలాముచేసి నాల్గడుగుల దూరాన నిల్చున్నాడు.

"దహిరుడి కుమార్తెలిద్దరూ దొరికారా?"

"లేదు హుజూర్! మన సైనికులు ఒళ్ళంతా కళ్ళు చేసుకుని వెతుకుతున్నారు. పొద్దుపొడిచేలోగా వాళ్ళిద్దరూ మీముందు నిల్చోగలరు హుజూర్..."

"మాటలు కాదు ఇబ్రహీం, పని కావాలి!" అంటూ కోట వైపు నడిచాడు కాసిము. ఇబ్రహీంఖాన్ నవ్వుకున్నాడు.

"ఏమిటి భయ్యా, ఆ నవ్వు?" అంటూ ఎదురయ్యాడు తోటి దళనాయకుడు సలీము.

"ఇంకేముంది సలీం! మామూలే! మదిరా - మగువ—"

"ఏమిటి కథ?"

"చనిపోయిన రాజకుమార్తెల మీద కాసింగారి కన్ను పడింది."

"సహజమే కద!"

"అది కాదు సలీం! కాకలు తీరిన నాయకులోడిన రంగం మీద ఈ కుర్రవాడు జయించడమే అపూర్వం. అలాంటప్పుడు—సామ్రాజ్యం సుస్థిరం కాకముందే, శత్రుశేషం సమూలంగా నాశనం కాకముందే కోటబయట రాబందుల చప్పుడు మాయకముందే, దహిరుడి రాణి దూకిన మంటలు ఆరకముందే - మన నాయకుడిలా దగినవాటికింతగా కోకల కొంగులో పడితే, ఇంకా సైన్యం ఏం కావాలి? క్రమశిక్షణ, శాంతి భద్రత ఏమయిపోవాలి? ఆలోచించు..."

"నీవంతా మరీ ముసలివాడవోయ్ ఇబ్రహీం! లేకపోతే ఇంతగా భ్రమించవు, యుద్ధం జయించిన తర్వాత కుర్రాళ్ళకు కొత్తయినా ఉపహారం లేకపోతే ఉత్సాహం వచ్చిపోదూ? దండశాసనుడు కాసిమున్నంత కాలం శాంతి భద్రతలు గుండెమీద చేతులు వేసుకు కండ్లు మూసుకోవచ్చు...... కదన రంగం మీదయినా, కామిని అధరం వెనకయినా - ఎప్పుడూ, కాదనకపోవటం జోదుల లక్షణమనీ, కాసిము ఇంకా పైలాపచ్చీసుని దాటలేదనీ తెలుసుకో ఇబ్రహీం!"

"కాఫరు కన్నియ కొంటెరేఖ నిన్నూ పలకరించినట్లుందే సలీం..."

"నిజంగా ఈ హిందూ కన్యలను చూస్తుంటే దేహం గరగలా పొంగి మెరుపులా వణుకుతుంది సుమా!" అని సలీం కండ్లు మూసుకుంటే ఇబ్రహీంఖాన్ పెద్దగా నవ్వాడు; సలీము వీపుని చరిచాడు.

వారిద్దరి నవ్వుకూ రావాడ్ కోట కండ్లు చెమర్చాయి.

* * * *

"మట్టినీ, రాయినీ వైవసం చేసుకున్నానని కైపులోకి పోకు కాసిమ్! మేము మనుష్యులం; అందులోనూ అగ్నికణజాలం. మాలో ప్రవహిస్తున్నది నీరు కాదు; రజపుత్రుల రక్తం. యుద్ధభూమి మీద జయం సాధించుకోవచ్చు, కాని మా వ్యక్తిత్వానికి, మా జాత్యభిమానానికీ నాశనం వుండబోదు. సేతుహిమనగముల నడుమ మా సిరి సంపదల మీద కోరి చేతులు జాచిన దోపిడికాండ్రు ఒక్కరు కాదు. ఇద్దరు కాదు. ఇలాటి దండయాత్రలూ, గండయాత్రలూ మా చరిత్ర నిండా కన్నాము, దండిగా విన్నాము. అయినప్పటికీ మా లక్ష్యం అజేయం, మా జాతీయత నిరంజనం. నీవంటి [illegible] హూణుల ఆయువు అల్పమాత్రమే, మా సూర్యవంశగులు కత్తికి [illegible] అతిథులు...మా నాన్నను చంపావు. మా అమ్మను అగ్నిలో

దూషించావు. మావారిని నాశనం చేశావు. మా ఇల్లంతా సర్వనాశనం చేసుకున్నావు. ఇక మిగిలింది మేము. మహాశూరుడయిన మహాధీరుడి ఎదుట ముడిచికట్టిన హస్తాలతో నిల్చున్నాము—మునుముందు! నీ చేతిలోని ఆ కరవాలాన్నిలా పారవేస్తే......"

హుంకరించి దూకబోయిన ఇబ్రహీంని చిరునవ్వుతో వారించి ఇటు తిరిగి అడిగాడు కాసిము—"...పారవేస్తే ఏం చేస్తావు చందన్ దేవి?"

"నీ గుండె నెత్తుటితో మా తల్లిదండ్రులకు తర్పణం చేస్తాను. తర్వాత వాళ్ళను చేరుకుంటాను. మధు కలశాన్ని అందించే బలహీనలకు దాసీలకు మగలయిన మీకు రాజపుత్రి కాంతలంటే జీవచ్ఛవాలు కారనీ, రాజపుత్రులు నిప్పురవ్వలన్నీ క్రొత్త పాఠం నేర్పాలను..."

"చందన్ దేవి...అందం ఆకారంగా, ఆనందం ఊపిరిగా వున్న నీలో ఈ ఆవేశాన్ని చూస్తూంటే..."

"...చూస్తూంటే—?" అని మొదటిసారిగా పెదవి కదిల్చింది రాగిణీదేవి.

"మా చెల్లెలు ఫాతిమా గుర్తుకు వస్తున్నది..." అన్నాడు కాసిము మెల్లగా.

"ఛీ! దుర్మార్గుడా! సగం నిముషం తర్వాత శయ్యకు చేరే పానిదానిని కూడా సోదరీ అనగల్గిన జంతువులు మీరు!"

"నోర్ముయ్!" అని గర్జించాడు ఇబ్రహీంఖాన్. మహమ్మద్ బిన్ కాసిము పలికాడు. అతడి కళ్ళలోని లాలన చూసి ఇబ్రహీము రసికత్వం మోసం గుర్తుకుంది.

"చందన్ దేవీ! రాగిణీదేవీ! మీ ఇద్దరికీ రానున్న భాగ్యాన్ని ఊహించారా?"

"బురఖాలు తొడిగి మొరకవీధి వారమై, నీ ఇంటిలో నీకంటే కింపుగా, మధుపాన మధురగానాల మధ్య గడిపే జీవితం ఏనాటికీ మాపాలిటి భాగ్యం కాజాలదు కాసిం! ఈ మాట మరవకు!" అంది చందన.

"నీ ప్రేమ లాలన లాలకించి, నీ హస్తస్పర్శకు పులకించేవి మా శవాలని తెలుసుకో!" అంది రాగిణి.

"మీ ఇద్దరి వివేకం ప్రశంసనీయమయినా ఈ విషయంలో మీరు పొరబడ్డారు. ఈ దేశమంతా మావారిదిగా చేసి, ఇక్కడి పాప్రులందరిని ఏకం చేసి, వారందరికీ ఒక్క దేవుడి నేత్వరచాలన్నది నా జీవితాశయం. ఆ ప్రయత్నంలో ఆవేదానికి ఆనందానికి చోటు లేదు. నా శవంకూడా మిమ్మల్ని స్పర్శించదు. మీ భవిష్యజ్జీవితం మరోక తీరున వుండగలదు."

అక్కచెల్లెళ్ళిద్దరూ ఆశ్చర్యంతో చూశారు. ఇబ్రహీం మొహం మీది ప్రశ్నను చూసి నవ్వాడు కాసిము.

జవాబు చెప్పసాగడు.

* * *

అటూ ఇటూ అశ్వికదళం అసరాగా సాగిపోతూంది పల్లకీ.

"అక్కయ్యా!" అంది చందనదేవి. రాగిణి చెల్లెలివైపు చూసింది.

"ఆ ఖలీఫా ఎలా వుంటాడో..."

"ఏమో...?"

"కోటదాటి ఎరగని మనం జన్మసీమను దాటుతున్నామంటే ఏమిటోగా వుందక్కయ్యా!"

"నాన్నగారు వీరస్వర్గం అలంకరించిన క్షణాన దేవి ఆలయంలో వుండకపోతే అమ్మావాళ్ళతో 'జౌహార్' చేసి వుండేవాళ్ళం. అయినా..."

"ఆ అదృష్టం లేదు మనకు...అక్కయ్యా...ఈ వుంగరాన్ని మింగి—"

"తొందరపడకు చందనా, తొందరపడకు! అమ్మకు, నాన్నకూ మనలను దూరం చేసిన మహావీరుడికి జవాబు చెప్పొద్దా చందనా?"

"అంతేకాదు...మన కవుల్ని అవమానం చేసి మన ఆలయాలను కూల్చి—తన దేవుడిని, తన మతాన్ని, ప్రసాదిస్తాడట ద్రోహి!"

"చందనా! మన మతం ఎంత గొప్పదయినా మన ధర్మం ఎంత ఆదర్శవంతమయినా, మనవారు ఎంత వీరులయినా — లౌకికంగా ఘోరపరాజయాలు మనకవుతున్నాయి. అనైకమత్యమూ, అనవసరపు ఆవేశమూ మనవారి పాలిటి శని అయి మన చరిత్రను అపశ్రుతులతో నింపి, మన భవితవ్యాన్ని అపసవ్యం చేస్తున్నాయి. చనిపోయిన మన అమ్మ, ఆమెతోటి వారూ, ఒక్కొక్క తురకను చొప్పున చంపి, పోయివుంటే ఎంత బాగుండేదో ఆలోచించు చందనా!"

"వందల వేల ప్రజల ప్రాణాలుతీసి, అబలలపై అత్యాచారాలు జరిపిన ఆ కసాయివెధవ, ఆ అవినీతిపరుడు, మనలను తన ఎదుట నిల్చోబెట్టి బుద్ధిమంతుడిలా నీతులు మాట్లాడుతుంటే నిప్పుల వర్షంలో తడిసినట్లయింది..."

"నీ కన్న పెద్దదాని అవమానభారం నీ వెరుగవా చందనా? పరువంపు మగువలు పరాయిచేతుల జిక్కి మరో దేశానికి వెళ్ళిపోవడం కన్న ప్రాణాలు కోల్పోవడం వాంఛనీయమే — కాని ఆత్మహత్య – పాపమే కాదు, అజ్ఞాన శిఖరం కూడా. ముప్పులు ముట్టడించినప్పుడు మూగలమై మన ప్రాణాన్ని మనమే చులకన చేస్తే వైరుల కంటె బలహీనుల మవడంలేదా? తద్వారా వారి దురంతాలకు రాచబాటలు వేయడంలేదా?... అందుచేత — చందనా! నెమ్మదిగా ఆలోచిద్దాం. దేహంకన్న దేశం మిన్నయనుకుని పనిచేద్దాం. మన మగవారు వీడినచోట విజయధ్వజం విప్పుదాం. చతుర్విధోపాయాలతో మూడో దానిమీద పేడ కడదాం. యావత్ కులంలోకి ముసలం విసురుదాం!" అంది రాగిణిదేవి—పల్లకీపరదాల గుండా అవలోకిస్తూ. అక్క కళ్ళలోని వింతవెలుగులను అర్థం చేసుకోవడానికి ప్రయత్నించింది చందన.

"చేతజిక్కిన రాచిలుకల కేదంటాడే కాసిము! తెలివితక్కువను కూడా రాజభక్తి అంటారు కాబోలు—" అని నవ్వుకున్నాడు అశ్వదళాధిపతి అల్లాబక్ష్.

ఎదుట నిల్చిన వసంతాన్ని కాదని, గిరుల నడుమ శిశిరానికి పయనమయిన జగన్మోహన చిత్తములు తెలియక మీసాలు దువ్వుకున్నాడు ఇబ్రహీంఖాన్.

అశ్వతరంగాలమధ్య పల్లకీ పడవ పశ్చిమంగా సాగిపోయింది.

* * *

కిటికీగుండా ఎత్తుగా, గుండ్రంగా స్తంభాలూ గోళాలూ కనిపిస్తున్నాయి.

రాగిణి వెనక్కి తిరిగింది. కిటికీకి ఎదురుగానున్న అద్దంలో పెద్ద మనిషిబింబం తొంగిచూసింది. రాగిణి అద్దందాక నడిచింది. పాదరక్షలను పరిశీలించింది.

ఎత్తుగా, విశాలంగావున్న అద్దంలో—మెత్తటి మేఘశకలమై తెల్లటి సాగరతరంగమై ప్రతిఫలించింది. పర్షియను తివాచీ; ఆ తెలుపుమీద, హృదయంలా చిలిన రాగిణి నీడ నల్లగా మెరిసింది. ఆసామ్యాన్ని, దాని తారతమ్యాన్ని పోల్చి విడదీయసాగింది మూలగా కూర్చున్న చందన.

రాగిణి చప్పట్లుకొట్టింది; దాసీది వచ్చింది.

"ఆకిటికీని మూసేయి."

మసీదు కనబడటం మానేసింది.

చిన్న గిన్నెలు రెండింటిని, ఒక వెండికలశాన్ని పాలరాతి పలక మీదవుంచి వెళ్ళింది దాసి. తొంగిచూసింది రాగిణి. కలశంలో కావాడ్ వీథుల గుధిరం పలకరించింది. మయూరాసనంమీద రాయం ననుచూపింది. "ఈ పైజామా, కుర్తా నాకెంత అందంగా వున్నాయో తెలుసా?" అని నవ్వ ప్రయత్నించింది రాగిణి.

"ఇప్పటినింకా ఎంత కాలం ధరించాలో?"

రాగిణి పలకలేదు; నవ్వింది.

"కుంకుమ మొక్క కల్ప మన్పించటంలేదూ ఈ తురకకొంపలో?"

"చెల్లెలా! హిమాలయాల ప్రక్కన నాదమెంత? హిందూ మతం ఎదుట మతభావమెంత? ఆలోచించు. దాశరథిపతి దర్శనార్థం దశకంఠుడు రాగానే అవనిక తొలగుతుంది. ఋష్యశృంగుడి శృంగభంగం మొదలవుతుంది. హృదయానికి కళ్ళెంవేసి, మెదడుకు కళ్ళెంతీసి—వేచుకచూడు!"

"శిఖరం చివరనూచుని సరదాగా సముద్రంలోకి కొట్టాడించగల స్థితప్రజ్ఞత్వం నాది కాదక్కయ్యా!"

"చందనా!" అని చెల్లెలిని అక్కున చేర్చుకుంది రాగిణి.

చందన గద్గదకంఠంతో పలికింది. "కన్నవాళ్ళని కట్టుకున్న వాడిని అన్నతమ్ముళ్ళనూ తక్క మరొక్కరిని చూడరాని మనం ఇలా వుండడం జాతిధర్మానికి విరుద్ధంకాదా అక్కయ్యా? అభిమానం ఆయువుపట్టయిన సంప్రదాయానికి మన నీచప్రవర్తన కళంకంతేదా?"

"చందనా! నువ్వన్నది నిజమే. కానీ—సుస్థిరమయిన పరిస్థితులు వేళ మన జీవితాలను నిర్ణయించి శాసించగల సున్నితంపు సూత్రాలోకటి రెండింటిని అపత్సముద్రాన మీరిపడకపడం దోషం కాదని నా మతం. దేహాలిక్కడవున్నా మన మనసు లెక్కడో వున్నాయికదా......తలలమీద నిలిపి కొలిచె మన వేలుపులను సోపానాలు చేసుకున్న పాపాత్ములకు ఒకపాఠమయినా నేర్పగల్గి......"

—దాసీది రొప్పుతూవచ్చింది; వెళ్ళింది.

హెగ్గడికత్తెల ఉగ్గడింపులు ఉవ్వెత్తుగా లేచి. తగ్గగా— పర్షియా సామ్రాజ్యాధిపతి ఖలీఫా వలీఖాన్—తన నమ్మిన బంటు కొనిని పంపిన వజ్రాల వయ్యారాల నేత్రపర్వంగా తిలకించడానికి విజయంచేశారు.

"రాచకార్యాల తొందరలో హంసధ్యారాధనకు జాప్యమయింది. ఇందుకు అలుగుడు మన్నిస్తారు కదూ?" అన్నారు ఖలీఫా గడ్డం దువ్వుకుంటూ.

మోటు వేళ్ళు మీటిన తీగలా కంపించిన చెలిమి—గున్నేలా పొదిలిపట్టుకుంది రాగిణి.

"నా మందిరాలలో అత్యుత్తమమయిన హవామహల్ మీదిగా చేశాను. అన్ని సౌఖ్యాలూ అమరినాయా మీకు?"

"కొరవ నివని మా కంటున్నాయి."

"ఓహోహో!...క్షణమాత్రం వీనుల విందొనరించినది రాగిణీదేవి కదూ?"

"చిత్తం" అన్న కంఠం ఖలీఫా పాలిటి చిత్తమయింది.

"ఇలాంటి సంగీతగాత్రమునూ, కుసుమకోమలులనూ సృష్టించకలిగిన భరతవర్షం ఎంత ఐశ్వర్యవంతమో కదా!"

"పురుషోత్తముడినీ, చంద్రగుప్తుడినీ కన్నదీ మా దేశమేనని మరువలేను కాబోలు!"

ఖలీఫా కనుబొమలు లెగిరాయి. రాచరికపు నవ్వొకటి అతడి అధరాలను పీఠంచేసుకుంది. "ఓహో! చందన్ దేవి అందానికి అగ్రహారదిద్దిన మెరుగులు ఎంత రమణీయంగా వున్నాయి?" అని రసికలాలసతో, రాణీతో, మెరిసించిన ఖలీఫా కిరీటపు కెంపులు అతడి అంగరఖామీది రత్నాలతో పరాచికాలాడాయి. ఆ రత్నాల వెనక ప్రాణ పతనాలనూ, కెంపు వెనక కొంప ముంపునూ గణిస్తూంది చందన.

"జహాంపనాహ్!"

"రాగిణీదేవి!"

"మేము మా దేశం విడిచి ఇన్నేళ్ళ మైళ్ళుదాటి మీ నాట ప్రవేశించాము; మీ కోట నివసిస్తున్నాము."

"ధన్యుడిని దేవి! నా సర్వస్వమూ చేతులుకట్టుకుని మీ పాదాలచెంత నిలుస్తున్నాయి."

"సువిశాల సామ్రాజ్యానికి ఏకచ్ఛత్రాధిపతులు కదూ—మీరు?"

"మీ ఇద్దరి హృదయ సామ్రాజ్యం నాదవని నమ్ముతేకున్నాను రాగిణీ!"

"సకల జననేతలూ, సర్వస్వతంత్రులూ కదు - మీరూ?"

"సన్నికత్తెల సన్నిధానంలో స్వాతంత్ర్యం లేదకద సుందరీ!"

"సంగీతంలో మొట్టమొదట మీకు శబ్దించడం రివాజుకదు జహాంపనాహ్?"

"శబ్దాలందుతున్నాయి కానీ, అర్థాలు చిందిపోతున్నాయి రాగిణీ!"

"మరొకరి పాదంతొక్కిన పుష్పాన్ని ఆఘ్రాణించడం మీకు అలవాటేనా, జహాపనా?"

"ఏమిటి రాగిణీ ఈ మాటలు?"

"ఎంగిలిపాత్రకు నాలుక జాచడం ఉత్తమ పురుషలక్షణం కాజాలదు కదూ?"

"ఏమిటిది?" అన్న ఖలీఫా కళ్ళలోని సింధూరకాంతులు రాగిణి హృదయానికి తొలకరి జల్లులయ్యాయి.

అకస్మాద్దిష్ట విశ్వాసానికి తలక్రిందపడింది చందనదేవి.

* * *

"ఇబ్రహీంఖాన్!" కాసిము కేక దిగంతాలను తాకింది.

బాణంలా వాలాడు ఇబ్రహీం.

"ఇది చదువు."

చదివాడు ఇబ్రహీంఖాన్. తలెత్తిచూసి అరిచాడు — "కాదు. కాదు, ఇది నిజంకాదు!"

నిర్వికారంగా నిల్చున్న మహమ్మద్‌ని చూసి నిర్విణ్ణుడయ్యాడు. కాలికింది నేల కదిలిపోతుంటే హుకుం కమ్మలోని ఆఖరి వాక్యం మళ్ళీ చదివాడు — 'నీతికీ, రాజనీతికీ అతీతమయిన అహంకారంతో ఆఘ్రాతపుష్పాలను మాలిక్‌కు పంపడం మహా నేరం; క్షంతవ్యం కాని అత్యాచారం. అందుకు మరణమే శిక్ష.'— శూన్య దృష్టితో చూశాడు ఇబ్రహీం.

"ఎద్దుచర్మం సిద్ధంగా వుందా ఇబ్రహీం?"

"హుజూర్! హుజూర్!"

"నిందితుడా బిరుదు కవర్లు!"

"త్ర మోసక తైల......"

"ష్! ప్రస్తుతపు పని చాలావుంది ఇబ్రహీం! ఇదిగో నా కరవాలం; ఇదిగో రాజముద్ర. వీటిని గ్రహించు. నేటినుండి ఈ నాటి మన సేనకు అధిపతివి నువ్వు..."

"హుజూర్!...ఇంత అసత్యం! ఇదంతా అన్యాయం!"

"రాజు శాసిస్తే దేవుడికి కైదవడం సైనికధర్మం ఇబ్రహీం!"

"నా చేతులార మిమ్మల్ని బంధించలేను హుజూర్!

"నువ్వు పురుషుడివి; ఆపైన సైనికుడివి — ఇబ్రహీం! నాయకుడిగా నా ఆఖరిశాసనం పాలించు; నువ్వు నాయకత్వం గ్రహించు. మానవుడిగా నా ఆఖరి కోరిక ఆలకించు. ఎద్దుచర్మంలో కుట్టి నన్ను మాతృభూమికి పంపించు.

* * *

"పరమ నీచుడు కాసిం శవాన్ని, కళ్ళార చూసేగాని దరికి రానివ్వనన్నది — రాగిణి. అంతేనన్నది ఆమె అనంగపారిణి. చల్లని వెన్నెలకలశం రాత్రిలో నా కలలు స్నానమాడాలి; వికసిస్తున్న విరజాజిపువ్వు చందనలో నా ఊహలు శయ్యాలలు కావాలి...మంగళం నిండినా, ఎద్దు చర్మం ఎండినా ఆ పాపి ఆయువు అస్తమించలేదు...ఆ వార్త తెచ్చిన రెక్కలతో, విహంగముపై హవామహల్లో వాలి ఆనందంలో తేలి, అంతంలో వాలిపోగల సుముహూర్తం ఎన్నడో కదా?...ఆ అదృష్టం ఇవాళ రాత్రి నా దయితే..."

—ఆఖరుసారిగా గోడలోకి మట్టనితో ఉస్సురంటూ కూలబడ్డారు చీకటి మనుష్యులిద్దరు.

"జహాపనాహ్!"

"కళ్ళు తెరిచాడు ఖలీఫా."

"సింధురాష్ట్రంనుండి ఇబ్రహీంఖాన్ కమ్మ పంపాడు!"

"వచ్చే వేళ కమ్మలు కమ్మటివి కావు వజీర్!"

"ఇబ్రహీం ఖాన్ పంపిన సైనికుడు దారిలో చనిపోవడంచేత— దీనిరాక ఇప్పటికే ఆలస్యమయింది జహాపనాహ్! చాల అవసరమయిన వార్తను తెచ్చింది ఇది!"

"ప్రధానాంశం పఠించండి, వింటాం!"

'—అకుంఠిత విశ్వాసంతో మిమ్ము కొలిచి మీ ఆధిపత్యాన్ని అత్యంతశౌర్య సాహసాలతో విస్తరించి, అసమానులయిన రాజపుత్రులను అవలీలగా జయించి, తన భక్తి సూచకంగా మీకు ఇద్దరు కన్నెల పంపిన పాతికేళ్ళ మహావీరుడు, రాజసేవకుడు, మహమ్మద్ బిన్ కాసిము తమ ఆగ్రహానికి పాత్రుడయినవార్త తమ భృత్యులయిన మాకు ఆశ్చర్యాన్ని, బాధను, కల్గించింది. అప్పటికే అచంచలుడై తమ ఆజ్ఞను నిర్వహించి బందీగా బాగ్దాదుకు మరలిన విశ్వాసపాత్రుడు, రాజభక్తుడు కాసిము!—ఆ దురదృష్టవంతుడు తమ కోపానికి పాత్రుడయిన కారణం అశ్వదళాధిపతి అల్లాక్ ద్వారా ఇప్పుడే తెలిసింది. ఆ రసపుత్రకన్నెల పల్లకిమోసిన సేవకులు చెప్పిన వివరాలివి......'

హంసతూలికలు కంటకాలు కాగా ఉలిక్కిపడాడు ఖలీఫా.

వజీరుగారు వృత్తాంతాన్ని ముడిచేసరికి ఖలీఫా స్థానం ఖాళీగా వుంది.

కోటబురుజులో నాలుగు ఘంటలు కొట్టారు. ఆ శబ్దానికి భయపడి హవామహల్లో గుడ్లగూబ కలవరించింది.

వెన్నెలకలశం పగిలి—రాలిన విరజాజిని కప్పింది.

తడిసి వేడిగావున్న కత్తిని ముద్దు పెట్టుకున్నాడు ఖలీఫా.

పతాకంమీద చంద్రుడు పాలిపోతే, ఆకాశం ఎర్రగా కొప్పడింది.

నవ్వులు కురిపించే నేటి రచనలు

శ్రీ శిష్టా రామకృష్ణశాస్త్రి

నవరసములలో హాస్యమొకటి. మిగిలినవి శృంగార, కరుణ, వీర, భయానక, రౌద్ర, భీభత్సాద్భుత, శాంతములు. నవరసములందును శృంగారము సకలప్రాణి సమ్మోదజనకమై, యాదరపాత్రమైనదనుట యనుభవపూర్వకముగ నందఱకుఁ దెలిసిన విషయమే. కాళిదాసాదికవులచే రసలోకమున దీనికే కిరీట మొసఁగఁబడి, యితర రసములకంటె శ్రేష్ఠమైనట్లిది ప్రతిపాదింపఁబడినది. శృంగారముపై నందఱికి గౌరవము మెండు. కాని, యీ రసము నెవరికి వారు ప్రత్యేకముగా, నేకాంతమున ననుభవింపఁదగినదే కాని, బహిరంగముగ నందఱు కలసి యనుభవింపఁదగినది కాదు. శృంగార రసానుభవమునకు నాయికకు నాయకుఁడో, నాయకునకు నాయికయో యుండి వారిద్దరకు పరస్పరానురాగములు మొదలైన కొంత తంతు జరుగవలయును. ఇది యెంత మనోహరమైనను నిందు స్వాతంత్ర్య మనుభవించువారికి తక్కువ. రహస్యము నిగూఢత్వము నిందుండును. ఇఁక కరుణరసము హృదయమును ద్రవింపఁజేయు సానుభూతి సంపాదించి భవభూతి మహాకవి చేతిలో 'ఏకో రసః కరుణ ఏవ' అను ప్రఖ్యాతిని గణించుకొనినది. కాని దీని స్థాయీభావమైన శోకము దుఃఖప్రాయము గాన దీని ననుభవించునపుడు మనస్సునకు వ్యాకులపాటు తప్పదు. ఈరసము తీవ్రమైనకొలఁది సాత్త్వికభావముతో ననుభవించువారికి దుఃఖానుభవము గల్గింపకపోదు. కాన నిందు సంతోషానందానుభవము తక్కువ. వీర రౌద్ర భయానక రసములు మూఁడును క్రూర రసములగుటచే సుకుమారహృదయులు వీని ననుభవించుటకు వెనుదీయుదురు. ఇందు రామణీయకము మృగ్యము. కాననివి విశేషాదరమును బడయజాలవు. ఈ మూడు రసములును క్రూరమైనట్లె, భీభత్సరస మసహ్యమై యనుభవింపరోఁత జనించునదగుటచే దీని నెవరును ప్రత్యేకముగ నాదరింపరు. ఇంక శాంతి రసమునిచో దీని కంత ప్రాధాన్యమే లేదు. కొందఱిది యొక రసమే కాదనిరి, పోతే యింక యద్భుత రసమున్నది. ఇది యనుభవించి యానందింపఁదగిన చక్కని రసమే. కాని యిందు నిత్యాసత్య భ్రాంతి గల్గి యింద్రజాలమువలె నుండును, కాన దీనివలనఁ గల్గు రసానందముగూడ భ్రాంతి యేమో యనిపించును. ఇఁక మిగిలినది హాస్యరసము. ఇది బాహాటముగ శక్తికొలఁది, తాహతు కొలఁది, యెంతమందైన, నెప్పుడైన ననుభవింపఁదగినది. ఇందు రహస్యముగాని, యుపద్రవముగాని, భీతిగాని యనుభవించువారి కుండదు. ఇది, యెవరి యంతస్తుకు, విజ్ఞానానికి, నాగరకతకుఁ దగినట్లు వారి కనుభవించుటకు వీలున్నది. ఈ రసము ననుభవించుటకు శ్రమప్రయాసలు పొందుట కాని, పరాధీన మగుట కాని యుండదు. ప్రపంచములో నుండు వస్తువులను గ్రహించుటలోను, పరిశీలించుటలోను నీ హాస్యరస దృష్టి కలవారి కిది ప్రత్యక్షమగును. లేనివారి కిది లేదు. ప్రత్యేకముగ చూపించిన వెంటనే సద్యఃస్ఫురణతో గ్రహించినవారు మాత్రమే దీని ననుభవించి యానందింపఁగలరు. ఇది దీనిలో విశేషము. కాని యీ రసమునకు తాత్కాలిక ప్రభావము మాత్రమే యుండును. హాస్యరస ప్రధానమైన రచనల నొకటి రెండుమార్లు చదివిన తర్వాత దాని ప్రభావము చదువరులపై సన్నగిల్లును, శృంగార వీరము లట్లుగావు. హాస్యరసములేని యేకావ్యమైనను సాద్యంత మొక్కటే తీరుగ నుండి విసుగు జనింపకమానదు. అందుచేతనే వైవిధ్యముకొఱకు కవులు నవరస భరితముగా కావ్యమును వ్రాయ సంకల్పించుకొనుట.

హాస్యరస ప్రాశస్త్యము

హాస్యరసము నాహ్వానించి యనుభవింపనివాఁడు ప్రపంచమున నుండఁడు. దుఃఖభూయిష్ఠమైన యీ ప్రపంచమున హాస్యము జనులకుత్సాహము గలిగించు రసాయనము (Tonic) వలె నూతనశక్తి నొసఁగును. కాన నేమాత్ర మవకాశమున్నను గూడ మానవుఁడు నవ్వి యానందించుటను ప్రయత్నించును. ఇందుచేతనే జనులు వినోదముల నాశించుట హాస్యరసమయములగు వినోదములకే గౌరవమున్నది. హాస్య మారోగ్యమునకు కారణము. ఇది మనోవికాసమును ప్రదర్శించును. మనస్సుయొక్క యుల్లాసస్థితి కిది బాహ్యచిహ్నము. చక్కలిగింతలు పెట్టినచో హాసము గల్గును. మనస్సునకు గిలిగింతలు పెట్టునది హాస్యరసము. హాస్యరస మనగా మనస్సునకు వికాసము గల్గించి యాత్మానందము పెట్టునది. ఆంగ్లమున దీనికి హ్యూమర్, విట్ అందురు. హాస్యప్రియునకు నలుగురిలో గౌరవముగల్గుటయే కాక, తనకుఁ దానెప్పుడు నుల్లాసముగనుండి, చీకుచింతలు గప్పిపుచ్చుకొని ఖులాసాగ నుండును. హాస్యము మనస్సునకు వికాసము గల్గించుటచే, బుద్ధికి చాకచక్యము గూర్చును. ఇందుచే వాని ముఖ మెప్పుడును గూడ నాహ్లాదకరముగ నందఱికిఁ గనుపించి, చూచువారికిఁగూడ సంతోషము గల్గించును. ఇది హాస్యరస మాహాత్మ్యము. హాస్యరసప్రియుల కెట్టి యాదరము గలదో సంఘమున, హాస్యేతర రసప్రియుల కట్టి యనాదరముగూడఁ గలదు. శృంగార రసప్రియుఁడు గిరీశమువలెఁ జూడఁబడి యనుమానింపఁబడును. వీరరౌద్ర రసప్రియు లనుపద్రవకారకులని సంఘమునకు దూరముగ నుందురు. భయానక రసప్రియుఁ డనఁగా భీరువు సంఘములోనికి రా వెఱచును. భీభత్సరసకారకునకు సంఘమున స్థానమే లేదు. కరుణరసప్రియుని ప్రవేశము జాలిగొల్పునే కాని సంఘమునకుఁ బ్రయోజనము లేదు. ఇఁక నద్భుతరస ప్రతిపాదకుఁడైన ఇంద్రజాలకుఁడు కొంత వినోదము గల్గించును. కాని యది కనుకట్టు విద్య, నిలిచి యనుభవింపఁదగినది కాదు. మంత్రతంత్రములవాఁడని సంఘము కొంత జాగ్రత్తగా నుండు నతని విషయమై. శాంత రసప్రియుని లోకము కర్మత్యాగిగాఁ

వారు. కావున హాస్యరస ప్రియులయందుఁ గల యాదరాభిమానములు మిగిలిన వారియందు గోచరింపవు.

ఆలంకారికుల హాస్యరస లక్షణము

హాస్యరసమునకు హాస్యము లేక నవ్వు స్థాయీభావమని యాలంకారికుల మతము. వికృతాకార వాగ్వేష చేష్టాదుల వలన హాస్యరసోత్పాదన మగునని యభిప్రాయము.

"వికృతాకార వాక్వేషం యమాలోక్య హసేజ్జనః,
తమిహాలంబనం ప్రాహు స్తచ్చేష్టోద్దీపనం మతం"

"ఆత్మనః పరస్య వా యే వేష భాషాకార వికార విశేషా అలంకారా స్వభావతః ఉద్భూత్యాదయ స్తద్దర్శన శ్రవణజన్యో వికారో హాసః" అని యాలంకారిక నిర్వచనానికి వివరణము. మానవ సంఘమందలి యాచారవ్యవహారములందును, వేషభాషలందును, హావభావములందును సర్వసాధారణస్థితికి విపరీతముగా నుండుట హాస్యరసకారణము. నిద్రాలసావహిత్థాదులు దీనికి సంచారిభావములు. అనఁగా ననుపయోగ్యములును, సౌందర్యహీనములును హాస్యమున కుద్దీపకములు. అందుచేతనే సర్వసాధారణ వైలక్షణ్యమును, ననుపయోగిత్వాది దోషములును హాస్యజనకములని లాక్షణికులు దెలిపిరి. ఇందు సర్వసాధారణ వైలక్షణ్యము క్రింద ననౌచిత్యము గూడఁ జేరును. అనౌచిత్యమితర రసము లన్నింటికి రసభంగకారణమే యగును. కాని యీ హాస్యరసమునకు మాత్రము పోషకమే యగును. అందుచేతనే మృచ్ఛకటిక నాటకమున శకారుఁడు పలికిన యనౌచిత్యము లన్నియు హాస్యరస జనకములుగా నొప్పినవి. భరతుఁడు "శృంగారానుకృతిర్హాస్యః" మన్నాఁడు. ఇక్కడ ననుకృతి యనఁగా పాత్రత్వము నాశ్రయించుకొని యనులు వెలసిన వైరూప్యమని వ్యాఖ్యానము చెప్పఁబడును. శృంగారరసాభాసమైన హాస్యము. హాస్యరసములో శృంగారము అంతర్లీనమైయున్నదని భావము. శృంగారరసాభాసమైన సన్నివేశము శృంగారమునకు సంబంధము లేకుండ ప్రదర్శింపఁబడినచో నది హాస్యరసాభాసమగును. అందుచేతనే శృంగారరసమునకును హాస్యరసమునకును నాలంకారికులు మైత్రిఁ గల్పించినారు. ఆలంకారికుల హాస్యరసలక్షణము చాల వఱకు సంస్కృత నాటకములందలి విదూషకుని పాత్రను, ప్రహసనములలోని విటచేటాదులను దృష్టిలో నుంచుకొని చేసినట్లగపడును. కాని యందుకు మించి పోలేదు.

హాస్య మారువిధములని సంస్కృత లాక్షణికులు దెలిపినారు.

"స్మిత మిహ వికాసి నయనం, కించిల్లక్ష్యద్విజం తు హసితం స్యాత్,
మధురస్వరం విహసితం సాంసశిరఃకంప మిద ముపహసితం,
అపహసితం సాస్రాక్షం, విక్షిప్తాంగం భవత్యతిహసితం."

(ధనంజయుః)

వీనిలో మొదటి రెండు విధములు నుత్తమములు, తర్వాతి రెండును మధ్యమములు. చివరి రెండు నధమములు. వీని నే విన్నకోట పెద్దన కావ్యాలంకార చూడామణిలో నిట్లాంధ్రీకరించినాఁడు.

క॥ స్మితమును హాసితము నను ని
ద్వితయము నుత్తమము గాఁగ దీపించు తగన్,
స్మితము వికాసి కపోలము,
మితదర్శిత రదనమైన మెఱయు హసితమై.

క॥ విహసితమును బ్రహసితమున్,
మహి రెండును మధ్యములు మదిఁ బరికింపన్,
విహసితము మృదుల నినదము,
ప్రహసితము శిరఃప్రకంప పరిమిత మనయున్.

క॥ అపహసితము, నతిహసితము
నెప్రుడును నధమంబులనఁగ నేపారు; శిర
శ్చపలము సత్రుటయుతంబును
నపహసితము, మేనుగదల నతిహసిత మగున్॥

అ. II. 94-96

గ్రామ్యనాగరక హాస్యము-వికృతిచమత్కృతులు

పైఁ దెల్పిన వికృతమైన యాకార వేషభాషా చేష్టాదులవలనఁ గలిగెడు హాస్యము నాగరికులు మెచ్చుకొనునది కాదు. వికృతమైన వేషభాషాచేష్టలతోడ నవ్వింపఁజేయుట కష్టముకాక పోవుటయే కాక శ్రేష్ఠముకూడ కాదు. ఇట్టిది వీధిభాగవతము, పగటివేషగాండ్రలో హాస్యగాడు చేయునది. ఇది చౌకరకపు హాస్యము. దీనిని గ్రామ్యహాస్యమనఁదగును. సరసమైన నాగరకహాస్యమునకు వికృతికి బదులు చమత్కృతి యుండును. వక్రోక్తి, రసోక్తి, ఛలోక్తి, నర్మోక్త్యాదు లిట్టివి. చమత్కారోక్తితో నవ్వింపఁగలుగుట యొక నేర్పు. ఇది యందఱికి సాధ్యము గాదు. కాని కొందఱికిది సహజమైన శక్తి. ఇది కూడ నొకవిధమైన ప్రతిభ యని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి హాస్యము ప్రయత్నమువలనఁ గూడ సిద్ధింపదు. ప్రయత్నపూర్వకముగఁ గూర్చిన హాస్యము కృత్రిమమై వికారముగ నుండును. ఉక్తిచమత్కారముగలవారు నోరుతెఱచినచో హాస్యరస మొలుకునట్లు మాట్లాడగలరు. వారు విషయమైనను హాస్యాస్పదముగ మార్చి పలుకఁగలరు. అవ్యాజమైన వాక్చమత్కారము మనోహరమై శ్రోతల నానందాబ్ధిఁ దేల్చును. ఇది యితరుల మనసునకు నొప్పి గల్గింపదు; కేవల మానందదాయకమైనది. ఇదియే మందస్మితమును గూర్చు యుత్తమతరగతికిఁ జెందిన హాస్యము. సున్నితమైన యిట్టి హాస్యమును సుకుమారహృదయులును, నాగరికులును మాత్రమే యభినందింతురు. ఇట్టి హాస్యమును మెచ్చుకొనుటకు నటునందు వారు గూడ సమానమైన విద్యావంతులును, రసజ్ఞులును గావలెను; లేనిచో నది వ్యర్థమగును. వీరి హాస్యము స్మితముగనే యాగిపోవును.

కాని ప్రపంచమున నందఱు నిట్టి సున్నితహాస్యప్రియులు గాలేరుకదా. హాస్యరసమును నాగరికులు మాత్రమే గుత్తకుఁ బుచ్చుకొనలేరు. గ్రామసీమలలోని వారు కొంచెము నాటు హాస్యమును గాని యర్థము చేసికొని మెచ్చుకొనలేరు. కావున వారికి నాటు హాస్యము గావలసివచ్చును. దీనికిఁగూడ హాస్యకారుఁడును శ్రోతలు గూడ సమాన చిత్తసంస్కారము గల్గియున్నప్పుడే యిది పొసఁగును. కాని యిందు సభ్యత తక్కువగ నుండును. చమత్కారోక్తిగల హాస్యమునకును, వికృతోక్తి గల నాటుహాస్యమునకును బహు భేదమున్నది. ఈ భేదమును గుర్తింపలేక ప్రతి వికారమైన రచనయు హాస్యరసమయమే యని కొందఱు భావింతురు. అట్టివి వైకృత్య ప్రలాపములే కాని, హాస్య ప్రసంగములు గావు. సత్యమైన హాస్యరస

యెట్లుండవలెనో తెలుపుటకంటె, ఏది యథార్థమైన హాస్యముగాదో తెలుపుట మాత్రము సుకరము. ఈ విషయమును స్పష్టపఱచుట కవ్యాపదేశరూపమున దాని వంశవృక్షము నిరూపింపఁబడును. దీనికి మూలపురుషుఁడు 'సత్యము'. అతనికి 'వివేకము' లేక 'సద్భావ' మను వాఁడు పుత్రుఁడు. ఆ సద్భావమునకు జనించిన చమత్కారము, స్మితమును బరిణయము గాఁగ వారిద్దఱకుఁ బుట్టినది హాస్యరసము. దాని వంశవృక్షమిది.

సత్యము (Truth)
|
(వివేకము) సద్భావము (Good Sense)
(Wit) చమత్కారము—స్మితము (Mirth)
|
హాస్యరసము (Humour)

కాని యీ హాస్యస్థానము నసత్యమునకు నింకొకటి యాశ్రయించి, దానిపేరితో వ్యవహరించి లోకమును మోసగించుచున్నది. దాని వైకృతినిబట్టియే యది గుర్తింపఁదగినది. దాని వంశవృక్షమిది.

అసత్యము (Falsehood)
|
(అవివేకము) దుర్భావము (Non-sense)
|
వికారము — వెకిలినవ్వు (Laughter)
|
దుష్టహాస్యము (False humour)

దీనికి మూలపురుషుడు 'అసత్యము'. అతనికి దుర్భావము లేక యవివేకమను వాఁడు కుమారుఁడు. ఆ యవివేకికి జనించిన వికారము, వెకిలినవ్వును వివాహము చేసికొనఁగ వారిద్దఱకుఁ బుట్టినది దుష్టహాస్యము. ఇది గ్రామ్యహాస్యమని కూడ చెప్పవచ్చును. దీనిని గురించియే 'నవ్వు నాలుగువిధాల చేటు' అను నానుడి యేర్పడినది.

హాస్యభేదములు

హాస్యమును బరుల మనస్సును నొప్పించు వ్యాజమునఁ బ్రయుక్తమైనచో నది యపహాస్యము, లేక యెత్తిపొడుపుగా పరిణమించును. ఇది నిందాగర్భితము. దీని నాంగ్లమున ఐరనీ (Irony) యందురు. ఇది పరులపైఁ గసిదీర్చుకొనుట కుపయోగించు కుట్టు హాస్యము. అందు హాస్యము నతిశయించును. ఉదా:—అర్జునుఁడు ద్రుపదమహారాజును గట్టి తెచ్చి తన కాళ్ళ ముందర నుంచగ, ద్రోణుడతని జూచి

నీ రెవ్వరయ్య ద్రుపద మ
హారాజులె? యిట్లు కృపణులయి పట్టుపడెన్
మీ కిపు డెవనికి? యహహా! మ
హారాజ్య మదాంధ కార మది వాసెనొకో!

అని, తాను పూర్వముపొందిన యవమానమునకు సమాధానముగ నెత్తిపొడిచి తీర్చికొనెను. కాని యుమాయిసరాలైన దమయంతి యరణ్యములో సార్థవాహులను గాంచి 'నలుని జూచితిరా' యని ప్రశ్నింపఁగా, వారు

నలుఁ గాన మిట్టివనంబునఁ
గలవెవ్వఁడుఁ గాంతు మ్రుక్కగులును సింహం
బుల బులుకుంబుల నిది మ
ర్త్యుల కవిషయము మాతపమ్ము దూఱకు దీనన్.

అనిరి. "మతిక్రొంద అధిక హాస్యంబు సేసిరి, యవని నేమి గోష్ఠిదనిరి. ఇది మాత్రము నిందాగర్భితము గాదు. కాని విపరీతస్థితిని దెలియఁజేయును. ద్రోణునివిషయమున నపహాస్యము గాఁగ, నిది యతిహాస్యమై, వెనుకఁ దెలిపిన యీ యతివిధములైన హాస్యములలో రెండింటికి నుదాహరణము లగుచున్నవి.

అపహాస్యమును మించినది యవ్యాపదేశముగఁ జెప్పి చూపించుట. దీని నాంగ్లమున సెటైర్ (Satire) అందురు. ఇది తిట్టుహాస్యమగును. వ్యాజస్తుతి, వ్యాజనిందలు దీనికి పరికరములు. ఇది బాగ ముదిరిన హాస్యము. ఇందు వాఙ్మాధుర్యము, సున్నితత్వము నేమాత్ర ముండవు. హాస్యము వింతను పొగడిచి, సభ్యత వెలఁగలపి బండబూతులతో హాస్యమాడువారుగూడఁ గలరు. కూచిమంచి జగ్గకవి కృత చంద్రరేఖా విలాసము, పిండిప్రోలు లక్ష్మణకవికృత రావణదమ్మీయము, అడిదము సూరకవి, వేములవాడ భీమకవి మొదలైనవారి చాటువులిట్టివి. ఇది హాస్యమును దుష్టముగా ప్రయోగించుట యగును.

సామాన్యముగా సంఘములో నుండక, యొకానొక వ్యక్తియందు మాత్రమే విశిష్టముగానుండు నొక లక్షణముననుగాని, రచనముననుగాని, స్వరమందుగాని చేష్టయందుగాని యనుకరించి యా వ్యక్తిని వెక్కిరించుట యొకవిధమైన యపహాస్యము. దీని నాంగ్లమున పారడి (Parady) యందురు. కాని దీనియం దనుకరింపఁబడిన మూల విషయముతో వినువారికిఁ బరిచయముండినఁగాని యది హాస్యము గాదు.

ప్రకృతిలో సహజముగానుండు వికృతిని చూపించి సున్నితముగా చెప్పుట మరియొకవిధ హాస్యము. దీని నాంగ్లమున 'హ్యూమర్' (Humour) అనవచ్చును. ఇది పరుల మనస్సును బాధపెట్టదు. ఇది స్వాభావికముగనుండి, సంభావ్యముగా దోఁచును. ఉదా:—పానుగంటి శ్రీరాములుగారి తెలుగు నాటులో,

లేవరు లెంకు లెంకనిన, లేచినవారయివం దటూలనం
బోవరు బోవుమన్ నిలిచి 'పోగుము-బోగుము త్రోయుసుం' డనం
చీవరు సందుగేస్తు నలయింతురు పెంకెలిలో సపస్య సం
భావనవాఁడు మోసవలె బాపనపాముల పాములన్నియున్.

ఈ లలితహాస్యమును మించినది చమత్కారహాస్యము. దీని నే యాంగ్లమున 'విట్' (Wit) అందురు. ఇందులో బుద్ధివిశేషము చే నొక విషయమున వికృతి యాకస్మికముగా నారోపింపఁబడి చమత్కరింపఁబడును. లేదా వాక్చమత్కారమైనను జూపఁబడును. ఒక వ్యాపు వికృతిలేనిచోఁ గూడ వికృతి నారోపించి దానిపై పుష్టి మరలించి, సంతృప్తిపఱచి, చమత్కరింపఁబడును. సామాన్యముగా చాటుపద్యములలోఁగల చమత్కార మిట్టిది. ఉదా:—

వల్లిబోసను గూర్చి చమత్కారముగా నొక కవి యిట్లు చెప్పినాడు చాటువున :

శివుఁ డద్రిని శయనించుట,
రవిచంద్రులు మింటనుంట, రాజీవాక్షుం
డవిరళముగ శేషుని పైఁ
బవళించుట నల్లి బాధ పడలేక సుమీ.

ఇందు శివాదిదేవతలు గూడ నగ్నబాధను తప్పించుకొనలేక యెట్టి యుపాయాంతరమును గని పెట్టికొనిరో తెలుపుటకు కారణములను చమత్కరించి చూపి కవి, మనలను సంతృప్తిపఱచి, సంతోషపెట్టి, మనకు చిఱునవ్వు దెప్పింపఁగల్గినాఁడు. ఇట్టిదే చాకలివారితోఁ బడిన బాధలనుగూర్చి క్రింది పద్యమున మఱియొక కవి చమత్కరించినాఁడు.

చాకివానితోడ జగడాలు పడలేక,
సిరిగలాఁడు పట్టుచీరఁ గట్టె
శివుఁడు తోలు గప్పె నీ యని మదిరోసి,
భైరవుండు చీర పాఱవైచె.

వీనిని జదివినను, వినినను నెవరు మందస్మితము చేయకుండ నుండఁగలరు. ఆ యా దేవతలకుఁగల సహజగుణముల నవకాశమును గల్పించుకొని, సందర్భమునకు సరిపడునట్లుగ సమన్వయించి, కారణమును గల్పించి వారియందలి వికృతిని వాక్చమత్కారముతో కవి యుత్ప్రేక్షించినాఁడు. ఇది యెవరి మనసులను నొప్పింపక పోఁగా, మీఁగుమిక్కిలి యానందింపఁజేసి నవ్వించును. అదియు విరగఁబడి యట్టహాసము చేయనీయక, మృదువుగా మందహాసమును మాత్రము చేయించును. ఇట్టి మందహాసమే నాగరకులకు ఉచితమైన మెప్పును గల్గించును. ఇటువంటిదే మఱియొక చాటువు, శ్రీనాథుని దని ప్రసిద్ధికలది యీ క్రిందిది.

సిరిగలవానికిఁ జెల్లును,
తరుణుల పదియాఱువేలఁ దగఁ బెండ్లాడన్
తిరిపెమున కిద్దఱాండ్రా,
పరమేశా! గంగ విడుము పార్వతి చాలున్.

దేవతలను, త్రిమూర్తులనే పరిహసించిన మన కవుల కితరులడ్డా? భీమా? లక్ష్మీపార్వతుల యన్యోన్యపరిహాసములను తిరుపతి వెంకట కవులెట్లాశువుగా వర్ణించినారో చూడుడు.

దొంగవాఁడు నీ మగండని సర్వంగ,
వేషధరుండు నీ పెన్మిటనియె,
ఎద్దు నెక్కును నీదు పెన్మికాఁడని నవ్వ,
గ్రద్దనెక్కును నీ మగండటనియె,
వల్లకాడిల్లు నీ వల్లభున కనంగ,
నడసంద్రమిల్లు నీనాథున కనె,
నాట్యంబు సేయు నీ నాయకుం డన నంతఁ
గావించు వెన్న నీ కాంతుఁ డనియె.
ముష్టి కెక్కుడి కేగ నీయిష్టుఁ డనిన,
బలిముఖంబున కేగ నోలలన! యనియె,
నిట్టు లన్యోన్య మర్మంబు లెంచుకొనెడు
పర్వతాంభోధి కన్యలఁ బ్రస్తుతింతు.

ఇందు పురాణముల వివిధవిషయములు సముచితముగ సమకూర్చి కారణకలాపముగ నెంచుకొనుటలో కవుల ప్రజ్ఞ ప్రదర్శితమై, మనమెప్పును. చిరునవ్వును గూడ సంపాదింపగల్గినది. ఈ కూర్పు వ్యాజమైనది. వ్యాజనిందకాని, వ్యాజస్తుతి కాని లేదు. చమత్కారోక్తి మాత్రమున్నది. ఇఁక వ్యాజస్తుతిగల చాటువు నీ క్రిందిది తిలకింపవగును. తిరుమలరాయనిఁగూర్చి చెప్పఁబడినది.

అన్నాతిఁ గూడ హరుఁడవు,
అన్నాతిని గూడనప్పు డసురగురుఁడవౌ
దన్నా! తిరుమలరాయా,
కన్నొక్కటి మిగిలెఁగాని కౌరవపతివే.

ఇందు కవి తిరుమలరాయని యేకాక్షిత్వమువలన నాక్షేపింప దలఁచి వ్యాజపూర్వకముగ శివశుక్రులతోఁ బోల్చి స్తుతించి, ధృతరాష్ట్రునివలెఁ బూర్తిగ గ్రుడ్డివాఁడవు గాలేదే యని తిరస్కరించినాఁడు. ఈ యపహాస్యము, వ్యాజపూర్వకస్తుతిగా నుండుటచే చమత్కారమున్నది. కాని ద్రుపదుని ద్రోణుఁడు చేసిన యపహాస్యమున వ్యాజస్తుతి లేకపోవుటచే పచ్చిగానుండి, తిరస్కారము, కసిదీసికొనుట పట్టపగలైనది. ఇదియే భేదము. దీనికంటె చాటుమాటులేని యవమానపూర్వకహాస్యము ఖడ్గతిక్కన శత్రువులకోడి యింటికి మరలి వచ్చినప్పు డతని భార్య యాతనికి స్నానమునకై మఱుఁగుపట్టున నలకమంచ మడ్డుపెట్టి పసపుటుండ దానిపై నుంచి నీళ్ళబిందె తెచ్చి పెట్టఁగ నిదేమని యతఁడడిగిన ప్రశ్నకు నామె సమాధానము.

పగఱకు వెన్నిచ్చినచో,
నగరే నిను మగతనంపు నాయకులెందున్
ముగురాడువారమైతిమి,
జగపేటికి జలకమాడ వచ్చినచోటన్.

తర్వాత భోజనము వేళ విరిగిన పెరుగు తీరునని తల్లి పోయఁగ, నిదేమి యని ప్రశ్నించిన యాతనికి

అసదృశముగ నరివీరుల.
మసిపుచ్చక విఱిగివచ్చు మగపంద్రకియన్
గసవున్ మేయఁగఁబోయిన.
పసులున్ విఱిగినవి తిక్క! పాలున్ విఱిగెన్.

అని తల్లియు భార్యయు చేసిన పరిహాసము తిక్కనను నలరొత్తిపియలేదు; గొడ్డపలుగు కాల్చి వాత పెట్టినట్లయినది యతనికి.

దశమగ్రహ మనఁబడు జామాత యొకఁ డిడుగానుండ గృహస్థున కష్టపాటు గల్గినపుడు వ్యాజనిందాపూర్వకమైన హాస్య చాటూక్తి యిది.

అల్లుఁడు బహుమానస్థుఁడు,
అల్లున కొకపనియుఁ జెప్పనైనంగానీ
చెల్లును మూఁడుపనులకై
యిల్లలుకను బేడఁజేసి యెంగిలి తేన్.

ఇంతటితో నాతనివిసుకు దీరినది. అన్యాపదేశముగ నీ క్రింది చాటువునఁ గొందఱ నధిక్షేపింపఁబడిరి. ఇది పైదాని కుదాహరణము కాదగును.

ఉష్ట్రములదైన వైవాహికోత్సవమున
గాన మొనరించినవి వేడ్క గార్దభములు,
ఎంత చక్కదనమ్మొ, మరెంత సుస్వ
రమ్మొ నా మెచ్చుకొనియెను బరస్పరమ్ము.

సర్వసామాన్యముగా నూతపదమునలె తిట్టఁబడు 'గాడిదకొడుకు' అను పదముపై చమత్కరించినాఁడొక చాటుకవి యిట్లు.

ఆడినమాటలు దప్పిన,
గాడిదకొడుకంచుఁ దిట్టఁగా విని మదిలో

మీఁదా కొడుకని యేడ్చెను,
గాడిదయును ముందవంపు చౌశప్పా.

ఇట్టి వనేక చాటూక్తులు గలవు.

హాస్యరసమును ప్రతిపాదించు మార్గములు

ఇఁక హాస్యమును ప్రతిపాదించు పద్ధతులేవో విచారింపవలసి యున్నది. శబ్దగతముగా వికృతిని కల్పించి హాస్యమును ప్రతిపాదింపవచ్చును. ఇందు శ్లేషప్రయోగము ముఖ్యమైన సాధనముగ నుపయోగించును. దీనిమూలమున శబ్దచమత్కారమైనను చేయవచ్చును. సంభాషణలో నిది విశేషముగ లాభకారి. కాని దీని నుపయోగించు వక్త మంచి మాటకారియైయుండి, సమయోచితమైన యర్థమును జెప్పఁగల సమర్థుఁడు కావలెను. చమత్కారముగా మాట్లాడఁగల్గినవా రర్వాచీనులలో నడిమింటి సర్వమంగళేశ్వర శాస్త్రిగారును, తర్వాత గుంటూరు పురవాస్తవ్యులు శ్రీ సీతారామశాస్త్రిగారును ప్రసిద్ధికెక్కినారు. గుంటూరు హిందూకళాశాలలో సంస్కృతపండితులుగా విశేషకాలమునుండి పనిచేయుచున్న సీతారామశాస్త్రిగారి నుద్యోగమునుండి విశ్రాంతి నిప్పింపఁగోరి యాకళాశాల ప్రిన్సిపాలగు వుల్ఫుదొరగారాయనవద్దకు వచ్చి 'మీ కెన్నేండ్ల'ని ప్రశ్నించిరట. అంత శాస్త్రిగారు వెంటనే 'తొమ్మిదేండ్ల'ని జవాబిచ్చిరట. దానికి దొరగారు విస్మయము చెంది 'ఏమిటి తొమ్మిదేండ్లా' యని ప్రక్కనున్నవారితో కొంచెము కోపముతో నన్నారట. అంత వారు 'తొమ్మిదేండ్లు అరవైమీఁద'ని వ్యాఖ్యానించిరట. అందులకు దొరగారు చకితులై చిఱునవ్వునవ్వి శాస్త్రిగారిని మఱికొన్ని సంవత్సరము లుద్యోగములో నుంచిరట. ఇది శ్రీవారి విశిష్టత్వ మను వ్యాసములో చెళ్ళపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారు ముచ్చటించిన విషయము. ఇందు 'ఏండ్ల' శబ్దముపై శ్లేషింపఁబడినది.

ఒకనాఁడు సీతారామశాస్త్రిగారు శిష్యులకు పాఠము చెప్పుచుండఁగా నింటివద్ద కొక రిటైరైన తాసిల్దారువచ్చి తనకు సంస్కృతము చదువుకొనవలెనను కోరిక కలిగినదని తెల్పి, యందు చక్కని ప్రవేశముగల్గుట కేమి కావలెనని యడిగిరట శాస్త్రిగారిని. అంత శాస్త్రిగారు 'మంచి లింగబలమును, ధాతుపుష్టియు గల్గినచో తేలికగ ప్రవేశముగలుగు'నని సమాధానమిచ్చిరట. అంత ప్రక్కనున్న శిష్యులు ముసిముసి నవ్వులు చేయసాగిరి. కాని యా రిటైర్డు తాసిలుదారుగారియు గ్రహింపలేక యుక్కిరిబిక్కిరైవాఁడట. ఇట ధాతు లింగ పదములపై వర్గశ్లేష. హాస్యరసప్రియు లెంత విద్యావంతులైనను, పాండిత్యముతోఁబాటు కొంటెతనము, గడుసుతనము కూడ బాగుగ గల్గియుందురు. శాస్త్రిగారు జ్యోతిషసంశీతులు కూడ నగుటచే వారి బావగారగులు కొం దాయనను దమకు జ్యోతిషమును జెప్ప వేధింపఁగా వారిని 'ఖరకుముందు పుట్టితివా వెనుక పుట్టితివా' యని ప్రశ్నించిరట. అంతవారు చిన్నపుచ్చుకొనెడివారట. ఇందు 'ఖర' పదమునకు గాడిదయనియు నాపేరిటి సంవత్సరము నర్థద్వయము గదు. ఇటి వింక ననేకముగలవు శాస్త్రిగారి వాక్చమత్కృతిని దెలుపునవి.

ఒకమారు సీతారామశాస్త్రిగారింటికి తిరుపతి వేంకటకవులు వచ్చినారు. అప్పుడక్కడ కాశీకృష్ణాచార్యులుగారు కూడ నుండిరట. కొంతసేపు సంభాషణయైనతర్వాత తిరుపతి వేంకటకవులలో నొకరిచంక నుండిన కొల్లాయి జారి క్రిందపడినదట. అంత కృష్ణాచార్యులుగారు చమత్కారముగ 'మీ రుమాల' యనిరట. వెంటనే కవిగారు, "ఆ, మాదిగా" యనిరట. వారిద్దరి వాక్చమత్కృతిని ప్రక్కనున్న పండితు లభినందించినారట. ఇది ప్రతిభావంతులైన వారి హాస్యరస చమత్కారము. ఇందు సభంగ శబ్దశ్లేష పాటింపఁబడినది. ఒకమారొక విద్వత్సభలో నొక ప్రతిభావంతుఁ డధ్యక్షుఁడుగా నుండఁ గొందఱు వక్త లుపన్యసించిరి. తర్వాత నొక హరిజనకవి కార్యక్రమము ననుసరించి వేదికపై రావలసియుండెను. అంత నా యధ్యక్షుఁడతని నాహ్వానించి 'ఇఁక పంచమస్వరము వినఁబడు'నని నుడివెను. అందున నా హరిజనకవి 'కాకస్వరమును వినుటకు ముందు పంచమస్వరమును విందురుగాక' యని యుపక్రమించెనఁట.

హాస్యరసము వక్రోక్తి, వ్యాజనింద, వ్యాజస్తుతి మొదలైన వానిచేఁగూడ ప్రతిపాదింపవచ్చునని యనేక చాటుపద్యము లుదాహరించిన సందర్భమునఁ దెలిసికొంటిమి. శబ్దగతమైన హాస్యమును ననేక భాషలను మిశ్రముచేసి కల్పింపవచ్చును. కాని యది యంత శ్రేష్ఠమైనది కాదు. అది చౌకరకమైన హాస్యమే యగును. ఇది పామరులను, జనసామాన్యము నెక్కువ తేలికగ, శీఘ్రముగ నాకర్షించి నవ్వించును. విద్యావంతులు దీనిని విశేషముగ నభినందింపరు. ఉదా—

"ఆదౌ దొమ్మరిముంగి గర్భజననం, దాసీగృహే నందనం,
మాయామంగలపోతిగాడి మరణం, ఏటొడ్డు రామాయణం,
పశ్చాత్ చాకలిపాలితోడ జగడం, స పాపు నిర్యాణం,
కాకచ్ఛేదన కల్మషాపహరణం ఏతన్నరాభారతం".

(భామాకలాపమునుండి)

ఇందు సంస్కృతాంధ్రభాషలు మిశ్రము చేయఁబడినవి. ఈ క్రింది దానిలో తెలుఁగు నాంగ్లమును మిశ్రము చేసి గిరీశము మాట్లాడును.

"ఒపినియన్సు (Opinions) అప్పుడప్పుడు ఛేంజి (Cha ge) చేస్తుంటేనే కాని పాలిటీషను (Politician) కానేరడు. నాతో చిన్న క్రొత్త అర్గ్యుమెంటు (arguement) విన్నావా? ఇన్ఫెంటు మారేజీ (Infant marriage)లు అయితేనే కాని యంగ్ విడోస్ (Young widows) వుండరు. యంగ్ విడోస్ వుంటేనే కాని విడో మారేజి రిఫారంకి అవకాశం ఉండదుగదా! సివిలిజేషన్కల్లా గ్రేట్ విడో మారియేజ్ అయినప్పుడు యిన్ఫెంటు మారేజీ లేకపోతే, సివిలిజేషన్ హాల్టవుతుంది. మరి ముందు అడుగు పెట్టలేదు. కనక తప్పకుండా యిన్ఫెంటు మారేజి చెయ్యవలసిందే. ఇది వొహ కొత్త డిస్కవరీ నంబరు టూ. చిన్నపిల్లల్ని ముసలాళ్ళకిచ్చి పెళ్ళి చెయ్యడం కూడా మంచిదే అని నేను వాదిస్తాను." (కన్యాశుల్కమునుండి)

ఇట్లే, ప్రతాపరుద్రీయము, రామదాసు, రసపుత్రవిజయము మొదలైన నాటకములలో తెలుఁగు తురకము కలుపఁబడినవి. ఈ క్రిందిది రసపుత్రవిజయంనుండి (సవరుద్దీను మాటాడును.)

"బలే! ఎన్ని రోజులకి నిఖాసెయ్యడానికి మాకీ మంచి దఖాత్ వచ్చిందిరా భాయి. అల్లాకీ మెహర్బానిసే అచ్ఛా హాలకావం నిక్లాంది. ఆప్కాషంసే ఈ యిమ్మో మాకి నిఖాసే సమక్కలో మసీదకట్టిస్తాన్. ఫకీరకి దశోబస్తు పులావ్ బాట్ సేస్తాం. అయితే ప్రస్తుతం ఇమ్మీని పుడాయించే బందోబస్తు చేయవాల బత్సాని

జహాంగీర్ మే హూవార్ సే సెహూనాల. అరే కౌజా సిద్దీరాం. ఇద్రావ్. మనం ఇదర్ రనామె యెంక్కు వచ్చినాం నీకీ మాలుం?"

ఈ క్రిందిది తెలుగు తమిళము మిళితము చేయబడిన సంభాషణ "వ్యామోహ" మనె నాటకమునుండి (కర్త-వేదం వేంకట్రాయ శాస్త్రి) కూలి ప్రసంగము.

"శామీ, నిండా బరువు. ఎన్నా బరువుడా అప్పా. పాణ బరువాయిసుగు. అంతా నూడండి సామీ. ఎంచి లెక్క నూడండి. తిం వ్వతి ఏమయినా పోయింది అని చప్తే నేను జవాబ్దారీ లేదండీ... అఁ...అఁ.........నేను కూలివాడు శామీ కష్టం చేస్తాను శామీ. మీరు దొరలు శామీ, కడుపులో కొట్టవద్దు శామీ. వీపుమీద కొట్టు శామీ. మీరు ఇస్తేదానే మేం తినాల. మీరు ఆంధ్రవాళ్ళు శామీ నిండా దారాళం, నిండా దారాళం......శామీ, రండ, రండ పోతాము. (రండి యనుటకు)

కుటుంబరావు: ఎవఁడా రండ. నీ అబ్బ రండ, నీ తాత రండ. నీవు నెదవముండ రండ అంటావు రోగ్.

కూలి: లేదు శామీ, లేదు శామీ, బుద్ది బుద్ధి. అయ్యయ్యో, అట్లా కోపం చేస్తావే. నేను నిండా మర్యాదగా చెప్తే నువ్వు కోపం చేస్తావే. రండ అంటే తప్పా సామి. అయ్యో కడవులే. ఇదు ఎన్నాడా ఇదు. నల్లతుకు కాలమిల్లేడా కడవులె కాపాత్తు.

జానకిరామయ్య: అంతేలే, ఇక్కడ రండలకే మర్యాద.

కూలి: అవును శామీ. వాళ్ళకి ఒక రోడ్డుకూడా వుండాది. రండాల రోడ్ అంటరు శామీ. రండి పంతులుగరూ. టాక్సీ వస్తాది.

సూర్యారావు: మళ్ళీ పందు ంటావేం? మేం పంతులమైతే నువ్వేమౌతావ?

కూలి: అయ్యో! ముగగనే! పంతవనే యారు మూంజిలే ముళిచ్చిండా శివా. నాకు ఇదంతా తెలీదు భగవంతుడా. (పదమధ్య మున తమిళులు పకుపాతీరమును పలుకరు.)

ఇది కడుపు చెక్కలయేటట్లు నవ్వించే హాస్యమే. సందేహము లేదు. కాని ఇది యుత్కృష్టమైనట్టియు సున్నితమైనట్టియు హాస్యము కాదు. ఇందు చమత్కారముగాని, ప్రజ్ఞగాని లేదు. వడ్విధ హాస్యములలో కడజాతికిఁ జెందినది. ఈ నాటకమందే యంతర్వాహినిగా నున్న ప్రధానవిషయము నాయికయైన సుశీలయే పారిజాతమను పేరుతోనుండి, నాయకుడగు కుటుంబరావునకామె తన స్వంతభార్యయే యను జ్ఞానము లేకపోవుట యనువిషయ ముత్తమ హాస్యముగా నొప్పినది. ఇది చమత్కారయుతము, నుత్తమోత్తమ హాస్యమును. దీనివలన మందహాసము చిరకాల మనుభవింతుము. కాని పైశబ్దగత హాస్యము తాత్కాలికము మాత్రమై చౌకరకమైనది.

అనౌచిత్యమువలనఁగూడ హాస్యము పుట్టునని వెనుక గ్రహించితిమి. అదికూడ రెండవ రకమునకుఁ జెందినదే కాని యుత్తమ శ్రేణికిఁ జెందినది మాత్రము కాదు. ఏఁన నది పిచ్చివాని యున్మత్త ప్రలాపమువలె నుండును. ఉదా: మృచ్ఛకటికము నుండి.

శకారుఁడు: వసంతసేనా! పల్లవ పరభృతిఁ ంవే కాళ. వసంతమాస మంతముఁ దలఁచికొని యేడ్చెదను సరియే, నేఁటియును చుండ నిన్నుఁ గాపాడువా డెవ్వండు?

ఏను దుర్గ్యవనునివలె నిపుడు నీదు,
కొప్పు దొంకొంచు, జమదగ్ని కొడుకు భీము
నేను జేతెంచి యాపుచో? చాన కుంతి
కొత్మజాండగు దశకంఠుఁ డాపఁగలఁడో!

* * *

శకారుఁడు: బావా, బావా, నేను వసంతసేనను వెదకెదను. (చీకటిలో)

విటుడు: వెదకి కనుఁగొనుటకు గుర్తులేమైన నెరుఁగుదువా నీవు?—

శకా: బావా, ఏమి గుర్తులవి?

విటుడు: పూవుదండల పరిమళమును, నగల నప్పుడును.

శకా: మాల్యగంధము వినఁబడుచున్నది. కాని ముక్కులలోఁ జీఁకటి దూరుటవలన నగలచప్పుడు మాత్రము స్పష్టముగాఁ గనఁబడుట లేదు.

ఇటువంటి యనౌచిత్యపు మాటలు, నసంబద్ధ వాక్యములు వినినప్పుడు గలుగు హాస్యము పిచ్చివాని మాటలు విన్నప్పుడు వచ్చు నవ్వుకంటె విశేషము గాదు. కావ నిట్టి హాస్యము శ్రేష్ఠమైనది కాదంటిని. కోతిచేష్టలు చూచినప్పుడు గూడ నిట్టి హాస్యవినోదము లే కల్గును.

మఱియొక విధమయిన హాస్యము లోకమున సక్రమముగా నుండవలసిన చోట నక్రమముగా నుండుచో వికృతిగల్గి హాస్యము గల్గును. సామాన్యముగ నొకటే కుటుంబమున నేకమతస్థులుండుట సహజము, సక్రమమును. అటుగాక భిన్నమతస్థులుండుట యక్రమమై యాచార వ్యవహారములందు భిన్నమై మత సాంకర్యమునకుఁ గలహములకుఁ గారణమగును. దీని నిట్లు చమత్కరించినాఁడు వేణుగోపాల శతక కర్త.

"తండ్రి మధ్వాచారి తనయుఁ డారాధ్యుండు,
తల్లి రామానుజ మతస్థురాలు,
తనది కూచిమతము, తమ్ముఁడు బ్రాహ్మండు,
సర్వేశ్వర మతము వశ్ణుసనిది
ఆలు కోమటిజాతి, యక్క జంగమురాలు,
మరదలు కోడలు మాధ్వవాడి
కలియుగంబున వర్ణ సంకరులు ప్రబలి,
యుత్తమ కులంబు లొకమూల కొత్తిగిల్లె
మదన భువిపాల మునిజన హృదయలోల,
వేణుగోపాల భక్తసంత్రాణ శీల.

ఇట్టి వికృతిని విని నవ్వుదాము. దీనిని చూచియే కాఁబోలు దీనికి పారడీగా—

"తండ్రి కమ్యూనిస్టు, తనయుఁడు కాంగ్రెసు,
తల్లి ప్రజాపార్టి, తాను సోషలిస్టు......"

అని కూర్పఁబడినది, ఇట్టి వికృతియందుగూడ చక్కని హాస్యమున్నదని యంగీకరింపక తప్పదు. ఇట్టి యనుకరణమే (Perady) చంద్రశేఖర శతకమునందు గలదు. ఈ క్రింది పద్యమున వికృతమైన పామరభావము, యార్ష భావము గూడ ననుకరింపబడినవి.

సంగీతకాడ పాడ కిక సాలిచు, నీవది పాడినందుకున్
ఇంగిత మెంచి నేను మరి యున్న ధునున్ సరిపోయె వింటివా,

అంగనలే తలుపాపినటి అప్పుడు లంజర తాడు పట్టినా
అంగడి బాపనాడె యని పక్కన మూర్ఖుడు చంద్రశేఖరా.

ఈ శతకమంతయు నిట్లే వ్రాయఁబడినది. ఆ పామర భవాధ్యాని దశీతకు నవ్వువుటకపోగా, దానికిఁదగినట్లే యతనిభావయు నున్నది.

ఇంతియొక విశిష్టమైన హాస్యరసప్రతిపాదన ప్రక్రియ గుణమును గూడ దోషముగా వ్యాఖ్యానించి పరిహాసము చేయుట. ఈ క్రింది పద్యమున భీముడు శ్రీకృష్ణుని వేళాకోళము చేయును.

మొదల నత్యంత కాముకుఁడవౌటకుఁ
గొల్ల యిల్లాండ్ర గుబ్బ పాలిండ్లు సాక్షి,
యతినీచ రతిశీలివగుటకు పాటిన
కమఠసూకర విగ్రహములు సాక్షి,
బహ్వాశివగుటకు బ్రహ్మాండకోట్లను
బూరింపలేని నీ బొజ్జసాక్షి
స్త్రీలోలుఁడవగుటకుఁ ద్రైలోక్యము నెఱుఁగ
ధరకుఁ దెచ్చిన కల్పతరువు సాక్షి,
జడసముత్సాహి వగుటకు జలధి సాక్షి,
వామనుఁ డగుటకు బలీశ్వరుడు సాక్షి,
మందమతివౌట నది మహిమాంధుఁ గాక,
పరవిఁ జేకొన్న దరమె నీవటుల కృష్ణ.

ఒకప్పుడు తేదమును ప్రయోగించి హాస్యము చేయఁబడుతో దానినే తిరిగి ప్రయోగించి ప్రతిహాస్యము చేయుట ఇంకొక పద్ధతి. ఒకప్పుడొక పండిత యుపాధ్యాయుడు విద్యార్థుల 'ఎక్సర్ సైజ్' పుస్తకములను దిద్దుటకు బడినుండి ఇంటికిఁ దీసికొనిపోవుచుండఁగా నొకకొంటెవిద్యార్థి వారితో "ఒక గాడిదబరువును మోసికొనిపోవుచున్నా"రని ఎగతాళి చేసినాఁడట. అంత కుశలుడైన యా యుపాధ్యాయుఁడా విద్యార్థితో "ఒక గాడిదబరువు కాదురా, నలభై గాడిదల బరువురా" యని జవాబిచ్చినాఁడట. విద్యార్థుల తరగతిలో 40 మందుండుట వాస్తవ. ఇక్కడ 'గాడిద' శబ్దము తిరిగి వాడబడినది. ఇంతియొకమారొక సంస్కృతపండితుఁడు బడిలోన 'నభిజ్ఞాన శాకుంతల' నాటకమును పాఠము చెప్పుచుండగా నొక కొంటె విద్యార్థి ప్రక్కవాని శాకుంతల నాటక పుస్తకమును తీసికొనఁగా నతఁడు "నా శకుంతల తీసుకొన్నా"డని చమత్కరించి యా పండితునితో ఫిర్యాదు చేసినాడు. అంత విచారింపగా నా పండితునితో నా మొదటివిద్యార్థి తన శకుంతలను విన్న వానిఁ డింటికి తీసికొనిపోయినాఁడనియు, నడుగగా రేపిస్తానని చెప్పి యియ్యలేదని జవాబిచ్చినాఁడట. అంత నా పండితుడు రెండవవానితో "నాతని శకుంతల నాతనికి నేఁడే యిచ్చివేయుమని, రేపు చేయవద్దని" యన్నాఁడట. ఇది చమత్కారము. ఇక్కడ శాకుంతలమునకు బదులు శకుంతల పదమును సామాన్య స్త్రీవాచకార్థమున వాడఁబడి చమత్కరింపఁగ, నా పదమునే తిరిగి యుపయోగించి పరిహాసము చేయఁబడినది. అట్లే 'రేపు' శబ్దముగూడ నాంధ్రాంగ్ల శబ్దశ్లేషగా వాడఁబడి చమత్కారము చేయఁబడినది. హాస్యము హాస్యముకొఱకుఁగాఁ జేయఁబడినట్లు కనఁబడకుండ సహజముగా నున్నట్లు, యథార్థముగా నాడినప్పుడే యెక్కువ రక్తికట్టి కొలుపును.

వేమనయు, త్యాగరాజులవారు నింకొక క్రొత్త రకముగా హాస్యమును పుట్టించుదురు. కొన్ని పోలికలను జూపి యొకమారును, భేదమును జూపి కొన్నిమార్లును హాస్యమును గల్పింతురు. ఈ క్రింది పద్యములోఁ బోలిక చూపఁబడినది:

"గొట్టుటావును బిగుక గుండగొంపోయిన, పండ్లు రాలఁదన్ను పాలనీదు, లోభివాని నడుగ లాభంబు లేదయా, విశ్వ—"

ఇందు లోభివాఁడు గొడ్డుటావుతోఁ బోల్చఁబడి చమత్కరింపఁబడినాఁడు. అట్టిదే మరియొక పద్యము వేమనది:

"మేక కుతుకఁబట్టి మెడచన్ను గుడువగా, పాక లేలమాను పాకి గాక, లోభివానినడుగ లాభంబు గల్గునా, విశ్వ..."

'అజాగళ స్తనమని' సామెతయే కలదు. ఇట్టివానిని విని చిరునవ్వు నొందకయుండ లేము. ఇఁక భేదమును వివరించి హాస్యమును గల్గించు రీతి యిది:

"అలివంకవారు నా ప్రబంధువులైరి, తల్లి వంకవారు తగినవారు,
తండ్రివంకవారు దాయాదిపగవారు, విశ్వ..."

ఇట్లే త్యాగయ్యగారుగూడ గొంత హాస్యప్రియత్వమును జూపుదురు:

ఆభోగిరాగము — ఆది తాళము

ప॥ మనసునిల్ప శక్తిలేకపోతే —
మధురఘంట విరులపూజ యేమి చేయును॥ మ॥
అ॥ ఘనదుర్మగుఁడై తా మునిగితే —
కావేరి మందాకిని యెటు బ్రోచును॥
చ॥ సోమిదేవమ్మ సానుగాంగ్రము గారితే —
సోమయాజి స్వర్గార్హుడౌనో,
కామక్రోధుఁడు తపం బొనర్చితే —
కాచి రక్షించునో త్యాగరాజనుత॥

అని త్యాగరాజులవారు పాడిరి. సోమిదేవమ్మను గూర్చి చేసినపరిహాస మిట్లున్నది. అట్లే మరియొక కీర్తనలోఁగూడ నిట్లు దెలిపినారు:

ఉదయరవిచంద్రిక రాగము — ఆది తాళము

ప॥ ఎంత నేర్చిన నెంత జూచిన —
నెంతవారలైన కాంత దాసులే॥ ఎంత॥

పదములో నేకదేశసామ్యము నుపయోగించి చమత్కారముగ హాస్యమును ప్రతిపాదించుట యొక పద్ధతి. చూడుడు. క్రింది తిరుపతి వెంకటేశ్వరుల రచన, గీతమునుండి:

లేఁడు పరాపరోక్తుల నెఱింగి విచారణ సేయఁడేని యా
త్రేమును లేఁడె, తన్ను నుపాంచిన శ్రీ ఫలమిచ్చుచుండు, వే
రేదును లేఁడె. యయ్యది ధరించు ద్విజప్రకరమ్ము నెల్ల, బూ
శదును లేఁడె. యయ్యది దరించెడు సత్పథమంగుఁ జూపఁగన్ .

ఒకప్పుడు హాస్యముగాని హాస్యముగూడ పుట్టుచుండును. ఇది సామాన్యముగా మాండలికభాషాభేదము వలనఁ గల్గును. కొన్ని ప్రాంతములలో భోజనము పెట్టు పూటకూళ్ళ ఇల్లక్కడ ఎంత యని యడిగినప్పుడు జవాబుగా "అటవో, గుడ్డుమ్మొకొని వేస్తారు" అందురు. ఇంకొ యొక్క రాదియాం ఘనుఁడు కర పెట్టకొనతా"రని యర్థమగును కొన్ని ప్రాంతములవారికి దుడ్డు అనగా డబ్బు అని యర్థము. పెద్దదుడ్డుకోనుకు,

కేసారని మాటుగా వంగుగా. దీనిలో హాస్యములేదు. కాని మాండలిక భేదముచే నర్థాంతరము విపరీతార్థము స్ఫురించినచో హాస్యకారణ మగును. ఇట్లే యొకమారొక లావాంటి స్త్రీ యొక కొంతబరువైన సామానుతో వాడవాళ్ళ రైలుపెట్టెకొరకు వెదకుచు త్వరగా పోవుచుండగా, రైలుపోర్టరొకండామెను జూచి. "ఆడవో అమ్మా, అక్కడ ఆడవాళ్ళు లావుగా వున్నా"రన్నాడు అంతులకామె చిన్నబుచ్చుకొని స్థలము లేకపోయినను దగ్గరున్న మొగవాళ్ళ పెట్టెలో నెక్కినది. ఇట 'లావు' పదమునకు 'చాలామంది'యని వాని యర్థము. కాని యామె తన్ను పరిహాసము చేసినట్లు భావించినది. ఇదీ భేదము.

ఒకే సందర్భమున, నొకే విషయమును వివిధ సంస్కార భేదములు గలవారు వివిధ రూపములుగ హాస్యమును వ్యక్తీకరింతురు. ఉదాహరణమునకు వైవాహికమైన విందు భోజనములలో భోక్తలు వడ్డించువారితో హాస్యము చేయుట పరిపాటియైపోయినది. ఈ విషయము నైషధమున నిట్లు వర్ణింపబడినది.

ఓమి యేమి యిదేమి మేలేమి యేమి —
మేఘవృష్టంబు కురియుచు మేలమాడె,
మేమి మేమేల తలయెయ్యె మేలమేల,
మేక మేకని పల్కవారు మిగులనగిరి.
పస్సరా మానికంబుల పళ్లెరముల,
బన్ని చంచలి కూర లేర్పడగ జూచి
పెట్టని పెండ్లి పెద్దలు పెనుము పెట్టం,
బెట్టుటకు నంగనలకును బలెదనవు.

ఇట్టి విందుభోజనము నే తిరుపతి వేంకటకవులు దమ శ్రీనివాస కళ్యాణములో నిట్లు వర్ణించినారు.

కొయి రాల్పవలెమి నీ తోటసోమి యెంటుం
దరచి యొక్కండు జేతం జరచె నొకడు.
పప్పుదిమ్మని దేక పరువరైతె దమితో
గనుని యొక్కండు దిట్టగడంగె నొకడు.
కూర్తిరావాలు వీరలని యెలుంగవె యంతుం
దెంచ నొక్కని చేతం దిగిచె నొకడు.
కొత్తిరావాలకన్న నధముండవే యంచు
మించి యొక్కని నిరసించె నొకడు.
తెమ్ము లేమవి కుయివెట్టి తెచ్చినంత,
కలదు పొమ్మని నొకని నవ్వులకు నొకడు.
నృపునితోం జెప్పి నేను నీ న్న మాని
పించెద నటంచు నొకని బెదరించె నొకడు.

నోళ్ళలోం గల పప్పు మెంక,
[illegible]మ్ముకు మిగులకుండం జెంబున నీనే
[illegible]కొల్పుచు లేదని,
దోస్నెలు బోర్లించె నొకండు గుండగ మెరయగా.

ఈ పెండ్లి విందుభోజనము స్త్రీల పాటలలోం గొంచెము విపరీతముగ వర్ణింపబడినది.

పల్లవి — విందు చేసినారు వియ్యాలవారింట
విందుమాట చెప్పితే — వింతగా దోచును ॥ విందు॥

1. చ. పప్పు ఉడకలేదు,
2. చ. అరటికాయ కూర,
3. చ. వియ్యపురాలు వచ్చి నెయ్యి వడ్డించింది.
4. చ. అప్పడాలు వడియాలు — అసలే కనపడలేదూ,
5. చ. మాట్లాడబోతే — పోట్లాట చేస్తారు ॥

ఈ విధముగ నేరకపు మనుష్యుల తరకముగ హాస్యమును వెలుగరించి యానందింతురు. కాని దుర్వ్యనికావ్య మెంత యసహ్యకరముగా నుండునో, యసభ్యహాస్యముకూడ నంతే వెగటు పుట్టించును. అయితే సమానమైన యంతస్తులోనివారికది బాగుగనే యుండును. స్త్రీల హాస్యములో కూడ గ్రామీణ సహజోక్తులు కొంచెము నాగరకతతోం గూడినవి యీ క్రింది రీతినుండును.

తేటికాభారమందున వెదురుటాకు,
కలికికోడల యెబ్బంగిం గలిగెం జెపుమ.
పలికి పలికించికొను మేమి ప్రౌఢవంటో,
అత్త నీ వీపు వలిమిడి యంటె నేమె!

ఈ విషయమె గ్రామ్యముగా వ్యక్తీకరింపబడినప్పుడిట్లుండును:

"కోడలా, కోడలా, కొడుకు పెళ్లామా —
కొడుకు కూరిలో లేదు కోక యెక్కడిది?
అత్తయా, అత్తయా ఓ అత్తగారా —
మామ ఊళ్లో లేడు మడ్డె లెక్కడివే?

వీధినాటకాలు సామాన్యముగా గ్రామాలలో నాడునప్పుడు పగలు పామరులైన స్త్రీ పురుషులు ముందు కూర్చుందురు. వారిని నవ్వించుటకు హాస్యగాడు ముతకహాస్యమును వాడక తప్పదు. వారికి సున్నితమైన హాస్యములోనుండు చమత్కార మర్థముగాదు...వారు దానిని మెచ్చుకొనలేరు. నాగరికుడగు విద్యావంతుడు గ్రామ్యహాస్యము నెట్లు మెచ్చుకొనడో యట్లే పామరుడుకూడ చమత్కారమును మెచ్చుకొనలేడు. కాన వారికి దగిన హాస్యము యక్షగానములందును, వీధినాటకములందును చోటుచేసుకొనినది. వీధినాటకములలో హాస్యగాడు ప్రవేశించి పై యుత్తరీయమును పమిటగా మార్చుకొని, స్త్రీవలె నభినయించుచు నిట్లు పాడును:

వెందుకే నాక మొగుడు — ముండ్రోలి గండడు ॥
వెందుకే నాకీ మొగుడు ॥
వోక్కొక్క యేకొడికి వొక గుడ్డ వేయిస్తే —
తలగుడ్డా లేదని తన్నుకుంటాడే ॥ వెందుకే ॥
హరి వీరి పుణ్యాన నబ్బాయి పుడితేను —
తండ్రి పేరూ పెట్టమని తన్నుకుంటాడే ॥ వెందుకే ॥

ఇట్టి హాస్యమే పామరులకు నచ్చి వారు మెచ్చుకొందురు.

నిత్య వ్యవహారములోం దలవని తలంపుగాంగూడ నొకప్పుడు హాస్యము ప్రత్యక్షమగును. ఒక గురువునకిద్దరు శిష్యులట. అందులో నొకడు నిత్యమును గురువుగారి కుడికాలును పిసుకుచు నుపచారము చేయువాడు. అట్లే రెండవవాండెడమకాలును పిసుకుచుండెడివాడు నియమముగా. ఇది శిష్యులిద్దరు చేసికొనిన నియమము. గురువుగారికి తెలియదు. ఒకనాడు గురువుగారి కుడికాలు పిసుకు శిష్యుండు రాలేదు. ఆనాడే యాయన కా కాలు నొప్పిపెట్టినది. ఎడమ కాలిని పిసుకు శిష్యుడా కాలిని పిసికి వెళ్ళిపోవుచుండగా వానిని

కుడి కాలుకూడ పిసుకమని చెప్పినాడు. అంత వాడు "వాడి కాలు నే పట్టుకొనండి" అన్నాడు. అందుల కతడిది వాని కాలు, కాదు. తన కాలురా యని యెంత చెప్పినను వినరాయించి "వాడి కాలు పట్టుకో మంటారేమి బండీ" అన్నాడు. ఇది గురువుగారికి చిరునవ్వు తెప్పించినది.

ఒక మారొక కోర్టులో సాక్షి దేవునిమీదుగా ప్రమాణము చేసి యంతా నిజము చెప్పతానని చెప్పి సాక్ష్యము ప్రారంభించి తన వయస్సు 34 సం॥లని తెలిపినాడు. అంత నెదుటిపక్షపు ప్లీడరు క్రాసుపరీక్ష చేయుచు రెండు సం॥ల క్రితము నీ వయస్సు 34 సం. లే యని ఫలానా కోర్టులో నీవు చెప్పినావా కాదా యని యడుగ, నతడు "అప్పుడొకమాట నిప్పుడొకమాట చెప్పతానా అండి" అన్నాడు. అంత సందలు పక్కున నవ్వినారతని సత్యసంధత్వమునకు. కావ హాస్యమనునది యే రూపములోనైనా, యెక్కడనైనా, నెవరి యందైనను, ప్రయత్నపూర్వకమైనది యంత సహజముగా నుండదు. కొందరేవో కొన్ని హాస్యరసవచనములను పట్టుకొని వానినే వివిధ సందర్భములలో ననేకసార్లు దొర్లింతురు. అవి మొదట వినునప్పుడు మనోహరముగా నుండును. కాని రెండు మూడు సార్లవే వినునప్పుడవి మొదలెంత వినోదముగా నుండునో, తర్వాత నవి యంత వికారముగా తోచును. కావ హాస్యమునకు సత్యత సందర్భ శుద్ధియు లేనిదే శోభించదు. మఱియు హాస్యరసము నప్పుడప్పుడు నంజుకొనదగినదే కాని, యాద్యంతము భుజింపదగినది కాదు.

వచన రచన - హాస్యము

19 వ శతాబ్దము చివరభాగమున కందుకూరి వీరేశలింగముగారి కాలమునుండి యాంధ్ర వాఙ్మయమున నొక నూతనయుగ మారంభమైనది. ఆంగ్లభాషాపరిచయ ప్రభావ మాంధ్రభాషపై బూర్తిగ నెఱపె నూత్న సారస్వతాభిరుచులను నెలకొల్పినది. సారస్వతలోకమునకు పద్యముకంటె వచనమే ఎక్కువ ప్రయోజనకారిగ దోచినది. ఆ వచనముకూడ దీర్ఘసమాసభూయిష్టమై, యలంకార రచనగల దీర్ఘవాక్యములతో గాక, సులభమైన శైలితో తేటతెలుగుమాటలతో సులభగ్రాహ్యమైన వచన రచన పరిగ్రహింపబడి యామోదింపబడినది. ఇట్టి వచనరచనా విధానము సమస్తమైన శాస్త్ర విషయ చర్చలకు, సారస్వత మీమాంసలకు, సాహిత్యశాఖలకు నవసరమని గుర్తింపబడినది. దానికి దారితీసి చూపినవాడు వీరేశలింగముగారే. వచన రచనతోబాటు సారస్వత రంగమున నూతనశాఖలు మొలకలెత్తినవి. అట్టివానిలో నవల రచన, నాటకములు ముఖ్యమైనవి. నవలలాంధ్రసారస్వతమునకు గ్రొత్తవి. ఇవి యాంగ్లభాషా ప్రభావ విలసితములు. ఆంగ్లదేశమున 18వ శతాబ్దమున వెలసిన నూతన సారస్వతశాఖ లీకాలమున నాంధ్రదేశమున మొలకలెత్తినవి. ఆంగ్లమున Oliver Goldsmith రచించిన Vicar of Wakefield అను నవల ననుసరించి వీరేశలింగముగారు రామచంద్రవిజయమును నవలను వచన శైలిలో రచించిరి. Jonathan Swift రచించిన Gullivers Travel అను పరిహాసపూర్వకమైన (Satire) గ్రంథము నాశ్రయించి "సత్యరాజా దేశయాత్ర"లను గ్రంథమును సంఘసంస్కార ప్రయోజనమునకై వ్రాసిరి. ఇందు మూలమున సనాతన మతాచారములు పరిహసింపబడెను. ప్రహసనములు నాటికలుకూడ నీప్రయోజనమునకొఱకే వీరేశలింగముగారుపయోగించుకొనిరి. ఇందుచే నిందలిహాస్యము గొందఱి మనస్సులను నొప్పిగల్గించి కటుహాస్యముగ పరిణమించినది.

వీరి సమకాలికులు చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహంగారుకూడ సంఘసంస్కారప్రియులైయుండియు, నా ప్రయోజనమునకై యంత కంకణమును గట్టుకొనక, సారస్వతవినోదమునకు నవలరచనను కొనసాగించి యాంధ్రసంఘమునగల లోటుపాటులను ప్రదర్శించి "గణపతి"యను చక్కని నవలను రచించిరి. గణపతి పరిహాసపాత్రమైన యొకపాత్ర. పోసరి, పోకిరి, మొద్దబ్బాయి వంటివాడు. వీని నాశ్రయించుకొని యనేకవిధములైన హాస్యరసప్రతిపాదకములైన సన్నివేశములు, సంఘటనలు, సమకూర్చి, కథలో ననేకమైన వంపులు, సొంపులును కల్పించి, సంఘములోగల యవకతవకలును, లోపములు నిందు చిత్రింపబడినవి. ఇందు చక్కని హాస్యము జీవము పోసికొనినది. లక్ష్మీనరసింహంగారి ఇతర రచనలలోకూడ హాస్యము సుమారుగా బాగుగనేయున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని హాస్యమున వీరు సిద్ధహస్తులని చాటినది "గణపతి"యే.

వీరితర్వాత పరిగణింపదగిన హాస్యరచయిత పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహముగారు. ఆంగ్ల సాహిత్యములోని స్పెక్టేటరు (Spectator) వ్యాసముల ననుసరించి తెలుగున "సాక్షి" యను పేరుతో వ్యాస రూపమున హాస్యరసమును ప్రతిపాదించిరి. సంఘమునగల యవినీతి, యహంభావము, మోసము, డాంబికము మొదలైన యనేక దుర్గుణములను దురాచార దురభ్యాసములను నిర్దాక్షిణ్యముతో, నిర్మొగమాటముగా విమర్శించి, వెక్కిరించి, వేళాకోళము చేసి పరిహాసముపాలు చేసిరి వీరు. వీరి వ్యాసములందలి హాస్యము కటువుగా గొన్నిచోట్ల మోటుగాకూడ నున్నది. సామాన్యముగా నాకాలమున ప్రబలియున్న సాంఘికలోపములన్నింటిని వీరు విమర్శించి యాక్షేపించినారు. వ్యక్తిగత దూషణనెక్కడను చేయలేదు. కావున వీరి వ్యాసములు గౌరవింపబడినవి. కాని వీరివ్యాసముల కాంగ్లభాషలోని స్పెక్టేటరునకు వచ్చిన సాహిత్యగౌరవముమాత్రము సిద్ధింపలేదు. కారణమేమన నాంగ్లమున ఎడిసన్, స్టీలు (Addison, Steele)ల శైలి మృదుమధురమై బహుసరళముగా నడచినది. సాక్షి వ్యాసముల శైలి ముతకబారి, వారి హాస్యమువలెనే కటువుగా తయారైనది. వీనిలో లాలిత్యము, మాధుర్యము తక్కువ. అందుచే వీనికి సాహిత్యగౌరవము రాదగినంతగా రాలేదు. పానుగంటివారి పౌరాణిక నాటకాలు సుప్రసిద్ధములు. వానిలోకూడ హాస్యరసము తగినచోట్ల జొప్పించిరి. కాని వీరి సాంఘిక నాటకాలగు కంఠాభరణము, సరస్వతి, వృద్ధవివాహము మొదలైన నాటకాలలో చమత్కారము; సంఘమునందలి ఛాందసాచారములు, దుర్నీతి మొదలైన వానిని నవ్వులపాలుచేసి వారు హాస్యరసమును కడు సామర్థ్యముతో పోషించిరి. హాస్యరసమును పరిపోషించుటలో వీరు కడుదక్షులు. ఆరసమునకు దగిన పాత్రపోషణమును, సన్నివేశ నిర్ణయమును, పాత్రోచిత వాక్చమత్కారమును నిర్వహించుటలో వీరికి సాటి యాంధ్రలో లేరని చెప్పవచ్చును.

"వదరుబోతు" వ్యాస సంపుటియు సాక్షి వంటిదియే. దీనిలో శ్రీ పప్పూరి రామాచార్యులు మున్నగు ముగ్గురి రచనలు గలవు. వీనిలో సునిశితమగు హాస్యము విద్యావంతులను రంజింపజేయును. దీనికి 'టాట్లర్' (Tattler) వ్యాసములు ఒరవడియుండును.

సాంఘిక దురాచారములను పరిహసించుచు నాటకములను వ్రాసినవారిలో గురజాడ అప్పారావుగారు సుప్రసిద్ధులు. వీరి కన్యాశుల్కము నెరుగని సాహిత్యప్రియుడుండరు. ఇది మొదట సంఘ సంస్కారదృష్టితో వ్రాయబడినను దీనికి సాహిత్యగౌరవ మెక్కువ సంప్రాప్తించినది. ఇందులో వస్త్వైక్యము తక్కువై, యే ఘట్టమున కాయంకమొక చిన్న నాటికగా నొప్పినది. ప్రారంభమున చిన్నదిగ వ్రాయబడినను నీ నాటకము క్రమక్రమముగా ప్రపంచింపబడి పెద్దది చేయబడినది. అందుచే దీని కౌదాత్యము పట్టినది. ఇందుహాస్యము పాత్రపోషణమునను, సన్నివేశములందును, భాషయందును, సంఘటన లందును చక్కగ నిర్వహింపబడుటచే నిది నాటక శిల్పమునకు వన్నె పెట్టినది. గుర్తింతినిపూవు మాసవలెనను చేయు ప్రయత్నమునందు కొన్ని యసందర్భములు గూడ తటస్థిల్లును. అట్టివానిలో గిరీశం పాత్ర యొకటి. వీరి పాత్రపోషణము విశిష్ట లక్షణములతో నొప్పి పాత్రలను సజీవముగ చేసినది. మరియు వీరిభాష పాత్రోచితముగ నుండుట హాస్యరసమునకు ప్రాణముపోసినది. గిరీశము, మధురవాణి, లుబ్ధావధానులు, బుచ్చమ్మయు మరవరాని వ్యక్తులు. కాని గిరీశమునకు మాత్రము సంఘములో స్థానము లేదు. వీడు దుర్భిక్ష భిక్షుడు గాగిన వాడు. వీడొక నీతి నియమము లేని పోకిరి. వీడు మాట్లాడుభాష యొంత సొంపైనదిగనెదో వీడి భావాలుగూడ నంతే వీడు వాడిన యాంగ్లాంధ్ర మిశ్రితభాష తాత్కాలికముగ నవ్వుపుట్టించిన నుత్తమమైన హాస్యరసము దీనివలన జనింపలేదు. అప్పారావుగారి యీ మిశ్రభాషాప్రయోగమే తర్వాతి నాటకకర్తలకు గొందఱికి మార్గదర్శకమై చౌకబారు హాస్యమును గల్పించి, శీఘ్రముగ మెప్పును పొందుటకు దోహదమైనది.

అప్పారావుగారితో పోటీకి నిల్వదగిన నాటకకర్త వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు; సర్వ విధములను గూడ. వీరి ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమును మరియొక యమూల్యగ్రంథ కౌరము హాస్యోత్పత్తికి రావుగారు సంఘసంస్కారప్రియులైతే, శాస్త్రిగారు సనాతనాచారపరాయణులు. రావుగారు వ్యావహారిక భాషాప్రియులైతే, శాస్త్రిగారు గ్రాంథిక భాషాభిమానులు. రావుగారు దేశభాషా కోవిదులైతే, శాస్త్రిగారు సంస్కృతభాషా పండితులు. ఇరువురు నాంగ్లభాషా పరిచయముగలవారే. ఇరువురును నాటక రచయితలే. కాని వీరిలో నొకరు ఉత్తరాదివారైతే మఱియొకరు దక్షిణాదివారు. రావుగారు కేవలము సాంఘిక విషయమునే నాటకీకరించగా శాస్త్రిగారు చారిత్రక విషయములకు స్వకపోల కల్పనలు చేసినారు. రావుగారు తమనాటకమున నాంధ్రాంగ్ల మిశ్రభాషతో హాస్యమును జనింపజేయగా శాస్త్రిగారు తెలుగు తురకపదములను కలిపిన భాషతో నవ్వును బుట్టించిరి. రావుగారు బాలవితంతువును, సంకర మతస్థుని ప్రవేశపెట్టగ, శాస్త్రిగారు చాకలవానిని, తురకవాళ్ళను, పిచ్చివానిని ప్రవేశపెట్టిరి. రావుగారు శుద్ధశ్రోత్రియునికి, లుబ్ధునికి ప్రవేశమీయగా, శాస్త్రిగారు, ప్రజ్ఞాధురీణుడైన మంత్రినీ, సార్వభౌముడైన రాజునను, కవిపుంగవునికి ప్రవేశమిచ్చినారు తమ నాటకములందు. రావుగారు కేవలము వచనముతో నాటకమును నిర్వహింపగ, శాస్త్రిగారు వచనముతోబాటు పద్యములను గూడ రచించిరి. ఇందువలన రెండునాటకములు నాంధ్రభాషలో దూర్పు పడమరలుగా పోయినను సమాన గౌరవస్థానములను సంపాదించుకొనినవి యాంధ్ర వాఙ్మయమున. దీనికి ముఖ్యకారణము కవుల ప్రతిభయే. తెలుగు తురకపదముల కలగాపులగము భాషతోడనే కాక, చాకలివాని వెకిలిచేష్టలతోడను, పిచ్చివాని యనుచిత వాక్యములతోడను, పసిప నవ్వుపాటి మాటలతోడను హాస్య రసమును పుట్టించినారు, నాటకమున శాస్త్రిగారు. ఈ హాస్యరసము వలన, కన్యాశుల్కమువలె లాఘవము చెందకుండ ప్రతాపరుద్ర మహారాజు, యుగంధర మంత్రి పాత్రలవలన, ప్రసిద్ధ చారిత్రక కథావస్తు స్వీకరణమువలన నాటకమున నుదాత్తగాంభీర్యములను నిలిపి మహానాటకలక్షణలక్షితముగ శాస్త్రిగారు చేసినారు. ఇందలి హాస్యము కన్యాశుల్కమందలి హాస్యమువలె సంఘమందలి వ్యక్తులను వెక్కిరించుటకు గూర్పబడినదికాదు. సాహిత్య శిల్పము కేర్పడినది మాత్రమే. పాత్రోచిత భాషాభాషణముల గూడినది హాస్యము. ఈ హాస్యము నాటకప్రధానకథయైన గంభీరోదాత్త విషయమును చారిత్రకాంశమునకును విశ్రాంతిగల్గించి వినోదమును కూర్పునదై యొప్పినది. అట్లని, నాటక కథాప్రవాహమున కడ్డుగా నిలిచి యౌచిత్యభంగమును గూడఁ జేయదు.

పాశ్చాత్యాంధ్రదేశములో వ్యాసములమునఁ గూడ హాస్యరసము నందజేయుట సాగినది. ఇటీవల కథానికలు, నాటికలు గూడ బయలుదేరి హాస్యము కురచినకు సాధనములైనవి. ఇట్టివంటి వానిని శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి భమిడిపాటి కామేశ్వరరావు గార్లు బాగుగ ప్రచారములోనికిఁ దెసకొని వచ్చినారు. శ్రీపాదవారివి గృహసంబంధమైనవి. భమిడిపాటివారివి సంఘములోని వికృతులకు చెందినవి. శ్రీపాదవారి హాస్యము కొంత ప్రయత్నపూర్వకముగా గల్పించినదా యనిపించును. భమిడిపాటి వారి హాస్యము బలాత్కారముగానుండి యొక టె విషయము నానుడుగా తయారగును. పాత్ర ప్రవర్తనలో వైవిధ్యము తక్కువ. హాస్యముకృత్రిమమై తెచ్చిపెట్టు కొన్నట్లుగా సన్నివేశము లుండును.

20 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున నాంగ్లభాషాప్రభావము తెలుగుపై బాగుగ పనిచేసినది. కళాశాలలోని యాంధ్రయువకు లాంగ్లమున Cervantes రచించిన Donquisote, Dickens వ్రాసిన Oliver Turist, Thackary రచించిన నవలలు మొదలైన వానిని చదివి యానందించి, వానిని బోలిన వాని నాంధ్ర వాతావరణమునకు నాచారవ్యవహారములకు సరిపోవునట్లుగ కూర్పవలెనని సంకల్పించిరి. తెలుగువారి సాంఘిక పరిస్థితియు, నాంగ్ల విద్యాభ్యాస లాభములును, విదేశీయాత్రా ప్రయోజనములను బాగుగ గురించి తిదను గుణముగా నొక వినోదమయ పాత్రను సృష్టించి హాస్యరసమయ నవలారచనకు బూనికొనినవారు మొక్కపాటి నరసింహశాస్త్రిగారు. పరిహాసపాత్రుని చేయుట కొక యమాయకుడైన ఛాందస బ్రాహ్మణకుటుంబములోని పల్లెటూరి యువకుని గ్రహించి వానిచే లండను ప్రయాణమును చేయించబూని ముఖ్య నవీన యానకతవకలు, ప్రమాదములు గల్పించి, యతని యజ్ఞానమునకు, నవివేకమునకు సంపజేసినారు శాస్త్రిగారు. లోక జ్ఞానములేని యీ పల్లెటూరివాడు తెల్లదొరలతోఁ జెప్పుకుండ ప్రయాణమొక గొప్పసాగరములుసఁ జేరి యుక్కడఁ బాపిన తిక్కిన్నిమున్న

యవివేకమును సారసాటుగ బ్రతిపాదించుచు బ్రతిసంఘటనలోను హాస్యమును పుట్టించినాడు. ఇంకొకవిధముగ చెప్పవలెననగా పార్వతీశము పాత్రయొక బుద్ధ్యస్పృంగుఁ డనవలె. అతనికంతయు క్రొత్తయే. ప్రతిదియు దనకు క్రొత్తవలసినదే. ప్రతిదానిలోఁ దన యవివేకము, నమాయకతయు ప్రత్యక్షమగును. కాని యితఁడు గణపతి యంత మొద్దబ్బాయిగ కనబడడు, గిరీశమంత తుంటరియు గాడు. ఇందులో మిశ్రభాషలవలన గలుగుహాస్యము గాని, వ్యంగ్యోక్తుల వలనఁ గలుగు నవ్వుగాని యుండదు. పవిత్ర సంఘటనలందు, సన్నివేశములందును పార్వతీశము చూపు నవివేకమువలననే నవ్వు గలుగును. అట్లు నవ్వించు సందర్భములు మాత్రము విశేషముగా నిందులోఁ గూర్పఁబడినవి. ఇదియే దీనిలో విశేషము మొత్తముమీద నాంధ్ర భాషలో నిది క్రొత్తరకమైన రచన యనుటచేతను, రచనయుఁ గూర్పును జాగ్రత్తతో నిర్వహింపబడుటచేతను జనుల యాదరమును బడసి కర్తకు కీర్తిని సంపాదించి పెట్టినది. ఇందొక వ్యక్తినిగాని సంఘమునుగాని వెక్కిరించినట్లుండదు.

క్రిందటితరమున కూచిపూడిభాగవతులలో వెంపటి వెంకట నారాయణ, యీతరమున నాటకరంగమున స్థానం నరసింహారావు గార్లు స్త్రీపాత్ర నభినయించుటకు స్త్రీల కుచితమైన వేషభాషల నందుకొనుటలో పెట్టి సమురులని పేరుగణించిరి, యీ కాలమున మధ్యతరగతి కుటుంబములలో గొంచెము నాగరికత గల స్త్రీల హావభావములు, మాటలపొందిక, మృదుమధురవాక్కులతో భర్తను మెప్పించు లక్షణము లన్నియు జీర్ణించుకొని, పుణికిపుచ్చుకొని వ్యాసియుంజకముగా స్త్రీస్వభావమును రచనలో బ్రతిపాదింపఁగల వారు మునిమాణిక్యం నరసింహారావు గారు. ఆసంగీతాటలన్నియు బలపరచుకొనినవారు వీరు. వీని మూలముగా కాంతంకథలను వల్ల తెల్పి యాబాలగోపాలము, స్త్రీపురుషులందరిని వశ్యముచేకొను హాస్యరచనాచాతుర్యమును సంపాదించినవారు వీరు. ఇవి చాల స్వాభావికములుగను, లలితములుగఁగూడ నుండును. కాని కాంతం భర్త మాత్రము బియే ప్యాసయినను తన భార్యకు తెలివితేటలలో క్రిందు చేయియై యవివేకిగా పరిగణింపును. ఇట్టి రిప్‌వాన్ వింకిల్ (Rip Van Winkle) వలె స్త్రీరాజ్యమున నధీనుడుగ నుండుగాని, యన్నియు సరసముగను, సమ్మతముగను సర్దుకొనిపోవును. సంసారములోఁ గల కష్టసుఖములను పంచుకొనుచు నిరువురు దంపతులు సరదాతో కాలమును గడుపుదురు. దంపతులు కొట్లాడుకొనినను పరస్పరానురాగము, పరస్పరగౌరవములను గలిగిన యమాయికమైన దాంపత్య సౌఖ్యమిందులోఁ బ్రతిపాదింపబడినది. కాంతముయొక్క మృదు స్వభావమునకు దగినట్లుగనే భావయుక్తికిపోయినది. ఈ కథలలోని హృదయాకర్షణత్వమునకుఁ గల కారణము భావములను మించిన సౌకుమార్యముగల భాషలలోనున్నదో, లేక భాషనుమించిన భావౌచిత్యములో నున్నదో నిర్ణయించుటకూడఁ గష్టమే. భాషయనఁగ శైలియు రచనయును కాదు. భావైక్యీకరణవిధానమని నా యుద్దేశము. ఇది కాంతం కథలలోని మాహాత్మ్యము. ఈ కథలను చదువు కొలది మనము నగవులు చెందని యువతీయువకులు గాని, వృద్ధదంపతులు గాని యుండరని నా తలంపు. ఇందలి భావములు, రచన హాస్యముగూడ నవ్యజమనోహరములై, సహజసుందరములై యనుభవింప దగినవి. ఇందు విశేషము కథకూడ నుండదు. కొన్ని సన్నివేశములు, సంఘటనలు చిత్రింపఁబడును. సుకుమారసుందరమైన స్త్రీజాతి చిత్రణ రచనలో బ్రతిబింబించును. ఈ కథలు హాస్యరసప్రతీకలై యలంకారము వంటివి.

కథలు వ్రాసి నవ్వించుటలో పేర్పొందినవారు చింతా దీక్షితులు, డి. వి. నరసరాజు, కొడవగంటి కుటుంబరావుగార్లు మొదలైనవారు కూడ మఱికొందరు గలరు.

వ్యామోహ నాటకము

కాని సామాన్యముగా ప్రతిహాస్యరచనలోని నాయకుడు అవివేకియో, సోమరిపోతో, మూర్ఖుఁడో, లేక వికృతలక్షణములు గల్గి పరిహాసపాత్రుఁడై నవ్వింపఁగల్గుట జరుగును. కాని యీ వికార లక్షణములు గాని, వికారచేష్టలు గాని, మాటలు గాని లేకుండ హాస్యరసమును పోషించుటకు సాధ్యముగ నటుల వాంఛ కారకులే లక్షణ గ్రంథములలో తెలిపినారు. ఇంతవరకు పరిశీలించిన గ్రంథజాలమందంతట నట్లేయున్నది, ఇందుచే వికారలక్షణములు లేకుండ హాస్యరసమును బ్రతిపాదింప వీలున్నదా, లేదా యనుభావముకూడ నప్పుడప్పుడు గలుగఁగలదు. ఈ సమస్యాపరిష్కారార్థముగ నొక చిన్న నాటక మిటీవల 1952 సం.లో వెలువడినది. కర్త విద్వత్కుటుంబములో జనించి, ఎం. ఏ. పట్టభద్రుడై, నటుడు, నాటకప్రదర్శనదక్షుడు గూడ నగువాడు. కొన విద్యాసంస్కారానుభవముల దు వారి తేజవ యువకుడు, రసజ్ఞుడుకూడ.

అతి బాల్యముననే దలిదండ్రుల ప్రేరణమున నొక పల్లెటూరి యందలి చిరుత వయస్సులో నున్న బాలికను పెండ్లిచేసుకొనిన తిర్వాతి కళాశాలలో విద్యనభ్యసించి, నవనాగరికుఁడైన యువకుడు, పాశ్చాత్య నవ్యనాగరకతాపరిసరములలో పెరిగి కళాశాలలో తనతోగూడ విద్య నభ్యసించుచున్న విద్యార్థినుల తళుకుబెళుకులు, నాచార వ్యవహారములు చూచి వ్యామోహితుడై, చిన్నప్పుడు పెండ్లిచేసుకొనిన పల్లెటూరిపిల్ల మోటుదనియు, నాగరకతాశూన్య యను నెపమున నామెను పరిత్యజింప నిశ్చయింపగా, నాతని వ్యామోహమును దీర్చి, యాతనికి సంతృప్తిచేసి, మరియొక నాగరక యువతియే యను భ్రాంతితో స్వభార్యనే పరిగ్రహించునటుల నాతనిని జేయుట నాటకమందలి యితివృత్తము. ఇందనేక చమత్కారములు కథాకల్పనమందు గలవు. కథానుగుణముగ యుగంధర మంత్రి తంత్రమువంటి తంత్రముకూడ నిందు గలదు. తనభార్య నేలినచో ధనము, నాస్తియు నిప్పించెదమని యెంతమంది బంధువులును, స్నేహితులును బ్రతిమాలి చెప్పినను వినక, వారితోఁ గలహించి, దుష్టుఁడనిపించుకొని, యతి నాగరికురాలగు పరస్త్రీ యను భ్రాంతితో స్వభార్యయగు సుశీలను రహస్యముగా బుద్ధిపూర్వకముగ లేదీసికొనిపోయి, చిన్నపట్టణమున సంతోషముతో సుఖజీవనమును జేసిన బుద్ధిమంతుఁడు కుటుంబరావీ నాటకమునకు నాయకుడు. ఈతని బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదమునకుఁ జక్కని చికిత్స చేసిన యుగంధర ప్రజ్ఞాధురంధురాలు, కళాశాలా విద్యార్థినియు, నవ్యనాగరికురాలును, నాయికయగు సుశీల స్నేహితురాలునగు మిస్ పారిజాతము. యౌవనవతి యగు భార్య జీవితమును భ్రష్టము చేయఁదలఁచుకొనిన కుటుంబరావును మరల తన భార్యను స్వీకరించు

పట్టులచేసి కుటుంబరావు కుటుంబము నుద్ధరించి, నిలువఁబెట్టుట యను మహోదాత్త విషయము ప్రసిద్ధమైన యాశయముగ గలది యీ నాటకము. స్వభార్యను స్వీకరింపుమని యెంతమంది నయమునను, భయమునను జెప్పినను వినక, తిరస్కరించి, యన్యసుందరియను భ్రాంతితో నామెను వెంటాడి, యామెకొంగు తగిలిన బంగారమని యంగలార్చి యామెకొఱకు దాస్య మొనర్చిన కుటుంబరావును తిలకించిన వారికి చిఱునవ్వు పుట్టకుండ నెట్లుండగలదు. ఈ కథలో నాదినుండి చివరవరకు నీ హాస్యరస విషయము ప్రధానమై యంతర్వాహినిగా సాగుచుండును. ఇందలి హాస్యము వికృతాకార వాక్చేష్టలవలన జనించినది కాదు. ఆలంకారికులు సెలవిచ్చినట్లు. వాక్చమత్కారములఁ గూడ నా హాస్యము పుట్టలేదు. చిత్ర విచిత్ర సంఘటన లిందంతకుఁ బూర్వమే లేవు నవ్వు దెప్పించుటకు. మిశ్రభాషాప్రయోగమున నొక్కచోట మాత్రము హాస్యము గల్గినను, ప్రధాన హాస్య విషయమున నీ సాధన ముపయోగింపఁ బడ లేదు. ఇట్టి యిందలి హాస్యము చమత్కార కథా కల్పనా చాతుర్యమున ప్రాణము పోసికొనినది.

ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమునకును వ్యామోహా నాటకమునకుఁ గొన్ని సామ్యములును, గొన్ని భేదములును గూడఁ గలవు. ప్రతాపరుద్రీయ నాటకమున రాజ్యభ్రష్టుఁడగు ప్రతాపరుద్ర మహారాజు నుద్ధరించుట మహోదారాశయము గాఁగా, వ్యామోహా నాటకమున కుటుంబభ్రష్టము గానున్న సుశీలా కుటుంబరావుల నుద్ధరించుట యను నవి పవిత్ర దారాశయమైనది. ప్రతాపరుద్రీయమున యుగంధర మంత్రి ప్రజ్ఞా విశేషము కాంక్షిత ఫలము సాధింపఁబడఁగా, వ్యామోహమున విద్యావంతురాలగు మిస్ పారిజాతము యొక్క బుద్ధివిశేషమువలన వాంఛిత ఫలప్రాప్తి సిద్ధించినది. ప్రతాపరుద్రీయమున సాధకుఁడగు మంత్రి యుగంధరుడు తన కార్యసాధనకొఱకు చివరకు వేషాంతరమున పిచ్చివాడుగ నటింపగా, వ్యామోహామున సాధకురాలగు మిస్ పారిజాతము, తన నానా రూప వేషములను నాయికయగు సుశీలకొసంగియు, చివరకు తురకబాబు వేషమును నటించెను. ప్రతాపరుద్రీయమున కార్యసాధన మహ్మదీయ రాజధాని ఢిల్లీ పట్టణమున జరుగగ, వ్యామోహామున కార్యసాధనము తమిళదేశమగు మద్రాసు పట్టణమున జరుగును. ప్రతాపరుద్రీయమున తెలుగు తురక పదములు మిశ్రితములై హాస్యము త్పాదింపఁగ, వ్యామోహామున తెలుగు తమిళపద మిశ్రమము హాస్యమును ఘటించినది. ప్రతాపరుద్రీయమున చాకలివానికి రాజా వేషము వేయింపగ, వ్యామోహామున పాచకస్త్రీకి విద్యావతి వేషము వేయింపఁబడినది. ఇంత సంబంధమున్న ని నాటకముల కర్తలు మాత్రము సంబంధము లేనివారగుదురా! తాతా మనుమల సంబంధము — పేరును నొకటే. వేదం వెంకటరాయ శాస్త్రిగార్లు.

ఇందలి కథ ప్రస్తుత కాలమునకు సంబంధించినది. పల్లెటూరిలో పుట్టి విద్యావిహీనయై నాగరకతాశూన్యయను మిషతో, చిన్నతనమున మేనమామకూతురగు సుశీల యను బాలికను పెండ్లి చేసికొనిన కుటుంబరావను యువకుఁడు బి. ఏ. ప్యాసయిన తర్వాత నామెను చేకొనక, చదువుకొనిన నారియొక యువతిని పెండ్లి చేసికొందునని యూహించిన విషయమును దెలిసికొని, బి. ఏ. ప్యాసయిన యామె (నాయిక) స్నేహితురాలగు పారిజాతమను నొక యువతి. యాతని పిచ్చికి దగిన చికిత్స చేయఁదలఁచి సుశీలకు తెలుసు తెలుసు ఫాషనులు చేయించి, నాలుగు ఇంగ్లీషు ముక్కలు నేర్పించి, తన పేరామెకు మార్చి పెట్టి కుటుంబరావు పోయిన క్లబ్బుకే పంపించి, యాతనికి సుశీలయొక నూతన విద్యావతియను భ్రాంతి గల్గించి, నామెను ప్రేమింపఁజేసి, చివర కామెను రహస్యముగా నతఁడు లేవదీసికొనిపోయి చెన్నపట్టణములో రిజిష్టరు మ్యారేజి చేసుకొని సుఖముగా నుండఁజేయుట యిందలి కథ. ఈ తంత్రాంగములో పారిజాతమునకు సూర్యారావను కుటుంబరావు మిత్రుఁడు కూడ సాయపడును. (ఇది 15 రంగములుగల్గిన 80 పుటలుగల 1/8 క్రౌను సైజులో ప్రేటు పైప్మరు టైపులో ముద్రింపఁబడిన చిన్న గ్రంథము. కాని యిందలి దృశ్యకావ్యశిల్పమును, హాస్యమును దీని నొక గొప్ప గ్రంథముగాఁ జేసినవి.) ఇందు నాటకాంశములను పంచ సంధులు చక్కగ కుదిరినవి. కథ స్వకపోలకల్పితమయ్యు నెక్కడను కుంటుపడలేదు. ఇందలి సమస్యా పరిష్కారము సహజ క్లిష్టమైనదైనను నిందలి వాక్యములును, సంభాషణలును పూర్వాపర వ్యాఘాతములుగాక చక్కగ యౌచిత్యముతోఁ గూర్పఁబడి గ్రంథకర్త ప్రతిభానైపుణ్యములు వేనోళ్ల చాటుచున్నవనుటకు సందేహము లేదు.

ఇందు 13 వ రంగమును, 18 వ దృశ్యమును పరమ ముఖ్యములైనవి. మిగిలినవన్నియు కథానిర్వహణకు మాత్రము పనికి వచ్చునవియే. 15, 17 దృశ్యములు రెండును తమిళ తెలుగు భాషా మిశ్రమము వలనఁ గూర్పఁబడిన హాస్య రంగములు. ఇందలి 13 వ రంగమున గర్భసంధియు 18 వ రంగమున నవమర్శ నిర్వహణ సంధులును నిర్వహింపఁబడినవి. ఇందు రెండవ రంగమున సుశీల తండ్రి సుబ్బయ్యగారి మిత్రుఁడగు రామయ్య కుటుంబరావును సుశీలను గ్రహింపుమని ప్రార్థించి విఫలుడగుట ముఖసంధిగా నిలచినది. ఏడవ రంగమున పారిజాతము సుశీలకు తన వేషమును వేయించి క్లబ్బుకు పంపి కుటుంబరావును మోహింపఁజేయుట ప్రతిముఖ సంధి యగును. అవమర్శసంధి చివర యద్భుతరసము, యథార్థమంతయు బయలుపడుటవలన నాయకుఁడగు కుటుంబరావు మూలమున ప్రతిపాదింపఁబడెను.

ఇందులో 13 వ దృశ్యములో నాటక చమత్కార శిల్పమును, సంగమాలమున గొప్ప హాస్యమంతర్వాహినిగా సాగుచుండ నిర్వహింపఁబడినవి. పారిజాత సూర్యారావుల ప్రయత్న మూలమున సుశీలా కుటుంబరావులు పార్కులో నొక చెట్టుక్రిందఁ గూర్చొని, పారిజాతమును భ్రాంతితో నామెతోఁ కుటుంబరావు ప్రణయ సంభాషణమును గావించుటయు, సుశీలను నిందించుటయు జరుగును. ఇందు చక్కని పతాకస్థానము (Dramatic Irony) లు దొర్లి యుత్తమ నాటక శిల్పముగా రూపొంది, కథా పరిణామమునకు చక్కగ తోడ్పడినవి.

కుటుంబరావు ప్రత్యక్షముగా సుశీల ప్రక్కనే కూర్చుండి మాట్లాడుచు "ఆ అమ్మాయిని (సుశీలని) ఇక ఎంతమాత్రం దగ్గర చేర్చుకోలేదు. ఆ వీధినే వెళ్ళను! అటు కన్నెత్తి చూడను" అని సుశీలతో చెప్పుచుండగా, సుశీల కేకొక చూచె, ప్రే

కుల కొంత నవ్వుపుట్టించును. సుశీల కుటుంబరావుతో "సుశీల ఫేస్ గా ఉందండి. నాలాగే ఉంటుంది చాలావరకు. దూరంలో నుంచి చూస్తే నేనేనని అనుకుంటుంటారు వాళ్ళు నాన్న మీద పోతే" (పుట 47) అని పలుకుటమూలమున చాలా చమత్కరింపబడినది. చిట్టచివరకు రామస్వామి కుటుంబరావుతో 'నా మేనకోడలు సుశీలయే' యని చెప్పినపుడు కుటుంబరావు మాటలు జ్ఞాపకము చేసికొని "ఆం, అన్నాను కాదూ, వాళ్ళిద్దరూ ఇంచుమించు ఒకేలా గుంటారని" (పుట 76) అని సమాధానపర్చుకొనినాడు. ఈ సన్నివేశ మొక 'కామెడీ ఆఫ్ ఎర్రర్స్' (Comedy of Errors) వలె తయారైనది. విజయవిలాసములో తాపసవేషములో నున్న అర్జునుడు ద్వారకలో సుభద్రతో మాట్లాడుచుండ నామె యాతని నర్జును నెక్కడ కంటిరని యడుగగా నతడు

"ఏమని చెప్పవచ్చు నొకయించుక భేదము లేక యాయనే
మేమయి యున్నవారలము సుమీ, వికచాంబుజపత్రలోచనా."
(విజయ II, 16[illegible].)

అను రీతి సన్నివేశము తయారైనది ఈ నాటకమున. సుశీల పైమాటలను బట్టి, ఆమాటలు విన్నతర్వాతగూడ కుటుంబరావు తనభార్యను గూర్చి సుశీలతో నే "నాకు నమ్మకంలేదు. మీరెక్కడ, అదెక్కడండీ! నా స్త్రీమకి కొంతేరం. ఈ ఎడ్యుకేషను, ఈ పాలిషు, స్టైలు, ఆ రెడ్డి, ఎన్లైటెన్మెంటు వస్తాయా? అకడమిక్ క్వాలిఫికేషన్, ఎక్స్పీరియన్స్ వీటితో సమానమా?" (పుట 47) అని యనుట వినుటంతెగా రసజ్ఞుడైనను నవ్వాపుకొనలేక యీ సన్నివేశ సంఘావవిధానమునకు ముగ్ధుడైపోవును. ఇదియే యీ నాటకమందలి యుత్తమమైన హాస్యమును గల్పించు కారణము. ఈ సన్నివేశమందలి సంభాషణము బహుజాగ్రత్తగా నిర్వహింపబడినది. సుశీల ప్రత్యక్షముగా తనభర్తను తన్ను పరిత్యజించు విషయమై యడుగదలచు కానిన సందేహనివారణ ప్రశ్నలన్నియు నడుగుటకు మంచి యవకాశము గల్గినది. కాని పరస్త్రీని తనభర్త ప్రేమించినాడని తెలిసికొనినపుడు సామాన్యముగా స్త్రీలందరు పొందు నసూయా ద్వేషములుగాని, భర్తలు దూషింపదలచు నుద్రేకముగాని పొందక, బహుజాగ్రత్తగా నెమ్మదిగ నుండి యాతని పూర్వపు భార్యయగు సుశీలపై దయాదాక్షిణ్యములు గల దానివలె ప్రవర్తించి యాతని మెప్పునుగూడ సంపాదించుకొనును. ఈ జాలి నన్నుగూర్చియనే యంట యొంతయు నుచితముగనే యుండును. అల్పభేదము సాదృశ్యమున నున్నను, ఈ సన్నివేశము భాసకృత స్వప్నవాసవదత్త నాటకమందు, తలనిండ ముసుగు పెట్టుకొని పరుండిన వత్సరాజును శిరోవేదనభారము నుపశమించు పద్మావతి యను భ్రాంతితో, నాతని శయ్యపై పరుండిన వాసవదత్త, రాజాకు చరింతలను విను సన్నివేశముతోడను, ఉత్తరరామచరిత్రమునందలి ఛాయాంకమున శ్రీరాముడు సీతకై పడు పరివేదనమును సీత చాటునుండి విను సన్నివేశముతోడను పోల్చదగినది. ఆ రెండు నాటకములందు పూర్వభార్యపై నాయకుల కభిమాన ముండగ, నీ వ్యామోహ నాటకమున పూర్వభార్యపై తిరస్కారము జూపును నాయకుడు. ఇంతే భేదము. ఈ మూడు నాటకములందుగూడ నాయకులకు యథార్థము దెలియక పోయినను నాయికలు మాత్రము ప్రత్యక్షముగా ప్రక్కనే యుండ నాయకుని యవస్థను చూచుచుందురు. ఇదియే వానిలోగల సాదృశ్యము. ఈ వ్యామోహ నాటకమున పూర్వభార్యయే దాగుట వగయు విచిత్రముగ నుండును. అట్లయ్యు నాటకతంత్రము చెడగొట్టకుండ ప్రథమభార్యను పరిత్యజించి కుటుంబరావు తన్ను వివాహమాడ దలచుట యధర్మమని సుకుమారముగా యాతనితో వాదించుచు, "తాను కుటుంబరావును వివాహమాడుట తన స్నేహితురాలైన కార్యము చేయుటయే యగునియు, నట్టి యధర్మము నతనిచే జేసికొనకుండ జేసినతర్వాత తిరిగి ఆమెముఖము మెల్లగ చూడగలననియు, చదువుకొనిన యాడవాళ్ళందరు నిలాగ చెయ్యగలరను నిందపాలు కానా" యనియు, సుశీల కుటుంబరావుతో వాదించి, యాతని గౌరవాదరములను సంపాదింపగల్గును. ఇందుచే నీ సన్నివేశము బహు ప్రసన్నమును, చమత్కారముగను, రసవంతముగను, హాస్యరసకరముగ నుండి, హాస్యపోషణముగూడ నాటకీయముగ నిర్వహింపబడినది. ఈ నాటకములో విశేష మిది. చూడండి కుటుంబరావు సుశీలతో నేమనుచున్నాడో:

కుటుంబరావు: 'నీవు నే ననుకొన్నదానికంటె కూడా చాల ఉత్తమురాలివి. నీలో ఇన్ని సుగుణాలున్నవని గ్రహింపలేక పోయినాను. నీ మాటలు వినేకొద్దీ నాకు నీమీద గౌరవం ఎక్కువవుతూ వుంది. నీవంటి సుగుణరత్నాన్ని సంపాదించుకోవడానికి నేను ఏ పాపమున్నా చేస్తాను. ఎంత అధర్మమున్నా చేస్తాను. నా భార్యతో నాకు స్నేహమే లేదు. పరిచయమే లేదు. నీ వెంత చెప్పినా అటువైపు నామనస్సు తిరగదు. నీవే నా దేవతవు. ఏమైనా సరే. నా ప్రార్థన కాలితో త్రోసివేస్తావా?... నీలో తప్పులేదు, నాదే తప్పు... నాకుమాత్రం నీవు కావాలి." అను మాటలు ప్రేక్షకులు ఒకచెవితో విని హాస్యమును, మరియొక చెవితో విని జాలియు పొందుదురు. సుశీలకూడ నాతనిమాటలు విని, ఒకవైపునుండి కోపహాస్యములును, మరియొకవైపునుండ లజ్జయు పొందగలదు. ఇదియే ఈ నాటకమున ముఖ్యమైన చమత్కారము. సుశీలగూడ లోలోపల నవ్వుకొనక యుండలేదు, ప్రేక్షకులవలె. మరియొకవైపు జాలియు పొందకుండ యుండలేదు. హైందవ యుత్తరరామచరిత్ర, స్వప్నవాసవదత్తలోని సన్నివేశములలో నాయకుని కొరకే నాయికలు జాలిపొందలేదా అనే యొక్కటెను. కాని ఇక్కడ కథలో నొక విశేషము. పై రెండు నాటకములలో నాయిక చనిపోయినదని నాయకుని భ్రాంతి. వ్యామోహ నాటకములో పూర్వభార్య వేరని భ్రాంతి. కుటుంబరావునకు పూర్వపు భార్యయు, ప్రస్తుతము ప్రేమించుభార్యయు నొకతెయగుటచే పై నుదాహరించిన కుటుంబరావు వాక్యములకు రెండువిధములైన భావములు ప్రేక్షకులకును. నాయికకును గల్గుటకవకాశము గలిగె ఈ నాటకమున. ఇదియే ఇందలి ముఖ్యచమత్కారము. ఇదే యీ నాటకమున నుత్తమమైన హాస్యమును పుట్టించుటకు ప్రధానకారణమైనది. పై కుటుంబరావు వాక్యములే నాటకమున పతాకస్థానములు (Dramatic irony)గా పరిణమించి విగళితవేద్యాంతరత్వమును గల్గించుచున్నవి ప్రేక్షకులకు. చివరకు సుశీలకు కుటుంబరావుతో "మీరు చెయ్యడం అధర్మమని మీరే ఒప్పుకొంటున్నారు. కాబట్టి తమ అధర్మాన్ని ఒప్పుకోవడమే సగం మార్గానికి రావడం.

మీ భార్య మీ వద్దకు వచ్చి మీరు ఆవిడను గ్రహించే పక్షంలో నేను మార్గం చూస్తాను. నా స్నేహితురాలి కోసం త్యాగం చేస్తున్నాను. మీ రిద్దరు ఒకటి కావటానికోసమే నేను మిమ్మల్ని వివాహం చేసుకొంటాను. మీరు ఒక కుటుంబం అయిన తరువాత మీ నిమిత్తం పారిజాతం మిమ్మల్ని వదలి ఆశ్రమస్వీకారం చేస్తుంది." అను మాటలలో ఎంతైనా వ్యంగ్యమున్నది. పై వాక్యములలో "మీ రిద్దరు ఒకటి కావటానికి......" అనుటకు బదులుగా "మీ మిద్దరము ఒకటి కావటానికోసమే నేను మిమ్మల్ని వివాహం చేసుకొంటాను." అని వ్యంగ్యార్థము ప్రేక్షకులకు స్ఫురించి మరల నవ్వకుండ నుండలేరు. ఈ విధముగా ప్రసన్నముగా, ప్రశాంతముగా కుటుంబరావుతో నిద్దరి భార్యలకు సంధి (రాజీ) కుదిరింది. ఇదియే యీ నాటకములోని గొప్ప చమత్కారము. మఱియొక విషయము. కుటుంబరావు మాటలవలన గలుగు ద్వివిధభావములు సుశీలకు స్ఫురించినట్లుగా, సుశీల వాక్యములలో గల వ్యంగ్యము కుటుంబరావుకు దోచదు. ఏలన కుటుంబరావు పూర్వపు భార్యయు, ప్రస్తుతపు ప్రేయసియు నొకతేయను తంత్రాంగము సుశీలకును ప్రేక్షకులకును దెలిసినట్లుగా కుటుంబరావునకు దెలియకపోవుటే. ఇదుచేతనే 18వ దృశ్యమున చివరకు కుటుంబరావు తబ్బిబ్బుపడిపోవును. అక్కడకు (Comedy of Errors) వలెను, కళాపూర్ణోదయమందలి నిజరంభా మాయారంభలవలెను, మరియొక సన్నివేశము జరుగును. కాని కళాపూర్ణోదయమునను, షేక్స్పియరు రచించిన కామెడి ఆఫ్ ఎర్రర్స్‌లోను మాయారంభ సత్యరంభలిద్దరును, రూపసాదృశ్యముగల సోదరు లిరువురు నుండిరి. కాని వ్యామోహ నాటకమున నా విధమైన కలత, చీకాకు పడనక్కర లేకుండ, నిద్దరు నాయికలు నొకరియందే సంపర్భపడుదురు. ఇందుచేతనే యీ నాటకము స్వప్నవాసవదత్త ఉత్తరరామచరిత్ర లందలి చమత్కారమును, కళాపూర్ణోదయము కామెడీ ఆఫ్ ఎర్రర్స్ లందలి చమత్కారము నుపయోగించి, వానియందుగల మాయలను, చికాకు కలతలు నిందులేకుండ ప్రసన్నముగ భాసించినవి. ఇది మరియొక విశేషము.

ఈ నాటకము చివరరంగము ప్రారంభమున రామయ్య మద్రాసు చింతాద్రిపేటలో నున్న సుశీలా కుటుంబరావుల యింటికు వచ్చుటతో నాటకకథ నిర్వహణముఖమును పెట్టి అంత్యముందయోగముగా నడిచినదుచు వచ్చినది. సంవర్భానుకూలముగా, సర్వము నెరిగిన రామయ్యగూడ కుటుంబరావుతో "నువ్వు ప్రబుద్ధుడివి గనక పెండ్లాండా అల్లమహాబలం వెంకట్రావుగారి కూతుర పారిజాతాన్ని లేవదీసికొని చక్కా వచ్చావు." అని పరిహాసపూర్వకముగా ఎత్తిపొడుస్తాడు. ఇది యెంతయు చమత్కారముగా విరసములో సరసము సాగినదైనది. అంతటితో చాలక రామయ్య "అల్లాడి పోతున్నాడు వెంకట్రావు. పాపం పెద్దవాడు. మింగా లేదు, కన్నూ లేదు. నాతోనే వచ్చాడు. హోటల్లో ఉన్నాడు. సాయంత్రం పిలుచుకొస్తానుగా ఇక్కడికి." అని దబాయించి కుటుంబరావును భయపెట్టి, తన్ను పూర్వ మేడిపించినందుకు కసి తీర్చుకొనుటలో యనువల్లతిని నేడిపించును. చెన్నపట్టణములో కుటుంబరావును కలుసుకొనుటకు గొంగదారిగా చేసిన యీ యుపక్రమణ. హాస్యములో హాస్యముగా నున్నది. కుటుంబరావును లొంగదీసుకొని వచ్చుటకిది యొక పై యెత్తు. అంత కుటుంబరావు సుశీల యుపదేశించినరీతిగా "నేను నా సొంత భార్యతో కాపురము చేస్తున్నానుగాని, ఎవరినిగాని వాళ్ళ యిష్టంలేకుండా, బలాత్కారంగా లేవదీసికొని రాలేదు. భగవత్ప్రీతిగా నేను ప్రేమించిన కన్యను వివాహమాడి సుఖజీవనం జరుపుతున్నాను. నాలో ఏ దోషమున్నూ లేదు. ఐతే సివిల్ రెజిస్ట్రేషను మ్యారేజి చేసుకున్నాము." అని వాంఛికముగా చెప్పిన జవాబులో పతాకస్థానము (Dramatic Irony) ధ్వనించుచున్నది. తర్వాత మ్యారేజి సర్టిఫికేటులో 'సుశీల' యని యుండుటను చూచి 'మా సుశీలేనా' అని లోపలికిపోయి యామెను చూచి పలకరించి కుటుంబరావుకు విస్మయము గలిగించును. ఇక్కడ యద్భుతరసమునకు తావునోసకినది. రామయ్య యేమియు నెరగనివానివలె "నేను ఈ మధ్య సుబయ్యాగారింటికి వెళ్ళలేదు. వెళ్ళింటే ఈ అమ్మాయి అక్కడ నాకు కనిపించి ఉండదు. నిజం తెలిసేది. అంచేతే గావును సుబ్బయ్య ఖంగారేమీ లేకుండా హాయిగా ఉన్నాడు. లేకపోతే కబురంపి ఉండేవాడు" అని అబద్ధమునుగూడ నిజమువలె మాటాడినాడు. ఇదంతా చూచి కుటుంబరావుకు విస్మయముతో రామయ్యకు మతిపోయిందని చెప్పసాగినాడు. యథార్థముగ కొతనికే మతిభ్రాంతి గల్గినది. తర్వాత వెంటనే పారిజాతము కుటుంబరావింటికి వచ్చి సుశీల తన స్నేహితురాలని చెప్పగా నతడు బిత్తరపోయి, "వాటీజ్ దిస్. నేను నిద్రపోతున్నానా, మేలుకొన్నానా? పారిజాతం కాదు సుశీల అంటాడు రామయ్య. ఈ మెవరో వచ్చి తానే మిస్. పారిజాతం. బి. ఎ. అని అంటుంది. వీళ్ళ మాటల ధోరణిచూస్తే అలాగే ఉంది. రెజిస్ట్రారాఫీసులోను, తన పేరు సుశీల నే యిచ్చింది. నన్నే మన్నా వెళాకోళం పట్టిస్తున్నదా, లేకపోతే ఇద్దరి పేర్లూ ఒకటేనా." అని కుటుంబరావాశ్చర్యపడును. ఈ యద్భుతరసమువనర్గసంధిలో చక్కగ కుదిరిపోయినది హాస్యనాటకలక్షణముగా సమన్వయింపబడినది. మరియు, కుటుంబరావు "ఇదేమిటో, ఇదంతా నా కేమి అర్థం కావడంలేదు" అంటాడు. అందులకు రామయ్య "అవున్నవుగా, నాకు మతిపోయింది, చిత్తచాంచల్యం, అని ఇందాకా అదే, ఆ బాపతే" అని మాట ఒప్పగించును. ఇంతలో సుబ్బయ్య వచ్చి యాశ్చర్యరసమును పూర్తిచేయును. అప్పుడు పారిజాతము సుబ్బయ్యతో "నేనిక్కడనే మద్రాసులో ఉన్నాను మామయ్యా, నా జాబులు మా నాన్నకి రెండుమూడు చేరలేదు. అంచేత ఖంగారు పడ్డట్టున్నారు." అని సమర్థించి జవాబు చెప్పును. అప్పుడు కుటుంబరావు తనలో "ఈ విడ మిస్. పారిజాతం. నేనిన్నాళ్ళు పారిజాత మనుకుంటూవచ్చిన నా భార్య సుశీలే" అనుకొని (Comedy of Errors) లాగాను, కళాపూర్ణోదయములో మాయారంభా, సత్యరంభల స్థితివలెను భావిస్తాడు. కాని యిక్కడ యొక్కటే రూపములో నిద్దరు వ్యక్తులు లేరు కాని, యొకటే వ్యక్తి రెండుపేర్లతో వ్యవహరించినది. అందులో నొకపేరు గలవ్యక్తి మరియొకరుగూడ నుండుటచే నిద్దరు వ్యక్తులు గూడ తయారైనారనే చెప్పవచ్చును. ఇది యీ నాటక

మందలి శిల్పచాతుర్యము. తర్వాత కుటుంబరావు ప్రకాశముగా, "అయ్యా, రామయ్యగారూ, ఇదంతా ఏమిటండీ. నాకేమీ అర్థం కావటం లేదు. మీరంతా మాట్లాడుకొని వచ్చి నా యింట్లో గల్లంతు చేస్తున్నారు. వాస్తవం చెప్తారా, లేదా?" అని ప్రశ్నముగా నడుగును. ఉక్కిరిబిక్కిరియగును. అప్పుడు రామయ్య "నీకు కావలసిన వస్తువు నీద ఉంది ...... అసలు వస్తువు నే పేరు మార్చి అమ్మే వర్తకుల్లాగ, నీ గృహలక్ష్మినే నీకు చూపించాము. నీకు పూర్తిగా నచ్చింది. పరిగ్రహించావు ...... ఏ పేరుతో వ్యవహరిస్తే నేమి" అని సమాధాన పరచినాడు. అంగులకు కుటుంబరావు సంతోషముతో "అదా సంగతి. ఫలమేమో ఉత్తమమేకాని, నేను మాత్రం పట్టె అపాత్రుణ్ణి. చేతులో వెన్న బెట్టుకొని నేతికి ముష్టి కెళ్ళాను" అని యనును.

ఇట్లే కళాపూర్ణోదయమున మణికంధరుని ప్రేమించిన కలభాషిణి శారదాశాప భయంబున నాతని పొందలేక, నలకూబరుని కొఱకు దాను నా యారంభ రూపమును పొంది, మాయానలకూబర వేషమున నున్న మణికంధరునే పొంది, చివరకు సత్యమును గుర్తించి,

శాపభయంబున నెఱుఁగఁగ
నీ పైకోరిక మరల్చి ధనపతి సుతు నే
పాపపువేళను జూచితి
నోపయి సొబగేను నతి కనుంగొనకుతిగాన్.
ఆ యుత్తీ తెఱయుఁ జెని ని
న్నే యేఁ బొందితిఁ దుదన్ వనిన్ మన భాగ్య
శ్రీ యేమని చెప్పుదు బహు
కోయినఁబూఁబొన్నునఁబను బోలికయయ్యెన్.

అనెను స్థితికి కుటుంబరావు కూడా వచ్చినాఁడు. చివరకు కుటుంబరావు నీతిపాఠముగా "వస్తుతత్త్వం తెలియక లోకంలో నాలాంటి మూర్ఖులు ఎందరు మోసపోతున్నారో, అందరికీ నీలాంటి సుశీల దొరకదు. రొట్టెవిరిగి నేతిలో పడింది" అని యనును.

కొంచె మెక్కువ తక్కువగా నిటి పన్నిదేశము నె షేక్స్పియరు దిన వింటర్సు టేల్ (Winters Tale) అను నాటకమున నాయకుఁడగు రాజు తన భార్యయగు హర్మియోని దోషారోపణము చేసి యరణ్యములలోఁ దిగవిడువ మంత్రికి నాజ్ఞాపించి, కొన్ని సంవత్సరములైన పిదప సత్యమెరిగి యామెకొరకై పశ్చాత్తాపమును జెంది విలపించును. సాధార్థమునకు మంత్రి యామె నరణ్యములో వదలక రహస్యముగా తన యొద్దనే కాపాడు చుండి, రాజు పశ్చాత్తాపమును విలాపమును గ్రహించి, జాలిచెంది రాణి ప్రతిమయను పేరితో నామెను నిశ్చలముగా నిలవఁబెట్టి రాజునకుఁ జూపి, యామె ప్రతిమను తాకవద్దని చెప్పి, రాజును కొంతసేపు వ్యాకులపెట్టి చివరకు వారిద్దరను గలుపును. ఇందు కూడ కొంత చమత్కారము చేయఁబడినది.

వ్యామోహ నాటకమునఁ బైనఁ జూపిన చమత్కారము తక్కని హాస్యమునకు నిదర్శనము ఇందు ముఖ్యరకమునకుఁ జెందిన హాస్యము గూడ ప్రతిపాదింపఁబడినది. రైలుసేవను వద్ద తమాష గాలీల సంకరభాషతోఁ జరిగిన సంభాషణ మొకటి. రెండవది కుటుంబరావు గృహము ముందు వేలను నౌకరు రామయ్యను పరిహాసము చేయు 17వ దృశ్యము.

రామయ్య : కుటుంబరావుగారుండడం ఇక్కడే నా!

వేలు : ఇక్కడె అట్టాంటివాళ్ళు ఒకరూ లేరండి.

రాము : ఈ ఇంట్లో ఆంధ్రులున్నారని ఆ అయ్యగారన్నారే. అల్లా ఆ కాఫీహోటలాయన.

వేలు : అది యేమి పితలాటమో, ఇక్కడంతా తెలుగు వాళ్ళుదా, ఆంధ్రవాళ్ళు లేదండి.

రాము : ఏమిటోయి ఆంధ్రులు వేరూ, తెలుగువాళ్ళు వేరూనా?..............అయితే ఈ యింట్లో ఎవరున్నారు. మొగళ్ళుంటే కాస్త పిలూ.

వేలు : మొగవాళ్ళా? నీకు కావలె. నేను మొగవాడుదా. బాగా చూడుమీ...... ఒకరు లేరు సామి. అంతా బయటపోయి ఉండారు. నేను కావలి ఉండాను.

రాము : కావలి ఉండావా! బిచ్చగుంటలేవా? అయ్యర్లు సాధారణంగా అబద్దాలాడరే.

వేలు : సర్దా, తెల్లవారితే ఆ అయ్యరు అబద్దాలు తప్పితే ఇంకోటి చెప్పదిలేదు. ఆయన ఒళ్ళంతా అబద్దాలండి...... అరె పోయ్యా నువ్వు నన్ను ఎగతాళి చేస్తావు. అదుగో తిరిగి చూడు నీవెనకాల నవ్వుతాడు.

ఈ సంభాషణలో తగు రీతి హాస్యమున్నది. కాని, "కావలి ఉండావా! బిచ్చగుంటలేవా" అని హాస్యము చేయుటూనఁట మాత్రము తప్పుగా నున్నది. ఇక్కడె నవ్వుపుటంగు. వేలు చేసే హాస్యమే మేలుగా నున్నది రాముడు చేసిన హాస్యము కంటె. 4వ దృశ్యములో కుటుంబరావు సూర్యారావుతో సుశీలను గూర్చి "ఆ పిల్ల ఇప్పటికి సూర్యాలోకనం చెయ్యలేదని రామయ్యే అన్నాడు." అని చెప్పగా సూర్యారావు "దానికి సూర్యాలోకనం ఉందో లేదో కాని, నీకు మాత్రం దాని అలోకనం దానికి మాత్రం నీ లోకమేనని విన్నాను" అనును. ఇందులో "ఆలోకన" "లోక" శబ్దాలమీద చమత్కరింపఁబడినది. ఈ హాస్యము బలవంతముగాఁ గూర్పఁబడినట్లున్నను కొంతవఱకు ఫరవాలేదు.

పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహముగారి కంఠాభరణ నాటకము హాస్యరసమయముగనే యున్నది. కాని దానిలోఁ గొన్ని యసందర్భములు, తికమకలు, వెక్కిరింపులు నున్నవి. వ్యామోహ నాటకమున నట్టివి లేక సరసముగా సరళముగా సంఘటన లున్నవి. దీనిలో నున్న భాష యాంగ్లాంధ్రమిశ్రమముగా నుండుట కళంకముగా దోఁచును. ఈ నాటకములో ముఖ్యమైన విషయము మాంగ్లభాషా పరిచయ వ్యామోహమే కనుక యది యుండుట యుచితమే యగును సందర్భమును బట్టి. కాని కన్యాశుల్కమునందు వలె నాంధ్రాంగ్లశబ్ద సాంకర్యముచే హాస్యరసమును ప్రతిపాదింప బూనుకొనలేదీ నాటకకర్త. ఇందుచే నది సహింపఁదగినదే. సూర్యారావును, రామయ్యయుపారి జాతిము పన్నిన తంత్రములో వారివాక్యములు హాస్యరస ప్రతిపాదకములేయైనవి. ఇవి కుటుంబరావునకు విస్మయము గల్గించి, యద్భుతరసమును పోషించునవైనవి కూడ. ఈ నాటకము మోదాంతనాటక (Comedy) మనఁదగును గాని ప్రహసన (Farce) మనఁగూడదు. ఆంధ్ర నాటక కళాపరిషత్తువారు సాంఘిక నాటకము కావలెనని కలల ఫలితమని దీనిని చెప్పవచ్చును.

మదనోత్సవమ్

శ్రీ ఆవంత్స సోమసుందర్

నాంది :

ఆమని బ్రతుకున పూచెను,
కోటి మోదోత్సవాల సుందరకుసుమముల్;
సీమలు, కోనలు, కొండలు——
సీమంతపు మిసిమి మీరి శ్రీల వెలార్చెన్!
అగ్రాంకురమ్ములందాశలన్నిటి కోసి,
మేసి కోకిల మదే కూసె నేడు!
గ్రీష్మాగతాతపశ్రీ విహారమ్ముచే
ఎలదేటి పిలుపేగు లెగిరె నేడు!
పూలయల్లుల దాల వంచు పూల చెక్కిలినొక్కి——
వలపించి పులకించె భ్రమరి నేడు!
కెంపలి రాగాన సంగడించెను కీర
వాణీ మయూరి రవాలు నేడు!
సొగసులారు పూలు, చుక్కలు, తావులు,
పులుగుమూకల రొదలు సొగసు లేలు,
వెలుగులాల వనలు, వలపుల కెరటాలు,
తోట గుబురుహోరు తోచె నేడు!
అడవులు, పచ్చికబీడులు,
శోకపు మార్చిన విధాన శోభించె; వలపుల్
ముడిచిన పూ పడతులవలె
ఎడవలె చివురించె పల్లవి తరువులకున్.

కాలాత్మ :

వన వసంత మధుర స్వప్న
భవన బంధనములు వీడి;
జనవాక్యములై ఉరికెను——
యువజన హృదయములు!
జ్యోత్స్నా పులకితయామిని,
మహోత్సాహ పికకామిని,
రసతుందిలమైన వసుం
ధర రాగోదయ మామని!
జాగున నను నేడే రంతు,
మ్రోగెను కోకిల కాకలి!
మీ కొరకే సిరిపించి——
కే సెక్కాలను లిఖరచెయు!!

ప్రపూత కిరణాదిత్యాను
ఉదయ భాగ్యమ్ములమరె——
మధాకరని కృపాహేల
కాపార సమీర మామె!
రండు రండు నరులారా——
గండుతుమ్మెద స్తోత్రక!
లెండు లెండు జీవన స్వ
ప్నాలి పండు కాల మిదే!!

కవి :

ఇదే ఋతువు మదీయ రస
హృది పొంగించేది;
ఇదే ఋతువు పికస్వామి
ఎద కదిలించేది;
ఇదే లలిత సంగీతో
త్సవముల నింపేది;
ఇదే లసత్ కవితా
వాహిని పొంగించేది;
ఇదే మధుర మధుపానము——
ఇదే హృదయ సంకాశము——
ఇదే మధుకర స్వనమ్ము——
ఇదే మరంద స్రవమ్ము——
ఇపుడే నే నాలపింతు
జీవన సంగీతము!
బ్రహ్మానంద స్వరూప
విహారోదరత్వమ్ము!
ఓహో మదనదేవా! నా
కామము పొంగతమ్ము!
ఓ వసంతఋతు రాజా!
హృదయాంజలి గొనుమ్ము!

ఇదే మనికి కామని—
కాముని కోలాహలము;
ఇదే ఉనికి కోమల
జంతరంగాళిరవము;
ఈ మధుమాసమ్మె—యెద ఎ
సందుల నెల విందు;
వంపు చెలియ మధురాధర
రాగ రేఖ కందు;
ఇదే ఋతువు మదీయ గాన
హృది పొంగించేదీ;
ఇదే ఋతువు పికస్వామి
ఎద కదలించేదీ!

చాతకం :

నీల విలయకాల మిప్పుడే తొలగెనా ?
చల్లతనముపోయి—ఉల్లమార్చు ?
ఇది వసంత ఋతువు ఏగుదెంచెను పోలు.
నాదు హృదికి సమరనాద మగుచు!
చటుల సీహార హార సంచయము క్రేల—
గగన గళసీమలో తారకాళి వెలసె—
జలద మాలిక లలవోక చదల కదల—
వెతల పోకార్చు నవతటిల్లతలు మెరసి!
దేహ మడలించుకొనను నందేహ వార్థి
గళము వికసించబోదు మంగళము రాదు;
శ్రావ సమూహములు రేగె; ధాత్రి రగిలె—
పికగళమ్ముల కాహళుల్ పెచ్చురేగె!
విలయ మిదియె, నృత్యవిన్యాస మిద్దియే—
చలన మణచు క్రూరసమయ మిదియె!
కొండగుహాంతరాల కొనప్రాణములైన
నిల్పుకొందు సృష్టినియతి కలిగి !!

పికస్వామి :

మన బ్రతుకుల కిది హోలీ !
మన తలపుల కిది మోళీ !!
వలపుల తొలకరి పాటలు...
చెలిమి మిటారపు తోటలు;
కోరిక తలిరాకు విందు—నేడే నాకు;
భారములు తొలంగు హాయి నేడే నీకు !

మరంద మవిరళ ధారా—
స్నపిత స్వాదు విహారీ !
రావె సఖీ—మధుపాయీ;
వాసంత సురభిళము తేవె!
రావె సఖీ—మధుపాయీ!
మత్తస్వాంత చకోరీ !!

వికచ గళద్గళ సన్నాదమ్ముల—
ప్రకట మధుక్వణ విన్యాసమ్ముల—
నను పాలించవె మనోహారీ!
విగళిత గళ మధుంహారీ!
విచలిత హృదుల మనోజ మనస్వీ;
ప్రసరిత కోమల గాన సరస్వతి!
కొసరి కొసరి కోరిక సత్తావులు—
విసరి విసరి వినిపించిన నవ్వులు;
ఎలమావులు చివురించిన గుసగుస
లేనాగా ప్రియులారా రావే!
మన తలపుల కిదె మోళీ!
మన బ్రతుకుల కిదె హోలీ!!

ప్రసవమంజరి :

మధుర మధుర మరందాల—నిషజే జేజే!
విధుల విషాదాలగాద్ను—లెపుడూ రావే!
మసృణ మధుఝరీ—రావె!
విసృత శుభకరీ—తేవె!
రావె, రావె — మధుకరీ!
తేవె, తేవె — శుభకరీ!
వలపుల తొందరల మనసు—దోబూచులాడెనో?
తలపుల ఒత్తిడితో మెరుమై రేయము మరగెనో?
కొండగాలి ఈదురులో—దురుసుతనం హెచ్చెనే!
చేడియ మోదుగనీడల—రాగరసము పంచెనే!
రావె, రావె — ప్రియంకరీ!
తేవె, తేవె-శుభంకరీ!!

మధువ్రతం :

చల్లని తెల్ల వెన్నెల సోకెను ప్రణయారాధ మై-
పల్లవపాణులు హారతులిచ్చిరి ప్రసవస్తబకములన్!
మత్తువాసనల నెగజిమ్మినదే రాధామాధ్వికము-
కుత్తుకనిండా తేనె పోసినది కోమలి ఝుంబనము;

చలిత సరోవర తరంగములు ముద్దిడెను పంకజములు—
మలయ పవన విచుల చెంగలించెను మృగమద పంకములు;
కలనాదమ్ముల ఎలనాగలతో తోట మొకలె పులకించెన్.
విలసంతిల క్రొవ్విరులమరిపములు తరిమెను సురభిళముల్.

గులాబీ :

దక్షిణపుగాలి తో తెంచి తగుల ధృతుల
చిక్కు విడదీసి ముస్తాబు చేయుచుండె;
కాని యిపుడేల నా హృదయాన భీతి
క్రమ్ముకొనుచుండె పెనుపిపాదమ్ము భతి!
ఎవరో గుసగుస లేవో
ముసిమినలెన్ తోచి, ముగ్ధమోహన కాంతుల్
విదళించుచున్న రీతిగ
చెదరెను భవితవ్య ధులు చేతన కాంక్షల్!
అదె మనోహరమార్దవ హాసరేఖ,
అదియె హేమంత కామినీ హృదయసీమ;
అదియె మృగశీర్ష సౌమ్యసంపద కవాట
హాటకమ్మది శృంగార నాటకమ్ము!

కవి :

మారలు నవవసంత మదే —
అగుపడెం చెరి!
తగాలు విగులు కన్ను లెత్తి—
మరులు గొల్పెనే!
ఓహో రండు పథికులార—
అహో రండు భ్రమరములార
రహో వనాంతర సీమల
సుహాసములు చేకొండు!
క్రతమ్ముద వీడి పిలిచె
పికి వివ్వనములు!
సుధాకరుడు నవోత్పలిని
కపోలముల గీరెన్!
లోకము నవ్యాలోకవ
రసకావ్యమ్మాయెన్!
తరుణీ హృదయోద్యానము
కగ్గా పుతమాయెన్.
తేరలు, అచ్చరలు—పుడమికి
పరువు లెత్తినారో?
నగలు విరహాలాపాలు—కడ
తేర్చి నవ్వినారో!
సకల జగజ్జీవులార—
వికల హృదయ మేల, లెండు!
అదే మదను డవతరించె
నోహో విరులార రండు!

పలిత ప్రతి :

చిరతరానంద సుఖమయ స్నేహవీచి
శిశిరమే నాకు హృదయ వాంఛిత ముచితము!
మాఘ ఫాల్గుణ మాస సంజనితహాస
మృగల శృంగార తల్పమ్ము మిథునములకు!,
నాకు ముక్తి నొసగి, చేకూర్చె సౌఖ్యమ్ము
బాధలేని బ్రతుకు బాట లొసగి;
నావ రీతి జీవనానంద యాత్రలో
మనసు వెలుగ జేయు మమత తేఁది!

మయూరి :

వసంత విలాస హేలీ—
హసంత వికాస వల్లీ!
హసన్ముఖాల కోకిలీ—
సన్మరీచి రింఛోలీ!
పులకిత హృదయ విభావరీ—
చలత్ చలిత మానసభ్రమరీ!
రండు, రండు—శారి, కీర!
తెండు విలసిత సుమాళిన్.
విధుగ విలాసము వలగు లెండు!
మధుమాస వికాస సురాళిన్.

మాకందం :

ఇదె వసంత మిదే సుఖాంత
విపుల హాస సుమసమ్!
ఇదే స్వప్న మిదే స్వర్గ
సుఖాస్వాద సమరమ్!
ఇదె వసంత మిదె స్వాగంగ
క్వణిత హాస రాగమ్;
ఇదె ప్రమోద మిదె వినోద
మిదె మరంద నాట్యమ్!
ఇదె గోకుల బృందావన
మిదే ప్రణయ రాజ్యమ్!

ఇదె రాధాకథూళి హృద
యోత్సవ నవ తేజమ్!
ఇదె రసాల మిదె సుమాళ
మిదె మరంద సారమ్;
ఇదె మయూర మిదె చకోర
మిదె ధరణి లాస్యమ్!

మాధవి :

వికాసిత వసంత తరుణ యామినీ —
చుంబిత పుంకిత రాగ తరంగిణి!
విపుల పరిమళ భాస తటిన్స్మ్రణి —
శుభ్ర విహాయస వీథీ విహారిణి!
నేటి రేయి రావోయీ, సఖా—మధుకరా!
రాగరసము చిందితి నోయీ—శుభంకరా!
తోట విడిది క్రీనీడలో కైసేసితిరా —
పాటల గంధిని యొయ్యారము దాచితిరా!

రాగలత :

ఈ మునిమాపున —
నా కనుపాపల —
ముసురుకొను నెన్నో రూపములు;
పాయని తలపుల —
తీయని గొంతులు —
ముసురుకొను నెన్నో కోరికలు;
తీయని మాపుల —
ఏవో రూపులు —
పూవుల తీవల ఊరికలు;
పాటల పాయలు —
తోటల మాయలు —
మునగకొను నెన్నో చోద్యములు;
ఉత్సుక గుండెల —
హత్తిన మాటలు —
ఈమునిమాపుల మునరుకొనెన్;
ఈ మునిమాపున —
ఆమని రాగము —
మూగెను నీరవ శకలముగా;
తామర కొలనుల —
మూగిన హంసలు —
రేగిన భావ పరంపరలు;
పూసిన కొమ్మల—
పూవుల చిమ్ముచు—
ఊగెను కోర్కెల కిరణములు;
కిరణాప్లుతముగ—
అరుణోదయములు—
సురుచిర హాస మయూఖములు;
తలిరు జొంపములు—
వలపు తొందరలు—
తెలిసి హాసముల బరపెన్;
ఈ మునిమాపుల—
ఆమని తూపుల—
తారానివహము తోచెన్:
ఈ మునిమాపున—
జీవన యామిని—
కనుసైగ లెన్నో చూపెన్;
ఈ మునిమాపున—
నా మని వాకిట—
మదన మనోహర స్పందనముల్!

రసాలం :

మదన విక్రాంతోత్సవ స్ఫూ
ర్జితములైనవి భూరుహాల్;
తోచె లోకము సర్వమున
ఘనవిజయ భేరీ నాదముల్;
కుసుమ లాస్యచ్ఛురణ చారణ
ప్రణయ లంపటా రక్తికల్;
వనములే—కవనములుగా
సుమ శరుని భవనములై;
కోమలీ జనకపోల ద్యుతి
సిందూర రాగ పరాగమై;
మృదు మృదంగ ధ్వనుల గతులకు,
కాహళుల కలనాద కళలకు,
దుందుభీ పటహాది ధ్వాన శ్రీ
కలస్వన మంజు నిక్వాణ గానమై;
అశాంత మధుర తరంగమై...
విశ్రాంత లలిత లవంగమై...

అశోకం :

ఉల్లములు సంఫుల్లమై, లో
కమ్ము లానందామృతములై
జీవములై సంజీవ కౌతుక
భావనా సమ్మోద తుందిల
సాంద్ర సౌరభమై; రుచి
రాసవాంజలులై; మనోరుచి
హార రసిత మంజరులై;
అభయ ముద్రాకలితమై;
కుసుమోత్సవోజ్జ్వలమై; శో
భారమమై! సౌందర్యమై!

చంపకం :

మధుర మధుకరనికర
గాన ఝరులకు సొగయు —
పవనపోన్మిషిత ప్రసూనాళి నాట్యమై!
స్రవిత మకరంద రస శీకర విలాసమై;
ప్రవిమల స్నిగ్ధతర
ప్రణయ స్వరూపమై;
ఘోషవతి కలనాద మానసామృతమాయె!
నా బ్రతుకు పరిమళించినది నీ దయవలన —
వేడుకొందును మదన దేవా!...నీ కీర్తి
పాడుకొందును వసంతాన!...రాగరస
వార్ధుల తేలియాడెద సంతసాన!!

మధువ్రతం :

క్షణక్షణ ప్రవర్ధితము —
సుఖస్ఫూర్తి శుభప్రదము —
ఉద్యాన వనాంతరాత్మ
చిత్రవర్ణ శోభితమ్ము!
తరుణ తరణి కిరణ నివహ
కదుష్ణ పరిచుంబితమ్ము;
సరోరుహ ద్యుతి హారమ్ము;
ఇంద్ర చాప యష్టి భతి
సముద్విగ్న మానసమ్ము —
పులకిత నవమాలికా
లతా కుడుంగము పోలెను;
పుష్పరజమె దుమారమై
ముకుళిత వకుళముల చేరె;
పల్లవ ప్రవాళాధర
కవ్ర కామిని నవ్యాన
కలిత చర్చరీ ధ్వానము —
జలధరాసదృశమాయె!
ఆర్ద్రీకృత గిరి సానువు
లందు చేరి మార్దవమున —
పటవాస చూర్ణ పంకమాయె!

విరహిణి :

చుక్కలు రాలిన కన్నీరా? మది
క్రొక్కడి దీ యిరు లత్తగువు?
ఆశల మోపిన ఆకసమా? ఇం
కేల దురాగత మ్రాకశయము?
భూజము లెత్తిన ధ్వజమ్ములా?
మనసిజ చాప నిబద్ధములా?
లలిత శుభ్ర పద రుచిరములా? నన
లేల హృదయముల చీల్చెదవి?
కోటుల పాటల పొదరిండ్లా? ఇం
దీటుల మ్రోతలె వినిపించెన్!
పుప్పొడి రేపిన దుమారమా? ఇం
కేల విమ్రదవ కులికెదవి?

కవి :

ఈ మదన సంరంభ మీ మహోత్సవము,
ఇటులనే యిటులనే సాగించుకొనుము;
ఈ పురాజగతి కభయము లీయవోయి—
ఈ వసుంధరకు మంగళము కూర్చుము దేవ!
విధురాంధతమః పటలి దూరీకృతముల్ బొనర్చి
మరల మరల నాగృహాంగణద్వారము తెరవనిమ్ము!
బాధా సంక్షుభిత కఠిన మహాయుధ స్వరూపాల
వ్యర్థ మొనరించి సుఖ శాంతు లిమ్ము వసంతమా.
విగత మోహ నాశా! నవజగతీ సంకాశా!
దరహసితాశా! మదనా! ఉన్నతుడా! శ్రీకరుడా!
చైతన్య వశంకరుడా! సౌందర్య స్వరూపుడా!
రారమ్ము దేవా! ఈ వసుమతి పాలింపుమోయి!!

భరతవాక్యం :

భ్రాంతిలోకనమ్ము వమ్ము-శాంతి మనోహరి సుమ్ము
నేడె లెమ్ము, నేడె లెమ్ము-కాంతి రేఖ కనుము, గనుము
ఇదె జీవన మహానంద సుఖసంపద చేకొనుమా!
ఈ వసంత మహోత్సవమె చిర శాంతి ప్రసాదనము.

నవభారత రాజ్యాంగం: స్థూలపరిశీలన

శ్రీ చిత్తజల్లు వరహాలరావు

స్వాతంత్ర్య సముపార్జనానంతరం భారతదేశం సాధించిన ఘన విజయాలలో ఒకటి భారత రాజ్యాంగచట్ట నిర్మాణం. భారత రాజ్యాంగ నిర్మాణ పరిషత్తు ప్రథమసమావేశం 1946 డిసెంబరు 9 వ తేదీన జరిగింది. 1949 నవంబరు 26 వ తేదీతో రాజ్యాంగ రచన పూర్తి చేయబడింది. ఈ రచనలో అత్యంత ప్రధానమైన పాత్ర నిర్వహించిన వ్యక్తి, స్వర్గీయ డాక్టరు అంబేడ్కరు. మన రాజ్యాంగం 1950, జనవరి 26 వ తేదీన అమల్లోకి వచ్చింది. 1947 ఆగస్టు 15 వ తేదీ, 1950 జనవరి 26 వ తేదీ యివి రెండూ, స్వతంత్ర భారత చరిత్రలో సువర్ణాక్షరాలతో వ్రాయదగిన చారిత్రాత్మక ప్రాధాన్యంగల దినాలు.

భారతదేశ పరిస్థితులకున్నూ, ప్రజల తత్వానికిన్నీ, తగినట్లుగా ప్రపంచమందలి ప్రజాస్వామ్య రాజ్యాంగాలలోని ప్రధాన విశేషాలను స్వీకరించి మన రాజ్యాంగ నిపుణులు నవభారత రాజ్యాంగాన్ని రచన చేశారు. ప్రధానంగా ఈ రాజ్యాంగ రచనకు తోడ్పడినవి— అమెరికన్, బ్రిటిష్ ఐరిష్ రాజ్యాంగాలు, అమెరికన్ రాజ్యాంగంలోని పౌరస్వత్వ హక్కులకు చెందినభాగం; బ్రిటన్‌లోని పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వపద్ధతీ, బ్రిటిష్ ప్రభుత్వంచే మనదేశంలో ప్రవేశపెట్టబడిన 1935 చట్టం; మన రాజ్యాంగ రచనకు కొంతవరకు దోహదం చేశాయని చెప్పవచ్చు.

స్వాతంత్ర్యం, సమానత్వం, సౌభ్రాత్రం, న్యాయం, మన సర్వతంత్ర స్వతంత్ర ప్రజాతంత్ర రిపబ్లిక్‌కు మూల స్తంభాలని, రాజ్యాంగమంటుంది. ప్రస్తావన (ప్రియాంబుల్) ద్వారా విశదమవుతోంది. ఇండియన్ యూనియన్‌లోని పౌరులందరిలో, యిష్టపూర్వకంగానూ చట్టబద్ధంగానూ ఎన్నికలలో ప్రకటించిన అభిప్రాయం మీద ఆధారపడిన ప్రజారాజ్యంగా భారతదేశం రూపొందాలన్నది మన రాజ్యాంగానికి ప్రధాన ప్రాతిపదిక.

రాజకీయ చైతన్యం, విషయ పరిజ్ఞానంగల వివేకులగు ప్రజల అభిప్రాయంమీదనే ప్రజాతంత్ర విజయం ప్రధానంగా ఆధారపడి వుంటుంది. ఒక దేశంలోని ప్రజలను, వారి సంస్థలను, పాలక పాలితుల చపలచిత్తవృత్తులచేగాక చట్టబద్ధంగా పరిపాలింపవలెనన్న, ఆ ప్రజలు తమ ప్రభుత్వ కార్యకలాపాలను, నిర్వహించేందుకు ఒక ప్రాథమిక చట్టాన్ని అమల్లోకి తీసికొని రావాలి. రాజ్యాంగ చట్టానికి విధేయులై దాన్ని గౌరవించి, దాన్ని నియమ నిబంధనలను శిరసావహించుటే, ఆ దేశ పౌరులు నిర్వర్తించవలసిన పవిత్ర విధ్యుక్తధర్మం. ఇదే పౌరునికీ రాజ్యాంగ చట్టానికీ వుండే నిరంతర ముఖ బాదరాయణ సంబంధం.

పురాతన గ్రీకుదేశ చరిత్రలో, ప్రపంచ ప్రఖ్యాత తత్వవేత్త అగు సోక్రటీసు రాజ్యాంగచట్టం ప్రకారం, నాటి ముష్కర ప్రభుత్వం విధించిన మరణశిక్షను స్వాగతపూర్వకంగా అనుభవించేందుకైనా సిద్ధపడ్డాడు గాని, ప్రాణరక్షణకై మోసంచేసి కారాగృహం నుండి పలాయనం చేయటానికిమాత్రం విముఖత్వం చూపించాడు. దీన్నిబట్టి ఆ మహావ్యక్తి రాజ్యాంగ మూలసూత్రోల్లంఘనం ఎంతటి హీనకృత్యంగాని నేరంగా పరిగణించాడో స్పష్టం. ఒక దేశ రాజ్యాంగంలో అన్యాయ శాసనాలుంటే, అవి ప్రజల శాంతియుత పురోగతికి ప్రతిబంధకమై యడుగడుగునా అడ్డుతగులుతాయి. అట్టి శాసనాలను చట్టబద్ధమగు ఆందోళన ద్వారానే మార్పించాలి. ఇలాంటి రాజ్యాంగబద్ధమగు పోరాటాన్ని చేసిన వ్యక్తులు బ్రిటిష్ చరిత్రలో కోకొల్లలుగా కన్పిస్తారు. రాజాజాన్ నిరంకుశ పరిపాలనకు వ్యతిరేకంగానే, మాగ్నాకార్టాఅను పేరిట స్వాతంత్ర్య ప్రదానపత్రాన్ని బ్రిటిష్‌ప్రజలు సాధించారు; అక్రమ ఒకటైన పన్ను విధింపుకు వ్యతిరేకంగా జాన్ హాంప్డన్; నిర్హేతుకంగా వ్యక్తిని అరెస్టుచేసే జనరల్ వారెంటుకు వ్యతిరేకంగా జాన్‌విల్కీస్; ఐరిష్ కేథలిక్కుల రాజకీయ విమోచనకు పాటుపడ్డ డేనియల్ ఓకానెల్; బానిసల విముక్తిని సాధించిన అబ్రహాంలింకన్ చరిత్రలో అమరులు.

ఏ ప్రజాస్వామ్య ప్రభుత్వానికైనా, రాజ్యాంగం ప్రాథమిక చట్టం. (Fundamental Law.) ఒక రాజ్యముయొక్క ప్రభుత్వాన్ని పరిపాలించే ప్రాథమికశాసనాల సముదాయాన్ని రాజ్యాంగమని వ్యవహరించవచ్చు. (A constitution is a collection of fundamental rules and regulations according to which a state is to be governed.)

ప్రపంచంలోని రాజ్యాంగాలను రెండుభాగాలుగా విభజింపవచ్చు.

1. లిఖితపూర్వక రాజ్యాంగాలు; లిఖితపూర్వకం కాని రాజ్యాంగాలు.

2 రిజిడ్ రాజ్యాంగాలు; ఫ్లెక్సిబిల్ రాజ్యాంగాలు.

3. యూనిటరీ రాజ్యాంగాలు. ఫెడరల్ రాజ్యాంగాలు.

4. పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వపద్ధతి అమల్లోవుండే రాజ్యాంగాలు; ప్రెసిడెన్షియల్ ప్రభుత్వపద్ధతి అమల్లోవుండే రాజ్యాంగాలు.

ప్రపంచంలో బ్రిటిష్ రాజ్యాంగమొక్కటే "వ్రాయబడని" రాజ్యాంగం. అలా అన్నంతమాత్రాన, బ్రిటిష్‌ప్రజలకు రాజ్యాంగ మూలసూత్రాలే లేవని అనడంగానీ; అలా అవగాహం చేసికోవడం గాని శుద్ధతప్పు. అప్పుడప్పుడు పార్లమెంటులోనూ, బ్రిటిష్‌రాజుల చేత ఆమోదింపబడిన, మహాస్వాతంత్ర్య ప్రదానపత్రం (Magna carta 1215); హక్కులపత్రం; (The Petition of Rights-1628); హెబియస్ కార్పస్ చట్టం; (The habeas corhus Act-

1679); ఆంగ్లజాతి స్వాతంత్ర్యానికి మాగ్నకార్టా పిదప అంతటి ప్రధానమైనదైన బిల్ ఆఫ్ రైట్స్-1689; అర్ధశతాబ్దం పైగా, (1721-1763 వరకూ) ఎన్నో అంతరాయాలను, ఉపద్రవాలనూ ఎదుర్కొని అభివృద్ధిచేయబడిన కేబినెట్ ప్రభుత్వపద్ధతి; జాన్ విల్ కీస్‌ను జనరల్ వారెంటుద్వారా అరెస్టు చేసినప్పుడు అలాంటి వారెంటు వ్యక్తిస్వాతంత్ర్యానికి విరుద్ధమని కోర్టు ఇచ్చిన తీర్పు; 1832 పార్లమెంటు ప్రాతినిధ్యానికి సంబంధించిన ప్రథమ సంస్కరణల చట్టం; రహస్యపుబాలెట్ చట్టం; ఇత్యాదిచట్టాలు, ఆనవాయితీలు, సంప్రదాయాలు, ఇవన్నీ కలిసి బ్రిటిష్ రాజ్యాంగం రూపం దాల్చుతూ, వాటిద్వారా నేటి ఆంగ్లప్రభుత్వం పరిపాలింపబడు తున్నదని మనం గుర్తించాలి.

బ్రిటిష్ రాజ్యాంగమొక్కటే లిఖితపూర్వకంగాని రాజ్యాంగం. మిగతా అమెరికన్, స్విస్, కెనెడియన్, ఐరిష్, సోవియట్, ఫ్రెంచి, ఆస్ట్రేలియన్ యిత్యాది రాజ్యాంగాలు లిఖితపూర్వకాలు. సవరణను ప్రతిపాదించి ఆమోదించుటకు ఏ రాజ్యాంగంలో మిక్కిలి కష్టసాధ్యమో, అలాంటి వానిని రిజిడ్ రాజ్యాంగమనీ; సవరణలు ప్రతిపాదించి సులభసాధ్యంగా ఆమోదించుటకు వీలున్న దానిని ఫ్లెక్సిబిల్ రాజ్యాంగమనీ అంటారు, అమెరికన్ రాజ్యాంగం రిజిడ్; బ్రిటిష్ స్విస్, భారతరాజ్యాంగాలు ఫ్లెక్సిబిల్. రాజ్యపరిపాలనాధికారం, కేంద్ర రాష్ట్రప్రభుత్వాలమధ్య ఏ రాజ్యాంగం ప్రకారం పంపకమై విభజింపబడునో, అట్టిదాన్ని ఫెడరల్ రాజ్యాంగమనీ, రాజ్యాధికారమంతా ఒకే ఒక కేంద్రప్రభుత్వం హస్తాల్లో వుంటే, అలాంటి దానిని యూనిటరీ రాజ్యాంగమనీ అంటారు. అమెరికా, సోవియట్ రష్యా, స్విట్జర్లాండ్, కెనడా, ఆస్ట్రేలియా యిత్యాది దేశాలలో ఫెడరల్ రాజ్యాంగంపద్ధతి అమల్లో వుంది. బ్రిటన్, ఫ్రాన్సు, ఇండియా వంటి దేశాల్లో యూనిటరీ రాజ్యాంగం అమల్లో వుంది. అయితే, కొంతమంది రాజ్యాంగనిపుణులు, మన రాజ్యాంగాన్ని, ఫెడరల్ రాజ్యాంగమనిఅంటారు. ఈవిషయంలో భేదాభిప్రాయాలున్నాయి.

నవభారత రాజ్యాంగం లిఖితపూర్వకమైనది; సవరణలు ప్రతిపాదించి ఆమోదింపజేయుటకు సులభసాధ్యమైనది; రాజ్యాంగం ప్రకారం కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య అధికార పంపిణీ జరిగినప్పటికీ, మన రాజ్యానికి (State) ఇండియన్ యూనియన్ అను నామకరణం చేయుటంవల్ల, మనది తప్పకుండా యూనిటరీ రాజ్యాంగమే. మన రాజ్యాంగంలో ప్రతిపాదింపబడిన రాష్ట్రీయ స్వయం పరిపాలనాధికారం ఛాయామాత్రమే. దేశానికి సంబంధించిన సర్వాధికారం కేంద్రప్రభుత్వంలో కేంద్రీకృతమై వుండడమే, దీనికి కారణం.

ప్రస్తావన

నవభారత రాజ్యాంగ చట్టం, ప్రస్తావనతో ప్రారంభించబడింది. ఈ ప్రస్తావన రాజ్యాంగనిర్మాతల భావాలనూ, వాంఛలను, సాధించదలచిన లక్ష్యాలను స్పష్టపరుస్తోంది. "భారత ప్రజలము మేము, ఇండియాను సర్వతంత్ర స్వతంత్ర ప్రజాతంత్ర రిపబ్లిక్‌గా నెలకొల్పుటకూ, పౌరులందరికి ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ, న్యాయాన్ని; భావ, భావప్రకటన, విశ్వాస, మత స్వాతంత్ర్యాలనూ; సమానమగు అవకాశ ప్రతిపత్తులను చేకూర్చుటకునూ; పౌరులందరిలోనూ వ్యక్తిగౌరవాన్ని, జాతి ఐక్యతను అభివృద్ధి చేయునటి సౌభ్రాత్రాన్ని పెంపొందించుటకు తీర్మానించుకొని, 1949 నవంబరు 26-వ తేదీన మా రాజ్యాంగ పరిషత్తులో ఇందుమూలంగా ఈ రాజ్యాంగాన్ని ఆమోదించి శాసనం చేసి స్వీకరించాం." ఈ ప్రస్తావన రాజ్యాంగములోని నాలుగు ప్రధాన లక్ష్యాలను వివరించుతోంది.

1. అంతర్గత, బహిర్గత స్వాతంత్ర్యములను కలిగిన సర్వతంత్ర స్వతంత్ర రాజ్యమై, ఇండియన్ యూనియన్ ఉండాలి. (Sovereign)

2. దేశమందు ప్రజాతంత్ర ప్రభుత్వం నెలకొల్పబడాలి.

3. వంశ పారంపర్యంగా వచ్చే రాచరికం గాక, ప్రజలచే లేక ప్రజాప్రతినిధులచే ఎన్నుకోబడ్డ వ్యక్తియే భారత రిపబ్లికునకు అధిపతిగా వుండాలి.

4. వ్యక్తి గౌరవాన్ని, జాతి ఐక్యమును పటిష్ఠం చేసేందుకు వ్యక్తులమధ్య సౌభ్రాత్రాన్ని నెలకొల్పాలని, రాజ్యాంగము నిర్దేశించింది.

పౌరస్వత్వం

భారత రాజ్యాంగంలో అత్యంత ప్రధానమైన భాగాలలో ప్రాథమిక హక్కులకు (Fundamental Rights) సంబంధించిన భాగం ఒకటి. తన హక్కులను కూర్చి వివరించబడిన యీ భాగంపై ప్రతి పౌరుడు నిరుపమానమగు శ్రద్ధాసక్తులను కేంద్రీకరించాలి. రాజ్యానికి (State), వ్యక్తికి మధ్యనుండే సంబంధబాంధవ్యం; ప్రభుత్వాధికార వ్యక్తిస్వేచ్ఛల సమన్వయం; ఇత్యాది విషయాలు అత్యంత ప్రధానమైనవి. ప్రభుత్వం ఏ పౌరుని విషయంలోనూ జాతి, కుల, మత, లింగభేద, జన్మస్థానాలు కారణంగా, లేక వాటిలో దేని కారణంగానైనా, యెలాంటి వివక్షతను చూపకూడదని, రాజ్యాంగమందలి 15-వ సూత్రం స్పష్టపరుస్తోంది. వాక్, సభా, మత, ప్రార్థనా, అంతఃకరణ, పత్రికా స్వాతంత్ర్యాలను పౌరులకు రాజ్యాంగం గ్యారంటీ చేసింది. అయితే, ఈ హక్కులను రాజ్యభద్రతకు భంగం వాటిల్లనంతవరకే, పౌరులు కలిగివుంటారు. ప్రభుత్వాధికారానికీ, స్వేచ్ఛకీ మధ్య, నిరంతరం ఘర్షణవుంటూ వుంటుంది. ప్రభుత్వం ఆపోలీసు, రక్షణబలాలద్వారా అత్యంత విశాలము, శక్తివంతమగు అధికారాన్ని చెలాయిస్తుంది గాబట్టి, అలాంటి అధికారంబారినుండి వ్యక్తి స్వేచ్ఛని రక్షింపవలసిన అవసరం ఎల్లప్పుడూ వుంటుంది. ఈ విధమగు రక్షణను పౌరునికి కల్పించునదే, ప్రాథమిక హక్కుల బాధ్యత.

మన దేశంలో తరతరాలనుండి కొంతమంది వ్యక్తులు, అంటరానివారుగా, అస్పృశ్యులుగా, పరిగణింపబడారు. వారిని సంఘదూరులుగా చేయడం జరిగింది. వారికి కనీసమగు సాంఘిక న్యాయంకూడా ప్రసాదింపబడలేదు. అలాంటివారికి, మనరాజ్యాంగం సాంఘిక న్యాయం కలుగజేయ సంకల్పించింది. ఈ విషయం, ప్రస్తావనలోనే స్పష్టీకరింపబడింది. ఏ పౌరుడు కూడా, జాతి, మత, కుల కారణంగా షాపులలో, పబ్లిక్ హోటళ్ళలో, వినోదశాలలలో,

ప్రకటించేందుకు వ్యక్తిస్వేచ్ఛ వుండదాలని, పబ్లిక్ ఫ్రీవుల్లు, బావులు, స్నానఘాటికలు, సమావేశస్థలాలు, మున్నగువాటిని ప్రతి వారూ ఉపయోగించుకునే హక్కున్నదనీ, చాటిచెప్పింది. తర తరాలుగా, కులతత్వం, అస్పృశ్యత, అధిక, అధమ, కులముల క్రింది వర్ణభేదంలాంటి సాంఘిక దురాచారాలవల్ల, తక్కువ వర్ణస్థులు, ప్రధానంగా హరిజనులు అసంఖ్యాక కష్టనష్టాలకు గురయ్యారు. అందువల్ల, అట్టి కష్టాలనుండి, వారిని తప్పించేందుకు, రాజ్యాంగం సాంఘిక న్యాయాన్ని పరిపాలనకూ ప్రసాదించింది. వ్యక్తిగౌరవాన్ని జాతిఐక్యమును, వ్యక్తులమధ్య సౌభ్రాత్రాన్ని పెంపొందజేయాలనే మహత్తరయత్నానికి, రాజ్యాంగం కలుగజేయదలచిన సాంఘిక న్యాయం అనుగుణ్యంగానే వుంది.

వ్యక్తికి, ప్రైవేటు ఆస్తిని కలిగి వుండడానికి, ఆస్తిని ఆర్జించడానికి, అన్యాక్రాంతం చేయడానికి, రాజ్యాంగం హక్కునిచ్చింది. ఒకవేళ, ప్రజాయోగక్షేమం దృష్ట్యా, ప్రభుత్వం వ్యక్తిగతమగు ప్రైవేటు ఆస్తిని, స్వాధీనం చేసికొన్నప్పుడు, ఆ వ్యక్తికి, నష్టపరిహారాన్ని తప్పక యివ్వాలని శాసించింది. వ్యక్తులను అమ్మడం, వెట్టిచాకిరీవంటి నిర్బంధ పూడిగపుపద్ధతులు నిషేధింపబడ్డాయి. అలాగే, అస్పృశ్యత నిషేధింపబడ్డది.

రాజ్యాంగం యీ ప్రాథమిక హక్కులను గ్యారంటీ చేసినపుడు, వాటిని వ్యక్తిగానీ, సంస్థగానీ, ప్రభుత్వంగానీ, అపహరించేందుకు లేదా అమలుపరచ నిరాకరించినప్పుడు, ఆ ప్రాథమిక హక్కులను అమలుజరుపుటకు, సుప్రీ కోర్టు, హైకోర్టువంటి ఉన్నత న్యాయస్థానాలకు అధికారమివ్వబడింది. వ్యక్తులు, సంస్థలు ప్రభుత్వం పౌరుని పౌరసత్వహక్కులను, వ్యతిరేకంగా ప్రవర్తించినప్పుడు హెబియస్ కార్పస్, మాండమస్, ప్రొహిబిషన్, కోవారంటో, సెర్షియోరారి, అనబడు రిట్టులద్వారా వాటపై కోర్టులో దావావేసి రాజ్యాంగం తమకు భద్రపరచిన హక్కులను సాధించవచ్చును. ఈ రిట్టులన్నిటిలోనూ. హెబియస్ కార్పస్ రిట్టు వ్యక్తిస్వేచ్ఛని పరిరక్షించు ఉక్కు కవచంలాంటిది. ఈ రిటునకు ల్యాటిన్ భాషలో "వ్యక్తిని రప్పించుకొనవచ్చును" అని అర్థం. క్రీ. శ. 1660_1685 వరకూ, ఇంగ్లడును పాలించిన రెండవ ఛార్లెసు, ఏ కారణం చూపించకుండా, చిత్తంవొచ్చినప్పుడల్లా యిష్టంలేని వ్యక్తులపై దొంగకేసులు బనాయించి జైలులో వుంచుతుండడంవల్ల. వ్యక్తి స్వతస్సిద్ధ స్వేచ్ఛను రాజరిక నిరంకుశంనుండి రక్షించేందుకు 1679 లో కెవలియర్ పార్లమెంటు ఈ చట్టాన్ని ఆమోదించింది. దీని ప్రకారం. ఏ వ్యక్తిని విచారణలేకుండా అక్రమంగా జైలులోవుంచుట చట్టవిరుద్ధం. ఎట్టి ఆలస్యం చేయకుండా, [illegible] నేరాన్ని విచారించి, తీర్పు చెప్పేందుకు [illegible] ప్రభుత్వం. లేక ప్రభుత్వోద్యోగులు, నేరారోపణలు [illegible] తీర్పు లేకుండా ఏ వ్యక్తినైనా, జైలులో వుంచితే ఈ రిట్టును ప్రయోగించవచ్చు. అలాంటి వ్యక్తిపై మోపిన నేరం త్వరగా కోర్టుముందు విచారణకు తెచ్చుటయే దీని వుద్దేశ్యం.

ప్రభుత్వం తన అధికార పరిమితులను హద్దుమీరి, వ్యక్తుల [illegible] ప్రవర్తించినప్పుడు, [illegible] ఆ హక్కులను [illegible] ఆదేశిస్తూ కోర్టు ఆదేశాన్ని [illegible]

[illegible]" (సమాజం) అంటారు. ప్రభుత్వానికి గాని, దాని సంస్థలకు గాని, కోర్టు యిచ్చే ఆదేశాన్ని మాండమస్ అని పిలుస్తారు. ప్రభుత్వంగాని, ప్రభుత్వోద్యోగులుగాని, ఒక వ్యక్తిని శిక్షించదలచుకొనేటప్పుడు [illegible] కారణాన్ని చూపించమని వారిని కోర్టు ఆజ్ఞాపించడాన్ని "[illegible]వారంటో" అంటారు. ఈ రిట్టులలో ఏదైనా ఒకదాన్ని ఉపయోగించుకొని, ప్రభుత్వంవల్లగానీ, దాని సంస్థలవల్లగానీ, వ్యక్తులచేతగాని తనకున్న ప్రాథమిక హక్కులలో, ఏ ఒకదానికైనా అపాయం సంభవించిందని అనుకొన్న వారెవరు, తనకు జరిగిన అన్యాయానికి పరిహారం పొందుటకు, న్యాయస్థాన సహకారాన్ని కూడా సంపాదించవచ్చును.

కేంద్ర ప్రభుత్వం - దాని సంస్థలు

ప్రభుత్వమనగా శాసన నిర్మాణ (లెజిస్లేచర్), కార్యనిర్వాహక (ఎక్జిక్యూటివ్), న్యాయాధికార (జ్యుడీషియరి) వర్గాలు. ఈ మూడు వర్గాలు సమ్మిళితమై పరిపాలన సాగించు వ్యవస్థను గని [illegible]. రాజ్యానికి(State), ప్రభుత్వానికి(Government), మధ్య చాలా వ్యత్యాసం వుంది. రాజ్యంయొక్క నాలుగు ప్రధాన లక్షణాలలో ప్రభుత్వం ఒకటి మాత్రమే. 1. జనాభా; 2. భూభాగం; 3. ప్రభుత్వం; 4. సార్వభౌమాధికారం; అను ఈ నాలుగు లక్షణాలు రాజ్యానికి వున్నాయి. ప్రభుత్వానికి, రాజ్యానికీ మధ్య వుండే తేడాను గుర్తించకుండా వుంటే, ఫాసిజానికి అంకురార్పణ జరిగి, వ్యక్తి స్వాతంత్ర్యము, స్వేచ్ఛ, ప్రజాస్వామ్యం, మట్టిలో కలిసిపోతాయి. దురదృష్టవశాత్తు, పాశ్చాత్య రాజనీతి శాస్త్రవేత్తలైన ప్లేటో, హాబ్స్, రూసో, హెగెల్ లాంటి వారు, యీ వ్యత్యాసం గుర్తించలేదు.

రాష్ట్రపతి

భారత రాజ్యాంగంలో రూపొందించబడిన కేంద్ర ప్రభుత్వం, దానియందలి వివిధ సంస్థలను పరిశీలింతాము. భారత రిపబ్లిక్ అధిపతికి, రాష్ట్రపతియని, అధ్యక్షుడని పేరు. రాజ్యాంగం ప్రకారం సర్వాధికారం (overeign authority) యీయనకు విహితమైవుంది. 53-1 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం భారత ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహక వర్గాధికారం యీయనకే వుంది. దీన్ని యీయన స్వయంగా గాని, లేక తనక్రిందనున్న ప్రభుత్వోద్యోగుల ద్వారా గాని, అమలు పరుస్తాడు. ఇండియన్ యూనియన్‌లోని రక్షణ బలాలకు కూడా ఈయనే అధిపతి.

పార్లమెంటుకు చెందిన ఉభయసభలలోని సభ్యులూ, రాష్ట్ర శాసనసభలలోని ఎన్నికైన సభ్యులూ కలసి ఏర్పడిన ఎలక్టోరల్ కాలేజి, భారత రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుణ్ణి ఎన్నుకొంటుంది. ఈ ఎన్నికలో, అల్పసంఖ్యాకవర్గాలకు కూడా స్థానముంటుంది. దామాషా ప్రాతినిధ్య పద్ధతి ప్రకారం, సింగిల్ ట్రాన్స్‌ఫరబుల్ ఓటు ద్వారా యీ ఎన్నిక జరుగుతుంది. ఎన్నికల వివాదాలు [illegible] ప్రకారం, సుప్రీమ్ కోర్టుయొక్క అభిప్రాయాన్ని [illegible] రాష్ట్రపతి [illegible] ఎన్నికలు [illegible] అభ్యర్థి [illegible] ఎన్నికైనట్లు ప్రకటింపబడతాడు.

రాష్ట్రపతి పదవీకాల పరిమితి ఐదు సంవత్సరాలు. ఆయన మరణంవల్లనైనా, రాజీనామావల్లనైనా, పార్లమెంటు అభిశంసన తీర్మానాన్ని ఆమోదించుటవల్లనైనా, ఈ కాలపరిమితి ముందుగానే రద్దుచేయబడుతుంది. 35 ఏండ్ల వయస్సు గలిగి, లోక్‌సభకు ఎన్నికోబడేందుకు అర్హుడైన ఏ భారతీయుడైనా ఈ పదవికి అర్హుడే.

పార్లమెంటులోని ఉభయసభల్లో, ఏ సభలోనైనా, ఆయన సభ్యుడు కాకపోయినప్పటికిని, ఆయన్ను భారత పార్లమెంటులో ఒక భాగంగానే రాజ్యాంగం పరిగణించింది. పార్లమెంటు ఆమోదించిన శాసనాలన్నింటిపై, రాష్ట్రపతి ఆమోద ముద్రను వేయాలి. అలా ఆయన ఆమోదముద్రను పొందనిది, శాసనం కాబడానికి వీల్లేదు. అలాగే, వివిధ రాష్ట్రాల లెజిస్లేచరులు లేక శాసనమండలులు, ఆమోదించిన బిల్లులు, చట్టరూపం దాల్చవలెనంటే వాటిని ఆయన, ఆమోదించాలి. ఇంతకు ముందే చెప్పినట్లు, రాష్ట్రపతి భారతప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహకవర్గాధిపతియేగాక, పార్లమెంటులో అంతర్భాగం కూడా. ఈవిధంగా బ్రిటన్‌లోని పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వపద్ధతి, అమెరికాలోని ప్రెసిడెన్షియల్ ప్రభుత్వ పద్ధతి రెండూ మన రాజ్యాంగంలో మిళితం చేయబడ్డాయి. ఐతే, ఒక విషయం మాత్రం గమనార్హం. అమెరికాలోని అధ్యక్షుడు [illegible] రాజ్యాంగంలో ప్రవేశపెట్టినా [illegible]. ప్రపంచమందలి ఏ రాజ్యాధినేతకూ లేని విశేషాధికారాలు అమెరికన్ ప్రెసిడెంటుకున్నాయి. కాని భారతరాష్ట్రపతి ఎటువంటి సర్వాధికారాలు [illegible] ప్రభుత్వానికి చేత అయినా, [illegible] ప్రత్యక్షంగా లేక [illegible] చెలాయించలేడు.

"రాష్ట్రపతి యీ ప్రభుత్వవిధానం క్రింద అధికార ప్రతినిధి [illegible] మంత్రివర్గం యిచ్చే సలహాను అనుసరించాలి. మంత్రులతో ఆయనకు అభిప్రాయభేదం వస్తే ఆయన రాజీనామా చేయవలసి ఉంటుంది. నిర్వాహక మంత్రులకు సంబంధించిన ఆయన కర్తవ్య కలాపములు ముఖ్యమైనవి. ఇంగ్లండులోని రాజు లేక [illegible] ఆయన రాజ్యానికి (దేశానికి) అంతేకాక ప్రతినిధి." ([illegible]) బ్రిటిష్ రాజ్యాంగప్రకారం, [illegible] రాణి, ఎట్టివాడో, మన రాష్ట్రపతికూడా అంతే. [illegible] పార్లమెంటు, మంత్రివర్గం తన [illegible] సంతృప్తిని ప్రకటిస్తే [illegible] బ్రిటిష్ రాజ్యాన్ని [illegible] కించాలి. ఎందుకంటే అంగీకరించకుండా [illegible]. అలాగే, కేంద్ర మంత్రివర్గం తన సంతృప్తికి, [illegible] ప్రధానమంత్రి తెలిపితే, తద్వారా భారతరాష్ట్రపతి [illegible] రాజ్యాంగప్రకారం [illegible] ఈ విషయాన్ని భారత ప్రధానమంత్రి [illegible] తెలపడం జరిగింది.

[illegible] నిర్వహించిన [illegible], [illegible], శిక్షాపరిహారం, శిక్షను తగ్గించడం లాంటి అధికారాలు రాష్ట్రపతికి వున్నాయి. కేంద్రప్రభుత్వ మంత్రివర్గ నిర్మాణంలో, ఆయనకు [illegible] ముఖ్యమైన [illegible]. లోక్‌సభలో మెజారిటీ [illegible] పార్టీ [illegible] ఆయన ప్రధానమంత్రిగా నియమిస్తారు. కేంద్రంలో [illegible]

లోక్ సభా విశ్వాసాన్ని చూరగొని, ఆ సభకు బాధ్యత కలిగివున్న మంత్రివర్గం. కాబట్టి, ప్రతి విషయంలోను కేంద్ర మంత్రివర్గం యిచ్చిన సలహాను అనుసరించాలి. మంత్రివర్గ నిర్ణయాలతో ఏకీభవించలేకపోతే, పదవినుండి బయటికి రావాలి.

ఉపరాష్ట్రపతిని, పార్లమెంటులోని ఉభయ సభలూ, ఒకే సమావేశంలోకూడి, సింగిల్ ట్రాన్స్‌ఫర్ బుల్ ఓటు ద్వారా, దామాషా ప్రాతినిధ్యం ప్రకారం ఎన్నుకొంటారు. మరణంవల్లగానీ, రాజీనామా యివ్వడంవల్లగానీ, రాష్ట్రపతిస్థానంలో ఖాళీ ఏర్పడితే, మళ్ళీ మరో రాష్ట్రపతిని ఎన్నుకొనేంతదాకా, రాష్ట్రపతి తరఫున ఈయనే పనిచేస్తాడు. అపుడు రాష్ట్రపతికుండే అధికారాలన్నీ యీయనకుంటాయి. సాధారణంగా, రాజ్యసభకు యీయన అధ్యక్షుడుగా వుంటాడు. పదవీ కాలపరిమితి 5 సంవత్సరాలు. అమెరికాలో అధ్యక్షుని పిదప ఉపాధ్యక్షుడు వున్నట్లే, మన దేశంలోకూడా రాష్ట్రపతి, పిదప ఉపరాష్ట్రపతి పదవిని ప్రవేశపెట్టారు. ఐతే, ఈ పదవుల్లో నామమాత్రము పోలికే వుందిగాని, వాస్తవానికి అమెరికాలోని అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షులకూ, మన రాష్ట్రపతి, ఉపరాష్ట్రపతులకూ అధికారాల్లోమటుకు ఏమాత్రం సామ్యంలేదు.

కేంద్ర ప్రభుత్వంలో మామూలుగా శాసనాలను చేయునది పార్లమెంటు. ఐనా, రాజ్యాంగంలోని 123 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, రాష్ట్రపతికి, శాసన నిర్మాణ విషయంలో అసాధారణాధికారాలు యివ్వబడ్డాయి. పార్లమెంటు ఉభయసభలు సమావేశమై వున్నపుడుగాక, ఏ యితర సమయంలోనైనా, తాను సత్వరంగా చర్య తీసికోవాల్సిన విపరీత విపత్కర పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయని నమ్మినయెడల, అపుడు ఆయన యీ అసాధారణాధికారాలను వుపయోగించి, ఆర్డినెన్సులను జారీచేస్తాడు. వాటికి, పార్లమెంటు ప్యాస్ చేసిన చట్టములకున్నంతబలం, అధికారముంటుంది. కాని, అలాంటి ప్రతి ఆర్డినెన్సును పార్లమెంటు యొక్క ఉభయసభలముందు ప్రవేశ పెట్టవలయును. పార్లమెంటు సమావేశమైన పిమ్మట, 6 వారాల అనంతరం, ఆ ఆర్డినెన్సు వర్తించకుండా నిలిచిపోవును; లేక, ఆ వ్యవధి గడువకపూర్వమే, ఆ ఆర్డినెన్సుకు అసమ్మతి తెలియజేస్తూ, పార్లమెంటు ఉభయసభలూ తీర్మానాలు చేస్తే, దానికి ఏబలమూ వుండదు.

భారత ప్రభుత్వానికి న్యాయశాస్త్ర (లీగల్) సంబంధమగు విషయాలలో సలహా యిచ్చే వుద్యోగిని, ఇండియా ఎటార్నీ జనరల్ అని పిలుస్తారు. ఈయన రాష్ట్రపతిచే నియమింపబడి, ఆయన అనుగ్రహ పర్యంతం, తన పదవిలో వుండును. రాష్ట్రపతి, అప్పుడపుడు తనకు నిర్దేశించిన న్యాయశాస్త్ర సంబంధమగు కర్తవ్యాలను, నిర్వహించాలి. భారత ప్రభుత్వం, వాదిగాగాని, ప్రతివాదిగాగాని, ఏ కేసులోనైనా పాల్గొన్నప్పుడు, కోర్టులో ప్రభుత్వప్రతినిధిగా ఈయన వాదిస్తాడు.

భారత రాజ్యాంగంలోని 74వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, ఇండియన్ యూనియన్ యొక్క కార్యనిర్వాహక అధికారాలను ఆచరణలో పెట్టేందుకూ, రాష్ట్రపతికి సహాయపడుటకూ, సలహానిచ్చుటకు, లోక్ సభకు పూర్తి బాధ్యతను కలిగివున్న ఒక మంత్రివర్గం వుంటుంది. దానిలో ప్రధానమంత్రి ముఖ్యుడు. ప్రధాన మంత్రిని రాష్ట్రపతి నియమించును. ప్రధానమంత్రి సలహాతో, యితర మంత్రులను కూడా నియమించును. రాష్ట్రపతి, అనుగ్రహ పర్యంతం, ఆ మంత్రులు పదవుల్లో వుంటారు. బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వానికి సంబంధించిన సూత్రాలకు, కన్వెన్షనులకూ పాటిస్తూ, మంత్రివర్గం పనిచేస్తుంది.

పార్లమెంటు

రాజ్యాంగంలోని 79వ ఆర్టికల్, యూనియన్ పార్లమెంటును గూర్చి వివరించింది. పార్లమెంటులో, రాష్ట్రపతి అంతర్భాగంగా చేయబడ్డాడు; దీనిలో లోక్ సభ, రాజ్యసభ అనే రెండు సభలుంటాయి.

లోక్ సభ, ఇండియన్ యూనియన్‌లోని ప్రజల కందరికీ ప్రతినిధి. బ్రిటిష్ పార్లమెంటులోని కామన్సు సభకీ, లోక్ సభకీ, చాల సామ్యములున్నాయి. వివిధ రాష్ట్రాలలో, వయోజనులచు (ఓటుచేయుటకు అర్హులు) ప్రజలచే ప్రత్యక్షంగా ఎన్నుకోబడ్డ 500 మంది సభ్యులు దీనిలో వుంటారు. ఈ సభా కాలపరిమితి 5 సంవత్సరాలు. 25 సంవత్సరాలు వయస్సుండి, భారత పౌరసత్వాన్ని కలిగియుండి, రాజ్యాంగం నిర్దేశించిన అనర్హతలు లేకుండిన ఏ అభ్యర్థియైనా, ఈ సభకు సభ్యుడుగా ఎన్నిక కావచ్చు.

ప్రజలకుగాక, రిపబ్లికులోని వివిధ రాష్ట్రాలకు రాజ్యసభ ప్రాతినిధ్యం యిస్తోంది. విజ్ఞానశాస్త్రం, సారస్వతం, కళ, సాంఘిక విషయాలలో పాండిత్యాన్ని, అనుభవాన్ని గడించిన 12 గురు సభ్యులు, రాష్ట్రపతిచే ఈ సభకు నామినేటు చేయబడతారు. ఈ సభకు చెందినమిగతా సభ్యులంతా, దామాషా ప్రాతినిధ్యం ప్రకారం సింగిల్ ట్రాన్స్‌ఫర్ బుల్ ఓటుద్వారా ఎన్నికవుతారు. దీనిలో 238 సభ్యులకు మించకుండా వుండును. భారతీయ పౌరుడుగావుండి, 30 సంవత్సరాలవయస్సు కలిగినవ్యక్తి, ఈ సభకు ఎన్నిక కావచ్చు. ఐతే, పిచ్చివారూ, దివాలాదారులూ, ప్రభుత్వోద్యోగులూ, పార్లమెంట్‌లోని ఏసభ సభ్యత్వానికైనా, అనర్హులు. రాజ్యసభను డిసాల్వ (రద్దు) చేయడానికి వీల్లేదు. ప్రతి రెండు సంవత్సరాల కొకసారి, ఈసభలోని మూడవవంతు సభ్యులు, వీలైనంత త్వరలో రిటైర్ అవుతారు.

రాజ్యాంగమందలి, 85 ఆర్టికల్ ప్రకారం, పార్లమెంటు ఉభయసభలు, ప్రతి సంవత్సరం కనీసం రెండుసార్లైనా సమావేశమగుటకు ఆహ్వానింపబడాలి. ఏ రెండు సమావేశాలమధ్య 6 మాసాల కంటె అధికవ్యవధి వుండరాదు. ఐతే, రాష్ట్రపతి, తనకు యుక్తమని తోచినపుడెల్ల, పార్లమెంటునుగానీ, లేక ఉభయసభలలో దేనినైనా గానీ ఆహ్వానించవచ్చును.

పార్లమెంటు అధికారాలు

1. రాజ్యాంగం కేంద్ర ప్రభుత్వానికి అప్పగించిన అంశాలపై ఇండియన్ యూనియన్ కంతటికి వర్తించే శాసనాలను చేసే అధికారం;

2. కేంద్ర ప్రభుత్వానికి విధానాలను సిఫారసుచేస్తూ తీర్మానాలు చేసే అధికారం; ఐతే ఈ సిఫారసులను ప్రభుత్వం తప్పకుండా అనుసరించాలనే నిర్బంధం మాత్రం లేదు.

3. ప్రభుత్వం పన్నుల రూపంలో ధనాన్ని వసూలు చేయడానికి, ఆయా ప్రభుత్వశాఖలు ప్రజోపయోగకరమగు పనుల నిమిత్తం ఖర్చుచేయడానికి అవసరమగు ధనాన్ని మంజూరుచేయడం.

పన్నులు విధించడానికి, ఖర్చుపెట్టడానికి ప్రభుత్వమే ప్రతిపాదనలు చేస్తుంది. పార్లమెంటుగాని, దానిలోని ఏ సభ్యుడుగానీ ఈ ప్రతిపాదనలు చేసేందుకు పూనుకొనకూడదు. ఐతే, సాంవత్సరిక పన్నులు, వ్యయం, యిత్యాది వ్యవహారాలు మాత్రం పార్లమెంటు ఓటుద్వారా ప్రతిసంవత్సరం మంజూరు కావాలి. ఈ క్రింది వాటిని మాత్రం పార్లమెంటు తన ఓటుద్వారా మంజూరు చేయవలసిన అవసరం లేదు.

(ఏ) రాష్ట్రపతియొక్క ఇమాల్యుమెంట్లు (జీతభత్యాలు), బత్తాలు, తదితర వ్యయాలు.

(బి) రాజ్యసభ అధ్యక్ష, ఉపాధ్యక్షులయొక్క, లోక్ సభ స్పీకర్, డిప్యూటీ స్పీకర్లయొక్క జీతబత్తాలు.

(సి) భారత ప్రభుత్వం బాధ్యతవహించిన రుణాలు, వాటి వడ్డీ, నిక్షేపనిధి మున్నగునవి.

(డి) సుప్రీంకోర్టు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల జీతాలు, బత్తాలు, ఫెన్షనులు.

(ఇ) ఇండియా ప్రభుత్వ కంట్రోలరు — ఆడిటర్ జనరల్ కు ఇచ్చే జీతబత్తాలు.

(ఎఫ్) కోర్టుల నిర్వహణకయ్యే ఖర్చులు.

(జి) సంచితనిధి (కన్సాలిడేటెడ్ ఫండ్) నుంచి చెల్లించాలని రాజ్యాంగంగాని, పార్లమెంటుగానీ ప్రకటించినఋణాలు.

పైన ఉదాహరించబడిన, యీ ఖర్చులు శాశ్వతమేగాక, తప్పనిసరైనవి. అందుచేత పార్లమెంటు ఓటుతో నిమిత్తంలేనివి. వీటిని సంచిత నిధినుండి భరించాలి.

ప్రభుత్వ పరిపాలనకు సంబంధించిన చర్చపై, పార్లమెంటు ప్రశ్నల సమయంలో తీర్మానాల ద్వారా, ప్రభుత్వాన్ని, మంత్రులను, అనుబంధ అర్జీలలో పరిశీలించుటకు ప్రయత్నిస్తుంది. మంత్రివర్గ విధానాలు, మంత్రుల పరిపాలన, లోక్ సభకు అంగీకార యోగ్యం కాకుండా వున్నపుడు ఆ సభ ప్రతినిధులను ఓటుద్వారాగాని, మంత్రివర్గంపై అవిశ్వాస తీర్మానాన్ని ప్యాస్ చేయడం ద్వారాగాని మంత్రివర్గాన్ని పదవినుంచి తొలగించవచ్చు.

కేంద్ర న్యాయాధికారవర్గం—సుప్రీం కోర్టు

ఇండియన్ యూనియన్ లోని న్యాయనిర్వహణ వ్యవస్థ అంతా సుప్రీంకోర్టుచే నడుపబడుతుంది. ఈ కోర్టుయొక్క కార్యకలాపాలూ, వివిధ సమస్యలపై యివ్వబడిన తీర్పులూ, రికార్డు చేయబడి సాక్ష్యంగా ఉదాహరింపబడతాయి (Court of Record). కేంద్ర, రాష్ట్రప్రభుత్వాల మధ్య వుత్పన్నమైన వివాదాలనుగానీ; కేంద్ర ప్రభుత్వం కొన్ని రాష్ట్రప్రభుత్వాలూ ఒకవైపూ, మరికొన్ని రాష్ట్రప్రభుత్వాలు యింకొకవైపున వుండగా ఏర్పడిన వివాదాలనుగానీ; రాష్ట్రములమధ్య ఏర్పడ్డ వివాదగ్రస్త సమస్యలనుగానీ; చట్టం లేక యదార్థం—(Law or fact) వీటికి సంబంధించిన న్యాయశాస్త్ర సమస్యలనుగాని విచారించి తీర్పుయిచ్చేందుకు సుప్రీం కోర్టుకు సర్వాధికారం వుంది. ఏ రాష్ట్రమందలి హైకోర్టు యిచ్చిన తీర్పులపైనా, డిక్రీలు మున్నగు వ్యవహారాలపైనా, వ్యక్తులుగాని, సంస్థలుగానీ ఈకోర్టుకు అప్పీలు చేసుకోవచ్చు (Court of Appeal). సివిలు, క్రిమినలు, వ్యవహారాలపైనా, రాజ్యాంగ చట్టానికి సంబంధించిన వివాదగ్రస్త సమస్యలు యిమిడివున్నాయని ఏ రాష్ట్ర హైకోర్టైనా, సర్టిఫై చేసినట్లయితే అలాంటి ప్రధాన సమస్యలపైనా ఈ కోర్టుకు అప్పీలు చేసుకోవచ్చు. రాజ్యాంగ చట్టంలోని 141—142 ఆర్టికల్స్ ప్రకారం సుప్రీంకోర్టుచే ఆమోదింపబడిన శాసనాన్ని, తీర్పుని, ఇండియన్ యూనియన్ లోని కోర్టులన్నీ శిరసావహించాలి. ఈ కోర్టుయొక్క తీర్పులు, డిక్రీలు, ఆదేశాలు, ఇండియన్ యూనియన్ అంతటా అమలు చేయబడాలి. ఏ వ్యక్తినైనా హాజరగునట్లు చేయడానికి, ఎలాంటి దస్తావేజులనైనా ప్రకటించడానికి, తనకు జరిగిన అవమానాన్ని (Contempt of Court) విచారించి వ్యక్తులను లేక సంస్థలను శిక్షించడానికి ఈ కోర్టుకు సర్వాధికారమున్నది.

సుప్రీం కోర్టుతో సమాలోచించడానికి, రాష్ట్రపతికి అధికారము ఇవ్వబడింది. ఒక అసాధారణమగు శాసనం, లేదా యదార్థము (Law or Fact) నకు సంబంధించిన సమస్య ఉత్పన్నమైనదని గానీ, ఉత్పన్నం కావచ్చునని గానీ, రాష్ట్రపతికి తోచినపుడే ఆయన ఈ కోర్టుతో సమాలోచింపను. ఇలాంటి విషయాలపై సుప్రీంకోర్టు తన అభిప్రాయాన్ని రాష్ట్రపతికి నివేదించ "వచ్చును" అని అనడంద్వారా రాజ్యాంగం జాగ్రత్తపడినది. అంతేకానివలెను అని అనలేదు. ఎంచేతనంటే, రాష్ట్రపతి చేసే అలాంటి సమాలోచన ద్వారా సుప్రీంకోర్టుయొక్క స్వేచ్ఛకు, నిష్పాక్షిక ప్రవర్తనకు భంగం వాటిల్లవచ్చు.

కార్య నిర్వాహకవర్గాధికారం దాడినుండి, న్యాయాధికారవర్గం లేక కోర్టుల స్వేచ్ఛను, (Independence of the Judiciary from the raid of the Executive) రక్షించేందుకు జడ్జీల జీతబత్తాలు, ఆఫీసు నిర్వహణకయ్యే వివిధ ఖర్చులు, పార్లమెంటు ఓటుకు పెట్టకుండా, వీటిని నేరుగా కన్సాలిడేటెడ్ ఫండు—సంచిత నిధి—ద్వారా చెల్లించేందుకు రాజ్యాంగంలో ఏర్పాటు చేయబడింది. ఎగ్జిక్యూటివ్ అధికారదాడినుండి జ్యుడీషియరీ స్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడవలసిన ప్రతి, ప్రజాతంత్ర రాజ్యాంగంలోనూ యిలాంటి యేర్పాటు చేసి తీరతారు.

సుప్రీం కోర్టులో ఒక ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ఆరుగురు సాధారణ న్యాయమూర్తులు వుంటారు. ప్రధానన్యాయమూర్తి సలహాను తీసుకుని, రాష్ట్రపతి ఇతర న్యాయమూర్తులను నియమిస్తారు. 65 సంవత్సరాల వయస్సు దాకా వీరు పదవిలో వుంటారు. నిర్ణీతమగు దుష్ప్రవర్తన, అసమర్థత, అనే కారణాలను ఆధారంగా ఒక న్యాయమూర్తిని పదవి నుంచి తొలగించవచ్చును. పార్లమెంటు లోని ఉభయ సభలూ, ఒకే సమావేశంలో కూర్చున్నప్పుడు ఆ సమావేశంలోని సభ్యులలో అధిక సంఖ్యాకులచేతను, ఆ సమావేశానికి

హాజరైన మొత్తం సభ్యులలో ఓటు చేయువారిలో అధిక సంఖ్యచేత ఆ నేరం ఆమోదింపబడి దానిని రాష్ట్రపతికి సమర్పించిన పిదపనే తప్ప. సుప్రీం కోర్టు న్యాయమూర్తిని పదవీచ్యుతుని గావించుటకు వీల్లేదు. న్యాయమూర్తి యొక్క స్వేచ్ఛని సర్వవిధముల అధికారవర్గ దాడినుండి భద్రపరచుటకే యింతటి అసాధారణమగు ఏర్పాటును రాజ్యాంగం చేసింది.

ప్రజాధనం - రాజ్యాంగం అదుపు

"ధనమూల మిదమ్ జగత్" అనే ప్రాచీన ఆర్యోక్తి ప్రకారం లోకవ్యవహారమంతా ప్రధానంగా ధనంమీదనే ఆధారపడి వుంది. యూనియన్ పార్లమెంటు కేంద్రప్రభుత్వానికీ, వివిధరాష్ట్రాలలో వున్న శాసనసభలు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకీ, దైనందిన ప్రభుత్వ పరిపాలనా నిర్వహణకోరకు, అవసరమగు ధనాన్ని ప్రజల తరఫున మంజూరుచేస్తాయి. సైన్యం, పోలీసుశాఖ, సెక్రటేరియట్ ఉద్యోగ బృందం, జిల్లా ఆఫీసులు, మొదలగు వివిధ ప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహక వర్గశాఖలను నిర్వహించేందుకూ, విద్య నేర్పుట, ప్రజా ఆరోగ్యము కాపాడుట, హాస్పిటళ్ళ నిర్వహణ, రోడ్లు, బావులు, మున్నగు ప్రజోపయోగకరమగు కార్యములకు, కేంద్ర రాష్ట్ర శాసనమండలలు ధనాన్ని మంజూరు చేయును.

పన్ను చెల్లించే ప్రభుత్వం కోరిన ఋణాలను చందా రూపంగా అప్పిచ్చేదీ కూడా పౌరుడే. అందుచేత, ఏ కార్యనిర్వహణ కోసం ప్రభుత్వం ధనాన్ని మంజూరుచేయమని కోరిందో ఆ పనుల కొరకే ప్రభుత్వం ఖర్చు పెట్టిందా, లేదా యని పరిశీలించుట; గ్రాంటు చేసిన మొత్తాలను పొదుపుగా వాడిందా లేక దుబారాగా ఖర్చుపెట్టిందా అని చూచుకోవడం పౌరుని కర్తవ్యాలు. రాజ్యాంగ చట్టం, ప్రజాధనం నిష్ప్రయోజనం గాకుండేందుకు, యీ క్రింది పద్ధతుల్ని ప్రవేశపెట్టింది.

1. పార్లమెంటు శాసనసభలు, కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు మంజూరుచేసిన మొత్తాలు, ప్రభుత్వం కోరినట్టి, శాసనసభ ఆమోదించినట్టి, నిశ్చిత ప్రయోజనాల కొరకే, ఖర్చుపెట్టాలి. ఏ ఒక్క ప్రత్యేక పద్దులో గానీ, మొత్తంమీద గానీ, మంజూరు చేసినదానికంటే ఖర్చు చేసిన సొమ్ము ఎక్కువ కారాదు.

2. బ్రిటిషు కామన్సుసభ ఆచారాల ననుసరించి, కేంద్రంలోనూ రాష్ట్రాలలోనూ ఒక్కొక్క పబ్లిక ఎకౌంట్స కమిటీని, ఏర్పరిచారు. ఆయా రాష్ట్ర లెజిస్లేచరులు ఎన్నుకొన్న సభ్యులలో యీ కమిటీ, ఏర్పడుతుంది. రానున్న సంవత్సరపు అంచనాలను, ఖర్చులను, పరిశీలించి, లెజిస్లేచరు ఆమోదించిన ఖర్చులకు, ఇచ్చిన ఆదేశాలకు, సూచించిన పాలసీకి భిన్నంగా ప్రభుత్వం లేక ఏదైనా పరిపాలనశాఖ ఖర్చుచేసిందా, యిత్యాది విషయాలను పరిశీలించి బహిర్గతంచేయుడం. అనేవి ఈ కమిటీ కర్తవ్యాలు.

కంట్రోలరు - ఆడిటర్ జనరల్

ప్రభుత్వంచేసే ఖర్చులన్ని తనిఖీ చేసేందుకు పబ్లిక్ ఎకౌంట్సు కమిటీతో పాటు, కంట్రోలర్-ఆడిటర జనరల్ అను పేట, నిష్పక్షపాతంగను కేంద్ర ప్రభుత్వోద్యోగిని రాజ్యాంగం ఏర్పాటు చేసింది. ఈయన చేసే తనిఖీ, సమర్పించే నివేదికలు, సాధ్యమైనంత వరకు ఖండితంగానూ, నిష్పక్షికంగానూ వుండేందుకూ, కార్యనిర్వాహకవర్గ అధికారుల దాడినుండి యీయన స్వాతంత్ర్యాన్ని కాపాడేందుకూ, ఈయన ఉద్యోగనియామక పదవీకాల పరిమితులు కేంద్రప్రభుత్వం చేతుల్లో వుంచలేదు. రాష్ట్రపతే యీయన్ని నియమిస్తాడు. పార్లమెంటు ఓటుచేత తప్పితే, వేరవిధంగా యీయన్ని పదవినుండి తీసివేయడానికి వీల్లేదు. ఈయన జీత, బత్తాలు, కన్సాలిడేటెడ్ ఫండునుండి యివ్వబడతాయి.

ఫైనాన్సు కమిషన్ (ఆర్థిక సలహాసంఘం)

భారత రాజ్యాంగచట్టంలోని 280 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, రాష్ట్రపతి ఫైనాన్సు కమీషన్‌ను స్థాపిస్తాడు. ఈ సంఘంలో ఒక చైర్మన్, నలుగురు ఇతరసభ్యులూ వుంటారు. ఇండియన్ యూనియన్‌లో, కేంద్ర రాష్ట్రప్రభుత్వాలు వున్నవి కదా. కస్టమ్సడ్యూటీస్ వంటి శుల్కాలనూ, ఇన్‌కంటాక్సులాంటి పన్నులనూ కేంద్రప్రభుత్వము విధిస్తే, వివిధ రాష్ట్రాలలోని పౌరులు వాటిని కట్టాలి. ఈ పన్నులలో, ఆదాయపుపన్ను, కస్టమ్స డ్యూటీస్ లాంటివి, విపరీతమైన ఆదాయాన్ని తెస్తాయి. దేశానికంతకీ ప్రాతినిధ్యం వహించే కేంద్ర ప్రభుత్వానికున్నంత ఆదాయం, రాష్ట్రప్రభుత్వాలకుండదుగదా! ఎందుచేతనంటే దేశంలోని ప్రధానమైన పన్నులన్నీ కేంద్రప్రభుత్వ ఖజానాలోకే ప్రవహిస్తాయి. అలాంటప్పుడు రాష్ట్రప్రభుత్వాలు తమఖర్చులను కొద్ది ఆదాయంతోనే సరిపెట్టుకోలేవనేది నిర్వివాదాంశం. కాబట్టి, దేశంలో వసూలయ్యే పన్నుల ద్వారా వొచ్చే నికరాదాయాన్ని, కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల మధ్య. వాటి వాటి భాగాలను ఏ నిష్పత్తిలో, ఎలా పంపకం చేయాలో రాష్ట్రపతికి సఫారసుచేయడం; కేంద్ర ప్రభుత్వాదాయం నుండి ఏ రాష్ట్రానికైనా మంజూరు చెయాల్సిన గ్రాంటులను శాసించే సూత్రాలను సిఫారసుచేయడం, ఫైనాన్స కమీషన్ యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యాలు.

రాష్ట్ర ప్రభుత్వం — దాని సంస్థలు

రాష్ట్ర మండలి పౌరులకు ప్రాతినిధ్యం వహించేది రాష్ట్ర శాసనమండలి లేక స్టేట్ లెజిస్లేచర్. దీనిలో శాసనసభ, (Legislative Assembly.) శాసనపరిషత్తు (Legislataive Council) వుంటాయి. చిన్న రాష్ట్రమైతే శాసనసభయే వుంటుంది. రెండు సభలను (Two Houses - Legislative Assembly and Council కలిగివున్న దానిని ద్విసభా శాసనమండలి - బైకేమెరల్ లెజిస్లేచర్ అని, ఒకే సభను. అనగా శాసనసభను మాత్రమే కలిగివున్న దాన్ని యూనికేమెరల్ లెజిస్లేచర్ అని రాజ్యాంగ నిపుణులు అంటారు.

రాజ్యాంగంలోని 160 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం ఇండియన్ యూనియన్‌లోని ప్రతి రాష్ట్రానికి ఒక శాసనమండలి లేక లెజిస్లేచర్ వుంటుంది. బీహారు, ఉత్తరప్రదేశ్, మద్రాసు, ఆంధ్రదేశ్ లాంటి పెద్ద రాష్ట్రాలకు ద్విసభా శాసనమండలి, చిన్న రాష్ట్రాలకు ఏకసభా శాసనమండలి లేక యూనికేమెరల్ లెజిస్లేచరూ వుండాలని, ఈ లెజిస్లేచరులు గవర్నరుతో కూడ వుండాలనీ, రాజ్యాంగం ఆదేశిస్తోంది.

ప్రజోపయోగకరమగు ఉత్తమ శాసనాలను పాస్ చేయడం, సమర్థంగా ప్రజలకు ప్రాతినిధ్యం వహించడం, శాసన మండలి యొక్క ప్రధాన కర్తవ్యాలు. స్త్రీ పురుష విచక్షణ లేకుండా 21 సంవత్సరాల వయస్సు కలిగిన వయోజనులందరికీ ఓటు చేసే హక్కున్నది. రాజ్యాంగం నిర్దేశించిన అనర్హతలు లేని పౌరులు, ప్రత్యక్ష ఎన్నికల ద్వారా రాష్ట్రశాసనసభకు సభ్యులను ఎన్నుకొంటారు. శాసనసభకు ఎన్నుకోబడే అభ్యర్థి పౌరుడైవుండి, 25 సంవత్సరాల వయస్సు కలిగి వుండాలి. శాసనసభకు ఎన్నుకోబడే వ్యక్తిని, యం. యల్. ఎ. అని అంటారు (Member of the Legislative Assembly.).

శాసనసభతో పాటు, మద్రాసు, ఆంధ్రప్రదేశ్, యిత్యాది పెద్ద రాష్ట్రాలలో, రాష్ట్ర లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ కూడా వుంటుంది. దీనిలో వుండే మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య ఆ రాష్ట్ర శాసనసభలో వుండే మొత్తం సభ్యుల సంఖ్యలో నాలుగో వంతుకంటె ఎక్కువగా వుండరాదు ఐతే, ఈ కౌన్సిల్లోని మొత్తం సభ్యుల సంఖ్య 40 మందికంటె. తక్కువగానూ వుండరాదు. అలావుంటె, కౌన్సిల్ నిర్మాణమే జరగదు. దీనియందలి మూడవ వంతు సభ్యులు, మునిసిపాలిటీలు, జిల్లాబోర్డులు, యితర స్థానిక సంస్థల చేతనూ; పన్నెండవవంతు సభ్యులు యూనివర్శిటీ పట్టభద్రుల చేతనూ, మరో మూడవ వంతు రాష్ట్ర శాసనసభా సభ్యుల చేతనూ, ఎన్నుకోబడతారు. సారస్వతం, విజ్ఞాన శాస్త్రం, కళలు, సహకారోద్యమం, సాంఘిక సేవ, యిత్యాది రంగాలలో. విశేషానుభవమును కలిగిన వ్యక్తులను, గవర్నరు నామినేటు చేస్తాడు లెజిస్లేటివ్ కౌన్సిల్ యొక్క సభ్యునికి, యమ్. యల్. సి. (Member of the Legislative Concil) అని పేరు. ఈ పోటీకి నిలబడే అభ్యర్థికి 30 సంవత్సరాల వయస్సుండాలి.

రాజ్యాంగమందలి 172 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, ప్రతిరాష్ట్ర శాసనసభ యొక్క కాలపరిమితి, దాని ప్రథమ సమావేశపు తేది మొదలు, 5 సంవత్సరాలు. ఐతే, అసాధారణ పరిస్థితులేర్పడినపుడు గవర్నరు ఈ సభను కాలపరిమితికి పూర్వమే రద్దుచేయవచ్చును కాని రాష్ట్ర శాసనపరిషత్తు మాత్రం, రద్దు చేయబడదు. దానిలోని సభ్యుల్లో దాదాపుగా మూడోవంతు ప్రతిరెండు సంవత్సరాల పిదప, భారత పార్లమెంటు చేసిన నియమాల ననుసరించి, పార్యాయ పద్ధతిలో రిటైరు కావాలి.

శాసనసభ అధికారాలు

రాజ్యాంగచట్టం నిర్దేశించిన పరిపాలనాంశాలపై శాసనాలను పాస్ చేసే అధికారం రాష్ట్ర శాసనసభకున్నది. లెజిస్లేచరులో రెండు సభలు వున్నట్లయితే, ఆ రెండింటిచేతా, శాసనాలకు సంబంధించిన అన్ని ప్రతిపాదనలు ఆమోదింపబడాలి, పిదప, చట్టరూపం దాల్చేందుకు అవి గవర్నరు ఆమోదాన్ని పొందాలి. పిదప, గవర్నరు, రాష్ట్రపతికి, ఆ బిల్లును పంపుతాడు. రాష్ట్రపతి ఆమోదాన్ని బడసిన అనంతరం, అది చట్టమై, అమలులోకి వస్తుంది.

ప్రభుత్వ దైనందిన పరిపాలన నిర్వహణకు అవసరమయ్యే ధనాన్ని, రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి మంజూరుచేసే అధికారం లెజిస్లేచరుకుంది. ప్రజా శ్రేయస్సుకు సంబంధించిన తీర్మానాలను ప్రవేశపెట్టి చర్చించేందుకు, ఆమోదించేందుకు లెజిస్లేచరుకు అధికారం వుంది. ఐతే, ఆ తీర్మానాలలోని సూచనల ప్రకారం, ప్రభుత్వం తప్పకుండా చర్యతీసుకోవలెనన్న నిర్బంధంమాత్రం లేదు. రాష్ట్ర వ్యవహారాలను పరిపాలించునపుడు, ప్రభుత్వాన్ని అదుపులో పెట్టేందుకు, లెజిస్లేచరుకు అధికారం వుంది.

శాసనసభా కార్యక్రమాన్ని క్రమబద్ధంగానూ, మర్యాదగానూ, సమర్థవంతంగానూ నిర్వహించేందుకు, శాసనసభా స్పీకరు వుంటాడు. అలాగే శాసన పరిషత్తు కార్యకలాపాలను నిర్వహించేందుకు అధ్యక్షుడుంటాడు. వీరిద్దరూ ఈ రెండు సభలను క్రమబద్ధంగానూ, పార్లమెంటరీ సంప్రదాయానుసారంగాను నడిపేందుకు అధికారం కలిగివుంటారు. సభలోని ప్రతిసభ్యుడు తన అభిప్రాయాన్ని వెలిబుచ్చేందుకు స్పీకరు నిష్పక్షపాతంగా అవకాశమిస్తు, సక్రమమగు పార్లమెంటరీ సభా సంప్రదాయాలను అతిక్రమించిన సభ్యులను విమర్శించి, తగు మార్గంలో పెడుతుంది. రాష్ట్రశాసనసభలో అనుసరించె కార్యకలాపం బ్రిటిష్ కామన్సుసభా సంప్రదాయాల ననుసరించి రూపొందించబడింది.

1. ప్రశ్నసమయం (ఇంటర్ పిలేషన్):— దైనందిన పరిపాలనకు సంబంధించిన అంశాలపై శాసనమండలి సభ్యులు, మంత్రివర్గ సభ్యులకు ప్రశ్నలు వేయడంతో, సభా కార్యక్రమం సాధారణంగా ప్రారంభమౌతుంది.

2 తీర్మానాలు :— లెజిస్లేచరులో ప్రతి ఒక చర్చా, నిర్దిష్టమగు సమస్యనుగూర్చి చర్చించాలని తేబడిన తీర్మానం, లేక మోషన్ (Motion) మీద ఆధారపడివుంటుంది. ప్రజలకు సంబంధించిన అత్యవసర సమస్యపై చర్చించవలసిన అవసరం వుంటే, ఆ సమస్యపై శ్రద్ధకలిగిన సభ్యుడు, సభయొక్క టవున్న కార్యక్రమాన్ని వాయిదా వేయమని కోరుతూ, ఒక మోషన్ను ప్రవేశపెట్టవచ్చును. ఇలాంటి దాన్ని ఎడ్జర్న్మెంటు మోషను లేక వాయిదా తీర్మానం అని అంటారు దీనిని స్పీకరుగాని, శాసనపరిషత్తు అధ్యక్షుడుగాని, అంగీకరించితే అపుడు చర్చ ప్రారంభించవచ్చు.

3 బిల్లులు : ప్రతి చట్టంయొక్క ప్రస్తావన మూడు దశల ద్వారా సాగిపోతుంది. ఈ మూడుదశలను బిల్లుయొక్క మూడుపఠనాలు అని అంటారు.

మొదటి పఠనం: (ఫస్ట్ రీడింగ్): లాంఛనప్రాయంగా బిల్లును సభకు సమర్పించడం. సభా కార్యదర్శి, ఆయన యితర ఉద్యోగులు ఆసనులైవున్న సభా మధ్యభాగంలో టేబుల్ పై బిల్లును బహుకృతంగా ప్రాసివుంచుతారు.

రెండవ పఠనం: ఈ దశలో బిల్లులోని సూత్రాలను వివరంగా చర్చిస్తారు

మూడవపఠనం: ఈదశలో బిల్లు సెలక్టు కమిటీకి పంపబడుతుంది. ఈ కమిటీ, బిల్లులోని వివరాలన్నింటిని పరిశీలించి, దానిపై శాసన మండలికి, రిపోర్టును యిస్తుంది. అపుడు బిల్లు, సభ్యుల ఓటుకు పెట్టబడుతుంది. అధిక సంఖ్యాక సభ్యుల ఆమోదాన్ని పొందితే, బిలు పాస్ అవుతుంది. లేకపోతే నిరాకరింపబడుతుంది. లెజిస్లేచరు ఆమోదించిన బిల్లుపై గవర్నరు తన ఆమోదముద్రను వేస్తే చట్టమౌతుంది.

4. డబ్బు బిల్లులు (Money Bills):—రాష్ట్ర ప్రభుత్వమే ఈ బిల్లులను శాసనమండలిలో ప్రవేశపెడుతుంది. వీటి రూపంగా విధించబడిన పన్నులను, వ్యయానికి సంబంధించిన యితర తీర్మానాలను (Motions) ప్రభుత్వంమాత్రమే ప్రవేశపెడుతుంది. శాసన మండలిగానీ, అందలి సభ్యుడుగానీ, ఈ బిల్లులకు సంబంధించిన దేనినీ ప్రవేశపెటరాదు. వ్యయాన్ని పెంచమనిగానీ, కొత్తపన్నులను విధించమనిగానీ, వీరు తీర్మానం తీసుకురాకూడదు. ఐతే, వ్యయాన్ని తగ్గించమనిమాత్రం కోరవచ్చును. శాసనమండలిలో రెండు సభలు వుంటే, మొదటశాసనసభలో ప్రవేశపెట్టే బిల్లును ఆమోదింపజేయాలి. పిదప శాసనపరిషత్తు ఆమోదాన్ని కూడా పొందాలి. ఐతే శాసనసభ పాస్ చేసిన డబ్బు బిలులో శాసన పరిషత్తు ఏదైనా మార్పులు చేస్తే, అలాంటివాటిని శాసనసభ అంగీకరించకుండా, మళ్ళీ వున్నబిల్లును యథాతథంగానే అంగీకరించినటయితే, పరిషత్తుచేసిన మార్పులకు ఎలాంటి ఫలితం (effect) వుండదు.

5. ఫైనాన్సుబిల్లులోనూ, ప్రభుత్వ సాంవత్సరిక బడ్జెటులోనూ వేయబడే పన్నులు, చేయబడే వ్యయాలకు సంబంధించిన తీర్మానాలు (Motions) రాబోవు సంవత్సరానికోసం ప్రతిసంవత్సరం రాష్ట్ర లెజిస్లేచరులలో పాస్ కావాలి.

ఐతే, గవర్నరు, ఆయన సిబ్బంది, ఆఫీసు ఖర్చులు, అలవెన్సులు, స్పీకరు, డిప్యూటీ స్పీకరు, శాసనపరిషత్తు అధ్యక్ష ఉపాధ్యక్షుల జీతబత్తాలు, హైకోర్టు న్యాయమూర్తుల జీతబత్తాలు, కోర్టు నిర్వహణకయ్యే ఖర్చులు, అప్పులు, వడ్డీలు, ప్రభుత్వ గ్యారంటీలు యిత్యాదిపద్దులు, లెజిస్లేచర్ ఓటుతో అవసరం లేకుండా, రాష్ట్రప్రభుత్వ కన్సాలిడేటెడ్ ఫండు లేక సంచితనిధి నుండి ఖర్చు చేయబడతాయి. ఈ పద్దులకు సంబంధించిన ఖర్చులను శాసనమండలి ఓటునుండి మినహాయించుటలోగల కారణం ఏమిటంటే రాష్ట్రప్రభుత్వ గౌరవ మర్యాదలకు సంబంధించిన ఉద్యోగుల (గవర్నరు, ఆయన సిబ్బంది) కొరకూ, న్యాయ నిర్వాహకవర్గ స్వేచ్ఛనూ, న్యాయమూర్తుల స్వతంత్రతను ప్రత్యేకించి లెజిస్లేటివ్, ఎగ్జిక్యూటివ్ అధికార వర్గాలవారినుండి కాపాడ ప్రయత్నించటమే, వారి ఖర్చుకు సంబంధించిన పద్దులను లెజిస్లేచరు ఓటుకు పెట్టకుండా వుండడం.

కార్య నిర్వాహకవర్గం—గవర్నరు

రాజ్యాంగమందలి 154వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, రాష్ట్రపతిచే నియమించబడిన గవర్నరు రాష్ట్రప్రభుత్వానికి అధిపతి; రాష్ట్ర కార్యనిర్వాహక వర్గాధిపతి. గవర్నరు తనఅధికారాన్ని స్వయంగా గానీ, అధీనులైన వుద్యోగుల ద్వారా గానీ, చెలాయిస్తాడు. రాష్ట్ర పరిపాలనా యంత్రాన్ని నడుపుటలో గవర్నరునకు సహాయపడేందుకు, సలహా యిచ్చేందుకూ రాష్ట్ర శాసనసభా విశ్వాసాన్ని చూరగొన్న మంత్రివర్గం వుంటుంది. దీనికి ముఖ్య మంత్రి నాయకుడు, శాసనసభలో మెజారిటీగల రాజకీయ పార్టీ యొక్క నాయకుని, ముఖ్యమంత్రిగా గవర్నరు నియమించును. ముఖ్యమంత్రి సలహా ననుసరించి ఇతర మంత్రులను కూడా నియమించును. గవర్నరు అంగీకారమున్నంతవరకూ మంత్రివర్గం అధికారంలో వుంటుంది. అంటే వాస్తవంగా చెప్పాలంటే, రాష్ట్ర శాసనసభలో మంత్రి వర్గానికి మెజారిటీ ఉన్నంతవరకూ మంత్రులు అధికారంలో వుంటారు. కాని కొన్ని "అసాధారణ పరిస్థితుల" సంఘటనలు ఏర్పడినప్పుడు శాసనసభలో మెజారిటీ వున్నప్పుడు కూడా మంత్రివర్గం రద్దు చేయబడగలదు.

రాష్ట్రపౌరుల ప్రతినిధిగా లెజిస్లేచరు, రాష్ట్రాన్ని పాలించేందుకు అవసరమైన శాసనాలను పాస్ చేయడానికి, ఏ జనరల్ పాలసీ ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వ పరిపాలన నిర్వహింపబడవలయునో సూచించడానికి అధికారం కలిగివుంది. అలాగే రెవెన్యూను వసూలు చేయడం, శాంతిభద్రతలను కాపాడడం, విద్య, ఆరోగ్యం, పరిశ్రమలు, ప్రాజెక్టులు మున్నగు ప్రజోపయోగకర కార్య నిర్వహణను రాష్ట్ర మంత్రివర్గం పూనుకొంటుంది.

బాధ్యతాయుత మంత్రివర్గం

రాష్ట్ర శాసనసభకు మాత్రమే మంత్రివర్గం సమష్టిగా బాధ్యత కలిగి వుండాలని రాజ్యాంగం ప్రధానంగా ఆదేశించింది. దీనికే కలెక్టివ్ రెస్పాన్సిబిలిటీ, లేక సమిష్టి బాధ్యత అని పేరు. మంత్రివర్గంలోని ప్రతి ఒకమంత్రి, ఒక్కొక్క పరిపాలనాశాఖకు వ్యక్తిగతంగా బాధ్యుడై దానిని నిర్వహించాలి. దానితోపాటు యితర పరిపాలనా అంశాలకు కూడా, తాను తదితర మంత్రులతో పాటు, సమష్టిగా బాధ్యుడై వుండాలి. ఈవిధంగా మంత్రివర్గం అవిభాజ్యము ఏకైక నికాయం లేక బాడీగాను (Single Body) వుంటుంది. ఇదే అవిభాజ్యతను, సమష్టితత్వాన్ని తన్నుగా యిది శాసనమండలి ఎదుట ప్రదర్శిస్తుంది. శాసనసభకు మాత్రమే బాధ్యత కలిగివున్న యిలాంటి మంత్రివర్గ ప్రభుత్వ పద్ధతికి కాబినెట్ ప్రభుత్వ పద్ధతి (Cabinet system of government) అని పేరు. ఇట్టిదానినే పార్లమెంటరీ కార్య నిర్వాహక పద్ధతి (Type) అని అంటారు. ఈ పద్ధతికి, రాష్ట్రపతి చేత నియమింపబడు కార్య నిర్వాహక పద్ధతికి వ్యత్యాసం వుంది. ప్రెసిడెన్షియల్ ప్రభుత్వపద్ధతి అమెరికాలో వుంది. అమెరికాలోని అధ్యక్షుడు ప్రజలచే ఎన్నుకొనబడతాడు. ఆయన క్రింద కార్యదర్శులుగా పనిచేసే వారు, ఆయనచేతనే నియమింపబడి, ఆయనకే బాధ్యులుగా వుంటారు. వారు అమెరికన్ కాంగ్రెసులో (శాసనమండలి) సభ్యులు కారు. అందేత దానికి బాధ్యులూ కారు. కాని మనదేశంలోని ప్రభుత్వ పద్ధతి ప్రకారం, కేంద్ర ప్రభుత్వ మంత్రులు విధిగా పార్లమెంటు సభ్యులై వుండాలి. తద్వారా దానికి బాధ్యులై వుండాలి. ఇదే, పార్లమెంటరీ ప్రభుత్వ పద్ధతిలోని సూత్రం.

రాజ్యాంగం ప్రకారం గవర్నరు రాష్ట్ర కార్యనిర్వాహక వర్గాధిపతి ఐనప్పటికీ, మంత్రులు ఆయనకు సహాయ యిచ్చేవారే ఐనప్పటికీ, ఆ రాజ్యాంగం ప్రకారమే మంత్రులంతా శాసనసభకు బాధ్యులనియూ, గవర్నరు కేవలం నామమాత్ర మగు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాధినేత అనియూ మనం గుర్తించాలి. గవర్నరు సలహా యిస్తాడు; హెచ్చరిస్తాడు; లేక ప్రోత్సహించగలడు ప్రయత్నిస్తాడు; అంతమాత్రమేం అంతిమనిర్ణయాన్ని చేసే బాధ్యతను, మంత్రి వర్గానికి వదలివేస్తాడు. "ఎందుచేతనంటే మంత్రులు రాష్ట్ర శాసన

పడతారు, తద్వారా ప్రజలకూ బాధ్యులు గాబట్టి. గవర్నరును రాష్ట్రపతి నామినేటు చేశాడే గాని, ఆయనను ప్రజలు ఎన్నుకోవలేదు." (ప్రొఫెసర్ రత్నస్వామి.)

న్యాయ నిర్వాహకవర్గం—హైకోర్టు

ఇంతవరకూ, శాసన నిర్మాణ, కార్యనిర్వాహక వర్గాల కార్యకలాపాలను పరిశీలించాం. ప్రస్తుతం రాష్ట్రమందలి న్యాయ నిర్వాహకవర్గం, రాజ్యాంగం ఆదేశించిన ప్రకారం ఎలా పని చేస్తుందో పరిశీలిద్దాం. రాజ్యాంగంలోని 214 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, ప్రతి రాష్ట్రంలోనూ ఒక హైకోర్టు వుంటుంది. ఈ కోర్టుయొక్క తీర్పులు, డిక్రీలు, ఫలవాలు, యిత్యాది వాటిని రికార్డు చేయాలి (Court of Record). హైకోర్టు ఆజ్ఞలను, ఆదేశాలను, ధిక్కరించినవారినీ, దాని గౌరవప్రతిష్ఠలను కించపరచినవారినీ, (Cont of court) శిక్షించేందుకు, హైకోర్టుకు సంపూర్ణ అధికారం వుంది. రాష్ట్రంలో ఏర్పడే సివిల్, క్రిమినల్, అప్పిలేట్, కేసులను విచారించి తీర్పుల్ని యిచ్చేందుకు దీనికి అధికారం వుంది.

217 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, (బి) సెక్షనులో వుదాహరించినట్లు ఈ కోర్టు న్యాయమూర్తుల స్వేచ్ఛ, భద్రత సంరక్షింపబడింది. పార్లమెంటులోని ఉభయసభల సభ్యులు. (మెజారిటీ సభ్యులు) హైకోర్టు జడ్జిపై దుష్ప్రవర్తన, అసమర్థత అనే నేరాలను ఆరోపించి, పార్లమెంటులో ఆమోదించి, రాష్ట్రపతికి నివేదించినప్పుడే, రాష్ట్రపతి అలాంటి న్యాయమూర్తిని పదవినుండి తొలగిస్తాడు. అంతవరకూ, ప్రతిజడ్జి, 60 సంవత్సరాల వయస్సు వరకూ పదవిలో వుంటాడు. తన వుద్యోగ ధర్మ నిర్వహణలో న్యాయమూర్తి ఏమి చెప్పినా, ఏమి చేసినా ఆయనపై ఎట్టి చర్యా తీసికొనకూడదని రాజ్యాంగం నిర్దేశించింది.

కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాల సంబంధబాంధవ్యాలు

ఇంతవరకూ పరిశీలించినదాన్నిబట్టి, ఇండియన్ యూనియన్‌లో, రెండు రకాల ప్రభుత్వాలున్నాయని చూచాం. 1. యూనియన్ ప్రభుత్వం; 2. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు. వీటిమధ్య ఎలాంటి సంఘర్షణ రాకుండా, మంచి సంబంధాలు వుండేట్లు రాజ్యాంగం నిర్వచించి తగిన ఏర్పాటులను గావించింది. రాజ్యాంగమందలి 245 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం యూనియన్‌లిస్టు అను జాబితాలో, ఏయే పరిపాలనాంశాలు వుల్లేఖింపబడినవో, ఆ అంశాలకు సంబంధించిన చట్టాలను కేంద్రప్రభుత్వం మాత్రమే పాస్ చేసేందుకు అధికారం యివ్వబడింది.

కేంద్ర రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకు సంబంధించిన పరిపాలనాంశాలను మొత్తంమీద మూడు లిస్టులు లేక జాబితలుగా రాజ్యాంగం విభజించింది.

1. యూనియన్‌లిస్టు (కేంద్రప్రభుత్వం లిస్టు.)—ఈ జాబితాలో వుల్లేఖింపబడిన పరిపాలనాంశములు, భారతదేశానికంతటికీ, వర్తించునట్టి జాతీయ స్వభావాన్నీ, ప్రయోజనాన్నీ కలిగినట్టివి. ఈ అంశాలను వివిధరాష్ట్రప్రభుత్వాలకు వదిలివేస్తే, దేశం అరాచకానికి, త్రోవతీయును. రాజ్యాంగంలోని 7 వ షెడ్యూలులో, యూనియన్ లిస్టుకు చెందినవి 97 అంశాలని, లెక్కింపబడ్డాయి. వాటినన్నింటిని ఈ క్రింది ఆరు ముఖ్యశీర్షికల క్రిందికి తేవచ్చును. 1. భారతదేశరక్షణ; 2. విదేశాంగవిధానం; 3. జాతీయ, అంతర్జాతీయ వర్తక సంబంధాలు; 4. రైల్వేలు, రహదారులు, విమాన మార్గాలు; 5. తంతి తపాలాలు; 6. దేశమందలి, వివిధ ప్రాంతాలలో జీవించునట్టి ప్రజల సంక్షేమానికి దోహదం చేయు శాసనాలను పాస్ చేయడం.

2. స్టేట్ లిస్టు లేక రాష్ట్రప్రభుత్వ జాబితా:—రాజ్యాంగంలోని 7 వ షెడ్యూలులో యీ జాబితాకు చెందిన 66 పరిపాలనాంశాలు చెప్పబడ్డాయి. ఆ మొత్తాన్ని ఈ క్రింది ఆరు ప్రధానశీర్షికల క్రిందకి తేవచ్చు. 1. విద్య; 2. ఆరోగ్యం; 3. వ్యవసాయం; 4. పరిశ్రమలు; 5. అడవులు, రోడ్లు; 6. సాంఘిక సంక్షేమం. ప్రతి రాష్ట్రప్రభుత్వం, దానియందలి ప్రజల ప్రత్యేకపు అవసరాలను, పరిస్థితులను దృష్టిలో వుంచుకొని, పై అంశాలకు సంబంధించిన చట్టాలను చేయడం సబబని తలచి, రాజ్యాంగం వీటిని రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి అధీనం చేసింది.

3. కంకరెంటు లిస్టు లేక కేంద్రరాష్ట్ర ప్రభుత్వజాబితాలు:—పై రెండు జాబితాలకు తోడు, అదనంగా కంకరెంటు లిస్టు అను పేరిట మూడవజాబితా వుంది. దీనిలో మొత్తం, 47 అంశాలు చెప్పబడ్డాయి. క్రిమినల్ చట్టాలు; క్రిమినల్ చర్య; సివిల్ చర్య; వివాహ; విడాకులు; కార్మిక సంక్షేమం; కార్మికుల, సాంకేతిక శిక్షణ; పార్లమెంటు, జాతీయప్రాముఖ్యాన్ని, ప్రయోజనాన్ని కలిగి వున్నవని ప్రకటించిన పరిశ్రమలు (ఉదా॥ ఉక్కు, విద్యుచ్ఛక్తి, అణుశక్తి), కోర్టుల అధికారాలు, ఫ్యాక్టరీలు, పత్రికలు, గ్రంథాలు ధరాదాయాలు, ధర్మసంస్థలు ఇత్యాదివన్ని ఈ జాబితాలో చెప్పబడ్డాయి. వివిధ రాష్ట్రప్రభుత్వానికి ఈ అంశాలపై చట్టాలను పాస్ చేయుగల అధికారం ఇవ్వబడినప్పటికీ, వీటిపై అవసరం వచ్చినపుడు తగుచర్య తీసుకొనుటకూ, శాసనాలను పాస్ చేసేందుకూ, రాజ్యాంగమందలి 254-వ ఆర్టికల్ పార్లమెంటుకూ కేంద్ర ప్రభుత్వానికి అధికారం ఇచ్చింది. ఈ పరిపాలనాంశాలలో ఏదైనా ఒకదాన్నిగూర్చి పార్లమెంటు చేసిన శాసనానికి, రాష్ట్ర శాసనమండలి ఆమోదించిన శాసనానికిమధ్య వైరుధ్యం, అసంబద్ధత ఏర్పడినపుడు పార్లమెంటు ఆమోదించిన శాసనమే అమలుజేసి తీరవలెనని 254-వ ఆర్టికల్ స్పష్టంగా చెబుతోంది.

4. రెసిడ్యుయరీ అధికారాలు: రాజ్యాంగంలోని 248-వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, పార్లమెంటు అధికారాలు ఇంకా విస్తరించబడ్డాయి. రాష్ట్రలిస్టులో గాని, కంకరెంటు లిస్టులో గాని వుల్లేఖించబడని ఏ అంశంలోనైనా, అవసరముకు శాసనాన్ని పాస్ చేసేందుకు పార్లమెంటుకు అసాధారణాధికారం ఇవ్వబడింది. రాజ్యాంగ పరిభాషలో చెప్పాలంటే, శేషించిన శాసన నిర్మాణాధికారాన్ని (Residuary Powers.) కేంద్రప్రభుత్వానికి ఇవ్వబడ్డాయి. కాబట్టి మన రాజ్యాంగం ప్రవేశపెట్టిన పద్ధతి అమెరికా, స్విట్జర్‌లాండ్, కెనడా, ఆస్ట్రేలియావంటి దేశాల్లో వున్న ఫెడరల్ విధానం కాదు. మనది, ఫెడరల్ రాజ్యాంగపు మూసలో పోయబడిన యూనిటరీ రాజ్యాంగ విధానం. మన దేశంలో రాష్ట్రప్రభుత్వాల

కంటె కేంద్రప్రభుత్వానికే అసాధారణాధికారాలు ఇవ్వబడ్డాయి. అందుచేతనే 245, 246, 248, 249, 254, 256, 352, 355, 356 ఆర్టికల్సు కేంద్రప్రభుత్వం యొక్క తారస్థాయి సంగతులన్నా అపారమగు అధికార కేంద్రీకరణను స్పష్టంగా చాటిచెప్తున్నాయి. కేంద్రప్రభుత్వ అధికార కేంద్రీకరణమందు రాష్ట్రీయ, స్వపరిపాలనా స్వాతంత్ర్యం రాహువు మింగిన సూర్యబింబంలా వెలవెల పోతుంది. పేరుకు రాష్ట్రాలున్నా, అన్ని ఫెడరల్ స్టేట్స్‌లలో, రాష్ట్రాలకు ఎలాంటి స్వపరిపాలనా హక్కు ఉంటుందో, అలాంటిది మన రాజ్యాంగంలో ఏదశలోనూ, రంగంలోనూ, అంశంలోనూ, అధికరంలోనూ కన్పించదు. అందుకనే, మనది, కేంద్రీకృత ప్రజాస్వామ్యమని, రాజ్యాంగనిపుణులు వ్యవహరించారు. భారతదేశ ఐక్యత; వివిధమతాల, తెగల, జాతుల, వర్ణాల, వునికివల్ల, అంత పటిష్టంగా లేదని, చారిత్రకానుభవమే చాటి చెప్తోంది. విచ్ఛిన్నకర పోకడలవల్లా, భారతజాతీయైక్యము అంత బలవత్తరంగా లేనందువల్లా వుత్పన్నమయ్యే అనర్థాల ఫలితంగా ఎలాంటి వుపద్రవం లేకుండా వుండేందుకు, కేంద్రప్రభుత్వ హస్తాల్లో యింతటి అపారమగు అధికారం వుంచడం జరిగింది.

రాష్ట్రాలలో క్లిష్ట పరిస్థితులుగానీ, అసాధారణ పరిస్థితులు గానీ వుత్పన్నమైనపుడు, రాజ్యాంగం కేంద్రప్రభుత్వానికి విపరీతమగు అధికారాలను యిచ్చింది. 352 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, యుద్ధంవల్లగానీ, బహిర్గత దురాక్రమణ, అంతర్గత కల్లోలాలవల్లగానీ, ఇండియన్ యూనియన్, లేదా దానియందలి ఏ భాగంలోనైనా శాంతిభద్రతలకు ప్రమాదం కలిగే విపరీత విపత్కర పరిస్థితులు ఏర్పడ్డాయని రాష్ట్రపతి నమ్మినయెడల, అలాగని ప్రకటన చేయవచ్చు. ఈ అసాధారణ పరిస్థితియొక్క కాలపరిమితి రెండు మాసాల పర్యంతం వుండవచ్చు; లేదా కేంద్రప్రభుత్వం యీ వ్యవధిని యింకా పొడిగించవచ్చు. ఈ సమయమందు, రాష్ట్ర ఆర్థిక సంబంధాలతో సహా, ప్రభుత్వాన్నికూడా సస్పెండు చేయవచ్చు. రాష్ట్రపతి, ప్రభుత్వాధికారాన్ని స్వాధీనం చేసికొని, కేంద్రప్రభుత్వ మంత్రులద్వారా పరిపాలన సాగించును. ఈ విధంగానే, పార్లమెంటు రాష్ట్ర శాసనసభాధికారాలను స్వాధీనం చేసుకొంటుంది. 355 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం రాష్ట్రానికి బహిర్గత, అంతర్గత ప్రమాదం ఏర్పడినప్పుడు రాష్ట్రాన్ని కాపాడవలసిన బాధ్యత, దానికి కావలసిన అవసరసహాయం అందజేయవలసిన కర్తవ్యమూ, కేంద్రానిదే వుంది. రాజ్యాంగంప్రకారం రాష్ట్రప్రభుత్వం వ్యవహరించేటట్టుగా, చూడవలసిన బాధ్యతకూడా కేంద్రానిదే. 356 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, రాష్ట్రంలో రాజ్యాంగయంత్రం భగ్నమైనపుడు, రాజ్యాంగం ప్రకారం, ప్రభుత్వపరిపాలన కొనసాగించలేని పరిస్థితులు ఏర్పడ్డపుడు, రాష్ట్రపతి, శాసనమండలినీ, రాష్ట్రమంత్రి వర్గాన్ని రద్దుచేయవచ్చు. ఇంతటి అసాధారణాధికారాలు, రాష్ట్రపతికి యివ్వబడినప్పటికీ, ఆయన కేంద్రమంత్రివర్గాన్ని ఎప్పటికప్పుడు సంప్రదించి, అది తృప్తిచెందినపుడే, యీ అధికారాలను వినియోగిస్తాడు. ఎందుకంటే ఆయన బ్రిటిష్ రాజ్యాధినేత మాత్రమే కాబట్టి. ఐతే, వ్యక్తిగతహోదాలో, మంత్రివర్గ యిష్టాయిష్టాలతో సంబంధంలేకుండా యీ అధికారాలు చలాయిస్తే, పదవినుంచి బయటకు రావలసి వుంటుంది.

రాజ్యాంగ సవరణలు

సవరణలు లేక, సవరణలకు అవకాశం యివ్వని రాజ్యాంగం అసలు రాజ్యాంగమే అనిపించుకోదు. అలాంటిది ప్రపంచ రాజ్యాంగాల చరిత్రలోనే యింతవరకు లేదు. సవరణలకు వీలివ్వని, అవకాశం కల్పించబడని, రాజ్యాంగం ప్రవహించని మురికికాలువలాంటిది. పారక నిలచిపోయినయెడల, దుర్గంధపూరితమైనట్లే, మారుతున్న పరిస్థితుల కనుగుణ్యంగా ప్రజాకోరికలననుసరించి మారక, మారలేని రాజ్యాంగం కాలగర్భంలో కలసిపోవడం తథ్యం. దానికి ఎక్కడా చోటుకూడా వుండదు. మారలేని రాజ్యాంగం ప్రకారం పరిపాలించబడే ప్రజల పురోగతి అడ్డంగా కుంటువడక నడుస్తుంది. ఎంత దూరదృష్టితో రాజ్యాంగచట్టం రచన చేయబడినప్పటికీ, అదృశ్య భవిష్యత్తులో సంభవించు మార్పులకన్నిటికి అనుగుణ్యంగా దానిలో ఏర్పాటులుండజాలవు. అందుచేతనే, అవసరపరిస్థితులేర్పడినపుడు సర్దుబాటులు చేసికోడానికి సిద్ధపడాలి. అలాకాక ప్రజాభ్యుదయంతో పాటు, అడుగులో అడుగు వేయలేని రాజ్యాంగ చట్టానికి వ్యతిరేకంగా జనత తిరుగుబాటు చేస్తుంది. అది వారి పొరపాటు కాదు; అంతకన్నా గ్రహపాటూ కాదు. మారిన పరిస్థితులనూ, ప్రజల ప్రగతిని దృష్టిలో వుంచుకొని, కాలానుగుణ్యంగా చేసుకొనే సర్దుబాటులనే రాజ్యాంగ సవరణలని అంటాము. అలా చీటికి మాటికి రాజ్యాంగ సూత్రాలను సవరించేందుకు యత్నించడం, వివేకలక్షణం కాదు.

ఈ చట్టం దేశంయొక్క అత్యంత ప్రధానమగు శాసనం (Fundamental Law of the Land). అది దేశంలోని ప్రజల స్వాతంత్ర్య హక్కుల్ని, ప్రజాతంత్ర సంస్థల కర్తవ్యాలనూ, నిర్వచించి వాటి వునికికి, అసలుకు భద్రత చేకూర్చుతుంది. కాబట్టి, పాలకుల చిత్తం వచ్చినప్పుడల్లాగానీ, లేదా దేశంలోని అత్యంత శక్తివంతమగు ఒక వ్యక్తి లేక రాజకీయ పార్టీయొక్క తాత్కాలిక ఆవేశకావేశాలకీ, చిత్తకారాలకీ, సంకుచిత స్వార్థప్రయోజనాల సాధనకీ, లోనై రాజ్యాంగచట్టాన్ని సవరింప యత్నించడం, ఆ చట్టం మూలసూత్రోల్లంఘనమే గాక, ప్రజాతంత్ర జీవితవిధాన పతనమౌ స్థితికీ, దారుణ నియంతృత్వ స్థాపనకీ మార్గం సుగమం చేయబడుతుంది. అందుచేతనే, రాజ్యాంగ చట్టం సవరణ వీలైనంత కష్టసాధ్యంగానూ, అలభ్యమయ్యేటూ ఏర్పరుచబడుతుంది.

అమెరికన్ రాజ్యాంగంలోని ఏ భాగాన్నైనా సవరించుటకు బహుదీర్ఘమైన అత్యధిక శ్రమప్రయాసలతో కూడిన ప్రొసీజరు అవసరం. కాని స్విట్జర్లాండులోగానీ, బ్రిటనులోగాని రాజ్యాంగ సవరణ యింతటి వ్యయప్రయాసలతో కూడినది కాదు. సాధారణ శాసనాన్ని ఎలా పాస్ చేయవచ్చో, అలాగే రాజ్యాంగాన్ని సవరించవచ్చు.

ఆవిధంగానే మనదేశంలోకూడా రాజ్యాంగాన్ని సవరించడం సులభసాధ్యమే. 368 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం, పార్లమెంటు ఉభయ సభలలోని, ఏ సభయందైనా, రాజ్యాంగాన్ని సవరించేందుకు ఒక బిల్లును ప్రవేశపెట్టాలి. ఈ బిల్లు ప్రతి సభలోనూ దానియందలి మొత్తం సభ్యులలో అనేకసంఖ్యచేతనూ, హాజరై ఓటు చేసే సభ్యుల్లో, మూడింట రెండువంతులకు తక్కువకాని సభ్యుల అధిక సంఖ్యచేతనూ, ఆమోదింపబడినప్పుడు బిల్లు రాష్ట్రపతి ఆమోదం కోసం పంపబడుతుంది; పిదప బిల్లులో నిబంధనల ప్రకారం రాజ్యాంగం సవరింపబడుతుంది.

రాజ్యాంగ సవరణ యింత సులభసాధ్యంగా చేయబడింది గాబట్టే చట్టం అమల్లోకి వొచ్చిన నాలుగు సంవత్సరాల అనంతరం, నాలుగు సవరణలు ప్రతిపాదింపబడ్డాయి. ఐతే, రాష్ట్రపతి ఎన్నిక, కేంద్రరాష్ట్రప్రభుత్వ కార్యనిర్వాహక అధికారాలు; హైకోర్టులు, సుప్రీంకోర్టులు; కేంద్రం రాష్ట్రాలమధ్యనుండే సంబంధ బాంధ

వ్యాలు; పరిపాలనాంశాలకు సంబంధించిన జాబితాలలోని ఆర్టికల్సు; పార్లమెంటులో గల రాష్ట్ర ప్రాతినిధ్యం; రాజ్యాంగ సవరణలు, లాంటి అత్యంత ప్రధానమయిన రాజ్యాంగ మూలసూత్రాలకు సంబంధించిన – 54, 55, 75, 162, 241, యిత్యాది ఆర్టికల్సును సవరణ చేయదలచుకొన్నప్పుడు, మొదటి షెడ్యూలులో పేర్కొనబడ్డ పెద్ద రాష్ట్రాలలో సగానికి తక్కువ కాకుండా, ఆయా రాష్ట్ర లెజిస్లేచరులు ఆ సవరణను పాస్ చేయవలసివుంటుంది. అప్పుడే ఆ బిల్లు రాష్ట్రపతి, ఆమోదంకోసం పంపబడుతుంది.

రాజ్యాంగం అమల్లోకి వచ్చిన ఒక్క సంవత్సరం అనంతరమే, 15 వ ఆర్టికల్ కు సవరణ పాస్ చేయబడింది. మద్రాసు రాష్ట్ర ప్రభుత్వానికి, చంపకం దొరై రాజన్‌కీ మధ్య జరిగిన దావాలో, ప్రభుత్వానికి వ్యతిరేకంగా సుప్రీంకోర్టు తీర్పునివ్వడం మూలంగా 15 వ ఆర్టికల్ కు సవరణ ఆమోదించడం జరిగింది. ఈ సవరణ, 15 వ ఆర్టికల్ ను సవరించి, అస్పృశ్యులు, ఆదిమజాతులు, షెడ్యూల్డు కులాలు, జాతులు, మున్నగు వెనుకబడిన వారల నుద్ధరించేందుకై ప్రత్యేక సదుపాయాన్ని చేసేందుకు రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలకి అధికారమిచ్చింది. ఇదే సంవత్సరంలో చేయబడ్డ మరో సవరణ, 31 వ ఆర్టికల్ కు అదనంగా 31-ఎ; 31-బి; అని మరో రెండు ఆర్టికల్సును కలిపింది. 1952 లో పాస్ చేయబడ్డ రెండవ రాజ్యాంగ సవరణ జనాభాలోని ప్రతి ఒక 5,00,000 మందికి ఒక సభ్యునికంటె అధికం వుండరాదని, శాసించింది. 1954 లో చేయబడ్డ మూడో సవరణ. జాతీయ ఆర్థిక ప్రయోజనాల కోసం, ఎంత కాలం కోరితే, అంత కాలం కూడా కొన్ని సరకులను కంట్రోల్ చేసే అధికారం, కేంద్ర ప్రభుత్వానికి యివ్వబడింది. 1955 సంవత్సరంలో, 32 వ ఆర్టికల్ కి సవరణ ఆమోదించబడింది. ప్రజాక్షేమం దృష్ట్యా ప్రభుత్వం ప్రైవేటు వ్యక్తుల ఆస్తిని స్వాధీనపరచుకొంటే, అట్టి ఆస్తి హక్కుదారులకు యివ్వవలసిన నష్టపరిహారం గూర్చి యుక్తాయుక్త విచారణ చేసేందుకు, ఈ సవరణద్వారా ప్రభుత్వానికి అధికారం యివ్వబడింది. ఇదే సంవత్సరంలో పాస్ కాబడిన మరో సవరణద్వారా, పదాల మార్పుతో రాయబడిన 305 ఆర్టికల్, పాత ఆర్టికల్ కు బదులుగా ఏర్పరుపబడింది. రాష్ట్ర ప్రభుత్వాలు స్వయంగా చేయదలచుకొన్న వరక వ్యాపార రంగాలలో గుత్తాధిపత్యాన్ని (State trading) కలిగి వుండేందుకు, ఈ సవరణ వీలు కలుగజేసింది. ఉత్తరప్రదేశ్ ప్రభుత్వానికి, సాఘీర్ అహమ్మదుకీ జరిగిన దావాలో ప్రభుత్వం ఓడిపోయింది. అందుచేత పార్లమెంటు యీ సవరణను ఆమోదించవలసి వచ్చింది. ఇది సుప్రీంకోర్టు యిచ్చిన తీర్పుయొక్క ప్రభావాన్ని అంతమొందించేందుకై వుద్దేశింపబడింది. పాత ఆర్టికల్ ప్రకారం రాష్ట్ర ప్రభుత్వం ఏ విషయంలోనైనా, గుత్తాధిపత్యాన్ని కలిగివుండేందుకు వీల్లేదు. ఎంచేతంటే, రాజ్యాంగంలోని పాత ఆర్టికల్, స్వేచ్ఛా వ్యాపారానికి హామీ నిచ్చింది. కాని, ఈ సవరణద్వారా వ్యాపార రంగంలోని స్వేచ్ఛ అంతమొందింపబడింది.

సంపద, వాణిజ్యం, ఉద్యోగం, వృత్తి యిత్యాది విషయాలలో, రాజ్యాంగంలో పేర్కొనబడ్డ మూలసూత్రాలు యథాతథంగా అమలుజరుపబడాలని; మొట్టమొదటిసారిగా భారత రాజ్యాంగం ప్రసాదించిన స్వేచ్ఛా స్వాతంత్ర్యాలు పునరుద్ధరింపబడాలని అందుకు తమ పార్టీ పోరాడి చేస్తుందనీ, స్వతంత్రపార్టీ నాయకులైన రాజాజీ, రంగాలు అంటున్నారు. రాజ్యాంగంలోని 31 వ ఆర్టికల్ ప్రకారం ఆస్తి సంపాదన విషయంలో చట్టంద్వారా నిర్ణయించబడిన నష్టపరిహారం సమర్థనీయంగా వుందనీ. దాని తరువాత చేయబడిన సవరణలు ఆదాశయాన్నే భగ్నం చేశాయనీ, వీరు ప్రచారం చేస్తున్నారు. నవభారత రాజ్యాంగం ఆమోదించిన ప్రగతిశీలమయిన సవరణలను సైతం, వీరు అంగీకరించక స్వేచ్ఛా వ్యాపారాన్ని పునరుద్ధరించాలని ప్రయత్నిస్తున్నారు. అయితే ప్రధాని శ్రీ నెహ్రూ గారు మాత్రం స్వేచ్ఛా వ్యాపారం పేరిట స్వైర విహారాన్ని తాను సహించనని చెప్పారు.

భారత ప్రజల భవిష్యత్తూ, సౌభాగ్యం, నవభారత రాజ్యాంగ చట్ట భద్రతపైనా, దాని క్రమాభివృద్ధిపైనా, ఆధారపడి వుంది. రాజ్యాంగం, పౌరులకు హక్కులూ అధికారాలు యివ్వడంతోపాటు విధులనూ బాధ్యతలనూ గూడా వొప్పగించింది. కొత్త పౌరుల్ని విజ్ఞానవంతులుగానూ, చైతన్యవంతులుగానూ చేయవలసిన బాధ్యత, ప్రభుత్వంపైనా, పబ్లిక్ సంస్థలపైనా ప్రధానంగా ఆధారపడివుంది. భారతదేశంలోని సగం జనాభాకి—17 కోట్లమందికి, వయోజన వోటింగు హక్కు యివ్వబడింది. ఇంత భారీయెత్తున, స్వాతంత్ర్యం వొచ్చినవెంటనే, ఏ దేశమూ తన ప్రజలకి యీ హక్కును యివ్వలేదు. అయితే, యీ హక్కును సద్వినియోగం చేయడానికి అవసరమైన విజ్ఞాన వివేకాలు, దేశంలోని అత్యధిక సామాన్య జనానీకానికి యింకా అమరలేదు. లేమితో, నిరక్షరాస్యతతో వారు యింకా సతమతమవుతూనే వున్నారు. మనకి స్వరాజ్యం వచ్చినా, సురాజ్యం రాలేదు. ఈ మహోత్కృష్ట లక్ష్యసాధనకు, భారత ప్రజలూ, ప్రభుత్వమూ యింకా తీవ్రతరమయిన కృషిని సాధించవలసి వుంది.

వయోజన వోటింగుపద్ధతి, ఆ పద్ధతిమీద ఎన్నుకోబడిన శాసన సభ్యులు, కేంద్రరాష్ట్రాలలో, బాధ్యతాయుత ప్రభుత్వాలూ, సమైకమయిన వ్యక్తి స్వేచ్ఛ, ప్రాథమిక హక్కులు,— యివి మన రాజ్యాంగానికి ప్రధాన పునాదులు. ఇట్టి పునాదులపై నిర్మింపబడిన ప్రజాస్వామిక భారతరాజ్యాంగాన్ని, భద్రపరచి, పరిరక్షించవలసిన బరువు బాధ్యతలు భారతపౌరుని భుజస్కంధాలపై వున్నాయి. ఎంచేతంటె, ప్రజా పౌరహక్కుల రక్షణకి, రాజ్యాంగ చట్టమే, మూలకందం. దేశమంత్రులు, న్యాయస్థానాలు, శాసనసభలు, రాజ్యాంగ మూలసూత్రాల సక్రమంగా అనుసరింపబడి, అమలుజరుపబడుతున్నవో, లేదో పరిశీలిస్తూనే వుంటాయి. అయితే, ఏవ్యక్తిగాని, సంస్థగాని, తన, లేక తమస్వ రాజ్యాంగ మూలసూత్రోల్లంఘనం జరగడంద్వారా, నష్టపడి కోర్టుకు వెళ్ళినప్పుడే, కోర్టులు కలుగజేసుకొంటాయి. అంతదాకా, నిమ్మకు నీరెత్తినట్లు కోర్టులు కిమ్మనకుండా వుంటాయి. కాబట్టి, రాజ్యాంగచట్టానికి నిరంతర రక్షణ పౌరుని అప్రమత్తతయే. కోర్టులు, శాసనసభలు, యిచ్చేరక్షణతోపాటు, పౌరుడుగూడా నిరంతర జాగరూకతతో వ్యవహరించాలి. "నిరంతర జాగరూకతయే స్వాతంత్ర్యానికి చెల్లించవలసిన మూల్యం" అని సుప్రసిద్ధ గ్రీక్ రాజనీతిశాస్త్రి పెరిక్లస్ చెప్పిందాన్ని పౌరుడు రేయింబవలూ తనదృష్టిపథంలో వుంచుకోవాలి. రాజ్యాంగచట్ట మూలసూత్రోల్లంఘనం జరిగినప్పుడు, పత్రికలు, సభలు, సమావేశాలు, బహిరంగ ప్రదర్శనలవంటి చట్టబద్ధమయిన ఆందోళనద్వారా అట్టి ఉల్లంఘనాన్ని శాసనసభల, ప్రభుత్వపు దృష్టికి తీసికొనిరావాలి. అప్పటికీ ఫలితం లేకపోతే, కోర్టుకు వెళ్ళడానికైనా సంసిద్ధమవ్వాలి. ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే, ప్రభుత్వం చట్టబద్ధంగా ప్రవర్తించేటట్లూ, రాజ్యాంగం సక్రమంగా అమలుజేయబడేటట్లూ చూడడం పౌరునిమీదనే ప్రధానంగా ఆధారపడివుంది. చట్టబద్ధమైన అరాచకానికీ, రాజ్యాంగ విరుద్ధమైన ప్రభుత్వ నిరంకుశ ప్రవర్తనకీ వ్యతిరేకంగా జాగ్రత్త పడడమే ప్రతిపౌరుని పవిత్ర విధ్యుక్త ధర్మం.

నీరు పల్లమెరుగు.....!

శ్రీ ఆర్. ఎస్. సుదర్శనం

"భవాని ఉత్తరం వ్రాసింది." అంటూ ఇన్‌లాండ్ కవరు పట్టుకు వచ్చింది అనసూయ. అప్పుడే కోర్టునుంచి వచ్చిన (శివరామ)కృష్ణ కోటూ, టై విప్పుతూ, "ఏమని?" అన్నాడు. "చదవండి" అని ఉత్తరం టేబిలుమీద పెట్టి వెళ్ళబోతున్న భార్యను "ఉత్తరం నీకా నాకా?" అని ప్రశ్నించాడు. "ఇద్దరికీ అనుకోండి!...ఏమైతే నేం, అయినవాళ్లు కాకుండా పోతారా? మీ రెప్పైనా చెప్పండి, భవాని నాకు నచ్చింది...ఉత్తరం చదవండి తెలుస్తుంది ఆ అమ్మాయి మంచితనం!...మీరనే చదువుకున్న గర్వం ఎక్కడా లేదు! ఊరికే ఏవేవో అంటారు!" అని లోనికి వెళ్ళింది అనసూయ.

ఆమె కాఫీ తెచ్చేలోగా ఉత్తరం సావధానంగా చదివాడు కృష్ణ. ఎం. ఎస్‌సి. చదువుకుని హైదరాబాదులో లెక్చరరు ఉద్యోగం చేస్తున్న భవాని తెలుగులో, ముద్దులొలికే ముత్యాల వ్రాతలో, అనసూయమీద ఆప్యాయతని ఒలకబోయటమా!...పోతే, ఉత్తరంలో ఎక్కడా, చిట్టచివరకూడా తన మాటే లేదు! 'బావకు నమస్కారాలు...బావను అడిగినట్లు చెప్పగలరు' అలాంటి వాక్యం ఒకటి లాంఛనప్రాయంగాకూడా ఎక్కడా వ్రాయలేదు! ఈ ఉత్తరం యిద్దరికీ వ్రాసినట్లెలా అవుతుంది? భవాని తనకు మేనమామ కూతురు; అనసూయకు ఏమీ కాదు! నాలుగేళ్ళనాడు తను భవానిని వివాహం చేసుకోకపోవటంతో రాకపోకలు, ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలు నిలిచిపోయాయి. ఇన్నాళ్ళకు, పదిహేను రోజుల క్రితం హైదరాబాదు వెళ్తూ భవానీ, అత్తయ్యా అనుకోకుండా తన యింటికి రావటం ఆశ్చర్యమే కలిగించింది...'నువ్వు చేసుకోకపోతేనేం? చదువుకుని హాయిగా ఉద్యోగం చేస్తున్న నాకేం లోటులేదని' తెలియజెప్పటానికే భవాని అలా వచ్చిందో, లేక చేసుకున్న అనసూయలో వంకలు వెదికి వెక్కిరించటానికే వచ్చిందో అనుకున్నాడు!...తల్లీ కూతుళ్ళు చెప్పిన కారణంమాత్రం — హైదరాబాదుకు రాత్రిళ్లు ప్రయాణంచేసి రైళ్ళు పట్టాకెక్కాం అని రద్దుచేశారట; ముందు రోజు సాయంత్రం కర్నూలు చేరుకుని, ప్రొద్దుట మొదటిబండికే హైదరాబాదువెళ్తే సౌకర్యంగా వుంటుందని వాళ్ళు వచ్చారట. ఆ విధంగా, కర్నూలులో ప్రాక్టీసు పెట్టిన కృష్ణను ఎన్నాళ్ళకో చూచి వెళ్ళటానికి సందర్భం కలిగిందట!...

బాగుంది! వాళ్ళకు లేకపోతే తనకేం అభ్యంతరం? అనుకున్నాడు కృష్ణ. ఏమైనా చిన్ననాటి భవాని, ఎమ్. ఎస్‌సి. భవానిగా మారిన తర్వాత ఎలావుందో చూడాలన్న కుతూహలమూ తీరింది...చమత్కారం, చొరవ, కలుపుగోలుతనం పూర్వంలేని గుణాలు భవానిలో యిప్పుడు కొట్టవచ్చినట్లు కనిపించటమేకాదు, ఆమె మాటల్లో మార్పుల్లో ధ్వని, ద్వ్యర్థికూడా వున్నాయని అనుమానమూ కలిగింది!...పూర్వం, అంటే భవాని హైస్కూల్లో, తను కాలేజీలో, చదివేరోజుల్లో ఒకసారి వాళ్ల ఊరువెళ్లాడు — అప్పుడు భవానికి అసలు మాటలు రావేమో అనిపించేటంత వల్లమాలిన సిగ్గు; తప్పించుకుని పారిపోయేది. ఉన్న వారం రోజులూ ఆ అమ్మాయితో చనవుగా మాట్లాడాలని ఎన్ని ప్రయత్నాలోచేసి చివరకు ఒక్కసారే కృతార్థుడయ్యాడు — "ఏమిటి, మాట్లాడనే మాట్లాడవ్?... పారిపోతావ!...పెళ్ళిచేసుకుంటానవా?...వుండు, నిన్ను పెళ్ళి చేసుకుని అప్పుడు చెబుతాను నీపని!..." ఇది కృష్ణమాటలు. "పో బావా!...సిగ్గులేకపోతేసరి!...ఊఁ...అప్పుడు చూద్దాంలే!" అని భవాని జవాబులు. "ఏమిటి చూసేది!...అలా అంటే యిప్పుడే పడుతుంది శిక్ష!" అంటూ తను చప్పున ముద్దుపెట్టుకోవటం, వెంటనే "అమ్మా" అని ఆ కోంటెపిల్ల కేకవేసి పారిపోవటం జరిగింది. నిజంగా అత్తయ్యతో చెబుతుందేమోనని గుండె దడదడలాడింది; కాని అలాంటి దేమీ జరగలేదు...ఆ భవాని అవసరం, ఎమ్ ఎస్‌సి., చదువుకోవాలని పట్టుపట్టడం, మేనమామ కట్నం ఇవ్వననటం కారణాలుగా ఆ వివాహం జరగలేదు..."నేను చదివింది బి. ఏ; భవాని అనర్స్ పూర్తికాగానే ఎమ్. ఎస్‌సి. కి వెళ్ళాలని పట్టుపట్టుతూంటే, నాకు భార్య కావాలనుకోవటం లేదన్నమాట." అని భవాన్ని తన కక్కరలేదన్నాడు. అదీగాక కృష్ణ తండ్రి అప్పటికే కట్నం కావాలని, అయినవాళ్ళూ కానివాళ్ళూ అన్న భేదం లేకుండా సంబంధాలన్నింటినీ 'సమదృష్టి'తో పరిశీలిస్తున్నాడు. పర్యవసానం అనసూయ పదిహేనువేలతో ఆ యింటికి కోడలైంది.

అందువల్ల చదువుకున్న భవాని మారిపోయి వుంటుందనే అనుకున్నాడు కృష్ణ. కాని భవాని స్వయంగా తన యింటికి రావటమేమిటి, వచ్చిన తర్వాత వుండమంటే తీరిగ్గా రెండురోజులు వుండి వెళ్ళటమేమిటి, అనసూయను 'అక్కా' అని పిలవటమేమిటి, అన్నీ ఆశ్చర్యం కలిగించాయి. భవాని సంభాషణలో కొన్ని ఛలోక్తులు ఒకరకం అనుమానానికి కారణాలయ్యాయి...భవాని చిన్ననాటి సంఘటనను మరచిపోయినట్లు లేదు. బహుశా ఆమెలో కొంత విచారం వుందేమో పెళ్ళి తప్పిపోయినందుకు, అనిపించింది...ఆ ఊహ రావటమే తడవు అతిక్రమంగా బలపడిపోయింది కూడా. దానికి ఆధారాలు — భవాని, పిలవకుండానే యిన్నాళ్లకు తనయింటికి రావటం, వచ్చిన తర్వాత చూపిన కలుపుగోలుతనం...భవానికి ఎంత అభిమానం, ప్రేమ లేకపోతే, స్త్రీ సహజమైన స్వాభిమానం అహంకారం అన్న అవధుల్ని దాటి అలా రాగలుగుతుంది! అహంకారం, అందులో చదువుకున్న యువతికి, ఎంత మేర వుంటుందో సులభంగానే ఊహించుకోవచ్చు. దాన్ని జయించి భవాని బావ కోసం వచ్చిందంటే, ఆమె జరిగినదానికి ఎంతో పశ్చాత్తాప

పడుతూ వుండాలి!...ఈ కాలేజీ ఆడపిల్లలందరూ యింతే. డిగ్రీ వస్తే ఏదో అంత గొప్ప, అపూర్వపుగమ్యాన్ని అందుకుంటామనుకుంటారు. తీరా అది వచ్చిన తర్వాత తెలుస్తుంది. ఎలా అవకాశాలు అందుకోకే తమ మూర్ఖత్వంవల్ల చేజారిపోయాయో!...అప్పుడు కాని గ్రహించరు చదువూ, ఉద్యోగమే పరమావధులు కావని!.. భవానిలో యిటువంటి పరివర్తనే వచ్చివుండకపోతే, మళ్ళీ తనని జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటుందా? తన యింటికి వస్తుందా? పెద్దగా చిరునవ్వుతో అనసూయ నెందుకొట్టుకొని 'అక్కా' అంటూ తిరుగుతుందా?...మళ్ళీ ఇద్దరూ ఇంతమించి సన్నిహితులయ్యేవాళ్ళే!...

అయితే భవాని అనసూయపట్ల ఈర్ష్య, అసూయ కొంచమైన వ్యక్తం చెయ్యటం లేదేమిటి? పైగా పూసుకు తిరగటం వల్ల లాభమేమిటి? అన్న సందేహం కలిగింది. కృష్ణకు దానికి సమాధానం- పరిస్థితులు అలా వున్నాయి. బావ పరాయివాడైపోలేదు; యిప్పుడు బాహాటంగా సరాగాలాడటం ప్రారంభిస్తే ఏమనుకుంటాడో? ఆ అనుమానం వస్తే అనసూయ మళ్ళీ దుఃఖం తొక్కనిస్తుంటా? అందువల్ల, తన ప్రేమ నిశ్శబ్దంగా ఏదో సూక్ష్మమార్గంలో ధ్వనిపూర్వకంగా చమత్కారంగా వ్యక్తం చెయ్యాలనుకుంది భవాని! అందుకే ఈ ఛలోక్తులు! ఆడవాళ్ళు యిటువంటి విషయాల్లో చతురలు. ఇక చదువుకున్న భవానిలో ప్రజ్ఞకు లోటు లేదు! తనకు భవాని యిప్పుడు పూర్తిగా అర్థమౌతోంది అనుకున్నాడు కృష్ణ.

కుర్చీలో నిటారుగా కూర్చుని, టేబిలుమీదవున్న ఉత్తరం మళ్ళీ తీసి పరిశీలించాడు.

ఆ ఉత్తరాన్ని జాగ్రత్తగా అనసూయ పేర వ్రాస్తూ, అనసూయ ఆసక్తివుండే విషయాలతో నింపింది భవాని! అందులో ఎక్కడా బావనుద్దేశించిన వాక్యం లేదు. కాని చివర చిట్టిబాబును గూర్చి వ్రాసిన వాక్యంలో ఒక విశేషం వుంది.

"...బాబు మాటలు ఎప్పుడూ జ్ఞాపకం తెచ్చుకుంటూ వుంటాను....నీతో బాగా ఆడుకుంటున్నాడా? నిన్ను అల్లరి పెడుతున్నాడా? బాబుకు నా ముద్దులు..."

చివరి వాక్యంలో 'బాబు'కు బదులు 'బావ' అని వ్రాయటం అబుద్ధిపూర్వకమైన పొరపాటా? లేక మనసులోనుంచి తెలీకుండానే ఊడిపడిందా? 'బాబు' అంటే 'బావ' అనేగా ఉద్దేశ్యం? లేకపోతే యీ 'పొరపాటు' జాగ్రత్తగా వ్రాసిన ఉత్తరంలో ఎందుకు వస్తుంది? ఈ ఉత్తరం ఎలాగూ అనసూయ తనకు చూపిస్తుందని భవానికి తెలుసు; అందులో వ్రాసిన ఊలెన్ దారంకోసమైనా చూపించి తీరుతుంది! అంతమాత్రం 'గ్యారంటీ' కూడానే వుంది ఆ ఉత్తరంలో!.

కృష్ణ ఆ ఉత్తరం చూస్తూ వుండగానే అనసూయ టిఫిన్ కాఫీ తెచ్చింది. "ఏమిటీ యింతసేపూ చదువుతునే వున్నారా ఉత్తరం! ఏమిటి అంత ఆశ్చర్యం అందులో?" అన్నది.

"ఆశ్చర్యం ఏమీ లేదు!" అంటూ ఉత్తరం మడిచి, టేబిలు మీదికి గిరవాటువేసి లేచాడు కృష్ణ.

"ఆశ్చర్యం కాకపోతే, కాఫీ ముఖం కడుక్కోకుండా అలా కూర్చుండిపోయారేమిటి యింతసేపూ?" అన్నదామె.

కృష్ణ బాత్ రూమువైపు వెళ్ళిపోయాడు.

భర్త టిఫిన్ తీసుకుంటూ వుండగా అనసూయ అన్నది.

"ఉత్తరం చదివారు కదా, మరి ఊలు ఎప్పుడు తెచ్చి పెడతారు?"

"ఎందుకూ దండగ? ఎంతసేపూ బాబును చూసుకోవటంతో నావైపు చూట్టానికే తీరటంలేదు నీకు! మళ్ళీ యిదొకటి!"

"నమూనాలు పంపిస్తుందిట; బాబుకు ఒక స్వెటర్, మఫ్లర్ అల్లుకోవాలి."

"ఏం చేసుకోను? మనదేశం ఇంగ్లండులో గాని, అమెరికాలో గాని లేదుగా! ఇదొక పెద్ద క్రేజ్ గా తయారైంది...ఇంగ్లీషు, అమెరికన్ ఆడవాళ్లు చేస్తారంటే అవి ఆ దేశాల్లో అవసరం; వాళ్ళకు పొదుపూ జరుగుతుంది. మనకు అనవసరం. అలవాటు లేనివి తయారుచేస్తూ కూచోవటం డబ్బుదండగ! ఎప్పుడైనా కావలిస్తే శుభ్రంగా కొనుక్కోవచ్చు! ఈ కర్నూలులో స్వెటర్ వాడుకునేదెప్పుడు?"

"మీ ఊలెన్‌నూళ్ల మాటేమిటి?"

"అవి దర్జాకోసం! నిజానికి కొంతా అర్థంలేని క్రేజ్."

"పోన్లెండి; యింట్లో నూరూ వేలూ వచ్చి పోవటంలేదు గాని, ఆ ఊలుమాత్రం తెచ్చి పెట్టండి."

"చుట్టపుచూపుగా వచ్చి మంచిగొడవే తెచ్చిపెట్టింది యీ భవాని!"

"భవానిమీద మీకంత కోపం దేనికండీ?...మిమ్మల్ని చేసుకోలేదనేనా?" అన్నది నవ్వుతూ అనసూయ.

"పాపం, చాల పొరపాటు పడుతున్నావ్! ఎం. ఎస్సి. చదవగానే ఏదో పెద్ద దేవతలా కనిపిస్తోంది నీకంటికి. మేమంతా కేవలం మానవమాత్రులం. అందుకే ఆ దేవతకు యింకా సరియైన దేవుడు దొరక్క దవుళ్ళాడుతూ వుంది."

"అవును, తొందరేం? వచ్చినవాడే చేసుకుంటుంది!"

"తొందరేం! ఒక జీవితకాలం అంతా నిరీక్షిస్తూ వుండవచ్చు."

"పోనీ మీ రెక్కడైనా చూడండి సంబంధం."

"ఇది మరీ బావుంది! మనిష్పుడు కోరుకున్నదానికంటె యింకొకటి కోరికే వరంగావుంది. ఆ ఊలు ఏదో తెచ్చి పెట్టి నేను తప్పుకుంటాను; తర్వాత మధ్య భవానీ ఏమైనా అనిందే నాకెందుకు?"

బజారువైపు బయలుదేరి వెళ్లాడు కృష్ణ.

వెళ్లాడేగాని ఊలు కొనా లనిపించలేదు. ఒంటరిగా షికారు వెళ్ళాడు.

బావకు ముద్దులు—అన్నమాట మనస్సులో మెరుపులా తళుక్కుని ఉత్సాహానికి కారణమౌతోంది...నిజమే, కాలేజీల్లో భవాన్ని తను ప్రేమించాడు, భవాని కూడా తన్ను ప్రేమించింది. ఇష్టము లేకపోతే "అమ్మా" అంటూ పారిపోయి తల్లితో చెప్పకుండా ఎందుకు వూరుకుంటుంది? ఇద్దరికీ అవి అనుభవం చాలని రోజులు; భవాని చదువు ముఖ్యమని, లేక తనమీద పంతం నెగ్గాలనీ అప్పుడా ధోరణి అవలంబించింది, భవాని పట్టుపట్టివుంటే మామయ్య కట్నం యిచ్చి

వుండేవాడు; ఆయనకు నవలోపం ఏమీలేదు! అవకాశం దాటి పోయినతర్వాత గాని అనుబంధమెటువంటిదో తెలిసిరాలేదు. ఇప్పుడు తెలిసినమాత్రం భవాని ఏం చేస్తుంది? భవాని దురదృష్టవంతురాలు, తనూ దురదృష్టవంతుడే! తన మనస్సేమిటో తనూ తెలుసుకోలేదు! అంత పట్టుదలమీద వివాహం చేసిన తండ్రీ బావుకున్నదేమీ లేదు; ఏడాదైనా పూర్తిగా గడవకముందే యీ లోకంనుంచి దాటుకున్నాడు...

అసలు వివాహానుబంధం మనస్సుల్నీ, వ్యక్తుల్నీ ముడివేసే బంధంకి దానికి భౌతికమైన, శారీరకమైన ఆకర్షణలు, ప్రేరేపణలు కేవలం దోహదాలుమాత్రమే. అనసూయమీద పెళ్ళయిన క్రొత్తలో తనకెంత మమకారం! అదంతా ఇప్పుడేమైపోయినట్లు? ఇద్దరు పిల్లలు కలగటంతో కల కరిగిపోయింది! పెద్దపిల్ల అమ్మమ్మదగ్గర ఉండబట్టికాని లేకపోతే ఇల్లు సాక్షాత్తు నరకమే!...

"ఎప్పుడైనా హైదరాబాదు వస్తే రా నాయనా!" అన్నది అత్తయ్య బంగనపల్లి ఇస్తూ. భవాని తననోటితో అనవలసినమాటే తల్లిద్వారా అనిపించింది! అవును ఎలా అంటుంది?

తనోకసారి హైదరాబాదు వెళ్ళివస్తే! వెళ్ళితే భవానితో తీరిగ్గా మాట్లాడటానికి, భవాని మనస్సు తెలుసుకోవటానికి అవకాశం వుంటుంది...

తెలుసుకొని ఏం జెయ్యాలి?...ఏం జెయ్యాలి? తెలుసుకోవటం దానికదే సార్థకం...సౌందర్యాన్ని ఆరాధించటం, ప్రేమ అన్న అనుభూతి—ఇవి ఎరుగని జీవితం ఒక ఎడారి; కేవలం శూన్యం! ఏమైనాసరే ఈ సందిగ్ధం తీర్చుకోవాలి; యదార్థమేమిటో తెలుసుకోవాలి! వీలైతే భవానితో హృదయం విప్పి నిష్కల్మషంగా చెబుతాడు—తన ప్రేమ ఎంత ఉదాత్తమైనదో! ప్రేమించుకున్నవాళ్ళందరూ పెళ్ళి చేసుకోలేరు; మానవలోక చరిత్రలో ఎక్కడా కనిపించే విషాదమే అది; క్రొత్తేమీ కాదు! దాని కెవరేం చెయ్యగలరు? కాని సందిగ్ధావస్థలో సతమతమవటం కన్న ప్రేమికులు ఒకరిహృదయాన్నొకరు తెలుసుకోవటంమంచిది అందులో తప్పులేదు; ఒక సంతృప్తివుంది!...తీరని కోరికల బరువుమోసే భవాని హృదయానికి కొంత తేలిక చేకూర్చినట్లవుతుంది. అంతమాత్రం చేయటం తనధర్మం! భవాని స్వాభిమానమున్నది దిగమ్రింగి తనకోసం ప్రయాణమై వచ్చినపుడు తను వాళ్ళయింటికి వెళ్ళటం, అది తనకు విధాయకమే!...

కృష్ణ ఇల్లుచేరుకోగానే అనసూయ "శాలు తెచ్చారా?" అని ప్రశ్నించింది.

'లేదు, మంచివి దొరకలేదు...అయినా తొందరేముంది? శాలుసుగోబాలు ఆలస్యం అయితే ఏం పోతుంది? నేను ఎల్లుండి కోర్టుపనిమీద హైదరాబాదు వెళ్ళవలసి ఉంటుందని వెంకట్రామయ్యగారు క్లబ్బులో కనిపించి అన్నారు. అలా వెళ్తేటట్లయితే అక్కడినుంచే తెచ్చుకోవచ్చు."

"అయితే భవానికూడా సమాచారం ఇస్తుంది లెండి; భలే కుదిరిందే మీ ప్రయాణం!"

"ఏం! చాలా సంతోషిస్తున్నావే? హైదరాబాదుకు వెళ్తున్నాను గాని, భవానిని చూడటానికి కాదుగా!"

"ఇకా చాలెండి!...సరాసరి వాళ్ళింటికే వెళ్ళండి!...ఒక వేళ మీ పనులవల్ల అలా వీలుపడకపోతే, తప్పకుండా తీరిక చేసుకొని వాళ్ళనొకసారి మాట్లాడించి రావాలండి! వాళ్ళు మనింటికి వచ్చినప్పుడు మనమూ వెళ్ళటం బావుంటుంది...మీ రిలా హెచ్చులుపోవటమేం బాగులేదు!" అన్నది మందలింపుగా అనసూయ.

"అబ్బ! అన్నిబాగోగులూ నీకే తెలిసినట్టు మాట్లాడుతావే!" అన్నాడు కృష్ణ.

* * *

కృష్ణ మనస్సు ఉబ్బితబ్బిబ్బవుతోంది. ఎన్నోరకాలైన సంభావనలు—తనకూ భవానికీ—హృదయాలు విప్పి చెప్పుకునే మాటలు...అందులో విషాదం లిప్తమై, గంభీరమూ ఉదాత్తమూ అయిన పరస్పర సాన్నిహిత్యభావం...సంఘం యిద్దరిమధ్యా తెచ్చిపెట్టిన కృత్రిమమైన ఎడబాటు......ఆ అనుభూతిని ఎన్నోవిధాల ఊహించుకొని హృదయంలో యిముడ్చుకోలేక, పిచ్చిగా యిటు అటూ తిరుగుతున్నాడు, ఆలస్యంచేసున్న రైలుకోసం ఎదురుచూస్తూ కృష్ణ...అరగంట ఆలస్యం అరయుగాలుగా వుంది...

"బావా!" అంటుంది భవాని దీనంగా, ఆర్ద్రంగా, తనకుండె చీలుస్తున్నట్టు..."ఏంచెయ్యగలం, భవానీ! ఇది విధి"...బహుశా తను ఆమె హస్తాన్ని ప్రేమతో స్పృశిస్తాడు; గాజుల్ని కదిలిస్తాడు; అందులో కర్మవైగుణ్యం ఏమీలేదు!...అలాకాదు—భవాని కన్నీళ్ళు చూడలేక ఆమె చెంపల్ని మృదువుగా తాకుతాడు; ముత్యాలవంటి అశ్రువుల్ని కొనగోటితో సంగ్రహిస్తాడు!...

"ఈ సంఘాన్ని, యీ లోకాన్ని వదిలి దూరంగా ఎక్కడికైనా వెళ్ళిపోదాం బావా!..." అంటుంది భవాని. "పిచ్చి భవానీ! ఎక్కడికి వెళ్తాం చెప్పు? లోకం మనల్ని అంత సులభంగా వదిలిపెడుతుందా? క్షమ! గుమ్మెత్తిపోస్తుంది...వెంటాడుతుంది..."—సెంట్రలు గవర్నమెంటు చేసిన చట్టం వుండనేవుంది; ఎక్కడికి తప్పించుకొనిపోవటం?...

"ఆంధ్ర వారపత్రిక, సార్" అన్నాడు పత్రికలమ్మే కుర్రవాడు. కృష్ణ వాడివైపు కోపంగా చూచి "వద్దు" అన్నాడు...వాడు వెళ్ళగానే పశ్చాత్తాపంతో 'నిజమే. ఏదైనా పుస్తకం వుంటే బావుండేది!' అనిపించి బుక్‌స్టాలువైపు వెళ్ళాడు. కాని నచ్చిన పుస్తకమేదీ దొరకలేదు...

"ప్రయాణంమీద వచ్చినట్లున్నారు? ఎందాక? హైదరాబాదేనా?" అప్పుడే ప్లాట్‌ఫారంమీద ప్రవేశించిన—సుబ్బారావు పలకరించాడు

"అవును."

"ఏమిటి విశేషం? కోర్టుపనిమీదనా?"

"కాదు! పర్సనల్ ...అంటే ఏమీలేదు, మా అత్తయ్యకు జబ్బుచేసిందట; వెళ్ళొకసారి చూచి వద్దామని..."

"అంటే మేనత్తేనా?"

ఒక్క క్షణం సందేహించి "అవును" అన్నాడు కృష్ణ. మరి మేనమామ భార్య మేనత్త కాకేమవుతుంది?

సుబ్బారావు ప్రారంభించిన బాతాఖానీ, రాత్రి ఎనిమిదింటికి కాఫీకూడా సిద్ధం వచ్చేదాకా ఎక్కడా ఆగలేదు.

"ఇంకా నయం, కోర్టుపని అని అవస్థానే చెప్పలేదు; తన వెంట రమ్మని పీడించేవాడు" అనుకుంటూ రిక్షాచేసుకుని బయలుదేరాడు కృష్ణ, భవాని ఆడ్రెసు వెతుక్కుంటూ...

భోజనంచేసి గదిలో కూర్చున్నతర్వాత భవాని అడిగింది: "ఏం బావా! ఒక్కడివే వచ్చావు; అనసూయను కూడా తీసుకురాలేకపోయావా?" ...అక్కయ్య అనకుండా, అనసూయ అంటోంది భవాని!

"రెండు రోజుల పనిమీద వచ్చాను. ఎలా వీలౌతుంది చెప్పు?...నువ్వు వ్రాసిన ఉత్తరం మొన్నటి రోజు చేరింది, చూశాను..." అర్థవంతంగా అందించాడు.

"బాబు ఏంచేస్తున్నాడు? బాగా అల్లరిచేస్తున్నాడా?" అన్నది సుముఖంగా చిరునవ్వుతో భవాని.

"మొత్తానికి నీకు చాల ఫేవరిట్ అయినట్లున్నాడు...అదృష్టవంతుడే!"

"అవును ఫేవరిట్టే మరి!...ఎందుకు కూడదా?...పోనీ వాణ్ణైనా వెంట తీసుకురాకపోయావు! ఎంతో ముద్దుగా వుంటాడు వాడిదగ్గర...మళ్ళీ నువ్వు కోప్పడితే అప్పజెప్పేదాన్ని."

"వాడు అలా వస్తాడా? మళ్ళీ నువ్వే ఎప్పుడో ఒకసారి వాణ్ణి చూడటానికి రావాల్సిందే!"

"అంటే వాళ్ళ నాన్నబుద్ధే వచ్చిందేమిటి వాడికి?...ఇంకా తల్లిపోలిక కాబోలు అనుకుంటున్నా."

"బహుశా అందులో కొన్ని నీ పోలికలూ..."

"ఏం? నా మంచితనం ఎవరికైనా రావలసిన గుణమే! నేను మంచిదాన్ని కాబట్టే మళ్లీ మీ యింటికి రావటం జరిగింది..."

"నేను కాదనటంలేదు భవానీ!...అందుకనే నేనూ యిలా రావటం..."

"పోనీ బావా! గతాన్ని మరచిపోదాం...All's well that ends well అంటారు."

* * *

ప్రొద్దున తొమ్మిదిన్నరకు భవాని కాలేజికి వెళ్లిపోయింది. సాయంత్రం అయిదింటికిగాని తిరిగిరాదు. అత్తయ్యతో కాసేపు మాట్లాడి, పన్నెండుకు భోజనంచేసి బయలుదేరాడు కృష్ణ. "కోర్టు పనిమీద వచ్చాను" పగలంతా ఇంట్లోనే కూర్చుంటే ఏం బావుంటుంది?

బుక్ షాపుకువెళ్లి ఒక ఇంగ్లీషు నవలకొని, పబ్లిక్ గార్డెన్సులో ఒకమూల చెట్లనడుమ చల్లగావున్న ఏకాంతప్రదేశాన్ని చేరుకొన్నాడు.

పుస్తకం చదివే నిలకడ మనస్సుకు లేకపోవటంతో, వెల్లకిలా పడుకుని ఊహల్లో తేలిపోయాడు...రాత్రి భవాని అన్నట్లు భవానిలో మంచితనం వుంది. ఆ మంచితనం భవాని చదువుకూ, అందానికీ పదిహారువన్నెలు. భవానినే వివాహమాడి వుంటే జీవితం ఎంత స్వర్గధామంగా వుండేది!...తను హైకోర్టులో ప్రాక్టీసు, భవాని కాలేజీలో ఉద్యోగంచేస్తూ, దర్జాగా కారు, బంగళా, స్నేహితులు అంతా హైదరాబాదు వాతావరణానికి తగినట్లు అమరివుండేది!... సెలవురోజుల్లో, తీరిక సమయాల్లో ఇలా ఉద్యానవనాల్లో, హుస్సేన్ సాగర్ తోటలో, పచ్చికమీద, చెట్లనీడ, భవానితో ...చీకూచింతా లేకుండా.. జీవితం సౌందర్యారాధనకు, సౌఖ్యసాధనకు అంకితమై మధుర మంజుల కావ్యంలా సాగిపోయేది!...ఒక్క పొరపాటు... తనలోని మూర్ఖత్వానికి,తండ్రి సంకుచితత్వానికి తను అప్పట్లోలొంగిపోవటం...అంతటితో దగ్గరగావచ్చి పెదవుల్ని స్పృశింపబోతున్న అమృతపాత్ర దూరంగా ఎక్కడికో గిరవాటు! ఇప్పుడిక తను చెయ్యగలిగిందేమిటి?

భవానితో సంబంధం, అది శాశ్వతమైనది ఎన్ని పొరపాటు జరిగినా! అది నిర్మలిగుర్ధం కాని పవిత్ర ప్రణయబంధం; అలా వుండిపోతుంది. అది అంతరలోకంలో వికసించిన ఒక పువ్వు; దానికి వడలిపోవటమంటూ వుండదు; ఫలించటమూ వుండదు! భవానికి తన కొడుకుమీద మమకారం...కాస్త పెద్దవాడైనతర్వాత వాణ్ణి భవానికే అప్పజెప్పటానికి తనకేం అభ్యంతరంలేదు! ఇన్నాళ్ళూ ప్రేమ అనేది ఊహామాత్రమే; కథల్లో కావ్యాల్లో; ఇవాళ జీవితంలో ప్రవేశించి ప్రేమ తన యథార్థతని రుజువు చేసుకుంటున్నది!

సాయంత్రం నాలుగ్గంటలకే ఇంటివైపు బయలుదేరాడు కృష్ణ. వచ్చేటప్పటికి తనుసిద్ధంగా వుండాలి. తర్వాత "బజారుకు వెళ్దాం" అంటూ చెప్పి భవానిని ఎదైనా సినిమాకు తీసుకొనిపోయి, మెల్లగా ఆమె హృదయంలో దాచుకున్న రహస్యాన్ని చెప్పించాలి...

వెళ్లగానే అత్తయ్య రేపటి కాఫీ యిచ్చింది..."భవాని ఏ వేళకు వస్తుందో, కాలేజీలో మీటింగో ఏదో వుంటే ఆలస్యం అవుతుంది, నువ్వు తీసుకో నాయనా" అన్నదామె...అయిదు దాటినా భవాని జాడలేదు..."బజారుకు వెళ్ళి రావాలనుకున్నాను, వెళ్లిరాదా?" అంటోంది అత్తయ్య లోపలి గదిలోకివచ్చి...మాటిమాటికి చూడటం, భవానికోసమేనంటూ అలా కూర్చోవటం బాగులేదని కృష్ణ యింటినుంచి బయలుదేరి, సుల్తాన్ బజారువైపు నడిచాడు...

కొన్ని షాపులు తిరిగి, చౌరస్తాలో మనుష్యుల్ని చూస్తూ కొంతసేపు నిలబడి, మళ్ళీ ఎనిమిది గంటలకు యిల్లు చేరుకున్నాడు. ఇంటిముందు ఫియట్ కారొకటి నిలబడివుంది క్రింది భాగంలో వున్నవాళ్ళకోసం ఎవరో వచ్చారు కాబోలు అనుకుంటూ మెట్లు గదిని సమీపించేటప్పటికి, ఒక యువకుడూ అతనివెనుక భవానీ, ఏదో మాట్లాడుకుంటూ నవ్వుతూ మెట్లుదిగి వస్తున్నారు. కృష్ణ అప్రయత్నంగా తటాలున ఒక ప్రక్కకు తప్పుకున్నాడు వాళ్ళకు కనిపించకుండా.

భవాని చక్కగా అలంకరించుకొని రతీదేవిలా వుంది. కృష్ణ ఆశ్చర్యంగా ఆమెను చూస్తూ వుండగానే, ఆమె కారులో ముందు సీటులో కూర్చోవటం, యువకుడు ఆమె ప్రక్కన కూర్చుని డ్రైవ్ చేసుకుని వెళ్ళిపోవటమూ జరిగింది.

కృష్ణను పాదాలక్రింద భూమి జారిపోయినట్లయింది. కోపం వచ్చింది; అవమానం కలిగింది...'ఏమిటీ ప్రవర్తన? ఈ ఆటలు?'

అనుకుంటూ మెట్లెక్కి పైకి వెళ్ళాడు. వెళ్ళి వరాండాలో కుర్చీలో కూలబడ్డాడు.

తర్వాత పావుగంటకుగాని అత్తయ్య, కృష్ణ వచ్చి వరాండాలో కూర్చున్నాడని గమనించలేదు.

"ఎప్పుడొచ్చావ్ రామం? లే నాయనా, వడ్డిస్తాను!" అన్నదామె. కృష్ణను చిన్నతనంనుంచీ వాళ్లు 'రామం' అని పిలిచే వాళ్ళు!

"భవాని రానేలేదా?" అన్నాడు తనకేమీ తెలియనట్లుగ ఆమె కెంత తెలుసో పరీక్షించాలన్న కుతూహలంతో.

"మధ్యాహ్నం వెళ్లిన కాస్సేటికి వచ్చింది...ఇవ్వాళ వాళ్ల కాలేజి లెక్చరరుగారి యింట్లో వాళ్ల అబ్బాయి పుట్టినరోజు పండుగ, విందుకురమ్మని యిందాక కారు పంపితే వెళ్ళింది...చాల మంచి కుటుంబం, మనవాళ్ళే..."

"అలాగా! వాళ్ల ఆడవాళ్లొచ్చి తీసుకువెళ్లారు కాబోలు."

"బావుంది, ఆడవాళ్లవస్తే అక్కడ ఏర్పాట్లెవరు చూస్తారు? వాళ్లు నిన్న వచ్చి పిలిచిపోయారు. నేనూ వెళ్దామనే అనుకున్నాను. నువ్వు ఊరినుంచి వచ్చావుగా, అందుకని అమ్మాయిని వెళ్ళి రమ్మన్నాను. లెక్చరరుగారి తమ్ముడు వచ్చి తీసుకువెళ్ళాడు. నువ్వు లేచి భోంచెయ్యి."

కృష్ణ ఎంగిలిపడి చెయ్యి కడుక్కునివచ్చి మళ్ళీ వరండాలో కూర్చున్నాడు...

ఆ యువకుడి నవ్వులో కలిసిపోయిన భవాని నవ్వు అతని చెవుల్లో ప్రతిధ్వనిస్తూనేవుంది! తను ఊహించిన పరిస్థితి వేరు, అక్కడ యథార్థ స్థితి వేరు! ఎంత తెలివితక్కువతనంతో బయలుదేరి వచ్చాడు!...కాని తన ఊహలో అసంబద్ధం ఏమీ లేదు. తనకు తెలిసిన మేరకు ఊహ సరిగానే వుంది; పోతే తనకు తెలీని విషయంకూడా ఇందులో వుంది. అంటే విషయం సంపూర్ణంగా తెలీలేదు, అంతే!

కాలేజీలో ఆరేళ్ళు చదువుకుని, లోకంలో ఒంటరిగా కలిగాక కూడా భవాని. భవానిగానే ఎక్కడైనా వుంటుందా...తనకోసం తపస్సు చేస్తున్న ముగ్ధ, చదువువల్ల బుద్ధి తెలివి వికసించినా హృదయ సౌందర్యం కోల్పోకుండా తనకోసమే దాన్ని రహస్యంగా దాచి వుంచుకొన్న మనోజ్ఞపుష్పం, భవాని తన ప్రణయదేవత. అనుకున్నాడు కాని అదెలా సాధ్యం?...పరిసరాలు, సంఘం, బలీయమైనశక్తులు...భవానిలోని నిస్పృహా, నిర్వేదం, బావ భగ్నం చేసిన కోరికలూ, అవన్నీ యీ విధంగా పరిణామం చెందాయి అనుకోవాలిగాని!

అంతేకాదు! హేతువాదం ఒకటి వుందిగా! 'బావ యింకో కన్నెను పెళ్లిచేసుకొని సుఖంగా లేదూ? నేనుమాత్రం మరొక వ్యక్తితో స్నేహంచేస్తే తప్పేమిటి?'—స్నేహం!...అది మొదట్లో స్నేహమే; తర్వాత చనువు; ఆ చనువు తీరా పతనానికి సర్వనాశనానికి దారితీస్తే కాని తెలియదు...యీ వితండవాదంవల్ల కలిగే దుష్ఫలితం! లేకపోతే నవ్వుతూ, కారులో వాడి ప్రక్కన కూర్చుని వెళ్ళటమేమిటి? వెనక సీటులో కూర్చోగూడదా మరి ఏంగాని! ఇంతకూ ఉద్యోగరీత్యా పరిచయమైనవ్యక్తి ఆ లెక్చరరు; అతనితమ్ముడితో యింత చనువు దేనికి?

కృష్ణ వెళ్లి పడుకున్నాడు. నిద్రరాలేదు...భవాని రాలేదింకా, యింకా ఏం చేస్తూవుందో! పెద్దావిడ యింట్లోవుండి లాభం ఏమిటి?...బావ వచ్చాడే, ఏమనుకుంటాడో అన్న జంకులేకుండా భవాని యిలా ప్రవర్తిస్తోందే, యిక మామూలుగా భవానికి యీ ఊళ్లో హద్దులేమిటి? తనకెవరు చూడటం లేదన్న ధీమా, తల్లికేవో కారణాలు కల్పించి చెప్పి సులువుగా మోసం చెయ్యగలిగిన ప్రజ్ఞా వున్న భవానికి అడ్డేమిటి?

తొమ్మిదిన్నరకు భవాని తిరిగివచ్చింది కారులో...

"బావ భోంచేశాడా అమ్మా?" అని అడుగుతోంది...ఒకవైపు తను ఏమనుకుంటాడో అన్న సందేహం వుండనేవుంది, నయమే!

"ఆఁ."

"అప్పుడే పడుకున్నాడేమిటి?"

"పగలు తిరిగి తిరిగి వచ్చాడేమో, నిద్ర వచ్చినట్లుంది!"

కృష్ణ యీ సంభాషణ వింటూనేవున్నా మాట్లాడలేదు.

* * *

తెల్లవారింది. శనివారం. 'వెంటనే కర్నూలు వెళిపోదామా' అనిపించింది కృష్ణకు. కాని యింతదూరం వచ్చినతర్వాత యీ సంగతేమిటో పూర్తిగా తేల్చుకుని వెళ్లటమే మంచిదనుకున్నాడు. రాత్రిసంఘటన జ్ఞాపకంరావటంతో భవానిని తను పెళ్లిచేసుకోకపోవటం మంచిదే అయిందని తోచింది. చదువుకున్న యువతి తప్పకుండా ఉద్యోగం చేస్తానంటుంది; ఉద్యోగంచేసే యువతి ధోరణి యిలాగే తయారవుతుంది. 'ఫలానావాడిభార్య' అని అందరూ వేలెత్తి చూపుతూవుంటే భరించలేక తలదించుకోవలసి వస్తుంది...అందులో భవాన్ని కాపాడే కర్మ తనకెక్కడిది?...అసలు భవాని మనస్తత్వంలో చపలత్వం వుంది! లేకపోతే తను ప్రేమించి, తీరా పెళ్లిప్రసక్తి వచ్చేసరికి చదువుకుంటానని మొండిపట్టు పట్టటమేమిటి? అలా తనని వదిలిపెట్టుకున్న తర్వాత మళ్ళీ తనమీద ఆసక్తి, అర్థాలు వచ్చేటట్టు మాటలూ, ఉత్తరాలూ!...ఏమిటిదంతా, కేవలం చాంచల్యం కాకపోతే! భవాని అంటే ఒక తేలిక అభిప్రాయం ఏర్పరచుకున్నాడు కృష్ణ.

"ఏం భవానీ! నిన్నటిరోజు దర్శనమే లేదే!" అన్నాడు కాఫీ తీసుకుంటూ.

"కాలేజినుంచి వచ్చేప్పటికే ఆలస్యమైంది. తర్వాత మా కెమిస్ట్రీ ప్రొఫెసరుగారింట్లో అబ్బాయి పుట్టినరోజు విందుకు వెళ్లాను..."

"అవునూయ్ ఏదో ఊలూ అదీ కావాలన్నది; నువ్వువస్తే సాయంత్రం బజారు వెళ్తారనుకున్నాను."

"అలాగే, సాయంత్రం నేను కాలేజినుంచి రాగానే వెళ్దాం. ఇవ్వాళ తొందరగానే వచ్చేస్తాను." అన్నది భవాని.

సాయంత్రం ప్రోగ్రాం ఏమిటో తీరికగా ఆలోచించుకున్నాడు కృష్ణ. ఆ రోజు మ్యూజియంలో మధ్యాహ్నమంతా గడిపి ఎలాగైనా భవాన్ని సినిమాకు తీసుకువెళ్లాలి...ఆ మాట ముందుగా

చెబితే ఆ తయ్యకూడా ప్రయాణమౌతుంది; అదో చిక్కు! అంగుకల్ల బజారుకు వెళ్ళినతర్వాతనే ఆ విషయం కదపాలి......

అంతా కృష్ణ అనుకున్నట్లే జరిగింది...ఊరు అవీ కొన్న తర్వాత అరగంటలవుతూండగా యిద్దరూ ఒక రెస్టొరెంటులో ప్రవేశించారు. ఐస్ క్రీం తింటూ కృష్ణ, "భవానీ, సినిమాకు వెళ్దామా? ప్రక్కనున్న థియేటర్లో క్రొత్తతెలుగు సినిమా వచ్చినట్లుందే!" అన్నాడు.

"ఫూర్స్టు క్లాస్., వెళ్దామా...సరే!" అన్నది భవాని.

అంత సులువుగా భవాని అంగీకరిస్తుందనుకోలేదు కృష్ణ. 'ఎలాగ? అమ్మతో చెప్పలేదే!' అని అంటుందేమో! లేకపోతే, 'ఏం సినిమా? తలనొప్పి, వద్దులే!' అని అభ్యంతరం చెబుతుందనీ, బలవంతపెట్టవలసి వస్తుందని ఊహించాడు. కాని భవానికి అలాంటి జంకుగొంకులు ఏమీ ఉన్నట్లులేవు! నిన్నరాత్రి వచ్చిన ఆ యువకుతోనూ, స్నేహితుల్తోనూ యిలాగే సినిమాకు తల్లితో చెప్పకుండా వెళ్ళటం బాగా అలవాటున్నట్టుంది భవానికి!......

థియేటర్లో చాలసార్లు భవాన్ని మాటల్లోకి దింపాలని ప్రయత్నం చేశాడు కృష్ణ. కాని భవాని 'సినిమా చూద్దాం!' అని వారించటంతో లాభంలేకపోయింది.

అసలు యీ మనస్తత్వపు స్త్రీలకు మాటల్తో ఏంపని? కావలసినవి అనుభవాలే! అనుకున్నాడు కృష్ణ. మెల్లగా తనచేయి భవాని చేతిని స్పృశించేలా చేశాడు; కాని భవానిలో ఏవిధమైన చలనమూ లేదు. తర్వాత మెల్లిదిగా తనభుజం ఆమెభుజాన్ని తాకేటంత మేర ఆమెవైపు ఒరిగాడు. భవాని క్షణం అలానేవుండి అటువైపుకు ఒరిగి తప్పుకుంది...మళ్ళీ ఆమె యిటువైపు కదుల్తుందేమోనని నిరీక్షించాడు కృష్ణ. కాని లాభంలేకపోయింది.

సినిమా వదలి పెట్టిన తర్వాత భవాని, "టాక్సీలోవెళ్ళిపోదాం, తొందరగా వెళ్ళొచ్చు" అన్నది...'దారికి వస్తోంది; నేను పట్టివెత్తి మొహాన్ని కాకపోతే ఏదో మాట్లాడాలి, ఒకళ్ళభావా లొకళ్ళతో చెప్పుకోవాలి అనుకున్నానుగాని, యిందులో మాటలు నిజంగా అనవసరమే! శరీరాలే మాట్లాడుకోవాలి!" అనుకొని ఒక నిశ్చయానికి వచ్చాడు కృష్ణ...టాక్సీలో భవాన్ని స్పృశిస్తూ ప్రక్కనకూర్చున్నాడు గాని ఏం చెయ్యటానికీ సాహసం చాల్లేదు; పదినిముషాల్లో టాక్సీ యిల్లు చేరుకోవటంతో టైమూ చాల్లేదు.

ఇద్దరూ భోజనానికి కూర్చున్నారు.

"ఎలావుంది బావా సినిమా? కథ చాల బాగుంది!" అన్నది భవాని

"రావణున్ని అమాయకుణ్ణిచేసి మోసం చేశారు దేవతలు; పాపం రెండుసార్లూ దగాపడ్డాడు."

"అది అమాయకత్వమెలా అవుతుంది? రాక్షసత్వం. లేకపోతే శివుడు 'ఏం వరము కావాలి' అంటే 'నీ భార్యకావాలి' అంటాడూ! వాడిమనస్సుకు తగినట్లే పార్వతి కాళీమూర్తిగా కనిపించింది. భయపడి, అంతటితో వెళ్ళి మండోదరినే పార్వతి అనుకుని తృప్తిపడ్డాడు..."

"రెండోసారి అలాంటిదేమీ లేదుకదా, అప్పుడు జరిగింది మోసమేనా!"

"దానికీ రావణుని గుణమే కారణం. ఆత్మలింగం, అదేదో వస్తువులాగా దాన్ని కనిపించిన పిల్లవాడి చేతి కివ్వటమేమిటి? అంటే వాడికి దాని విలువ తెలీదు! మనకొక రత్నం దొరుకుతుందనుకో, దాని విలువ తెలీకపోతే పోగొట్టుకుంటాము, అంతే! అందులో మోసమేం లేదు. ఒక గేమ్ వుంది, దాని రూల్సు ప్రకారం ఆడాలి...ఆత్మలింగం క్రింద పెట్టకూడదన్న నిబంధన వుంది, అజాగ్రత్తవల్ల దాన్ని పాటించలేక ఓడిపోయాడు.. విచారించి లాభమేమిటి?"

భవాన్ని మాటల్లో అంతరార్థంకోసం వెతుకుతున్నాడు కృష్ణ...విలువ తెలీక భవాన్ని తను అలా పోగొట్టుకున్నాడు అంటోందా?

"అయితే రూల్సు తెలిసినంతమాత్రాన జాగ్రత్తగా వుండికూడా గెలవకపోవచ్చుగా! అదృష్టం కలిసిరావాలి!"

"నిజమే దానికి అదృష్టంకాదు, చొరవా సామర్థ్యమూ వుండాలి. రావణుడికి అవి వున్నాయి, రూల్సే తెలీవు. కాని చాలమందిలో చొరవా, సామర్థ్యమే వుండవు. రూల్సు బాగా తెల్సినా!"

"మంచి సిద్ధాంతమే తయారుచేశావ్!" అన్నాడు కృష్ణ నవ్వుతూ, తనకు విషయం పూర్తిగా అర్థమైందన్నట్లు.

రూల్సు తెలియటమేకాదు, చొరవవుండాలి ఆడదాన్ని అనుభవించటానికి! అనుకున్నాడు కృష్ణ.

భోజనం ముగించి ముందుగదిలోకి వచ్చారు.

"నేను రేపు ప్రొద్దున వెళ్ళిపోతాను; నీదగ్గరేవో నమూనాలు వున్నాయి తెమ్మని చెప్పిందే!" అన్నాడు కృష్ణ, భవాని అభిప్రాయం కనుక్కుందామని.

"ఆ నమూనాలు నా ఫ్రెండు ఒకావిడ దగ్గరున్నాయి. నిన్న, యివాళ, ఆవిడ యింటికి వెళ్ళలేకపోయాను. ప్రొద్దునే వెళ్తాను. రేపు ఎలాగూ ఆదివారం; వుండి, ఎల్లుండి వెళ్ళుతావా?"

"అయితే వాటికోసం ఒక రోజంతా ఆగాల్సిందే!"

"ఏం? అర్జంటు పనులేమైనా వున్నాయా?"

"వుంటే ఏంలే! సర్దుకోవచ్చు...కాని ఏం తోచకుండా..."

"ఎందుకు తోచదు? నేనింట్లోనే వుంటాను...మ్యూజియం చూట్టానికి వెళ్దామా?"

"నే నిదివరకే చూశాను."

"పోనీ మేటనీకి."

"సరే రేపు ఆలోచించుకోవచ్చు...అయితే వుండక తప్పదంటావ్!"

కృష్ణ పడుకున్నతర్వాత చాలసేపు నిద్రపోలేదు...ఏదైనా అలికిడైతే భవాని ఏదో నెపంతో తనగదివైపు వస్తోందేమోనని అనుకుంటూ చాలసేపు నిరీక్షించి, తను రేపు వుంటానని చెప్పటం పొరపాటనీ, అలా చెప్పకుండా వుంటే ఫలితం వేరుగా వుండేదనీ ఆలోచించుకుని, చివరకు నిద్రపోయాడు.

*   *   *

ఆదివారం ప్రొద్దున భవాని స్నేహితురాలి యింటికి వెళ్ళి పది నిముషాల్లో... కొందు గంటలకు నమూనాలతో తిరిగివచ్చింది.

మధ్యాహ్నం చదరంగం ఆడుతూ కూర్చున్నారు భవానీ, కృష్ణ. మొదటి రెండు ఆటలూ భవానే గెల్చింది. కృష్ణదృష్టి ఆమె వ్రేళ్ళ మీద, చేతులమీద, కంఠంమీద, నొసటిమీద పరిభ్రమిస్తూ ఉద్వేగ కారణం మాంతోంది. ఆటమీద ధ్యాస తక్కువై బాగా తప్పులు చేస్తున్నాడు.

మూడో ఆటలో భవాని, "ఈసుఱి రాజంతో ఆట కట్టింది." అంటూ కృష్ణ సజ్జాన్ని తోసివేయబోయింది. కృష్ణ ఆమె వ్రేళ్ళని అరచేతిలో యిముడ్చుకుంటూ "హాయ్... పొరపాటు" అన్నాడు. భవాని నవ్వుతూ "ఎప్పుడూ పొరపాటు అంటే ఎట్లా? వరుసగా మూడు, గజ్జ తప్పింది." అంటోంది. తాంబూలంతో కెంపుల్లా వున్న పెదవులు, నవ్వుతూ కవ్విస్తున్న భవానిని వదిలిపెట్టలేక, ఆమె చేయి తనకు దగ్గరగా లాక్కుంటూ కృష్ణ, "గజ్జం కాదు, నేనే చిక్కుకున్నాను నీ బలిలో." అన్నాడు.

భవాని ఒక్క నిమిషంలో చేయ్యి వదిలించుకొని, మెల్లిగా చదరంగం ఆటమీది సైన్యాన్ని పెట్టెలోనికి ఆట్టను మడిచి పెట్టింది.

"భవానీ, విధి ఎలా పరిహాసం చేసినా మనం దంపతులమే..."

"ఇక చాల్లే! నువ్వేనా మంచివాడివి అనుకున్నాను!...... పెళ్ళాం, పిల్లలున్నారు, ఏమిటిది? ... ఏమి నీవు విధిచేసిన మోసం? నీ క్కావలసిన అమ్మాయిని కోరి చేసుకున్నావు. ఆ తర్వాత ఏమిటి?... ఎప్పుడో పెళ్ళిమాటలు జరిగాయనే వంకతో యిప్పుడు నన్ను నాశనం చేయాలనా నీ ఉద్దేశం?... నీ పెళ్ళికీ మన యిద్దర్కీ సంబంధం లేదని నీకు తెలియనే కూడా నా సద్భావంతో నీ యింటికి, అమ్మకు సర్వం చెప్పి తీసుకొచ్చాను ... నేను చాలా కుంటూవుంటే నీకు నియంత్రణ చేసి నన్ను చేసుకోవాలన్నావు! అందుకు నేనేం పాప ఏమిలేదే! ఇప్పుడు నిజంగా చూపిస్తున్నావ్ ... నాకు పెళ్ళి కొత్తదేమైందని నన్ను తాకటానికి నీకేమిటి హక్కు?"

భవాని చదరంగం వస్తువులు తీసుకుని అక్కడినుంచి వెళ్ళిపోయింది...

తరువాత ఆలోచించినా కృష్ణకు భవాని ప్రవర్తనలో నేలోపం కనిపించలేదు. ఎవరికి సొంత్యత్వం భవానికి? ఆమె తనని కవ్వించి అలా ప్రవర్తించకపోతే తను యీ పొరపాటులో పడివుండే వాడు కాదు! అవమానం చెయ్యాలని, ప్రతీకార దృష్టితోనే యిలా దిమ్మగా ఆకర్షించి నాటకం ఆడింది భవాని! లేకపోతే ఆడదానికి, పెళ్ళైనవాడితో అంత చనువేమిటి?

భవాని రూపును చూసి భయం వేసి తను చేసుకోలేనన్నాడట! ఎంత నమస్కారం! నిజమే, యిలాంటి చాతుర్యంవున్న ఆడదాన్ని చూచి భయపడటమే మంచిదైంది. తను చేసింతంతా సద్భావం. అధికారం క్రింద పడిపోయేవేదిస్తుందని! ఇలాంటివాళ్ళు కొంపలు కూల్చగలరు!

పెళ్ళి గదిలో పక్కమీద పడుకున్నాడు కృష్ణ...

ఈ ప్రయాణం తను ఎందుకు చేసినట్లు? భవాని అంటే తనవున్న భావం ఏమిటి? తను చేసిన నేరమేమిటి? భవాని ఎందుకిలా అవమానించింది? అన్న ప్రశ్నలకు మళ్ళీ సమాధానాలు వెతుక్కున్నాడు...

భవాని అంటే తనవున్న భావం తనలో మిగిలిపోయిందని అందుకే వచ్చాడు... కాని ఆమె అన్నట్లు ఆమె నేదో సర్వనాశనం చేయాలని తను రాలేదు! అసలు నిర్ణయించగా ఏమీ చెయ్యకూడదని వచ్చాడు... కాని తను ఊహించిన ఉదాత్తత ఆమెలో లేదని తెలిసేసరికి తనదృష్టి మారింది; తనలా చెయ్యి పట్టుకోవటం తప్పే!... భవాన్ని ఒకప్పుడు తనెంత ఉదాత్తంగా ప్రేమించాడో ఆమె కెప్పుడైనా అర్థమౌతుందా? అసంభవం! భవానిలో యిప్పుడు గర్వం, అహంకారం తప్ప మరేమీ మిగలేదు... ఆ అహంకారంతో తనమీద దెబ్బతీసింది!

ఆ పెళ్ళి చేసుకునే అమాయకుడు విన్న కొంటెమాటలుంటే తప్పించుకొని కానీ వాడికి యిటువంటి బాధతో సినిమాకు వెళ్ళటం, చదరంగం ఆడటం, నవ్వుకోవటం, తెలిస్తే వాడు చేసుకుంటాడా?... తప్పై తేసుకోలేదు!

అసలు జీవితం యింతే! దూరపుకొండలు నునుపు... అన్నీ ఎండమావుల్ని అందుకోవాలని చేసే వ్యర్థ ప్రయత్నాలు... ఇదంతా ఒక చిత్రమైన! భవానిలాంటి వాళ్ళకు హృదయంలో స్థానం కల్పించటమే ఒక పెద్ద పొరపాటు!...

* * * * *

రైలెక్కి యిల్లు చేరుకుని మధ్యాహ్నభోజనం తర్వాత నిద్రిస్తూ అనసూయను కేకవేశాడు కృష్ణ.

"ఏమిటండీ యింకా మీరను లేచున్నారని పిలుస్తున్నారు?"

"ఏం చేస్తున్నావ్? బాబు నిద్రపోయాడుగా."

"ఏం లేదు, అన్నీ సర్దేసి యిప్పుడే ప్రారంభిద్దామని."

"నోరు! యిలా కూచోరాదూ. కబుర్లు చెబుతూ!"

"ఒక్క నిమిషం." అంటూ అనసూయ వెళ్ళి పాలు ఆపి తెచ్చుకొని "చెప్పండి!" అంది.

"అబ్బ! అని అక్కడ పెట్టి యిలా రమ్మంటే!"

అనసూయ వచ్చింది కృష్ణ ఆమెను కౌగిట్లోకి లాక్కున్నాడు..."ఊఁ... ఊరుకోండి!"..."అయితే భవాని వాళ్ళ యింటికి వెళ్లొచ్చి మాట."

"మళ్ళీ ఎందుకొచ్చావని? ఏదో వెళ్లాను, వచ్చాను!"

"మీరు భలేవారండీ! మీ కలా వాదించినా ఎన్ని మాట్లాడినా చివరకు నేనేది ఒక టేపని నాను తెలుసుగా!... నిజుస్థ మొకరు...!"

నిజమే, తను ధర్మచ్యుతుడు కాలేదు అనుకున్నాడు కృష్ణ!

తమిళ సాహిత్యంపై తెలుగు వెలుగు

శ్రీ చల్లా రాధాకృష్ణశర్మ

దక్షిణ భారతమునందు వ్యవహారమున నున్న భాషలలో తెలుగు తమిళము కన్నడము మున్నగునవి ముఖ్యములు. ఈ మూడును బహుప్రాచీనములు. కాని క్రీ.శ. 11 వ శతాబ్దమున సంతరింపబడిన కలింగత్తుప్పరణి అను నొక చారిత్రక కావ్యమున కర్త యగు జయంగొండార్ కన్నడభాషను గురించి యిట్లు చెప్పెను.

“...కన్నడక్కుఱు మొళిక్ కిళవనుగుం పలతిమిళుం
కుళితి తిరుకరునాడియర్ కుఱుకిక్కడై...”

కొన్ని తెలుగుమాటలయు, పలు తమిళ శబ్దములయు కలయిక వలన కన్నడభాష యేర్పడెనని యీ పంక్తులలో వ్యక్తము చేయబడినది. అందేకాక కన్నడశబ్దములు లోకువపడునవనియు చెప్పబడినది. ఈ సందర్భమున సుప్రసిద్ధ పరిశోధక విద్వాంసులగు శ్రీ ము. రాఘవయ్యంగారు[1] తమ ఆరాయ్చ్చి తొగుదిలో తెలుగు కన్నడములను గురించి వ్రాసిన వాక్యముల నిట నుదాహరించుచున్నాను. “అది (కన్నడము) తమిళము అను భాషకు కలయికవలన ఏర్పడిన భాష అనియే ప్రాచీన తమిళ పండితుల విశ్వాసము .... ఈ ప్రమాణములను పురస్కరించుకొని చూడగా తెలుగునకు తమిళమునకున్నంత ప్రాచీనత కలదని గ్రహింపవలెను.” కాని యీ విషయాదికము నంగీకరింపని వారును కొందరు కలరు. ఏమయినను, తెలుగు తమిళములు మాత్రము బహు ప్రాచీనములని చెప్పవచ్చును.

తమిళ వాఙ్మయమున ప్రాచీనము, ప్రశస్తమునగు గ్రంథము తొల్కాప్పియము. ఈ లక్షణశాస్త్రమును రచించిన తొల్కాప్పియనారు కావ్యమునందు ప్రయోగింపదగిన తమిళ శబ్దములను ఇయల్ చొల్ (మార్పు చెందని తమిళ శబ్దములు) తిరిచొల్ (మార్పు చెందిన తమిళశబ్దములు), దిశైచ్చొల్ (అన్యదేశ్యములు), వడచొల్ (సంస్కృత శబ్దములు) అని నాలుగు విధములుగా విభజించెను. ఇట్లగుటచే తొల్కాప్పియనారు కాలమునకే తమిళములో అన్యదేశ్యములును, సంస్కృత శబ్దములును చోటు చేసికొని యుండుట నిస్సంశయము.

అన్యదేశ్యములను గురించి తరువాతి వ్యాఖ్యాతలిట్లు చెప్పిరి.

“సెందమిళ్ సేర్న్ద పన్నిరు నిలత్తుం
తంకురిప్పినవే దిశైచ్చొల్ కిళవి.”

తమిళ దేశమునకు చెందిన పన్నెండు భాగములకు వెలుపల నున్న దేశములనుండి గ్రహింపబడిన శబ్దములకు దిశైచ్చొర్కళ్ అని పేరు కలిగెను.

ప్రాచీన కాలమున తమిళము మాటాడు దేశము పన్నెండు భాగములుగా నుండెడిది, తమిళ దేశమునకు ఉత్తర సరిహద్దుగా తెలుగు మాటాడు దేశమే యుండెనని తమిళ విద్వాంసులెల్లరు నంగీకరించిన విషయము. తొల్కాప్పియనారు కాలపువారగు పనంపారనారు “వడ వేంగడం తెన్ కుమరి యాయిడై త్తమిళ్ కూఱు నల్లులగత్తు—” అని చెప్పెను. ఉత్తరమున వేంకటాచలము, దక్షిణమున కన్యాకుమారి—ఈ రెంటి నడుమనున్న ప్రదేశమున తమిళము వ్యవహారమున నుండెనని పై మాటలవలన తెలియుచున్నది.

కాక్కైపాడినియార్ అను ప్రాచీన పండితుడును “వడదిశై మరుంగిన్ వడుగు వరంబాగ” అని తెలుగు దేశమునే ఉత్తర సరిహద్దుగా నిర్ణయించెను.

తెలుగువారు తమిళమును అరవ[2] మనియు, తమిళులను అరవ లనియు వ్యవహరించుచున్నట్లుగానే తమిళులు తెలుగును తొల్లి వడుగు అనియు, తెలుగులను వడుగర్ అనియు వ్యవహరించిరి. వడుగు శబ్దమిప్పటిది కాదు. తమిళ వాఙ్మయమున తొలి యుగముగా గణింపబడు సంగకాలముననే వడుగు శబ్దము వాఙ్మయములోనికి వచ్చెను. తరువాతి కాలముననే తెలుగువారిని తెలుంగర్ అని వ్యవహరించిరి. నేటికిని బలిజ కులస్థులను తమిళులు వడుగర్ అనియే వ్యవహరించుచున్నట్లు తెలియుచున్నది.

సంగకాలపు గ్రంథములగు అగనానూఱు, పుఱనానూఱు, కుఱుంతొగై మొదలగు వానిలో ‘వడుగు’ శబ్దము వాడబడినది. వడుగులు తమిళమునకు భిన్నమగు భాష మాటాడు వారనియు పరాక్రమశాలు లనియు, తమిళ సేనానాయకులకు శత్రువు లనియు చెప్పబడినది. సంగవాఙ్మయములో తెలుగు నాయకుల పేరు కొన్ని కానవచ్చుట గమనింపదగు విషయము.

సంస్కృత శబ్దములతో పాటుగ తెలుగు మాటలు కూడ వ్యావహారిక తమిళమునందే కాక గ్రాంథిక తమిళమునందును ప్రవే

---

1 ఈ నడుమనే వీరు దివంగతులైనారని తెలుపుటకు చింతిల్లుచున్నాను.

2. అరవ అనుట సమంజసము. తమిళ కావ్యములలో అరువ శబ్దమే వాడబడినది.

3. సంస్కృత శబ్దములనేకములు తత్సమ తద్భవ రూపములతో సంగకాలమున సంతరింపబడిన గ్రంథములందే కానవచ్చుచున్నవని శ్రీ టి. ఎన్. కుమారస్వామిగారు నాకు తెలిపిరి. వీరు బహుభాషాకోవిదులు; ప్రసిద్ధ తమిళ రచయితలును. వీరికి కృతజ్ఞుడను. సంగవాఙ్మయమున ప్రవేశించిన కొన్ని సంస్కృత శబ్దముల నొసగుచున్నాను.

అంకుశం, అమరర్, అంజనం, తిలకం, పలాశం, పున్నాగం, తమాలం, యూపం మొదలగు తత్సమములు.

అరశ (రాజ), అమిర్తం (అమృత), తవం (తపస్), అరం (ధర్మ), నేయం (స్నేహ), అరమియం (హర్మ్య) మొదలగు తద్భవములు...

గొనినవి. మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము వారు ప్రకటించిన తమిళ నిఘంటువు (Tamil Lexicon) నందు తెలుగునుండి 488 మాటలు తమిళమున ప్రవేశించినట్లు తెలుపబడినది. కాని శ్రీ యస్. వి. సుబ్రహ్మణ్యన్ గారు 450 తెలుగు మాటలే తమిళమున ప్రవేశించెనని తలచుచున్నారు. 4 మరియే యితర ద్రావిడభాష నుండియు ఇన్ని మాటలు తమిళమున ప్రవేశింపక పోవుట గమనార్హము.

నేటికిని తమిళులు తమదైనందిన వ్యవహారములో వాడుకొను కొన్ని తెలుగు మాటలను పరికింతము.

కోమటి (కోమటి)
కొంచెం (కొంజెం)
కొంచెమా సంచమా (కొంజెమా సంజమా)
పాగాతులు (?యిల్)
ముద్దం (ముద్దు)
కోసరం
దొడ్డగాస్త్రీ (పెద్ద అను అర్థములో)
చిన్న (సిన్న)
లంచము (లంజం)
తల్లి
రవిక (ఇరవిక్కై)
రవ (ఇరవై)
లాహిరి (ఇలాహిరి)
కవ్వం
ఉబ్బసము (ఉప్పసం)
(ప్రా) పాలుమాలు (పాల్మాగు)—వ్యాకరణోరికొంత్ర ములో కూడా ఈ ప్రయోగ మున్నది)
చేరము (సేరం)
ఉగ్గము (ఉక్కం)

ఇక తమిళ కావ్యములలో తెలుగు మాటలకు తావొసగిన వారిలో తొలుతటివాడు కంబ మహాకవి అనవచ్చును. కంబడు తన రామాయణములో యుద్ధకాండమున తమ్మి, అక్కట అను మాటలు వాడెను. తిరుప్పుగళ్, విరలివిడు తూగు మున్నగు రచనములందును కొన్ని తెలుగు మాటలు కానవచ్చుచున్నవి. కొన్ని చాటువులందును తెలుగుమాటలు చోటుచేసుకొనెను. కాని చాల (శాల), చెప్పు (సెప్పు, మాటచెప్పుట) వంటి కొన్ని మాటలు నేడు వ్యవహార భ్రష్టము లయినవి; గ్రాంథిక తమిళమునందును వాడబడుటలేదు. కాని సింహళమునందలి తమిళులు మనవలె చాల, చెప్పు, చాల్ (సాల్, మా) అని వ్యవహరించుచున్నారు.5 అనగా తమిళులు చకార లేక శకార యుక్తముగ పలుకు మాటలను సింహళము నందలి తమిళులు తెలుగువారివలె చకారయుక్తముగా నుచ్చరింతురని మనుచ నగును.

---

4. చూడుడు "Telugu Loans in Tamil" అను వ్యాసము. S. K. Chatterji Jubilee Volume 1955.

5. ఈ విషయమును సుప్రసిద్ధ విద్వాంసులు, పరిశోధకులునగు శ్రీ కి. వా. జగన్నాథన్ గారి వలన తెలిసికొంటిని.

వ్యావహారిక తమిళమునందు — ముఖ్యముగా మదరాసు, ఉత్తర దక్షిణార్కాడు జిల్లాల తమిళమునందు — తెలుగు ప్రభావము మరింత స్పష్టముగ గోచరించును. మదరాసు ప్రాంతమున తమిళులు కొందరు తెన్నంచెడి (కొబ్బరి చెట్టు), వాళచ్చెడి (అరటి చెట్టు) అని వ్యవహరింతురు. చెడి అనగా మొక్క. చెట్టును మరం అని అందురు. చెట్టు, చెడి సరూపములుగా నుండుటచే తెలుగువారివలె మదరాసు ప్రాంతపు తమిళులు కొబ్బరిచెట్టు, అరటిచెట్టు అని వ్యవహరింప సాగిరని భావింపవచ్చును. కాని మధుర, తిరునల్వేలి మున్నగు ప్రాంతములందు తెన్నమరం, వాళమరం అనియే వ్యవహరింతురు. చెట్టూ చేమ అనినట్లుగా చెంగల్పట్టు జిల్లాలో కొన్నిచోట్ల చెడి చెట్టు అనునది వ్యవహారమున నున్నట్లు శ్రీ తె. నా. కుమారస్వామి గారు నాకు తెలియ జేసిరి.

మరియొక ప్రయోగము : తమిళవైష్ణవులు సెయ్‌గాక్కొండు (చేసికొని) అనుటకుమారుగా సెంజిట్టు అని వాడుదురు. సెంజిట్టు అనునది కేవలము వ్యావహారిక రూపము. చేసికి ప్రతిరూపమే సెంజి అని పేర్కొనవచ్చును. కొన్ని తమిళ సమాసములలోను తెలుగు మాటలు ప్రవేశించినవి. ఆట్టుక్కోడ్డి, ఎరంగాడు మొదలగు మిశ్రసమాసములు తెలుగు చెందినవే. వీనిలో దొడ్డి, ఎద్దు అనునవి తెలుగుమాటలని వేరుగ చెప్పనవసరము లేదు. ఇట్టి మిశ్రసమాసములు తమిళనిఘంటువునందు 39 ఉదాహరింపబడినవి.

భాషావిషయకముగా మాత్రమే కాక రాజకీయముగాను, సాంస్కృతికముగాను తెలుగువారికిని తమిళులకును సంబంధబాంధవ్యములు కలవు. ఈ సంబంధము నేటిది కాదు. సంగకాలము నుండియు అవిచ్ఛిన్నముగా వచ్చుచున్న సంబంధమిది. సంగవాఙ్మయమునందు కొందరు తెలుగునాయకుల పేర్లు కానవచ్చుచున్నవని తొలుతనే తెలియజేసితిని. ప్రప్రథమమున తెలుగులును తమిళులును శత్రువులుగానున్నను, కాలక్రమమున వారుభయులును స్నేహితులై సంచరించిరని విజ్ఞులు తలచుచున్నారు. యశశ్శరీరులు శ్రీ ము. రాఘవయ్యంగారు నుడివినట్లు, చారిత్రకదృష్టితో చూచినచో తెలుగువారికిని తమిళులకును నడుమగల రాజకీయ సంబంధమును మూడు తెరగులుగ విభజింపవచ్చును.

తమిళులును తెలుగువారును స్నేహితులుగా సంచరించిన కాలము మొదటివిభాగము. సంగకాలమునకు పిమ్మట పల్లవమహీపతి మామల్లుని సేనాధిపతియగు పరంజ్యోతి వాతాపిని ముట్టడించి నాశము చేసికొనుటతో తెలుగువారికిని తమిళులకును మధ్య రాకపోకలు ప్రారంభమయినవి. పల్లవుల కాలమున భక్త్యుద్యమమునకు ప్రభుత్వాదరము లభించినది. ఈ యుద్యమనాయకులు దక్షిణాపథమునంతటను పర్యటన సాగించి అంతకు పూర్వము దేశమున నెలకొన్న జైన బౌద్ధమతములను పారద్రోలిరి. భక్త్యుద్యమము కూడ తమిళులను తెలుగులను సన్నిహితులనుగా చేసియుండవోపునని కొందరి యభిప్రాయము.

రెండవవిభాగము చోళమహీపతులు తెలుగునాడును హస్తగతము చేసుకొని పరిపాలించిన కాలము. ఈ కాలమున చోళరాజులు చాళుక్యనృపులతో వైవాహిక సంబంధముకూడ ఏర్పరచుకొనిరి. విమలాదిత్యుడు రాజరాజచోళుని కుమార్తెయగు కుందవిని వివాహమాడుటయు, విమలాదిత్యుని తనూజుడగు రాజరాజనరేంద్రుడు మొదటి రాజేంద్రచోళుని కుమార్తెయగు అమ్మంగదేవిని పరిణయమాడుటయు, కులోత్తుంగుడు [illegible] చోళ సామ్రాజ్యమునకు రాజగుటయు విజ్ఞులెరిగిన విషయములే. తత్ఫలితముగ తమిళులు పలువురు తెలుగుదేశమున స్థిరనివాసము లేర్పరచుకొనుటయు జరిగినది.

చోళులు బలహీనులయిన పిమ్మట విజృంభించినవారిలో ఓరుగల్లు నేలు కాకతీయనృపులు ముఖ్యులనదగినవారు. కాకతీయుల కాలమునకూడ తమిళులు తెలుగు దేశమునకు రాకపోకలు సాగించుచుండిరని పేర్కొనుటకు కంబకవి మొదటి ప్రతాపరుద్రుని (1162-1197) యాస్థానమును సందర్శించుటయే సాక్ష్యము.

మొదటి ప్రతాపరుద్రుడు ఓరుగల్లు నేలుచున్న కాలమున మూడవకులోత్తుంగ చోళుడు చోళరాజ్యాధినేతగా నుండెను. [illegible] వలననో తెలియదుకాని కంబకవికిని చోళనృపులకును మధ్య వైమనస్య మేర్పడెను. అందువలన కంబమహాకవి మొదటి ప్రతాపరుద్రుని యాస్థానమునకు పోయెననియు, కంబని కమనీయ కవితాశక్తిని చూచి ప్రతాపరుద్రుడు ముగ్ధుడయ్యెననియు తెలియుచున్నది. ఆ సందర్భమున కంబకవి ప్రతాపరుద్రునిమీద ఈ క్రింది పద్యమును చెప్పెనట!

"అవని ముళుదుణ్డు మయిరావతిత్తున్
బువని తొళువార్ పనిత్తుం బువని
తిరువరా నిన్నుడైయ ఓరంగనాట్టిల్
కుర్తుత్తిరా వాళైక్కుళామ్."

[అవనిగల జనులెల్లరు నీ కతిథులగుటవలనను, విరాగభావము తెలిపించు పట్టపుటేనుగు నెక్కి యూరేగుచుండగా నిన్నుచూచి మనసితులు మోహము చెంది మదనతాపోపశమనమునకై క్రిందవేసికొని వానిపై శయనించుట వలనను గదా! నీ ఓరంగల్లునాడున అరటియాకులు కరవయ్యెను.]

కంబడు తన కావ్యమున తెలుగుమాటలను వాడుటయే కాక తెలుగు నేలను సుసంపన్నము నొనర్చుచున్న గోదావరిని బహుముఖముల ప్రశంసించినాడు. ఉత్తమ కవిత గౌతమీ ప్రవాహమువలె నుండవలెనని పేర్కొనెను. గోదావరినడకలో కవితాలక్షణములను కనుగొనిన కంబని యీ పద్యమును పరికింపుడు.

"బువియినుక్కణియాయ్ యాన్ద్ఱు......

....

కవియెనక్కిడన్ద గోదావరియినై వీరర్ కణ్డార్."

(అరణ్యకాండము)

ఈ పద్యమున అణి, పొరుళ్, తుఱై, తణ్ణై, ఒళుక్కం అను ఐదుమాటలు గలవు. ఈ యైదును నదీపరముగాను, కవితాపరముగాను ప్రయుక్తములు.

నదీపరము :

అణి=సౌందర్యము

పొరుళ్=సారవంతమగు జలము, ప్రవాహవేగమున కొట్టుకొని వచ్చిన దుబ్బటి మొదలగునవి.

తుఱై=వివిధ ఘట్టములు (రేవులు)

తిణై = నది గ్రహించు మార్గము
ఒళుక్కం = ఒంకం టెంకం వడక,
కవిత్వ పదము :
అణి = అలంకారము,
పొరుళ్ = విశాలభావము, ధ్వని.
తుఱై = భావ వ్యక్తీకరణ విధానము.
తిణై = (శృంగార వీరరస ప్రధానములైన) ఇతివృత్తము.
ఒళుక్కం = శైలీ మాధుర్యము.

తెలుగు రాజులు ప్రతాపశాలురు కాక తెలుగు భాషాణమును పంటికోన్యముగా చేయుచున్న గోదావరియు కంబకవిని మిక్కిలిగా ఆకర్షించెననుట నిస్సంశయము.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతులును, నాయక రాజులును తమిళ నాడును కైవసము కావించుకొని పరిపాలించిన కాలమే మూడవదిభాగము చోళుల కాలమున తమిళులు తెలుగు దేశమునకు రాజ్యాధికారులు వహించినట్లే విజయనగరాధీశ్వరుల కాలమున తెలుగువారు తమిళ దేశమునకు పోయి అట స్థిరనివాసము ఏర్పరచుకొనిరి. ప్రభువుల తెలుగు వారగుటచే ఆ నాటినుండి తమిళులుకూడా తెలుగు నేర్చుకొనిరి. అంతటితో నిలువక కొందరు తెలుగున చక్కని రచనలుకూడ వెలయించి తెలుగు సాహిత్యమున స్థానము సంపాదించుకొనిరి. అట్టివారిలో మరుగేశంపిళ్ళై, త్యాగరాజ మొదలి, అప్పావు మొదలి మున్నగువారు చిరస్మరణీయులు.

నాయకరాజుల కాలమున మధుర తంజావూరాది ప్రాంతములందు తెనుగు కవులు పెండ్లి పందిళ్లు వెలసినవి. మధుర రాజ్యమున తెలుగే రాజభాషగా నుండెనని పేర్కొనవచ్చును. కొరకు మేము విరూపాక్ష నాయకుల రాజులకు సంబంధించిన 25 శాసనములు తెలుగులో కానవచ్చుటయే. ఈ దృష్టితో చూచినప్పుడు విరి కాలమున మనుచరిత్ర, వసుచరిత్రవంటి పంచకావ్యములను తమిళములో అనువాదములు వెలయుట గమనార్హము. తంజావూరు నేలిన మహారాష్ట్రులుకూడ తెలుగు నేర్చుటయే కాక తెలుగున రచనలుకూడ చేయుటకు దోహదము నొసంగుట గమనింపదగు విషయము. పుదుక్కోట సంస్థానమ్యాజ మునందు 'శ్రీ బృహదంబా సహాయం' అని తెలుగున వ్రాయబడుట గమనింపదగు సంగతి. ఎట్టయాపుర సంస్థానమునందును తెలుగు పండితులు విలసిల్లిరి. 6 ఈ విషయాదికమును చూడగా అలనాటి తెలుగువారు సాధించిన సాంస్కృతిక విజయము చాల మహత్తరమైనదని విదితమగుచున్నది.

ఈ రాజకీయ సాంస్కృతిక సంబంధముల వలనే తెలుగు మాటలతో పాటు కొన్ని తెలుగు రచనములును తమిళ సాహిత్యమున ప్రవేశించెను.

తమిళమునందు యాప్పరుంగల క్కారికై అను ప్రశస్తమగు ఛందోగ్రంథము గలదు. ఇది క్రీ. శ. పదునొకండవ శతాబ్దమున రచింపబడెను. దీనిని అమృతసాగరుడను నొక జైనుడు రచియించెను. గుణసాగరుడను జైనుడు దీనికి యాప్పరుంగలవృత్తి అను వ్యాఖ్యానమును వెలయించెను.

యాప్పరుంగలము వెలువడుటకు పూర్వమే తెలుగు కన్నడములందు వసుకుచ్ఛందం, గుణకాంకియం అను ఛందోగ్రంథములు వెలువడెనని గుణసాగరుడు తన వ్యాఖ్యానమున పేర్కొనెను. వసుకుచ్ఛందమనగా ఆంధ్రచ్ఛందమని అర్థము. దీనిని వాంచియార్ 7 (రేచన?) అను జైనుడు వ్రాసెను. గుణసాగరుడే తెలుగు కన్నడ ఛందోగ్రంథములను పేర్కొనుటచే అమృతసాగరుడు యాప్పరుంగలమును రచించుటకు మును పు ఈ రెండు గ్రంథములను సంప్రదించి యుండెనోపునని చెప్పవచ్చును. ఈ విషయమును తొలుదొలుత గుర్తించి విద్వల్లోకమునకు తెలియజేసిన మహనీయులు శ్రీ ము. రాఘవ అయ్యంగారు.

ఈ సందర్భమున యశశ్శరీరులు శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు 'నన్నయకు పూర్వము ఛందస్సు' అను వ్యాసమున వ్రాసిన వాక్యము నిట నుదాహరించుచున్నాను. 8 "వాంచియారను వాంగ్రచ్ఛందః ప్రణేత మనకు తెలియరాకున్నాడు. ప్రాచీన లిపి రీతిని బరిశీలించినవారు వాంచియార్ అనుపదము రేచియార్ గా సంశయించవలసిరి. రేచియార్ అని యారు రేని యాగ్రంథము రేచన (రేచన) రచియించిన కవిజనాశ్రయము మగుచు." ఈ విషయమై సమగ్రమగు పరిశీలన జరుగవలసి యున్నది. గుణసాగరుడు పేర్కొనిన వడుకుచ్ఛందము రేచన రచనము కవిజనాశ్రయము మగుచో, తమిళము ఛందోగ్రంథ రచనమునకు తెలుగు రచన మొట్టమొదట్టి మార్గదర్శకమయ్యెనని నిస్సంశయముగ నుడువవచ్చును.

తమిళ శైవసాహిత్యమును పరిపుష్టము కావించిన గ్రంథములలో బసవపురాణ మొకటి. తమిళ బసవపురాణమునకు మాతృకా పాల్కురికి సోమనాథుని బసవపురాణమని విజ్ఞు లంగీకరించిన విషయము. కన్నడ బసవపురాణమునకును మాతృక తెలుగు బసవ పురాణమే.

తమిళ బసవపురాణము క్రీస్తుశకము పదునాలుగవ శతాబ్దిలో వెలుగులోనికి వచ్చెను. ఇది పద్యకృతి. కవిని గూర్చిన వివరములు సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. కథా కథన దృష్టితో చూచినప్పుడు తెలుగు తమిళ బసవపురాణములందు కొంత భేదమున్నట్లు కాన వచ్చును. తమిళ బసవపురాణకర్త కన్నడ బసవపురాణమునుకూడ ననుసరించుటచేత కథాకథనమున నీ భేద మేర్పడినది. తెలుగులోని కొన్ని కథలు కన్నడ బసవపురాణమున నున్నట్లు శ్రీ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు పేర్కొనుచున్నారు. 9 ఏమయినను, వీర శైవ సాహిత్యమున పాల్కురికి సోమనాథునిది ఆచార్యపీఠ మనవచ్చును.

రామరాజ భూషణుని రమణీయకృతియగు వసుచరిత్రమునకు తమిళమున చక్కని యనువాద మొకటి వెలయుటయే కాక ఆ యనువాదమునకు తమిళసాహిత్యమున స్థానములభించుట హర్షింపదగు విషయము. తమిళ వసుచరిత్రము క్రీ. శ. 16 వ శతాబ్దము ఉత్తరభాగమున గాని 17 వ శతాబ్దము మొదటి భాగమునగాని వెలసినట్లు తెలియుచున్నది. అరవీటివంశమునకు చెందిన విజయనగరాధీశ్వరుల సామంతుడును, తిరుచ్చిరాపల్లి జిల్లాలోని మరుంగాపురి పరిపాలకుడును నగు తిమ్మభూపతి ప్రేరణచే కొండైమానగరి అంబలత్తాడుం అయ్యన్ అను కవి వసుచరిత్రను తమిళమునే సెను. తిమ్మభూపతి ఆదిపరువతాదిఆగర అను నొక తమిళకృతినికూడా పొందెను. తిమ్మభూపతి తండ్రి

---

6. చూడుడు: శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి దక్షిణదేశీయాంధ్ర వాఙ్మయము.

7. వ్రాతప్రతులలో అవరంజియార్ అని కలదు.—చిత్ర రాయచ్చి తొంగుట

8. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక, పుట 80.

9 చూడుడు: ఆంధ్ర గ్రంథమాలవారి బసవపురాణ పీఠిక (పుట 38)

శోధన సంచిక 1 సంపుటి 2 వ కూడా చూడుడు (పుటలు (12-19)

తిగసులరాయుడు. వసుచరిత్రమును తమిళ మొనర్చిన అంబలత్తాడుం అయ్యన్ తొండైమన్నార్ అను గ్రామమునకు చెందినవాడగుటచే అతనికా పేరు కలిగెను. అతడు శివభక్తుడట!

అంబలత్తాడుం అయ్యన్ తెలుగున అంత పండితుడు కాడని తెలియుచున్నది. వసుమిశ్రవాయదేవుడు, బాలయ్యదేవుడు నను వారు వసుచరిత్రమునందలి విశేషములను తెలియజెప్పగా వానిని విని అంబలత్తాడుం అయ్యన్ తమిళమున వసుచరిత్రమును వెలయించెను. రామరాజభూషణుని శైలిని అనుకరించుట సులభమయినపని కాదు. అయినను అంబలత్తాడుం అయ్యన్ తన యనువాదమునందు మూలము లోని సౌందర్యమును తీసికొనివచ్చుటకు ప్రయత్నించి కృతకృత్యు డయ్యెనని చెప్పవచ్చును. ఈ తమిళవసుచరిత్రమును చెన్నపురి ప్రాచ్య లిఖితపుస్తక భాండాగారమువారు 1952 లో ముద్రించినారు. "తమిళమున ఎక్కువ కల్పనలతో విలసిల్లు కంబరామాయణము, విల్లిభారతము, నైషధము మొదలైన కావ్యములకు తరువాతిదిగా దీనిని పేర్కొనదగును" అని తమిళవసుచరిత్ర సంపాదకులు శ్రీ టి. చంద్రశేఖరన్ గారు తమ మున్నుడిలో పేర్కొనిరి. కంబరామాయణము, విల్లిభారతము మొదలగు రసవత్కావ్యములకు తమిళ వాఙ్మయమునందు బహుళ ప్రచారము కలదని వేరుగా చెప్పనక్కర లేదు. తమిళ వసుచరిత్రము సత్కావ్య శ్రేణికి చెందినదనుట గమనార్హము.

పెద్దనామాత్యుని స్వారోచిషమనుసంభవ మహాకావ్యమునకు కూడ తమిళమున అనువాదము వెలసెనని విదితమగుచున్నది. కాని యది యింకను అచ్చుపడలేదు. అట్లనే పుష్పగిరి తిమ్మనామాత్య భాగవతసారమునకు వెలసిన తమిళ పరివర్తనముకూడ అచ్చుపడలేదు.

ఇంకను తమిళ రచయితల నాదరించిన మరికొన్ని తెలుగు రచనలు కూడ కలవు. వెలగపూడి కృష్ణయామాత్యుడు రచించిన భానుమద్విజయము తమిళము చేయబడెనని బ్రౌను దొరవారు విశ్వసించిరి. క్రీస్తుశకము 1600 ప్రాంతమున నివసించిన పరమానందయతి విరచించిన వేదాంతవార్తము అను వేదాంత వచనరచనమును సదాశివయోగి 'అద్వైతార్థోపన్యాస' మను పేర తమిళము చేసెను. ఇది మణిప్రవాళ శైలిలో నున్నది.10 వేమనపద్యములు కూడ తమిళము చేయబడెను. ఈ అనువాదము 1912 కు పూర్వమే చేయబడినట్లు తెలియుచున్నది.

ఎట్టయాపుర సంస్థానాధిపతులు, హూణాంధ్ర ద్రవిడభాషా విశారదులు నగు జగదీశ్వర రామ కుమార ఎట్టప్ప మహారాజాగారి ప్రోత్సాహము వలన కవిత్రయము వారి మహాభారతము తమిళమున వచన గ్రంథముగా వెలసినది. దీనిని సంగీత సాహిత్య మర్మజ్ఞులగు సుబ్బరామ దీక్షితులు వ్రాసెను. "(ఎట్టప్పమహారాజు) శ్రీ మహాభారతమందు బద్ధస్పృహులు. కవిత్రయమువారిచే తెనిగింపబడిన శ్రీ ఆంధ్ర మహాభారతము నీ మహారాజు అనుమతివలన నాచే ద్రవిడీకరింపబడి యచ్చొత్తింపబడినది (1904?)" అని సుబ్బరామ దీక్షితులు సంగీత సంప్రదాయ ప్రదర్శినిలో వ్రాసెను. కాని నే నింతవరకు ఈ తమిళ పరివర్తనమును చూడలేకపోయితి.

శ్రీ ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర కూడ తమిళము చేయబడినది. అనువదించినవారు శ్రీ సోమలీశ్వరన్ పేరు శ్రీనివాస పిళ్ళగారు. ఆనాళ్ళలో కాశీయాత్ర ఎంత ప్రచారమున నుండెనో గ్రహించుటకీ యొక్క విషయమే చాలును.

తమిళ జాతీయకవిగా గణింపబడుచున్న మహాకవి సుబ్రహ్మణ్య భారతికి తెలుగు భాష యందును, తెలుగువారియందును ఆదరాభిమానములుగల వనుటకు ఆ విశాలహృదయుడు సంతరించిన కొన్ని రచనలే సాక్ష్యము. ఆతని దృష్టిలో తెలుగు సుందరమగు భాష; గానానుకూలమగు భాష. భారతదేశము అను గీతమునందు భారతి తెలుగును గురించి యిట్లనెను.

"సింధు నదియిన్ మిశై నిలవినిలే
    శేర నన్నాట్టిళం పెణ్గళుడనే
సుందర తెలుంగినిల్ పాట్టిశైత్తు
    తోణిగళోట్టి విళైయాడి వరువోం"

(సిరిమగాదిన వెన్నెలరాత్రిలో
చేర దేశపు చెలులు చెంతనుండగన్
సుందరాంధ్ర పదమ్ము పాడుచున్
సింధునదిని పడవ నడుపుచు వాడుదాం—)

చంద్రిక అనుకథలోను, ఆంధ్రమహాసభ అనువ్యాసమునందును సుబ్రహ్మణ్య భారతి ప్రసిద్ధులు కందుకూరి వీరేశలింగము, కొండా వెంకటప్పయ్యగారలను పేర్కొనెను. బహుశః వీరిరువురు భారతికి అభిమానపాత్రులైన ఆంధ్ర మహాపురుషులై యుండవచ్చును.

ఇక దక్షిణదేశమందలి వాగ్గేయకారులపై తెలుగు ప్రభావ మింత అంత అని చెప్పలేము. శ్యామశాస్త్రి, పట్నం సుబ్రహ్మణ్య అయ్యరు ప్రభృతులు తమిళులే యైనను తెలుగున చక్కని కీర్తనలు వెలయించి తమ సహృదయతను చాటిరి. త్యాగరాజ కృతులకు తమిళ వ్యాఖ్యానము రచించిన శ్రీ రామనాథపురం శ్రీనివాసయ్యంగారుగారి సేవను సంగీతాభిమానులు విస్మరింపలేరు.

ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయమునందలి ఉత్తమ కథలను, నవలలను తమిళము చేసి తమిళుల నలరించుచున్న శ్రీమతి జాన్. కె. సీతాదేవిగారిని కూడ సంభావించుట సమంజసము. శ్రీయుతులు మునిమాణిక్యం, చింతాదీక్షితులు వి. యస్. శర్మ, జనమంచి రామకృష్ణ మొదలగు వారి రచనలను శ్రీమతి సీతాదేవిగారు తమిళము చేసిరి. కళాపూర్ణోదయ కథను 'రత్నమాల' అను పేరున నీమె తమిళులకు పరిచయము చేసినారు. డాక్టరు పి. వి. రాజమన్నారుగారి నాగుపాము, శ్రీ కొడవటిగంటి కుటుంబరావుగారి 'కుదిరిన సంబంధం' మున్నగునవి కూడ తమిళమునకు అనువదింపబడెను.

శ్రీ కొత్త భావయ్య చౌదరిగారి కమ్మవారిచరిత్రకు కూడ తమిళమున అనువాదము కలదని విన్నాను. ఇట్టి తెలుగురచనలు తమిళమున పరివర్తింపబడుట ఎంతయో హర్షింపదగిన విషయము. ఈ అనువాదముల వలన తెలుగువారును తమిళులును మరింత సన్నిహితులగుదురని నమ్మదగును.

తెలుగు తమిళములు రెండును ద్రావిడ భాషలగుటచే వీని వయసు అతి ప్రాచీనము. అత్యంత సన్నిహితము నగు సంబంధ మేర్పడుటలో ఆశ్చర్యము లేదు. తెలుగు తమిళమునుండి క్రొత్త సంగతు లెన్నో గ్రహించినట్లు, తమిళము తెలుగునుండి క్రొత్త సంగతులు గ్రహించుటలో వింతలేదు. ఇట్లు ఒక భాష మరియొక భాషనుండి నూతన విషయములు గ్రహించి సుసంపన్నము చెందుట వాంఛనీయము. నిజమున కిది అభ్యుదయ లక్షణము!

---

10. శ్రీ నిడదవోలు వెంకటరావుగారి ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము (పుట 45-46)

పిరికానుక

శ్రీ త్రిపురాన వేంకటకృష్ణరావు

ఉదయగిరి దుర్గము. అది హుజూరు జనానా మహారము; దర్వాజాలవద్ద ఖోజ్జా దౌవారికులు పహరా లిచ్చుచుండిరి. ఎచటచూచినా తొందరగా దాసీజనంబులు బురఖా ముసుగుమొగంబుల తిరుగుచు నిరంతరము తిరుగుచుండిరి. ఒక కిశోరకుమారుని వెంటనిడుకొని హకీ మొకండు సర్దారుగా హాజరునుండి అంగు వేచియుండెను. జనానా పిలుపైనది. లోన ప్రవేశించెను. అతడే శ్రీనాథ వైద్యరాజు.

అది బీగము సాహెబా జనానా మహాలు. క్రొంగ్రొత్త వన్నియ మెరసి ముఖమల్ తూలుబాలీసులతో నమర్చియున్న మేలు సోఫాపయి జేరబడి రాణి సర్దార్బేగు ఢిల్లాడి పరుండియుండె. బీబీకి వలయు నుపచారము లానటించుచు తొందరగా మెలగుచుండిరి. సింగాణీ పళ్ళెరంబున నౌషధం బల్పపానంబునో ప్రక్షాళించి సాహెబా మంజూషనకై యొక్క బాలిక నిలిచియుండె. నిశాలవృక్షము నిశ్చలంబుగా నిశ్శబ్దమై యుండె. ముందు దేవగించి మార్గమున మహోన్నతికి ఎవరియోన నాతియొక బాలిక బోధించుచుండె. ...

రాణి సాహెబా నీరోగయైనది. వాడు వైద్యకుమారునకు నవాబు బహుమానించు దినము; దివాను మొదలుగాగల పెద్ద యుద్యోగులు కొలువు నలంకరించియుండిరి; నవాబు సింహాసనాసీనుడై యుండెను; శ్రీనాథుడు ప్రత్యేకాసనమున నధిష్ఠించియుండెను. కాజీ యొకండు లేచి సభను సంబోధించి యుపోద్ఘాత వచనంబులు పలుకదొడగె.

"సకల భిషక్ప్రవీణులు యునాని హకీములుఁ గూడఁ జాల్పలే
కగడు పడంగ వీడిన మహామయ మిట్టి కుదిర్చి రాణి పె
న్వ్రగులును దీర్చి వాడుప మనోముదమందె, మహోపకార మీ
సుగుణుఁ డొనర్చె మా పెంపె దన సుస్థిర వైద్యకళాతిచాతురుల్.

రోగపరీక్ష లేక, ప్రతిరూప నిమిత్తమునే మాత్రనే, మహా
రోగనిదానముం గని, పరోక్షముగానె ప్రతిక్రియాదులన్
బాగొనరించు తీరుపు వినంబడ దెందును; వీని వైద్య వి
ద్యాగరిమంబు భూవర సమాదరణీయము, పూజనీయమౌ.

మందు లేదు మనోవ్యాధి కందు రెందుఁ; బావనము వానిహృదయంబు పంకజాక్షి;
మెట్టి సుధ చిందెనో యందు నిట్టి తోంగి నా మహాప్రభావమున నందదామయంబు.

విభవాముఖమంబుగ శ్రీప్రభు వానంగెడు నెంత గొప్ప బహుమతికే నీ
శుభమతి తగు" నంచును దన యభిలాషను దెలిపి యాతఁ డధ్యాసించెన్.

ఉర్వీపతికిని దక్కు న్నుద్యోగులకును నిలిచి వినయంబుమీఱ నంజలి ఘటించి
యా ద్విజుండు రాజభక్తి కార్యానురక్తి, తనదు నానక్తి తెలియఁగా నసియె నిట్లు.

"నా మీఁదన్ మహిళేశకుం గల నితాంత ప్రేమయే హేతు వి
యామం బొప్పిన నా చికిత్సకును; నా యందేమి లేదీ భిష
గ్గ్రామణ్యాళికి లేని యెట్టి సుకళా ప్రజ్ఞాతిరేకంబు; శ్రీ
భూమీశుండు ముదంబు నందె నిదె నా పూర్ణాశయం బిప్పుటన్."

అంత సర్దారు కనకపన్న సవనిపాలు వోల, లోని బంగరు మొహారీల తళుకు
వెలిని గప్పిన పళ్ళెరు విరులనుండి యొలుకఁ దెచ్చి పెట్టెను బల్లె మొక భటుండు.

అపుడు దివాను లేచి ప్రియ మారఁగ నిట్లు వచించు "ఱేఁడు మీ
యుపకృతికిన్ బహూకృతియు నల్లన మంది, యొసంగె వేయి నూ
ఱు, పదియు, నాలు మొహరల్ జలజారికిఁ బోఁగు వోలె; నీ
యుపదను స్వీకరింపుఁ డిది యుష్మదనుజ్ఞకు సూచకంబుగన్."

అని యా విప్ర కుమారునిం గని దివా నందీయఁబోఁగా, నతం
డను: "ఓ దేవ! క్షమింపుఁ డిట్టి యులుపాలం దేమియున్ లేదు నా
మన, మిప్పింపుఁడు మన్మనోహరము ప్రొంబన్నీగ పూ వొక్కఁ డ
న్ననయే నాకుఁ బ్రియంబు, నమ్మతీ; మదే నాపట్లఁ గట్నంబగున్."

"అగును, గులాబి క్రొవ్విరి ప్రియంబగు మీ కని తొల్లి వింటి, మా
సొగసును, దీపులే వలపు జూచి రహింతురు గాని కాన్కగాఁ
దగునని పూవుఁ గోరుదురె? త్వాదృశు లెంత రసజ్ఞులైన; నీఁ
దగు బహుమానముం గొనుచు ధన్యుని జేయుఁడు నన్ను; వేఁడెదన్."

అని జనవరుఁ డత్యనునయమున వచియించి మఱి నేయి మొహరీలం దె
మ్మని యానతి యిడి, తేరఁగఁ గొనఁడని యా యువ చికిత్సకుని నర్థించెన్.

ఒకరి మొగంబు నింకొకర యోచనులై తేలఁబోయి పశ్న సూ
చకముగఁ జూచుకొం చపుడు సర్వ సభాసదు లబ్రమంది యొ
క్కొక రొక రీతిగాఁ దలఁచి, "రొల్లక కాదిది చాల కంచుఁ, జా
లకయును గాదు నేరక ని లాఁతిగ" నాతని గూర్చి యీ గతిన్.

కను నమాయికుని బలెఁ గన్పడుచున్నాఁడె! న్యగహారమొ! జాగీరో! యడుగకుండ
నలరఁ గోరుట యేమిటి? యడుగ నేర్వకున్న నిచ్చినదే కొంట యుత్తమంబు.

ధీనిధి యతండు, దానికిఁ దెలియకున్న? యెట్టి తలఁపున నిట్టు లర్థించె నొక్కొ!
యుర్వరాంతరమున సాగరోదరమున నేమి యుండునో! యెవ్వార లెఱుఁగఁగలరు.

"ధనముతోఁ బనిలేదు, మీదయయె యున్న నోఁ గులాబి ప్రసూనంబె యొసఁగు దేవ!
యదియె పదివేలు, నాకుఁ బ్రియంబు సుమ్మ యన్ని మేల"ని యతండంత విన్నవించె.

అనుడు దివాను పల్కెఁ: "ముద మందె నవాబిడె నీ బహూకృతిన్
గొనుటయొ! చాలదంచు మఱి కోరుటయో! యిదికా దటంచు న
చ్చెవయది తెల్పుటో! కరము శ్రేయముగాని ప్రసూన మొండె మా
కొవరు నటంచుఁ గైకొనమి యొప్పదు ధిక్కృతి కూడ దేరికిన్."

అనేటియు శాగసా పసువు "నారసి కోరఁగ వింతు వాని, నీ
దనమున లేంకో యతఁడు లెక్కలకుం గను సంశయించె, రే
పనునయ మూరఁగా నడుగ నాశయమున్ వచియించు, నేఁటికీ
జనసభయుని ముగింత" మన సమ్మిళితం బయిపోయె గోష్ఠియున్.

ఈగతి ధైర్యంబు తోడ నా యెదుట మెలఁగు నతఁడమాయకుఁడైన, సత్యశీలుఁడైన,
యోగ్యుఁడైనఁ గావలెఁ గానినొంటిఁ బిలిచి కట్టుబాయఁ దోఁ దెలియుదుగాదె యందు.

అమ్మఱునాఁడు తేడు తన యంతిపురానకు నా కుమారు నా
త్రమ్మునఁ బిల్చి తన్నుఁగడు ధన్యుని జేయు నుపాయనంబు గై
కొమ్మని విన్నవించె నటఁ గ్రొత్త గులాబి పసూన మొంటి పూ
ర్ణమ్మునశించు హెచ్చుగల బంగరుపూవ్ మొహరీల నూడఁగన్.

అన్యులెవ్వరు లేర్గాని యచటి యవని కాంతరమునుండి రవ కదియముల గనలి,
విడియముల తావి పరిమళించి వెల్లడించె నువిద లందుండి తిలకించుచున్న వాడు.

వినయము దోఁపఁగా నిలిచి వేడుకమీఱఁగ నంజలించి, తా
జనకుని రాయిడించి పెలుచం దనపట్టిన పట్టి కోరు నం
దనుబలె—సాహసం బనుఁడు, తప్పిటు కూడ దను దుష్కొల్లి కో
రినయటు కోరి నాతఁడు పౌరిన్ ధృతిమైఁ బతి కద్భుతంబుగన్.

"ఇట శుద్ధాంతజనంబు దక్క నొగులిం కివ్వారలున్ లేరు, మీ
రిటు సందేహము నొంద నేల? ధృతిమై నర్థింపుఁ డిందైన నే
మిటి కాంక్షించితిరో! మతేమి వలెనో! మీ యిష్ట మేదేని మొం
తటిదేఁ గాదన కిత్తుఁ గోరుఁ"డని యంతిన్ జేఁడు వాక్రువ్వఁగన్.

అనుచు ధరాసుతుం డపుడు: "ప్రాణపదంబగు నాకు నాగుబుల్
గొనబు గులాబి కెందళుకుఁ గ్రొవ్విరి, యయ్యది మన్మనోరథం
బనుపమ సౌహృదాస్పదము, నవ్యయ నవ్యరసప్రదంబునై
యనుపదమున్ ముదం బొసఁగు నన్యము లేటికి నాకు భూవరా!

హృదయాధీశ్వరిగా విదేశయయినన్ ప్రేమింతు నా క్రొవ్విరిన్
మది, నా వల్పుఁ గౌల్కయున్ వలచి యాత్మస్నిగ్ధముగ్ధాకృతిన్
బాదలించున్ నను, మా పరస్పర పురాపుణ్యాగతంబైన సౌ
హృద మాదర్శకమై, పవిత్రతరమై యెపారు నిష్కారమై.

అలరు శాకమారి యా గులాబి తమకుఁ బ్రియతరంబు, నాకుఁ బ్రియతమంబు,
విరిసి వలపుఁగొన్న విరిరాణి నీయఁగా నింత యరయనేల? యిందు దేవ!"

తనదు చూర నీ గతి మతేమి ఘటించెనో! కాని పూజ్యమున్
బోలిన కేలికా శిఖయుఁ బోలెను భగ్గన లేచి తేఁడు సం
ప్రాణదమూర్తియై మెలఁగు రాజడుఁగా వరదార్ల్యఁ బిల్చి "యీ
భూసుర వైద్యునకు నొసఁగుం డిదె ఖౌండ"ని యాన తియ్యఁగన్.

కోకిల కాకలీ ధ్వని యిదో! యనఁ గొవ్వనఁ గేః వావి బం
ధీకృతుఁ జేయుఁడంచు ధరణీపతి యానతి యిచ్చునంతఁ బే
రాకుల పాటునన్ యువతి కాంతమునుండి వినంబడెన్ సతి
శోకము పంచుకోంపఁ బతిలోనికి న్యాతము మీఱి పోఁగఁగన్.

అడలి సుల్తాను లోనికి వెడలినంతఁ దల్లి యొడిని కుమారి మూర్ఛిల్లి యుండెఁ
చెలులు శైత్యోపచారముల్ సేయుచుండఁ దల్లడిలి తల్లి పతి బిట్టటిల్లి చూడ.

చూచిన యంతనే నృపతి శోకము పట్టఁగలేక యేమ్ముకోం
చేసిన తత్తఱంబున "నిదే మిటు లయ్యెను రాకుమారి, నన్
బ్రోచెడువారు లేరె? గుణఁ బోల్చి ప్రతిక్రియఁ జేయరారె? ప్ర
త్యాచరణీయమేమి?" యని యచ్చటఁ గూలఁబడెన్ మహోర్మిమై.

బీగము సాహిబా యపుడు భీతిలి వాకొన మాట రాక మూ
ర్ఛాగతపోలె నుండ నొక యాలి వచించు: "నదేమొ! మీరు వై
దీక నొసంగ్గఁడి ధరణిదేవ కుమారకు నన్నతోడ మూ
ర్ఖోగ మదెట్లు లన్నయదియో! సుత మూర్ఛిలె నేమి సెప్పఁగన్.
అనిపిన తోడ్కొనివచ్చిన సత్రబోధకును మఱియు నిటుల చూపినఁ బనిలే
దతడే కుదుర్పఁగలఁడ"ని యతివ నుడువ తేఁడు నటులె యాజ్ఞాపించెన్.

అంతయుఁ బాదషా కొక మహాద్భుతమై పొడకట్టె వారి యే
కాంత పరస్పర ప్రణయగాథ వియన్నది నాఁ దనర్చు దు
ర్దాంత నిజాభిజాత్యమునతో మలినీకృతమైన యా ప్రభు
స్వాంతమునందుఁ బొటి యట వానిఁ బ్రసన్నుని జేసె నంతటన్.

పెంపుల శైత్యోపచారాలనఁ దెలివిఁ గనియె రాసుత; ప్రభునాజ్ఞ నవసించి
వైద్యుఁ గొనివచ్చి తెరయావల వసిగఁ డోడయని యనుజ్ఞకై వేచియుండెనపుడు.

నృపతి కుమారిఁ జేరి యను "నేల వచింపవు తల్లి! నీ మనం
బెపుడును నాకు; నీకుఁ బ్రియ మెయ్యదియో యది నాకుఁ గాదె? నీ
కపుడు డులలోం మా కపవ్వు లాగెను, నీకు మజేమి బాధలే
దిపుడు గదమ్మ! నీ మనసు నిప్పుడ తీర్చెదలెమ్మ తల్లిరో!

మీ దాంపత్యము దైవకల్పితము మీ మేలైన మేల్ దివ్యమై
కాదా? మాన్యము, మీ పరస్పర మనఃకాంతుల్ పవిత్రంబు, ల
క్ష్యాదర్శార్హము, మీ వివాహమున కేలా? యింక సందేహ సం
వాదంబుల్ మతభేదముల్ తనయ! నీ స్వాంతం బిదే యౌఁ గదా."

అనుటయు రాణియు నారాట్టనయయుఁ దమ సమ్మతులను దమ చూపులలో
కనములనే తెలుపుటయును జనపతి పలుకున్ వెలుపలి సర్దారు వినన్.

"మనసు గలసిన తఱి మఱి మఱుఁ గదేల? యతని విడువుఁడు లోనికి నగుగుదెంచు"
ననుడు రాణియు రాసుత చనిరి దవ్వు తెరలలోనికి శ్రీనాథుఁ డరుగుదెంచె.

పలుకు నవాబు: "మీరు ప్రతిభావహాసీయు లటంచు ధర్మ వి
స్తులమతులంచు నే నెఱుఁగుదున్ దొలి, యిప్పుడు మీ యచంచలా
చలనమథైర్యవర్తనము సత్యమయ ప్రణయైక దీక్షయున్
దెలిసికొనంగ నేఁ గలిగితిన్ గడు ధన్యుఁడనైతి భూసురా!

కృపణుఁడనై యరయక మీ యుపకృతి కపకృతిని జేయ నూహించితి, నా
యపరాధమ్ము దలంపక కృప మీ తలఁపోక పరి నెఱఁగింపుడు మఱఁన్ "

అనవుడు విప్రకుమారం డను: "నా సాహసమునకు సమాధానము నో
జనవర! నావల యీవలసినయది మఱియే నవాబు చెంగట నేనిన్.

తనుకు నింతవట్టు దయయున్న నామీఁద నొక గులాబి విరియె యొసఁగుఁ డదియ
నా కుపాయనంబు నా కిష్టమౌ; నదే నా మనోరథంబు నా ప్రియంబు."

నావుడు పాదుషా యనువు: "నా కది జీవము, జీవనంబు, సం
జీవని, జీవికా పరమ శేవధి; యీవిరి జీవిత ప్రథా
నావధి నే విధిన్ విడుతు? నైనను దత్సుమ వల్లికం బున
ర్జీవితఁ జేసి యిచ్చిరి చెట్టిడుచోఁ బువు నీయఁ గష్టమే?"

అనుచుఁ దెరలోనికని జని తనకుమారి విరి గులాబియా గుల్నారు కరినిశ్చిగ
యొడలు వడఁ కొడఁ గన్నీరు వోడము నతఁడు మాటరాక గద్గదిక రాఁ గ్రేటుకొనుచు.
"రమ్మిటు తల్లి! నా తనయ! రమ్మ మఱుంగిక వేల నీకు నీ
వమ్మిన కాంతు పొంతను? బుణం బిటు నేఁటికిఁ జెల్లె నీకు మా
కమ్మరొ! నీ మనఃప్రియున కర్పణ చేసెద రమ్మ"టంచుఁ గం
పమ్మునఁ గూఁతుఁ దోడ్కొనుచు వచ్చి పొరిన్ వచియించు విప్రుతో.

"ఇదిగో! మీ విరికాన్క, యియ్యది నమం బిద్దాని కయ్యా రహ
స్సదనాలంకృతి కాని కాక ప్రభు పూజావేదికంగూడ నో

ప్రియ సౌరభి సలంకరించు తనువున్ విశ్వాసినై దీని మీ
కిదె' యర్పించుచు నుంటినం" చటని కందిచ్చెన్ సుతాహస్తమున్.

నీరమును క్షీరమును గరణి వరభాగీరథియు గలశవారియు విధిన్
సగములు రెంటన్ గలసెను బరమ పరస్పరము గాగ వారల వలపుల్.

వ్రీడావనతాననయై చేడియ మేల్ముసుగిడి వం జిక్కిన కులుకున్
బేటిసలన భ్రమం దొట్రిలు బోడిమి చూడ్కులు చలించిపో నిలబడియెన్.

ఒడలు పులకింప, గొంతెమ రుద్ధ్యంప, స్వాప్నికమొ! సత్యమో! యా యవస్థ గేమొ
తెలియ నేరక ద్విజుడును నిలిచియుండ వెలమి శోకంబు బొనుగొన బలుకుతేడు.

"లలితమంజుల వత్సా జన్మభూమియా పారసీకోద్యాన వనమునందు,
బ్రభు విరాకారతో వాసనా నిలయంబులైన మసీదుల ప్రాంగణమున,
శక్తిసామర్థ్య ప్రశస్తపారంబైన శ్రీ తురుష్కమత సుక్షేత్రమందు,
నధ్యాత్మ విద్యా రహస్యమౌ సూఫీ ప్రసిద్ధాగమామ్నాయ సేవనమున,
బూచిన గులాబి విరి యిది పూత వేదభూమి యందంటు కట్టంగ బోలునంచు
భమైక్తి గాన్కగా నీయంబడుచు నున్న నట్లు ప్రోచెదో! సుమ్ము నీ యిష్ట"మనుచు.

అంగీకారము చూపెను భంగిన్ ధరణీసురుండు వంగి నమస్సుల్
పొంగి ధరాపతి కిడుటయు సంగనయును జేసె నృపతి యాశీస్సులిడన్.

తు ది ప లు కు

కంకు కూర్నిమను గమలూరు గ్రామంబు గల దంగ జరిసర స్థలములందు
"శ్రీనాథ" మను పేరం జెలువారు వింటిపేర్గల బ్రాహ్మణ కుటుంబములు దనర్చు
శ్రీ జేవి కరుణతో యిప్పటికిన్ వార లధికభాగ్యాములై యలరుచుండ్రు,
రిందుండు వారల యిష్టదైవము, వారు చంద్రవతంబొందు సలుపుచుండ్రు,

సోదరులబోలె యువతుల జూచుచుండ్రు,
చక్కని గులాబి విరివంటి సౌరు గలిగి
లలితకళలందు వైద్య విద్యలను బేరు
గాంచుచున్నారు నేటికిం గలుగ వారు.

అమెరికను నవల: జాతీయత

శ్రీ బొడ్డపాటి కుటుంబరాయశర్మ

ఇంగ్లీషు ఫ్రెంచివారల స్వభావ గుణములను కనుగొనుటకంటె నేటి యమెరికను నవలా స్వభావ గుణములను కనుగొనుట సులభసాధ్యము. ఏలన నమెరికను సాహిత్యమునకు నేడు ప్రత్యేక మైన యొక నైజగుణమని యున్నది. ఈ యుగములో ఇంగ్లాండు, ఫ్రాన్సు దేశములయందు సాహిత్యధ్యేయ విషయమున విప్లవాభిప్రాయములు లోపించినన్నభావ మొకటి కలదు. నేడచట మేధావంతులనేకులు కథా సాహిత్యసృష్టి నిరుత్సాహముగ చేయుచున్నారు. కాని, యా దేశముల యందలి యలయికయు వస్థిరత్వమును కలిసి యా యసృష్టకు దారితీసినవి. వస్తువును గూర్చియు, విధానమును గూర్చియు నచట నూతన ప్రయోగములు సాగుచునే యున్నవి. కాని యా దేశముల లోని నవలామునకు బ్రాచీనార్వాచీన నవలల కెట్టి బాహిర సంబంధమును లేదు. ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామానంతర మమెరికా యందలి నవలా సాహిత్యాభ్యుదయము నగ్గడించుచు దాని ప్రత్యేకత్వమును గూర్చి చెప్పవలెను. ఇంగ్లాండు ఫ్రాన్సులతో బోల్చగా నీ వ్యత్యాసము గోచరింపక మానదు.

రమారమి యీశతాబ్ది యారంభమువరకు నమెరికను నవల యాంగ్లేయుల సాహిత్యమున కొక శాఖయనియే చెప్పవచ్చును. ఆ కృతి మూలములనుండియే సారము పీల్చుకొన్నది; ఇదనాగరికము చిగుళ్ళు వేసి తొడిగినది. వాషింగ్టన్ ఇర్వింగ్ దేశీయ జానపద గాథలను కథాసాహిత్యముగా మలచవచ్చును. అట్లే న్యూఇంగ్లాండుపై పూర్వసంప్రదాయాచార పరాయణులయొక్క రాజకీయ నాయకత్వ ప్రభావమును వెల్లడించుచు హాతొరన్ నవల వ్రాసెను. సుమారు తర్క వ్యాపార విషయముల వ్యక్తపరచును ప్రాచ్య సముద్రతీర వాసుల జీవితమును మెల్ విల్ చిత్రింపవచ్చును. పరిహద్దు ప్రాంతమునందలి జీవిత ప్రభావములను గూర్చి "మార్క్ ట్వెన్", "బ్రెట్ హార్టు" లు లిఖింపవచ్చును. రంగము, పరిసరములు, దృశ్యములును గూడ నమెరికా దేశమునకే చెందును గాక! అందుచే నవి యాంగ్లేయుల కపరిచితములు నగుగాక! విషయమునందుగాని, విధానమునందుగాని యాంగ్లేయుల కపరిచితములైన సారాంశములు మాత్రము నాటి యమెరికను నవలలలో లేవు. మాండలికము పరిచయించినది గాక పోవచ్చును. కాని 'నెసెక్సు' దాటినచో నర్థముగాని రీతిగ 'హార్డీ' వాడుక చేసిన మాండలికము కంటె వెలుకపనిది కాదు. ఆంగ్లేయుల ధార్మిక నైతికాది దృష్టి పథముతో విభ్యము గాక పరిణమించు నితివృత్తము లమెరికనుల సారస్వతమునందు దాదినములలో మృగ్యములు.

ఇరువది యవ శతాబ్ది తొంగి చూచుటతో నూతనము. ప్రస్ఫుట ముగ స్వరూపము మొకటి విదంబడదు. ప్రకృతిగా నదియు నది మంద్ర గంభీరము కూడ నయ్యెను. హెన్రీ జేమ్స్, 'విలియం డీన్ హావెల్సు', 'ఎడిత్ వార్టన్', 'థియొడోర్ డ్రెయిసర్' మున్నగువారు తమలోతముకు వ్యక్తిగత వ్యత్యాసము లెన్నియున్నను, చెలికలము బూనినదే తడవుగ నందమెరికా దేశసుడనగా నెట్టివాడన్న విషయమును గుఱించి పర్యాలోచింపక మానజాలరైరి. ఆంగ్లేయుని కంటె, నైరోపీయుని కంటె, నెలరికంటె నమెరికాదేశస్థుని ప్రత్యేకత యేమి? అతని జీవిత విశిష్ట పరిస్థితు లెట్టివి? అతడెట్టి యితరుల కంటె భిన్నుడగుటకుగాని సంఘజీవి యగుటకుగాని ప్రకృతి యెట్లు తోడ్పడినది? హావెల్సు, డ్రెయిసర్ ప్రభృతులు దేశీయ పరిస్థితుల కంటె విరుద్ధమైనవి కల రంగములనే తమ పాత్రలు ప్రవేశపెట్టి యీ ప్రశ్నల సమాధానింప జూచిరి. జేమ్సు వార్టనులు, మొదలగువారు యూరోపీయుల సంఘము కంటెను, సంస్కృతి కంటెను భిన్నముగు బూర్వ రంగముగా దమ పాత్రలను నిల్పి యీ సమస్యను బరిష్కరింప నెంచిరి. అమెరికనులకు నితరులకు వ్యత్యాసము కలదని వీరెలరకు విదితము. హాలండ్, ఐర్లాండ్ మున్నగువానికి వలెనే యమెరికాకు నొక సమస్య కలదు. కాకున్నచో నా దేశములవి రాజకీయ సమస్యలు; అమెరికాది సాంఘికము.

హావెల్సు, డ్రెయిసరు అను వారు నవలాకర్తలుగా జేమ్సు, వార్టనుల యను వారికంటె బరిపూర్ణులుగారు. అయ్యును వీరికంటె వారు పాలించిన క్షేత్రము సారమైనది. వీరు కృషి చేయు విధానము మనోజ్ఞము. వైదేశికమైన రంగమందలి సమృద్ధము; క్లిష్టము, సాధ్యాత్రకొరకు జనన మును గూడ గావచ్చును కాని. దేశీయమైన రంగములో నొకడు జీవితయాత్ర సెల్లగడపినో యన్నది సాధ్యమైనంతగ చిత్రించుట మిక్కిలి ముఖ్యము.

కాని యీ స్వదేశీయ విదేశీయ రంగములతో నెట్టి సంబంధమును లేని యొకానొక యంతస్సారము మానవునియందు వ్యక్తము చేయుటయే నవలా కారుని కర్తవ్యము. పరిసర సాంఘిక పరిస్థితులు చిత్రించుటగల రంగ మితివృత్తమునకు యథార్థత్వము సంపాదింపవచ్చును; పాత్రల కుపాధి భేదము గల్పింపవచ్చును; ఔత్సుక్యమును, సౌందర్యమును గూడ గల్పింపవచ్చును. కాని, యీ దాటుగు నవలలో పాత్ర పోషణముతో నది సమప్రాధాన్యము వహింపలేదు. హావెల్సు, డ్రెయిసర్ అనువారి పెన్నుట వచ్చిన నవలా కారులు క్రమక్రమముగ నీ పాత్రపోషణ విషయమున నంతు చితదృష్టి నుంచిరి. తమ నవలల వారివారి ధ్యేయములును, సాహిత్య కార్యములను సైతము సంకుచితములైనవి. వీరెంతసేపును బూర్వ రంగమును చిత్రించుటయందే నిమగ్నులైరి. అట్లు చిత్రించగల పాత్రల సృష్టి సంగతియన కారణముచే వీరిని సృష్టికర్తలనుట కొంత వివాదము. సజీవులైన మానవుల బరిశీలించగలిగిన కొంత ముచే వీరిని విమర్శకులనుటకు నంత వీలును గలదు.

అమెరికనులలో నవతరమున కలిగిన చింతనాశక్తి అత్యంత వ్యాపించెను; దాని పైననే మాపునఃపుటయు బుద్ధికంతగా మనకు నున్నను, మనస్సున కంతగా సంతోషప్రదమును గాదు. ఈ యాన్వేషణము వలనను, వ్యగ్రత వలనను మేలెంతకలదో, కీడు నంతకలదు. సార్థక (ప్రసిద్ధి)తివృత్తము, సువ్యవస్థ బంధము, సమన్వయము వనునవి లభించుట వీనివలని మేళ్లుగా చెన్నదగును. ఇంగ్లాండులో యున్న కాలమును నవలాకారుల యుగమనుటకంటె నవలల యుగమనుట లెస్స కాని, అమెరికాలో నట్లు కాదు. సింక్లేర్ లూయీ, జోసఫ్ హెర్గిషైమర్, విలాకేథర్, విలియం ఫాక్నర్ వంటి ప్రసిద్ధ నవలాకర్తలు కనీసము రెండుడజనుమంది కలరు. వీరెవ్వరును యేదో యొక నవల వ్రాసి పారవేసినట్టివారి పట్టికలోఁ జేరువారు కారు. వీరికృతులు విశిష్టములైనవి. అవి యితరులవని భ్రమపడుటకు వీలులేదు. వీరి కృతుల యందెల్లడను ప్రతిపాద్యమున న్యూతిమై యుండును. అవి భిన్నముగ సంబంధరహితముగ నుండదు. అట్లే వీరి సృజనాత్మక శక్తియు వేయొక్క కృతి నిర్మాణము చేతను నుడిగిపోవునది గాదు.

ప్రథమ ప్రపంచ సంగ్రామానంతర మేడాదిలోపున వెలువడిన సింక్లేర్ లూయీ నవలపేరు "రాజవీధి"1 అది యెంత వాగ్వాదములలో యెంత ప్రఖ్యాతి సంపాదితము, నంత యసాధారణమునకు సర్వప్రియత్వముఁ గలది. సింక్లేర్ నకుఁ బూర్వగాముఁడగు డ్రైసర్ నెందరో యెఱుఁగరు; కొలఁదివారే యెఱుఁగుదురు. తన ప్రమేయము లేనిచోటఁ గూడ జోక్యముఁ గల్పించుకొను కొన్ని యనధికార పరిశీలనసంస్థలు అతని నెఱుఁగును. ఇతని నవల2 అమెరికనుల సంప్రదాయము పైనను, నవనీతి పైనను గంప వ్యాత్రం. 'సింక్లేర్ లూయీ' నవలయైన "రాజవీధి" డ్రైసర్ నవలలకంటె తీవ్రతరమైనది. అమెరికనుల మూఢత్వ స్వార్థపరత్వములకది గొడ్డలిపెట్టు. అయ్యును నది లోకప్రియతను సంపాదించెను. ఈ ప్రజాభిమానమునకు ప్రధానహేతు వా యా నవలలలోని గుణము గాదు. సింక్లేర్ లూయీ కథనరచనము, డ్రైసర్ రచనము కంటె మనోజ్ఞముగుచో నాతని నవలలోని నాయిక యందుకంటె నీతని నవలలోని నాయిక (జెన్నీ)3 యందధికమైన మానవత్వమున్నది. కాని యివి యేవియు నంత ప్రధానములైనవి గావు. తనకుఁ బూర్వుఁడైన వాని కంటె నీ యువకుఁడు, ప్రబోధితమైన తాత్కాలిక సాంఘిక మనస్థితిని, యుగలక్షణమును బాగుగ గుర్తించినాఁడు. అదియే యాతని కీర్తికిఁ బ్రధానహేతువు. సంఘము తన్ను గూర్చి తాను వినుటకు సిద్ధముగా నుండును. అది కేవలము ప్రశంసయైయుండఁ గాదు; ఔత్సుక్యము. ప్రచారము, ప్రాంజలమైన భావలో దానికి దానినిఁ గూర్చి మనము చెప్పవలెను. అది తా నెప్పుడెట్లు రచయిత కంటఁబడినదియు వినఁగోరును. సంఘము, తాను సృష్టించిన జీవితము నాదర్శముతోఁ బోల్చి గాని రచయిత విశ్లేషింప వీనసమర్థులగుదురు. 'లూయీ'యు, నతని యనుయాయులును ప్రకృతి

(1) 'Main Street' is the novel of Mr. Sincliar Lewis.

(2) 'Jennie Gerhardt' and 'The Financier' are the novels of Mr. Dreiser (3) 'Jennie' is the heroine in 'Jennie Gerhardt' of Mr. Dreiser, the fore runner of Mr. 'Sinclair Lewis.'

దత్తములైన హక్కులదృష్ట్యా అమెరికా దేశ పరిస్థితులఁ బరిశీలించిరి. అమెరికనుల ఆచార వ్యవహారములు, వాదములును తెనుకణయుక్తముగాని, యోగ్యముగఁగాని లేవు. ఆ విషయమును వారు ఘంటాపథము మోగించినట్లు చెప్పివేసిరి.

ఈ శాఖకుఁ జెందిన సాహిత్యము బాగుగ కొంతకాలము విశ్రాంతించెను. కాని యిది యీ శతాబ్దియందు వాల్గబడి యారంభించుటతో విస్మృతము కాఁజొచ్చినది. కాని, నాటి యారచయిత లెల్లరియందు నొక యప్రతిరక్ష్యమైన యంతస్పృద్ధి గోచరింపఁ గలదు. రాజకీయార్థిక సంస్కారముల యెడ నొక ప్రతినివేశము గోచరింపఁ గలదు. 'లూయీ' కేగాక, వారిలోఁ బెక్కండ్రకు కొకప్పుడు గాంధీ కొంతకప్పుడైనను 'అపన్ సిన్క్లైర్' కుశాగ్రబుద్ధియెడ శిష్యభావమున్నది. గ్రాంధికొంగ వదన రచనా విముక్తత్వమునెడఁ బ్రచయమున్నది.

ఈ గ్రాంథికభాషావైముఖ్య కేవలము లోపముగాదు నోటి మాటకు చేతివ్రాతకు వ్యత్యాసముండవలెనని వారి కోర్కె. ఈ కోరికచే వారికి బుద్ధిపూర్వకమె వన్నెంతకలకు వదిమన్నింపనగివది! తాము ప్రతిరోధించు నాగరకజీవితమందు వినఁబడు నగ్గొట్య కఠోర విస్మృతిర్వనుల నవి సంజ్ఞలై శ్రోత్రు పాత్ర శ్రవణములకు యథార్థ వివరజ్ఞానము గల్గింపవలదా! తారతమ్యరహితమైనను వారి వ్యావహారిక వాదమునందు యథార్థాన్వేషణమున్నది. అవిచ్ఛిన్నముగ వచ్చు భాషాంతరమైన చక్రనిర్భిరుచి దిన నాఁటి రచయితలు జుగుప్సఁ గూడఁ జెందుకొనిరి. అదియొక యావలోఁ గరువుకట్టి వాతెంచఁబోసిన పలునవి నిరసమైన భాషవలె వగపడె. వైవిధ్యము లేక నాఁటి యువకులకు విసుగుఁ గొల్పెను. ముగ్గుర్గూతుమై కండపుష్టిచే పెరుగుదిగుడై కుసుపుతో నుం వ్యాపకమాట రక్తమాంస హీనమైన పదంబు నలుకుకంటె స్పష్టత్వము, వాక్కుగ్యమును గలదినుటలోఁ గొంత నిజము లేకపోలేదు. సాహిత్యము, నితరుల ప్రాంతవాసిన భావములను ప్రాంతవడిన మాటలలోఁ జెప్పక, తమకనుభవములో నికి వచ్చిన క్రొత్త భావములను క్రొత్త మాటలలోఁ జెప్పి, భావమునందుఁ గొన్ని మాత్రమైన ప్రయోగములు చేసి చూపుట యా యువకుల యుద్దేశము

ఇరువదియవ శతాబ్దియందు పంథు విమర్శకులైన అమెరికను నవలాకర్తలలో 'లూయీ' నాయకుటాయనూనుడు. కలవాగు నవి వారినిఁ బీడించినందులకు కొందఱు కథాసాహిత్య నిర్మాణానిత్య విరుద్ధముగఁ బ్రవర్తించుచున్నారు; వీరియాశ్య సౌభాగ్యము నేని మాచుకొనఁకు కాని, మహోదారకవితా వేశుఁడైనప్పుడు దాని రచనలో నారతి మైన శిల్పము వలయదు. సంస్కర్తృభావ ప్రేరితుఁడై యాఁడు పాప పంకిల దూషితమైన సంఘజీవితపు లోఁతుపాతులకు మునిఁగి, చివకివిడకి విచ్చిన మానవులను బట్టుకొనును. వారి లోపముల కొంతఁ డెంత తిట్టిపోయునో వారి కంత ప్రేముడించును. అతిపాతక కౌశలకర్తలు ప్రేమాస్పదులు తిట్టుకనుల వింతగాదు కదా!

సాగ్రశాఖి విఫలమునకు బూర్వము గ్రీసు, ఫ్రాన్సు, ఇంగ్లాండు దేశములలో వెలసిన వాస్తవికతకుబట్టి ఈ విమర్శక నవలాకర్తలమెరికా దేశ నాగరికతను బరిశీలింపఁజొచ్చిరి. ఆ కొంతియద్ద తలత నమెరికనులకు వారి పెక్కు తప్పులను, తమ తక్కు తప్పులను దెలిసినవి.

ఇట్లు కలరూపితేఁగియు నిజరూపము నుపసంహరించుకొనఁ గోరక యా తక్కువదనము వే జాతీయ పేరిటఁ జెందింపఁ బోఁవఁగోరుట యందు విచిత్రమైన విరోధమున్నది. ఇతరుల ననుకరించుటయందుఁ గంటె నాత్మపరీక్షచే దమ జాతివిశిష్ట గుణములు దెలిసికొనుటయందే మోక్షమున్నదని వారు విశ్వసించిరి తన్మూలమున నిమ గతము సుగతముగునవియు వారి భావము. నిజముగ నమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రముల కొక గతమని కలదు. అదియు బహుధా యోగ్యమైనది. ఎట్టకేల కిట్టి నూత్న జాతీయ భావవైదగ్ధ్యతిచమత్కృయా ప్రేరితమనస్కులైన నాఁటి రచయితలును, సమీక్షకులును వన్యసాహిత్య రూపమును దిగ్విదై "నిది యేమి?" యను పరీక్షించి, "యిది యమెరికనుల జాతి గుణముఁ గలదా?" యని పరిశోధింపఁబూనిరి. తొలుత నమెరికా యే యింగ్లాండునుండి విముక్తినొందుటకై రాజకీయముగ స్వాతంత్ర్యముఁ బ్రకటించెనో, ఇప్పుడు నా యింగ్లాండు దేశము నుండి విముక్తినొందుటకే సాహిత్యపరముగనే స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించెను. అమెరికను నవలలయందు వాడుకఁజేయఁబడిన భాష, దానికి మూలాధారములైన సంప్రదాయములు, నూత్నపదములు, కవితాసమయములు పాత్రల యాచార వ్యవహారములను సమస్తము నాంగేయమునందలివి. అందుచే దమ నవలలో నీ యాంగేయ లక్షణములు, ప్రభావమును దిగి, స్వతంత్ర రూపము ప్రకటించుట యావశ్యకమని యమెరికను రచయితలు చిరకాలము భావించిరి.

సాహిత్యక స్వాతంత్ర్యము, రాజకీయ స్వాతంత్ర్యమువంటిది కాదు. ఇది బహు దుస్సాధము. ఈ రచయితల ప్రయత్నము లన్నియుఁ బయోగాత్మకములు సారస్వతిక పదము రాజకీయ విప్లవమువలె వెంటనేతెఁ, బయోగాత్మకము గాక తీరదు. గమ్యము తెలియక పోయినను దానికేదో యొకచోట ప్రారంభము మాత్రము ముందె వలెను గదా! ఆ రీతిగ నమెరికాలో యువరచయితలచే స్వతంత్ర రచనలవంటివి కొన్ని వాసుచు వచ్చినవి. అప్పటికి నమెరికనుల కథా సాహిత్యమును జరిన సాధారణాంగేయసాహిత్యములో చెప్పఁబడెడి వారు. విరి యీ యస్పృశ్యపాటునకు వారి యా స్వాతంత్ర్యాను రక్తియే కారణము. ఆంగ్లేయులవి పోల్పఁదగిన హేతువులచే పర్వపమ్మతమునెఁగిన యాచార్యములనుగూడ నీయువకులు మన్నింపరైరి. ఆంగ్లేయముకొని కద్దైనఁ జాలును. వీరు త్రివిక్రమ తలకెత్తుకొనెడివారు.

ఈ తరమున నవలాకర్తల పెక్కుమంది పారిస్‌లో సాహిత్య శిక్షణనొందిరి. తమ శిష్యాభిరుచులపైఁ బ్రసరించిన యాంగ్లేయ ప్రభావమున కిదిఁ బ్రత్యామ్నాయము లభించుట, యమెరికనులకు మునావహమయ్యెను.

క్రీ॥ శ॥ 1778 లో రాజకీయ స్వాతంత్ర్య సమరమునకుఁ దోడ్పడినట్లే ఫ్రాన్సు నేఁడుకూడ నమెరికనులకు సాహిత్య స్వాతంత్ర్యసమరమునందుఁ దోడ్పడినది. దీనితో నమెరికను నవలా సాహిత్యమిప్పుడు ప్రవేశించిన మేనమామ పోలికఁగల ఫ్రెంచి నవలా సాహిత్యమై పోయెను. ఏ సాహిత్యముగాని మాటికి మాతృపాశ్చాత్య సాహిత్యము కాఁజాలదుగదా! ప్రతీచ్య ప్రపంచమందు నవలాకర్తలైన పెక్కుమంది యుత్సాహుల నాకర్షించినట్లే యీ యమెరికను యువక నవలాకర్తలనుగూడ ఫ్రాన్స్ మహోదయ మాకర్షించెను. ఫ్రాన్సుదేశ సంప్రదాయమును బూర్వతరము నుండియుఁ గాంచుచుఁ దమ జాతీయతను నిరూపింపఁ జూచిన జేమ్స్ జాయిస్, మిస్. గెర్ట్రూడ్ స్టెయిన్ వంటి యాంగ్లేయులు

సైతము ఫ్రెంచి ప్రభావమునకు లొంగిపోయిరి. ఇటియుదాహరణములు ఫ్రెంచి యువకులకు నవోత్సాహము, నూతన విశ్వాసమును గల్గించినవి. వీరా భావచ్ఛాయలలో నేనో క్రొత్తదనము జూపింప నభ్యాసము లూగిరి. వీరి కొంగ్ల భాషయందతిపరిచయముచే నవజ్ఞ కలిగినది. అందుచే నా భాష వారికి సమర్థమైన వ్యక్తీకరణ సాధనముగాఁ దోఁపలేదు.

అటు సాంకేతిక ప్రతిపత్తిఁ జూపగల 'ఎర్నెస్ట్ హెమింగ్వే' మొదలుకొని, యిటు పూర్వాచారపరాయణతకుఁ జేరవచ్చిన 'లూయీ బ్రూమ్‌ఫీల్డ్' వఱకు నీ ప్రభావమునకుఁ బ్రబోధితులగుటలో నాశ్చర్యము లేదు. ఏలన, వారు చాల కాలము పారిస్ నగరమునందుండిరి. కాని, చిరకాలము అమెరికా సంయుక్తరాష్ట్రములయందే తమ జీవితమును గడిపిన విలియం ఫాక్నర్, 'జేమ్స్ కజిన్స' వంటి వారికిఁ గూడ నీ ఫ్రెంచి ప్రభావము సంక్రమించుటలో నాశ్చర్యమున్నది. ప్రౌస్ట్ స్వీకరించు విషయముతో జాయిస్, స్టైయినుల విధానమును సంధానించి, పరిశీలింపఁగలవారికి యీ ఫ్రెంచి ప్రభావ మవగతమగును. మన యనుభూతికి సన్నిహితములుగాని, యాంగిక వాచకాభినయములు గల పాత్రలను భౌతికముగ సన్నిహితముఁ జేయఁగల భూతగ్రహణ యంత్రమువలె నా విధానమునందుఁ బాత్రల పరిశీలన ముండును. ఆ పాత్రల యాథాతథ్యమునకును, మన యాథాతథ్యమునకును నడుమనున్న వ్యత్యాసమును సూచించు తేఁడలెఁగూడ నీ పరిశీలనా కటకము తోడ్పడఁగలదు. కాని యీ ఛాయఁగల రచనము లోకాదరముఁ బడయఁజాలకపోయెను. అందు చిత్రీకరింపఁబడిన పాత్రలు, దృశ్యములు, నింతకుఁ బూర్వము పరిచితములైనవుడు నవియంత దుర్గ్రాహ్యములై నిరాదృతములైనవి. ఈ కాలమున నమెరికాలోఁ బ్రముఖుఁడైన నవలాకర్త విలియం ఫాక్నర్ స్వస్థానమున స్వభావమునందు సర్వప్రియత సంపాదింపలేకపోవుటకుఁ గారణమీ ఫ్రెంచి ప్రభావ మతనిలో స్ఫురించుటయే యనఁదగును.

ఫాక్నర్ రచించిన వైదు నవలలు. ఈ యైదింటియందును సంయుక్తరాష్ట్రములలో దక్షిణభాగమె రంగభూమి. అచటి ప్రాగేయులకును, మధ్య ప్రతీచ్యాంశమువలె నీ రంగవిన్యాసమాంగేయ పాఠకులకంత సుపరిచితము కాదు. భాషా విషమత్వము నకుతోడు నీ నవలలు తీవ్రబలాత్కారమును, ప్రబల దౌర్జన్యమును, సంకుచిత సాంఘిక శాఖాభిమానమును సూచించుటయే ప్రధానముగ గోచరించును. సురాపానము, పాశవిక కామము, మనస్మారము, మున్నగు నీచమానవ దోషము లీ నవలలలో క్రియావేగమునకుఁ దోడ్పడుచున్నవి. వీనికన్నిటికిని గార్యరంగము 'మిసిసిపీ'నది క్రింది పరీవాహప్రదేశములో నొక నూత్నభూభాగమన్న సంగతి నతఁడు మఱపు రానీయఁడు.

అప్పటికప్పుడు నమ్మరానివై, భీతినిఁగొల్పు రకరకములైన దౌర్జన్యముల నతఁడు చూపును. ఆ పాత్రలు 'డొస్టవెస్కీ' పాత్రలవలె వికృతములు, హాస్యజనకములునై యుండును. ఫాక్నర్ రూపొందించిన కృతులు పాసవ్యతేనముగ నెంతి స్వచ్ఛతాశోభితములో జాతీయతచే నంత యమెరికా సంయుక్త రాష్ట్రీయములు. ప్రజాంతర్యుద్ధ ఫలితముగఁ బ్రబలిన క్షేమవినాశముల నడుమఁ బ్రజ్వరిల్లినవి. కాంప్సన్స్ (Compsons) కుటుంబము. శ్రీజకోనప్యక్షమున నట్టి శ్వేతజాతి కుటుంబమునకుఁ జెందిన యతివృత్తము సందానవిక క్రౌర్యము, మూర్ఖత, దురాశ, యాత్మహత్య, రక్తసంబంధుల కాముక వ్యాపారాదికము నుండుట యంతి యసహజము గాదనవచ్చును. అపరిపక్వము, నపరిష్కృతమునగు

భావ కొంత కొంతకుఁ బరిపక్వము బరిష్కృతము గాఁగా, కృతకము వస్తుత విషయ విశిష్టమునకు గూఢ భేదములవలె నందు ఘట్టములు పోనుపోను పరిశుద్ధములై నెగడిన యాతని నవలలును గలవు.

కేవల ప్రతిభయందును, సంఘ ధర్మాభిజ్ఞతయందును 'లూయీ బ్రూమ్‌ఫీల్డ్' కంటెఁ గించిదల్పుఁడయ్యు, ఫాక్నర్ జాతీయమైన నవలా నిర్మాణకళయం దధికుఁడు. అతని సాంఘిక శాఖాభిమాన మనగుణమునకంటె గుణమైనది. ఇంగ్లాండు నందలి యుగకుసంగులలో, మూల మూలలలో నివసించి వానియందుఁ బక్షపాతము, నభిమానమును జూపినంతమాత్రముచే డికెన్స్, హార్డీ ప్రముఖు లాంగ్ల నవలాకర్తలు కాకపోయిరా ?

ఇకని కర్యు యించుక వికృత ప్రభావముల సాంకర్య ప్రవర్తనము. చాలవఱకు మాండలికము నీగ్రో జాతిది; పరూసములు జర్మనులవి.

ఈ దృశ్యమైన సంకుచిత జాతీయత విరసింపఁ దగినదనియు, నవలలలోఁ గాల్పనిక జగత్తులు సృష్టింపఁ బనవలెననియు వాదించు వేఱొక శాఖవా రమెరికాయందు బయలుదేరిరి. మిస్ 'విల్లా కేథర్' వీరిలో లబ్ధప్రతిష్ఠురాలు. 'జేమ్స్ బ్రాంచి కేబెల్' కట్టుకథలలోను, 'జోసఫ్ హెర్గ్‌షైమర్' ఐతిహాసిక కథలలోను, కాల్పనిక శాఖయందును ప్రఖ్యాతులు. తన జీవితకాలమునవే యనన్యమగు ప్రజాదరమును జూఱగొని నిస్తంద్ర కీర్తి సాంద్రయైన మిస్ విల్లా కేథర్ తొలుదొల్త రచించిన రెండు నవలలయందును వాస్తవ్యాను దుస్త్యజముగుటచే మధ్య ప్రతీచ్య వాతావరణమున్నది. కాని, ఫాక్నర్ ప్రభృతుల సాంఘికాచార పరిశీలన నైశిత్యమును, సంకుచిత జాతీయతా పాక్షికతయు లేవు. భావపారశ్యమునకు శయ్యాసౌభాగ్యమునకు కేథర్ ప్రసిద్ధిఁ గన్నది. కాని, యామె సమకాలిక జీవితమును జిత్రింపలేదు. భూతకాలిక చిత్రణమునకే తన ప్రతిభ సమర్థమని స్వశక్తిని గుర్తించుకొన్నదేమో ?(5) మహాకావ్యము లనఁదగిన యిట్టి నవలికలయందామె క్రమక్రమముగ సిద్ధహస్తురాలయ్యెను. ఈ తరములో నింగ్లాండునందు విల్లా కేథర్ కంటె సర్వాతిఁ గలిగి యశస్వియైన వారి నమెరికాలో జూడఁబోము.

దివ్య వస్తువు, శిల్ప సౌందర్యము, వీరపూజ, విస్మృతిరసభావ భావనా పరమశము, నన్నియు నెప్పటియట్లే యున్నను నీమె కృతి రచనలలో సంజ వెలుఁగుల వెండి వెలవెలలు విలవిలలాడినట్లుఁ దోఁచును. ఇది యొక కేసరి నవలలయందే స్ఫురించినచో నది సహజముగ శిల్పులందఱకు వార్ధక్యముఁ గలుగు సమయ దశయేమో యనుకొందుము. కాని యీనాఁడు 'థార్టన్ విల్డర్', 'ఆలివర్ లాఫార్జ్', 'రాబర్ట్ నేథన్' ప్రముఖులగు యువకుల రచనలలోని శక్తిగూడ క్రమముగ క్షీణించుచునే వచ్చినది. దీనిని బరిశీలింపఁగా సమకాలిక చిత్రణమెంత వికృతము, నవినీతికరము, దౌర్జన్యపూరితము నైనను, దానిఁ గాలికే శక్తియుక్తులతోఁ బరుగులిడి ప్రత్యక్ష జీవిత జలావర్తమున సుడులు తిరిగి మునిఁగి పరిసరముల నన్ని వెంటల వేఁటాడుట యంకే నవలాకారుల జవసత్త్వములున్నవా యనిపించును. ఏనను, దేశకాల వ్యవస్థాపరిచ్ఛిన్నములుగాని రచనలు సాగించు సముచిత భావనాపరులకు, భాషాసంప్రదాయాభిజ్ఞులకు, సుదాత్త ప్రతిభాశాలురకు, స్వచ్ఛ శిల్పులకు, నే నాగరిక దేశమందైనను గౌరవస్థానముండుట యుచితము. అట్టిది, యమెరికనుల నవలా సాహిత్యమున నిట్టివారి వీరలలో లేనట్లుఁ దోఁచును. తాత్కాలిక నిత్య నైమిత్తిక పరామర్శకులకే యెక్కువ భావి యున్నట్లు స్ఫురించును. కాని, యనుభవాతిశయ పరిపూర్ణమైన భూతకాల మనివార్యముగ భావికాలమున కమూల్యమగు శాసనరూప సందేశము నొసఁగక మానదు.

నాలుగు స్తంభాలాట

శ్రీ బూదరాజు శ్యామసుందరరావు

వచ్చేవారు

రాం......చిత్రకారుడు......వయస్సు 25 సం॥

కాంత్ } రాం స్నేహితులు { వయస్సు 30 సం॥
కిరణ్ } { వయస్సు 22 సం॥

శశికళ......రాం ప్రియురాలు...వయస్సు 20 సం॥

[స్థలం : విశాలమైన చిత్రశాల సమయం : ఉదయం 9 గం॥లు (తెర లేచేటప్పటికి) చిత్రశాల గోడలనిండా బొమ్మలతో నిండివుంటుంది. రెండు, మూడు కుర్చీలు, బల్ల, ఫోటోస్టాండు, పడక కుర్చీ వగైరా. రెండు మూడు సగం గీసిన చిత్రాలు చెదురుమదురుగా స్టాండుమీద పడేసివుంటాయి. ఒక కాన్వాసు, సగం చిత్రం వ్రాయబడింది, స్టాండుమీద వ్రేలాడుతూ వుంటుంది.

సామాన్యమైన సౌందర్యవంతుడు రాం పడకకుర్చీలో కూర్చుని వుంటాడు. చేతిలో కలర్ పెన్సిల్, ఏదో ఆలోచిస్తున్నట్లు అతిడికళ్ళు అరమూతలు పడివుంటవి. తెరలోంచి "అరే రాం" అని కేక వినిపిస్తుంది.]

రాం : ఎవరైనా స్వాగతం. (కళ్ళు తెరచి తెరవైపు తిరుగుతాడు.)

కిరణ్ : (ప్రవేశిస్తూ) నేను రా కిరణ్ని. (అందమైన విగ్రహం. నీటైన ముస్తాబు. నటుడిలా వుంటాడు.)

రాం : ఆ కుర్చీ లాక్కొని కూచోవోయ్. ఏం కథ? ప్రొద్దున్నే బయల్దేరావు.

కిరణ్ : (కూర్చుంటూ) ఏం లేదు. ఊరికేనే బయల్దేరాను. ఏంచేస్తున్నావో చూద్దామని.

రాం : ఏదో మామూలు ధోరణిలో ఆలోచిస్తూ కాలం గడుపుతున్నా బ్రదర్.

కిరణ్ : మరచిపోయాను. పోటీకి బొమ్మ వేస్తానన్నావు. ఏంచేశావు?

రాం : ఇలాంటి వాటికి తేల్లేదోయ్. సరైన మూడ్ రావడంలేదు.

కిరణ్ : నాన్సెన్స్. ప్రతి ఆర్టిస్ట్ మూడ్ మూడ్ అంటాడు. ఏమిటో గొడవ!

రాం : అదంతా తీరిగ్గా ఆలోచిద్దాం. ఆ కాన్వాస్ పెయింట్ చూడు. ఇంకా పూర్తికాలేదనుకో—సరికొత్త అభ్యుదయ భావాల్తో చిత్రింపబడ్డది.

కిరణ్ : (లేచి కాన్వాసు సరీగా చూస్తుంటాడు) ఆ బావుంది, కానీ—

రాం : (చిరునవ్వుతో) అబ్బ. నీ కానీ రానేవచ్చింది—ఏమిటి నీ సందేహం.

కిరణ్ : నీవు వేరవిధంగా భావించకుండా వుంటే—

రాం : ఎందుకలా అనుకోవాలి?

కిరణ్ : చిత్రంలో భావస్ఫురణ బాగానే వుంది.

రాం : మరి ఏమిటి లోపం?

కిరణ్ : తొందరపడతావేం? నీ చిత్రం హృదయాన్ని బాగానే గాయపరుస్తుంది. కానీ ఆ గాయా లెప్పటికీ మానేరకం కాదు. అసలు మానుతుందా అని నా అనుమానం.

రాం : పిచ్చివాడా! ఎందుకు అనుమానం? చిత్రాన్ని బాగా పరికించు తీక్షణంగా పరిశీలించు. అందులోని రంగులు—నా భావాలకు రూపాలు. ఈ చిత్రంలో తొంగిచూసే భావం—నా హృదయంలోని వెలుగు—కాంతి పుంజం. (ఆవేశంగా) నా కన్నీళ్ళు—నా ఆశతో—దేనికోసం విడిపించానో—ఆ ఆశ—ఆ ఆశయం ఇందులో ప్రతిఫలించింది. అది తీరని కోరికై—అందని ఆ అద్భుత ఫలం కోసం—తీరని దాహంతో. దుఃఖితమనస్సుతో బాధపడమని శాసిస్తుంది. నన్ను హింసిస్తోంది.

కిరణ్ : నిజమే. నేను కాదనటంలేదు.

రాం : అలాంటప్పుడు. ఆ చిత్రరంగు చూడు—అర్థం చేసుకో. ప్రపంచంలోని మానవుల క్రూరత్వాన్ని జుట్టుపట్టి బయటికి లాగి నిరూపిస్తున్నది. ఇందులో రాక్షసి ఒక మానవుడు. ఇంకో మానవుడిమీద—కళ్ళుబలిసి, క్రొవ్వెక్కి, మదించి, కళ్ళు పొరలుక్రమ్మి చలాయించే దురహంకార చిహ్నం, చూడు. అటుంచేసుకో—వాడు—ఆ బక్కచిక్కి, చెక్కిళ్లు లొక్కుపోయి, డొక్కలు పీక్కుపోయి—కాళ్ళు చచ్చుకున్న పిల్లల్తో, శోషపోయి తిన్న అనుకున్న భార్యతో, దోపిడిపట్టి, విషాదవదనంతో వున్నాడే—వాడు ఆకలిలో కానికి త్రొక్కివేయబడ్డ మానవుడు. దరిద్రదేవత బంది—ఒక మానవుడి వికటాట్టహాసం—ప్రళయకాల ఝర్జ్యాగర్జనలా దడపుట్టిస్తే వణికిపోతున్న శిథిలమానవుడు, జీర్ణకృశాంగుడు.

కిరణ్ : (కాన్వాసును పరీక్షగా చూస్తుంటాడు.)

రాం : కిరణ్, అదుగో వాడు నిజమైన మానవుడు. పీడితుడు విగించలా? ధృఢంగా వుండలా—రొమ్ములా వుండి—వలకలా లేదూ—వాడు దూకుతున్నాడు బరిమీదికి—ఈ కుళ్ళు సంఘాన్ని—పొగరెక్కి విర్రవీగే దురహంకార చిహ్నాన్ని—సవాలు చేస్తున్నాడు. "నా హక్కేది?"—అంటున్నాడు. ఏ కిరణ్ ఈ చిత్రం కదిలించదూ? నా ఆవేశం, నా ఆశ, దీన్లో ప్రతిఫలిస్తున్నాయంటావా? చెప్పవేం?

కిరణ్ : నీకింకా ప్రపంచం తెలీదు కాబట్టి నా కోరిక అర్థం కావటం లేదు. ఈ చిత్రాన్ని చూసిన స్త్రీ నిన్ను ప్రేమించదు.

రాం : కాని, నేను రసికుణ్ణి కాదు. పసు(ప్ర)కృతితో కూడిన ప్రేమ కావాల్సినదు. ప్రేమకోసం బలి అవటానికి వచ్చినవాణ్ణి కాదు.

కిరణ్ : నీ మొహం. ఒక నాటకం కందనాటాలు అంటావేం?

రాం : కాకపోతే, ప్రతిపని స్త్రీ ప్రేమకోసమేనా మానవుడు చేసేది? ఇంకా ప్రపంచంలో వేరే విలువలు అంటూ లేవా?

కిరణ్ : అదేగాదు నేను చెప్పబోయేది. ప్రతి జీవి జీవితం — ఒక్క జాతివాళ్ళు, ఒక్క ప్రేమకోసం తపిస్తుంటుంది. అది లేనివాడు జీవితం వ్యర్థం.

రాం : నేను కాదనటం లేదు. అంతమాత్రాన ప్రపంచమంతా ప్రేమకోసం స్త్రీల చుట్టూ ప్రదక్షిణం చెయ్యాలని ఎక్కడైనా రాసివుందా ఏమిటి?

కిరణ్ : కొంచెం ఓపిగ్గా విను రాం. లలితకళలు సుకుమారమైనవి. సౌందర్యరహితమైన కళ లలితకళ కాజాలదు అని నా నమ్మకం. ఒక నాసనప్లేసు చిత్రించు — ఒక రంపాలని చిత్రించు. మొదటి చిత్రం నా మనస్సుకి హాయి కలిగిస్తుంది. రెండోది ఏడిపిస్తుంది. కాని రెండో చిత్రం ఏడిపించినా — ఆ విషాదం కమ్మనిది. ప్రతి కవిత [illegible] కిరణామూర్తికీ, కట్టిన కవితకీ, శిల్పానికీ స్త్రీ స్ఫూర్తినిస్తుంది. అది తీసివేస్తే, ఆ బాధను తీర్చలేని వస్తువు [illegible] అనుభవించినవన్నీ తీరని భవిష్యత్తు కోసం ఎదురు చూస్తూ కాలం వెళ్ళబుచ్చుతున్నవి. ఆ బాధలో ఆశ వుంది రాం — నీ బాధకు విముక్తి లేదు. కనీసం ఆశా లేదు.

రాం : నువ్వు పొరపాటు. అక్కడే పప్పులో కాలేశావు. నా బాధకూ ఆశ వుంది. ఓక రోజు — నా బాధ తీరకపోదా కోసం ఎదురు చూస్తుంటాను. అదే సంపూర్ణ ప్రజాస్వామ్యం. నువ్వు కాని విశ్వాన్ని అల్లుకునే రోజు. అదే నేను కలలుకనే భవిష్యత్తు. నా భవిష్యత్తును వర్తమానంలో చిత్రించే దినం — తప్పక వస్తుంది. ఆ దినం అహంకారానికి దినం — తద్దినం.

కిరణ్ : నీ వాదం నుంచి రాకపోవచ్చు. కాని నాకు మాత్రం రుచించటం లేదు.

రాం : ఎలా రుచిస్తుంది మిస్టర్ కిరణ్? నువ్వు ప్రపంచాన్ని అర్థం చేసుకోవు. నీ బాధ్యతల్ని నీవు గుర్తించటం లేదు. నీవెప్పుడూ అలౌకికానందం, అసామాన్య సౌందర్యం, అనన్యసౌఖ్యం అని అన్వేషిస్తావు. ఇంక నీలో అభ్యుదయభావాలెలా ఉద్భవిస్తాయి? నేనొకటి చెప్తున్నా. నీలో ఎన్నాళ్ళో బూజుపట్టిన భావాలు వదిలిస్తాయో — నీ మనస్సులో గాఢమైన, తీవ్రమైన, బలీయమైన నవ్యత్వం విప్లవాత్మకమై ఉప్పొంగుతుందో — ఆనాడు — బాగా జ్ఞాపకముంచుకో — ఆనాడు నువ్వు నా చిత్రాల్ని మెచ్చుకుంటావు. నా భావాల్ని, నా రీతుల్ని హాస్యాస్పదం అంటున్నా నీ ప్రతి కంఠస్వరంలో వున్నట్లే నువ్వు మాట్లాడుతుండాలి కావాలి.

కిరణ్ : ఓస్. నువ్వు "నవీనుడ్ని" కాని అనుకుంటున్నావు. అంతకు ముందే నీ భావాలని నిర్ణయించింది. నువ్వొక ప్రేమ పిచ్చిలో పడి తన్నుకునేలా ఉన్నది. ఆ ఘడియ రాక తప్పదు. నీరింకా ప్రకృతిని బాగా అర్థం చేసుకోలా —

రాం : పొరపాటు పడుతున్నావు. ప్రపంచం పుట్టుక [illegible] నాకు తెలుసు బాబు.

కిరణ్ : నీకు తెలీదు. నువ్వు "తెలుసు" అనుకుంటున్నావు కాని, నీకు తెలియనిది ఇంకా ఎన్నో వున్నాయి — ఈ విశాల ప్రకృతి రామణీయకం, భగవత్సృష్టి సౌందర్యపు లోతుల్లోకి దిగలేవు. దిగలేక పోతావు అందుకే —

రాం : అలా అనకు. స్త్రీని నేను గౌరవిస్తాను. కాని తృప్తి కావటానికి అంతగా అవకాశమే లేదు నా దృష్టిలో.

కిరణ్ : నేను చూస్తోంది విశాల ప్రకృతిని గురించి. స్త్రీ విషయం కాదు.

రాం : ఎందుకు కాదు. ప్రకృతి — స్త్రీకి భేదం ఏముంది? స్త్రీ తన భర్తతో కలిసి బిడ్డల్ని కంటుంది. ప్రకృతి మీ జగత్పతితో కలిసి పిల్లల్ని పెంచుతుంది.

కిరణ్ : అంటే స్త్రీ పిల్లల్ని కనే యంత్రమనేనా నీ భావన?

రాం : ఒకరకంగా — అంతే

కిరణ్ : అంతేనా?

రాం : అంతే స్త్రీలల్లో రెండు జాతులున్నాయి. మరొకటి లేనేలేదు కాదు. ఒకటి మీ జాతి అది ఎంతటి కామసౌఖ్యం కోసం, ప్రాపంచిక కాంక్ష కోసం తహతహలాడే రకం. కాని రెండోది మా జాతి అభ్యుదయాన్ని వాంఛించేది. ప్రేమను ప్రేమిస్తుంది. ఆప్యాయతతో ఆదరిస్తుంది. వాంఛను జయిస్తుంది. విలాసాన్ని ద్వేషిస్తుంది. అంతమాత్రాన స్త్రీత్వం వ్యాధి కాదు. ఆశయాన్ని ప్రేమిస్తుంది, కాని తుచ్ఛంగా కామించదు.

కిరణ్ : నీది మొట్టవేదాంతం.

రాం : కాదు. ఎప్పటికీ కాదు.

కిరణ్ : తప్పకుండా అవుతుంది. కావాలన్న కారణం కాని నీ ప్రేమ వృథ. నీ కలకల్ల. నిన్ను ప్రేమించిన స్త్రీ నిన్ను వదిలించుకునే నవ్వుతుంది.

రాం : అంతమాత్రమే నీకు తెలిసింది ప్రతిఫలాన్ని కోరని ప్రేమ నిజమైన ప్రేమ True love అని నా నమ్మకం. దానికి నా మనస్ ప్రిన్సిపల్ చివరికి — ప్రేమకు కామకత్వాన్ని జోడించి శాంపత్యమని పేరుపెట్టారు గాని మీ నీతివాదులు, ఉత్త వ్యాపారులు.

కిరణ్ : (పెద్దగా నవ్వుతూ) ప్రతిఫలాన్ని ఆశించని ప్రేమికుడు పుట్టలా ఇంతవరకూ —

రాం : నువ్వు మాత్రం అంతా తెలిసినట్లే మాట్లాడుతున్నావు. ఇదిగో విను ... విను — పుట్టాడు. మాస్టారుగా జాడ్యపత్యం,

కిరణ్ : ఎలాగూ చూడమూ — వరేగాని. ఒక స్త్రీ ఏకాంతంగా నిన్ను కలుసుకుంటుం దనుకో — నీలో ఏం భావాలు జనిం చవా? ఏ కోర్కెలు రేకెత్తవా?

రాం : అంతవరకూ రానిచ్చేదెవరు? నే నే స్త్రీని ఏకాంతంగా కలుసుకోను. అందుకు యిష్టపడను కూడా.........

("అది పిరికితనం" అంటూ కాంత్ ప్రవేశిస్తాడు. పూలపూల బుష్ షర్టు. చేతిలో పూవు. మంచి షోకిలాలా వుంటాడు. మధ్య మధ్య పూవు నాఘ్రాణిస్తూ పచార్లు చేస్తుంటాడు.)

కాంత్ : రాం. నేనన్నది వినపడిందా? పిరికితనాన్ని అసహ్యించు కుంటాడు ఈ కాంత్.

రాం : అది పిరికితన మెందు కవుతుంది?

కిరణ్ : ఎలా అవుతుందో నే చెప్పనా.

కాంత్ : నివ్వేం చెప్పగలవోయ్. పాలబుగ్గల పాపవి. నే చెపుతా విను రాం. ఈ కాంత్ ఎంత అనుభవశాలో నీకు తెలుసుగా?

రాం : ఆ. ఏకాంతంగా కాంతా కాలక్షేపం. తమకు దినచర్యలో ప్రథమఘట్టం. ఆ నే మహాత్మ్యం ఎలా మరిచిపోగలను.

కాంత్ : ఇంకేం. అందుకనే నిన్ను "పిరికివాడివి" అంటున్నాను. ఒంటరిగా స్త్రీని కలుసుకోడాని కెందు కంత భయం?

రాం : భయం కాదు. పిరికితనం అంతకంటే కాదు. ఎందుకు ఒకర్ని ఒంటరిగా కలుసుకోవాలి? ఏమిటి అవసరం?

కిరణ్ : అవసరమో, అనవసరమో ప్రశ్న అడుగుదాం కాని, పపోన్ నీకు తటస్థపడిఉంది అనుకో — అప్పుడు —

రాం : అప్పుడు. ఆమె అనుభావాన్ని, అనుభూతుల్ని వివరించ మంటాను. అర్థమయ్యేదాకా ప్రశ్నల్తో ప్రాణం తోడ తెలుసు కుంటాను. ఆమె అనుభవాలకీ, ఆశలకీ, ఆశయాలకీ — నా జీవితానికీ, ఆచరణకీ మధ్య అంతరం, ఎడం ఎంతవుందో తెలుసు కుంటాను. ఆమెతో హృదయం విప్పి మాట్లాడుతాను.

కాంత్ : Wonderful. పుటికిన్న కథన్ను కథన్ను కలుపుతావు. హస్తాలు జోడిస్తావు. "ఓ నా ప్రణయదేవతా" అని అష్టోత్తర నామాలు జపిస్తావు. ఆమె కులుకులో, తళుకులో, బెళుకులో, హొయల్లో, చూపుల్లో మునక లేస్తావు. ముగ్ధుడవై మురిసిపోతావు. ఆమె కలిపమై, కంచుకమై, జడలో పువ్వువై, కంటిలో పాపవై, కనుకొలకులో వెలుగువై, చెరగులో అంచువై, కుచ్చెళ్ళలో ముడతవై, ముంగురుల్లో వెంట్రుకవై, నిట్టూర్పులో వేడివై, 'ఐస్'లో బాధవై శ్యమేవాఽహం, తాదాత్మ్యం అని పలకరిస్తావు.

రాం : టక టకా! నీ అనుభవం అంతా కుమ్మరించేశావేం మా సెత్తిన, అంతా మీలాంటి యంత్రబహ్మలే అనుకున్నావా ఏమిటి ఖర్మ?

కిరణ్ : అనుకోడమేం. చూస్తాంగా రాం. నీ గొప్పదనం.

కాంత్ : రాం బుద్ధుడు, వివేకానందస్వామి! ఇంకా — ఇంకా —

రాం : ఇంకా అను నీ యిష్టం వచ్చినన్ని.

కిరణ్ : ఏమైనా "నవిత తినంత తా వలచివచ్చిన" అంత సులభం కాదు నన్ను ముట్టమాకు అనడానికి.

రాం : అబద్ధం. మీ వృథాప్రచారం.

కాంత్ : కిరణ్. "తెలిసి తెలియని వయసెల్ల ప్రమాదకరమైన వశమే" అన్నారు పెద్దలు.

కిరణ్ : అదీ చాలదు. "అనుభవంలోంచి వివేకం వస్తుంది. మరి అను భవమో? అవివేకంలోంచి" అన్నారు సైమన్ బోలివర్ బక్నర్.

రాం : అందరూ అన్నీ అంటూనే వుంటారు. అసలు మీకు ప్రపంచ జ్ఞానం తక్కువ. "ప్రపంచజ్ఞానం అంటే ఏమీ లేదు. మానవుల లోటుపాట్ల సమూహం" అన్నారు డికెన్సు.

కాంత్ : ఆఖరికి మాకే ఎసరు పెట్టావూ. నీవు ఎక్స్పెరిమెంట్ చేసి చూడు. నీకే తెలుస్తుంది.

కిరణ్ : వీడికి తెలీటం కష్టం. మానవులు, పుణ్యగమనం — ఆకలి మంటలు, ఆకలి చావులు — ఇవితప్ప ప్రపంచంలో కులాసాగా, హాయిగా ఎంజాయ్ చేయటానికి ఏమీ లేవంటాడు ఈ అభ్యుదయవాది. వీడికి ఆ పాడురొచ్చులో ఏం ఆనంద ముందో?

రాం : ఆ పతనం కూడా రొచ్చే. ముద్దులో ఏముందోయ్ తీపి. పెదవులు కలుస్తాయి. ఒకరి పెదవి సిగరెట్ కంపు అయితే, ఇంకొకరిది "లిప్‌స్టిక్" (Lip-stick) వాసన. పైగా లాలా జల ప్రవాహం. అంతకంటే '...' రుచిమూడొచ్చు.

కాంత్ : Hopelessly Dirty fellow. "The last puff of a cigarette is equal to the fist kiss of a lass" అన్నారు పెద్దలు. ఎంతమాధుర్యం చవిచూసినదే అంతమాట అన్నారూ అని నా భావన. నా సొద ఒకడూ ఆలకించడేం?

రాం : చెవుల తుప్పవదిలేట్టు వింటున్నా కాంత్.

కాంత్ : నివ్వేమన్నా అనుకో రాం. ఇంతకీ నే చెప్పదలచుకొన్నది ఏమిటి అంటే స్త్రీలని ఉద్ధరించాలి అని. ఆ ఆశయం నా చిర సంచిత ధనసంచయం లాంటిది. నన్ను వేధిస్తున్న తపన పెను తున్న మహత్తరమైన, మధురాతి మధురమైన వాంఛ.

రాం : ఉద్ధరించు. ఎవరు వద్దన్నారు?

కాంత్ : కాబట్టే, నా వాంఛకు బూజుదులిపి పాలిష్ పెట్టాలంటే — వాళ్ళను బుర్రగలవాళ్ళుగా సబలలుగా, స్వతంత్రాభి ప్రాయాలు గలవారుగా తయారుచేయాలి. ఆర్థిక స్వాతంత్ర్యం వాళ్ళకు వచ్చేందుకు తగినస్తోమత కల్పించాలి. కమ్మరిలా సాగగొట్టి వాళ్ళబుర్రల్ని మరామతు చేయాలి.

రాం : అంటే. పాతలాంతర్ని అలంకరించి ఉద్ధరించి, ఎలక్ట్రిసిటీ లేనిరోజున బాగుచేసుకున్నట్లా?

కాంత్ : ఎగతాళి చేయవాకోయ్. యుగయుగాలుగా స్త్రీ దుర్గతి అనుభవిస్తోంది.

రాం : నీకు కనువిప్పు ఇప్పుడు కలిగిందా?

కిరణ్ : నీ ఇష్టం వచ్చినట్లు ఉద్ధరించవోయ్. ఎవరు వద్దన్నారు?

కాంత్ : అదికాదు. రాం ఎగతాళిగా మాట్లాడుతుంటేను, కవి ఏమన్నాడో తెలుసా?

"నా కవిత్వం—

వేయి గులాబీలకొమ్మ
మొగ్గ విచ్చి పరిచిన
వేయి బూరగదూది పరుపుల దొంతర్లు
నిజం. నిజం.

"నా కవిత్వం—

జ్యోత్స్నా వధూ నేత్రాల్లో
ఉజ్వలంగా వెలిగే
లేత కిరణజీర
జీవలో దాగిన
ఇంద్రధనువు.

నా కవిత్వం—

ప్రేయసీ ప్రియుల హృదోపగూహనమ్ముల మెలగు
ఉన్నత శక్తోజ ఘర్షణమ్ము,
అంతియే కాదు—
ఘర్షణమ్మున జారిన ఘర్మకణము.

రాం: శాంతించు మహాత్మా. ఇంతకంటే కవిచాతుర్యం కోకంబెట్టి పెటు.

కిరణ్: ఆనందించలేనివాడి ముందు సౌందర్యప్రదర్శన కుక్కు దండుగ.

రాం: చిత్తం. తమ సూక్తులు వినలేక చస్తున్నాను.

కాంత్: ఉత్త పిరికివాడివోయ్. నిన్ను చూస్తే జాలేస్తుంది. నా ధోరణికే తట్టుకోలేనివాడివి—ఆడదాని ప్రేమ తాకిడికి ఏం తట్టుకోగలవు?

రాం: ఫరవాలేదు నాయనా. నా ధోరణిలో నన్ను బతకనీయండి.

కాంత్: నీ కోరిక ఫలించుగాక. అరె చాలా టైం అయిందే. వాకు పనివుంది. వస్తా Cheer you both (కాంత్ నిష్క్రమిస్తాడు)

రాం: అమ్మయ్యా! సుడిగాలిలా వస్తాడు; ఏదో దుమారం లేపి పోతాడు.

కిరణ్: కానీ లైఫ్‌ని పరిపూర్ణంగా ఎన్‌జాయ్ చేయాలనే తత్వం కాంత్‌ది.

రాం: ఇంతకన్నా చీకూ చింతా లేనివాడు ప్రపంచంలో వుండడేమో కిరణ్. జీవితాన్ని ఒక ఆటవస్తువులా చూస్తాడు. దొరికినంతమట్టుకు అనుభవిస్తాడు.

కిరణ్: అదో రకం పాలసీ.

రాం: సరేగాని కిరణ్. నీవు ఏదో బాధపడుతున్నట్లున్నావ్.

కిరణ్: ఏం లేదే!

రాం: ముఖాన్ని అద్దంలో చూసుకో. నా దగ్గరకూడా దాచగలవా ఏమిటి?

కిరణ్: ఏం లేదు రాం. కాంత్ చెప్పినదానిమీద ఆలోచిస్తున్నాను. నేను ప్రేమించాను "ఎవరిని" అని అడక్కు.

రాం: అనక్కర్లేదు భయపడకు. ఇవ్వాళ నీ మాటల ధోరణివిబట్టి నేమందుగానే వూహించాను. ఆమెను సంపూర్తిగా అనుభవించాలనీ—ఆమె నా కోసమే సృష్టింపబడిందనీ—అనుకునేదాకా వచ్చిందా—నీ ప్రేమ ఘట్టం?

కిరణ్: లేదు. ఇంకా అంత అధికారాన్ని పొందగలిగేటంత స్వార్థపరుణ్ణి కాలేదు. కానీ—ఆమె యవ్వనమధువును—ఆ అవాఘ్రాత వికసిత పుష్పసౌరభాన్ని ఆస్వాదించాలని ఉద్రేకంతో ఆశతో విలపిస్తున్నాను. వియోగాన్ని ఎలాగో భరిస్తున్నాను.

రాం: ఏమైనా—నివ్వరన్ని ప్రేమించినా—ఆమె ఎలాంటిదైనా—నా అభిప్రాయం చెప్పమంటే—ఆమెమీద కల్గిన, కల్గుతున్న, నీ తుచ్ఛవాంఛను సాధ్యమయినంత తక్కువ మోతాదులోకి తగ్గించుకో. ఒకవేళ నీ ప్రేమ ఫలించకపోవచ్చు—దిగులు పడకు—అప్పటి పరిణామం నీ వ్యక్తిత్వంమీద ఎక్కువ దెబ్బతీయలేదు. ఏమీ జరగనివాడిలా మామూలుగా మనగల్గుతావు. నిజంగా నీయత్నం లాభిస్తుందే అనుకో అనుకోనివాడు—ఆ మధుర క్షణంలో—నీవు వూహించే, ఊహిస్తున్న, ఎన్నడు ఊహించలేని సౌఖ్యాన్ని రుచిచూస్తావ్.

కిరణ్: ఏమో! ఏమవుతుందో! నేను అసమర్థుణ్ణి. ఈ విషయంలో మొండివాంఛను. ఫలితమెలా వుంటుందో నిర్ణయించలేని వాంఛను జయించలేక పోతున్నాను. క్షణికమైన యీ భౌతిక సుఖంకోసం నా శక్తిని, మేధను నిర్వీర్యంగా, బానిసగా, పతనం చేసుకుంటున్నాను.

రాం: తెలిసి బాధపడతావేం కిరణ్. మనోబలంతో మానవుడు జయించనిదంటూ ప్రపంచంలో లేదు. కాంత్ అన్నాడే "పిరికి" అని ఆ పిరికితనం నీలో చొరనీయకు. ఇన్ని కబుర్లు చెప్పి ఇంతలో డీలాపడతావే.

కిరణ్: మళ్ళీ కలుస్తా రాం. నీ కాలం చాలా వృథా చేశాను.

రాం: ఫరవాలేదు మళ్ళీ కలుస్తావు కదూ? (కిరణ్ నిష్క్రమిస్తాడు)

రాం: వీణ్ణి చూస్తే జాలేస్తుంది. శశికోసం వీడు బాధపడుతున్నాడు. అదీ వాకోసం బాధపడుతుంది. ఇవ్వాళ శశితో మాట్లాడాలి. అవసరమైతే కావున్ను. (కాసేపు నిశ్శబ్దం. కళ్ళు మూసుకుని పడుకుంటాడు.)

("Mr. రాం" తెరలోంచి పిలుపు వినిపిస్తుంది.)

రాం: (విసుగా లేచి కూర్చుని) ఎవరు?

(తెరలోంచి) నేను శశిని.

రాం: శశివా! చంద్రుడివా?

(తెరలోంచి) కాదు వెన్నెల్ని.

రాం: నా జీవితాన్ని వెలిగించడానికి వచ్చావా?

(తెరలోంచి) అవును. నిన్ను వెన్నెల్లో, తేలిపోయే మబ్బుల్లో తెల్లని ఇసుకతిన్నెల్లో, నీలిసంద్రతరంగాలమీద ప్రేమ డోలికల్లో ఊగించడానికి వచ్చా.

రాం: అంతే అయివుంటుంది. కాంత్ పంపించివుంటాడు నిన్ను. (తెరలోంచి కలకలనవ్వు వినిపిస్తుంది.) అవును. కాంత్ పంపాడు. నీ కోసం. నీకు రసమార్గం ఎరిగించాలని—రమ్మంటావా! నీ జీవితనాటకంలోకి—నీవెలుగుల బాటల్లోకి—నీ ఆశల కూటంలోకి—నీ భావన్న అలల్లోకి—రమ్మంటావా?

రాం : నా సుస్వాగతం. ఇది సామాన్య ఆహ్వానం కాదు, ఒకడి చరిత్ర నిజాయితీ ప్రస్ఫుటమవటం కోసం—రా. నా కళ్ళ వెలుగుల్లోకి, నా ఆశాజ్యోతి నలంకరించడానికోసం—రా—నా మనోగవ్వారం విశాలంచేసి అలంకరించా—నా హృదయ కవాటాలు పూర్తిగా తెరిచా—రా. ఆహ్వానిస్తున్నా. నీరాజనం పడుతున్నా—నా జీవితశయ్య అధిరోహించడానికి—నాతో జీవితాన్ని పంచుకోడానికి—స్వాగతం. సుస్వాగతం. (తెరలోంచి) వస్తున్నా. వచ్చేశా—నేను శశిని. వెన్నెల్ని. (శశికళ ప్రవేశిస్తుంది. నిరాడంబరమైన వేషంలో అందంగా అగుపడుతున్న నాగరకత; ఆమె కళ్ళల్లో పల్లెటూరి సహజసిద్ధమైన అమాయకత్వం తొంగిచూస్తుంటుంది.)

శశి : ఏం రాం. కవిత్వం మాట్లాడుతున్నావు?

రాం : నువ్వు మాట్లాడిందేమిటి?

శశి : నువ్వు ఏదో భావంలో ప్రశ్నిస్తే—సమాధానం... (ఇద్దరూ గలగలా నవ్వుకుంటారు)

శశి : (కుర్చీ లాక్కొని అతడికి దగ్గరగా కూర్చుంటూ) ఇవ్వాళేదో క్రొత్తగా మాట్లాడుతున్నావు?

రాం : ఏంలేదు. కొంత చెపుతూంటానే అరసానుభవం రుచి చూద్దామని—

శశి : నిజంగానా?

రాం : ఏం. నీదగ్గరకూడా అబద్ధమాడతా ననుకున్నావా?

శశి : (చిలిపిగా నవ్వుతూ) అప్పుడే ప్రేమఘట్టం ప్రథమసోపానాన్నధిరోహించావు.

రాం : నిజంగానే (నతితో ఆమె చిబుకాన్ని స్పృశించి) నేనెక్కడున్నానో, ఏంచేస్తున్నానో, ఏంచేస్తానో తెలీనిస్థితిలో వుంది నా అవస్థ.

శశి : (నవ్వుతూ) రెండో మెట్టెక్కావ్.

రాం : ఏమో: నాకేం తెలీటంలేదు—అర్థంకావటం లేదు. ఏదో ఆనందం. ఏదో బలీయమైన వాంఛ నన్ను లొంగదీసుకుంటున్నది. ఇదిగో శశి. ఇలా చూడు. నాకళ్ళల్లోకి చూడు. ఏమిటో నా నరాలు పట్టుతప్పుతున్నాయ్. నా చైతన్యం లుప్తమవుతోంది.

శశి : ఎందుకు రాం, అలా ఆవేశపడతావు?

రాం : ఆవేశం! ఆవేశం కాదు. ఏదో మహత్తరశక్తి—నీలో—నీలోంచి వుద్భవిస్తోంది. నన్ను సమ్మోహితుడ్ని చేస్తోంది. నా హృదయవీణ అనంతానంత మూర్ఛనలు పలుకుతోంది. ఏదో అనివార్యమైన ఆవేశం—నన్నావరిస్తోంది. నీవు—నీవు నా స్వంతం—నాకోసం. నిజం. నవ్వకు. నాకోసం సృజింపబడ్డావు. నాదానివి—నా ఆత్మవి—నా ప్రాణానివి. ఏమిటి ఆ పెదాలమీద. ఎందుకో హాసం—నన్ను వశంచేసుకుందామనా? నీ నేత్రాల్లో ఎందుకంత మాదకత్వం? ఎందుకంత ప్రభావం నీకు వచ్చింది? ఆ పెదాల్లో అమృతం—కొంత నాకు భాగమీయవూ? (శశికళకు మరిదగ్గరగా జరుగుతాడు.)

శశి : (లాలనగా) ఎందుకంత తొందర! ప్రేమలో—ఊబిలో... పంకంలో దిగబడతానేందుకు? నేచేరుస్తా నిన్ను ఒడ్డుకి—

రాం : అవును. నీవే దరిచేర్చాలి ఈ దీనుణ్ణి.

శశి : నేను నీదాన్ని రాం. ఎప్పుడూ జన్మలెత్తినా నీదాన్ని. ఎందుకింకా భయం?

రాం : ఇలా నిన్ను చూస్తూ, నీ అందం గ్రోలుతూ, నిన్ను స్మరిస్తూ శిలనై పోకూడదూ!

శశి : అబ్బ ఎంత ప్రేమ. ఇంకా పరిపక్వం కావాలి.

రాం : ఇంకానా. అవుతుంది. నీ ప్రేమకోసం నా ప్రాణం బలిచేసే రోజు కూడా వస్తుంది అవసరమైతే.

శశి : తప్పు. ఎందుకంతమాటలు? మన ప్రేమాకాశానికి చంద్రుడువు నువ్వు; చంద్రికను నేను. కిరణ్, కాంత్ తారకలు. ఇంకా ఏంకావాలి చెప్పు? జీవితంలో హాయిగా ఆనందంగా నాలుగుస్తంభాలాట ఆడుకుంటున్నాం మనం. ఏదో కొత్త ఎవరో ఒకరం "అవుటు" అవుతాం. ఇంకోదొంగ మిగిలిపోతాడు. ఇంతకంటే రసవత్తరం, ఆనందదాయకం ఏముంటుంది? ఇంకన్నా అధికం మనం కోరేదేముంది? నీకంటి పాపలో నానీడ చూసుకుని మురిసిపోతుంటాను జీవిత మాధుర్యం చవిచూస్తుంటాను.

రాం : నువ్వేమైనా అను శశి. నీపాదలచెంత ప్రాణమైన నివాసాలని వుంది నాకు. చివరికి నీ పాదాలు గూడా శిల్పశాస్త్రప్రకారం చెక్కినట్టున్నాయి. ఎంత సౌందర్యం నిక్షిప్తమైంది నీలో!

శశి : ఎందుకలా పొగుడుతావు? ప్రేమికులకళ్ళు మసకలు కమ్ముతయ్. ప్రేమాంధకారంలో దారీ, తెన్నూ మరచిన నిన్ను మళ్ళీ యథాప్రకారంగా మార్చాలి. ఎంత కష్టమోమరి! నన్ను బాధపెడతావా? నామాట చెల్లించవా? రాం నాకోసం—నీ మహాశక్తి నీ సృజనాత్మకశక్తి నాశనం చేసుకుంటావా? ప్రపంచం ఓ గొప్ప శిల్పిని—చిత్రకారుణ్ణి కోల్పోవలసిందేనా? నీ ఆశలు—ఆశయాలు అన్నీ బూజుపట్టి శిథిలమవాల్సిందేనా?

రాం : ఏమో నాకు తెలీదు. నా ఆశలు ఆశయాలు అన్నీ నీవే. నా సర్వస్వం నీవే. ఏ ఊహాప్రేయసికోసం దేవులపల్లి తా వెడ్డి మనస్సెడిపించాడో, ఏ ఊహాప్రేయసికోసం వేగుల వేనవాథరితుడై గాలించాడో, ఏ ఊహాప్రేయసికోసం బాపిరాజు శిల్పం కవిత్వం అంతా ఖర్చయిందో —అలాంటి భావనారూపం—ప్రత్యక్షంగా నా కళ్ళముందు నాట్యమాడుతోంది. ఎన్నాళ్ళనుంచో ఇలాంటి అపురూపమైనరూపంకోసం నా మనస్సు తపిస్తోంది. ఆరూపం నువ్వే నువ్వే శశి—ఆ నీకోసంఎన్నికన్నిలు కార్చానో తెలుసా? ఎంత బాధపడ్డానో ఆ వియోగాకులకు విషాదాశ్రువులు ఖరీదుకట్టే మగాడెవడైనా వున్నాడా?

శశి: ఎందుకంతబాధ? నీబాధకు నేనిలా ఉపశమనంగా అక్కరకు వస్తే అలాగే ఉపయోగించుకో. నెనరుగా అడడం లేదుగా. అరచేతిలో వైకుంఠం చూసుకొని మురుస్తావేం? ఈ రసానుభూతిలో నీ కానందంలేదా?

రాం : అసమర్థత. శశికళావిలాస్ణి.

శశి : అసమర్థుడు. శశికళాప్రియుడు అసమర్థుడు కావటానికి వీల్లేదు. జీవిత ఐశ్వర్యాన్ని పరిపూర్ణంగా వీడాన్ని చేసుకోగలవాటికైనా. మనిద్దరం ఒకటే. ఒక చేరూపం రెండు ప్రతికృతులు.

రాం : నిజం. శశీ నిజం. శశికళాప్రియుడు అసమర్థుడు కావటానికి వీల్లేదు. వీల్లేదు (కాసేపు నిశ్శబ్దంగా కళ్ళు మూసుకొని వుంటాడు. శశికళ ఉత్సుకతతో అతణ్ణి పరీక్షిస్తూవుంటుంది) అనూహితంగా రాం లేచి కాన్వాసు దగ్గరకు పోతాడు. కుంచె రంగులు తీసుకొని ఏదో దిద్దుతుంటాడు కొంతసేపు గడుస్తుంది. శశికళ లేచి రాం చేస్తున్నపనిని ఏకాగ్రంగా పరిశీలిస్తూ వుంటుంది. రాం పనిపూర్తిచేసి శశికళ చేయి గట్టిగా పట్టుకుంటాడు.)

శశి : ఏమిటి రాం?

రాం : Thanks శశీ నాతపన పూర్తయింది. నా కోర్కె ఫలించింది.

శశి : (సంతోషంగా) అయిందా? పూర్తయిందా? ఏదీ సామ్యవాదం నిరూపిస్తున్నావా. ధన్యురాలిని, నీ సాంగత్యంవల్ల. ఎంత గొప్పగావుంది బొమ్మ. అబ్బా నీ మొదటిచిత్రం చూచిననాడు నాగుండెల్లో కల్గిన గాయం మళ్ళీ రేగింది. ఏవో అవ్యక్తభావాలు ఈగల్లా ఎత్తుపుంతుతూ ముసురుతున్నాయ్. ఇక చూడలేను (చిత్రాన్ని చెరగుతో కప్పుతోంది.) ఇలా చూడు రాం. ఇప్పుడు నా అందంలో కోర్కెలు కిపించలేదా. (రాం ముఖానికి ముఖం దగ్గరగా చేర్చి చూస్తుంది.)

రాం : లేదు.

శశి : ఎందుకని?

రాం : ఏమో!

శశి : అంత నిరాశగా ఉన్నానా నేను?

రాం : ఛా—

శశి : మరి ఎందుకంత ఆవేశపడ్డావు?

రాం : అది తాత్కాలిక ఉద్రేకం. చిత్రం పూర్తికాలేదనే బాధపడుతున్నా నువ్వు రాకపూర్వం. ఎంత ప్రయత్నించినా 'మూడ్స్' రావడంలేదు. కాంత్ చెప్పిన మాటలవల్లా, నీ సహాయంతో కృత్రిమ వాతావరణం నిర్మించుకొన్నా. కాని సహజమైన నీమీది ప్రేమ ఉద్ధృతంగా బయటపడ్డం, నువ్వు దోహదం చేయటం—అంతా ఒక విచిత్రఘటన—ఎంతటి చిత్రం గీయించావు నాచేత! ఎందుకైనా సమర్థురాలివి. నీఋణం ఎలా తీర్చుకోవడం?

శశి : ఋణం. పిచ్చి రాం. నీ ప్రేమకంటే నాకేం కావాలి. నీలాంటి అద్భుతవ్యక్తి సాన్నిధ్యాన్ని నాకు ఎప్పుడు ప్రసాదించావో అప్పుడే నీకు ఋణవిముక్తి అయింది. కాని మన అనుబంధం అనంతకాలం ఇలాగే ఉండిపోవాలని దేవుడికి మొక్కుకుంటున్నాను.

రాం : నా కోసం బాధపడతావెందుకు శశీ. నీ గొప్పతనంవల్లనే నేనూ ఒకమనిషిగా నిలబడగల్గుతోంది.

శశి : నా మొహం గొప్పతనం. హాయిగా ఏదేదో ఎన్నెన్నో తెలివి రహస్యాల్ని చెప్పుకుంటూ, ఒకరొకరికి వొరుసుకుంటూ, సముద్రపొడ్డున తిరుగుతూ వుంటే—సరదాగా ఉంటుంది.

రాం : నిజమేమరి. సాయంత్రం పోదాం.

శశి : సాయంత్రం ఏం లాభం? ఇవ్వాళ పూర్ణిమకదూ. రాత్రి వెళదాం. కమ్మటి వెన్నెల్ని అనుభవిస్తూ పసిపిల్లలా ఇసకలో ఆడుకుంటుంటే ఎంత బావుంటుంది. సంతోషమును కాజేసి జాకెట్లో దాచుకోవా లనిపిస్తుంది.

రాం : అమ్మో! అంతపనే. నిండాంలో ప్రాణాలు కొరికి పారేస్తావు.

శశి : (నవ్వి) మనసు విరహం మెక్కుడిది. మనిద్దరం ఒకటేగా. నా కా భయాలేం లేవుబాబూ.

రాం : పాపం! (ఇద్దరూ నవ్వుకుంటారు. హఠాత్తుగా కాంత్ ప్రవేశిస్తాడు.)

కాంత్ : (కోపంగా) శశికళాదేవీ!

శశి : ఏం. ఎందుకంత కోపంగా అరుస్తావు కాంత్!

కాంత్ : కోపంగాక ప్రేమ పుట్టుకొస్తుం దనుకున్నావా? (ఎగతాళిగా) నీ దయవల్ల బంగారం లాంటి మిత్రుడు మరణించాడు. అందంలో ఎంత విషంవుంది?

రాం, శశి : (ఆదుర్దాగా) ఏమిటీ?

కాంత్ : (నిరాశతో కూలబడుతూ) శశికళా తిరస్కృతి ప్రేమికుడు కిరణ్ విషంపుచ్చుకొని ఆత్మహత్య చేసుకున్నాడు.

రాం, శశి : ఆ!

కాంత్ : అంతా తమదయ.

రాం : అబద్ధం. శుద్ధాబద్ధం. కిరణ్‌కి అంతధైర్యం లేదు. అంతపని చేయలేడు. నేను నమ్మను.

కాంత్ : నువ్వు నమ్మినా నమ్మకపోయినా జరగకూడనిది జరిగిపోయింది.

శశి : (నిర్వేదంగా) ఇది నిజమే అయితే—ఒక మిత్రుడు రాలిపోయాడు. ఒక కాముకుడు నశించాడు. ఈ విశాలవిశ్వంలో ప్రేమకోసం చచ్చేవాళ్ళు లేరు. కామం కళ్ళుకప్పగా—ఒక అసురుడు—ప్రేమంటే ఏమిటో అర్థం తెలుసుకోలే—అసువులు బాశాడు Poor Fellow!

రాం : అనవసరం. వ్యాఖ్య చెయ్యకు శశీ—

శశి : వ్యాఖ్య కాదు. ఈ అసమర్థుల గుంపును చూశాక—హృదయపూర్వకంగా సానుభూతి చెప్పలేక—విలపించే దుఃఖితమానవి వేదనాప్రకటన—ఇది. అంతకంటే ఏమీలేదు.

రాం : అబ్బ. కాంత్—అసలిలా ఎందుకు జరిగింది?

కాంత్ : ఎందుకా—మొదట్లోనే చెప్పాను యీమెగారి 'దయ' అని.

శశి : అనవసరంగా నన్నంటావేం కాంత్. నే చెపుతా విను రాం. అతను నన్ను ప్రేమించానన్నాడు. మంచిది—అన్నాను. వివాహం చేసుకొమన్నాడు. శాశితో బంధిస్తే కట్టుబడివుండే స్వభావం నాకు లేదన్నాను. నిన్ను కాదనుకొని బాధ్యత నామీద వుంచన్నాను. అంతే ఇంకేమీ అనలేదు. (తలవంచుకుంటుంది.)

రాం : ప్రాస్తుత కాలో మాట్లాడి వెళ్ళాలనే. అప్పుడైనా ఏలా అవ లేదు, అతన్ని గురించి శశితో మాట్లాడుదాం అనుకుంటు న్నాను. ఇంతలో ఇలా జరిగిందేమిటి?

కాంత్ : కిరణ్ అంతిమ సందేశం వినే ధైర్యం వుందా మీకు? వినగలరా?

రాం : తొందరగా చెప్పు. నా మనస్సు బాగాలేదు.

కాం : నీ కోసం, నీ క్షేమంకోసం, నీ భవిష్యత్తుకోసం కిరణ్ మర ణించాడు రాం. నువ్వు లేందే శశికి లేదు. శశికి లేనిదే నీ భవిష్యత్తు శూన్యం. నీ శరోహృదయం మోడు వారుతుంది. నీ సృజనాత్మకశక్తి నశిస్తుంది. నీ జీవితం, నీ గొప్పదనం వృథా అవుతుంది. తాను బ్రతికివుంటే ఏ క్షణానైనా శశి తన ఆకర్షణకు లొంగక తప్పదనే సత్యం గ్రహించాడు కిరణ్ నీ కోసం—నీ కోసం ప్రాణాలు వదిలాడు.

రాం : ఆఖరికి నా శశి ఒకరి ప్రాణాలు కూడా—ఒకరి ప్రాణాల్ని బలి తీసుకుందా! ఇంత స్వార్థపరుణ్ణా నేను. కాంత్— విధవ శశి, వేషవ గొప్ప. కిరణ్ లేనినాడు ఎందుకివంతా— (కాన్వాస్ చిత్రం చించబోతాడు)

శశి : కాంత్ : ఆ! ఆ! (దడాలున చిత్రం లాక్కుంటారు. శశి బొమ్మను తన వొళ్ళో పెట్టుకుంటుంది.)

కాంత్ : ఏం పిచ్చెక్కిందా రాం? ఎంతో తపఃఫలితాన్ని వమ్ము చేస్తావా?

రాం : (గద్గదికంగా) తపఃఫలితం. ఏ మిత్రుని ఆనందం కోసం ఇంత తపస్సు చేశానో—ఆ మిత్రుడే లేనప్పుడు—ఏం లాభం. ఎందుకీ తపస్సు? ఒట్టి స్వార్థపరుడిగా మిగిలి పోయాను.

శశి : క్షమించు రాం. కిరణ్ ఇలా అవుతాడని తెలీదు. నా ఆశల్ని వివరించి చెప్పా వతడికి. నిజానికి నా తప్పేమీ లేదు. ఇలా చేస్తా డనుకోలేదు.

కాంత్ : పోనీ రాం. కిరణ్ ఆత్మశాంతికి ప్రతిఘాతం కల్గకూడదు. నీ బొమ్మ పోటీకి పంపించు. ప్రైజ్ రాగానే కిరణ్ స్మారక చిహ్నం ఏర్పరుద్దాం.

రాం : స్మారకచిహ్నం — స్మారక చిహ్నం — (అంటూ రాం నివర్కిస్తాడు.)

శశి : కాంత్! ఏమిటీ అసలు గొడవ!

కాంత్ : (పెద్దగా నవ్వుతాడు.)

శశి : (కంగారుగా) పిచ్చి పట్టిందా ఏం?

కాంత్ : నీకు తెలీదు శశి. రాం తత్వం నీ కింకా బాగా తెలీదు. అతడి చేత పోటీకి బొమ్మ గీయించాలి. కిరణ్, నేను ప్లాన్ వేశాం. ఏదో ఒక షాక్ తినిపించాలి. లేక పోతే అతడు మనలాంటి మనిషే. షాక్ తిన్నాడా అద్భుత మైన వ్యక్తి. అద్భుతాలు సాధిస్తాడు.

శశి : అమ్మయ్య. బ్రతికించావు. హడలిపోయాను, రాం బాధ చూచి.

కాంత్ : నిన్నెందుకు ఇక్కడికి పంపించాననుకున్నావ్. ఆ కాన్వాస్ చిత్రం సగం గీసి వదిలేశాడు. ఆ పని పూర్తి చేయించాలి. అందుకోసం. అప్పటిదాకా అతడ్ని ప్రేమ లోకంలో ముంచి ఎత్తేను. కిరణ్ కూడా సమయానికి అందివచ్చాడు. నీ సహాయం కావలసివచ్చింది. నిన్ను ఉపయోగించుకున్నాం.

శశి : అందుకేనా రాం అంత తీవ్రంగా, ప్రేమకై భక్తులు మాశాడు. ఎప్పుడూ లేనిది నా పిచ్చి రాం, ఇలా అయి పోయేడే అని భయపడ్డాను. నేను దగ్గరికి పోయేకొద్దీ— ఆత్మార్పణ చేసేకొద్దీ—మనిషి మారిపోయాడు. ఎంత శోధించినా, ఎంత బుజ్జగించినా ఎంత నిగ్రహం ప్రకటించాడు! నేను దూరంగావుంటే దగ్గరకు వస్తాడు. దగ్గరకువస్తే దూరంగా పోతాడు. వింత ప్రకృతి.

కిరణ్ :—అదే విచిత్రం (అంటూ ప్రవేశిస్తాడు)

కాంత్ :—రాంని అర్థంచేసుకోవడం చాలా కష్టం కిరణ్.

శశి:—కిరణ్. ఎంత గాభరా చేసేవు, పోనీలే. రాం మంచిబొమ్మ గీస్తాడు. గొప్ప పేరు వస్తుంది.

కిరణ్ :—అంతేనా. పోటీలో ఫస్ట్ ప్రైజ్ రావాలి.

శశి:—అంతా కోరెడి అదేగా.

కాంత్ —అమాయ కప్పిల్లా! రాంకోసం ఏం బాధపడ్డావు...

శశి:...నీకు తెలీదు కాంత్. ఇలాంటి విచిత్ర ప్రకృతి అంటే నాకు చిన్నప్పట్నుంచీ చాలా ఇష్టం. మొదట్లో రాం పిచ్చి మనిషి చూసి బాధపడేదాన్ని. ఇప్పుడు గర్వపడుతున్నాను. నా వల్లేగా ఇంత చిత్రం రూపొందుకు అయింది.

కిరణ్, కాంత్ :—ఆహా!

కిరణ్ :—మా ప్లాను అంతా వ్యర్థం అంటావు.

కాంత్ :—వేగుబోతే పీకేస్తున్నావే.

శశి:—మీ రేమైనా అనండి. రాం నావాడు. నావాడు.

కాంత్ :—నిన్నాపేక్షం చేయటంలేదు. మేమెక్కడికీ ఎత్తుకెళ్ళం.

కిరణ్ :—Innocent girl (ఇంతలో రాం తూలుతూ ప్రవేశిస్తాడు)

రాం:—(కిరణ్ణిచూసి) కిరణ్ (బిగ్గరగా అరుస్తూ కౌగిలించు కుంటాడు. అతడిచేతి బొమ్మవేసిన డ్రాయింగ్ పేపరు క్రిందపడుతుంది)

కాంత్ :—(గబాల్న కాగితం తీసుకుని) Wonderfull! ఎంత బావుంది. రాం. శశి. ఇలాచూడు. Beautifull Art! (శశి కిస్తాడు.)

శశి:—అబ్బ! ఎంతబావుంది. రాం. నా పిచ్చిరాం. (రాం జుట్టు నిమురుతుంది.)

రాం : ఏమి టిదంతా. కిరణ్. నా కిరణ్ బ్రతికేవున్నావా?

కాంత్ : అదంతా తరవాత చెప్తాం. ఈ చిత్రానికి పేరు సూచించు.

రాం : ఏం చెప్పను. నాకంతా అయోమయంగా వుంది. కిరణ్ నా ప్రక్కనే వున్నాడు. శశి. నీవు అంతా వున్నాం. పోనీ. వెంవబొమ్మ, పోనీ. ఏమైతేనేం?

కిరణ్ : నా కోసం వేసినబొమ్మకు నేనే నామకరణం చేస్తా. "మిత్ర వియోగం" ఏమంటావు శశి?

శశి : నా ప్రాముఖ్యం పోయింది. ఇంక నే నేమంటాను.

కాంత్ : ఎక్కడికీ పోలేదు. రాం నీవాడు.

రాం : Much audo about Nothing.

కిరణ్ : All is well that ends well.

శశి : నాలుకు సంభోలాట.

కాంత్ : ట్రాజీ కామెడీ.

రాం : ఏదన్నా కాని — అంతా హాయిగా జరిగిపోయింది. మీ తోడిదే శశి అన్నట్లు—మనది "నాలుగు స్తంభాలాట". ఆట అయిపోయింది. అంతా సుఖంగా వున్నాం.

(తెర వాలుతుంది.)

కేరళమునకు వికారిచేసిన మేలు

శ్రీ రాళ్ళపల్లి గోపాలకృష్ణమాచార్యులు

గత వికారి సంవత్సరము కేరళదేశపు చరిత్రలో మరువరానిది.

రాజకీయ రంగమునందేమి, ప్రజాపాలన తంత్రమందేమి, జన సామాన్యశాంతి భద్రతా వ్యవస్థయందేమి, నానా వికారములు పుట్టించి శివతాండవమాడినా ఆడినదికాని, వికారి సంవత్సరము కడకు కేరళభూమికి మేలే చేసిపోయినది. రెండుసంవత్సరములకు పైగా, భారత కేంద్రప్రభుత్వవర్గములకు భిన్నమయిన పద్ధతిలో దేశపరిపాలనమును సాగించుచుండిన కమ్యూనిస్టు మంత్రివర్గపు రాజనీతి క్రమక్రమముగా విజృంభించి అపశ్రుతితో ఆనందభైరవిని ఆలాపించుచుండగా, పక్కబాటకు లోనై ప్రజాసముదాయము శోకతరాళితో నిలపింపసాగినది. పరిస్థితులు సహింపుటకు అసాధ్యము కాగా, భిన్నభిన్నములగు ఆదర్శములు కలవారైనా, దేశమందలి రాజకీయపక్షములన్నియు అవసరమునుబట్టి గుమికూడి, చేతులు కలుపుకొని, ఆ కమ్యూనిస్టు మంత్రివర్గమును స్థానభ్రష్టము చేయు దీక్షతో ప్రతిసపట్టి నానా విధములుగా ప్రతిష్టంభనము చేయుచురాగా, కేరళదేశములో అశాంతిపుట్టి చెలరేగెననుట సుప్రసిద్ధ విషయము. శాసనసభలో సంఖ్యాబలమును, పలుకుబడిని, సంపాదించుకొని, గట్టిపునాదితో పాదుకొనియున్న పాలకవర్గమును కూలద్రోయుటకు సామాన్యమగు సక్రమ పద్ధతులు చాలమిచేత, విప్లవరూపమయిన విషమనీతిని ప్రతికూలపక్షములవారాశ్రయించగా, దేశము నాలుమూలలా, అణపరాని అంతర్వ్యాప్తి రూపమయిన అరాజకస్థితి ఆరంభమయ్యెను. తత్ఫలముగా, సభలు, సమావేశములు, సమ్మెలు, క్రాంతి ఘోషణములు, విప్లవ వాదములు, గృహదహనములు, తుపాకికాల్పులు, కారాగార శిక్షలు, రక్తపాతములు, అపమృత్యువులు—మితమీరుటచేత కొన్ని నెలలపట్టు దేశము క్షోభించినది. సాధ్యమయినంత చెప్పి, చూచి, ఓర్చి, పాలించుకొని, ప్రజాసముదాయపు శాంతి భద్రతలను రక్షించు శక్తిలేని నంబూద్రిపాదు మంత్రివర్గమునకు, విధిలేక కేంద్రప్రభుత్వము స్వస్తి చెప్పవలసి వచ్చెను. 31-7-1959 వ తేదీన సాయం సంధ్యాకాలమున (6-0 p. m. I. S. T.) రాష్ట్రపతి శాసనముతో కేరళదేశమందు కమ్యూనిస్టు పరిపాలనము అంతరించినది. మంత్రులులేక, శాసనసభలేక రాష్ట్రపతి తన ప్రతినిధిద్వారా పరిపాలనమును సాగించుచు వచ్చినాడు.

ఆరునెలలు కడచులోగా, ఎన్నికల సంరంభము ప్రారంభమైనది. ఏమైనాసరే, కమ్యూనిస్టులకు శాసనసభలో స్థానబలము నియ్యరాదని కాంగ్రెసు పక్షము దీక్షపట్టినది. అగ్రనాయకులు నలుదిక్కులనుండి కేరళమునకు వచ్చి, మూలమూలలు తిరిగి, ఉపన్యాసములిచ్చి, ప్రజలలో ఉద్రేకము కలిగించినారు. కమ్యూనిస్టులతో పోటిచేయుటకై ఇతర రాజకీయ పక్షములవారు సహాయములు దిగించి కత్తులు నూరుచుండిరి. కాని, అప్పటి పరిస్థితులలో, కమ్యూనిస్టు వ్యతిరేకులు వేరువేరుగా పోరాడుటకంటె అందరూ చేరి ఐకమత్యముతో శత్రుజయమునకై ప్రయత్నించుట హెచ్చుగా ఉపయోగకరమని యుద్ధనీతి విశారదులగు నాయకులకు తోచినది. కాంగ్రెస్సు, ప్రజాసోషలిస్టు, ముస్లిములీగు పక్షముల నాయకులు మంతనములాడి అన్యోన్య సహాయసంపాదకముగ తాత్కాలిక సంఘమును కూర్చుకొని రణభేరి వాయించినారు. కేరళదేశమునకు అంటియున్న కమ్యూనిస్టు పరిపాలన పంకమును కడిగివేయుటకు ఈ 'త్రివేణీ' సంగమము వారికి ఎంతో పనికి వచ్చినది. నానావిధోపకరణములతో, ఎన్నికలలో యుద్ధము చేసి, ఈ మిత్రమండలి 1-2-1960 వ తేదీనాడు కమ్యూనిస్టుల బలము వణచి శాసనసభలో సంఖ్యాబలమును సంపాదించుకోగలిగెను. చేతనైనంత పోరాడిచూచి, పరాజయము నంగీకరించి, "మీరే ఏలుకోండి" అని చెప్పి, కమ్యూనిస్టులు ప్రక్కకు నిలిచారు.

కాని, ఇంతటితో కథ ముగియలేదు. క్రొత్తగా మంత్రివర్గము నేర్పరచు సందర్భమున మిత్రమండలిలో అభిప్రాయ భేదములు వచ్చుట తప్పలేదు. అధికార వ్యామోహము చెడ్డది కదా! ఆసనములనుగురించి, సంధి షరతులనుగురించి, వాదోపవాదములు, సంప్రతింపులు, చర్చలు, మంతనములు యథేచ్ఛగా జరిగినవి. ఢిల్లీ నగరమునకు వాయువిమాన ప్రయాణములతో రాకపోకలకు విరామము లేదు. మిత్రమండలిలో స్వయానా కలహములు బయలుదేరు సూచనలు పుట్టినవి. ఇన్ని దినములు, ఇన్ని విధములుగా, ఇందరు పడిన కష్టమునకు రావలసిన ఫలము రాక "ముల్లుతీసి, కొఱ్ఱడము కొన్నట్లు" అగునేమో, అని దేశము మరల ఆందోళనము పాలయినది. నాయకులు తల్లడిల్లిరి.

కాని, అఖిలభారత జాతీయ సంస్థానాయకుల నిరుపమాన రాజనీతిజ్ఞతకు ఫలముగా, ఏదో ఒక విధముగా మిత్రమండలివారికి ఐకమత్యము కుదిరి, శాంతియుత వాతావరణ మేర్పడినది. కాంగ్రెస్సు పక్షమునుండి ఎనమండ్రు, ప్రజాసోషలిస్టు పక్షమునుండి ముగ్గురు మొత్తము పదునొకండుగురు మంత్రులతో పాలకవర్గము ఏర్పరచబడెను. 22-2-1960వ తేదీనాడు పగలు 11-0 A. M. (I. S. T.) గంటల సమయములో స్థానిక రాజప్రతినిధి శ్రీ బూర్గుల రామకృష్ణరావు మంత్రులతో ప్రమాణములు చేయించినాడు. వయోవృద్ధుడు, అనుభవశాలియునగు ప్రజాసోషలిస్టుపక్ష 'భీష్మాచార్యుడు' శ్రీయుత పట్టంతాణుపిళ్ళె ముఖ్యమంత్రి పదము నలంకరించి సేనాపతి అయినాడు. కేరళములో శాంతి ఏర్పడి ప్రజలు ఆనందించినారు. దేశపరిపాలనమును మరల కమ్యూనిస్టులపాలు చేయకుండ, వికారి సంవత్సరము కడకు కేరళదేశమునకు మేలే చేసిపోయినది.

వికారి సంవత్సర మాఘ బహుళ దశమీ సోమవారమున, మూలానక్షత్రపు మూడవపాదములో చంద్రుడుండగా, (22.2.60వ తేదీన) 11-0 A. M. (I. S. T.) వేళలో, ఈ నూతనమంత్రివర్గ పరిపాలన మారంభమగుట !

అప్పటి గ్రహస్థితిని ఈ క్రింది కుండలి చూపగలదు.

<table>
<tr><td>కే 26-51
బు 20-30
పున్న 15-28
ర 2-37</td><td></td><td>I 15.47
శ్రతు 19.58</td><td>రాజ్య 8-44</td></tr>
<tr><td>X 8-8
శు 1-54</td><td colspan="2" rowspan="2">[సాయనము]
శ్రీ తాను పిళ్లై
మంత్రివర్గ
జాతకము</td><td>మంపలేశ్వర 2-10</td></tr>
<tr><td>కు 29-17
శ 15-11
గు 2-18</td><td>వరుణ 11-26 (వ)</td></tr>
<tr><td>సు 28 48</td><td>ఇంద్ర 9-6 (వ)</td><td></td><td>యమ 5-0 (వ)
రా 25 51</td></tr>
</table>

ఏమి దైవానుగ్రహమో కాని, సాధారణముగా, ప్రభుత్వాధికార స్వీకారమునకు మన రాజ్యాంగమువారు నిర్ణయించి ఇచ్చు ముహూర్తములతో పోల్చిచూచితిమేని, ఈ ముహూర్తము ఎంతో మేలనిపించుచున్నది. కేరళభూమి అదృష్టఫలము కాబోలు!

లగ్నము స్థిరరాశి అగు వృషభము. అంశలో, వృషభ నవాంశ (వర్గోత్తమాంశ). అధికార స్వీకారమునకు ఎంతో యోగ్యమయిన లగ్నమిది. స్థైర్యము దీనిఫలము. చరరాశిలో, ద్విస్వభావ నవాంశలో, ఆరంభమయిన నంబూద్రిపాదు మంత్రివర్గపు లగ్నముకంటె ఇది ఎన్నియోరెట్లు నిలుకడ గలది.

లగ్నాధిపతి శుక్రుడు స్వనవాంశలో దశమ కేంద్రమందు ఉచ్చోన్ముఖముగా ప్రకాశించుచుండుట గొప్ప సుగుణము. సప్తమ వ్యయాధిపతి అగు కుజుని సంయోగమునుండి ఉత్తరదిశగా వెలువడి రాజ్యభావమును చేరుకొన్నాడీ శుక్రుడు. ప్రబల ప్రతిస్పర్ధతో యుద్ధములో గెలుపునొంది, ఈ లగ్నాధిపతి అవశ్య స్థానమును సాధించినాడని ఈ గ్రహస్థితి ఎంతో హృదయంగమముగా చాటుచున్నదికదా! మరి, ఆ కుజుడేమి, సామాన్యుడా? కాడు. పరమోచ్చ నక్షభాగాలోనున్న ప్రబల ప్రచండమూర్తి! ఎంత వ్యయమునకైనా (వ్యయాధిపతి), ఎంతటి పోరాటమునకైనా (సప్తమాధిపతి), వెనదియని శూరుడా కుజుడు! అతనితో పోరాడి గెలుపొందుకొను శక్తి, సాధారణముగా, బృహస్పతికి, శాంతిప్రియుడు నగు శుక్రునికి చాలదని దైవజ్ఞులు సులభముగా చెప్పగలరు. రాయబారములలో, సంధి సంధానములలో, నీతికుశలత శుక్రుని సొమ్ము. అహింసావాది అతడు; శాంతిప్రియుడు.

“పగ యడగించు టెంతయు శుభంబ; బలిమెప్పు; మునుగంగ పగన్,
పగ; పగఁ గొన్న మార్కొనక పల్కుదు రెయ్యెడ నచ్చు నెమ్మి కల్గునే,
దెగ మొదలంట త్రుంచినను దీర్ఘకరంబగు క్రౌర్య మొందు; నే
మిగతి దలంచినన్ పగకు మేలిమి లేదు; ప్రశమంబు. కేశవా.”

[భారతము, ఉద్యోగపర్వము]

అను ధర్మరాజనీతి ఈ శుక్రునిది. అయినా, యుద్ధము తప్పని కారణమున సాహాయ్యమును సంపాదించుకొనవలసి వచ్చినది. భాగ్యభావమందలి చంద్రుడు, లాభభావమందలి సూర్యుడు, ఈ ఇరువురు పరస్పరము అర్థకోణ మిత్రదృష్టితో నుండగా, వారి మధ్యబిందువును ఆశ్రయించి పునర్గమనము చేయుచు శుక్రుడు మంచిమాటలతో, నేర్పుతో, తన కార్యమును సాధించినాడు. ధర్మస్థానములో నుండి వరుణుని సార్ధకేంద్ర కేంద్రమైన ఉగ్రశక్తి స్వభావముకల చంద్రుడు మతావేశి 'ముస్లిం'లకు ముస్లింలీగు నాయకులను (చంద్రధ్వజులను) తెలుపగలడు. అదే ధర్మస్థానములో, వర్గోత్తమాంశలో నున్న గురువునుండి అర్థకోణ మిత్రదృష్టి సాహాయ్యమును సంపాదించుచున్న చతుర్థాధిపతియగు మీనరవి స్థానబలమున, మతాచార్యుల సానుభూతిని సాధించిన ప్రజాసోషలిస్టు పక్షమును సూచించును. ఈ మిత్రుల సాహాయ్యముతో శుక్రుడు శత్రువులను జయించి అధికార నిర్వహణము చేయబూనుట. సమాజవాది కాంగ్రెస్సు పక్షమును ఈ శుక్రుడు రహస్యముగా తెలుపుచున్నాడు. శాసనసభలో చాలినంత సంఖ్యాబలము సంపాదించియుండినా, స్వతంత్రముగా రాజ్యమును పరిపాలించు శక్తిసామర్థ్యములు కలిగియుండినా, “కొంచెమైనను, తగ సంధి కుదుర మేలు” అను నీతిని పురస్కరించుకొని, ముఖ్య మంత్రిత్వమును ప్రజాసోషలిస్టుపక్షమునకు ఒప్పగించి, తానుపక్కపాటుకు తోడుము చేయుటకు పూనుకొను నీతిచాతుర్యము ఆ శుక్రునికే తగినది.

ఈ ముహూర్తచక్రములో సంపలేశ్వర సహానుస్థానమును దైవజ్ఞులు చిత్రగింతురు గాక. ఈ సహానుము లాభభావమందలి రవితో ఇత్థశాల యోగము చేయుచు, ముఖ్యమంత్రిపదము ప్రజాసోషలిస్టు పక్షమునకు పోయినదని చూపుచున్నదికదా! అదే సహానుమునకు సమసప్తమ వేధాస్థానమున చంద్రుడు నిలుచుట కారణముగా, మంత్రివర్గములో ముస్లింలీగు పక్షమునకు, ఎంత ప్రయత్నించినా, స్థానము లభించినదికాదు. సందర్భమునకు ముహూర్త లగ్నము ఎంత తగి యున్నదో, పాఠకమహాశయులు సహృదయత్వముతో గమనించ గల్గుదురు.

ధర్మకర్మాధిపతి యగుటచే ప్రబల రాజయోగకారకుడై, భాగ్యభావమందే లగ్న నవాంశ నాశ్రయించియున్న బలవంతుడగు మకరశనినుండి ఈ లగ్నమునకు సమ్యగ్దృష్టిగా శుభకోణదృష్టి సాహాయ్యమున్నది. మంత్రివర్గమునకు దక్కని స్థైర్యమును, రాష్ట్రమునకు అభ్యుదయమును సహ, తెలుపు యోగ మిది యనుటకు సందేహములేదు

నవ పంచమాధిపతియై లాభభావములోనున్న బుధుని మిత్ర దృష్టి ఈ లగ్నమునకు కలదు. దేశములోని నవతరముల యొక్క ప్రాముఖ్యము, విద్యాసంస్థల యొక్క ఆక్రమణము, విద్యార్థుల సానుభూతి సహా, ఈ మంత్రివర్గమునకు అండగా నుండగలదని సూచన.

చతుర్థభావపు అధిపతియైన చంద్రునితో షడ్కేంద్ర విషమ దృష్టిగల వరుణుడు భూసంస్కరణముల విషయమున మునుపటి మంత్రివర్గపు ఆదర్శములను త్రోసి రాజాజ్ఞనీ, నూతన మార్గమున ఈ మంత్రివర్గము పరిపాలనము సాగించునని చాటుచున్నాడు. తృతీయ, చతుర్థాధిపతులగు చంద్ర రవులతో లగ్నాధిపతియగు శుక్రునికి లభించియుండుటచే, వార్తాపత్రికల యొక్క, భూస్వాముల యొక్క సహాయసంపత్తి ఈ మంత్రివర్గమునకు సమృద్ధిగా నుండగలదు. దశమ కేంద్రమునందలి షష్ఠాధిపతి శుక్రుడు సామాజిక జీవితోన్నతికి, సహకారోద్యమమునకు, దోహదము నిచ్చుటే కాక స్త్రీలకు ప్రాముఖ్యము హెచ్చునదియు, పాటకపు జనుల బాగుపడుటను గూర్చియూ సూచించగలదు.

పుణ్యసహమము లాభభావములోనికి వచ్చుట మంత్రివర్గపు పుణ్యపరిపాకము. "లాభగే పుణ్యసహమే, లాభః కీర్తివివర్ధనః" (జాతక సుధానిధి.) కేరళమునకు లాభకరముగా కీర్తిప్రదముగా పరిపాలనము కొనసాగగలదు. శాసనసభ పాలకవర్గమునకు చేయూతగా నుండును.

ఈ యోగములన్నియు చాలా రమ్యముగా నున్నవి. కాని, ఏవో కొన్ని లోపములు లేకపోలేదు. సప్తమాధిపతి (ప్రబల ప్రతిపక్షం) కుజుడు అనతికాలమున మెప్పును లభించునాయని కాచుకొని లగ్నాధిపతి శుక్రుని వీపులమీద నున్నాడుకదా! శత్రుసహమములో ఆ కుజునికి నిండుగా త్రికోణ మిత్రదృష్టి! మంత్రివర్గముపై అసూయకలవారందరు ఆ కుజునికి సాయపడుదురు. ఆ సప్తమ భావమందే కాంతిదూరముగా నిలిచియున్నవాడు, మహా మాయావి, ఇంద్రుడు! ఇతడు వక్రియై, రాజ్యస్థానముపై పూర్తిగా కేంద్రదృష్టిని బాపును జరుగుచున్నాడు. సమయమునకై కాచియుండి, అనుకూలము దొరికినపుడు ఏవో మాయవేషములు వేసి, మంత్రములు పఠించి, కుట్రలు పన్ని, కుతంత్రములతో మిత్రభేదము చేయుటకు సిద్ధముగ వారు శత్రువులలో నున్నారని యీ యోగము హెచ్చరించుచున్నది. చతుర్థభావమందు క్రూరగ్రహము ఉండెనేని, విధ్వంసము చేయుశక్తి దానికి కలదందురు 'పచ్యుతిః సప్తతుర్గైః లైః' అని వశిష్ఠ వాక్యము. ఇట్టి చతుర్థ భావమందున్న వ్యాధికారకుడగు వరుణుడు మంత్రివర్గమునకు చిక్కులు తెచ్చి పెట్టవచ్చును.

దేవనాపదశలో దశమకేంద్రము దలించి, 1961వ సంవత్సరపు ఆరంభములో ఇంద్రునితో కేంద్రవేధను రాకతప్పదుకదా! అప్పుడేదైనా కొంత కష్టాలు జరుగగలవు. కాని, అది అంత ప్రమాద కారికాదు. 1958వ సంవత్సరమున చలిత కుజుడు శుక్రుని నాక్రమించుట, చలిత రవికి యముని సమసప్తక వేధ దాపరించుట, చలిత చంద్రుడు వరుణుని ప్రత్యుత్తరదృష్టికి వచ్చుట, అను విషమునకా యోగములు సిద్ధము కాగలవు. ఆ కాలమునందే, చలితలగ్నము చతుర్థ వరుణుని కేంద్రవేధను పొందగలుగు విషాదకరము. భూస్వాముల అసంతృప్తి మంత్రివర్గపాలనమునకు తొందరకలిగించవచ్చును. ముస్లిం లీగువారు కానికైనా, మొరకుపట్టు పట్టవచ్చును; అధికార వ్యామోహముతో స్వయమానకలహములు పుట్టి అలజడి కలిగించవచ్చును. ఏ కారణమైననేమి, అది కొంత క్లిష్టకాలమనక తీరదు. అయినా, తగిన జాగరూకతతో, గొప్పగా ప్రమాదపరిస్థితులు రాకుండు నట్లుగా నిర్వహించుట మంత్రివర్గమునకు అసాధ్యము కాదు.

ఈ సంస్థకు సాంకేతికము మాత్రమే కాక, ప్రబలమయిన మహదాశ్రయసంపత్తి సమయము కలదు. స్థానిక గవర్నరు శ్రీయుత బూర్గుల రామకృష్ణారావుగారి జాతకమున చతుర్థ గృహాధిపతి యగుటచే రాజయోగప్రదుడై, లగ్నభాగమునందే యున్న శుభగ్రహము శుక్రుడు! కావుననే, ఆ మహనీయుని ప్రశాంత మనస్తత్వము, సహనశీలత, మంత్రశక్తి, విశాలదృష్టి, భావౌదార్యము, సామంజస్య సంపాదన ప్రతిభ, మున్నగు గుణములు సుప్రసిద్ధములు. అట్టి శుక్రుని స్థానమునందే నికరముగా, ఈ మంత్రివర్గపు రాజ్య (దశమ) స్థానముండుటయని కనుగొనిరేని, ఈ మంత్రివర్గమునకు అతని రాజనీతి స్ఫురణము ఎంత చేయూతగ నున్నదో, పాఠక మహాశయులు గుర్తించగలరు. ఇంతేకాదు. ఆ మహనీయుని చలిత రాజ్యస్థానమునందే, స్పష్టముగా, ఈ మంత్రివర్గ జాతకమందలి భాగ్యరాజ్యాధిపతి శని నిలచియుండుట! ఈ సంస్థ యొక్క భాగ్యము అతని పుణ్యపాకపు ఫలమని ఈ యోగము చాటుచున్నది. అతని సందేశము మంత్రివర్గమునకు అమూల్యము. క్లిష్టపరిస్థితులు ఎప్పుడైనా వచ్చినచో, దాని ఆదరాభావము సులభముగా వాని నెదుర్కొని ఈ మంత్రివర్గము కేరళమునకు అభ్యుదయము చేకూర్చి ప్రజామోదమును పొందగలదనుటకు సందేహము లేదు.

మరియొక్క అంశమును మనము మరువరాదు. ఏమందురా? ఇప్పటి రాజ్యాంగ పరిస్థితులలో మన దేశములోని ఏ రాష్ట్రమందలి పాలకవర్గమైనా భారత కేంద్ర ప్రభుత్వపు దయ, ఆశ్రయము, లేక రాజ్యభారమును నిర్వహించుట కష్టము. కడచిన నంబూద్రిపాదు మంత్రివర్గమే దీనికి ప్రబల నిదర్శనము. ఆ మంత్రివర్గ జాతకమందలి[1] లగ్నమునకు (కర్కాటకము 18°) నికరముగా కేంద్ర వేధాస్థానములో—(తుల 18°) ఇంద్రుడు, సమసప్తక వేధలో (మకరము 18°) బుధుడును, కలది భారత కేంద్ర ప్రభుత్వ[2] జాతకమని జ్ఞప్తియందుంచుకొంటిమేని, చిల్లపేకల మేడవలె, ఆ మంత్రివర్గము ఒప్పన కూలిపోవుటకు మూలకారణము ఏమున్నదో,

---

(1) హేమలంబ సంవత్సరమున చైత్ర శుక్ల పంచమీ శుక్రవారమునాడు (5–4–1957) పగలు 12-32 గంటలలో పుట్టినది నంబూద్రిపాదు మంత్రివర్గము.

(2) గత విరోధి సంవత్సర మాఘశుక్ల నవమీ గురువారము నాడు, అనగా, 26-1-1950 నాడు, 10-30 A M (I S T) కాలములో ఏర్పడినది భారత కేంద్ర ప్రభుత్వము.

స్పష్టము కాగలదు. ఈ మంత్రివర్గమునకు స్వస్తి చెప్పుటకై 31-7-1959 వ తేదీన, రాష్ట్రపతి ఆజ్ఞాపత్రముపై చేవ్రాలు చేసిన క్షణమందు (సాయంకాలము 6-0 గంటలు P. M. I. S. T.) భారతకేంద్ర ప్రభుత్వ జాతకపు బుధస్థానమే - (మకరము 18°) లగ్నముగా నుండెనన్నచో, ఇది కాకతాళీయ మనజాలముకదా?

ప్రకృతాంశమునకు వత్తము. ప్రశంసలోనున్న మంత్రివర్గ జాతకమందలి రాజ్యభావము సాక్షాత్తుగా రాష్ట్రపతి శ్రీయుత రాజేంద్రప్రసాద్ బాబుగారి జాతకములో రాజయోగకారకుడగు శుక్రుని చలిత స్థానమందే (కుంభములో 8°) నిలుచుట కేరళ దేశపు భాగ్యము. అట్టే, భారత కేంద్రప్రభుత్వ జాతకమందలి లగ్నాధిపతి కుజుడు (తుల 9°) ఈ మంత్రివర్గ జాతకపు రాజ్య (దశమ) స్థానమునకు త్రికోణ (ప్రత్యక్ష మిత్ర) దృష్టితో నుండుట సయితము అమూల్యమగు సౌకర్యము. కేంద్రప్రభుత్వ జాతకపు వరుణ మహాశయుడు (కర్కాటకము 2°) ఈ మంత్రివర్గ జాతకపు రవితో కోణదృష్టిలో, చంద్రునికి సమసప్తక వేధాస్థానములో, మంగళేశ్వర సహాయముపై నుండుట! శాసనసభలో సంఖ్యాబలము అల్పమయినా, ప్రజా సోషలిస్టు పక్ష నాయకుడు శ్రీపట్టం తానుపిళ్ళై ముఖ్యమంత్రిపద మధిష్ఠించుటకును, అతడెంత పోరాడినా ముస్లింలీగునకు పాలకవర్గములో స్థానము లభించక పోవుటకును, మూలకారణ మెందున్నదో, ఇప్పుడు నూటిగ వ్రేలితో చూపినట్లు అగుపడుచున్నదికదా! భారత మహాప్రధాని శ్రీ నెహ్రూపండితుని జాతకమందలి కుజుడు (యోగకారకుడు) తులారాశిలో 2°లో నుండి, మంత్రివర్గజాతకపు చంద్రుని కేంద్రశత్రు దృష్టితో లగ్నాధిపతి శుక్రుని ప్రత్యక్షమిత్రదృష్టితో, కటాక్షించుచుండుటకు ఎంత విలువయున్నదో, చదువరు లూహించుకొనగలరు.

మరియొక్క విశేషము. అఖిల భారత జాతీయ మహాసంస్థ నాయకుడగు శ్రీయుత నీలం సంజీవరెడ్డి జాతకములో బృహస్పతితో కూడియున్న లగ్నమెందున్నదో, నిశ్చయముగా ఆ భాగమందే ఈ మంత్రివర్గపు శని, అనగా, రాజ్యభాగ్యాధిపతి! అన్యోన్య కోణ దృష్టి అనుకూల్యముగల అతని శని వక్రగుణములు ఈ మంత్రివర్గపు రాజ్య భావమునకు ప్రాప్తు అతని చంద్రునితో మంత్రివర్గపు బుధునికి నిండుగా ప్రత్యక్ష మైత్రి. మంత్రివర్గ నిర్మాణములో అతని రాజనీతికి గొప్పవిలువ యుండక తీరదుకదా! అతని నీతిచాతుర్యము 'విదురనీతి' యందలి ఈ క్రిందిసూక్తిని తలపునకు తెట్టించునట్టిది:

"అరిది విలుకాని ఉజ్జ్వల
శర మొక్కని నొంచు; తప్పిచనినన్ జను; నే
ర్పరియైన వాని నీతి
స్ఫురణము సగరాజ్యు, పతిని భూమిన్, చెరచున్."

(భారతము—ఉద్యోగపర్వము)

ఈ మంత్రివర్గమున కితరి సాహాయ్యము ఎంతో ప్రయోజనకారి. కావున నే, 1961, 1963 సంవత్సరములలో ఏవో బాలారిష్ట యోగములు వచ్చినా, మహదాశ్రిత భాగ్యముకల యీమంత్రివర్గము గండములను కడచి గట్టెక్కుట అంతకష్టము కాదు.

కాని, ముహూర్తమెట్టిదైనా, ముఖ్యమంత్రి జాతకము ననుసరించియే తన ప్రభావమును చూపగలదు. కనుక, అతని జాతక దశాక్రమమును గమనించనిదే, ఈ మంత్రివర్గపు ఆయుర్దాయమును చెప్పుట అసంగతము. ఆ జాతక సామగ్రి లేదు కనుక, ప్రకృతి మింత చాలును.

శ్రీ తానుపిళ్ళై మంత్రివర్గము ప్రజారంజకముగా పరిపాలనము సాగించి కీర్తి వహించును గాక!

"స్వస్తి ప్రజాభ్యః; పరిపాలయంతాం
న్యాయ్యేన మార్గేణ మహీం మహీశాః."

శివ యాత్ర

శ్రీ కోట సుందరరామశర్మ

కాళిదాస వచోవిభూషితమహాకాలేశ్వరా, మత్పురా
పారోపార్జితపుణ్యకోశమున, దేవా, తావకజ్యోతిరా
కార ప్రాకటలింగ ముజ్జయినిలో గన్గొంటి, దత్సత్ఫలా
కారం బౌనిది వ్రాయగంటి మనసార్గన్, పర్వతేశప్రభూ!

శ్రీ తంజాపురిలోన నాకు లభియించెన్ బ్రాణికిం గల్పనా
తీతంబౌ బృహదీశ్వరాఖ్యభవదద్దివ్యమహాదర్శనం
బేతాదృక్షయనాప్తపుణ్యఫలితం బేశక్తి కల్పించి నా
చేతన్ పద్యశతంబు వ్రాయ ననువయ్యెన్, పర్వతేశప్రభూ!

గుణతాపత్రయకారి కామిత భవక్రోధాద్యనంతేంధనం
బిగుగా చిత్తములోన మేటిపొగ చూరింపంగ తూలించెనే
యరుదారన్ ద్రిశిరఃపురస్థ భవదీయాకార మబ్లింగమున్
దరిసింపంగనె చిల్కు సత్కరుణ, నన్నా, పర్వతేశప్రభూ!

వరంగల్ గట్టి యఖండకౌతమి యనన్ వర్ధిల్లు గోదావరీ
వరకుం బుట్టినయింటి మేటిదారవై వాసించు నీ త్ర్యంబకే
శ్వర రూపంబున నున్న దివ్యభవదైశ్వర్యమ్ము సేవింపగా
నరుడై పొంగను గాదె నా హృదయ, మయ్యా, పర్వతేశప్రభూ!

కృష్ణావాహిని వాస్తరంగములలో క్రీడింపగా శైతలో
నిష్ణాతత్వము కొంత కల్గినది; తన్నీరంబు మూలంబు రో
చిష్ణు గ్రామమహాబలేశ్వరమునన్ సేవింప నీమూర్తినిన్
దృష్ణాహారిగ భక్తిమై కవిత యొత్తెన్, పర్వతేశప్రభూ!

దక్షారామము సర్వదేండ్లపుడు నే దర్శించితిం గాదె, నీ
యక్షయ్యాంబరు రూపు జూచితివి భీమాఖ్యంబు; వెన్వెంటనే
యక్షుణ్ణంబుగ రెండు పద్యముల నీశా, నాడె వర్ణించుకో
దక్షత్వం బిడినావు నిన్ గొలువ శైతన్ పర్వతేశప్రభూ!

దండం బొక్కటికాక నిర్ధనుని యొద్దం గల్గునే బంగరుం
జెంబేరంబులు? రాణ్మహేంద్రపురిలో నెంచేసి యున్నట్టి మా
ర్కండేయేశ! త్వదీయ దర్శన ఫలాకారంబులౌ నీ స్తుతుల్
మెండై పొంగుచు నిక యర్పితము సుమ్మీ, పర్వతేశప్రభూ!

నా పుణ్యంబుల రాశి గాశిపురిలోనన్ విశ్వనాథాఖ్యమౌ
నీ పారమ్యము జాటు లింగమును గంటిన్, గంగలో మున్చితిన్

నాపాపిష్ఠఘటంబు పంకమొదలంగా, నంత పెల్లుడ్డ నా
యే పుణ్యంబుల గీతో యీ శతక మయ్యెన్, పర్వతేశ ప్రభూ!

ఏతన్మాత్కృవితాసుమంబులు నివాళింపంగ నానాటి నీ
పాతాళేశ్వర రూపదర్శన విధాప్రాబల్యమే గాక, యే
హేతూహం బచరింపలేను; నిను సేవింతున్ భవత్కారుణా
ప్రాతర్మాందసుగంధవాహముల గ్రోలన్, పర్వతేశ ప్రభూ!

నటరాజేశ్వర, నీ చిదంబరములోనం గన్గొ నీ దర్శనం,
బటు పై నొచెను 'చిత్రమిద్ది, యిదిగో' యంచెల్ల భక్తాళి ప్రా
కట భక్తిం గనుగొంగ, నమ్మిదిటు 'నాకా'శాంగమంగుండి యు
త్కట గంగోపమ మత్కవిత్వ మురుకంగా, పర్వతేశ ప్రభూ!

అమరేశా నా కొకనాడు హంపిని విరూపాక్షేశ సందర్శనం
బు, మహాస్కారకమైన నీ నెనరు శంభూ, నాకు సాక్షాత్కృతిన్
విమలానందము గూర్చె, నేను పెదలున్ నేనొక్క గైవారముల్
స్వామునకర్పించిగ, కన్నుగూర్చి, పరమేశా, పర్వతేశ ప్రభూ!

'చండీగఢ్' శిఖరాగ్రదర్శన సువైశాల్యాత్మతత్పుణ్యముల్
పండెం బో, భవదీయ మైశ్వరము భావంబెల్ల భావంబులో
మెండై నీయిదుభిక్షు నిక యిడగా నీకొన్న నాకైత పూ
చెండై నీపదసీమ నద్దుకొనదే, (శ్రీ) పర్వతేశ ప్రభూ!

నినదించున్ హిమవన్మహానగహిమానీ సంభవంబైన య
వ్వాన ధారావళిలోన యునన్మదనుతంపావ్యంజకోంకారముల్;
కని యా పంచనద ప్రదేశమున విశ్వాసున్మదీయాదిమూ
ర్తిం జోహారిడుదున్ 'నమోస్తు జలమూర్తే" పర్వతేశ ప్రభూ!

హిమవత్పర్వతసానుభాగముల దర్శింపంగ జేకూరి నా
సమయంబందు మనోమహాంబరమునన్ జానైన నీ యింటి వ
ట్టు మెరుంగుల్ తులకించి హత్తుకొని గట్టుల్ రేవి యల్లుండ నీ
వె, చురింకన్, మదిలోన నిల్వవలెగా, హే పర్వతేశ ప్రభూ!

బిరలామందిరమందు ఢిల్లిపురిలో బేర్మిన్ ప్రతిష్ఠించిరో
స్థిరయోగీశ్వర ముద్రకంబగు భవద్దివ్యప్రభాయుక్తశాం
తిరసోదంచితమూర్తి, నీ కరుణ నాథా, నావయిన్ వచ్చెనో
పరువ న్నిన్నిటు పంద్యముల గొల్వన్, పర్వతేశ ప్రభూ!

అరయం జూడగలేదె యిందనుక, దేవా, దర్శనప్రాప్తియున్
సిరి నాకందక; క్షేత్రరాజముల నా శ్రీశైల రామేశ్వరా
మరనాథాదుల; గావునన్ మదిని సంభావించి సేవింపగా
వర మీ వీవలె నాకు నిప్పటికి, దేవా, పర్వతేశ ప్రభూ!

నూరేండ్ల తెలుగు వ్యాసము

శ్రీ నిడుదవోలు వేంకటరావు

వ్యాస శబ్దమునకు సంస్కృతమున, విస్తారము, విగ్రహము అను పర్యాయపదములు గలవు. 1. విస్తృతి విస్తారః వ్యాస్ ఆచ్ఛాదనే. విశేషముగా గప్పుకొనుట. 2 విశేషేణ గ్రహణం విగ్రహః గ్రహ ఉపాదానే విశేషముగా గ్రహించుట. 3. వివిధమాసనం వ్యాసః అస ఉపవేశనే. అనేక ప్రకారములుగా నుంచుట. అని వీని వ్యుత్పత్తులు. ఈ మూడును విరివికి పేర్లయినను. నేను పై మూడింటిలో వ్యాసము 'అనునది ఆధునిక సాహిత్యశాఖలలో నొక ప్రత్యేక రచనకు రూఢియైనది.

సారస్వత విజ్ఞాన సకల వ్యవస్థా నిరూపణమునకు నీనాడు వ్యాసము ప్రధాన సాధనమైనది. వ్యాసమునకు, పత్రికా వాఙ్మయమునకు అవినాభావసంబంధము. వ్యాసరచయిత లేనిచో మనము గూర్చి వ్రాయుటకు ప్రారంభించిన నది యొకసూత్రమున నశించు నిర్బంధము లేక, పత్రికా ప్రత్యేకశీర్షికలలో దానిని ప్రపంచించుటకు తగిన అవకాశము, వ్యాసరచనలో గలదు. అట్టివి పత్రికలలో ప్రకటితములగుట చేత, వాని యందలి బాగోగులను లోకము గమనించును. రచయితలును వానిని సంస్కరించుటకు వీలగుచున్నది. ఆ వెనుక, వ్యాసములన్నియు గ్రంథరూపమును దాల్చుచున్నవి. కాగా నవీన కాలమున గ్రంథరచనలో ముప్పాతిక మువ్వీసము వ్యాసములే యనుట యతిశయోక్తి కాదు. "అంతా రామమయం ఈజగమంతా రామమయం" అన్నట్లుగా నీనాడు 'అంతా వ్యాసమయం ఈ పత్రికలంతా వ్యాసమయం" అని చెప్పవచ్చును.

సంపాదకీయములనుడు, ఉపసంపాదకీయములనుడు, సారస్వతానుబంధములనుడు మరేమి యనుడు వ్యాసములే, పత్రికకు నియత నిత్యవ్యవహార రూపకములుగా పరిణమించినవి. వార్తలు వ్యాసములు రెండును పత్రికకు ముఖ్యాంగములైనను, వ్యాసములు, వార్తలకంటె సాహిత్యమున స్థాయిత్వము గడించినవి.

ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రను పరిశీలించిన వ్యాసము అను రచనా ప్రక్రియ, నవీనయుగమునందే-యనగా ఆంగ్లేయుల పరిపాలన మన దేశమున నెలకొనిన వెనుక క్రిస్తుశకము పందొమ్మిదవ శతాబ్దిలో ఉత్తరార్థ ప్రారంభమునుండియు కానవచ్చుచున్నది. రాజకీయచరిత్ర ననుసరించి యీ యుగమునందలి సాహితీ పరిణామమును సూచించినచో యీ క్రిందవిధముగ చేర్పడును.

క్రీ. శ. 1800–1857– కుంఫిణీపాలన – ప్రాచీనయుగము – వ్యావహారిక భాష. 1857–1947–విక్టోరియారాణి విదేశాంగ యుగము– గ్రాంథిక భాష. 1947–నవీనయుగము. వ్యావహారిక భాష.

బ్రౌను దొరవారు తమ నిఘంటువున (ఇంగ్లీషు- తెలుగు) Essay అనుమాటకు వ్యాసము అనునర్థము నిచ్చిరి (చూడుడు పు. 1880 Supplement) Essay n. s. (add) is commonl ycalled in Madras వ్యాసము. Essayist n. s. he who makes an attempt. who writes an Essay, an author ప్రయత్నము చేసేవాడు (In Madras Commonly Called వ్యాసము వ్రాసివాడు గ్రంథకర్త.)

అనగా క్రీ. శ 1852 ప్రాంతమునకే మన సారస్వతమున వ్యాసరచనా ప్రక్రియ మొదలిడినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యీనాటి 'వ్యాసరచనలు' మనకు లభించలేదు.

నేను ముందు చెప్పినట్లుగా పత్రికలకు, వ్యాసములకు, అవినాభావసంబంధ మున్నదిగదా. బ్రౌనుదొరవారి కాలమున భాష వ్యావహారికము. కావున యీ కాలమున పత్రికలు వ్యావహారిక భాషలో వెలువడుచుండెడివి. 'వర్తమాన తరంగిణిలో' (1848-1850) విషయ వివరణ మున్నదిగాని నేటి వ్యాసరూపమున నది లేదు. ఇక ఆ కాలమునాటిదే "వృత్తాంతి" అను పత్రిక మనకు లభ్యము కాక పోవుటచే నందులో నే వ్యాసము లున్నవో తెలియుటలేదు.

ఆ వెనుక క్రీ. శ. 1860 నాటికే పుదూరు స్వామినేని ముద్దు నరసింహులు నాయుడుగారి "హితసూచని" క్రీ. శ. 1862 లో ముద్రితమైనది. అదియే తెలుగు వాఙ్మయ చరిత్రలో వ్యాసరచనా ప్రక్రియకు నాంది కాబట్టి, వ్యాసరచనా చరిత్ర నేటికి నూరేండ్ల నాటిది.

నవ్యాంధ్రసాహితీ జగత్తులో, నింత ప్రాముఖ్యము బడసిన "వ్యాసరచనను" గూర్చి ప్రత్యేక పరిశీలన జరుగలేదు. దీనికి కారణము మనకు వాఙ్మయ సారస్వత చరిత్రలే కాని సాహితీ వికాస క్రమపరిణామమును దెలుపు చరిత్ర లేకపోవుటయే యని ప్రాజ్ఞులకు విదితము. ఈ వ్యాసమున తొలిసారిగా నూరేండ్ల వ్యాసరచనా చరిత్రను నివేదించుటకు ప్రయత్నించుచున్నాను.

అద్యతనాంధ్ర వచనవాఙ్మయ చరిత్రమున, వ్యాసరచన ప్రధాన స్థానము నాక్రమించినది. వ్యాసమునకు సాధారణముగ నీ క్రింద వివరించిన లక్షణము లుండునని గ్రహింపవచ్చును.

1. అతి దీర్ఘమును లేక అతి విపులముగను నుండకుండుట.
2 సంగ్రహముగాగాని, క్లుప్తముగాగాని యుండుట.
3 కర్తవ్యాంశమును విషయ విభాగము చేయుట.
4 ప్రత్యేక ప్రత్యేక శీర్షికలుండుట.
5 సమగ్రముగాని, నిర్దిష్టముగాగాని యుండుట.
6. నియతిమైన పుటలలో నిముడుట.

పై లక్షణములు వ్యాసముయొక్క వస్తువునకు సంబంధించినవి. ఇక వస్తునిరూపణమైన వెనుక భాషకు సంబంధించినవి.

1 భాష, నిర్దుష్టమై, సులభగ్రాహ్యమైయుండుట.
2 వాక్యాన్వయములు, కారకములు – వీనిచే వర్ణస్ఫూర్తి కల్గించుట.

3. ఉపక్రమణిక, ఉపపాదనము, ఉపసంహారము—అను మూడంగములు కలిగియుండుట.

పై లక్షణముల ననుసరించి తెలుఁగున వ్యాసరచనా చరిత్రను పరిశీలించినచో నందు నాలుగు విధములైన పరిణామములు కానవచ్చుచున్నవి.

వ్యాసము : 1 ప్రమేయము, 2 సంగ్రహము, 3 ఉపన్యాసము, 4 పత్రికా వ్యాసము, 5 ప్రత్యేక సంచిక — గ్రంథరూపము.

సలక్షణములు గల యీ యభినవసాహితీశాఖ యందలి రచనలు, నవల రచనలఁ గొన్నింటివలె క్షణికములుగాక, నిత్యనవస్ఫూర్తితో నిలువరించుకొన్నవి. ఈ సలక్షణములను సంగ్రహించిన. 1. విషయ సంగ్రహణము, 2. రచనా సౌలభ్యము, 3. విన్యాసపరిమితి అను మూడును వ్యాసరచనకు మూలములని చెప్పవచ్చును.

వ్యాసరచయిత, తన యాలోచనలను గాని, భావములను గాని స్పష్టముగా తెలుపుటలో కొంత కొంత చదువరుల యూహకు వదలివేయుట తప్పనిసరి యగును. అట్లు వదలకుండ, అంతయు తానే చెప్పుచో ఆ రచన పేలవమై, విసుపు పుట్టించి, బింకమును నింకించును. చదువరుల యూహ కుపయోగించునది ధ్వని, కాకువు. వాక్యవిరామ చిహ్నములు, కారకము ముఖ్యములు. వాక్యమునందలి మాటలను యథేచ్ఛగా వాడుకొనగల వ్యాసరచయిత ఆ మాటలనే, ఒక పొందికతో, ఒక గమనికతో వ్రాసిన, వది వక్తవ్యాంశమును సమీచీనముగా ధ్వనింపఁజేసి మనసునకు హత్తుకొనునట్లు చేయును.

ప్రమేయము

ఈ విభాగమున ప్రథమముగను, కడపటిదిగను పేర్కొనఁదగినది, శ్రీ సామినేని ముద్దునరసింహనాయుడు గారి హితసూచిని. ఇందు 1వ్యాసరూపమున తొమ్మిది ప్రమేయములు గలవు —1. విద్యా ప్రమేయము, 2. వైద్యప్రమేయము, 3. సువర్ణప్రమేయము, 4. మనుష్యేతర జంతు సంజ్ఞా ప్రమేయమును, 5. గత్యుత్పత్తి ప్రమేయము, 6. మంత్రప్రమేయము, 7. పరోక్షాది జ్ఞానప్రమేయము, 8. వివాహ ప్రమేయము. ఇందలి రచన శిష్ట వ్యావహారికము. ఉదాహరణము :

“స్త్రీలకు విద్యలు నాశకము లౌచున్నవి. విద్యలు నేర్పుకొనుటకు హిందూదేశములో గ్రంథములు మిక్కిలి సదుపాయముగా నేర్పడియున్నట్లు కొందరెంచుకొంచున్నారు కాని, యిదివరకు విర్పడియున్న గ్రంథములు ఏవి, వాటిని బాలురకు చెప్పించు పద్ధతులేవి, యెవరెవరిచేత జరిగించబడుచున్న కృషికి తగినఫలములు ఇవ్వడము లేవందువమున్న, శరీరారోగ్యమునకు జరూరైన వైద్యాంశములు గ్రహించడము సర్వ ముఖ్యకార్యమైనప్పటికిన్ని, హిందూ జనులయందు, అంగనుగూర్చి ఉపేక్ష చెయ్యబడుచున్నందున నున్న... వారికి వ్యర్థప్రయత్నమున్ను, వ్యర్థకాలక్షేపమున్ను అనారోగ్యమున్ను హానియున్ను కలుగుచున్నవి.”

గ్రంథకర్త తాను వాడిన భాషనుగూర్చి యిట్లు చెప్పియున్నాడు :

“గ్రామ్యోక్తి ఆంధ్రభాషాశాస్త్రాలకు అంశములలో నొకటిగా లక్షణగ్రంథములయందు చెప్పబడియున్నది. ఈ పదములు ఛందోబద్ధములైన గ్రంథములయందు చేర్చడము అరుదైయున్నదిగాని, వాక్యగ్రంథములయందున్నూ, భాషయందును వీటి వాడిక తిరుచే యున్నది. ఇందువల్ల భాషారచన మిక్కిలి ధారాళముగా నుండును న్నది. గనుక సాధారణమైన భాషయందు వాడుకలోనున్న గ్రామ్యపదములు చాలామట్టుకు సరసమైన వాక్యరచనలో అంగీకరించ తగినవిగా నేను ఎంచుకుంటున్నాను.” (హితసూచిని 1862.)

సంగ్రహము

వ్యాసములను సంగ్రహము లను పేర తెలుఁగున వెలయించినది భారతవర్ష ప్రథమ మహామహోపాధ్యాయ పరవస్తు వేంకటరంగాచార్యులుగారు. వారీక్రింది సంగ్రహవ్యాసములను రచియించి ప్రకటించిరి. ప్రాచీన భారతీయమత సాహితీసంస్కృతి విశేషములను సర్వజన సులభ గ్రాహ్యమైన శైలిలో సప్రామాణికముగ తెలుఁగులో వ్యాసరూపమునఁ బ్రకటించినవారిలో రంగాచార్యులవారు ప్రథములు. ఆయా విశేషములుగల వ్యాసముల నీక్రింద పేర్కొనుచున్నాను.

1. అలంకార సంగ్రహము; 2. వర్ణనిర్ణయము; 3. ఆర్షమత సంగ్రహము; 4. ఆత్మసంగ్రహము; 5. శాఖా సంగ్రహము; 6. శ్రుతి సంగ్రహము; 7. స్మృతి సంగ్రహము; 8. వర్ణ సంగ్రహము; 9. వేద సంగ్రహము; 10. వివాహసంగ్రహము; 11. దేవతా సంగ్రహము; 12. ధర్మజన్మసంగ్రహము; 13. గుణ సంగ్రహము; 14 అవతార సంగ్రహము; 15. కళా సంగ్రహము; 16. కర్మసంగ్రహము; 17. ముక్త సంగ్రహము; 18. ముక్తమార్గసంగ్రహము; 19 ప్రమాణ సంగ్రహము; 20. ప్రాయశ్చిత్త సంగ్రహము; 21. పునర్వివాహ సంగ్రహము; 22. రహస్యసంగ్రహము; 23. హిందూశాస్త్ర సంగ్రహము.

ఉపన్యాసము

నవ్యసాహిత్యరంగమున ‘ఉపన్యాసము’ అను రచనకు నొక ప్రత్యేక స్థానమున్నది. నేటి వ్యవహారములో, సాధారణముగ ప్రత్యేక సమావేశములయందు, సభలయందు, లిఖితరూపముగా గాక వాగ్రూపముగా చెప్పినవానికే, ఉపన్యాసములు అను వాడుక యున్నను, నొకప్పుడిది ‘వ్యాసము’ అనుపదమునకు పర్యాయపదముగా నుండెడిది. ఈపరిస్థితి క్రీ. శ. 1870 ప్రాంతమునుండి వాఙ్మయమున నేర్పడినది. దానికి కారణము నాటి సాంఘికపరిస్థితులే. వ్యాసములైనను, ఉపన్యాసములైనను మనకు పాశ్చాత్య నాగరికత, సంస్కృతి, సంస్కారములవలన వచ్చినవియే యని వాఙ్మయచరిత్రకారులకు, విమర్శకులకు విదితమైయున్నది. ఈ సంస్కార మూలముననే మన తెలుఁగుదేశమున వ్యాసరూపమునఁగల 2యుపన్యాస

---

1. గద్యచింతామణి. గిడుగు పండితులు గారిచే సమకూర్పఁబడింది. ఇందీ గ్రంథము ‘వ్యాసము’గానే పరిగణితమైనది. చూడుడు విషయసూచిక పు. 25: వ్యాసము. హితసూచిని—సామినేని ముద్దునరసింహనాయుడు.

2 ఈ యుపన్యాస శాఖానిర్వచనము లెఱుఁగఁగోరువారు నేను రచించిన ఆంధ్రవచన వాఙ్మయము 146, 147, 148 పుటలు చూడవలెను.

పద్ధతి ప్రారంభమై వ్యాప్తిలోనికి వచ్చినది. దీనిని ప్రారంభించిన వారు, ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయమున యుగపురుషుడు వీరేశలింగము పంతులు. వారు మొదట యుపన్యసింపఁబోవు విషయమును, వ్యాసములవలె సుప్రక్రమోప సంహారాదిలక్షణముల ననుసరించి దిద్ది తీర్చి వానిని, సభాసమావేశములయం దుపన్యసించి, ఆపై వానిని గ్రంథరూపమున ప్రకటించువారు. వారా యుపన్యాసములు చేసిన స్థలములు రాజమహేంద్రవరమున ప్రార్థనసమాజము, విజయనగరమహారాజావారి బాలికాపాఠశాల. ఇవి ప్రథమమున ముద్రితములై ప్రకటితములైనప్పుడు, వాని ముఖపత్రమున నిట్లుండెను: "ఐకమత్యము: తే 15-8-1875 దిని రాజమహేంద్రవరమున, విజయనగరము మహారాజావారి బాలికాపాఠశాలయందు కందుకూరి వీరేశలింగముచే నియ్యఁబడిన యుపన్యాసము."

వీరేశలింగకవి వ్యాసములను నాలుగువిధములుగా విభాగింపవచ్చును. (1) మతము (2) స్త్రీ పునర్వివాహవిషయము (3) సాంఘిక ప్రవృత్తి (4) రాజకీయములు.

1. మతము: హిందూమతములు - వర్ణములు, జన్మాంతరము, విగ్రహారాధనము—ప్రార్థన, వైరాగ్యము, దానములు, ఈశ్వరదత్త పుస్తకములు, ఈశ్వరోపాసనము.

(2) స్త్రీ పునర్వివాహవిషయము: అతిబాల్య వివాహములు, స్త్రీ పునర్వివాహవిషయకోపన్యాసము, ప్రథమ విజ్ఞాపనము, ప్రవర్తక సమాజవిజ్ఞాపనము. (ప్రథమ ద్వితీయములు), స్త్రీ పునర్వివాహ విషయశాస్త్ర సంగ్రహము.

(3) సాంఘిక ప్రవృత్తి: ఐకమత్యము, విద్యాధికుల యర్హకృత్యములు విద్యార్థుల ధర్మములు, సహాయకకర్మలు, స్వయంకృషి, జీవిత పరమార్థము—దానిని పొందు లాభములు.

(4) రాజకీయములు: దేశీయ మహాజనసభ దాని యుద్దేశములు, సంఘ సంస్కరణ, మహాసభాధ్యక్షోపన్యాసము, గోదావరీ మండల సాంఘిక సభాప్రసంగము.

4వీరేశలింగకవి వ్యాసములయందు (1) సులభగ్రాహ్యశైలి (2) వైశద్యము (3) సమత (4) జీవము ముఖ్యలక్షణములు. మఱియు నీ వ్యాసారంభమున నేను వివరించిన లక్షణములన్నియు వీరేశలింగకవి రచనలయందు పొందుపడియుండుటచే, నీతని "వ్యాసరచనాచార్యుఁడు" అని యీశాఖాచరిత్రమున పేర్కొనవలెను.

కందుకూరి వారికాలముననే వెలువడిన యుపన్యాసములను, వ్యాసములను రెండుపేళ్లతోను వ్యవహరింప బడుచున్నట్లుగా నీ ప్రచురణములనుబట్టి గ్రహింపవచ్చును. కర్మోపన్యాసము - దుర్భాక వెంకటాచలశాస్త్రి - 1892. ఇది కర్మను గూర్చిన వ్యాసము. బేకనుపన్యాసములు - ఆంగ్లేయ భాషలో ప్రసిద్ధవచన రచయిత తాత్త్వికుఁడును నగు బేకను మహాశయుడు వ్రాసిన వ్యాసముల కా భాషలో Bacon's Essays అని పేరు. కాని తెలుగులో తొలుత దీనిని భాషాంతరీకరించిన శ్రీ కిళాంబి రామానుజాచార్యులుగారు దీనికి 'బేకనుపన్యాసములు' అని పేరు పెట్టియున్నారు. రెండవ భాషాంతరీకర్తయగు సుసర్ల అనంతరావుగారు "బేకనుపన్యాసములు" అని వ్యాసమునకు పర్యాయపదముగా వాడియున్నారు.

ఉపన్యాస పయోనిధి—కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు: 'కావ్య విమర్శనమునందు యమునికవాక్ సిద్ధప్రాణుఁడని' గిడుగువారిచే కీర్తితుఁడైన కాశీభట్ట బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారు ప్రసిద్ధ వ్యాసరచయితలు. వారు వీరేశలింగముగారికి ప్రతిస్పర్థులై, ఆర్యమతబోధిని పత్రిక ద్వారమున మత సాంఘిక విషయములపై పెక్కు వ్యాసములు వ్రాసిరి. సాహిత్యమునందును పరిశ్రమములుగా వ్యాసవ్యాసంగము చేసిరి. అయినను క్రీ. శ. 1910 లో వారి వ్యాసములొక సంపుటముగా ప్రకటింపబడినపుడా గ్రంథమునకు "ఉపన్యాస పయోనిధి" అను పేర్లే యుండుట గమనింపదగినది.

ఇట్లే, వల్లూరి జగన్నాథరావుగారి ఉదకమును గూర్చిన ఉపన్యాసము (క్రీ. శ. 1881), మన్నవ బుచ్చయ పంతులుగారి కామినీ గర్హణ దూషణము అను నుపన్యాసము (1891) వ్యాసములే. పైవానిలో ఉదకమునుగూర్చిన వ్యాసము శాస్త్రీయ పద్ధతిని, శ్రుతి స్మృతి ప్రమాణ పూర్వకముగ రచితమైనది. తిరిగి ముద్రణము కాదగిన ప్రశస్తరచన.

పత్రికా వ్యాసము

వార్తా పత్రికల స్వరూపమును మార్చి, ప్రత్యేక సంచికా రూపమున వెలువరించిన ప్రథమ పత్రిక తత్త్వబోధిని. ఇది క్రీ. శ. 1865 లో ప్రారంభమై మాసమునకొకతూరి సంచికారూపమున వెలువడుచుండెడిది. నేడు మనము "వ్యాసము" అని పరిగణించుశాఖను పత్రికయందు ప్రవేశపెట్టిన దీ పత్రికయే. క్రీ. శ. 1868 సంవత్సరమున ప్రకటింపబడిన యీ క్రింది వ్యాసము లెంత సమూల్యములో వివరించుచున్నాను.

సారస్వతము:—శతావధాన వివరణము 5 ఇందు శతావధానమున చేయునట్టి పద్ధతులు సంపూర్ణముగ వివరింపబడినవి. అవి

1.	కవిత్వభేదములు.	66
2.	ఖండ పత్రికా భేదములు.	12
3.	చతురంగ భేదములు.	18
4.	గణిత భేదములు.	4
5.	ప్రకీర్ణక భేదములు.	4
6.	నిర్బంధ భేదములు.	6=104 భేదములు

---

3. ఇట్లు ప్రథమముద్రణమునందలి విషయములన్నింటిని సంగ్రహించి పై గ్రంథమున వివరించితిని. వీరేశలింగముగారే తాము సంపుటములుగా ప్రకటించునప్పుడు వీనిని విడిచి వేయుటచేత, తరువాతి ముద్రణములలో నివి చేరలేదు.

4. వీరేశలింగముగారి వ్యాసములను క్రీ. శ. 1879 మొదలు క్రీ. శ. 1897 వఱకును రచించియున్నారు. వారి చివరవ్యాసము, వారు చనిపోవుటకుముందు క్రీ. శ. 1918 లో వ్రాసినది, "బమ్మెర పోతనామాత్యుఁడు" అనునది. ఇది యా సంవత్సరముననే, ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచికయందు ప్రకటితమైనది.

5. శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి మహోదయులు ఆంధ్ర వారపత్రిక స్వర్ణోత్సవ సంచికయందు వ్యాసమును గూర్చి సూచించిరి.

నేటి 'శతావధానమున' కొన్ని పద్ధతులను మాత్రమే పనమెఱుంగుదుము - కాని తక్కువ యున్నియు విస్మృతములు. ఈ వ్యాసమున నా నివరణములన్నియు గలవు. ఈ విషయమును గూర్చి ప్రత్యేకముగఁ దెలుపు వ్యాసము నేటివఱకు వెలువడలేదు.

సాంఘికము :—1. స్త్రీ పునర్వివాహ విషయము. 2. బాలికా విద్యావశ్యకము.

మతము :—ఈ పత్రిక బ్రాహ్మమత సంబంధమైనది యగుటచే మతమునకు సంబంధించిన వ్యాసములు వెలువడినవి. 1. పరిశుద్ధాత్మిక మతస్వరూపము, 2. పరమాత్మ స్వరూపము. 3. జీవాత్మ స్వరూపము. పరిశుద్ధాత్మిక తత్త్వము.

వైజ్ఞానికములు :— 1. సూర్యగ్రహణము, 2. స్థైర్యము, 3. ఐకమత్యము.

ఈ పత్రికలో ప్రకటితమైన “స్త్రీ పునర్వివాహ విషయము” అను వ్యాసమే వితంతువివాహముల నాచరించిన వీరేశలింగము పంతులు గారికి నాయుద్యమమున చేయూత నిచ్చినది. ఇది వారి స్వీయచరిత్ర చదివినవారికి తెలియగలదు. మఱియు వారు బ్రహ్మసమాజికులగుటకును నీ పత్రికయే కారణము. పైని పేర్కొన్న వ్యాసములోని సులభశైలియే వీరేశలింగముగారి సౌలభ్య వచనరచనకు మూలమైనది.

“తత్త్వబోధిని” తరువాతనే, బందరున ‘పురుషార్థ ప్రదాయిని’, రాజమహేంద్రవరమున “వివేకవర్ధని” (వీరేశలింగము పంతులు గారిది) సంచికారూపమున వెలువడుచుండెడివి. ఆ పత్రికలలో వివేకవర్ధనిలో మాత్రము వీరేశలింగము పంతులుగారి వ్యాసములు కొన్ని ప్రకటితములైనవి. కాని యీ నాటి పత్రికలలో భాషాసాహిత్య వివాదములు కొన్ని చిన్ని కృతులుగూడ ప్రచురములగుచుండెడివి. అవి నాటికిని నేటికిని విస్మృతిప్రాయములు. ఉదాహరణకు—వివేకవర్ధనిలో వీరేశలింగము పంతులుగారు, శ్రీ పన్నాల సీతారామ బ్రహ్మశాస్త్రి (వీరు వీరేశలింగముగారి ఆంధ్రభాషా గురువులు) రచితమైన ‘పూచిపువ్వ’ శతకమును ప్రచురించిరి. ఈ శాస్త్రిగారు గాని, శతకము గాని నేటివఱకు కవుల చరిత్ర కెక్కలేదు.

క్రీ. శ. 187? ప్రాంతమునుండి. సంచికారూపమున నిట్టి మాసపత్రికలును, కేవల వార్తలను, విశేషములను ప్రకటించు పత్రికలును వేఱు వేఱుగా బయల్వెడలినవి.

ప్రతి వారమును, కేవలము పత్రికారూపమున వెలువడు వానికంటె, ప్రతి మాసమును నొక గ్రంథరూపమున వెలువడు సంచికలయందు “వ్యాసములు” ప్రకటించుటకు నవకాశములున్నను, అప్పటి దేశకాల భాషాపరిస్థితుల ననుసరించి, వానియందు అముద్రిత ప్రాచీనాంధ్ర కావ్యప్రచురణము ప్రధానస్థాన మాక్రమించినది. అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి, సరస్వతి, మంజువాణి మొదలగు పత్రికలు ఆంధ్ర ప్రబంధముల నెన్నింటినో వెలుగులోనికి దెచ్చినవి. వానిలో సరస్వతి, మంజువాణి పత్రికలు కేవలము గ్రంథప్రకాశమునకే వినియోగమైనవి. అముద్రిత గ్రంథ చింతామణి పత్రికమాత్రము, ప్రాచీన ప్రబంధములతోపాటు “వ్యాసము”లను కూడ ప్రకటించినది. అవి కేవలము ఛందోవ్యాకరణములకు సంబంధించినవి. ఆ వ్యాసములు నేటి వ్యాసలక్షణముల ననుసరించినవియే.

శాబ్దికములు : 1. పరిఘా పరిఖశబ్దద్వయ విచారము 2. రేఫద్వయవిచారము 3. ఙ. ఞ. కారవిచారము 4. ఉకారాంతపద విచారము 5. బిందుపూర్వక టవర్గయతి 6. గసదవాదేశవిచారము ఏతద్విషయ మొదలగువాని దర్ప శ్రీ వేదమువారి 7. క్యమంతక, స్యమంతకశబ్ద విచారణ 8. పయశ్శబ్ద విచారణ 9. యతి కీర్తి శేషోపవ్యాసము.

ఛందస్సు : నన్నయభట్టారకుని కవిత్వమునందలి ఛందో విశేషములు.

ఆ కాలమునందలి పత్రికలలో సాహిత్యవిషయమే ప్రధానము. అప్పటికింకను సాహిత్యేతర వైజ్ఞానిక విషయములు తెలుగులోనికి వచ్చియుండకపోవుటచేతను. విషయములు తెలిసియు తెలుగు భాషలో వానిని తెలుపువారు అత్యల్పసంఖ్యాకు లగుటచేతను సాహిత్య విషయములే ప్రధానములైనవి.

వైజ్ఞానిక, శాస్త్రీయ విషయములను వ్యాసరూపమునఁ దెలిపిన తొలిపత్రిక ఆచంట వేంకటరాయ సాంఖ్యాయనశర్మగారి ‘కల్పలత.’ ఇది సాహిత్యపత్రికయే యైనను, ప్రప్రథమున శాస్త్రీయ విషయములను ప్రచురించినది.

1. భూమితత్త్వము, 2. ఖనిజములు, 3. ఆర్యగృహము, 4. వాయువిమానములు, 5. విద్యుచ్ఛక్తి మున్నగు వ్యాసములందు ప్రకటితములైనవి.

‘కల్పలత’ పత్రికాప్రకటనకుపూర్వమే అనగా క్రీ. శ. 1891 లో సాంఖ్యాయనులు “రహస్యదర్పణము” అను పేర, తొలుత వైజ్ఞానిక శాస్త్రీయగ్రంథమును వ్యాసరూపమున ప్రకటించిరి. అందు 1. దృశ్యప్రపంచ రహస్యములు, 2. క్రిమికీటక రహస్యములు, 3. పక్షిరహస్యములు, 4. జంతుమాత్ర రహస్యములు అను వ్యాసశీర్షికలు గలవు.

శాస్త్రీయమైన సాంకేతికపదములను వాడకుండ, సర్వజన గ్రాహ్యముగ తేటతెలుగు మాటలలో వైజ్ఞానిక విషయములను వివరించు పద్ధతికి సాంఖ్యాయనశర్మగారే ప్రథములని చెప్పవచ్చును.

‘భారతీ కళానిధి’ యనునొక పత్రిక క్రీ. శ. 1916 లో బెంగుళూరునుండి వెలువడుచుండెడిది. ఆ పత్రిక ప్రథమ సంచికయందు “ఆంధ్రభాష”నుగూర్చి యపూర్వవ్యుత్పత్తి విషయములను దెలుపు నొక వ్యాసముగలదు. అందు “ప్రపంచలహరి” యను గ్రంథము భాషాధికారము 18వ ప్రకరణమున కృతియుగమునుండి కలియుగమువఱకు నేర్పడిన యీ క్రింది యాంధ్రభాషాభేదము లీయఁబడినవి. 1 ఆంధ్రము, 2 ఆంధ్రభేదము, 3 కోసలాంధ్రము, 4.

6. ఈ వాదము, భాషాతత్త్వమునుగూర్చి, తెలుగు వ్యాకరణమునుగూర్చి, ఛందస్సునుగూర్చి వ్రాయబడి, వ్రాయబడుచున్న వ్యాసములలోని యంశము లిప్పటికి వలె బడియుండ్లు క్రిందటి వ్యాసములలో నుదాహరింపబడినవని నేటి భాషాసాహితీ పరిశోధకు లెఱుంగుదురు గాక.

పోరంబోకాంధ్రము, 5. కళింగాంధ్రము, 6. మల్లకాంధ్రము, 7. ద్రమిళాంధ్రము. 8 గుహ్యకాంధ్రము 9 ద్రావిడాంధ్రము, 10. సుకాకాంధ్రము, 11 గ్రాంథికాంధ్రము, 12. శిష్టకాంధ్రము. ఇవి యొకరొకరిచేత నేయే ప్రయోగముల ప్రవర్తితమైనవి యుండు మూలశ్లోక వాక్యములలో వివరింపబడినవి. నేటి భాషా చారిత్రక విషయిక సంస్కృతి పరిశోధకు లిట్టివానిని విధిగా పరిశీలింపదగిన విషయము. ఈ పత్రిక సంపాదకుడు పండిత టి. సుబ్బరాయశాస్త్రి

పూర్వపు పత్రికలయం దట్టి విషయములు ప్రకటితములగు చుండెడివో తెలుపుటకు పై విషయము లుదాహరించితిని.

ఒకప్పుడు తూర్పుగోదావరిజిల్లా పెద్దాపురమునుండి 'ముద్దుల మూట' అను పత్రిక వెలువడుచుండెడిది. ఆ పత్రికలో, తెలుగు కవిశాస్త్రుల కుచ సౌభాగ్యమునుగూర్చి వాఙ్మయమునందలి కవి వర్ణనల నాధారము చేసికొని, శ్రీ శేషులు కొత్తపల్లి బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగా రొక ప్రశస్తమైన వ్యాసమును వ్రాసిరి. నేడది విస్మృతి ప్రాయమైనది. మన ప్రాత పత్రికలు పరిశోధించిన నిట్టి యమూల్య వ్యాసరత్నము లెన్నియో లభింపగలవు.

పానుగంటి - సాక్షి వ్యాసములు

సాక్షి వ్యాసముల మూలమున సారస్వత జగత్తును చైతన్యవంతముగ నొనరించి తన రచనయందు ప్రత్యేక ప్రతిభా వ్యుత్పత్తులను ప్రదర్శించినవాడు పానుగంటి. వస్తు సంగ్రహణమున, వాక్య నిర్మాణమున, శబ్ద ప్రయోగమున, సన్నివేశ సంవిధానమున, పానుగంటి వలన తెలుగు వచనమున కొక క్రొత్త సొగసు, తెలుగు రచనకొక క్రొత్త స్ఫూర్తి లభించినవి. పానుగంటి వ్యాసరచన పాండిత్య ప్రకర్షము, ఊహా భంగిమలు ప్రదర్శించుచు పాఠకులను తన్మయత్వమును జెందించును. యతిప్రాస విన్యాసములతో, యమక గమకములతో, అసాధారణ ధారావాహికతో, అఖండ లౌకిక సుజ్ఞాన సంపత్తితో, అనుపమాన హాస్య ధోరణితో, అద్భుతమగు నాంధ్రాభిమానముతో, పానుగంటి రచన లాంధ్రవాఙ్మయము నిధి నలంకరించినవి. ఈ ప్రజ్ఞా సహితమగు నిట్టి యుత్తమశైలి యాతని వ్యక్తిత్వాత్మక శక్తికి నిదర్శనము. అతని రచనలలో నెచ్చటనుండి కొన్ని వాక్యములు మచ్చునకు దీసి చదివినను "ఇది పానుగంటివారి శైలి" అని పట్టియిచ్చు నంతటి ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము గలది. నేటి తెలుగు రచయితలలో నిట్టి వ్యక్తివిశిష్టత గలవారు వ్రేళ్ళపై లెక్కింపదగినవారే కలరు — ఈతని రచన లనుకరించుట కలవి గానిది.

సాక్షి యుపన్యాసముల ముఖమున నాతడు విమర్శింపని సమాజము లేదు; ఖండింపని యనాచారము లేదు; వెక్కిరింపని కుటిలవృత్తి లేదు; త్రొక్కిపెట్టని ఫక్కి లేదు; సమర్థింపని మంచిప్రవృత్తి లేదు; తడవని జీవితము లేదు; పోషింపని సాంఘిక వ్యవస్థ లేదు; చూపని వాక్యరచనా వైచిత్రి లేదు; వెదజల్లని ప్రజ్వలిత భావము లేదు. పత్రికలను ముద్రించుటయందు దల్లి స్వాధీనము చేసికొనుటలో "అతని కతడే సాటి." ఆతని పాత్రలన్నియు జీవత్పాత్రములు. కన్యాశుల్కమున గిరీశము పాత్రవలె సాక్షి సంఘమున జంఘాలశాస్త్రి పాత్ర సార్వజనీనత్వము సంపాదించినది.

పానుగంటి వ్యాసరచన యందలి లక్షణములు: 1. పద్యము వంటివలె గద్యమున శ్రావ్యతను కల్గించుట, 2 యతిప్రాసలను నిరాతముగా వాడి యత్యంత శ్రావ్యతను గావించుట... ఉదా: (పిఠాపుర వర్ణనమున) 'మాధవక్షేత్రమగుటచే భుక్తికి, మహాకవి నిలయమగుటచే రక్తికి, మహారాజా స్థానమగుటచే భుక్తికి నీ పురము కాపురము. 3. సామెతల యందును సహజముగ యతిప్రాస లప్రయత్నముగ రచనయందు భాసింపజేయుట. 4. సంస్కృత సమాసముల నుచిత స్థలములలో నుపయోగించి, శైలికొక యుదాత్తత కల్పించుట. సమాసము లెంతదీర్ఘముగనున్నను సులభముగా నర్థస్ఫురణ కల్పించుట 5. సమాసబంధుర శైలియైనను చదువరులకు విసుగు కల్గింపకుండుట 6. విశేషణముల నొకదండవలె గూర్చి వర్ణ్యవస్తు విశేషమును ప్రస్ఫుటము చేయుట. ఉదా: నివేశ్యుచున్న, తెలివి తక్కువ, నిర్భాగ్యపు బల్లరి చిల్లరి యవకతవక అసమ్మర్యాదసమ్మ యారికి చొప్ప యాలుకు గడ్డకవిత్వమును జెప్పలేక మానివేయులేదు. 7. ఉపమలను మాలికవలె నుపయోగించి యర్థము హత్తుకొనునట్లు చేయుట. ఉదా: వాణిదాసుడు, జంఘాల శాస్త్రియును, కోడి పుంజులవలె కాలు దువ్వుచు, గొర్రె పొట్టేళ్ళవలె తలలువంచి, బుసలుకొట్టుచు ఆబోతులవలె రంకెలు వేయుచు, మల్లులవలె తొడలు దట్టుచు సంజాబీ మైదాగా సవిన్యాసపు గమనికలలో జేయి చేయి కలుపుకొన సిద్ధమై. 8. అతి స్వల్ప వస్తువులను అత్యంత దీర్ఘ సమాసములతో వర్ణించి, విలక్షణత్వము నేర్చి హాస్యము స్ఫురింపజేయుట. ఉదా: శ్రీమాన్ మహామండలేశ్వర రాజాధిరాజ గండర గండాది బిరుదాంకితులైన శ్రీ కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమందలి నిరక్షీర పటీరహార చంద్రికా పారదకర్పూర జగద్విఖ్యాత యశస్సాంద్రములైన కిష్కింధ దోసులు — ఇది ఏకలాంధ్రదేశ మశక, మత్కుణ, మూషిక మహాసభ లోనిది. 9. రేఖామాత్రములైన శబ్దవర్ణనలచేత సంపూర్ణ రూపచిత్రమును మనోవీధిని మెదలునట్లు చేయుట. ఉదా: సరస్వతీ సంపుటములను చేతబట్టుకొని కంటిజోడుతో ముందునకు బోవుచున్న ఆ భూమావాక తేజోమేరు బ్రాహ్మణప్రభుని నా పరిశీలించి తిరా! — ఇది సరస్వతీ పత్రికాధిపతి యగు కొచ్చెర్లకోట రామచంద్ర వేంకట కృష్ణారావుగారి వర్ణన.

సాహిత్య వ్యాసములు: మానవల్లి వారు

సాహిత్యవ్యాసములను గూర్చి చెప్పునప్పుడు పండితలోకోత్తములై, మహావిద్వాంసులైన మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారిని గూర్చియే తొలుత చెప్పవలెను. ఆంధ్ర పత్రిక ప్రథమ సంవత్సరాది సంచిక మొదలుగ, పదునెనిమిదేండ్లను, భారతి పత్రిక ప్రారంభమునను. నా వెనుక నమును మునుపును, తమ యమూల్య గ్వ్యతమైన సాహితీ విజ్ఞానమును ప్రదర్శించు వ్యాసరాజముల వాని నలంకరించిరి. భారతికి పుట్టుటకు పూర్వమే ఆంధ్ర పత్రిక సారస్వతానుబంధమున వారు మహాకవి దండి, కాళిదాసు మున్నగు వ్యాసములు ప్రకటించిరి. అవి యీనాటి ప్రాచ్యవిద్యా పరిశోధకులు తిన్నగా కన్నులు దెఱచని కాలమున రచితములైనవి. 'శ్రీకృష్ణకర్ణామృతము లీలాశుక కవి', అను వ్యాసము సాహిత్య వ్యాసములలో నెల్ల మకుటాయమానమైనది.

కవిగారి శైలి, సంస్కృతాంధ్ర పదబంధ పటుత్వము గలిగి, ప్రసన్న గంభీరమై నలరుచుండును. అట్టి శైలి యతికొలదికి నసాధ్యమై, పట్టుపడనిది. వారి వ్యాసము లన్నియు నింతవఱకు నొక సంపుటముగ వెలువడకపోవుట సాహిత్యోపాసకుల దురదృష్టము.

వారి రచనకొక యుదాహృతి: "మయూరకవి వాగ్గుంభనము మిక్కిలి ప్రౌఢమై, అర్థము గంభీరమై పాండిత్య వైదగ్ధ్య మూలకోదాత్తమై, శబ్దరచన యతిశిథిల బంధమై, యక్లిష్టమై, ప్రతిపదరసగ్రాహి అయి యుండును. ఈతని కవిత్వమందు రచనాపాటవముతో పాటు సందర్భశుద్ధియు, నర్థగాంభీర్యముతో పాటు శ్లేషావైదుష్యమును గలవు. పద గుంఫనము లలిత మధురమై, యర్థము ప్రసన్న గంభీరమై యనువాదమే మూలగ్రంథమని జనింపజేయుట ప్రథమ క్లేశము. రెండవది యథానుసారము మూలపద్య చ్ఛందస్సునకు సాజాత్యముగా లేక సమాన పరిమితముగా త్వరితజాతుల నేరుకొనుట. మూడవ క్లేశము. మూలపద్యములలో గల ధ్వనివిశేషములకు శాస్త్రాంతర రహస్యములును, చరిత్రాంశసంఘటనలును, శ్లేషభంగుల నేకదేశస్తుతినిందాగర్భిత విధానములును ననువాదమునకు దెచ్చుట. ఈ మూడును ననుకరణములలో సాధారణలక్షణములు."

విమర్శాదర్శక నడకుదుటి వీరరాజుగారి సాహిత్యవ్యాసములు విశిష్టత గలవి. ఇవి విమర్శతరంగిణి యను పేర ముద్రితములై యున్నవి. నిగ్రహము గల రచన, భావవైశద్యము వీరి వ్యాసములలో ప్రామాణికములై యుండును.

శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రి: విశ్వతోముఖప్రజ్ఞతో, మహావిద్వాంసులుగా, విఖ్యాత శతావధానులుగా, మినుమిగిలిన కవికథకులుగా, విరాజిల్లి, తను పేరులోనే, హరిహరాద్వైతసిద్ధిని సంపాదించిన భాషాసాహితీ నియంతలు శ్రీ వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు. వీరి వ్యాసరచన లాంధ్రభారతికి వెలలేని భూషణములు.

అతినిగూఢమును గంభీరమును నగు నద్వైత వేదాంతమును నాంధ్రభాషలో నతిసులభముగ నరటి పండొలిచి చేతికిచ్చిన రీతిని వివరింపగల సిద్ధహస్తులు శ్రీ శాస్త్రిగారొక్కరే. మాయావాదము, అరవిందదర్శనము మున్నగు వ్యాసములు వారి రచనకు దర్పణప్రాయములు. ప్రాచీన ఖగోళము మున్నగునవి వారి వైజ్ఞానిక ప్రతిభకు తార్కాణములు. ఉదాహృతి:

"కార్యము భవిష్యత్తు. కారణము భూతము, తిరిగి కార్యము వర్తమానము. కారణము భూతము. కావున కార్యకారణములే సునకు భూత భవిష్య ద్వర్తమానములు. కుమ్మరి ఒక కుండ చేయబోవుచున్నాడనుకొందము. అతడు మొదట నేమి చేయును? మన్ను, నీరు, బూడిదె సారెకోల మొదలగువానిని చేకూర్చికొనును. కుండకివి యన్నియు కారణములే. ఆరంభవాదు లీ కారణములలో మట్టిని మాత్రము సమవాయి కారణమని యందురు.

"ఈ సృష్టికి పూర్వము ప్రత్యక్షముగా కానుపించు వస్తువేదియు లేదు. నిత్యములగు గాలి నిప్పు నీరు మన్నుల పరమాణువులును దిక్కాలాకాశములును ఈశ్వరుడును లెక్కలేని జీవాత్మలును నీ సృష్టికి పూర్వమున్నవి."

శ్రీ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ: శర్మగారి వ్యాసశైలి సజీవమైనది. మనసుమీద ముద్ర పడినట్లు చెప్పగల శక్తి దానికి గలదు. వాక్యములు చిన్నవియై పటుత్వము గలవి. భావబంధురమైనవి. సరసమగు హాస్యముతో జాతీయతను ప్రకటించునవి. సారస్వతాలోకమున ప్రకాశితమైన వీరి వ్యాసములలో ననుకరణమునకు నలవి యని "రచనాశిల్పము" కలదు. కావుననే శ్రీ శర్మగారు వ్యాసరచయితలలో ప్రత్యేక వ్యక్తిత్వము గల మనీషి.

చారిత్రక వ్యాసము

చారిత్రక వ్యాసరచనమున కొవిదగ్రామణులు కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారు. సరసిజాసనులు. సంస్కృతాంధ్ర మహారాష్ట్ర భాషలయందు విద్వాంసులు. వీరి వ్యాసశైలియందు సమత, సౌలభ్యములు సమానముగ నుండుటయేగాక ఎట్టి నిగూఢ, క్లిష్ట, గహన విషయము నైన నిష్పంకిలముగ, తేలముగ విప్పచెప్పును. వీరి శైలియందు నూతనత్వము వాపాదించు వైశద్యము గలదు.

చరిత్ర, శాసనములు, భాషాశాస్త్రము, కళ మొదలుకొని విజ్ఞానసర్వస్వము వఱకును వీరి వ్యాసరచన విస్తరిల్లినది. వివిధ విషయగుంఫితములగు వీరి వ్యాసములు సంపుటముగా ప్రకటితములు.

చరిత్ర చతురాననులు వీరభద్రరావుగారి వ్యాసరచన వాదప్రతివాదములయందు నూతనత్వమున వెలుగొందుచుండును. పటుత్వము గలిగి పఠనీయమగు రచన.

మల్లంపల్లి వారు: ఆంధ్రదేశ చారిత్రక పరిశోధనాచార్యులగు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు చారిత్రక వ్యాసరచనయందు సిద్ధహస్తులు. శర్మగారు తొలుత చక్కని గ్రాంథిక భాషలో వ్యాసరచన సాగించిరి. వీరి రచన భావోద్రేకము గల్గించి, పాఠకులకు మన చరిత్రయెడల సమాభిమానము గల్గించును. అజంతా శిల్పములు, చారిత్రక వ్యాసములు, బౌద్ధయుగము చాల ప్రసిద్ధవహించినవి.

కుందూరి ఈశ్వరదత్తు: సరసమును, వైశద్యమునుగల శైలితో చారిత్రక వ్యాసములు వ్రాయుటయందు కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు ప్రత్యేక ప్రతిష్ఠ బడసినవారు. వీరి వ్యాసములన్నియు సంపుటముగా ప్రకటితము కాలేదు.

నేలటూరివారు: "కవిష్ఠి కాధిష్ఠిత కాళిదాసః" అన్నట్లు చారిత్రక వ్యాసరచనలలో డాక్టర్ నేలటూరి వేంకట రమణయ్యగారు నిర్మిత్రులు. నిర్దుష్టమగు గ్రాంథిక రచనతో, నిండైన విషయసంపదతో నిశితమైన పరిశోధన దృష్టితో వీరి వ్యాసములు విరాజిల్లుచుండును.

సాహిత్యరంగము నందుననెగాక, ఒకే యుగమునకు సంబంధించిన చారిత్రక వ్యాసములొకే సంపుటముగ వెలువడు నవకాశము ఆంధ్రదేశచరిత్రకు, రాజమహేంద్రవరము ఆంధ్రేతిహాసమండలి వారివలన సమకూడినది. వారీ క్రిందిసంచికా సంపుటమును వెలయించిరి. ఆ సంచికల సంపాదకులు చారిత్రక వ్యాసరచనయందు దండ వేసిన చేతులేగాని, సామాన్యులు గారు. ప్రతిభాశాలురు—సుప్రసిద్ధ చారిత్రకులు.

1. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక: సంపాదకులు కీర్తిశేషులు శ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు. ఇదియొక్కటియే వినుక

వంగీసంచికగా ముద్రితమైనది. 2. కళింగసంచిక : సంపాదకులు శ్రీ గాడిచర్ల హరిసర్వోత్తమరావు గారు. 3. కౌముదీ సంచిక : సంపాదకులు డాక్టరు మారేమండ రామారావు గారు. 4. రెడ్డిసంచిక : సంపాదకులు శ్రీ వడ్డాది అప్పారావుగారు 5. శాతవాహన సంచిక : డాక్టర్ మారేమండ రామారావు గారు సంపాదకత్వము వహించిరి.

వ్యాసరచన—అచ్చతెలుఁగు

నవ్యాంధ్ర వాఙ్మయమున నచ్చ తెనుఁగునఁగూడ వ్యాసములు లేకపోలేదు. '(ప్రాఁ)దెనుఁగుఁ గమ్మ' అని పేరితో కీ. శే. ఘలు గిడుగు పంతులుగారు అచ్చ తెనుఁగున నొక వ్యాసమును వ్రాసియున్నారు. అది యొక లేఖ రూపమున, సంబోధనతో నున్నను, దానిని యుపవ్యాసమని, వ్యాసమని చెప్పవచ్చును. దీనిని తొలుత ప్రకటించిన సూంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక వ్యాసముగానే పరిగణించినది. (చూ. సం. సంపుటము—2 పుట 274 1913)

"ఈ వ్యాసము పలుకుబడాంధ్ర భాషపైఁ గత్తిగట్టి పోరుచున్న రావు సాహేబు గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులు గారిచే రచియింపఁబడినది. పలుకుబడి భాష దుర్గ్రాహ్యమని స్థాపించుటకే యీ భాషకు మాదిరిగ నీ వ్యాసమును పంతులవారు రచించినట్లు తోఁచుచున్నది." ఇందలి రచనకు కొన్ని పంక్తు లుదాహరింతును.

"అలుఁగకుఁడు నా తోడి కలహాపు నేను విన్నవింతును. వినుఁడు చెవియొగ్గి మీరు. తొంటి పెద్దల బాస పాఱింపుబాస. సొంపు మై వింపు మెఁ జదువ నొనఁగూడదు. వారలఁబడి దవిలి, చక్కఁగాఁ బోక కాల్ల వెంగలి వెడఁగు ఒటులవెరవు నలవఱ్చుకొని, పెద్దకయితగాండ్ర సంపు పెద్దలు వెక్కండ్రు పక్కెంపట్టులాని పక్కుబాపలు సదివి, పెక్కుఁ దొత్తముల జలికిన మాటల నొగిఁ ద్రోవు సేసి, పసనుగాఁ దడిపియుఁ బిసికియు రుబ్బి, సంధు లాదేశాలు భాగములును తొలఁగ నెఱుసున్న లరనున్న లునిచి, యన్నియు నేర్పుమై గలియంగ దంచి, దంచిన యీ ముద్ద పసిమిపై నూఱి, యుక్కు కుంకులపోలె నుండలు సేసి, వానిఁ దడియారి నెండనుంచి, యోరపిడకలు దొప్పి యొఱ్ఱగాఁ గాల్చి పదిలముగఁ బెట్టె యను వడికెను దాచి, తొరఁగు తమతోడఁ జనవెనువారు పంకులు తీపార పలుకఁగోరికే చవిలేని పయ్యానములుచుండెదరు.

"నన్నయ కట్టిన కట్టు (దెంపెదరే! చదువు సానిని బోడి గావింత్రె" యంచు—చెప్పెదరేల నిజము నుడువక. ప్రాఁత కట్టయ్యాని పెద్దయుం ద్రోడదాఁ గ్రొత్తపోకలు లేమి బ్రదికె దాము. ఇఁక కొన్ని పిక్కుపలుఁ దెల్పెఁ బ్రీకర తెలియుమిఁ బెద్దల యేమి సెప్ప? ప్రాఁదోటి వారాఱ్వఁ బాటెందరెరి.

"కట్టుబొత్తాలు నూఁచి వ్రాసిన బాస యెంత మేటిదయ్యును నేమయ్యెనయ్య! తలఁపుతో నాటకేన్, చేతికిన్ రాదు. కొసికి నానేఁగి మూసి తెప్పినవేని మిన్నట నిట్టులేన్ మేటవేని, దప్పివోఁ ద్రావంగఁ జగునె యొల్లరకు?"

"మంచిబతుకు" - అచ్చతెనుఁగు వ్యాసము: ఆదిభట్ల నారాయణదాసు. (ప్రమోదూత సంవత్సరాది సంచిక 293–297 పుటలు) ఇందున్నవనఁ గొన్ని వాక్యములు.

"కన్న తలిదండ్రులు, పెంచిన పెద్దలు, తను యీడువారు, తను కన్నపిల్లలు మట్టుపక్కము లియుగువారును తన యింటివారు తను సాకవారలుం బెట్టుపొత్తల నెమ్మితో నతీయుఁ నెమ్మనెందియు నెవ్వరైన తానితనుకుఁ జేసిన మేలు మఱువఁబోక మాటునంటె మంచి వారియెడల మక్కువ యడకువతో నెల్లప్పుడుంట తనవారికగు లటు. తాఁగూర్చిన సొమ్ము తన పుట్టిన యూరిలోనే వెచ్చించుట తన కింతో మేలు చేకూర్చును."

"నాయెఱుక" - నారాయణదాసు. (శ్రీముఖ సంవత్సరాది సంచిక 289 - 292 పుటలు.)

"నన్నే నేఁ దెలిసికొనఁ జాలనప్పుడు నాకు వేఱైన యీయనంతమింటిదినుసుల గుట్టు విప్పి చెప్ప నా తరమా? ... నా తెల్వికిని మఱియు నా నడతకు పరిపడకుండునదియే యిపుడున్న పెద్ద చిక్కుగదా! ఇట్టి యిట్టి చిక్కు వచ్చుకొని పెద్దరువున బదుకుటకుఁ బట్టుదలతో నేను చేయదగిన పనులీ రెండే. మొదటిది: విన్న చెప్పులఁగూర్చి పొసఁగిన తలంపుల నెంచుకొనుట. రెండవది: నా తలిదండ్రులు మొదలగు పెద్దలు చెప్పిన మంచినడవడి నెడఁబాయక, యెట్టి యిడుములం బడియైన నా తోటివారల కెనెపమున నైన కీడు సేయకుండుట. ఈ రెండు తెరువులే యెవ్వరికైన నిప్పటికైన యెల్లదెక్కడను తెరువులని నా నమ్మకము. నా యెన్నికొన్న గొప్పవారల కోరిక పై నీ నిట్లు వెల్లడించిన వ్రాఁత తప్పులు నా యిలువేల్పు పొరపాటు మన్నించి నా యెఱుక నలరించుఁగాత."

'మాటకారి లయకాడు.' ఇదియును నచ్చతెనుఁగు వ్యాసము. ప్రజోత్పత్తి సంవత్సరాది సంచికలో ప్రకటితము.

వ్యాసములు - చిత్ర రచన

శ్రీ మున్నంగి శర్మ: వ్యాసరచనలో చిత్రశాలను నిర్మించి, తెలుఁగు పలుకుబడికి, భావబలిమి చేకూర్చిన మనిషి మున్నంగి. చిత్రశాలలో, వేదము, వీరేశలింగము, పానుగంటి, కాశీనాధుని మొదలగువారిని తన ప్రత్యేక రచనాపాటవముతో 'భారతి' నిధిని ప్రదర్శించినాడు. వ్యాసుని కూర్పు, తిక్కన తీర్పు, కొలిమికయి కొనుక, తెలుఁగు నాడులు. పసిమటిసీమ కవులు మున్నగు వ్యాసములు మున్నంగి యెన్నికయైన రచనావిన్యాసమునకు దిన్నెలు. ఇతని రచనలో వాక్యములు చిన్నవి. అల్పాక్షరముల ననల్పార్థమ్మూర్తి కలవి. గద్యశైలికి పద్యపు నడకతో, పద్యమ్ము గణమింపు తెలుఁగు పలుకుబడికి చైతన్యము గూర్చినాడు. చూడుఁడు క్రిందియుదాహృతులు:

'శ్రీ వేదము వెంకటరాయశాస్త్రి: దవ్వునకు భయంకరుఁడు; దాపునకు అభయంకరుఁడు విమతులకు పులి; విశ్వాసభాజనములకు చెలి; మాట పెద్ద, మనసు పేద. చదువక విడిచిన పంక్తియుండదు, చదివి గ్రహింపని సుకురముండదు."

'శ్రీ కాశీనాధుని నాగేశ్వర రాయఁడు: జన్మమున ఆరాధ్యుఁడు; కర్మమున వైశ్యుఁడు; బ్రాహ్మణ వ్యాపారము; క్షత్రియ నాకము; వ్యవసాయమున కర్షకుఁడు; సంఘసేవయందు శంకరుఁడు;

"అడుగని వానికి లేదన లేదు; అడరించిన వానినిఁ బొమ్మనలేదు'

"శ్రాగ్ని నోటుకులేని చెల్లుబడి కా—నా-చీటికీ గలిగినది.

"లౌకికములో నలౌకికుడు; కార్యసాధనలో కాముకుడు; రక్తిననుభోగించిన విరక్తుడు; లాలసత్వమున ప్రజ్ఞస్థాయినందిన విప్లవుడు.

"భోగియై, త్యాగియై, యోగియైనాడు.

"నేడు అమృతాంజనము తెలుగని యతుక్కాడు లేడు."

సంపాదకీయములు

పత్రికా సంపాదకత్వమున ప్రత్యేక ప్రతిభను ప్రదర్శించిన వారిలో శ్రీ కాశీనాధుని నాగేశ్వరరావుగారు, శ్రీ శివలెంక శంభుప్రసాదుగారు, శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావుగారు, శ్రీ నార్ల వెంకటేశ్వరరావుగారు ప్రత్యేకముగ గణనీయులు.7 నాగేశ్వరరావు పంతులుగారి యుదాత్త గంభీరశైలి, ఆంధ్రపత్రిక సంపాదకీయములు, సంవత్సరాది సంచికల ప్రస్తావనల యందును ప్రస్ఫుటమైనది. వారు సంపాదకీయవ్యాస పరమేశ్వరులు.

నేటి ఆంధ్ర సచిత్ర వారపత్రికలో లలితముగ, భావస్ఫోరకముగ, తెలుగునేల ముటిపడునట్లుగా రేఖామాత్రముగ, సంభాషణ రీతి ప్రదర్శింపజేయుచు, తెలుగువెలుగులను దిద్ది తీర్చగల "తెలుగు వెలుగులు" శీర్షిక ప్రత్యేకముగా పేర్కొనదగినది. మచ్చునకు ముచ్చటగూర్చు నొక తునక:

"రాజాజీ రవీంద్రులను చూచి ముగ్ధుడై వారి ననుసరించటం సాగించారు. ఆ యువతిని పోషించి పెంచాలనుకున్నారు. అది ప్రమాదించింది. ఆయన కవి గాడు; కవి. సాహిత్యమందరి చరణ చారణ చక్రవర్తి. నాయకుడు గాని నాయకుడు. రాజకీయాల్లో ఒక మాదిరి ఉమంగ ధుర్యం. ముప్పరెడ్డి రేసుల రెమ్మ. పోయినదాన్ని గూర్చి విచారించక ఉన్నదాంతో సుఖించి ఆనందించెయ్యాలి; వేదాంతి."

శ్రీ ముట్నూరి కృష్ణారావు: శ్రీ కృష్ణారావు-కృష్ణా పత్రిక అవినాభావ సంబంధముగలవి. సంపాదకీయ వ్యాసములలో ముట్నూరి వారి దొక ప్రత్యేక స్థానము. వంగదేశీయ సంస్కృతి ప్రభావము, వారి రచనలలో గోచరించినను శైలి సదాత్తమై, భావబంధురమై నాటి దినము గలిగి నూతనత్వము ప్రదర్శించుచు. వీరినిగూర్చి పత్రిక లిట్లు వ్రాసినవి.

"సర్వ విషయములలోను, సర్వ శాస్త్రములలోను, సామాన్య జ్ఞానంతో కాక, సూక్ష్మ పరిజ్ఞానంతో విమర్శించేవారు. రసాస్వాదనకు రెక్కలు విప్పి వెలార్చు విహంగము కృష్ణారావుగారు. రససిద్ధి పరియడానికి విసువు లేకుండా అంచనాలు వేసిన రసికమూర్తి."

శ్రీ నార్ల వెంకటేశ్వరరావు: ఇటు కందుకూరివారి సులభ గ్రాంధిక శైలికీ, అటు గిడుగువారి వ్యావహారిక భాషా శైలికీ సంధి చేసినట్టి నవనవ నవ్యమైనది, నవ్య విజ్ఞాన ప్రచార సాధనమైనది అయిన శైలి నార్లగారిది. అది వారి సంపాదకీయములలో, వారి వ్యాసములలో ప్రస్ఫుటమగుచుండును. కొన్ని మాటలలోనే గొప్ప సూక్తియు కూర్చగలరు. కూర్పు నేర్పుతో కోవిదుల మనము లలరింపగలరు.

వ్యాసములు - వ్యావహారిక భాషోద్యమము

వాడుక భాషలో వ్యాసములు రచించి, వ్యాసరచన నొక కళగా దిద్ది తీర్చిన మనీషి గురజాడ అప్పారావు. వ్యావహారిక భాషలో సాహిత్య విమర్శనాత్మకరూపములైన వ్యాసములను రచించుటలో గురజాడ గురజాడయే!8

గురజాడ రచన కొక యుదాహరణ: "చిన్నతనంలో బొమ్మలాట నేర్పించడము చేత లోకమంతా రంగం—చిన్నకోటి రీతులను ఆటాడే మనుషులనే పాత్రముల సొగసునే కవిపెట్టడము నాకు అలవాటైనది—సొగసులేని మనిషే ఉండడు. స్నేహము, ప్రేమా, అనాది అయినా యెప్పటికి సరిక్రొత్తగా వుంటే రెండు వెలుగులను నగనిమీదికి తిప్పి కొంచితే వింతసొగసులు బయలుదేరుతవి—అనూయ అనే అంధకారంలో అంతా ఏకనలుపే."

గిడుగువారు: వ్యావహారిక భాషను శిరస్థాయినిగా నొనర్చి, యభినవ వాగనుశాసనులైన రామమూర్తిపంతులుగారు వ్యావహారిక రచనలో నీ వ్యాసముల వ్రాసి యాచరణకు మార్గదర్శకులైనారు. వారి "తెలుగు" పత్రికలో మొదట వ్యాసరూపములుగా వెలువడిన—ఆంధ్ర పండిత భిషక్కుల భాషాభేషజము—అను శీర్షికతో వారి గ్రంథరూపమును దాల్చినది. వారు సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటు ప్రథమ సంపుటముపై వ్రాసిన సమీక్షా వ్యాసము చాలా గొప్పది. అందలి రచన మనోహరముగా చమత్కారముగా నుండును. చూడుడు: "వర్తమాన వ్యావహారిక భాషానిఘంటువులు, జనభాషా పట్టీలవలెను రైలుటిక్కెట్ల రాకపోకల ప్రకటనలవలెను, దేశపటములవలెను పువ్వులు కాయలు పండూ పంటకములు వానివలె తాజాగా ఉండవలెను. పంతులవారు విశ్వామిత్ర గోత్రులైనా సంకల్పమాత్రాన ముర్రేగారి యింగ్లీషు నిఘంటువువంటి ఆంధ్ర నిఘంటువు పుట్టించగలరా?"

శ్రీ చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రి: ఆధునిక కవులకు గురువులగు చెళ్లపిళ్ల వారు—'గిడుగా పిడుగా' అను వ్యాసముతో మొదలుపెట్టి, కీర్తిశేషులయ్యే గడియల పర్యంతము, వర్తమాన వ్యావహారిక భాషలో పరిశ్రమముగా వ్యాసములు వ్రాసియున్నారు. ఆ శైలి సజీవమైన వ్యవహార సరళిలో ఉదాత్తముగా నుండును. వేంకటశాస్త్రిగారి మూలముననే, వ్యావహారిక భాష వ్యాప్తి చెందినదనుట సత్యేతరము కాదు.9

కవి పరమేష్ఠియగు చెళ్లపిళ్ల వారి పద్యకవితాధార యెంత యఖండముగ నాంధ్రావనిని ప్రవహించినదో అదేరీతిని వారి గద్య

---

7. క్రీ. శ. 1929 న సంవత్సరమున, ఆంధ్రపత్రిక, కృష్ణా పత్రికలను సమావేశము చేసిన సందర్భమున శ్రీ నాగేశ్వరరావు పంతులుగారు, తమ సంపాదకీయమున సహాయధురీణులైన, శ్రీ అవటపల్లి నారాయణరావు గాడిచెర్ల హరిసర్వోత్తమరావు, చల్లా శేషగిరిరావుగార్లను ప్రత్యేకముగా ప్రశంసించినారు.

8. గురజాడ వ్యాసరచనలను విశాలాంధ్ర వారు ప్రకటించిరి.

9. వేంకటశాస్త్రిగారు వ్రాసిన వ్యాసములు అమ్ములపొదిలో పదునైన వెలపులగునని మిత్రులవారి సన్నిహితు లొకరు చెప్పినారు. (మా. వారంగ - ఫిబ్రవరి సంచిక)

జ్ఞాన ప్రవాహము, భారతి పత్రికాముఖమున, యనర్గళముగ పాతిక వాఙ్మయ ప్రపంచమును పావనము చేసినది. వారి శాంత మాధుర్యము, సభ్యతా చమత్కారము, లోకోత్తర విజ్ఞానము, కంచి గున్నంలతి సౌష్ఠవము వారి కలమునకు విధేయములై, వారి వ్యాసములయందు, వారి మూర్తిని సజీవముగా మనకు ప్రదర్శింపజేయుచున్నవి. గ్రంథ విస్తరభీతి నుదాహరణముల నీయజాలనైతిని. వారి తుదిరచన 'భారతి' యే ప్రకటించినది.

శ్రీ ప్రభాకరశాస్త్రి: తొలుత వ్యాసములు గ్రాంధిక భాషలోనే వ్రాసినను, సహజ తేటతెనుగున జిగిబిగి గలిగి తెనుగు నుడికారముతో నొప్పుచుండెడివి. కాని తరువాతను పాండిత్య ప్రకర్ష చేత, నిశిత ప్రజ్ఞ చేత గిడుగువారి వాదము నామోదించి వ్యావహారిక రచన సాగించినారు. వారి వ్యాసములలో కొన్ని మాత్రము ముద్రితములైనవి. అవి మూడు సంపుటములైనవి: (1) తెలుగు మెరుగులు (2) మీగడ తరకలు (3) సింహావలోకనము.

శ్రీ పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి: వ్యావహారిక భాషలో వ్యాసములు వ్రాసినవారిలో పంచాగ్నులవారు ప్రథమ గణ్యులు. వారే సవ్యసాచి సమితి ప్రథమవార్షికోత్సవమునకు అధ్యక్షత వహించి, అధ్యక్షోపన్యాసము వ్యావహారిక భాషలోనే కావించినారు. వారు గిడుగు పంతులుగారి యభినందన సంపుటమున వ్రాసిన "ప్రాకృత గ్రంథ కర్తలు-ప్రజాసేవానూ" అనే వ్యాసము వారి వైదుష్యానికి భాషాశైలికి ప్రశస్తమైన యుదాహరణము.

మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మ: సుప్రసిద్ధ చారిత్రకాచార్యులు మల్లంపల్లివారు తొలుత గ్రాంధికభాషలో వ్యాసములు వ్రాసినను, వారావెనుక - వ్యావహారిక భాషావాదమునే చేపట్టి, ఆ భాషలోనే వ్రాయుచున్నారు. దివినిగూర్చి శ్రీ నేలటూరివారి యభిప్రాయము నిట పొందుపఱచుచున్నాను: "శర్మగారి రచన రచన మనోహరమైనది............కాని వ్యావహారిక భాషావాదం తం లోను పాలలోని పాంసులేశమునుబోలి, వీరి రచనల నీ వ్యావహారిక భాష కళంకాంకితము చేయుచున్నది."—(భారతి రజతోత్సవ సంచిక 16 పుట.)

పత్రికా ప్రాంగణమునవే, జీవితపత్రములను దిద్దుచున్న ఇద్దరి వ్యావహారిక వ్యాసరచనను నీ సందర్భమున ప్రశంసించుట భావము. వీరిద్దరిలో నొకరు, 'సాహితీ సుగతుని స్వగతము'తోను, రెండవవారు, "అవీ ఇవీ"తో అను దినముల పాఠకులకు దర్శన మిచ్చుచున్నారు. చక్కని. చిక్కని వ్యావహారిక భాషలో సమత. జీవము, తెలుగుదనము ఉట్టిపడునట్లుగా, భావ స్ఫోరకముగ నూతనరీతిని వీరి రచన భాసిల్లును. వీరిద్దరి రచనలు రెండుదిక్కులుగా పత్రికాప్రపంచము ప్రశస్తికెక్కినవి. "సాహితీ సుగతుని స్వగతము" నుండి ఒక ఉదాహరణ: "మాలికను సదింపు చేయుటం కష్టం. సదింపు వేయడానికి సూక్ష్మతర పరిశీలన, శ్రద్ధగా ఔదార్యం ముఖ్యమైన అర్హతలు. అప్పుడే మాలికత ఏ రూపంలో, ఎంత మోతాదులో ఉందో గుర్తించి గౌరవించడం సాధ్యమౌతుంది.

"ఈ అనుశీలనను సాహిత్యరంగానికి-అంగులోను ఈ శతాబ్ది నీకు మాత్రమే అన్వయించి కొన్ని నేటిపాత్రలను పరికిస్తే వాటిలో ప్రాచీనపాత్రల పోలికలు - వాలకాలు కనిపిస్తాయి. అంతమాత్రాన అవి మాలికాలు కాకపోవు గిరీశంలో శకారుడు గిరికీలు కొడుతూ వుంటాడు మధురవాణిలో వసంతసేననాశ వినిపిస్తుంది. ప్రతాపరుద్రీయ యుగంధరునిలో భాసుని యౌగంధరాయణుడు భాసిస్తాడు. అంతమాత్రాన, అవి వాటికి నకళ్లనగలమా?"

"అవీ ఇవీ" శీర్షికలో దర్శనమిచ్చే విద్వాన్ విశ్వం గారి రచనకు ఒక్క ఉదాహృతి:

"ఆయనలోని మానవత్వం అన్నిటికన్నా నన్ను ఆకర్షించి వేసింది. రాజర్షిలాంటి ఆయన ఆధ్యాత్మిక జీవితం నాకు తెలుసు. కులపతిలాంటి ఆయన పాండిత్య ప్రశస్తి నెరుగుదును. భీష్ముని లాంటి ఆయన దివ్యప్రతిజ్ఞ నాకు తెలిసినదే. శాసనాలు మొదలు చాటువులదాకా సేకరించి వ్యాఖ్యానించి వ్యక్తీకరించిన ఆయన చరిత్రాది పరిశోధనల లోతులు నాకు పరిచితమైనవే. కాని ఈ అన్నింటికన్నా ఆయన ఆర్ద్రహృదయం నన్ను వివశుని చేసింది."

సాహిత్యవ్యాసములు—ప్రతికలు

ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్పత్రిక, ప్రత్యేకము సాహిత్య వ్యాసంగమునకే జన్మించినది. అది యొక యేడాది తప్పక సేవ చేయుచున్నది. అందు ప్రథమార్ధమున ప్రకటితములైన వ్యాసములన్నియు నమూల్యములు. ఈ వాటి వారి పరిచితములు-చూడుడు.

1. శేషకవిత్వము — కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రిగారిది. ఇది సంస్కృతాంధ్ర భాషలలోనే కాక, ఇంగ్లీషు ఉర్దూ భాషలలో శ్లేషయున్నదని నిరూపించిన ప్రశస్త వ్యాసము.

2. భారతికవులు - నన్నెచోడుడు - తంజనగరము దేవరాజసుధీ తెలుగువ్యాసరచయితలలో దేవరాజసుధీమణి యొక ప్రత్యేక శైలి యలవడినది. తెలుగు పలుకుల పొంకము నుడికారము సొంపు, సమతయుగు కానవచ్చును. కతిపయ సంస్కృతపదముల సమ్మేళనమున జిగిబిగితో నుండును.

"ఇతని రచనలయందు, శృంగారరసము పొంగారినను నిర రసము పారముందినను. క్షుద్ర మ్రుక్కిన సంస్కృత సమాసధారలు గంగాఝరులవలె మించి ముంచుకొని పారవు. తిక్కన వలె నచ్చతెలుగు వాడుకొనుట యుండె, యచ్చ తెలుగు పదరంచుట యుండె యితనికి గన్న. రసము బింకమునందు గన్నవి పెగు. నుడి కారపు బింకమున పట్టువడలగు."

3. తెలుగునందలి దేశ్యాన్యదేశ్యపదజాలము: తి. సు. మురుగేశంపిళ్లె. జన్మముచే తమిళుడయ్యు సంస్కారముచేత తెలుగు సాహితీ వేత్తయైనాడు శ్రీ పిళ్ళె. ద్రావిడభాషా తత్త్వమును నలుగదేండ్ల క్రిందట నిర్ణయించు చక్కగా నిరూపితమైనది.

4. ఆంధ్రచ్ఛందస్సు, వఝల చినసీతారామస్వామిశాస్త్రి గారు.

5. ఆంధ్ర - తద్వికసత - 6. తెలుగు సొంపు 7. పాశ్చాత్య విజ్ఞాన యుతులు విమర్శన పథకము. ఇవి యన్నియు, నాంధ్రభాషా విమర్శక తత్త్వమును విశదీకరించు ఉత్తమ విమర్శక వ్యాసములు. మహాకవి శ్రీ కాశీభట్ల కృష్ణరాయశాస్త్రి రచితములు.

8. పరిషత్తువారు 1937లో రజతోత్సవ సంచిక ప్రకటించిరి. అందు—సామవంటి పార్థసారథి రాయణం గారి ఆంధ్రాంకములు అనునది ఉత్తమ వ్యాసము.

9. కంబమహాకవి జీవితము—ప్రసిద్ధ తమిళ రామాయణకర్త కంబమహాకవి చరిత్ర. తి. సు. మురుగేశంపిళ్ళె రచితము. కంబని చరిత్ర తెనుగునకు వచ్చుట కిదియే ప్రథమము.

ఇక సాహిత్య వ్యాసము లీక్రింది విధరించిన సన్మాన సంపుటములలో చాల గలవు.

1. వ్యాస సంగ్రహము—శ్రీగిడుగు రామమూర్తి పంతులుంగారి షష్ఠిపూర్తి సమయమున సమర్పింపబడినది. ఇందొక భాగము తెలుగు.

2. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారి సన్మాన సంపుటము.

3. అయ్యంకి వేంకటరమణయ్యగారి సన్మాన సంపుటము.

4. కళాప్రపూర్ణ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారి సన్మాన సంపుటి.

5. తిలింగ రజతోత్సవ సంపుటము.

6. భారతి రజతోత్సవ సంపుటము.

7. శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి షష్టిపూర్తి మహోత్సవ సంచిక.

8. శ్రీ మాడపాటి హనుమంతరాయ సన్మానసంచిక.

9. శ్రీ కల్లూరి సుబ్బరాయ సన్మాన సంచిక.

వ్యాసరచన కల్పకమున కఖండముగా దోహదము గల్పించినది ఆంధ్ర పత్రిక సంవత్సరాది సంచికలు. 'భారతి' అనునది రెండును ననుః సత్యోక్తియే. వీనియందు ప్రకటితములైన వ్యాసములు కొన్ని గ్రంథరూపము ముద్రితమైన వాటివిలువ యింకను వినుమడించును. ఇట్టి వానిలో కొన్నికయైనవి:

శ్రీ పింగళి లక్ష్మణ బ్రహ్మణ్యశాస్త్రి గారి వ్యాసములు. సంవత్సరాది సంచికలలో – ఆస్తంబుడు – భారతిలో వేదకాలపు సూత్రకాలపు పురాణకాలపు వ్యవసాయచరిత్ర – మన ప్రాచీన వైదిక సంస్కృతిని వివరము చేయునవి.

శ్రీ ఒంగోలు వెంకట రంగయ్యగారి వ్యాసములు మన ప్రాచీన సంప్రదాయములు, సంస్కృతికి సంబంధించిన వివిధ వైజ్ఞానిక విషయము లెన్నియో యీ వ్యాసమున గాన నగును.

శ్రీ గొబ్బూరి వేంకటానంద రాఘవరావుగారి వ్యాసములు: నక్షత్రమండలము అనుపేర నేకొక హైందవశాస్త్ర గ్రంథములు మున్నగు వైజ్ఞానిక వ్యాసముల నెన్నియో, రాఘవరావుగారు భారతి నలంకరించిరి. వీరి వ్యాసముల యందలి విశేష మేమనగా ఖగోళ శాస్త్ర, జ్యోతిష సంప్రదాయములను, మన యాంధ్రసాహిత్యముతో సమన్వయించి చెప్పుట. సాధారణముగ మన ప్రబంధము నుండియే యుదాహరణ లీయబడుచుండును. భారతి రజతోత్సవ సంచికయందున, కవిసమ్రాట్ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు రాఘవరావు గారినిగూర్చి ప్రశంసించుటయేపై వ్యాసవిశిష్టతకు తార్కాణము.

విశ్వనాథవారనగనే మనకు, 'నన్నయ ప్రసన్నకథాకలితార్థ యుక్తి' జ్ఞప్తికి రాకమానదు. మహోత్తమ సాహితీవిమర్శశైలిలో గణ్యతవహించిన యీ వ్యాసమాలిక, భారతిలోం దొలుత ప్రకటితమై యీ వెనుక గ్రంథరూపమున వెలువడినది.

పూర్వపు సంవత్సరాది సంచికలలో కొన్నికొన్ని వ్యాసములాయీ కవుల విశిష్టతను ప్రప్రథమున లోకమున కెఱుకపఱచుటకుం జాలాగాం దోహ్పడినవి. దుందుభి సంవత్సరాది సంచికయందు ప్రకటితమైన శ్రీ బండారు తమ్మయ్యగారి "పాల్కురికి సోమనాథ మహాకవి" యను వ్యాసము, ఆంధ్రగ్రంథమాల యందు బసవపురాణ పండితారాధ్య చరిత్ర ప్రకటనలకు హేతువై సోమనాథుని ప్రతిభా విశేషముల నాంధ్రదేశీయులకు వ్యక్తపఱచినది.

ఇంకను నా యీ సంవత్సరాదిసంచికలలో ప్రకటితములైన దువ్వూరి రామిరెడ్డి సాహిత్య వ్యాసములు కవికోకిల సారస్వత వ్యాససంపుటముగను, బసవరాజు అప్పారావు వ్యాసములు ఆంధ్రసాహిత్య సరిత్రముగను రూపొందినవి. ప్రసిద్ధ నాట్యము వ్యాసములు శ్రీమల్లి అప్పారావుగారి వ్యాసములు భారతిలో తొలుత ప్రకటితమై. ఆ వెనుక విజయనగరసామ్రాజ్యాంధ్రవాఙ్మయగ్రంథముగా రూపొందినవి.

చిరకాలము నిలువక, కొన్నిసంవత్సరములుమాత్రమే వెలసిన పత్రికలలోని కొన్ని వ్యాసములు నేడు విస్మృతప్రాయములైనవి.

సారస్వత సర్వస్వము: తెనుగు, ఎల్లూరుపాటి రామభద్రదయనులు గారు దీని సంపాదకులు. అమితవ్యయముతో నీపత్రిక రెండేండ్లు నడచినది. ఇందు శ్రీ ఆనంట సాంఖ్యాయనశర్మగారి ఆంధ్రసాహిత్యపరిషద్ద్వితీయోపన్యాసము (ఈ పరిషత్పత్రికలో ప్రకటితముకాలేదు. (పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రిగారి రాజశేఖర మహాకవి కావ్యమీమాంస, కాళిదాసుని నిరంకుశత్వము, జంధ్యాల శివన్నశాస్త్రి గారివి.) ఇట్టి యపూర్వవ్యాసములు గలవు. ఇంకియు భారతము లక్ష్మీపతిగారి సభాపర్వవ్యాఖ్యయు నిందు ప్రకటితము.

విభూతి: ఇదేశివశ్రీ చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు ప్రకటించిన విభూతి పత్రికలో శ్రీ సురవరము ప్రతాపరెడ్డిగారి రామాయణవ్యాసము మున్నగు నమూల్యవ్యాసరచనలు వెలువడినవి.

కీర్తిశేషులు శ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారి త్రిలిఙ్గ పత్రికలో (37 సంపుటములు) సాహిత్య వ్యాసములు చాల గలవు.

'ప్రతిభ' 'కిన్నెర' 'ప్రబోధిని' పత్రికలయందు ప్రాచీన, నవీన సాహితికి సంబంధించిన వ్యాసములు పెక్కు గలవు. ఇట్లు పత్రికలేగాక కట్టమంచి వారి వ్యాసమంజరి, విస్సావారి వ్యాసావళి, శ్రీ నండూరి బంగారయ్యగారి శాకుంతల విమర్శన వ్యాసావళి, బూదులవారి వ్యాసముక్తావళి మన కందుబాటులో నుండుట ముదావహము.

ఇట్లే మానవల్లి, పంచాగ్నుల, పింగళి మొదలగు మహనీయుల వ్యాసరచనలను నా వ్యాసములకు వారసులైన, ఆంధ్రపత్రిక సంపాదకులు త్వరలో నే ప్రకటింతురు గాత!

ఇంకను నా దృష్టిపథమున బడనివానిని దెలిపిన కృతజ్ఞతతో నిందు చేర్చెదను.

[10] ప్రధానముగా సాహిత్య వ్యాసముల గూర్చిన సరిత్రయే గలదు. కొలత్రకమమున స్థలాంతరమున. భాషా శాస్త్ర చిత్రలేఖన, శిల్ప సంప్రదాయములను గూర్చిన వ్యాసములను, ప్రాగ్య పాశ్చాత్య, వైజ్ఞానిక, వేదాంత, ధర్మాది విషయిక వ్యాసములను గూర్చి తెలిపెదను.

ఇట్లు వ్యాసములనుగూర్చి చెప్పబూనిన అది వ్యాస భారతమంత గ్రంథమగును. మొదట నేనాంధ్రపత్రిక భారతి మరికొన్ని యితర పత్రికలలోని వ్యాసములు వర్గీకరణముచేసి వ్రాయుటకు నుద్యమించితిని. కాని యిప్పటికి వ్యాసము పెద్దదియైనందున దానిని విరమించుకొనవలసిన యావశ్యకత యేర్పడినది. 'శతమానం భవతి' అనునట్లు నూరేండ్ల వయస్సుగల వ్యాసరచన సమగ్ర చరిత్రమును నాంధ్రలోకమున కందింపగలను.

ఇట్టి మహాకార్యమునకు బూనుకొనుటకు నాకీ వ్యాసరచన మూలమున నవకాశము గల్పించిన శ్రీ ఆంధ్రపత్రికా సంపాదకులకు నా మనఃపూర్వక కృతజ్ఞతా వందనము లర్పించుచున్నాను.

---

10. పై కారణముచేత యీనాటి సుప్రసిద్ధ వ్యాసరచయితలను పేర్కొనలేకపోయితిని. విజ్ఞులు మన్నింతురు గాక.

ఊరి చివర యిల్లు

శ్రీ బాలగంగాధర తిలక్

హోరున వర్షం కురుస్తోంది. ఆకాశమంతా పట్టమైన నల్లని మబ్బులతో నిండివుంది. ఊరికి శివారుగావున్న ఆ పెద్ద పెంకుటిల్లు వర్షంలో మరీ ఒంటరిగా నిస్సహాయంగా ఉన్నట్టుంది. చూరు వంగిపోయింది. గోడలనుండి పెద్దపెద్ద పెళ్లలు విరిగిపడిపోయాయి. వేగంతో ప్రవహించిపోయే కాలానికీ, పదార్థం నుండి జీవానికీ జరుగుతూన్న అనాది యుద్ధానికి చిహ్నంగా నిలిచినట్టుంది ఆ యిల్లు.

ఊరికింత దూరంగా ఈ యిల్లెందుకు వుందో ఎవరికీ తెలియదు. కొత్తగా చూసినవాళ్లు ఈ యింట్లో ఎవరూ నివాసం వుండటం లేదనుకుంటారు. కాని కాస్త నిదానించి చూస్తే గుమ్మాలకి కిటికీలకీ తలుపులూ, తెరలూ వేసివుంటాయి. ఇంటికిటూ అటూ మైళ్ళ కొద్దీ పొలాలు పరచుకుని వున్నాయి. అక్కడక్కడ పెద్దపెద్ద చింతచెట్లూ తుమ్మచెట్లూకూడా భారంగా భూమిమీదకు వంగి వున్నాయి. వారంపదిరోజుల్నుంచి వర్షం అవిరామంగా ఏకధారగా కురుస్తున్నందువల్ల ఆ ప్రదేశమంతా జలమయమైపోయింది. పొలాలన్నీ నీటిలో మునిగిపోయివున్నాయి. వరిమొక్కల చివళ్ళుమాత్రం కొన్నిచోట్ల నీటపైకి కనబడుతున్నాయి.

సాయంత్రం నాలుగుగంటలయినా నల్లనిమబ్బుల మూలాన్ని చీకటిపడిపోయినట్టు వుంది. ఇంట్లో చీకటి మరీ చిక్కబడుతోంది. ముందుహాలులో ముక్కాలిపీటమీద ఒక యువతి కూర్చుని కిటికీలోంచి ఎదురుగా వున్న రోడ్డుకేసి చూస్తూ వుంది. ఆమె అలాగ చాలాసేపటినుంచి చూస్తోంది. ఇరవై రెండు—మూడు సంవత్సరాల వయస్సుంటుంది. తెల్లనిచీర కట్టుకునివుంది. ఆమె చూపులో ఒకరికోసం నిరీక్షణ కాని, ఏ విధమైన ఉత్సాహంకాని లేదు. శూన్యంగా విరక్తంగా ఉన్నాయి ఆ చూపులు. ఎదురుగా ఉన్న వర్షదృశ్యం ఆమెలోని దిగులుని మరింత ఎక్కువ చేస్తోంది. రోడ్డంతా గతుకులతో గోతులతో అసహ్యంగావుంది. గోతులన్నీ బురదనీటితో నిండివున్నాయి. రోడ్డుకీ యింటికీ మధ్యవున్న పల్లపు నేలలో వర్షపునీరు చేరుకుని చిన్న కాలువలా తయారయింది.

ఆమె అలాగ చాలాసేపటినుండి చూస్తూ కూర్చునివుంది—గంటనుండి రెండుగంటలనుండి—బదులుగా బరువుగా దీనంగా దిగులుగా—చూరుమీద వేసిన రేకుమీద వర్షంపడి టపటపమని మోతలుగా వినిపిస్తోంది. చూరుకిందికి వర్షం ధారలుధారలుగా జాలుగా జారుడులాగ నేలమీదకి పడుతోంది. మధ్య మధ్య వర్షపు జోరు తగ్గుతోంది. కానీ అంతలో తిరిగి హెచ్చిస్తోంది. వర్షం హెచ్చినంతలో గాలికూడా పెచ్చుపెరిగిపోతోంది... విసురుగా వీచే చలిగాలికి తెలీకుండా ఆమె వొంటిమీదకి పైట లాక్కుంటోంది. మొహంపై పడే ముంగురుల్ని చేతివేళ్ళతో వెనక్కి నెట్టుతోంది.

ఇంటిలోపల్నుండి ముందుహాలులోకి ఓ ముసలి ఆవిడ వచ్చింది. ఆమె దేహంలో ఎక్కడా రక్తమూ మాంసమూ వున్నట్టు లేదు. చర్మం ఎండి బిగుసుకుపోయి ఎముకలకి కట్టి లాగినట్టుగా వుంది. మొహం వికృతంగా వుంది. నోరు పెద్దదిగా అసహ్యంగావుంది. గుంటలాంటి కళ్ళు ముడతలుపడిన రెప్పలగుంటల్లోంచి ఆ కళ్ళు ఏవో తెల్లని పురుగుల్లాగ కదులుతున్నాయి.

ముసలిది యువతిని కొంతసేపు పరీక్షగా చూసింది. నాలుగడుగులు వేసి ఆమె దగ్గరగా వచ్చింది. చిన్నగా దగ్గింది. యువతి ఆమె రాకని గమనించలేదు. ముసలిది ఆమె భుజంమీద చెయ్యి వేసి 'ఏం పిల్లా పద లోపలికి పోయి పడుకో. ఏమిటి చూస్తావిలాగ?' అంది. యువతి మాట్లాడలేదు.

'నీకు చెప్తున్నాను ఈ చలిగాలికి రొంపో జ్వరమో వచ్చిందంటే నిక్కచ్చిగా కష్టమవుతుంది. లే, లోపలికెళ్ళి పడుకో.'

యువతి కిటికీలోంచి నిశ్చలంగా అటే చూస్తూ వుంది.

'నా మాట వినవే. ఎందుకిట్టా వుంటావ్. ఎప్పుడేనా విన్నావు కనక నా. పోనీలే నా కెందుకు' అంటూ ముసలిది లోపలికి నడుస్తూ నడుస్తూ ఆగి 'కాఫీ తీసుకురానా పిల్లా?' అని అడిగింది.

'వద్దు' అంది యువతి. ఆమె గొంతులో కూడా అదే శూన్యత, అదే విరక్తి.

ముసలిది గొణుక్కుంటూ లోపలికి వెళ్లింది. మళ్ళీ కాసేపట్లో తిరిగి వచ్చింది.

'పిల్లా కాస్త టీ చేసి తీసుకురానా' అంది.

'వద్దు' అంది యువతి విసుగ్గా.

'పాడ్యం సోద్యం' అంటూ ముసలిది లోపలికి వెళ్ళిపోయింది. వాన ఎక్కువయింది. వానతో పాటు గాలి ఉద్ధృతంగా వుంది. గుమ్మాలవి కిటికీలవి తలుపులు టకటకమని కొట్టుకున్నాయి. దూరంగా ఉరుములు మెరుపులు.

పది నిముషాలలో ముసలిది చేత్తో టీ కప్పు పట్టుకుని వచ్చింది. యువతికి ఎదురుగావున్న కిటికీలో పెట్టి 'తాగు పిల్లా తాగు. చలికి వొంటికి టీ నీళ్లు చాలా మంచివి.' అంది. యువతి విసుగ్గా ఆమె కేసి చూసి తల పక్కకి తిప్పుకుంది.

'వచ్చేవాడికోసం ఎదిరిచూసి ఏమొస్తుందే పిల్లా. వెళ్ళేను లేదు మునపటి వయసు. వాడికోసం బెంగెట్టుకుని ఏడ్చేదాన్ని ఎప్పుడూ చూడనే లేదు.' అంది ముసల్ది.

ముసలిది ఆగి ఆగి నిలిచినిలిచి మాట్లాడుతుంది మాటల్ని చేపల్లాగ కతికి నమిలి తరుగుతూన్నట్టు అనిపిస్తుంది. కీచుగావున్న గొంతు వొంటిమీదపడి ప్రాకుతూన్నట్టుగా జలదరం పుట్టిస్తోంది.

'వాన కురిసినప్పుడల్లా నీకేవేవో జ్ఞాపకం వస్తాయి. కొందర్నైతే ఎవరికోసం దగ్గరివాళ్ళకోసం మనస్సు పోతుంది. వానలో ఒక్కళ్ళం ఉండలేం పిల్లా ఉండలేం—నాకు తెలుసు. అయితే అటువంటి ఆలోచనలవల్ల లాభం వుండదు పిల్లా. వానంటే భయం నాకు. పెనువాన పెనువాన...' అంటూ ముసలిది ఆగింది. ఆమె కళ్ళల్లో కోపం నిప్పులాగ మండబోయి మాడిపోయింది. 'ఎందుకే యీ విచారం చచ్చేవాడికోసం. అసలు నీకు పిల్లలెందుకే తెలివితక్కువదానివి కానీ. అనుమానం కలగానే ఏం చెప్పాను నీకు. ఎరుకలదానిదగ్గర బలేమందులున్నాయి తీసుకొస్తానంటే విన్నావా? నువ్వెందుకు వింటావులే నా పనికి? అలాగ పుట్టాడు అర్ధాయుష్షువెధవ—ఇలాగ మూడు నెలలకే చచ్చాడు.'

యువతి కళ్ళల్లో బాధ ఆకాశంమీద నల్లని మబ్బులాగా క్రమ్మింది. ముసల్ది పూరుకోలేదు.

'నీ వయస్సులో పిల్లలుపుడితే నీకేసి ఎవరు చూస్తారే యీ రోజుల్లో. వొంటికి బిగువుపోవడంతప్ప నేనెంతో నువ్వూ అంతే.' అసహ్యంగా నవ్వింది ముసలిది.

'నోర్ముయ్యి' అంది యువతి కోపంగా.

'మూస్తాను మూస్తానులే. రేపు మూసుకుంటే నువ్వూ నేనూ అడుక్కుతినాలిసిందిగా. ముసలిముండనైనా కొవ్వుకు నాకు బుర్రలో తెలివివున్నాదే పిల్లా.'

ఓ నిముషం ఆగి ముసలిది. 'ఇదిగో పిల్లా నీకొడుకు పుట్టగానే సోదెకెళ్ళి అడిగాను. అటువంటి వెధవపిల్లలు బతకరని తెగేసి చెప్పింది సోదె. ఒక తండ్రీ ఒక వంశమూ లేని ముదనష్టపు పిల్లలకి దేవుడి శాపం వుంది. శాపం. నీ కొడుకే కాదు. ఈ యింట్లో ఎప్పుడూ ఏ పిల్లాడూ పుట్టి బతికినపాపాన పోలేదు.' అంది.

యువతి భయంతో విహ్వలంగా చూసింది 'నిజంగానా? నిజంగానా అవ్వా?' అని అడిగింది.

'ఆ భయమే వద్దన్నాను. నీ వయస్సూ నీ అందమూ వుంటే భయపడవలసిన అవసరాన్ని నేనెరగను. ఇప్పుడు నాలుగురాళ్ళు చేసుకోకపోతే యింకెప్పుడే పిల్లా. వచ్చిన ప్రతివాణ్ణి వెళ్ళగొడతావు. ఎంతో ఊర జమీందారులు కాని నీకు వచ్చేకే నచ్చరు. ఆసరాగా వుంటావని నిన్ను నమ్ముకొని నెట్టుకుంటున్నాను. నా మాటా, నేనూ కూడా నీకు చేదయ్యింది.' ముసలిదానికి తీవ్రత హెచ్చుతోంది. చేతులు వూపుతూ యింకా యిలాగ అంది. 'వచ్చిన వాళ్ళకోసం కాదేం పిల్లా. వన్నె మూటకోసం. నా మాటకొకే అని కూర్చుంటే ఆకలితో మాడి చస్తాం. నీకేం దొరసానిలాగ కబురు పెడతావ్. అప్పుడు నే నానాకోళ్ళా తీసినా ఏమయ్యేది. నాల్గాళ్ళు వాణ్ణి తలచుకుంటే మాయదక్కడు. మూడు నెలల నంగిరివెధవ. చచ్చాడు పీడా వదిలింది.'

యువతి కోపంతో బాధతో జేవురించిన మొహంతో కిటికీలో ఉన్న కప్పుతీసి ముసలిదానిమీద విసిరింది. 'ఫో ముసలి ముండా! ఫో దిక్కుమాలినముండా! నా ఎదుట నిలబడకు...' అంటూ గట్టిగా అరిచింది. ముసలిది ఒకపుల్ల దెబ్బతిన్నదాన్లా ఏగిస్తూ, 'పోతను పోతాన్లే. నే బ్రతికినన్నాళ్ళే నీ కష్టం సుఖం చూసేది. తిరిగొచ్చి నీ పూరు ఎవడా పట్టించుకుంటాడో చూస్తాను!' అంటూ కోపంగా విసుస్తూ లోపలికి వెళ్ళిపోయింది.

యువతి మొహం బాధతో మలినమైంది. కంటిచివరల రెండు నీటిచుక్కలు నిలిచాయి. గుండె బరువెక్కింది. ఇనుప తెర ముందు ఎవరో తన్ని పెట్టి నొక్కుతున్నట్లు బాధతో 'అమ్మా!' అంది.

చీకటి పడుతోంది. పొలాలన్నీ అస్పష్టంగా నల్లరంగులో కలిసిపోతున్నాయి. చుట్టుపక్కల ప్రకృతియంతా నిర్మానుష్యంగా భయంకరంగా వుంది. యువతి అక్కడే అలాగే కూర్చుని కిటికీలోనుంచి చూస్తోంది.

ముసలి మండువాలోకి వచ్చింది. 'అన్నంలోకి ఏం వండమన్నావే పిల్లా?' అంది.

'ఏదో ఒకటి.'

'ఇప్పుడేనా చెప్పినమాట విను. చలిగాలి ఎక్కువయింది. వొంటికి మంచిదికాదు. వెళ్ళు. లోపలికి వెళ్ళు.'

'సర్లే.'

'భోజనానికి వంటచేసి పిలుస్తాను. వేడివేడిగా కూడు తింటే బలం వస్తుంది. లోపలికిపోయి శాలువా కప్పుకో.' అంటూ ముసలిది వెళ్ళిపోయింది.

యువతి బరువుగా నిట్టూర్చింది. కాని అక్కడనుంచి కదలలేదు. అలాగ కిటికీలోంచి చూస్తూనేవుంది. కొండచిలువలాగ మెలికలు తిరిగి తిరిగి చీకట్లో కలిసిపోయిన రోడ్డు పైపు కొంత సేపటికి దూరంగా రోడ్డుమీద ఏదో ఆకారం అస్పష్టంగా కనిపించింది. దగ్గరౌతున్నకొద్దీ నెత్తిమీద మూటకేసూ, మరో చేతిలో గొడుగుతో గొడ్డు బురదలో కాళ్ళీడ్చుకుంటూ వస్తూన్న వ్యక్తి కనిపించాడు. గాలికి గొడుగు తిరగబడ పోతూంది అతి ప్రయత్నంమీద గొడుగుని ఆ గాలికి సమంగా ఉంచగలుగుతున్నాడు. ఇంత వానలో యీ ప్రయాణం సాగించే బుద్ధిహీనుడెవరా అనుకుంది యువతి. అదేకాదు రోడ్డంత గోతులు పడివుంది. చీకటి పడ్డాక యీ దారిని వెళ్ళడం ప్రమాదకరం. ఆ వ్యక్తి తన యిల్లుకూడా దాటిపోతాడు. యువతి చప్పున లేచి మండువాలో నుంచి వీధి అరుగు మీదికి వచ్చింది. చప్పట్లు కొట్టింది. 'ఏమయ్యోయ్. మిమ్మల్నే ఇలా రండి.' అని పిలిచింది గట్టిగా.

ప్రయాణికుడు కొంచెంసేపు తటపటాయించాడు. మెల్లగా యింటివైపు తిరిగి వస్తున్నాడు. ఇంటిముందు పల్లంలో మోకాలి బంటి నీరు వుంది. ప్రయాణికుడు గొడుగుముడిచి చంకన పెట్టుకుని మోకాళ్ళకి పంచె లాక్కొని భయం భయంగా అడుగుమీద అడుగు వేసుకుంటూ కొంత దాటాడు అరుగుమీదికి వచ్చి తడిసిన గొడుగుని కింద దించి 'హమ్మయ్య!' అన్నాడు. ఆ వ్యక్తి ఆజానుబాహువు. తెల్లని అతని బట్టలమీద బురద చింది అసహ్యముగా హాస్యాస్పదంగా ఉంది. అతని మొహం సరీగా కనుపించలేదు యువతికి.

'నన్నే పిలిచారా?' అన్నాడతను అలసిన గొంతుతో.

'అవును ఎక్కడికి వెళుతున్నారు మీరు?' అంది యువతి.

'రైలు స్టేషన్‌కి.'

'అబ్బో—స్టేషన్ యింకా చాలాదూరం వుంది.' అంది యువతి.

'అయినా వెళ్ళక తప్పదుగా.' తడిసిన బట్టల్ని పిండుకుంటు న్నాడతను.

'ఈ చీకట్లో యీ రోడ్డుమీద వెళ్ళడం ప్రమాదకరం. రోడ్డంతా గోతులు. పైగా పైన ఎక్కడో గండి కూడా పడిందిట. ఆ మాట చెబుదామనే పిలిచాను.'

'కృతజ్ఞుణ్ణి. కాని నేను వెళ్ళక చెయ్యగలిగిం దేముంది చెప్పండి. ఈ రోజు బయలుదేరడమే బుద్ధి పొరపాటు. మధ్యాహ్నం కొంచెం తెరిపియిస్తే పరవాలేదుకదా అని బయల్దేరాను. ఎవర్నడిగినా నాలుగడుగులు వేస్తే స్టేషన్ వచ్చేస్తుందని చెప్పారే! ఏం మనుషులండీ వీళ్లు! అబ్బ! చేతులు నొప్పి పెడుతున్నాయి.' అంటూ వేళ్లు సాచి ముడుచుకున్నాడు కీళ్ళు సడలేందుకు.

'మీకు దూరమని తెలియదా?'

'తెలియదు. నేను యీ దారిని రాలేదుగా వచ్చేటప్పుడు. అసలు నేనీ ప్రాంతాలకి కొత్తవాణ్ణి. అందులో ఈ వర్షాకాలంలో పల్లెటూళ్లకి వెళ్ళడం తెలివితక్కువ.'

యువతి చిన్నగా నవ్వింది. 'అయితే యిప్పుడేం చేస్తారు మీరు?' అంది.

'ఏం చెయ్యను! ఎలాగో అలాగ తంటాలుపడి స్టేషన్ చేరుకుంటాను.'

'మీ గొంతు విన్నట్టుగా ఉంది ఎప్పుడో ఎక్కడో!' అంది విస్మయాన్ని సూచిస్తూ.

'కంఠ ధ్వనిలో పోలిక లుంటాయిలెండి. కాని మీరు నన్ను కానీ, నేను మిమ్మల్ని కానీ కలుసుకోలేదని నిక్కచ్చిగా చెప్ప గలను.' అన్నాడా వ్యక్తి.

'ఎలాగ చెప్పగలరు?' అంది యువతి కుతూహలంతో.

'ఈ ప్రాంతానికి నే నెప్పుడూ రాలేదని చెప్పాను కదా. అదీగాక చాలాకాలం యీ దేశంలో కూడా లేను.' అంటూ ఆవ్యక్తి తిరిగి పెట్టెనీ గొడుగుని చేత పట్టుకున్నాడు. 'నమస్కారం. నేను వెళ్తాను. రోడ్డు విషయమై మీరు చేసిన హెచ్చరికను మరచిపోను' అన్నాడు.

'మీరు నా మాట అర్థం చేసుకోలేదు. మీరింక ప్రయాణం సాగించడం శ్రేయస్కరం కాదు. ఈ రాత్రికి యిక్కడే పడుండి పొద్దుటే వెడితే మంచిది, మీ కభ్యంతరం ఏమీ లేకపోతే.' అంది యువతి.

నూతనవ్యక్తి ఆలోచించాడు. 'అంతే నంటారా?' అన్నాడు.

'అవును. ఉదయం ఆరుగంటలకి రైలు వుంది. అప్పటికి వర్షం కూడా చాలామటుకు తగ్గొచ్చును.'

వర్షం మళ్లీ హెచ్చింది. వానజల్లు వరండాలోకి వచ్చి పడుతోంది. నూతనవ్యక్తి హతాశుడై 'సరేసరే. మీరు సూచించిన

మూర్తీభవించినట్టుగా కనపడుతోంది. తెల్లవారాక మ్యునిసిపాలిటీ వాళ్లు, ఎక్కడో గుంటలో బురదలో కూరుకుపోయిన నా శవాన్ని పైకి తీయడం అంతగా ఆశించదగినదిగా లేదు. మీ దయకు కృతజ్ఞుణ్ణి.' అంటూ సంకోచంగ నవ్వుతూ అన్నాడు.

ఇంతలో ముసలిది దీపం పట్టుకుని వచ్చింది. దీపు వెలుగులో అతని ఆకారం మరింత స్పష్టంగా కనపడింది. మనిషి ఒడ్డూ పొడుగూ వున్నాడు. బుగ్గలు కొంచెం చిక్కినట్టున్నా మొహం అందంగానే వుంది. చామనచాయ. మొత్తంమీద విగ్రహంలో గాంభీర్యం స్ఫురిస్తోంది. పంచె అంతా బురదతో నిండివుంది. ముసలిది దీపం పైకెత్తి దగ్గరగా పట్టుకుని పరీక్షగా చూస్తూ 'ఏ వూరు బాబూ మీది?' అంది. దీపకాంతిలో మెరిసిన అతని వదనాన్ని చూసి యువతి ఉలిక్కిపడింది. తెల్లబోయి రెండుక్షణాలు అప్పగించి అలాగ చూస్తూ నిలబడింది. ముసలిది మోచెయ్యితో యువతినిపొడిచి 'దెయ్యం పట్టినట్టు ఏవిటే ఆ చూపు పిల్లా?' అంది.

యువతి ఇంకా తేరిచూస్తూ 'మీ పేరు?' అంది.

'జగన్నాథం' అన్నాడా వ్యక్తి.

యువతి కళ్ళల్లో ఆశాభంగం అద్దంలా కనపడింది. అది గమనించిన అతనికి సంకోచం ఎక్కువయింది. 'మీరు నన్నాహ్వానించడంలో ఏదో పొరపాటు జరిగిందనుకుంటాను, మీ ధోరణిచూస్తే. ఈ వర్షపు తీవ్రత తగ్గగానే వెళ్లిపోతాను. నేనేమీ అనుకునేవాణ్ణి కాను.' అన్నాడు.

యువతి తనలో కలిగిన ఉద్రేకాన్ని అణచుకుని సహజ స్వరంతో 'కాదు కాదు. మీరు నే నెరిగిన ఒక వ్యక్తిలాగ ఉన్నారు. అంతే. మీరు అపార్థం చేసుకుని వెళ్ళిపోతే నేను చాలా బాధపడతాను.' అంది. యువకుడు నిట్టూర్చి పెట్టెని కింద పెట్టాడు. ముసలిది తేలికగా పెట్టెని ఎత్తి లోపలికి తీసుకువెళ్ళింది.

యువతి జగన్నాధాన్ని ఒక గదిదగ్గరకు తీసుకువెళ్ళి 'అక్క ఈ గదిలోనే మీ పెట్టెని పెట్టింది. మీరు బట్టలు మార్చుకుని విశ్రాంతి తీసుకోండి. మీకు భోజనం ఏర్పాటుచేసి వస్తాను' అని వెళ్ళిపోయింది. జగన్నాథం గదిని నలువైపులా పరీక్షగా చూశాడు. పాతకాలపు పందిరిమంచం ఒకటుంది. దానిమీద తెల్లని పక్క వేసి వుంది. మంచానికి పక్కగా ఒక ఎత్తయిన ముక్కాలిపీట వుంది. పేముతో అల్లిన కుర్చీ కూడా వుంది. ఓ మూలగా హరికేన్ లాంతరు వెలిగించివుంది. అతను తొందర తొందరగా దుస్తులు మార్చుకున్నాడు. అతని ఆకలి ఎక్కువగా వుంది. వొళ్ళంతా చలితో తేమతో ముద్దకట్టుకుపోయినట్టుంది.

ముసలిది వచ్చి భోజనానికి రమ్మని పిలిచింది. అరిటాకులో అన్నమూ పదార్థాలూ వడ్డించివున్నాయి. ముసలిది నిశ్శబ్దంగా వడ్డిస్తూవుంది. ఏదో చెప్పాలని నోరు తెరుస్తుంది. కాని తలుపు చాటుకేసిచూసి మానివేస్తుంది. ఆకలితో వున్న అతనికి భోజనం రుచిగా వుంది. ముసలిది మాట్లాడబోయి మానివేయడం గమనించి తలుపు చాటుకు చూశాడు. తలుపుచాటుగా యువతి కూర్చునివుంది. అతనికేదో విచిత్రమైన అనుభూతి కలిగింది. తనలో తాను నవ్వుకున్నాడు.

భోంచేసి గదిలోకి వెళ్లగానే ముక్కాలిపీటమీద తమలపాకులూ, వక్కా అమర్చబడిన వెండిపళ్ళెం కనపడింది. అగరు వత్తులు వెలిగించబడి గోడకున్న ఒక చిన్న బిల్లలో గుచ్చబడి వున్నాయి. తలవనితలంపుగా లభించిన యీ ఆతిథ్యానికీ ఆదరానికీ అతనికి విస్మయానందాలు రెండూ కలిగాయి. కాసేపట్లో గుమ్మం దగ్గర గాజుల చప్పుడు విన్నాడు. తలపైకెత్తి 'రండి. జన్మలో మీరు చూపిన ఆదరాన్ని మరచిపోలేను. రైల్లోనో, రైలుస్టేషన్లోనో తిండీ తిప్పలులేక పడివుండవలసిన విధినుండి తప్పించారు మీరు.' అన్నాడు.

ఆమె సిగ్గుపడుతూ వచ్చి కుర్చీలో కూర్చుంది. జరీఅంచు లేతనీలంచీర ధరించింది. జుట్టుని వదులువదులుగా జడవేసి చివరలు వదలివేసింది. నొసట సన్నని ఎర్రని తిలకం ఆమెవదనానికి ఆకర్షణతోపాటు ఉదాత్తత నాపాదిస్తోంది. ఆమెకళ్లు పెద్దవిగా, జాలిగా, మంచులో తడిసిన పద్మాల్లా వున్నాయి.

'మీరు నామాట మన్నించి ఆగినందుకు నాకు చాలా ఆనందంగా వుంది.' అందామె తలవంచుకుని.

'సరేసరే. ఆనందించవలసింది నేనుకాని మీరుకాదు. శ్రమంతా మీది. చివరకి మీరు పడుకునే మంచంకూడా నాకిచ్చివేసినట్లు కనపడుతోంది. నిజానికి ఓ చాప దిండూ యిస్తే వసారాలో పడుకుని నిద్రపోతాను. అనవసరంగా నన్ను చాలా గౌరవిస్తున్నారు.' అని అతను నిర్మలంగా నవ్వాడు.

'కాదు. కాదు. నేనూ అవ్వా యింకోగదిలో పడుకుంటాం. మీరు చాల దూరంనుంచి వచ్చినట్టున్నారు.' అందామె.

'అవును అయిదారు మైళ్ళపైన నడిచాను. ఉదయం అంతా నడిచి '—' పల్లెటూరికి వెళ్ళాను. రోడ్డయినా ఏమీ బాగూలేదు. ఈ పెట్టెని గొడుగునీ మోసుకుంటూ యింతవర్షంలో—నిజంగా చాలా అలసిపోయాను. మీకు నిజం చెప్పమన్నారా?' అని ఆగాడు జగన్నాథం.

'చెప్పండి.' అందామె ఓరగా చూస్తూ.

'ఈ రోజంతా నాకు భోజనం లేదు. నేను పల్లెకివెళ్లిన పనీ జరగలేదు.' అన్నాడతను విచారంగా.

'ఏం జరిగింది?'

'నా మిత్రుడొకడు కష్టంలో వున్నాడు. నా అన్నవాళ్ళెవరూ లేరతనికి. జబ్బుతో తీసుకుంటున్నాననీ, ఒకవెయ్యి రూపాయలు సహాయం చెయ్యమని ప్రాధేయపడుతూ ఉత్తరం రాశాడు. ఆజాబు నాకు చాలా ఆలస్యంగా అందింది. నేను ఒక్కొక్క ఊరే తిరుగుతూంటే ఆ ఉత్తరం నావెనకాలే వచ్చింది. చివరకి మొన్ననే ఉత్తరం చేరింది. నేను సొమ్ముతీసుకుని హుటాహుటిని బయలుదేరి ఈ రోజే పల్లెకి వెళ్లాను. కాని...'

'కాని...?'

'నా మిత్రుడు నాలుగైదు రోజులక్రితమే పోయాడట. ఈ పూటకి నన్నాగమన్నారు వూళ్ళోవాళ్లు. కాని నాకు మనస్కరించలేదు. బయలుదేరి వచ్చేశాను.'

ఇద్దరూ కొంచెంసేపు మౌనంగా ఉన్నారు. ఈ విషాదకథ వాళ్లకి దీపకాంతి కూడా కొంచెం తగ్గినట్టనిపించింది వారికి. ఆమె కంగారుగా పైట సర్దుకుని లేవబోయి కూర్చుంది.

'ఎప్పుడు ఏం జరుగుతుందో చెప్పలేం చూడండి. ఆ పెట్టెలో బియ్యం కూడా అయిపోయాయిలా వున్నాయి. కాని అతను మాత్రం యిక్కడెక్కడా లేడు.' అన్నాడతను నిట్టూరుస్తూ.

గది అవతల చప్పుడయింది. 'ఎవరూ?' అంటూ యువతి గుమ్మం దగ్గరకు వెళ్ళింది. పక్కగా ముసలిది వుంది. 'ఏం?' అంది కోపంగా యువతి.

'పాలు కావాలన్నావా పిల్లా?' అడిగింది ముసలిది.

'ఇందాకనే చెప్పాను కదూ కావాలనీ.' అంటూ యువతి వచ్చి కుర్చీలో కూర్చుంది.

అతను దిండుకు చేరగిలబడి కూర్చున్నాడు. ఒకసారి యింటి కప్పునీ గోడల్నీ చూసి 'ఊరికింత దూరంగా ఈ యిల్లు వుండటం తమాషాగా వుంది.' అన్నాడు. అతను వచ్చే ఆవులింత ఆపుచేసుకుని 'మీకు వివాహమయిందా?' అని అడిగాడు.

హఠాత్తుగా వేసిన యీ ప్రశ్నకి ఆమె ఉలిక్కిపడి 'ఏమిటీ?' అంది.

'మీకు వివాహమయిందా?'

ఆమె జవాబు చెప్పలేదు. తలవంచుకుంది.

'తెలిసింది. తెలిసింది లెండి. వివాహమైతే యింటికి యజమాని ఉండేవాడుగా! మీకు పెళ్ళికాలేదు. అంతేకదూ?'

ఆమె కాలి బొటనవేలుతో నేలని గీస్తోంది.

'మీరు చాలా సిగ్గుపడిపోతున్నారే' అంటూ అతను ఆవులింత ఆపుచేసుకోబోయాడు. కాని ఆవులింత అతని ప్రయత్నాన్ని జయించి శబ్దం చేసుకుంటూ వచ్చింది. అతను చిటికవేస్తూ 'ఇంకా మీరు పెళ్ళి చేసుకోలేదేం?' అని అడిగాడు.

యువతి కుర్చీలోంచి ససంభ్రమంగా లేచి 'మీకు నిద్ర వస్తున్నట్టుంది. నేను వెళ్ళి పాలు కాచి తీసుకువస్తాను.' అంటూ తొందరగా గదిలోంచి వెళ్ళిపోయింది. సుష్టయిన భోజనమూ, మెత్తని పక్కా అందిన అతని నరాలనీ దేహాన్నీ లాలిస్తోంటే, నిద్ర ముంచుకు వచ్చింది. హోరున వర్షమూ, ఒంటరిగా ఉన్న యీ యిల్లూ, యీ రాత్రి, యీ ఆతిథ్యమూ గురించి వింతగా తలచుకుంటూనే నిద్రలోకి జారిపోయాడు. చలిగాలి హోరుని జంఝామారుతం శబ్దం చేస్తూ కొట్టుకుంటోంది. ఇంటిముందు మడుగుల్లో కప్పలు బెకబెకమని చప్పుడు చేస్తున్నాయి. వర్షం మేడమీద వున్న రేకుమీద పడి టపటప ధ్వని చేస్తోంది. అయినా వీటన్నింటిని మించిన నిశ్శబ్దం ఆ ప్రదేశాన్ని ఆవరించుకుంది.

సుమారు ఒంటిగంటకి అతనికి మెలకువ వచ్చింది. గది తలుపులు తెరచిన చప్పుడయి ఒక కన్ను కొంచెం తెరచి చూశాడు. యువతి అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ చప్పుడు కాకుండా వచ్చింది. ఆమె చేతిలో పాలగ్లాసు వుంది. మెల్లగా 'ఏమండీ?' అంది. జగన్నాథం నిద్ర నటించాడు. ఆమె మళ్ళీ 'ఏమండీ పాలు తీసుకుంటారా?' అంది. అతనికి మెలకువ రాకపోవడంచూసి పాలగ్లాసు ముక్కాలిపీటమీద పెట్టి అందులో ఉన్న ప్లేటు ఒకటితీసి మూత పెట్టింది. అడుగులో అడుగు వేస్తూ గుమ్మం వరకూ వెళ్ళింది. ఆమె కేదో ఊహ తోచి ఆగిపోయింది. సంకోచంతో మంచంవైపు చూసింది. అతనింకా కనిపెడుతూనే ఉన్నాడు. ఆమె గూటిలోనున్న దీపం తీసుకుని వత్తి పెద్దిచేసి మంచం దగ్గరకు వచ్చి దీపాన్ని అతని ముఖానికి దాపుగా ఎత్తిపట్టుకుని పరీక్షగా చూస్తూ నిలుచుంది. అతని కుతూహలం ఎక్కువయింది. కాని అనుకోకుండా చటుక్కున కదిలాడు. ఆమె కంగారుగా దీపం కిందపెట్టి వెళ్ళిపోబోయింది. అతను కళ్ళుతెరచి ఏమీ ఎరగనట్టు 'ఎవరది?' అన్నాడు. ఆమె ఆగింది. అతను లేచి కూర్చుని కళ్ళునులుముకుని 'ఓహో-మీరా?' అన్నాడు. తన చేష్టల్ని పరికించాడేమో అన్న శంకతో తడబడుతూ 'మీకు పాలు తీసుకు వచ్చాను.' అంది ఆమె.

పాలు తాగుతూ 'మీ రెందుకింత దయచూపిస్తున్నారో అర్థం కావటం లేదు.' అన్నాడు.

ఆమె నవ్వి 'మీరు గోరంతలు కొండంతలు చేస్తున్నారు. మేం చేసిందేముంది చెప్పండి. ఇంత భోజనం పెట్టి పడుకోవడానికింత జాగా చూపించడం కూడా ఘనకార్యమంటారా?' అంది.

అతను నిట్టూర్చి 'నిజంగా ఘనకార్యమే. నా జీవితంలో ఎన్నో రాత్రులు భోజనమూ వసతి లేక గడిపినవి ఉన్నాయి' అన్నాడు.

నిద్రవల్ల చిక్కిన స్వస్థతతో బాటు అతనిలో ఉత్సాహం ప్రబలింది. ఈ అపరిచిత యువతివైపు తన మనసు నిమిషానికి ఆకర్షింపబడుతున్నట్టు తెలుసుకున్నాడు. ఆమెను పరీక్షగా చూశాడు.

నొసట ముంగురులు చెదిరిపడి వున్నాయి. ఇందాకా వగలుగా ఉన్న జడని సిగగా చుట్టింది. ఆమె దేహంలో సౌకుమార్యము, యౌవన సౌష్ఠవమూ రెండూ గోచరిస్తున్నాయి. లేత నీలంచీరలో ఆమె వొంటివొంపులు పొందికగా అమరివున్నాయి. అన్నిటికన్నా ఆమె కళ్ళు ఎక్కువగా అతన్ని ఆకర్షించాయి. ఆ కళ్ళలో అపారమైన జాలీ కరుణా స్ఫురిస్తున్నాయి. ఏ స్వర్గలోకంలోనో, స్వప్నలోకంలోనో విరిసిన ఆకన్నులు భూమిమీద ప్రవాస జీవితం అనుభవిస్తూ ఏదో పోగొట్టుకున్నట్టుగా వెదుకుతున్నట్టు అనిపిస్తోంది. జాలిగా మెత్తగా మనసుని తాకుతూ పువ్వులాంటి గొంతుతో పిలుస్తోన్నట్టు ఉంటాయి. తనవైపు జగన్నాథం పరీక్షగా చూస్తోన్నట్టు గ్రహించిన ఆమె బుగ్గలు సిగ్గుతో ఎరుపెక్కాయి. తాంబూల సేవనంతో ఎర్రపడిన పెదవుల మధ్య చిన్నినవ్వు తెల్లని ముత్యంలా చిట్లింది.

'అన్నట్టు మీ పేరు ఇంతవరకూ తెలియనే తెలియదు.' అన్నాడు జగన్నాథం.

'రమ.'

'మీరు చదువుకున్న దానిలా కనిపిస్తున్నారు.'

'ఏం చదువులెండి. హైస్కూల్లో ఆరోఫారం వరకూ చదివాను. అదికూడా పెద్దచదువే నంటారా?' అని ఆమె అతన్ని

చూసి 'సరే. కబుర్లు పెట్టి మీకు నిద్రాభంగం కలిగించాను. వెళ్లిపోతాను.' అని లేవబోయింది.

'నిద్ర లేకపోయింది లెండి. అదీగాక కబుర్లు మొదలుపెట్టిన వాణ్ణి నేను. నాదోషాన్ని మీరు నెత్తిమీద వేసుకుంటున్నారు.' అన్నాడతను.

ఆమె నవ్వి 'భలేవారే!' అంది.

'మీ గొంతు తీయగా వుంది. మీరు పాడగలరా?'

'అనాథాశ్రమంలో సభలలో వార్షికోత్సవాలలో చిన్న పాడమనేవారు. చెట్టులేనిచోట ఆముదం చెట్టని మరి.'

'అనాథాశ్రమమా?' ఆశ్చర్యంగా అడిగాడతను.

'అవును.'

'తల్లీ తండ్రీ చిన్నతనంనుండీ మీకు లేరా?'

'లేరు' ఆమె తలవంచుకుంది.

అనుచిత ప్రసక్తి తీసుకువచ్చానేమో అన్న భయంతో మాట మార్చాలని ఏమీతోచక 'చాలా చలిగావుంది' అన్నాడు.

'అవును.' అందామె.

అతను ఫక్కున నవ్వాడు.

'ఎందుకలా నవ్వుతారు?' అందామె తెలబోయి.

'మరేమీ లేదు. ఏ ప్రశ్న అడిగినా నేనే అడుగుతున్నాను. మీరు అవును, కాదు అని ముక్తసరిగా సమాధానం ఇచ్చి ఊరుకుంటున్నారు. నేనెవరినో ఏమిటో తెలుసుకోవాలనే స్త్రీ సహజమైన కుతూహలంకూడా లేదా మీకు?'

ఆమె అతనికేసి వింతగా చూసి వూరుకుంది.

'నిజం చెప్పండి. ఇందాకా నా పేరడిగి తెలుసుకున్నప్పుడు మీలో కలిగిన ఆశాభంగం స్పష్టంగా కనిపించింది. ఎందుకని?' జగన్నాథం అడిగాడు.

'మీరు విజయుడిలాగా వున్నారు.'—ఆమె పైటచెరగు వేలికి చుట్టుతోంది.

'విజయుడెవరు?'—ఆమె సమాధానం చెప్పేలోగానే మళ్ళీ ఇలా అన్నాడు: 'మీలో నాకొక విచిత్రమైన అందం కనబడుతోంది. మీరంటే నాకు...నాకు...' మాటకోసం జగన్నాథం తడుముకున్నాడు.

ఆమె జాలిగా అందంగా చిన్నగా నవ్వింది. అతను మళ్ళీ అడిగాడు 'మీకు పెళ్ళికాలేదు కదూ!'

లేదని ఆమె తల వూపింది.

'మరి ఎందుకు చేసుకోలేదు మీరు రమా?'

ఆమె మౌనంగానే వుండిపోయింది.

'ఇలాగ వ్యక్తిగతమైన ప్రశ్నలు వేయడం సభ్యత కాదను కొంటున్నారు కదూ! అవును. చూడండి రమా. ఈ రాత్రీ, యీ వర్షమూ, యీ విచిత్ర వాతావరణమూ—యివన్నీ మామూలు మర్యాదల్ని వెనక్కి నెట్టి స్వేచ్ఛగా స్వచ్ఛగా హృదయాలు విప్పి మాట్లాడుకోవాలనే వాంఛను ప్రేరేపించడం లేదూ?' అన్నాడతను.

'మీతో మాట్లాడుతూ కూర్చుంటే కాలం తెలియకుండా పోయిందిగా వుంది.' అందామె.

అతను దూరంగా చూస్తూ అంతకన్న దూరంగా ఆలోచిస్తూ 'విజయానికి నేను లొంగనివాణ్ణి కాను. ఎప్పుడెలా ప్రవర్తించాలో నాకు తెలియదు. అందుకే జీవితంలో ఏమీ కూడబెట్టలేకపోయా నను కుంటాను.' అన్నాడు.

'అంటే?' ఆసక్తిగా అడిగిందామె.

'జీవితంలో నేను పరాజయంమీద పరాజయం పొందాను. డబ్బుగాని, వసతిగాని, భార్యా పిల్లల్నిగాని ఏమీ సంపాదించుకో లేదు. అందుకే విసుగెత్తి సైన్యంలో చేరాను.'

'సైన్యమా? విజయుడుకూడా సైన్యంలోనే చేరాడు.' అందామె సంభ్రమంగా కుర్చీనుండి లేచి.

అతను వినలేదు. తన ధోరణిలో చెప్పుకుపోతున్నాడు. 'బర్మా, సింగపూర్, ఇంఫాల్ రంగాలలో పనిచేశాను. కాని అక్కడా నాకు సుఖంలేదు. తుపాకిమందు వాసనా, చావులూ యుద్ధ ఘోరమూ, అంతే. అసహ్యం కలిగింది. ఎలాగో అలాగ బయట పడి ఇదివరకు ఆపుచేసిన చదువుని మళ్ళీ మొదలుపెట్టాను. యం. ఎస్. సి. చివరికంటా చదివి చదివి పరీక్షలకి కూర్చోలేదు.'

'అరె! అలా చేశారెందుకు?'

'అరోజున పరీక్షలనగా నేనద్దెకున్న గది తాలూకు యింటా విడి ఆటకమీదనుంచి పడింది. తలమీద బలమైన గాయంతగిలి స్పృహతప్పి పడిపోయింది. ఆమెకు అయిదేళ్ళపిల్ల ఒకర్తె వుంది. ఆ సమయానా నా గదిలోకి వచ్చి కూర్చుని ఆడుకునేది. పాపం ఆ పిల్ల ఒకటే ఏడుపు. ఇంటావిడని ఆస్పత్రిలో చేర్చాను. డాక్టరు బతుకుతుందో లేదో చెప్పలేమన్నారు. ఆ పిల్ల సంరక్షణ నామీద పడింది. రెండుపూటలా ఆస్పత్రికి వెళ్ళి ఆమె బాగోగులు విచారించడమూ, అమ్మ అమ్మ అంటూ ఏడ్చే యీ పిల్లని సముదా యించడమూతో నా చదువూ, పరీక్షలూ కొండెక్కాయి.'

'ఆవిడ బతికిందా?'

'బతికింది. నేనంటే ఆమెకి చాలా గురి కలిగింది. ఆమె విధవరాలు, పెద్ద వయస్సుదికూడా. నన్ను అక్కడే వుండిపొమ్మనీ మళ్ళీ చదవమనీ, తన తమ్ముడిలా చూసుకుంటాననీ ఎన్నోవిధాల చెప్పింది. కాని నేను వినలేదు.'

'ఇప్పుడు మీ రేం చేస్తున్నారు?'

'నన్ను గురించి మీ రడిగిన మొదటి ప్రశ్న యిది.' అంటూ అతను నవ్వాడు. ఆమెకూడా నవ్వి 'సరే చెప్పండి.' అంది.

'ఒక మందులు తయారుచేసే కంపెనీలో వుంటున్నాను. కాని ఆ ఉద్యోగమూ చెయ్యాలని లేదు. ఒకచోటుకి స్థిరత్వం అంటిపెట్టుకుని ఉండడం నా స్వభావంలో లేదనుకుంటాను. జిప్సీలని ఉన్నారు చూడండి వాళ్ళు ఊరూరా తిరుగుతూంటారు. అటువంటి ప్రవృత్తి ఏదో నాలో ఉందనుకుంటాను. ఎందుకో చెప్పలేను. ఈ దేశాన్ని వదిలి వెళ్ళిపోవాలని ఉంది—బర్మాకో, సింగపూరుకో.'

'వస్తా లెండి.' అని ఆవేశంతో అందామె. చటుక్కున సిగ్గుపడిపోయింది. అతను తెల్లబోయి చూశాడు. ఆమె అర్థం లేకుండా గబగబా వెళ్ళి కిటికీ తలుపులు తెరిచింది. చలిగాలి కొరడా ఝుళిపించినట్టుగా లోపలికి వచ్చి తగిలింది.

'అబ్బ! చలి! తలుపులు వేసెయ్యండి.' అన్నాడు జగన్నాథం.

'వాన చాలామటుకు తగ్గింది.' అంటూ తలుపులు వేసి ఆమె వచ్చి కుర్చీలో కూర్చుంది.

అతను నవ్వుతూ యిలా అన్నాడు. 'ఇందాకట్నుంచీ మీరు నా ప్రశ్నకు జవాబు చెప్పకుండా దాటవేస్తున్నారు. చెప్పండి, మీరు పెళ్ళి చేసుకోరా?'

'నన్నెవరు చేసుకుంటారు?' ఆమె నీరసంగా అంది.

'ఏం. మీకేం తక్కువ?' అన్నాడతను.

ఆమె పెదవులు వణకుతున్నాయి. అతను గమనించలేదు. అతను మళ్ళీ రెట్టిస్తూ 'ఇంతకాలం మీరు అవివాహితులుగా ఉండడానికి ఏదైనా ప్రత్యేక కారణం ఉందంటారా! లేక మీరు అవివాహితగానే ఉండదలచారా?' అన్నాడు.

ఆమె తన ముఖాన్ని రెండు చేతులతో కప్పుకుని 'మీకు తెలియదు, మీకు తెలియదు. మీకు తెలియకూడదు.' అంటూ గబగబా గదిలోంచి వెళ్ళిపోయింది.

ఆమె వెళ్ళినవైపే నిశ్చేష్టుడై చూస్తూ వుండిపోయాడు జగన్నాథం. వెంటనే వెళ్ళి క్షమించమని అడిగితే బాగుంటుందనుకున్నాడు. కాని ఆమె వెంటపడడం కూడా పొరపాటేమో అని సందేహించాడు. ఏమీ తోచక కిటికీ తలుపులు తెరిచాడు. సన్నగా వానపడుతోంది. దట్టంగా భయంకరంగా ఉంది అంతా చీకటి. ఆకాశాన ఒక నక్షత్రం కూడా లేదు. కప్పల అరుపులు మాత్రం ఘోరంగా అసహ్యంగా వినిపిస్తున్నాయి.

తలుపులు వేసి మంచంమీద మేను వాల్చాడు. ఊరికి దూరంగా ఉన్న యీ కొంప దెయ్యాలకొంప కాదుకదా అన్న ఆలోచన అతన్ని ఒక నిమేషమాత్రం భయావహుణ్ణి చేసింది. అతనికి చనిపోయిన మిత్రుడు జ్ఞాపకం వచ్చాడు. ఎందుకంత తొందరపడి, యీ సౌఖ్యాల్ని అనుభవాల్ని వదులుకొని చచ్చిపోయాడు? అతని ఆత్మలాంటిది యింకా ఏదైనా భూమిమీద వుండి అతృప్తంగా తిరుగుతూంటుందా? ఇంత మిథ్యగా మోసంగా ఉన్న బతుకులో నిజానికి ఎవరికి ఎవరు! ఈ బాంధవ్యాల అనుబంధాల అర్థం ఏమిటి? ఎందుకు రమ అలాగ భయకంపితురాలై పరుగెత్తుకుపోయింది? ఎందుకు తాను కష్టపడి ఆర్జించిన సంపత్తి రూపాయలూ చనిపోయే ఒక మిత్రునికి దానం చేయాలని స్వప్నంలో గాలిలో బయలుదేరి వచ్చాడు? వినయుడెవరు? అతని పోలికలు తనలో ఎందుకుండాలి? ప్రతీ బతుకునీ ఏదో రహస్యంలో చుట్టబెట్టి అగోచరమూ అతీతమూ అయిన విధి నిరంకుశంగా ఎక్కడికో తెలియని చోటికి నడిపిస్తోన్నట్టు అనిపించింది అతనికి.

అతనికి గుండెలో ఏదో వెలితిగా తోచింది. తనలోని యీ అస్థిరత్వానికి, అశాంతికి కారణం ఏమిటి? ఇలా పూర్తిగా దేశాలూ తిరుగుతూ జీవితాంతం వరకూ గడపవలసిందేనా? తనకోసం యిల్లు, తనకోసమై ఎదురుచూసే, జీవించే ప్రాణి—అతడు తనలో తాను నవ్వుకున్నాడు. ఎప్పటికీ తానొకచోట స్థిరంగా ఉండలేడు. ఎప్పుడో ఎక్కడో గాలిపటానికి దారం తెగిపోయింది. ఇలాగ శూన్యంలో ఏ శాశ్వతా లేకుండా గాలికి కొట్టుకుపోతూండేనే బావుంటుందేమో!

ఆలోచిస్తూన్న అతనికి కునుకుపట్టింది. అప్పుడు కూడా అతని మనస్సు అస్పష్టంగా ఆమెకోసమే నిరీక్షిస్తోంది. ఒక గంటలో అతనికి మెలకువ వచ్చింది. గుమ్మం తలుపులు బార్లా తీసివున్నాయి. నలువైపులా చూశాడు. ఆమె మళ్ళీ వచ్చినట్లు లేదు. గోడమీద గడియారంలో పన్నెండు దాటింది. అతని కేమీ తోచలేదు. ఆ గదిలో ఒక్కడూ అలాగ వుండడం దుస్సహమనిపించింది. మంచం దిగి మెల్లగా అడుగులు వేసుకుంటూ ముందుహాలులోకి వచ్చాడు. ఒక మూలగా కొడిగట్టిన దీపం మినుకు మినుకుమంటూ వుంది. ఆ తక్కువ కాంతిలో ముందుహాలులోని వస్తుజాలం అస్పష్టంగా అసంబద్ధంగా వున్నట్లు కనపడుతోంది. కిటికీకి ఎదురుగా నల్లగా ఒక ఆకారం కనపడింది. ఏమిటా అని దగ్గరకు వెళ్ళేకొద్దీ స్త్రీరూపం ప్రస్ఫుటమైంది. రమ కిటికీకి ఎదురుగా కూర్చునివుంది. విడిపోయిన పొడుగాటి ఆమె కేశపాశం భుజాల్నీ వీపునీ ఒత్తుగా కప్పింది. అతను దగ్గరగా వెళ్ళి 'రమా' అని పిలిచాడు. ఆమె పక్కకు తిరిగి అతనివైపు చూసింది. దీపకాంతిలో ఆమె కన్నులు జలమయం అయివుండడం చూశాడు. ఆమె కపోలాలమీద అశ్రుధారలు ప్రవహిస్తున్నాయి.

'ఇక్కడివరకే రమా ఏడుస్తున్నారా?' అన్నాడు జగన్నాథం వ్యథతో, సానుభూతితో. ఆమె చీర చెరగుతో కన్నీళ్లు తుడుచుకుని లేచి నుంచుంది. అతి ప్రయత్నంమీద ఆమె ఏడుపు ఆపుకుంటున్నట్టు అతను గ్రహించాడు. ఆమె చెయ్యిపట్టుకుని 'లోపలికి రండి. ఈ చలిగాలిలో కూర్చుంటే ఉదయానికి ఏ న్యుమోనియానో కూడా రావచ్చును.' అంటూ గదిలోకి తీసుకువెళ్ళాడు. 'ఇలాగ మంచంమీద కూర్చోండి. ఈ క్షణంలో మిమ్మల్ని చూస్తే ప్రపంచంలోని బాధఅంతా మీలోనే ముద్దకట్టుకుందా అనిపిస్తోంది.' అంటూ ఆమె వద్దువద్దంటూన్నా ఆమెను మంచంమీద కూర్చోపెట్టి ఆమెకి కొంచెం దూరంగా కూర్చున్నాడు.

"ఇప్పుడెవరైనా వచ్చి మన యిద్దర్నీ చూస్తే నేను మిమ్మల్ని హింసిస్తోన్నట్టుగా వూహించుకుని నన్ను జైల్లో పడేయించాలని చూస్తారు. అవునా?" అన్నాడతను నవ్వుతూ.

ఆమె కన్నీళ్ళలోంచి నవ్వింది.

"అయితే ఇప్పుడు చెప్పండి. విజయు డెవరు?' అని అడిగాడతను. ఆమెని మాటల్లో పెట్టి, హృదయభారాన్ని వెళ్ళబోయించినట్లయితే కొంత ఉపశమనం కలుగుతుందని అతను ఉద్దేశించాడు.

'నా బాల్యస్నేహితుడు.' అందామె.

'ఊఁ!'

'నేను చదువుకునే రోజుల్లో అతని పరిచయం కలిగింది. ఎప్పుడు చూసినా ఎంతో ధైర్యంగా, ఉత్సాహంగా వుండేవాడు. తల్లితండ్రీలేని నన్ను చూసి జాలిపడేవాడు. ఇంట్లోనుంచి డబ్బు దొంగిలించి తీసుకొచ్చి నాకన్నీ కొనిపెట్టేవాడు.'

ఆమెకళ్లు స్మృతిపూర్వకమైన గర్వంతో మెరిశాయి.

'తర్వాత!' అన్నాడతను.

'కాని ఆ దొంగతనాలకి అతను విపరీతంగా కఠినమైన శిక్షలని అనుభవించేవాడు పాపం. అతనికి సవతితల్లి వుంది. ఆమె చాలా క్రూరురాలు. తండ్రి ఆమెకి దాసుడు. నాకోసమై అతను దెబ్బలు తినడమూ, తిండిలేక మాడడమూ సహించలేకపోయేదాన్ని. అతన్ని బతిమాలాడుకునేదాన్ని యిటువంటి పనులు చెయ్యొద్దని. అతను వినేవాడు కాదు. 'నీకోసం ఏమైనా చేస్తాను. నీకొక్క నిముషం ఆనందం కలిగించడానికి వెయ్యేళ్ళ నరకాన్నైనా అవలీలగా అనుభవించగలను.' అనేవాడు.

'స్కూలు వదలగానే ఒక నిర్ణీత స్థలంలో కలుసుకొనేవాళ్లం. ఇద్దరమూ అలా తోటలలోకి పొలాలలోకీ వెళ్ళేవాళ్ళం. ఆటలాడేవాళ్ళం. పాటలు పాడేవాళ్ళం. జామిపళ్లూ రేగిపళ్లూ తింటూ గంటలు నిముషాల్లాగా గడిపేవాళ్ళం. స్వచ్ఛమైన అనంతమైన నీలాకాశంకింద వెచ్చని పచ్చని మెత్తని భూమిమీద ఎన్నో స్వప్నాలు కనేవాళ్లం. నన్నే పెళ్ళిచేసుకుంటాననేవాడు. నన్నే ప్రేమించాననేవాడు.

'చీకటిపడదాక అనాథశరణాలయానికి బిక్కుబిక్కుమంటూ వెళ్లేదాన్ని. అక్కడి వార్డెన్ పెద్దపులిలాగ నాకోసం కనిపెట్టుకుంటేది. భోజనంలేకుండా చీకటిగదిలో నన్ను తోయించి తాళం వేసేది. రాత్రంతా ఏడుస్తూ బాధతో భయంతో గడిపేదాన్ని.

కాని తెల్లవారేదా, ఎప్పుడు సాయంత్రమవుతుంది, ఎప్పుడు విజయుణ్ణి కలుసుకుంటాను అని నిరీక్షిస్తూ వుండేదాన్ని. అది నాకు వేరే నా ఆశ, నేను బతకడానికిగల అర్థం.

'కాని మనం వూహించినట్టుగా, కోరుకున్నట్టుగా ఎక్కడైనా జరుగుతుందా చెప్పండి. కొండంతా పచ్చంగా చదునుగా వున్నట్టే వుంటుంది. కాని మలుపుతిరిగే టప్పటికి బ్రహ్మాండమైన అగాధం నోరు తెరచుకుని అప్రమత్తుడైన పాంథుణ్ణి అమాంతం మింగివేస్తుంది. అక్కడ ఎర్రని అక్షరాలతో 'అపాయం'అని బోర్డుకూడా వుండదు. ఇంటా బయటాకూడా విజయుడికి పరిస్థితులు దుస్సహమయాయి. బి. ఏ. చదువుతూండగా అతనికి వివాహం చెయ్యడానికి సవతితల్లి దీక్షవహించింది. అన్నీ స్థిరపరిచింది. విజయు డెదురుతిరిగాడు. బెదిరించాడు. ఒకరాత్రి సంభవించిన పెద్ద దెబ్బలాటలో యినుపకమ్మీతో సవతితల్లి తలమీద బలంగా కొట్టాడు. ఆమె పరిస్థితి ప్రమాదకరంగా వుంది. రాత్రికిరాత్రి విజయుడు పరారి అయిపోయాడు. తండ్రి పోలీసులకు రిపోరు యిచ్చాడు. అతని ఆచోకీ దొరకలేదు. మూడు నెలల అనంతరం నాకో ఉత్తరంవచ్చింది. అందులో రెండేరెండు వాక్యాలున్నాయి. తాను సైన్యంలో చేరినట్టూ, బతికి బాగుంటే ఎప్పుడో ఒకప్పుడు కలుసుకుంటాననీమాత్రం రాశాడు. అంతే. యుద్ధం ముగిసింది. ఎన్నో ఏళ్లు గడచిపోయాయి. కాని యీనాటివరకూ అతని జాడ లేదు.'

ఆమెగొంతు క్రమక్రమ క్షీణమూ, గాద్గదికమూ అయిపోయింది. ఆమె కాసేపాగి మళ్ళీ యిలా చెప్పింది. 'ఓసారి చెట్టుమీద నుంచి పడినప్పుడు విజయుడికి కనుకణతపక్కగా గాయం తగిలింది. క్రమేణా అది మచ్చగా మారింది.' ఆమె జగన్నాథంకేసి తీవ్రంగా చూసింది. 'అదిగో అక్కడ మీకు ఏదో మచ్చవుంది. మీరు విజయుడు కాదా? చెప్పండి. నిజం చెప్పండి. నన్ను మోసగించకండి. నన్ను బాధపెట్టకండి.' ఆమె ఉద్రేకంతో దీనంగా ప్రార్థేయపడుతూ అడిగింది.

జగన్నాథం ఆమెని, పరిస్థితిని అర్థంచేసుకున్నాడు. శాంతంగా 'నేను నీ విజయుణ్ణి కాను. రమా, అలా చిన్నపిల్లలాగ ఉద్రేకపడిపోవడం మంచిది కాదు.' అన్నాడు.

గదిగుమ్మం దగ్గర ఎవరో నడిచినట్టు చప్పుడయింది. ఇద్దరూ అటువైపు చూశారు. ఎవరూ లేరు. అతను తిరిగీ ఆమెని ప్రశ్నించాడు. 'అనాథాశ్రమంలో మిమ్మల్ని ఎవరు చేర్పించారు.?'

'నాన్న.' అందామె.

'మీ తండ్రి నెరుగుదురా?'

'ఎరుగుదును.'

'ఆయన వుండగా—ఆయనే స్వయంగా మిమ్మల్ని శరణాలయంలో చేర్పించవలసిన అవసరం ఏముంది?'

'అదంతా ఒక గాథ.' ఆమె బరువుగా నిట్టూర్చింది.

'అంటే...?'

'నాన్న చాలా దుఃఖజీవి, సంస్కారవాదీ, విప్లవవాదికూడా.

తక్కువ కులస్తురాలిని పెళ్ళాడినందుకు బంధువర్గమూ, సమాజం పెద్దలూ అతన్ని వెలివేశారు. నాన్న ఆరోజుల్లో ఒక రహస్య విప్లవ సంఘంలో సభ్యుడుగా ఉండేవాడు. ఎన్నోసార్లు జైలుకి వెళ్ళి తప్పించుకు వచ్చేశాడు. ఒకసారి పోలీసులకీ, ఈ సంఘానికి కొట్లాట జరిగింది. అందులో నాన్న తుపాకీదెబ్బవల్ల గాయపడాడు దానిఫలితంగా ఒక కాలు శస్త్రచికిత్స చేసి తీసివేశారు. కుంటివాడూ అనారోగ్యవంతుడూ అయిన తండ్రి అమ్మనూ, నన్నూ పోషించలేకపోయేవాడు. అమ్మ జబ్బుతో వ్యాధితో మరణించింది. నాన్న చేసిన త్యాగాన్ని, కళనేర! ఎవరూ గుర్తించుకోని కొంత సహాయమైనా చెయ్యలేరు. క్రమ సాధారణంగా వేసుకొని పారుగూళ్లు వెళ్ళి యాచనచేసి నన్ను పోషించేవాడు. క్రమేణా నాన్నకి జీవితం మీద విరక్తి కలిగింది. బతికడమే పెద్దబరువై పోయింది.

"ఒకనాటి జున అర్ధరాత్రి నిద్రపోతూన్న నన్ను లేపి తనతో రమ్మన్నాడు. నాకు అప్పుడు ఏడెనిమిదేళ్ళవయస్సు. తనతో కూడా చీకట్లో నడిపించుకు వెళ్ళాడు. ఎత్తైన ప్రహారీగోడలు చుట్టూవున్న ఒక పెద్దయింటికి తీసుక వెళ్ళాడు. అది అనాథ శరణాలయం. శరణాలయ నిర్వాహకురాల్ని మానాన్న బాగా ఎరుగునట. ఆవిడకి నన్నప్పగించాడు. ఆమె చేతికో ఉత్తరంఇచ్చి పెద్దదాన్నగాక సాకమన్నాడు. ఒక చేత్తో కర్రసాయకుని ఒక చేత్తో నా చుబుకం పట్టుకుని కన్నీళ్ళతో "అమ్మడూ ఇకనుంచి యీవిడే నీకు అమ్మ. జాగ్రత్తగా ఉండమ్మా." అని శిరస్సుమీద ముద్దుపెట్టుకుని కర్రని టకటకమని చప్పుడుచేస్తూ వెనక్కి తిరిగిచూడకుండా వెళ్ళిపోయాడు. నేను భయంతో "నాన్నా! నాన్నా!" అని గట్టిగా అరిచాను. ఆ ఆక్రోశం చీకట్లో మార్మోగింది. ఉదయానికి నాన్న ఆత్మహత్య చేసుకున్నట్టు ఊరంతా చెప్పుకున్నారు.' ఆమె బాధతో కంపించిపోతూంది. మంచంపట్టెని గట్టిగా నొక్కి పట్టుకొంది. ఇంకా ఇలా చెప్పుకుపోయింది.

'ఇప్పటికీ ఆపిలుపు చీకటివేళల హృదయవిదారకంగా ప్రతిధ్వనిస్తున్నట్టే ఉంటుంది నాకు. ఆశ్రమ నిర్వాహకురాలు చాలా దయాహృదయంకల మహిళ. ఆవిడే వుంటే నా బ్రతుకిలాగ అయిపోయివుండేదికాదు కాని రెండుసంవత్సరాల అనంతరం ఆమె కూడా చనిపోయింది.'

'ఆ ఉత్తరంలో ఏముంది రాశాడు మీ నాన్న?' అని అడిగాడు జగన్నాథం.

'నేను జీవితసమరంలో చిత్తుగా ఓడిపోయినవాడను. అందుకే నిన్ను దిక్కులేనిదానిగా ఒంటరిదానిగా చేసి పోతున్నాను. కాని ఒక్క పవిత్రం మరచిపోకు. నీతండ్రి ఏంచేసినా ఒక్క ఆదర్శం కోసమూ, ఒక విశ్వాసంకోసమూ చేశాడు. అంతేకాని నీచమైన మోసమైన ఏపనీ చెయ్యలేదు. ఏలోకంలోవున్నా, నీ సుఖాన్నీ, అభివృద్ధినీ కాంక్షిస్తూంటాను." అని రాసి వుంది.' అందామె.

దుఃఖపూరితమైన యీ గాథతో గాలి అంతా బరువెక్కినట్టనిపించింది అతనికి. ఇద్దరూ కొన్ని నిముషాలు మౌనంగా వున్నారు. అతనే మళ్ళీ ప్రశ్నించాడు. 'మరి యీ వూరు ఎలా వొచ్చావు రమా? ఈ అక్క ఎవరూ?'

ఆమె సంకోచంతో సాశ్రునయనాల నెత్తి చూసింది. 'చెప్తా రమా. నాదగ్గర ఏం చెప్పడానికీ నీకు సంకోచం అనవసరం. ఈ విషాదయాత్రలో నేనూ ఒక సహచరుడినే.' అన్నాడు జగన్నాథం.

'విజయాను ముడు — అది విజయుడే అసలు పేరు — వెళ్ళిపోయాక నాకు బతుకంతా శూన్యమైపోయింది చాలాకాలం అతని కోసం వేచివున్నాను. కొందరు అతను యుద్ధంలో చనిపోయాడన్నారు. అతన్ని తలచుకుని రోజూ ఏడుస్తూ జబ్బుగా వుండేదాన్ని. ఆశ్రమం అప్పుడు దాతల సహాయం వల్లనే వుండేది. ఆ దాతలు కష్టాలూ పడేవాళ్ళం. బ్రతుకు దుర్భరమైపోయింది. అప్పుడు...' ఆగిందామె.

'అప్పుడు?'

'ఒక పెద్దమనిషి తీయనిమాటలు చెప్పి నమ్మించి నన్నీ వూరికు తీసుకువచ్చేశాడు. ఇక్కడ హోటల్లో నుకొంపెట్టాడు ఒకనాటి ఉదయం లేచి నా చేటప్పటికి అతగాడు పెట్టెతో బెడ్డింగుతో మాయమయ్యాడు. కట్టుబట్టలతో ఉన్న నన్ను వీధిలోకి గెంటేశారు. అవమానంతో ఆకలితో చచ్చిపోదామనుకుంటూన్న నన్ను అక్క చూసింది. అప్పట్నుంచీ యిక్కడ అక్కతో ఉంటున్నాను.'

'అక్క నీకేమీ కాదన్నమాట!'

'కాదు'

'అయితే మన్నిక్కడ...' అని అతను ఏదో అనబోతూంటే ఆమె చేతులతో తన ముఖాన్ని కప్పుకుని 'ఇంక నన్నేమీ అడగకండి. నన్ను చంపకండి' అని వెర్రిగా కేకలు వేసింది.

జగన్నాథం తెల్లబోయాడు. ఆమె మంచంమీద బోర్లపడి వెక్కి వెక్కి యేడుస్తోంది. ఆమెకి ఉపశమనం బదులు తీవ్రమైన దుఃఖాన్ని కలిగించానే అని బాధపడ్డాడు జగన్నాథం. తెల్లని పక్కమీద ఆమె జుట్టు విప్పిన నెమలిపురిలా వుంది. వేటగాడి బాణం చేత దెబ్బతిన్న కపోతంలాగా విలవిలలాడుతోంది ఆమె. అతనికేం చెయ్యాలో తోచలేదు. ఇబ్బందిగా దిక్కులు చూశాడు. అతని మనస్సు సానుభూతితో, జాలితో నిండిపోయింది. అనుకోకుండా అతని కళ్లు రెండూ తడి అయినై.

ఎన్నేళ్ళనుంచో దాచుకున్న యీ అపరిమిత దుఃఖాన్ని విజయుడిలాగ కనపడే తనముందు ఒక ఆత్మీయత ననుభవించి బహిర్గతం చేసిందనుకున్నాడు. సుకుమారంగా పువ్వులాగా ఉన్న యీమెకి యింత బరువుని ఇన్నాళ్ళు మోసుకెళ్ళే శక్తి ఎక్కడనుంచి వచ్చిందా అని ఆశ్చర్యపడ్డాడు. ఎన్ని సుఖాలూ సదుపాయాలూ ఉన్నప్పటికీ మనస్సులోని ఒంటరితనం ఎంత భయంకరంగా ఉంటుందో అతనికి తెలిసివచ్చింది. అది పెద్ద సహారాయెడారిలా వ్యాపించి ఉంటుంది. అక్కడ నీళ్లు దొరకవు. అడుగుజాడలు కనపడవు. బ్రతుకు వాసన ఉండదు. అక్కడ నుండే కాలే యిసుకమాత్రం అనంతంగా పరచుకుని వుంటుంది. ఎవరూ ఆ యెడారిలో ఉండలేరు బ్రతకలేరు. లవలో, రమలో ఆఖరుకి అవ్వలో కూడా ఎడారి. ఆ యిసుకలో కాళ్లుమాడుతూ బ్రతుకునీడ్చుకుంటూ నాలిక పిడచకట్టుకు పోతూంటే ఒయాసిస్సులకోసం కొనవూపిరితోకూడా వెతుక్కుంటూ ఉంటారు.

ఈ ఆలోచనతో క్షణమాత్రం అతనిసర్వాంగాలూ కంపించాయి. అతను నిలదొక్కుకుని, ఏడుస్తూన్న రమకేసి చూశాడు. ఆమె వీపుమీద చెయ్యివేసి 'రమా' అని మృదువుగా పిలిచాడు. ఆమె మాట్లాడలేదు.

'రమా ఒక్కమాట చెప్పనా-' అన్నాడు మళ్లీ.

'ఏమిటో చెప్పండి.' అంది అలాగే బోర్లాపడుకుని.

'ఇక్కడకువచ్చి నిన్ను చూసినప్పటినుండీ నాలో ఒక అశాంతి రేగింది. ఇంతవరకూ ఏ సందేహాలూ లేకుండా కులాసాగా మొండిగా జీవితాన్ని గడిపేస్తున్నాను. బుద్ధిపూర్వకంగా మనస్సునీ చర్మాన్నీ మొద్దుబారిపోయేట్లు చేసుకుంటున్నాను. నిన్ను చూశాక ఎన్నాళ్లనుంచో నీకోసమే వెతుకుతూన్నట్టనిపించింది. ఇప్పుడు నేను తెలుసుకున్నాను రమా. నాకు నువ్వు కావాలి.' అన్నాడు జగన్నాథం.

రమ ఏడుపు ఆపింది. లేచి కళ్లుతుడుచుకుంటూ ఆశ్చర్యంగా అతనికేసి చూసింది.

'చీకట్లో వెళ్ళేసాంఘుడికి దీపంకన్న మరోసాధనం ఎక్కువ ధైర్యాన్నీ విశ్వాసాన్నీ యివ్వగలదు రమా. మన యిద్దరి జీవితాల్ని ఏకం చేసుకున్నట్టయితే, మనకొక ప్రశాంతీ, ధైర్యమూ కలుగుతాయని ఆశగా ఉంది. నేను నిన్ను—ప్రేమిస్తున్నాను రమా.'

'నిజంగానా?' నమ్మలేని కళ్ళతో అడిగింది రమ.

'నిజం. తెగిపోయిన దారాల్ని, తంతుల్ని చేర్చి ముడేట్టుకొంటేగాని జీవితాలు ప్రతి రిపి, యిలాగే శిథిలమై నామమాత్రం లేకుండా నశించిపోతాయి. నన్నునమ్ము రమా. నిన్ను పెళ్ళిచేసుకుంటాను నీకిష్టమేనా?'

'మరి బర్మా, సింగపూర్ — ఎక్కడికీ వెళ్ళరా?'

'వెళ్ళను, నువ్వు నా భార్యవైతే.'

ఆమె అతనికళ్ళలోని నిజాయితీనీ, నిశ్చయాన్నీ చూసింది. ఆనందం ఎక్కడనుంచో సంతరించుకునివచ్చి ఆమె ముఖాన్నీ, దేహాన్నీ మెత్తని వెలుతురుతో నింపింది. ఆమెకళ్లు పెద్దవై ప్రకాశించాయి. ఒక్కసారి పెళపెళారగా నవ్వింది. వెర్రిఆవేశం ఆమెని ఆవహించింది. మైకం కమ్మినట్టయింది. అతన్ని తననొడిలోనికి లాక్కుని, అతని శిరస్సుమీదా, బుగ్గలమీదా, పెదిమెలమీదా గబగబా ముద్దు పెట్టుకుంది. అతను ఊపిరాడక 'అబ్బ వదులు వదులు రమా!' అన్నాడు. ఆమె కిలకిలనవ్వి మంచంమీదనుండి లేచి యిప్పుడే వస్తానంటూ గదినుండి రివ్వున వెళ్లిపోయింది.

గది దాటగానే ముసలిది కంగారుగా అక్కడనుండి వెళ్లిపోవడం చూసింది. దగ్గరవెళ్లి కోపంతో 'అవ్వా. నువ్వు చాటుగా నిల్చుని మామాటలు వింటున్నావా?' అని అడిగింది.

'లేదు పిల్లా. లేదులేదు' తడబడుతూ అంది ముసలిది.

'గుమ్మం దగ్గర ఏం చేస్తున్నావ్ ఇంత రాత్రివేళ.'

'నీతోడు పిల్లా. నే నొక్కమాట వినలేదు. తాళం చెవుల కోసం వెతుక్కుంటూ వచ్చానలాగ.' అంది ముసలిది.

'నీబుద్ధి మారదు ముసలిపీనుగా.' అంటూ విసుగ్గా యింకో గదిలోకి వెళ్లిపోయింది రమ.

జగన్నాథం ఒక్కడూ గదిలో మంచంమీద దిండ్లు ఆనుకుని కూర్చుని ఆమెకోసం నిరీక్షిస్తున్నాడు. అతని మనస్సెంతో తేలికైంది. వర్షం ఎక్కువయింది. రేకుమీద చినుకులుపడిన శబ్దం కూడా ఎక్కువయింది. కొంతసేపటికి రమ గదిలోకి వచ్చింది. ఆమె కన్నముందుగా సుతారపు అత్తరువాసన గదిలోకి వ్యాపించింది. ఆమె ముఖానికి స్నో, పౌడరూ ఉపయోగించింది. ఇందాకటి కన్నీటి చారలూ, బాధయొక్క నీడలూ లేవు. తెల్లని పల్చని చీర కట్టుకుంది. జుట్టు దువ్వుకుని సిగగా చుట్టుకుంది. నవ్వుతూ, సిగ్గుతో హాయితో రాజహంసలా వచ్చే ఆమెని చూడగానే అతని హృదయం ఆనందంతో నిండింది.

అతను లేచి ఆమెను మంచంమీద కూర్చోబెట్టి పక్కనే కూర్చున్నాడు. ఆమె కళ్లల్లోకి చూస్తూ 'నువ్వు అమాయకురాలివి రమా. ఇంక నిన్నెప్పుడూ ఏడవనివ్వను. ఏడుపు బ్రతుకులోకి రానివ్వను.' అన్నాడు.

ఆమె తన చేతివేళ్లనతని చేతివేళ్లలోంచి పోనిచ్చి 'మీరు నన్ను తప్పక పెళ్లి చేసుకుంటారు కదూ. ఇక్కడనుంచి వెళ్లిపోతాం కదూ.' అంది.

'తప్పకుండా. ఈ వర్షం తగ్గగానే బయలుదేరి వెళ్లి అన్నీ ఏర్పాటూ చేసి ఒక వారంలో జిల్లో నిన్ను తీసుకు వెళ్లడానికి వస్తాను.'

'మీరు రాకపోతే—' భయంగా అడిగింది రమ. ఆమె కళ్లల్లో భయం సుళ్లుతిరగడం చూశాడు జగన్నాథం.

'ఎందుకు రాను రమా. నీకిటువంటి అనుమానం ఎందుకు కలగాలి?' అన్నాడు.

'అయితే తొందరగా రండి.' అంది ఆమె.

అతడు నవ్వుతూ ఒట్టు వేశాడు. ఆమె నిట్టూర్చి కన్నులు మూసుకుంది: మనస్సుయొక్క అగాధపు చీకటిలోయలో కాంతి మార్గం తెరచుకుంటూన్నట్లనిపించింది. ఎర్రని ఆమె పెదవులు దేనికోసమో వెతుకుతూన్నట్లు కదిలాయి. ఆమె ముఖంలో తృప్తి వెయ్యి రేకుల పద్మంలా విరిసింది.

'నువ్వు చాలా అలసిపోయావు. కాస్సేపు నిద్రపో రమా.' అన్నాడు జగన్నాథం.

'మీరు...?' అడిగింది రమ.

'నేనిలాగే కూర్చుని ఆలోచిస్తుంటాను.'

'నాకు కాపలా కాస్తుంటారా!' అని నవ్వింది రమ కన్నులు మూసుకునే.

'అవును. ఎవరిసొమ్మని వాళ్లు భద్రంగా చూచుకోవాలి కదా!' అన్నాడు జగన్నాథం.

వెంకటనంలో వికసించడానికి ఒప్పుకోని ఎర్రని మొగ్గలాగ వున్నాయి ఆమె పెదవులు. జగన్నాథం వంగి పెదవుల్ని మెల్లగా మృదువుగా ముద్దు పెట్టుకున్నాడు. రమ అతని చేతిని తీసుకుని తన గుండెలమీద పెట్టుకుంది. అతనిచేతిమీద తన చేయి కప్పింది.

'ఈ చేయి నిలాగే ఉంచండి. ఇంక నాకు భయం లేదు. హాయిగా నిద్రపోతాను.' అంది రమ. అతనేవో కబుర్లు చెబుతూంటే వింటూ నిద్రలో లీనమయిపోయింది.

ఈ విచిత్ర సంఘటన గూర్చి, తన హఠాన్నిర్ణయాన్ని గూర్చి యింకా విస్మయంగా ఆలోచిస్తున్నాడు జగన్నాథం. అతని చెయ్యి ఆమె గుండెలమీదనే వుంది. ఆ చేతిమీద ఆమె చెయ్యి వుంది. అలాగ ఎంతసేపు కూర్చుని ఆలోచించాడో అతనికే తెలియదు. గది గుమ్మం దగ్గర ఎవరో తచ్చాడుతూన్నట్టుగా అని పించి నిదానించి చూశాడు. ముసలిది! సైగ చేస్తోంది. రమ్మని చేయిపూపుతోంది. రమకి నిద్రాభంగం కాకుండా మెల్లగా తన చేయి విడిపించుకుని చప్పుడు కాకుండా గది దాటి వెళ్లాడు.

'ఎందుకవ్వా పిలిచావు?' అన్నాడు. ముసలిది అతన్ని మండువాలో మూలకు తీసుకు వెళ్లింది.

'అమ్మాయి బాగా వచ్చిందా బాబూ?' అంది.

'వచ్చింది' అన్నాడు జగన్నాథం నవ్వుతూ.

ముసలిదానికళ్లు కుత్సితపు పూహతో సన్నగా ముడుచుకున్నాయి. వికలిగా నవ్వి 'మారాజులు మీరు. గొప్ప ప్రభువులు.' అంది.

జగన్నాథం రమ లేస్తుందేమోనని 'త్వరగా చెప్పు అవ్వా!' అన్నాడు. ఆమె నమ్మకున్న హస్తాన్ని ఆమె గుండెలమీంచి తీయడం కూడా ఏదో ద్రోహంలాగా అనిపిస్తోంది అతనికి.

'నువ్వే కాదు బాబూ ఏ అయ్య చూసినా నచ్చిందన్నవాడే కాని వేరే మాట పలికినవాడు లేడు. ఒక రాత్రికి రెండొందలు, మూడొందలు యిచ్చిన మారాజులే అందరూ. అందరిలాంటిది కాదు బాబూ నాపిల్ల. వజ్రం, వైడూర్యం. దాని వొళ్లూ దాని గురించీ మీలాంటి ప్రభువులకి తెలుస్తుంది. అందుకే అయినవాణ్ణీ కానివాణ్ణీ గుమ్మం ఎక్కనివ్వను. ఎంచుకోడంలో దానికున్న తెలివి గొప్పది బాబూ. మనసు కాకపోతే ఎంత గొప్పవాడైనా పొమ్మంటుంది.' అంది ముసలిది.

'ఇంతకీ నువ్వు చెప్పేదేమిటి?' అన్నాడు జగన్నాథం విసుగ్గా.

'మరేం లేదు బాబూ. నీకెన్నాళ్లు మనసైతే అన్నాళ్లూ అనుభవించు. నువ్వు లోటుచేస్తావా బాబూ మారాజా బిడ్డవి. ఒక రాత్రికి రెండొందలు తక్కువ కాకుండా యిస్తావు. నాకు తెలుసును. నీకీవి నీ మాటే చాలు బాబూ, నీలోతు తెలుసుకోవడానికి. ఏదో లేనివాళ్లం. మీలాంటివాళ్లు దయదలిస్తే నాలుగు రోజులు మీ పేరు చెప్పుకుతింటాం.'

జగన్నాథానికి మాటా యీ తీరూ అసహ్యం అనిపించింది. 'ఇదుగో అవ్వా. రమని నేను పెళ్లి చేసుకోబోతున్నాను.' అన్నాడు.

ముసలిది ఫక్కున నవ్వింది. ఆ నవ్వు కొన్ని వందల కప్పల్ని బుట్టలో చుట్టబెట్టి ఊపిరాడకుండా నొక్కుతూంటే వచ్చిన ధ్వనిలాగ వుంది.

'మాకు పెళ్లేమిటి బాబూ!' అంది.

'చూడవ్వా, రమ చాలా కష్టాలు పడింది. రమ చింతతో కృశించిపోతోంది. రమని నేను ప్రేమించాను. పెళ్లి చేసుకుంటానని వాగ్దానమిచ్చాను.' అన్నాడు జగన్నాథం.

'వెర్రోడా!' అంటూ మళ్లీ విరగబడి నవ్వింది ముసలిది.

'ఏం?' అర్థంకాలేదామెనవ్వు జగన్నాథానికి.

'నువ్వుకూడా నమ్మేశావా బాబూ. అదంతా నటన బాబూ, నటన. ఎప్పుడూ ప్రతివాళ్లదగ్గరా యిలాగే కల్పించి చెప్పుతుంది. వాళ్లు జాలేసి యింకో వంద ఎక్కువిచ్చేవారు. నీకు మధనం తక్కువ. లేతమనిషివి. ఇట్టే నమ్మేశావ్.' అంది ముసలిది అతన్ని కనిపెడుతూ.

జగన్నాథానికి కోపం వచ్చింది; సంశయమూ కలిగింది.

'రమ మోసం చెయ్యదు.' అన్నాడు సందేహంగా.

'తాను దిక్కులేనిదానినని చెప్పిందికదూ. నువ్వు తను చిన్నప్పుడు ప్రేమించిన బుల్లోడిలా ఉన్నావందికదూ. తండ్రి ఉరిపోసుకు చచ్చిపోయాడంది కదూ. వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది కదూ.' గబగబా అడిగింది ముసలిది. జగన్నాథం స్తంభించిపోయాడు.

'అంతా నటన బాబూ నటన. ఇలాంటి తప్పుడు వేషాలెయ్యొద్దని ఎన్నోసార్లు చెప్పాను. వినదు కదా బాబూ. నాకిలాంటి అబద్ధాలూ వేషాలూ నచ్చవు బాబూ. మనమాయాలు మనకి చాల్లే

అటువంటి మోసాలు చేశ్యారు. ఎప్పటికేనా ప్రమాదం అని చెప్పాను. ఇదిగో ధర్మప్రభువు కొబట్టి నీతో చెప్పాను. ఎక్కడా అనకు బాబూ. మా కూడు పడిపోతుంది.' అంది ముసలిది, ఉత్సాహంగా.

జగన్నాధానికి నోట్లో ఏదో అగూచి పుట్టినట్లయింది. వెగటుగా అసహ్యంగా అనిపించింది. కోపంతో అతని కళ్లు జ్వలించాయి. 'అయితే ఈ రోజు రాత్రి మీరు పిలిచి ఉంచేమన్నందుకు డబ్బివ్వాలి. అంతేనా.' అన్నాడు.

'అంతే బాబూ. ఒళ్ళమ్ముకుని బతికేవాళ్లం. మా కింకేం కావాలి బాబూ. ఇందాకా నాదగ్గరకొచ్చి 'నిబ్బునూట మన్నడుగు బాకు పిగ్గేస్తుంది' అని మరీ మరీ చెప్పింది. 'ఆఖరికి బంగారమైనా కొంత తీసుకో అవ్వా' అని పీక్కు తింది. 'మా రాజా అన్యాయం చేస్తాడు పిల్లా ఫుత్తింగారూ నవ్వా' అని కూకలేశాను బాబూ' అంది ముసలిది వినయంగా.

'సరే అయితే' అన్నాడు జగన్నాధం. గబగబా గదిలోకి వెళ్ళాడు. బద్దలైపోతూన్న అగ్నిపర్వతంలాగవుంది, అతని మనస్సు. మంచంమీద నిశ్చింతగా పడుకున్న రమ దివ్యరితమైన వ్యంలాగా కనపడింది. మెపిక పిసికి చంపెయ్యాలన్నంత కోపంతో సాంచంగ్గా వెళ్ళాడు. అప్రయత్నంగా అతని చేతుల లోని కండరాలు పురిపెట్టిన తాళ్లులాగ బిగుసుకుపోయాయి. పళ్ళు బిగించాడు. ఇంతలో మళ్ళీ ఏమనుకున్నాడో తన పెట్టెను పట్టుతీసి మంచంమీదకు విసిరాడు. నోట్ కేసు చేత్తో పట్టుకుని పెద్ద పెద్ద అంగలు వేసుకుంటూ సందువాలోకి వచ్చాడు. చీకటి. వర్షం కురుస్తూనేవుంది. 'వెళ్ళిపోతున్నావా బాబూ.' అంది ముసలిది. సమాధానం చెప్పకుండా మెట్లు దిగి సందుదాటి వడివడిగా చీకట్లోకి వెళ్లిపోయాడు. ముసలిది విజయసూచకంగా, వికృతంగా ధ్వనిచేసింది.

రమకి మెలకువ వచ్చేటప్పటికి అయిదుగంటలు దాటింది. చీకటి పలచబడుతోంది. నల్లని చీకటి బూడిదరంగుగా మారుతోంది. చావులోంచి భయంలోంచి ఏదో కొత్త లోకంలోకి కాంతిలోకంలోకి వచ్చినట్లనిపించింది రమకి. ఆమె కళ్లు తెరుస్తూనే చిరునవ్వు నవ్వింది. బయట వానకురుస్తూన్నా, ఆకాశం మేఘాచ్ఛాదితమై ఉన్నా, చలిగాలి సూదుల్లాగ గుచ్చుకుంటున్నా, ఆమెలో ఒకానొక వసంతప్రభాతసూర్యుడు వెచ్చని తెల్లని కిరణాల్ని ప్రసరించాడు.

బద్ధకంగా ఆవులించి పక్కకు చూసింది రమ. అక్కడ జగన్నాధం లేడు. లేచి కూర్చుని గది అంతా చూసింది.

జగన్నాధం పెట్టెకూడా కనపడలేదు. కంగారుగా మంచం దిగి సందువాలోకి వచ్చింది. అవ్వ చీపురుతో తుడుస్తోంది. ఆత్రుతతో 'ఆయనేరీ అవ్వా?' అని అడిగింది

'వెళ్లి పో...

రమకి గుండె ఆగినంతపని అయింది. 'ఉదయం వెళ్లాడు. నాతో చెప్పకుండా వెళ్ళాడు.' అని ఉద్రేకంతో అంది. ముసలిది మాట్లాడలేదు.

'ఎక్కడికి వెళ్ళాడు?' అంది రమ.

'ఏమో నాకేం తెలుసు. పెట్టె పట్టుకుపోయాడు.' అంది ముసలిది.

'ఎందుకు వెళ్లనిచ్చావ్ అవ్వా? నేను వచ్చేవరకైనా ఉంచలేకపోయావా?' అంది ఏడుపు ఆపుకుంటూ రమ.

'ఏవిటే ఆ రంగారు పిల్లా. నేనంత తెలివితక్కువదాన్ననుకున్నావా? అదిగో చూసుకో నీ మంచంమీద పర్సు వదిలేసి మరీ వెళ్ళాడు.'

'డబ్బా!'

'అవును.'

రమకి అనుమానం కలిగింది. తీవ్రంగా 'వెళ్ళమ్మని చెప్పావా?' అంది.

'ఢంకా బజాయించి చెప్పాను. నాకేం భయమా సిగ్గా. నాలుగురాళ్ళు రాలేచోట నోరుమూసుకుకూర్చోడం నాచేత కాదు పిల్లా,' అంది గర్వంగా ముసలిది.

పెదవులునొక్కిపట్టి 'ఏం చెప్పావు ఆయనతో?' అంది రమ.

'వెర్రిబాగులవాడు. నువ్వు ప్రేమించావనీ నిన్ను పెళ్లి చేసుకుంటాననీ అన్నాడు. మరి నాకేంకావాలి పిల్లా. నాకు మాత్రం ఎవరున్నారు పిల్లా నువ్వు తప్ప. వాణ్ణి తగులుకుని దిల్లగా పోదామని చూస్తున్నావా? నీ ఆటలు నేను సాగనిస్తానటే పిల్లా. ముసలిదాన్ని దిక్కులేక చస్తే నీకేం? ఇన్నాళ్ళు చేసింది మరచిపోయి మాయ చేస్తావా?' అంది ముసల్ది చేతులు వూపుతూ.

'ఏం చెప్పావ్?' అంది రమ.

'నీదంతా నటన అని చెప్పాను. తప్పక ప్రతివాడిదగ్గరా యిలాగే వేషం వేస్తుందన్నాను. ఆనందం తగ్గిపోయింది. అబ్బాయి మొహం.' అంది ముసలిది కళ్ళు చికిలిస్తూ నవ్వుతూ.

రమకి కాళ్లకింద భూమి బద్దలయిపోతూన్నట్లు అనిపించింది. ఆమెకి దేవుడిమీదా మనిషిమీదా విశ్వాసం ఒక్కపెట్టున తుడిచిపెట్టుకుపోయినట్లయింది. కళ్లు తిరిగి పడిపోతూన్న ఆమె గోడవానుకుని నిలబడింది.

ముసలిది అనునయంగా, 'మగవాళ్ళమాటలు నమ్మి చెడిపోకు పిల్లా. అప్పుడు నేను విన్నాననుకో? పోతే నీగతి కుక్కలకీ, నక్కలకీ కూడా పనికిరాదు. ఈ వయస్సులో నాలుగురాళ్ళు కూడబెట్టకపోతే యింకెప్పుడే పిల్లా. పోయి చూసుకో. నీ మంచంమీదకి పర్సు గిరవాటేసిపోయాడు. ఎంత సొమ్ముందో చూడు.' అంది.

'ముసలిపీనుగా. దొంగముండా. పిశాచంముండా.' అంటూ రమ వెర్రికోపంతో ముసలిదానిమీద పడి దబాదబా తలమీదా వొంటిమీదా మొత్తేసింది. ముసలిది తప్పించుకుని పారిపోయింది. 'నా కొడుకుని నువ్వే చంపావే. నా బతుకుని నాశనం చేశావ్.' అని వెర్రిగా అరుస్తూ అక్కడున్న ముక్కాలిపీటని ముసలిదానిమీదకి విసిరింది 'అబ్బా' అని ముసలిది నిలువునా కిందకి కూలిపడిపోయింది. ఆమె తలమీదనుండి నెత్తురు ప్రవాహంలా కారుతోంది. బలమైన దెబ్బతో ముసలిది స్పృహతప్పిపడిపోయింది. రమ తిన్నగా గదిలోకి వెళ్లింది. మంచంమీద పర్సుని తీసి చూసింది. ఒక అరనిండా నోట్లు కుక్కివున్నాయి. ఒక అరలో జగన్నాథం ఫోటోవుంది. ఆ పర్సు పట్టుకుని వెర్రిదానిలాగ అలాగే నిల్చునిపోయింది. ఆమె చేతులు వణుకుతున్నాయి. కనులమ్మట అశ్రువులు ఏకధారగా ప్రవహిస్తున్నాయి. మూర్తీభవించిన దైన్యంలాగ నిలబడిన ఆమెకు పరిసరజ్ఞానం నశించింది. ఒక్కసారిగా పరుగెత్తుకుని వీధిలోకి వచ్చింది. చేత్తో పర్సుని గట్టిగా పట్టుకుంది. మలుపులోదిగి వేగంగా నడిచి రోడ్డుమీదకి వచ్చింది. వర్షం సన్నగా పడుతోంది. ఆమె పరుగు సాగించింది. బురదనీళ్ళు వొళ్ళంతా చిందుతున్నాయి. ఆమె గోతుల్నీ గతుకుల్నీ చూడలేదు. గోతులలో కాలుపడి కింద పడుతోంది. మళ్లీ లేచి, పరుగెత్తుతోంది. బట్టలన్నీ బురదతో దట్టంగా అసహ్యంగా తయారయాయి. ఆమెముఖాన కూడా బురద చిమ్మింది. జుట్టు ముడివీడిపోయింది. వానకి వొళ్లంతా తడిసిపోయింది. బట్టలచివరలనుంచి నీళ్ళు కారుతున్నాయి.

తూర్పున వెలుతురు వచ్చేస్తోంది. తూర్పున మబ్బులు కొంచెం కొంచెం తెల్లబడుతున్నాయి. ఆమె పరుగువేగం హెచ్చించింది. ఆమె రొప్పుతోంది. ఆయాసపడుతోంది. కనుచూపు మేరలో స్టేషన్ కనపడుతోంది. స్టేషన్‌కి రైలు వచ్చేసింది. పళ్ళబిగబట్టి శక్తినంతా ఉపయోగించి ఒక్కపరుగులో స్టేషన్ చేరింది. జనం గుంపులు గుంపులుగా దిగుతున్నారు. గేటుదగ్గర జనం క్రిక్కిరిసి ఉన్నారు. వాళ్ళని తోసుకుని లోపలికిపోయింది. చెయ్యి అడ్డంగా 'టికెట్' అంటూన్న టికెట్ కలెక్టర్ని కూడా బురదచేతులతో తోసివేసింది. ప్లాట్‌ఫారంమీదకు వచ్చింది. విడిపోయిన జుట్టుతో వొళ్ళంతా మొహమంతా బురదతో ఘోరంగా, వింతగా చూస్తున్నారు జనం. ఆమె ఒక్కొక్క రైలుపెట్టె ఆత్రంగా వెతుకుతోంది. 'బాబుగారూ' అని అరుస్తోంది. పెట్టెలలోని ప్రయాణీకులు అర్థంకాక 'ఏవిటి ఏవిటి' అంటున్నారు. ఆఖరుపెట్టెలో కిటికీకి కొంచెందూరంలో ఉన్న జగన్నాథాన్ని చూసింది రమ. రైలు కూత వేసింది. గార్డు విజిలు వేశాడు.

'బాబుగారూ యిదిగో మీ పర్సు' అంటూ పెట్టెలోకి పర్సుని విసిరింది రమ. జగన్నాథం రమని పోల్చుకోలేక పోయాడు మొదట. ఇంతలో రైలు కదిలింది. రైలుతోపాటు ఆమెకూడా పరుగెత్తుతూ 'నేను రమని నేను రమని... మళ్ళీమీరు... మీరు...' ఆయాసంతో యింక మాట్లాడలేక పోయింది రమ. చీరమడతలో కాలు చిక్కుకుంది. ఒక్కసారిగా ముందుకు బోర్లాపడింది. జగన్నాథం తొందరగా వెళ్లిపోయే రైలుకిటికీలోంచి ప్లాటుఫారంమీదకి చూశాడు. నేలను కరచుకుని, బురదతోనిండిన బట్టలతో విడిపోయిన శిరోజాలతో బోర్లపడివున్న దీనమైన స్త్రీమూర్తిపై ప్లాటుఫారంమీద మిగిలినజనం కంగారుగా రావడం చూశాడు. అతని మొహం బాధతో నల్లబడింది. రైలు అప్పటికే చాలాదూరం వెళ్లిపోయింది. జగన్నాథం కిందకివంగి పర్సుని తీసి చూశాడు. పర్సులో డబ్బంతా ఎలా పెట్టినది అలాగేవుంది. కాని ఫోటోమాత్రం లేదు.

అరకులోయభాష: ఆంధ్రంతో సంబంధం

శ్రీ భద్రిరాజు కృష్ణమూర్తి

విశాఖపట్టణానికి వాయువ్యంగా డెబ్బై మైళ్ళ దూరంలో అరకు లోయ ఉంది. ఆ చుట్టుపక్కల కొండల్లో, దూరదూరంగా ఇళ్ళు కట్టుకొని నివసించే ఆదివాసి జాతులెన్నో ఉన్నాయి. బగత, కోట్య, ముఖలింగ, పైండి, డొంబు, వాల్మీకి, మూకదొర, కొండదొర, సామంతు — ఇక్కడ కొన్ని ప్రధానమైన కొండ తెగలు. వీటన్నిట్లోనూ పెద్దకులం బగత. 'బగత' శబ్దం భక్త శబ్దభవం. వీళ్ళు, కోట్యాలు, మూకదొరలు, గోమాంసం వర్జించటంవల్ల మిగిలిన కొండతెగలకన్నా తాము గొప్పవాళ్ళమని చెప్పుకుంటారు. కొండదొరలు, సామంతులు తప్ప మిగిలిన తెగలకు ప్రత్యేకమైన భాష లేదు. వాళ్ళ మాతృభాష ఒకరకం ఒడ్రభాషాప్రభావం కొద్దిగా తెలుగు. అక్కడి అన్ని తెగలవాళ్ళూ మాట్లాడగలరు. కొండదొరలకు, సామంతులకు స్వతంత్రభాష లున్నాయి. సామంతులు వాళ్ళనివాళ్ళు 'కువి–కువింగ' (బహువచనం) అని పిలుచుకుంటారు. వీళ్ళనే సాలూరు ప్రాంతంలో 'జాతాపురొలు, కోదులు' అని కూడా అంటారు. కాని కోందులనే పేరు వాళ్ళు సహించరు. ఏ కారణంవల్లనో అది ప్రసుతం నిందార్థకమయింది. సామంతులు కులపెద్దను 'సామంత్' అంటారు. ఇది సామంత శబ్దభవం. వీళ్ళు మాట్లాడేది 'కుఇ' లేక 'ఖోండ్' అనే పేరుగల ద్రావిడభాష.

కొండదొరల మొదటిపేరు అసలు అది గాదు. వాళ్ళని వాళ్ళు 'కూబి' లేక 'కూబిజ్' (బహువచనం) అని పిలుచుకుంటారు. 'కొండదొర' అన్నది తెలుగువాళ్ళు తమకిచ్చిన పేరని వాళ్ళు చెప్తారు. వీరిభాషను 'కూబి భాష' అనిగాని, 'కొండభాష' అని గాని అనవచ్చు. సాంఘికంగా వీళ్ళు బగత కోట్య, మూకదొరలకన్నా తక్కువ; మిగిలిన తెగలకన్నా ఎక్కువ. వీళ్ళనే కొండకాపులు, కొండ పాత్ర (రాజు)లు, పాండవ రెడ్డిలు అని కూడా కొన్ని ప్రాంతాల్లో అంటారు. వీళ్ళు మాట్లాడే 'కూబి' భాష, సామంతులు లేక జాతాపురొలు మాట్లాడే 'కుఇ' భాష, ఒరిస్సా దక్షిణ జిల్లాల్లో 'ఖోండ్లు' అనబడే కొండజాతివాళ్ళు మాట్లాడే 'కూఇ' భాష, చాలా దగ్గరి సన్నిహిత సంబంధం గలవి. 'కూ' లేక 'కూ' అంటే పర్వతం, 'కూ—' అంటే పర్వతవాసి. సంధిలో వచ్చిన మార్పులవల్ల 'కూయి, కూబి' శబ్దాలూ, ఒడ్రభాషా సాంకర్యంవల్ల 'వ' కారం 'బ' కారంగా మారి 'కూబి' శబ్దం ఏర్పడ్డాయి. బహుశా, సుమారు పదునైదు శతాబ్దుల క్రిందట ఇవిమూడూ ఒకే భాషకు మాండలికాలుగా ఉండి ఉంటాయి. ఆ మూలభాష ప్రాచీన ద్రావిడభాషా శాఖల్లో ఒకటి.

ఒక శతాబ్ది క్రిందట కాల్డ్వెల్ రాసిన ద్రావిడభాషా వ్యాకరణంలో ద్రావిడభాషలు పన్నెండని మాత్రమే పేర్కొన్నాడు. కాని గడిచిన పదియేళ్లలో జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా ఇప్పటికి తేలిన ద్రావిడభాషల మొత్తం సంఖ్య ఇరవైనాలుగు. వాటిని మూడు ప్రాంతీయ శాఖలుగా విభజించవచ్చు.

1. దక్షిణ ద్రావిడభాషలు (9): తమిళం, మలయాళం, తెలుగు, కన్నడం, తుళు, కొడగు, బడగ, తోడ, కోట;

2. మధ్యద్రావిడ భాషలు (9): కూయి, కువి, కూబి (కొండ), గోండి, పర్జి, ఒల్లారి, కవబ?, కోలామి, నాయకి;

3. ఉత్తర ద్రావిడభాషలు (3): కురుఖ్, మాల్తో, బ్రాహూయీ.

ఇంకా ఇంకా కనుగొనబడవి ఎన్నో ఉండవచ్చు. కొండ (కూబి)భాష ప్రత్యేక భాషగా ఇటీవలనే గుర్తించబడ్డది. 1951-వ సంవత్సరపు జనాభా లెక్కల ప్రకారం ఈ భాష మాట్లాడు వారి సంఖ్య 14,082. అరకులోయ బాకలో 900 దాకా కొండదొరల ఇళ్ళున్నాయి. ఇంటికి సగటున నలుగురి చొప్పున లెక్కించినా, ఆంధ్రప్రాంతంలో వీళ్ళ జనాభా 3600. మిగిలిన పదివేలు చిల్లర ఇక్కడి ఏజెన్సీ ప్రాంతంలోను, ఒరిస్సాలోని కోరాపుట జిల్లాలోను ఉండవచ్చు. ఈ భాషా ప్రధాన లక్షణాలను సంగ్రహంగా ప్రదర్శించి, తెలుగుతోనూ, మిగిలిన ముఖ్య ద్రావిడభాషలతోను పోల్చి చూపటమే ఈ వ్యాసం ఉద్దేశం.

వర్ణాలు: చరిత్ర

కొండ లేక కూబి భాషలోని వర్ణాలను ఈ క్రింది గుర్తులతో సూచించవచ్చు:

స్పర్శాలు: ʔ, క, గ, ట, డ, త, ద, ప, బ
శిథిల స్పర్శం: డ̣
అనునాసికాలు: ఙ ణ న మ
ఊష్మాలు: స జ వ య హ
రేఫలు, లేక కంపితాలు: ర ఱ, ఱ
పార్శ్వికం: ల
అచ్చులు: అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఎ, ఏ, ఒ, ఓ.

హల్వర్ణాల్లో |ʔ క ట త ప హ| స ఊష్మాలు లేక శ్వాసనాదాలు (Voiceless); |గ డ ద బ డ̣ ఙ ణ న మ ర ల వ య జ| సరళాలు లేక నాదవంతాలు (Voiced).

ఈ భాషకు విలక్షణమైన వర్ణాల్లో |ʔ| ఒకటి. దీన్ని ఆంగ్లంలో 'Glottal Stop' అంటారు. నాదతంత్రులకే స్థానకరణాలుగా జరిగే వాయు స్తంభన స్ఫోటనంవల్ల ఈ ధ్వని ఏర్పడుతుంది. తెలుగువాళ్ళు 'అ–అ, ఇ–ఇ, ఉ–ఉ' అని ఉచ్చారణ చేసేటప్పుడు ప్రతి రెండు ధ్వనుల మధ్య గొంతులో ఏర్పడే తాత్కా

లిక వాయువిశేషమే ఈ ధ్వని లక్షణం. కొండభాషలో ఇది అన్య భేదకమైన ధ్వని కొబట్టి ప్రత్యేకవర్ణంగా గ్రహించాలి. రవర్ణం తెలుగులోని పాచురేఫలాగానే ఉచ్చరింపబడుతుంది. అకర్ణం తెలుగులో ద్విగుణమైన రకారంలాగా (గొర్రె, బుర్ర - ఇత్యాదుల్లోలాగా) అధికకంపితం. దీనికి సరియైన లిప్యంతరీకరణం 'ఱ్ఱ'; వంకీ లేకుండా రెండుసున్నలతో రాసినా, దిన్ని ఒక్కొక్కగా భావించాలి. జవర్ణం తెలుగులోని "జ"గా కొక, ఆంగ్లంలో 'Zoo, Zero' మొదలైన శబ్దాల్లోని 'Z' లాగా ఉంటుంది. వ, ఫ్లు క్రమంగా పరుష సరళాలు. మిగిలిన వర్ణాల ఉచ్చారణ చాలావరకు తెలుగులోలాగానే ఉంటుంది. ఈ భాషలోని [డ] వర్ణం మటుకు తెలుగులో ప్రత్యేక వర్ణత్వం లేకుండా అచ్చులమధ్య 'కడ్డ, మడ్డి' మొదలైనచోట్ల ఉచ్చరించే డకారంలాగా ఉంటుంది. హిందీలోని 'ఘ్రాడీ, గాడీ' మొదలైనచోట్ల ఉన్నది ఈ శిథిల డకారమే. కాని తెలుగులోలాగా గాక కొండభాషలో డ, డ్డ-లు ప్రత్యేక వర్ణాలు, ఉదా: కడ = చెరువు) కడ; కడ్డ, కడ్డ.

కొండభాషలో మూండలిక భేదాలు విస్తృతంగా కనిపిస్తాయి. అరకులోయలో ఉన్న 'కొండ' వ్యవహారం వాళ్ళు, సరిహద్దు పాను కోనికున్న కొండగ్రామాల్లో వాళ్ల వ్యవహారం కొంత భిన్నంగా ఉంటుంది. ఈ భాషలో ప్రతిపదంలోని రెండో అచ్చు మీద ఊనిక ఉంటుంది. పదం మొదటి అచ్చు హ్రస్వమైనప్పుడు, రెండో అచ్చు పైనున్న ఈ ఊనిక మరింత స్పష్టంగా తెలుస్తుంది. దీనివల్ల రెండో అచ్చు మొదటి అచ్చుకన్నా గురుతరంగానూ, దీర్ఘంగానూ వినిపిస్తుంది. ఉదా: మరన్ = చెట్టు; పరస = పాము; పఢ్డయ్ = పాత, అనే పదాలు అరకులోయ ప్రాంతంలో మరాన్, పరాస్, పడాయ్-అని వినిపిస్తాయి. సాదాదాకు సమానమైన రూపాలు అరకులోయకు పదిమైళ్లు దూరంగా ఉన్న 'సొవ్వ' అనే సరిహద్దు గ్రామంలో మ్రూను, ప్రాను, ప్రాయ్-అని ఉచ్చరిస్తారు. వీటికి సరియైన తెలుగురూపాలు ప్రాచీనభాషలోని మ్రాను, ప్రేచు, ప్రా- (= పాత) అన్నవి. నన్నయకు పూర్వపు తెలుగుశాసనాల్లో వినిపించే 'వాన్డు, మూన్డు' అనే శబ్దాలు, క్రీ. శ. 9వ శతాబ్దినాటికి 'వాణ్డు, మూణ్డు'గా మారి, ఆదికావ్యకాలంనాటికి 'వాఁడు, మూఁడు' [(= అనునాసికోచ్చారణ సహితంగా] రూపాంతరం, ఆ తరువాత ఇటీవల 'వాడు, మూడు'-లుగా ఏర్పడ్డాయి. కాని, కొండభాషలో ఇప్పటికీ మన ప్రాచీన శాసనరూపాలకు దగ్గరైన 'న్డ' సహిత రూపాలు ఉచ్చారణలో ఉన్నాయి. చారిత్రకంగా ప్రాచీనతమిళంలోనూ, ప్రాచీనాంధ్రంలోనూ మాత్రమే ఈ వర్ణసంయోజనం కనిపిస్తుంది. (కొం. = కొండ; త = తమిళం; మ. = మళయాళం; క. = కన్నడం; తె = తెలుగు; ప్రా = ప్రాచీన-.) ఉదా: —

కొం. ఉన్జి; త. ఒన్ఱు; తె. ఒణ్డు; క. ఒన్దు.

కొం. విన్సు; తె. నిణ్డు.

కొం. నేన్జు; త. ఞాన్ఱు; ప్రా. తె. నేణ్డు, నేఁడు.

కొం. పన్జి; ప్రా. త. పన్ఱి; తె. పన్ని; క. పన్ది పన్ది.

కొం. మూన్జి; త. మూన్ఱు; ప్రా. తె. మూన్డు, మూణ్డు, మూఁడు; తె. మూడు; క. మూఱు (కన్నడరూపంలో దిర్ఘంమీద పొల్లుసుమును అనునాసికం లోపించటం సహజం.)

కొం. వాన్జు; ప్రా. తె. వాన్డు, వాణ్డు, వాఁడు; తె. వాడు.

తెలుగులోనూ మిగిలిన ద్రావిడభాషల్లోనూ వివాదాస్పదమైన ర, ఱ-ల భేదం ఇంకా పెక్కు ఉచ్చారణలో ఉంది. ఉదా: అని-ఎఱి ఏఱు=నది (తెలుగులో ప్రవాహాలక్షమైన 'ఏఱు'కు ఇది సోదర శబ్దం; ప్రా. త. యాఱు; క. అఱు); కఱ్-=నలవు; కఱి= పొట్టి. కుఱక (ప్రా. తె. కుఱు, కఱుచు); సెఱు=బూడిద (ప్రా. తె. నివురు. సెఱు; త. క. సెఱు); పిఱ=పిఱ్ర (ప్రా. తె. పిఱ్ఱి, పిఱుఁదు); మఱి=(ప్రా. తె. మఱు-యు); తొఱ = తొఱ్ఱ (ప్రా. తె. తొఱ్ఱ, ఎఱి); తెఱ=రెప్ప (ప్రా. తె. తెప్ప).

తమిళ కన్నడాంధ్రాలలో 'ఱ' కారంతో కనిపించని శబ్దాలు కూడా, ఈ భాషలో కొన్ని నిలిచిఉన్నాయి. ఉదా: పిఱు = వాన; కొఱు = కోడి; తెఱొ = ఎండకొయ. ఈ క్రిందిగా టఱ జంటలో ర-ఱ లకనిష్ఠభేదం కనిపిస్తుంది, ఉదా: వారు = (పాగ) వారు; వఱు = ఊగు.

ప్రాచీన ద్రావిడంలో ద్వితీయ 'ఴ' వర్ణం (=ఴ) ఈ భాషలో 'ఴ'గా మారిపోయింది. ఉదా: కొం. ఉత్వే; మ. ఉత్; తె. ఉటే (ఈ మాటలో తెలుగు-కొండరూపాలకు పూర్వస్థితిలో ఉత్ అనే రూపం ఉండిఉండాలి)

ప్రాచీనద్రావిడ 'ఴ' వర్ణం తమిళమళయాళాల్లో కొన్ని మాండలికాల్లో ఈనాటికీ ఉచ్చారణలో ఉంది. అది తెలుగులో క్రీ. శ. 7, 8 శతాబ్దులకే భిన్న పరిసరాల్లో డ, ర-లు గాను, కన్నడంలో ళ, ర-లు గాను మారిపోయింది. ఈ వర్ణం కొండభాషలో అంతటా 'ఴ' (శిథిలడకారం) వర్ణంగా మారింది. ఉదా: కొం. ఏఴు; త. ఏழு; ప్రా. తె. ఏడు, తె. ఏడు (=7, క. ఏళు; కొం. కొఴ్; త. కృఴై; తె. కొడుకు; కొం. కొడ్వు; త. కొழு; తె. క్రొవ్వు, క. కొబ్బు; కొం. డ్రూ-(క్రియ) త. ఇழு, ప్రా. తె. డుక్కు, తె. దుక్కి.

ప్రాచీన ద్రావిడ ళవర్ణం కొండభాషలో అరకులోయ మాండలికంలో లవర్ణంగాను, దానికి పశ్చిమోత్తర మాండలికాల్లో డవర్ణంగాను, మారుతుంది. ఇది తమిళకన్నడాలలో ఇంకా నిలిచి ఉంది; తెలుగులో క్రీ. శ. 8-వ శతాబ్దినాటికే లవర్ణంగా మారిపోయింది, ఉదా: కొం. అలు, అడు (=భార్య): త. అళ్ తె. ఆలు, క. ఆళ్; కొం. కలు, కడు త. కళ్, తె. కలు, కలు.

తెలుగులో నవర్ణంగా మారిన ప్రాచీనద్రావిడ ణవర్ణం ఈ భాషలో తమిళకన్నడాల్లోలాగా ఇంకా నిలిచిఉంది. ఉదా: కొం పణి; త. పణి, ప్రా. తె పణి, తె. పని; కొం. కణు, కణ్ణు: త. కణ్, ప్రా. తె. కణి (= మాచి, క్రొవ్వుగా), తె. కను, కన్ను, క. కణ్, కణ్ణు

ఈ భాషలోని 'జ' వర్ణం ప్రాచీనద్రావిడ 'జ్య' వర్ణ సంయోజనంవల్ల ఏర్పడ్డది. ఉదా: కొం. డాజ్ = దాగు, ప్రా. తె. డాఁగు, డాఁగు, అడంగు, అడఁగు; త. అడంగు; క. అడంగు, అడగు. [?] వర్ణం ప్రాచీన శవ, గ-లనుంచి ఏర్పడ్డది. ప్రాచీనాంధ్రంలో వర్ణవ్యత్యయంవల్ల ఏర్పడ్డ పదాదిడవర్ణం ఆర్వాచీన భాషలో క్రమంగా దివర్ణంతో కలిసిపోయింది. ఉదా: దగ్గు,

డిగు > దిగ్గు, దిగు; దాగు > దాగు; డగలు > దగ్గర, మొ॥. ఇప్పటికీ కొండభాషలో డిగ్ (=దిగు), డెప్ (=దించు); డాక్ (=దాగు), డాప్ (=దాచు); డిగ్గు (=దగ్గర), అనే ఉచ్చారణలు వినిపిస్తాయి. పై నిరూపణనుబట్టి తేలిన సారాంశం: చారిత్రకంగా కొండభాషలోని వర్ణనిర్మాణం నేటి తెలుగుకన్నా ప్రాచీనమైన శాసన భాషకు చాలా సన్నిహితంగా కనిపిస్తుంది. దీన్నిబట్టి నేటి కూయి, కువి, కూవి భాషలు మాండలికాలుగా ఉన్న మూలభాషలో, కూవి మాండలికానికి ప్రాచీనాంధ్రానికి ఎక్కువ ప్రాంతీయ సన్నిహితత్వం ఉండి ఉండాలి.

వ్యాకరణం :

విశేష్యాలు :

ఈ భాషలోని నామపదాలను మహత్తులనీ, అమహత్తులనీ విభజించవచ్చు. పురుషవాచక శబ్దాలు మహత్తులు. తదితర శబ్దాలు అమహత్తులు. ఏకవచనంలోనూ, బహువచనంలోనూ, ఇదే పద్ధతి. తెలుగులోవలె గాక స్త్రీవాచక శబ్దాలు రెండు వచనాల్లోనూ అమహత్తుల్లాగానే ప్రవర్తిస్తాయి. ఉదా: వాన్రు వాతెన్ = వాడు వచ్చాడు; వార్ వాతెర్ = వారు వచ్చారు (పురుషులు మాత్రం); అది వాతెన్ = అది వచ్చింది (స్త్రీతిర్యగ్జడాలు); అవి వాతె = అవి వచ్చాయి (స్త్రీ తిర్యగ్జడాలు)

మహద్బహువచన ప్రత్యయాలు 'ర్, రు' వర్ణాలు. అమహద్బహువచన ప్రత్యయాలు 'క్/కు, జ్/జు' వర్ణాలు, ఉదా:

మహత్తులు:

ఏక.		బహు.
అనసి (= అన్న)	:	అనపిర్ (= అన్నలు)
కొడ్డో (=పిల్ల)	:	కొడ్డోర (= మొగపిల్లలు) కొడ్డోక్ (= ఆడపిల్లలు)
అయెన్ ఎయెన్ (= ఎవడు)	:	అయొర్ ఎయొర్ (= ఎవరు)

అమహత్తులు :

మరన్ (= చెట్టు)	:	మరక్ (= చెట్లు)
గుఅప్ (=గుర్రం)	:	గుఅప్కు (= గుర్రాలు)
పేని (= పేను)	:	పేన్కు (= పేలు)
డుకి (= గుప్పి)	:	డుకిజ్ (= గుప్పిలు)
ఖ్డేను (= ఎముక)	:	ఖ్డేకు (= ఎముకలు; చూ., ప్రా. తె. (పేకులు)

ఈ భాషలో నామవిభక్తులు నాలుగు: షష్ఠి లేక ద్వితీయాది విభక్త్యంగం; ద్వితీయ-చతుర్థి; తృతీయ-పంచమి; సప్తమి. ద్వితీయాది విభక్త్యంగం ఏకవచనంలో '-తి/-ది', బహువచనంలో 'అ, ఇ' అనే ప్రత్యయాలు చేరటంవల్ల ఏర్పడుతుంది. ఈ రూపం సంబంధార్థబోధకం (షష్ఠి) కూడా అవుతుంది. ద్వితీయ-చతుర్థి ప్రత్యయం: -జ్; తృతీయ-పంచమి ప్రత్యయం: -అణ్డ్; సప్తమీ ప్రత్యయం: -ఉ. అమహత్తుల్లో ప్రథమావిభక్తి రూపాలే ద్వితీయా విభక్త్యర్థంలో కూడా వైకల్పికంగా రావచ్చు. ఉదా:

అమహత్తు : మరన్ = చెట్టు

	ఏక.	బహు.
ప్రథమ	: మరన్ (=చెట్టు)	: మర-క్ (=చెట్లు)
షష్ఠి (ద్వితీయాద్యంగం)	: మర-తి (=చెట్టు యొక్క)	: మర-క్-అ (=చెట్ల యొక్క)
ద్వితీయ-చతుర్థి	మరన్ / మరన్-ది-జ్ (=చెట్టును, చెట్టుకు)	: మరక్-అ-జ్ (=చెట్లను, చెట్లకు)
తృతీయ-పంచమి	మర-త్-అణ్ (=చెట్టుచేత, చెట్టునుంచి)	:
సప్తమి	: మర-త్-ఉ (=చెట్టులో, చెట్టుపై)	:

మహత్తు :- కొడ్డో = పిల్లవాడు

	ఏక.	బహు.
ప్రథమ :	కొడ్డో	కొడ్డో-ర్
షష్ఠి :	కొడ్డో-ది-	కొడ్డో-ర్-ఇ-
ద్వితీయ-చతుర్థి :	కొడ్డో-ది-జ్	కొడ్డోర్-ఇ-జ్
తృతీయ-పంచమి :	కొడ్డో-ది-అణ్డ్	:
సప్తమి :	కొడ్డో-ద్-ఉ	:

ప్రథమ పురుష సర్వనామాల్లో ద్వితీయాది విభక్త్యంగం '-ఇ' ప్రత్యయంవల్ల ఏర్పడుతుంది. ఉదా:- వాన్రు : వని-, వార్ : వరి- (తె. వాడు: వాని, వారు : వారి). ప్రశ్నసూచకాలున్న చోట వరియైన రూపాలు నా సేకరణలో ఎక్కడా తగల్లేదు.

ప్రత్యయాల్లో ఏకవచనంలోని -ఇ, -తి, -ది, వర్ణకాలను, బహువచనంలోని -అ, -ఇ, వర్ణకాలను, తెలుగులోని ఔపవిభక్తిక -తి, -టి; అ, -ఇ; ప్రత్యయాలతో పోల్చవచ్చు. (నాతి, ఇంటి, వారల, వారి). తమిళంలో ద్వితీయాద్యంగమైన మర-త్తు-, కన్నడంలోని మర-ద్ -రూపాలుకూడ వీటితో తుల్యాలు.

సర్వనామాలు :

ప్రథమా విభక్తిలోను, ప్రథమేతర విభక్తుల్లోను వచ్చే సార్వనామిక ప్రాతిపదికలు:

	ఏక.	బహు.
ఉత్తమ పురుష:	నాన్ : నా-(=నేను:నా-)	: మాప్ (=మేము) మాట్ : మా- (=మనము : మన-)
మధ్యమపురుష:	నీన్: నీ-(=నీవు: నీ-)	: మీర్ : మీ-(=మీరు: మీ-)
ప్రథమపురుష:	వాన్రు:వని-(=వాడు:వాని)	వార్ :వరి-(=వారు:వారి)
	వేన్రు:వెని-(=వీడు:వీని)	: వేర్ వెరి-(=వీరు:వీరి-)
	అది దని-(=అది:దాని-)	అవి:దన్క-(=అవి:వాని-)
	ఇది:దెని-(=ఇది:దీని-)	:ఇవి:దెన్క-(=ఇవి:వీని-)

తమిళ మలయాళ కన్నడాల్లో ద్వితీయాది విభక్త్యంగాలు ఉత్తమ పురుషలో ఎన్-/నన్-, ఎమ్-/నమ్-అనీ, మధ్యమపురుషలో నిన్-, నిమ్-అనీ ఉంటాయి. వీటితో పోలిస్తే కొండభాషలో

సర్వనామాల ద్వితీయాది విభక్త్యంగాలు దక్షిణ ద్రావిడ భాషల లోనూ, తెలుగు రూపాలకే దగ్గరగా ఉన్నాయి.

సంఖ్యా వాచకాలు :

ఈ భాషలో ఒకటినించి నాలుగువరకు పరంపరగా వచ్చిన సంఖ్యా వాచకాలు నిలిచి ఉన్నాయి ఐదుకు పైవన్నీ తెలుగు నించి ప్రాచీన స్థితిలోనే ఎరవు తీసుకొన్నవిగా కనబడతాయి.

కొం. ఉక్కొండ్=ఒకటి, ఒరెన్=ఒక్కడు (సమాసం); విశేషణార్థకం చేరి వచ్చేది, ఒరెక్కు=ఒక్క టే; ఒక్కు=ఒకసారి; త. ఒన్ఱు; ఒరు వన్=ఒక్కడు; క. ఒందు; ఒబ్బను (పూర్వ రూపాలు: *ఒర్బను.* ఒర్వన్); ప్రా. తె ఒరుండు=ఒక్కడు, అన్యుడు (చూ. ఒండొరులు=ఒకరి నొకరు).

కొం. రండ్=రెండు; రిండ్ ఎర్=ఇద్దరు; రిసేణ్=రెణ్ణాళ్ళు; త. ఇరణ్డు; ఇరువర్=ఇద్దరు; క. ఎరడు; ఇబ్బరు (పూర్వ రూపాలు: *ఇర్బరు* ఇర్వర్); తె రెండు; ఇద్దఱు (పూర్వరూపం: *ఇర్-దఱు).

కొం. మూన్ద్=మూడు; ముయ్ ఎర్ ముగ్గురు; ముకేణ్=మూ డ్నాళ్ళు; ప్రా. త. మూన్ఱు; మూవర్; తె మూడు (పూర్వ రూపాలు: మూన్డు, మూణ్డు, మూండు); మూవురు, మూగురు, మువ్వురు, ముగురు. క. మూఱు; మూవర్.

కొం. నాల్=నాలుగు; నాల్ ఎర్=నలుగురు; త నాల్, నాన్కు; నాల్వర్ (నలుగురు); తె నాల్గు; నలువురు; క. నాల్కు; నాల్వర్=నలుగురు.

మిగిలిన సంఖ్యావాచకాలు: కొం. అయ్దు ఏలు, ఎన్మిది, తొమ్మిది, పది. ఇవి తెలుగునించి ఎరవు తెచ్చుకున్నవి.

క్రియలు :

ధాతువులు కొన్ని అజంతాలు; కొన్ని హలంతాలు. సాధారణంగా రెండక్షరాలకు (Syllables) మించిన ధాతువులు లేవు. ఏకాక్షర ధాతువుల సంఖ్య ఎక్కువ. ఉదా: ఆ-=అగు; కి-=చేయు; పూ-=పూచు; అల్=అల్లు; అడి-=అడ్డగించు; తిర్వ్-=తిరుగు. ప్రాం ప్రేరణార్థక ధాతువులు తుదియక్షరంలో పరుషసరళ వర్ణ భేదంతో కొన్నిచోట్ల తమిళపద్ధతితో తుల్యంగా ఉంటాయి. ఉదా: త. అడంగు=అణగు: అటక్కు=అణచు; తిరుమ్పు=తిరుగు: తిరుప్పు=త్రిప్పు. అలాగే కొండభాషలో నిజ్=లేచు; నిక్-=లేపు; తెవ-=తెగు; తెప్=తెంచు; నిన్డ్=నిండు: న్ట్=నింపు. కొన్నిచోట్ల తెలుగుమార్గాన్ని తలపించే 'పు' వర్ణ కాదేశం కనిపిస్తుంది. చూ. తె. జరుగు, జరుపు; డిగు, డింపు; తిరుగు; తిప్పు; మొ॥. అలాగే, కొం. డాజ్=డాగు; డాప్=డాచు; డిగ్=దిగు; డిప్=దింపు; నిల్=నిలుచు; నిల్ప్=నిలుపు; మొ॥. కొన్నిచోట్ల- ఇస్।- పిస్ ప్రత్యయాలను ఆగమాలుగా చేర్చటంవల్ల ప్రేరణార్థక ధాతువులు ఏర్పడుతాయి. ఉదా: నస్-=నంచు; నసిస్-। నస్పిస్-=నంపించు; కి-=చేయు; కిపిస్-=చేయించు; పెట్=పెట్టు; పెట్టిస్-=పెట్టించు (ఖాపులు). ఈ ప్రత్యయాలు తెలుగు- ఇంచు।- పించు (చేయించు, అనిపించు)లతో నూ, కన్నడంలోని ప్రేరణార్థక ప్రత్యయమైన- ఇసుతోను పోల్చదగ్గాయి. పెట తెలుగులో,- ఇస్।-పిస్ అనే రూపాంతరాలు వ్యవహార భాషలో ఉన్నాయి. (చేయిస్తాను. అనిపిస్తాను, మొ॥).

కాలార్థక ప్రత్యయాలు :

భూతం:-త్-।-ఇత్; తద్ధర్మం--న్-; వర్తమానం:- -సిన్-।-జిన్-. మిగిలిన సమాపక క్రియా విభక్తులు: వ్యతిరేకం:- -?-; విధి:- ఏక. -?అ, బహు.-దు; వ్యతిరేకవిధి (నిషేధార్థకం); ఏక.-మ, బహు.-మట్. ఉదా: కూక్-=పిలుచు.

భూతం =	ప్ర.	కూక్ -త్ -అన్	పిలిచాడు
		కూక్ -త్ -అర్	పిలిచారు
		కూక్ -త్ -అద్	పిలిచింది
		కూక్ -త్ -ఎ	పిలిచాయి
	మ.	కూక్ -త్ -ఇ	పిలిచావు
		కూక్ -త్ -ఇదర్	పిలిచారు
	ఉ.	కూక్ -త్ -అ	పిలిచాను
		కూక్ -త్ -అప్	పిలిచాము (మేము)
		కూక్ -త్ -అట్	పిలిచాము (మనం)
తద్ధర్మం	ప్ర.	కూక్ -న్-అన్	పిలుస్తాడు.
వర్తమానం:	ప్ర.	కూక్ -సిన్-అన్	పిలుస్తున్నాడు.
వ్యతిరేకం :	ప్ర.	కూక్ ?-అన్	పిలవడు
		కూక్ -?-అర్	పిలవరు
		కూక్ ?-అద్	పిలవదు
		కూక్ -?-ఎ	పిలవవు (అవి)

మిగిలిన రూపాలకు పురుష ప్రత్యయాలు భూతకాలిక క్రియల్లో లాగానే ఉంటాయి.

విధి : మధ్యమ.	ఏక.	కూక్ -? అ	పిలు
	బహు.	కూక్ దు	పిలవండి
వ్యతిరేక విధి :		కూక్ -మ	పిలవకు
		కూక్ -మట్	పిలవకండి

అసమాపక క్రియలు :

భావార్థకం:-తెజ్ / దెజ్; క్త్వార్థకం-సి-/-జి-; వ్యతిరేక క్త్వార్థం: ?ఇజ్; అనంతర్యార్థకం:-తిజ్; చేదర్థకం -తెబ; క్రియాజన్య విశేషణం: ఇ; భూతం: -తి; తద్ధర్మం: -ని; వ్యతిరేకం: -?ఇ.

ఉదా:	భావార్థకం :	కూక్ - తెజ్ = పిలవటం
	క్త్వార్థకం :	కూక్ -సి = పిలిచి
	వ్యతిరేక క్త్వార్థకం :	కూక్ -?ఇజ్ = పిలవక, పిలవకుండా
	అనంతర్యం :	కూక్ -తిజ్ = పిలవగా
	చేదర్థకం :	కూక్ -తెబ = పిలిస్తే

క్రియాజన్య విశేషణాలు :

భూతం :	కూక్ -త -ఇ పిలిచిన
తద్ధర్మం :	కూక్ -న్-ఇ పిలిచే

వర్తమానం: కూక్ సిన్-ఇ పిలుసున్న

వ్యతిరేకం: కూక్ -?-ఇ పిలవని

భూతార్థక 'త' ప్రత్యయం పరమైనప్పుడు కొన్ని ధాతువుల్లో సంధిగతంగా మార్పులు వస్తాయి. ఉదా: ఉణ్=తిను. తాగు; భూతం: ఉటన్ తిన్నాడు(<*ఉణ్-త-అన్), తద్ధర్మం: ఉణ్న్=తింటాడు (ఉణ్-న్-అన్); మన్=ఉండు; విధి: మన్?అ=ఉండు. మన్ను=ఉండండి. భూతం: మఱ్ఱన్=ఉండెను (మన్-త అన్; అలాగే, కొల్-=కొను; కొటన్=కొన్నాడు; క్గొల?అ=(తీసు)కొ ణు=కొనండి.

చారిత్రకంగా ఈ భూతార్థక -త-వర్ణం అన్ని భాషల్లోనూ కనిపిస్తుంది. ఉదా: తమిళం. శెయ్-, శెయ్-త్-అన్ (ఉచ్చారణలో శెయ్‌దన్); కన్నడం. గెయ్-ద-ను = చేశాడు; తెలుగులో చేసితిని; అంటిని, మొదలయిన చోట్ల భూతార్థక 'తి, టి', వర్ణాలలో ఉన్నది యీ ప్రత్యయమే. క్రియా జన్యవిశేషణ ప్రత్యయమైన '-ఇ' వర్ణం తెలుగు వ్యతిరేకక్రియా విశేషణరూపాల్లో, చేయని, కొట్టని, మొ. చోట్ల కనిపిస్తుంది. కొండ. గోండీ భాషల్లో క్త్వార్థక ప్రత్యయం సి జి ఉదా: గో డి. కి- = చేయు; కి-సి- = చేసి; కొండ. కి- = చేయు; కి-జి = చేసి; వెన్- = విను; వన్-జి- = విని. చారిత్రకదృష్టితో చూస్తే తెలుగులో ర, ల, న-లు చివరగల చాలా ధాతువులపై చేరిన క్త్వార్థక ప్రత్యయం 'చి' గాని, 'ఇ' కాదు. ఉదా: ప్రా. తె. ఆర-చి-, వెడ-చి-, ఒర-చి-, పిలి-చి-, నడ-చి-, తున-చి-. ఈ 'చ' వర్ణం ధాతుగతం కాక, భూతార్థక ప్రత్యయం కావటంవల్ల నే, 'ముజ్జీతులు' పరమైనప్పుడు ఇది లోపించి దీని స్థానంలో సంధిగతంగా 'వ' వస్తున్నది. ఉదా: ఆర్వన్. ఆర్వక; ఎడ్వక; ఒర్వక; పిలువన్, పిలువక, పిలు. పిలుము, పిలువుము, పిలుడు, పిలువుడు; నడవన్, తునవన్. అదీగాక సోదరభాషల్లో ఈ 'చ' వర్ణం ధాతుగతంగా ఎక్కడా లేదు. ఉదా: తమిళంలో అర్-, అఴు-, ఒర్-, విళి-, నట-, తున్ని-, అనేవే సోదర రూపాలు. తెలుగులో కట్టి, విని-, మొ.-చోట్ల క్త్వార్థక ప్రత్యయమైన '-ఇ' వర్ణ సామ్యంవల్ల, 'చి' లోని 'ఇ' క్త్వార్థంగాను, 'చ' ధాతుగతంగాను భ్రమించటంవల్లా, ప్రక్రియా సౌలభ్యం కోసమూ - తెలుగు వ్యాకరణాల్లో '-ఇ' ఒక్కటే క్త్వార్థక ప్రత్యయమన్నారు.

పదజాలం

ఒకవైపు తెలుగుతోను, రెండోవైపు ఒఢ్రంతోను సన్నిహిత సంబంధం ఉండటంవల్ల ఈ భాషలో రెండువైపులనుంచి చేరిన ఎరవుమాటలు ఎన్నో ఉన్నాయి ఉదా:- ఒఢ్రంనుంచివచ్చిన కొన్ని:- ఉసుమ్ = వేడి, ఎక్ = ఒక, ఒని = నదిసె. కరియ = ఉప్పుని, కుమ్పిడ్ = తాబేలు, కోమ = కమలాపండు, కొజ్జేగ = ఖర్జూరం. గతిమ్ = ఎగావు. పెంపొలు, గర్ జై = ఇల్లరికం, గాట = కొండమీదిదారి, గుణో = చీర. గొజ్జయ (గుసు) = ముల్లు (గ్రి), గాయరే = తెగాగా మొ. తెలుగునుంచివచ్చిన కొన్ని మాత్రం:-అన్ దికె = అందుకే, అన = అన్న, అన్సు = అంచు, అయ్యు, ఆలు ఏడు; ఇప = ఇప్పచెట్టు. ఉసుర్, ఊపిరి = ఉసురు, ఊపిరి ఎర్క = ఎలుక, ఎణ్డాద్ = ఏండాది, ఒకో = ఒక, కోన = కోన. కొము = కొమ్ము మొ. ఒఢ్రంనుంచివచ్చింది. తెలుగునుంచి వచ్చింది తెలుసుకోటానికి వీలుకాని పదాలు మూడోరకం. అవి ముఖ్యంగా సంస్కృతసమాలు, అన్యదేశ్యాలు; ఉదా:- అనమ్ = అన్నం. అదమ్ = అర్ధం, అకగు = అఖరు, అగస్ = ఆకాశం ఆసడ్ = ఆషాఢమాసం, ఉపకరమ్ = ఉపకారం, ఉపయ్ = ఉపాయం, కోపమ్ = కోపం మొదలవి.

ఈ మూడు రకాల శబ్దాలుపోగా మిగిలిన దేశ్యశబ్దాలు. మూల ద్రావిడభాషా జన్యాలయి పరంపరగా వస్తున్నవి ఎన్నో ఉన్నాయి. మచ్చుకుకొన్ని కొండభాషలోని దేశ్యపదాలను వాటికి సరియైన తెలుగులోని సోదర శబ్దాలను. ఈ కింది 'జాబితా'లో ఇస్తాను. తమిళాది సోదర భాషల్లోను వీటికి సరూప శబ్దాలు దొరుకుతాయి గాని వ్యాపవిస్తరభీతిచేత అవన్నీ ఇక్కడ ఇవ్వటం లేదు. ఇంత వరకు వ్యాసంలోవచ్చిన కొండభాషాపదాలుగూడా మిగపోయినవి బడాయి. తెలుగుపదంతో పోలిక దూరంగా ఉన్నచోట, తెలుగు మాటకుముందు 'మా.' (=మాండు) అనే సంకేతం ఉంటుంది. ప్రాచీనాంధ్రపదరూపాలే చాలావరకు సామ్యనిరూపణకు ప్రయోగించేవి కాబట్టి అవే ఇచ్చాను. కొండభాషాపదానికి అర్థం తెలుగుపదంవల్లనే చాలావరకు తెలుస్తుంది. సంగ్దిగ్ధత ఉన్నచోట్లనే అర్థాలు ఇవ్వబడాయి:-

నామపదాలు

కొండ	తెలుగు
అపాస తండ్రి	అప్ప
అమ్మ (బహు. అపుర్క)	అంబు అమ్మి
అణ్డు వీణ (స్త్రీ)	అండు -
ఆట్వా	అటు (అట్టులు)
ఆలే (శక్తి)	అలవి
ఇని	ఏమి
ఇఱుక్కు	ఇఱుకు
ఈట్వా	ఇట్టు (ఇట్టులు)
ఉగ్బ	ఉడుము
ఎయో (ప్రశ్నార్థకం)	ఏ
ఒల్ జా	ఎలుగు (బంటి)
ఒడ్డోల్	ఓడలు
కపు	కంపు
కటి (నల్లని)	కట్టి
కలమ్ కద్దమ్	కళ్ళం
కాకటి	కాగ (కాయ)
కయు (బహు కిను)	చెయ్యి
కిలెడ్	చిలుము
కుటు (తొడ)	కుఱువు
కుప (ఆకుకూర)	కూర (<*కుసిర)
కూరు	కురుపు

కొకిర (కొడవలి)	చూ. కోయు
కొడియ (కోడలు, తమ్ముని భార్య)	కోడలు
కొలొయ్	కొలువు
కొడ్ వలి	కొడవలి
కొడ్డె	కోడె (పశువుల్లో)
గాలు (కూతుర)	చూ. తమిళం. మగళ్
గుడ్డ (కంటిగుడ్డు)	గ్రుడ్డు
గాయ్దె	గేదె
గొలొన్	కొండ (శాసన. కొన్డు; చూ. త. కున్ఱమ్)
గొట్య, గొట్టె	గొటియ, గొట్టె
గొడ్డ (శరీరం)	కోడు
దుము (ఎముక)	దుమ్ము
దోమ	దోమ
తన్జి	తండ్రి
తియెల్	దిగులు
తిర	తీవ. తీగ (ప్రా. తివ)
తుమ్బ	తుమ్మ
తుమ్బిత	తుమ్మెద
తూపి (ఎలుకదూరే బోను)	చూ. తూలు, తూపు.

నమిల్	నెమలి, నమలి
నాజ్ సరస్	నాగు (త్రాచు) పాము
నాలు (ఊరు)	కినాడు
నిత్తి (నిలువైన)	చూ. నిలుచు, నిలువు
నియు (నూనె)	నెయ్యి
నిగ్గడ్ (పోయినయేడు)	నిగుడు
నిస్స	నీడ
నెగ (మంచి)	నెగి (శాసనభాష)
నొలెస్ (పులి)	చూ. నోటు.
నోబు (జ్వరం)	నోవు
పసిజ్	పసుపు
పాలు (స్తనం)	చూ. పాలు
పాడ్ విన. (పాడుబడ్డ)	పాడు -, ప్రా -
పిడియు, ప్డియు (బహు. పిడ్కు)	ప్రువ్వ (పురువ్వ, పుగు)
పుత్తి	పుట్ట
పుగ్గు	పుటువు
పుయు (బహు. పూజు)	పువ్వ, పూ.
పుటె (నిరుతాగ సాండిప్ప)	చూ. పుట్టె, బుట్ట
మరిన్ (కొడుకు)	చూ. మఱంది
మోనెణ్ (ముందటి యేడు)	చూ. మొన్న (< * మొన్ + వాళ్)
ముత్త్కి	ముటికి
వేన్డొల్	మేను
తిన	రెమ్మ
లేజ	లేగ
లోకి ఇ(ల్)	లోగిలి
వత్తి	వటె (ఎండిన) (ప్రా. వట్టె, వట్టియ)
వెత్తి	వెత్తి
సిపిర్ కుట	చీపురుకట్ట
సిను	చిమ్ము
సీస్తెల్ మరన్	ఈతమ్రాను
సీర	సిర
సెతి	జెత్తి
సెకిఇ (చెరు)	పేగి
సేత్తి	చేట
సోసు (తాగినమత్తు)	చూ. సొగయు. సొక్కు

క్రియలు :

కొండ	తెలుగు
అట్ (కొట్టు)	అడుచు
అల్ -	అల్లు
ఆ -	అగు
ఇన్ -	అను, చూ., త. ఎన్ -
ఉన్న	ఇంద (ము)
ఉత్త -	ఉవ్వ, విసరు
ఊర్, ఉర్వ -	ఉరియు, ఒరియించు

ఒత్తి –	ఒఱలు (విలపించు)
కామ్బ్ కాఫ్ –	కొఁగు, కొఁచు
కిన్జ్ – కిన్ –	చినుఁగు, చించు
కిన్ –	గిచ్చు
కెప్స్ – (మూయడం. కలుపు కోయు)	చూ. చెఱ
కోయ్ –	కోయు
కోల్ – / కోల్ –	కొను (చే. – కొలుపు)
జాతి –	జాఱు
డాట్ –	దాటు
దూన్ –	దువ్వు, దూయు, దూయు
డ్రెగ్ –	మ్రింగు
ద్రూ –	గుమ్ము
తి – / తే –	తెమ్ము –, తే –
తిగి – (అగును)	తగియు
తీజ్ – (మూగియు)	తీఱు
తుత్పు –	తుఱుకు
తోడ్జ్ –	తొలఁగు (నీగా, మొ.), చూ. తె. తుళిక్కు.
తేల్ –	తేలు
దూగ్ –	దూఁగు
నద్ది –	నఱచు
నిగ్డి – (పొగ)	నిగుడు
నూజ్ –	నూఱు
నో –	నొమ్ము, నోయు
పజ్జి –	పఱచు
పాజ్ –	పాఱు
పూ –	పూయు
పిజ్ – (బా పులెక్కు)	చూ. పిఱిక (=పగ్గు)
పిడ్లి – / ప్డేల్ –	ప్రేలు (చిల్లు)
ముక్ – (తిరగదిప్పు)	ముగుచు, ముగుచు
మడ్ – (తిరిగిచ్చు)	మఱలు
మర్జి – (నేర్చు)	మఱుగు
మడ్గ్ – (మునుగు)	మునుఁగు, ముంగు
మెజ్జ్ –	మెఱయు, మెఱచు
రాల్ –	రాలు
వణ్గ్ –	వణఁకు
వడ్ –	వడియు (నీళ్ళు, మొ.)
వజ్ –	ఎండు
వేయ్ / వె – (వేడెక్కు, కాలు)	వేఁగు (– కాగు)
విల్ – (వ్యతిరేకక్రియ)	లే – లే(దు).
సుడ్	చూడు, చూచు

ఈ వ్యాసాన్ని బట్టి సమగ్రమూ, నిర్దుష్టమూ అయిన ద్రావిడ భాషాచరిత్ర వ్రాయడానికి అనాగరక భాషాసామగ్రి ఎంత అవసరమో పాఠకులకు విదితమౌతుంది. ఈనాటికీ చాలామంది విజ్ఞులని చెప్పదగినవారు కూడా ద్రావిడ భాషలంటే గణింపదగినవి నాలుగేననీ (మిగిలినవన్నీ [illegible]), మిగిలిన అనాగరక భాషలు తులనాత్మక పరిశోధనలో కూడా అప్రధానమైనవనీ వాదిస్తుంటారు. అటువంటివారికి ఈ వ్యాసం కనువిప్పుగా ఉండగలదని ఈ రచయిత ఆశిస్తాం. సాహిత్య విషయంలో ఈ భాషలకు ప్రాధాన్యం లేకపోయినా, భాషాచరిత్ర పరిశోధనకు వీటిలోగల శబ్దసామగ్రి అమూల్యమైనది. భాష పారిశ్రామిక సమాజాల్లో మారినంత వేగంగా ఆదిమ (గిరిజన) సమాజాల్లో మారదు. అన్ని దక్షిణ ద్రావిడ భాషల్లోను జారిపోయిన 'ర-ఱ' ల ఉచ్చారణ భేదం కొండ భాషలో నిల్చి ఉండడం దీని కొక తార్కాణం.*

---

*ఆంధ్రప్రదేశ్ ప్రభుత్వంవారి కోరికపై ఇటీవల ఆంధ్ర విశ్వకళాపరిషత్తులో స్థాపించిన 'ఆదిమజాతి సంస్కృతి పరిశోధనశాఖ' కార్యక్రమం భాగంగా 1958 డిసెంబరు–1959 మార్చి నెలల మధ్య అరకులోయ ప్రాంతంలో పర్యటించి సేకరించిన 'కొండదొర' భాషాసామగ్రిలో స్వల్పభాగం మాత్రమే ఈ వ్యాసానికి విషయం. అచిరకాలంలో ఈ పరిశోధన ఫలితాలు గ్రంథరూపంలో వెలువడవచ్చు. శ్రీకాకుళం, విశాఖపట్టం ఏజన్సీ ప్రాంతాల్లో గిరిజన భాషలు పరిశోధించటానికి అవకాశాలు కల్పించిన మా విశ్వకళాపరిషత్తు అధికారులకు నా కృతజ్ఞత. కొండభాషా పరిశోధనలో కొంతకాలం నాకు సహాయకులుగా పనిచేసిన శ్రీ తూమాటి దోణప్పగారికి నా వినతి. కాని ఈ వ్యాససామగ్రిలోను రచనలోను ఉన్న తప్పులకూ ఒప్పులకూ బాధ్యత ఈ వ్యాసకర్తదే.

1959 అక్టోబరు 'భారతి'లో ప్రచురించిన 'ధ్వనిః వర్ణం' అన్న వ్యాసంలో నిరూపించిన అర్థంలోనే ఈ వ్యాసంలో 'వర్ణం' అన్న పదం ప్రయోగింపబడ్డది.

చిన్నయసూరి

శ్రీ అద్దేపల్లి నాగగోపాల రావు

శ్రీనాకేశ కరుణా శ్రీవిలసిత ధీవిలాస! చిన్నయ సూరీ!
భావించి నిన్ను నా యెద గావించెద వందనంబు గద్యవిహారీ!

నన్నయ భారతంబున గనంబడు మేలి పసిండిపల్కులన్
వన్నెతి కొక్కమార్గమున సత్కృతులన్ ఘనకూర్చి యొజ్జవై
మన్నన లందికొన్న యనమానవిఖ్యాతన శబ్దశాసనా!
చిన్నయసూరి! సూరికులశేఖర! వ్యాకరణ ప్రభాకరా!

నేటికి నూరువర్షములు నీవు గతించి మహానుభావ! నీ
మేటి తెనుంగు కబ్బముల మేలున్నిజాడం బట్టి పాత్రముల్
కోట తెలుంగుమాటలను తీరిచిదిద్దిన వార లేరి? నీ
పాటవ మింత రాదు, సులభం బది కాదు పఠింపవాదకిన్.

తప్పులు పట్టవచ్చు, నొకతాళి యొనర్పగవచ్చుగాని నీ,
చెప్పినచొప్పునన్ రసము చిందును విందొనరించు కబ్బముల్
చెప్పగలారె వారు? నతిశేముషి ధీవరు లట్టివారి, నీ
గొప్పతనం బసూయమెయి గొందఱు చూడరు సూరిశేఖరా!

వ్యాకరణంబు పాఠకులపాలిటి భాగ్యము, నీతిచంద్రికా
లోకము సాహితీజగతిలో విరజిమ్మెడు కౌముదీప్రభల్
ప్రాకటపాండితీవిభవవర్ధకమై భవదీయ శబ్దర
త్నాకర మాంధ్రవాణికి నవాభరణం బగు జూవె చిన్నయా!

నీవు కళాతపస్వివయి నెమ్మినొనర్చితి వాక్కుచేతిపై
వేవురు సేయుకేరని పవిత్రతరంబగు సేవ సాహితీ
శ్రీవరణీయమూర్తి! రససేవధి! ధీనిధి! నీ ఋణంబు దా
కేవిధి దీర్చనేర్చెద రహీనసుధీనుత పండితాగ్రణీ!

ప్రాకృత సంస్కృతాంధ్రముల పండితుడై, ద్రవిడాంగ్లభాషలన్
జేకొని కావ్యలక్షణవిశేషము లారసి తర్కశాస్త్రవి
ద్యాకృషి జేసి భూరిమహిమాశ్రయుడై విమలార్థవేదివై
వ్యాకృతి కల్పనంబున శుభం బొనగూర్చితి తెల్గుబాసకున్.

ఈతడు వ్రాసినట్టి కృతు లిప్పటికిన్ బడి ముద్రితంబులై
చేతములన్ గరంచినవి, శిష్టమయైన యముద్రితాంధ్ర వి

ఖ్యాతిఁ గృతి ప్రయోగదశను గైకొని శిక్షకశాలయంబు వి
ద్యోతము సేయఁగా వెలయు నుత్తమరీతి మనోహరాకృతిన్.

కష్టము క్లిష్టమైన యది కావ్యకలానిధి! సంస్కృతాది భా
షాష్టక లక్ష్యలక్షణసమగ్రవిమర్శకచక్రవర్తి! నీ
వృష్టి యనన్యసాధ్యము విశిష్ట సుదుష్టము స్పష్టమింగ సం
తుష్టులపై ఘటింతుము నతుల్ నుతులున్ గయికొమ్ము నెమ్మమై.

పద్యము వ్రాయవచ్చు సరిపాటి మెయిన్ ఒకపాటివారలున్
హృద్యము నైన గద్య మది యొంటిటివారికి దుష్కరంబగున్
చోద్యము నేమియున్న గడుసొంపులు సంపెడు గద్యరీతికిన్
ఆద్యుఁడ వీవు వచస్యుతివి యన్నిట మిన్నవు నన్నతాతయా!

సెలసేటి సీటి జలజల కలకంఠకంఠస్వనంబు కలికి గీతంబుల్
పలికిల్లు వచనరచనం బలరారు నె లాతివారి కాంధ్రమునందున్.

అక్షరమాలినట్టి కృతు లందరు కూర్తురు, దాని కేమిలే
యక్షర మక్షరంబు పియమావలి కాంచలి ప్రోవఁబోక, నీ
వక్షరసంపజాలు ప్రతిభాగరిమం బది యెట్టివారికిన్
జిక్కదు కీర్తి దక్కదని చిత్తము కక్కదు పెక్కు లేటికిన్.

తెలుఁగు పసందు పిందియలును, తేనియ తేటలు, పాలమీఁగడల్
కులుకుమిటారి వేల్పులు, కోకిలపాటలు, చిల్కపల్కులున్
జిలుగు హారంగు క్రొమ్మెఱుఁగు చిన్నెలు, వన్నెలు, నిండు వెన్నెలల్
మలయు జవాజి తావియలు మల్లెలు కొల్లలు సూరి కైతలన్.

ఏమని తెల్గులోకము నుతింతు కృతజ్ఞతఁ బొంది తెల్గు గొల్వఁడన్
ఏ మెయి గౌరవింప దిటు లింతకు నీదగు సూత్రపాళియే
నీ నమ్ముతోడ బాలురకు నేర్పెడు పెద్దలు సూడ కిద్దియున్
'స్వామి! భవత్ప్రసాద' మని బాలురు గొల్తురు గాక నిన్నికన్.

నిను వంటివాఁడు భాషా జనయిత్రికి ప్రీతి సేయ జాలినవాఁడున్
గనుపింప డొండు జూచిన తెనుగుంభువి సంస్కృతాంధ్ర ధీవరులందున్.

జలనశ్యామ మనోజ్ఞగాత్రరమ భాస్వన్నేత్రయుగ్మంబు, మం
జులగంభీరగళస్వనామృతము, నాజూకైన నీ రూపు రే

కల దర్శింపని భాగ్యహీనులకు ముక్తాశ్రీఫలశ్రేణియై
తెలువారెను నీదు వ్రాలనెడు సుశ్రీగల్గె సూర్యాగ్రణీ!

ప్రతిభావంతులు నిన్నువంటి సుకృతుల్ భాషావికాసార్థమై
శతవర్షంబుల నొక్కరుం డెచటనో జన్మించి సారస్వత
స్థితిసంపన్నత మాతృదేశమునకుం జేకూర్చి, భూరిప్రభా
న్వితుడై సంస్తుతిపాత్రుడై చనెడు సందేహంబు లే దిందునన్.

తెలుగుం బాస మొసంగునంతదనుకన్ దీపించి వ్యాపించి
దిక్కులనెల్లం జరియించి వ్యాకృతియు నీకుం బేరు పేరోలగం
బుల విద్వజ్జనసత్కవిప్రతతిలో, భూపాలలోకంబులో
గలిగించుం జుమి నిక్కువం బిది మహాగంభీర వాక్సేవధీ!

శతవర్షీయ మహోత్సవంబు జరుపన్ సాహిత్యసమ్రాట్టులున్
మతిమంతుల్ గుణవంతు లాం ధవిమయామాత్యాళి, యొక్కుమ్మడిన్
జతనంబుం బొనరించి, చిన్నయకృతుల్ సద్రీతి ముద్రించి, వా
క్సతి సంప్రీతి భజింత్రుగాత కవితాకల్యాణి దీపింపగన్.

శతవర్షీయ మహోత్సవ కుతూహల తరంగ మధుర కోలాహల సం
తత సంగతి సంభృతమతి నతులిత సంప్రీతి సూరి నభినుతియింతున్.

జననము: ప్రభవ—1806. నిర్యాణము: దుందుభి—1862

కృతులు ముద్రితములు: 1. చింతామణి వృత్తి 1840. 2. పద్యాంధ్రవ్యాకరణము 1840. 3. సంస్కృత సూత్రాంధ్రవ్యాకరణము 1844. 4. [illegible] మండనము 1845. 5. ఆదిపర్వ వచనము 1847. 6. శబ్దలక్షణ సంగ్రహము 1858. 7. [illegible] 1853. 8. నీతి సంగ్రహము 1855. 9. బాలవ్యాకరణము 1855. 10. విభక్తి బోధిని 1859.

అముద్రితములు: 1. [illegible] లా చట్టముల భాషాంతరీకరణము. 2. చాటు పద్యములు. 3. రాణిగారి మకుటాభిషేకమునకు రచించిన పద్యములు. 4. సంస్కృత బాలబోధ. 5. అక్షర [illegible]. 6. అకారాది నిఘంటువు. 7. [illegible] నిఘంటువు. 8. ఆంధ్ర [illegible] 9. [illegible] శబ్దశాసనము. 10. బాలవ్యాకరణశేషము. 11. ఆంధ్ర కౌముది. (వచనము) 12. ఆంధ్ర కాదంబరి. (వచనము) 13. [illegible]భ్యుదయము.

ప్రాచీ ప్రతీచీ కవుల ఆదర్శంలో భేదం

శ్రీ వంగల సుబ్రహ్మణ్యశర్మ

జీవితసముద్రం అనేకరకాల అనుభూతి ప్రవంతుల సమయం. దాని లోని నీళ్ళు తియ్యగానూ ఉంటుంది, చేదుగానూ ఉంటుంది. అందులో యేభాగం తియ్యనిది, యేభాగం చేదునిది అంటే—దాని కొక ప్రత్యేకత లేదు. ఒకచోటనుండే ఒక్కొక్కప్పుడు మధుర వీచికలు వస్తయి. మరి ఒక్కొక్కప్పుడు అక్కడనుండే తిక్తతావనూ ఉంటుంది. మరొక్కొక్కప్పుడు ఒక్కొక్క అల యీ రెంటితోనూ ఉండి, స్పృశిస్తే తియ్యగానూ. ప్రక్కనే చేదుగానూ ఉంటూ ఉండటమూ కద్దు. ఇట్లా జీవితసముద్రం యిది ఫలానా అని నిర్దేశించటానికి వీలులేకుండా మధుతిక్తతల సమ్మిశ్రితమై సర్వదా ఉప్పొంగుతూ ఉంటుంది.

ఈ సముద్రం అనుక్షణమూ మనుష్యహృదయంలో ప్రతిబింబిస్తూంది. దాన్నిబట్టి మన మనస్సు వర్తిస్తూంది. తియ్యని అల మనుష్యహృదయంమీద ప్రతిబింబించినప్పుడు, సముద్రమంతా అటువంటిదే ననుకుంటాడు మనుష్యుడు. కాని మరొక్కప్పుడు ఆ హృదయానికి చేదునీటిఅల తగిలిందా వాడు నివ్వెరపోతాడు. తన పూర్వానుభూతిని గూర్చి పదేపదే స్మరిస్తూ, మళ్ళా దాని కోసమే నిరీక్షిస్తూ ఉంటాడు. ఎందుకీ నిరీక్షణం? అంటే—సముద్రం అనంతం. తియ్యనిఅల యెప్పుడు యేమూలనుండి వస్తుందో తెలియదు. అసలు వస్తుందో రాదో కూడా తెలియదు. పోనీ పోయి వెతుకుదామా అంటే యెక్కడని? యెంతని? అయినా ఒక్కొక్కడు దీని అనంతత్వాన్ని తెలియక వెతుకుదామని బయలుదేరుతాడు. కాని యెంతకూ యీ మధువు తగలకపోయిందా, వెనుక కలిగిన నివ్వెరపాటుతో పాటు నిర్వేదం కూడా కలిగి కూలబడి కుప్పబడిపోతాడు. అంతేకాని యీ రుచిభేదం యెందువల్లనో విచారించడు. విచారించలేడు. ఎందుకని? ఇతడు సాధారణుడు. సామాన్యుడు. కాని, సమన్వయనిపుణుడు యీ రెంటినీ పోల్చి చూచుకొని యేదో ఒకకొత్తను ఒకమహిమను ఒకదివ్యత్వమును తెలిసికొని, మనస్సులో నిర్ధారించుకుని, జీవితసముద్రాన్ని సుకరంగా తరిస్తాడు. అతడికీ మధుతిక్తతలలో భేదం భేదంగా తెలిసినా, తన గ్రహణతో విచారణతో నిశ్చయంతో ఆచరణతో ఉభయంలోనూ ఏకత్వాన్ని చూస్తాడు. అప్పుడతనికి యీ సాగరం ఒక సరస్సు. అనంతం, శాంతం. ఇట్లా చూచే నిపుణత ఒక ఉపకరణం. కాగా అతడు ఉభయాతీత దృష్టితో తరించి ఆనందిస్తాడు. ఈ నిపుణత లేనివాడు తివగిగ్గోలుచే కలిగిన భావపరంపరనే చూస్తూ ఉంటాడు. అతనికి సముద్రం అంటే భయం. ఆ భయం తీరేదాకా అతడికి ఆవలిఒడ్డు లేదు. మధ్యసముద్రంలోనే మునగావాం తేలావాం.

భిన్నభిన్నములైన అనుభూతులను సమన్వయించి తనొకదోవ చూచి, యితరుల కొక త్రోవ చూపిన నిపుణగలవాడే సుకవి. మన ప్రాచ్యకవులు అట్టివారే. రామాయణము రచించిన వాల్మీకి రాముడి జీవితంద్వారా లోకానికి యిట్టిదోవనే చూపాడు. రాముని జీవితంలో అనేక చేదునీటి అలలు యెగిరి అతణ్ణి నిలువునిస్తారం ముంచి వేసినట్లి వయి. అనేక విపత్పరిస్థితు లెదురొక్కన్నయి. అయినప్పటికీ రాముడు ధర్మపరుడే. సత్యవ్రతుడే. ఏకపత్నీవ్రతుడే. అతని నిశ్చయం నిశ్చలమే. దానికి తిరుగులేదు. అయితే యిట్టి రామునికి ప్రతికక్షిగా నిలిచిన రాక్షసకులమూ ప్రబలమైనది. మొక్కవోని శౌర్యంతో, కించిత్తు కూడా తక్కువకాని రాజభక్తితో ప్రజ్వరిల్లిపోయింది. రావణుడు తన సర్వవిధ బలంతోనూ రాముణ్ణి లెక్క చేయలేదు. సోదరుడు చెప్పినా వినలేదు. కేవలం తన భుజబలం చూచుకుని సీతా సౌందర్యపిపాసువై అధర్మపరాకాష్ఠను అధిగమించాడు. పరదారాపహరణం పాపహేతువనే జ్ఞానం నశించిపోయింది. ఇట్లా వాల్మీకి ధర్మ—అధర్మాలకు పోటీ కల్పించాడు. రెండూ ఉన్నత స్థానాలలోనే ఉండిపోయినవి. ఇప్పుడు ధర్మానికి జయమా? అధర్మానికి జయమా? యేది అనే వేగభావంతో పాఠకుడి హృదయం నిలుకడలేని త్రాసువలె అటూయిటూ ఊగిసలాడుతూనే వుంటుంది. కాని చివరకు ధర్మానికే జయం. భగవచ్ఛక్తి ప్రవంతిలోని తరళతరంగాలలో లీనమై శ్రీరాముని పక్షమందలి పుణ్యమయమైన రాజ్యము, అయోధ్యనుండి లంకాపురము వఱకు సుప్రతిష్ఠితమైనది. దండకారణ్యమున రాక్షసభయం నశించింది.

భారతంలో కూడా "యతో ధర్మస్తతో జయః" అని ముక్తకంఠంతో చెప్పి, అట్లే భగవదాశ్రితపక్షమైన పాండవపక్షానికే జయం కల్పించి వేదవ్యాసుడున్నూ ధర్మధ్వజాన్నే ప్రతిష్ఠించాడు. భారతంలో ధర్మపక్షమే, శ్రీకృష్ణుణ్ణి ఆశ్రయించినవారి పక్షమే ప్రబలెను. కౌరవపక్షరూపమైన మానవుల పాపచిత్రం సువిశదంగా విశదీకరింపబడింది. భగవదాశ్రితపక్షం అంతకన్న యెక్కువగా చిత్రించబడ్డది. ఈ పక్షంయొక్క ఉజ్జ్వల ప్రభముందు కౌరవపక్షమందలి పాపధ్వాంతం పటాపంచలైంది. "వెలుగుముందర చీకటి నిలవగలదా?" కనుకనే ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలో పాపం భస్మమైంది.

కాగా—రామాయణం మహాభారతం వంటి పౌరాణిక గ్రంథాలు కేవలం ధర్మోపదేశంకొఱకే ఉద్దేశింపబడినవైనప్పటికీ, వాటియందు రాజనీతి సాంఘికనీతి ధర్మనీతి లోకనీతి కనబడుతాయి. ఇవి కేవలం మహాకావ్యాలే కాదు. యుగయుగములవాటి సమాదరవ్యమైన సామగ్రి వాటిలో ఉన్నది. కనుక వాటిని 'భారతవర్షేతిహాసములు' అనటం మంచిది. మాతాపితలయెడల సంతానమున కుండవలసిన భక్తి, అణకువ—. సోదరుల యెడల చూప తగిన ఆత్మత్యాగము—, ప్రజలపట్ల రాజుకు గల కర్తవ్యము, విధి—, సోదరుల విరోధం వల్ల సంభవించే దుష్పరిణా

మము—, రాజ్యేషణ—, పరదారేషణ—, అసాధారణార్థగసాయము—, ఉచిత మార్గానుసరణము మొదలైనవి యెన్నో సన్నిష్టాంతంగా వాటిలో చూపింపబడినయి. ఇట్టి యీ మహత్తర గ్రంథరాజాల ప్రభావంవల్లనే యుగయుగాలనాటి భారతవర్షపు తపస్య శాంతి ధర్మం మొదలైనవి యిప్పటికీ మనదేశంలో నిలిచివున్నాయి. కవి మార్గదర్శి కనుక గ్రంథంలో అక్కడక్కడ ధర్మోపదేశాలు కనబడుతున్నా, అంతమాత్రంతో యీ పౌరాణికక్షేత్రాన్ని యావత్తూ ధర్మోపదేశపరంగా మాత్రమే ఊహించరాదు. మానవజీవితంలోని మిట్టపల్లాలలో సుఖదుఃఖాలలో మధురిక్తతల్లో వ్యక్తికి కర్తవ్యతామూఢత్వం కలిగితే, కవి జ్ఞాని కనుక ధర్మోపదేశం చేస్తాడు. అంతమాత్రంచేత వీటిని కేవలం ధర్మోపదేశానికిమాత్రమే యేర్పడ్డ పుస్తకాలుగా పుట్టిన పురాణాలుగా ఊహించరాదు.

ఇక సాహిత్యక్షేత్రం చూతాం. కాళిదాసు భవభూతి శ్రీహర్షుడు మొదలైనవారు దానికి అధిపతులు. వారున్నూ తమ తమ గ్రంథాలలో ధర్మసూక్ష్మాలనే బోధించారు. కాళిదాసు తన నిరుపమ రచనాపాటవంతో కుమారసంభవంలో ధర్మమయమైన చిత్రాన్ని చిత్రించాడు. పార్వతి తపస్సూ హిమవంతుని శివానురాగమూ ఆరాధ్య సాధనలే. ఇట్టి మహోత్కృష్టములను అలౌకికములను సృష్టించి, కాళిదాసు అలౌకిక సృష్టికర్త అయినాడు. శాకుంతలమున ఋష్యాశ్రమంలోని పశుపక్ష్యాదులు సయితము శకుంతల యెడల మహానురాగం చూపించినయి. ఆమెను దుష్యంతునిదగ్గరకు కణ్వుడు పంపునప్పుడు శకుంతల పెంచిన లేడికూడా వెంటపడ్డది. చెట్లుచేమలు తమ తమ వర్ణాలతో దుఃఖభావాన్ని వెల్లడించినయి. మానవుడిలో వుండే త్రిగుణప్రవృత్తికి కాళిదాసు విసుగుచెంది, అథవా రజస్తమోగుణవృత్తిని సహించలేక, భగవంతుడి సృష్టికి ప్రతిసృష్టిగా కేవలం సత్వమయమైన ఒకానొక పుణ్యాశ్రమాన్ని సృష్టించుకుని, తానందులో ప్రతిపాత్రఅయి, యథేష్టంగా విహరిస్తూ యీ లౌకిక ప్రపంచాన్నే విస్మరించాడు. ఇటువంటి సత్వమయ సృష్టులను యే ఒక్క సందర్భంలో అకో కాక, రఘువంశంలో కుమారసంభవంలో శాకుంతలంలో తనివితీరా సృష్టించుకుని తన వాంఛ యిదని తెలియచేస్తూ—, యీశ్వరుడు సృష్టించిన త్రిగుణమయ సృష్టిలోని లోపం తెలియజేస్తూ, ఉండవలసిన సత్వమయ జగత్తును నిర్మించి, 'ఆదర్శవాది' అయినాడు. ఇల్లా ఇత డేవొక్కడో కాడు. అందరూ అంతే. అతడు ఆదర్శవాది. వాస్తవవాది. రసవాది. మార్గదర్శి. ఇంకా యేమన్నా ఉంటే అన్నీ. ఇక — భవభూతి తన ఉత్తరరామ చరితంలో సర్వానుతాపం చిత్రించిన విధం అద్వితీయం. దానిలో ముఖ్యంగా మూడవ అంకంలో శ్రీరాముని భగ్నహృదయం ప్రతిబింబిస్తుంది. ఆ చిత్రమవలోకించేవారికి ప్రాచ్య సాహిత్య పఠనంవల్ల కలిగే ధర్మానురాగం యింతింత కాదు. ఇట్లా మానవహృదయం కళంకదూషితమైనప్పటికీ ప్రాచ్య సాహిత్య పఠనంవల్ల యెంతటి ధర్మానురాగం కలుగుతుందో అది విడిగా వ్రాయాలంటే మామూలు కలాలకు సాధ్యం కాదు.

పాశ్చాత్యసాహిత్యం పఠించినందువల్ల వచ్చే ఫలం మాత్రం మన సాహిత్యఫలం కంటె కేవలం విజాతీయం. విభిన్నం. సాహిత్య భూషణాలు, సర్వాంగసౌందర్యజనకాలు, గౌరవదాయకాలు, ధర్మనైతిక కుంజరాలు అయిన మహాపర్వాలు ప్రాచ్యసాహిత్యంలోవలె పాశ్చాత్య సాహిత్యంలో లభించవు. అందులో మానవసంఘముల వ్యక్తుల చిత్రణములు లేకపోలేదు. ఆ వున్నవి ప్రాచ్యసాహిత్య చిత్రములవలె ధర్మగౌరవ పూరితములు కావు. ధర్మం అక్కడక్కడ చిత్రించబడినది గాని వ్యక్తులయొక్క చేష్టల అహంకృతుల అధర్మ ప్రవృత్తుల, అవినీతి సంగతులయందు మాటుమణిగి, బయటకు రాజాలక పోతున్నది. అక్కడవున్న ధర్మం వనమృగ గర్జనములలోని గండుకోయిలకూతవలె వినబడదు. ఒకవేళ వినబడినా దానికి ప్రాధాన్యం లేదు. ఏమంటే, భయంకరగర్జారావాల విరళ ప్రచారానికివలె దీనికి ప్రచారబాహుళ్యం లేదు కనుక. ఇట్లా అక్కడక్కడ ధర్మలేశాల చిత్రణంవున్నా అది ప్రస్ఫుటం కాక ప్రచ్ఛన్నమై ధర్మజ్యోతిని బయటపెట్టజాలకున్నది.

“ప్రాచ్యసాహిత్యంలో మెచ్చుకోదగ్గ ప్రకృతిచిత్రణం లేదు. మేము మంచి ప్రకృతి చిత్రకారులం” అనే అహంత అప్రాచ్యులకున్నది. వాస్తవానికి ప్రకృతి చిత్రణం రెండు సాహిత్యాల్లోనూ ఉంది. కాని వాటిరెంటిలోనూ భేదమున్నది. పాశ్చాత్య సాహిత్యంలో ప్రకృతి నగ్నమూర్తి; ఆర్య సాహిత్యంలో సాలంకృత. ఆంగ్ల సాహిత్యంలో మానవ ప్రకృతిలోని పాశవ-ఆసుర ప్రవృత్తులకు గౌరవం; ఆర్యసాహిత్యంలో కేవలం దైవీ ప్రవృత్తులకే గౌరవం. అయితే మన సాహిత్యంలో మాత్రం ఆసుర-పాశవ చిత్రణం లేదా? అంటే—యిక్కడ పాశవప్రవృత్తి మనుష్య విజ్ఞానంలో మునిగి, జయించబడ్డదై బయటకు కనబడక అడుగున పడిపోయింది. ఆసురప్రవృత్తి దైవీప్రవృత్తి చిత్రణముందర నిలువలేక పారిపోయి యెక్కడో తలదాచుకున్నది. మన సాహిత్యంలోవున్న ఆసుర-పాశవ ప్రవృత్తులు ధర్మ-దైవీ ప్రవృత్తులచేత పరాభూతాలు. కనుక వెన్నెలలో దివ్వవలె నిస్తేజస్కాలు. ప్రాధాన్యం దైవీప్రవృత్తికే.

ఆంగ్ల సాహిత్యంలో మానవ ప్రకృతిలోని పశు భావాలు, ఇంద్రియలోలత ప్రధాన వర్ణనీయాంశంగా ఉండటంవల్ల దైవ భావాలు దానిలో దాగి ఉన్నయి. బయటకు రాలేవు. కాగా ఉభయసాహిత్యాలకు రచనోద్దేశాలే వేరు వేరు. ఆంగ్ల సాహిత్య విషయంలో షేక్స్పియరును చూతాం.

షేక్స్పియరు మహాకవి. ఇతని రచనలలోని ఒక్కొక్క వ్యక్తి నిజంగా తిరుగాడుతూన్న చైతన్యయుక్తమైన మనిషి; రచనలోని పాత్రగా తోచదు. ఇట్లా సర్వమూ సజీవంగా సృష్టించి లోకానికి మహోపకారం చేసిన మహానుభావుడు షేక్స్పియరు. ఈకవి విషాదాంత నాటక రచనలో అలౌకికమైన ప్రజ్ఞావంతుడు. అందుచేత అతని సృష్టికి ప్రత్యేకత ఉన్నది. ఐనా సంయోగాంత నాటకాలుకూడా కడు సముచితతో వ్రాసిన మహామేధావి. ఏమైనా సంయోగ-వియోగాంత ఉభయరూపమైన కృతులలో అతని మొగ్గు వియోగాంతాలకే. అవే అతనికి యింతకీర్తి ప్రతిష్ఠలు తెచ్చి అతడు పోయినా చిరంజీవిని చేసినయి.

ఒకరి గొప్పతనం తెలుసుకోవాలంటె ఆ జాతియొక్క సిద్ధాంతాలు పరిశీలిస్తే వారి గొప్పతనం బయటపడుతుంది. ఒక జాతిలోని వ్యక్తి దానిని మినహాయించి విడిగా వుండలేడు. క్రైస్తవమతం “మానవు

టిలో పాపాంశం యెక్కువగా ఉన్నది. మంచి చాలా తక్కువ. రజస్తమః ప్రవృత్తు లెక్కువ. కాబట్టి చాలామంది విశుద్ధ వర్తనులు కాలేరు. కారు" అని సిద్ధాంతిస్తున్నది. అందుచేత ఆ సమాజంలోని కవిశేఖరుడు స్వమతసిద్ధాంతానుసారం రజస్తమోగుణప్రధానంగానే రచన సాగిస్తాడు. అట్లాకాక విడిగా స్వసిద్ధాంత భిన్నంగా ఉండే రచన యథార్థం కానేరదు. కాబట్టే ఒక్క షేక్స్పియరేగాక యితర పాశ్చాత్యకవిశేఖరులును తమ తమ రచనలలో రజస్తమోగుణాలకే ప్రాధాన్యం యిచ్చి వాటి వికాసాన్ని ప్రదర్శించారు. వాటినిబట్టి మొత్తంమీద ఐరోపీయ జనసంఘంలోనూ, దాని చరిత్రలోనూ విశిష్టదోషా లెట్లా వుంటాయో వాటికి అనుగుణంగానే షేక్స్పియరు రచనా సాగింది. కాగా వాటన్నిటికీ యీ రచన ప్రకృతి అన్నమాట. స్వమతసిద్ధాంతం ప్రకారం మానవుడెంత పాపియో అతని సృష్టిలోని పాత్ర కూడా అంత పాపే. అతని మత ప్రకారం రజస్తమోగుణసముజ్జ్వల ప్రభను ప్రజ్వలింపజేసి సదృష్టాంతంగా వాటి ఘోరభయానక దృశ్యాలను చూపించాడు; నరక యాతనలను సృష్టించాడు; అవి నిర్భరములని నిరూపించాడు.

తారతమ్యం:

ఇట్లా ఒకరు నరకాన్ని సృష్టించి దానిలోని యాతన లన్నింటినీ నిరూపిస్తే, యింకొకరు స్వర్గాన్ని సృష్టించి దాని సుఖసౌందర్యాలను వర్ణించి, దాన్ని పొందాలనే భావనలకు జనాన్ని త్రిప్పటానికి చూచారు. ఇద్దరూ తమ తమ నిరూపణాకౌశలంతో రచనలు సాగించారు. కాని ఒక్క మాట. ఆంగ్లరచన చాలా కాలం క్రిందట సాగింది. దానికి కొన్ని వేల సంవత్సరాలకు పూర్వమే ఆర్య సాహిత్యం ఉదయభానుడల్లే బయలుదేరి ప్రపంచాని కంతకూ భిక్ష పెట్టింది. అప్పటికే ఆర్యకవులు వాక్కు - దాని ప్రాధాన్యము, దాని పుట్టుక, దాని సార్థక్యమూ మొదలైన శాస్త్రవిషయాలు ఆమూలాగ్రం తమ ఘనతపస్యతో సాధించి, సరస్వతీదేవి సమగ్ర మూర్తిని, ఆమె అభినుశోభను తనివితీరా చూచారు; ఒళ్ళంతా కన్ను చేసుకుని చూచారు. చూడటమే కాదు. ఆ మధువును తృప్తిగా ఆస్వాదించారు. జీర్ణం చేసుకున్నారు. కాని నేటికి కూడా పాశ్చాత్యవిద్వాంసులు వాగ్దేవి చీర కొంగు కూడా చూడ లేకపోయినారు. మనవారేనాడో చూచి ఊరుకోలేదు. ఇప్పటికి యింకా ఆమెను దర్శిస్తూనే ఉన్నారు. ఆ దేవితో తమ ఉదంతం చెప్పుకున్నారు. చివరకు ఆ దేవి 'వీళ్ళే మనకు శరణ్యం' అని నమ్మింది. ఒకప్పుడు తనను అమ్ముతారేమోనని భయపడ్డది. అల్లాగే సామాన్యకవులు ధనలోభంతో కుక్షింభరులై కొంతఱను ఆశ్రయిస్తే. పాపం ఆదేవి వచ్చి మన పోతన్నగారితో మొరపెట్టుకున్నది. ఆయన 'కాటుక కంటినీరు...నమ్మ భారతీ!" అని అభయం యిచ్చాడు. మరొక ప్రౌఢకవి యీ దేవిని పవిత్రవాణిని యింకో కళ్ళు తాకకుండా పిచ్చిపిచ్చిగా మాట్లాడకుండా చివరకు మనసా కూడా స్మరించకుండా చేయుటానికా అన్నట్లు "వాణి నారాణి" అన్నాడు. అత డర్ధనారీశ్వరుడైనాడు. ప్రకృతిపురుషులు కలుసుకున్నారు. అంతే. జగదుత్పత్తి ప్రారంభం.

పాశ్చాత్య కవిలోకంలో యిటువంటిదేమీ కనబడదు. ఎంత వఱకు 'మానవుడు—అతని రజస్తమోమయ ప్రవృత్తి—దాని విలయ

తాండవం—దానివల్ల వచ్చే దుష్ఫలితాలు' యివే కనబడేది. కాగా మన ఆర్యసాహిత్యంలోని సత్వసంపద క్షమ జిజ్ఞాస దయ దాక్షిణ్యం ధర్మప్రవృత్తి యివేవీ అనార్యసాహిత్యంలో కనబడవు.

మొత్తంమీద షేక్స్పియరు సామగ్రి అతని సృష్టికి అనుకూలంగా ఉన్నది. అతని వియోగాంత నాటకాలు అతని రచనా ధ్వజాలు. వాటిలో అతను ఘాతకులు సృష్టించాడు. నరకాన్ని తోడిపోశాడు. వాటి రెంటిలోని దుఃఖాగ్నులను కళ్ళకు కట్టేటట్టుగా చేశాడు. కాగా అసురసృష్టికి ఆ నాటకాల్ని ఉపకరించేటంతగా దైవిసృష్టికి కావు. సామాన్యంగా లోకంలో మామూలు పామరజనంలో వుండే పశుప్రవృత్తుల ప్రబలరూపం యీ నాటకాల్లో కనబడుతుంది. వాటి అంత్యపరిణామం రక్తపాతం. ఒథెల్లో నాటకంలో యిల్లాగే జరిగింది. రక్తపాతం అన్నాను కనుక ఉదాహరణకు ఒథెల్లోనుంచే యెత్తి చూపుతాను. ఏమీ యెరుగని అమాయకురాలు డెస్డిమోనాను వ్యభిచరించిందని అనుమానించి ఒథెల్లో చంపటానికి వస్తే,

"Des:—O! banish me my Lord! but kill me not.

Othe.—Down, Strumpet.

Des:—Kill me tomorrow. Let me live to-night.

Othe:—Nay, if you strive.

Des:—But, half an hour.

Othe:—Being done, there is no pause.

Des:—But while I say one prayer.

Othe:—It is too late"

అని నులిమి చంపుతాడు. ఇల్లా వాళ్ళిద్దరికీ సంభాషణ జరిగి తుదకు పశుబలం జయించింది. మొదట ఒథెల్లోలో పశుప్రవృత్తి ప్రబలంగా చెలరేగి చివరకు రక్తపాతం చేయించి తీరింది. అయితే యీ రక్తపాతానికి యింకా అనేక కారణా లుండవచ్చు. లోభమో ద్వేషమో స్త్రీ యెడల సంశయజనిత క్రోధమో యింకా ధనాశయో యిట్లాగే యింకేమున్నాయో. అందులో యిక్కడ స్త్రీ యెడల సందేహం. ఇది బజారు మనుష్యుల్లో సాధారణంగా జరుగుతుండే ఒకానొక సామాన్యమైన లౌకికావస్థ. ఇట్టి అవస్థను చూచే కవి విషాదాంతనాటకాలూ, ఒథెల్లో - మేక్ బెత్ - ఇయాగో-రోమియో మొదలైన అమానుష పాత్రలూ సృజించాడు. వీటిలో అనగా యీపాత్రలలో వున్న విశేషమేమంటే, వంచకత, హంతకత, ఆతతాయిత, వీటివల్ల కలిగే యమనరకం, దుఃఖాగ్ని కాగా - యీరచనలలో సృష్టించింది మామూలు మానవులనే అయినా, వారికి అంతశ్శత్రు ప్రాబల్యం మామూలు జనులకంటె వేయిరెట్లెక్కువై, మనుష్యత్వ సీమలు దాటి ఆసురలోకంలో ప్రవేశించినాయి. వారి ప్రకృతికి హద్దులేదు. లోభము మొదలైనవి సామాన్యజనుల్లో కొంచెం యెక్కువే అయినా, అక్కడ వాటికి కొంతవరకైనా హద్దుంటుంది. ఇక్కడది లేదు. పాశవభావం మొలకెత్తి పెరిగి, పెద్దదై, నానా చింకరబొంకర జరిగి, రాక్షసకృత్యమైన స్త్రీవధకు ఒకానొక మహాయోధుడు పాల్పడాడంటే యిక నా పాత్రను గూర్చి విచారించటం సమయం పాడుచేసుకోవటమే.

ఇటువంటి స్త్రీవధే కాదు గాని, స్త్రీ మానభంగ ప్రయత్నమే భారతంలోనూ జరిగింది. రథులూ, అతిరథులు, మహారథులు, యోధులూ, మహాయోధులు మొదలైన క్షాత్రప్రభతో నిండివున్న నిండుసభలో తమ్ముడు అన్న ఆజ్ఞతో ద్రౌపదికి మానభంగం చేయటానికి పూనుకున్నాడు. సభలో ఒక్కరూ 'యిది తప్పు' అని అనరు. అనలేదు. అనలేరు. అయినా ద్రౌపది త్రికరణశుద్ధిగా శ్రీకృష్ణభగవానుని ప్రార్థించగా ఆయన వస్త్రదానం చేసి భారత వనితా మానసంరక్షకుడైనాడు. అధర్మం తలయెత్తింది. కాని దాన్ని ధర్మం జయించింది. ధర్మప్రతాపం ముందు అధర్మం దూదివలె మాడిపోయింది. ఆర్యులకు అనార్యులకు యింత తేడా ఉన్నది.

ఇక మేక్ బెత్ రాణిని ఒక జర్మను విమర్శకుడు (హెగెల్) 'రంకులాడి' అన్నాడు. దానిలో ఉన్న కృతఘ్నత సాహసము నిర్దయ యిత్యాదివి రాక్షసులకు చెల్లును గాని మానవులకు కావు. చూడండి. "అవసరమైతే నేను పాలిచ్చి పెంచిన పసిపాపశిరమైనా ముక్కలు ముక్కలుగా చెక్కగలను' అని ఒకచోట మేక్ బెత్ అన్నది.

అయితే, మనకూ భాగవతంలో పూతన ఉన్నది. వీరిద్దరిలో కృతఘ్నత నిర్దయ ధర్మద్రోహమూ సమానాలే. ఇయాగో సామాన్యకారణప్రేరితుడై తనకు అన్నదాత, ప్రభువు అయిన ఒథెల్లో చేత స్త్రీవధచేయించి, మానుష సీమనుండి భ్రష్టుడై రాక్షస సీమల్లో కాపురమున్నంతపని చేశాడు. ఇటువంటివే మిగిలిన పాత్రలూనూ.

అయితే, మన భారతంలోనూ గదనుధరించి అసురప్రకృతి దుర్యోధనరూపంగా తాండవించింది. తన ఆవేశంతో మహాత్ములయిన ద్రోణకర్ణులను కూడా సూదంటురాయి యినుమునల్లే ఆకర్షించి, వారి నీతిని ప్రతాపాన్ని యుద్ధంలో నాశనం చేసింది. తల్లిగాని తండ్రిగాని భీష్ముడుగాని హితం బోధిస్తే దాన్ని పెడచెవిని పెట్టింది. తనకు తోచినంత చేసి పోరుకున్నది. దానితో దేవద్రోహం గురుద్రోహం జనద్రోహం జరిగింది. ధర్మక్షేత్రమైన కురుక్షేత్రంలోనే మహాభీషణ సంగ్రామం సంకల్పించి, భూమండలాన్ని యావత్తూ గజగజలాడించింది. అయితే చివరకు వంశనాశనమైంది. మళ్లా ధర్మభానుడు ఉదయించేసరికి అధర్మాంధకారం యెక్కడెక్కడికో పారిపోయి, తలదాచుకు పెందుకుకూడా చోటు లేక సర్వాత్మనా నశించింది. ఇటువంటి దీనికి ప్రతిగా ఆంగ్లసాహిత్యంలోనూ "పారడైజ్ లాస్ట్" ఉన్నది. ఈ రెంటిలోని విషయాలకు తౌల్యమూ ఉన్నది.

అడ్డదారి

శ్రీ "శండిల"

జనతా ఎక్స్‌ప్రెస్ పిఠాపురం స్టేషన్ వదిలిపెట్టేసరికి తెల్లవారుజామున అయిదుగంటలయ్యింది. తెల్లగా వెలుగు రావడానికి ఇంకా ఒకగంట పడుతుంది. రైలునుండి అందరికంటె ఆలస్యంగా దిగినవారు అవతారంగారే. నెమ్మదిగా అడుగులో అడుగు వేసుకుంటూ పిఠాపురం చేరువన కుమారపురంవైపు సాగుతున్నారు. కుమారపురానికి రోడ్డునబడి వెళ్లాలంటే రెండు మైళ్లు నడవాలి. అడ్డత్రోవవుందికూడా; అవతారంగారికి ఆ దారి సుపరిచితమైనదే. రెండుతోపులు దాటి మళ్లగట్లు పట్టుకొంటే అర్ధగంటసేపటికి ఇల్లు చేరుకుంటారు. ఆ తోపులలోను ఒకటి తెల్లవారితోట. రెండవదానిలో సమపాళంలో ఏపుగా పెంచబడ్డ మామిళ్లు, నారింజలు, పనాటాలు ఉంటాయి. మామిళ్లు పూతమీద వున్నాయి. పనాటాలు పరువుకొస్తాయి — ఎటొచ్చీ నారింజలే పుష్కలంగా ఫలించి ఆ శీతగాలికి చక్కని ఫలాల్ని అక్కడక్కడ రాల్చి భూదేవి ఉపరితలానికి శోభ కూర్చుతున్నాయి.

అవతారంగారు తోటలో అడుగు పెట్టేసరికి ఇంకా చీకటివుంది. ఆ చీకటిలో క్రిందపడిన నారింజపండ్లు స్పష్టంగా కనబడుతున్నాయి. తోటను చిందరవందర చేస్తూ కొన్ని కోతులు అటూ ఇటూ చెట్లమీదికి గెంతుతూ కిచకిచలాడుతున్నాయి. ఎవ్వరూ లేనిది అవతారంగారు అక్కడ కొంచెం దురాశకు అతిగా లొంగిపోయారు. ఒకటి రెండుపండ్లు తీసుకొని చేతిసంచిలో వేసుకొందామనిపించింది. చుట్టూ కలయజూచి ఎవ్వరూ లేరు గదా అని తనకు తానే గుణించుకొని రెండుపళ్లు పైకితీశారు. చిక్కని రంగుతో చితచితలాడుతూ ఆ నారింజలు ఆయన్ను ముగ్ధపరుస్తూ లోలోపల ఆశను కొంచెం లోతుగా రగిల్చాయి. అనేకలాగు అనిపించి ఒక పండును ఒలవడం ప్రారంభించారు. గోటిని చొనిపి చొనపగానే మెత్తగా దాని తోలు విడిపోతోంది. ఇంతలోనే సుంత మనుష్యులు వచ్చే అలికిడయ్యింది. అప్పటిదాకా ఆ ధ్యాసలో లేని అవతారంగారు తల ఎత్తి అటు చూశారు. ఇద్దరు వ్యక్తులు ఆయనవైపే తదేకంగా ఆయన్ని ఒక దొంగను చూస్తున్నట్లు పరకాయిస్తూ రావడం పసిగట్టారు. తక్షణం ఆయనకో ఊహ తట్టింది. ఏమీ ఎరగనివానికిమల్లె ఆ రెండు నారింజపండ్లు క్రిందికి జారవిడిచారు.

"ఆగలాగ! ఎవరు నువ్వు? తెల్లవారింటా దొంగతనానికి?" అంటూ అవతారంగార్ని ఎదుర్కొన్న ఇద్దరిలో ఒకాయన ఉరిమినట్లు గర్జించాడు. ఆయన ప్రక్కనేవున్న వేరొకడు — బహుశా ఆయన తాబేదారు కావచ్చు— పోతంగా ఆయనకు మద్దతు ఇచ్చాడు. అవతారంగారు అదోకవిధమైన తత్తరలో చిత్రయుక్తి ప్రయోగించారు. కాని ఆ పాచిక పారుతుందా పారదా అని నిశితంగా ఆయన యోచనాపటిమ ముందుకు వెళ్లలేకపోయింది.

"అదేమిటండీ అలాగంటున్నారు? నేనేమీ దొంగతనం చేయలేదే — మా వూరికి ఈ తోపుమీదుగానైతే రెండుపుంజీల అంగలు కలిసివస్తాయని ఈ దారిన వస్తున్నాను" అంటున్న అవతారంగారిని మిర్రుగా చూశాడు యజమాని. ఇంతలోనే ఆయన ఉద్దాగడు — క్షణం క్రితమే — విరగబూచిన అంటుమామిడి గున్న క్రింద అవతారంగారిచే చల్లగా జారవిడవబడ్డ రెండు నారింజల్ని ముందుకు పట్టుకొచ్చి "అబద్ధా లెందుకు బాబూ? తమరిప్పుడే కాదూ ఈట్ని చల్లగా జారవిడిచారు? చూడండి—ఒదానికి తొక్క కూడా దీసినారు—కొంత కొంచెద్దామని గాబోలు" అన్నాడు పళ్ళికిలిస్తూ.

"ఏమో, అది నాకు తెలియదు. నేనేమీ ఎరుగను" వ్యర్థంగానే దబాయించారు అవతారంగారు.

"పురాగా దొరికికూడా బుకాయిస్తావేమయ్యా. పెద్దమనిషివి. ఎక్కడైనా జీతపెందురా తొడిగిన మామిళ్ళు నారింజల్ని రాల్చుతారా? అందులోనూ పళ్లను ఒలిచి పడేస్తారేమిటి?" తనపక్షం పిలిచిపెట్టాడు ఆసామీ.

మాకు అవతారంగారు మళ్ళీ క్రిందపడికూడా పైచేయి వాడే అనే రకపుచ్చుకుంటె ఇంకా మొరాయించి "అయితే తోటమీది గదా అని మీ మాట చెల్లాలన్నమాట. ఆవరణ కోతులు అంతా హంగామా చేస్తున్నాయి. తెల్లవారుజామున రెండుపళ్ళు కోసుకొచ్చి పడవెయ్యడం ఇక్కడ వాటికి ఏమైనా ఘనకార్యమా?" అన్నారు.

"ఔనౌను. మనుష్యులుకూడా కోతులే. కోతులు క్రమక్రమంగా మనుష్యులయ్యారంటూ మనుష్యులు క్రమక్రమంగా కోతులౌతున్నారు. ఎందుకండీ అంత సత్తెకాలం? మీ కుడిచేయి ఇటు చూపండి. మీ గుట్టు అదే బట్టబయలు చేస్తుంది." అంటూ ఆసామీ, అవతారంగారి చేతిని చివాలున లాక్కొని తన ముక్కుదగ్గర పెట్టుకొన్నాడు. ఘుమ్మని నారింజకాయ వాసన ఆయన ముక్కుపుటాలకి సోకింది. అవతారంగారి బొటనవ్రేలిమీద చముర్ల చారికలు ఇంకా ఆరనే లేదు. ఆయన మొగం వెలవెలబోయింది. కత్తివేటుకు నెత్తురుచుక్క లేదు నుదుటిపై. నోటిమాట పెకలడం లేదు. మౌనంగా తల వాల్చేశారు.

"లేచినవేళ మంచిదిగాదు బాబూ. పాసిక పారలేదు. పెద్దపెద్ద మారాజులే సిన్నకి సితక్కి కక్కుర్తి పడతావుంటే మా నాటోళ్ళకొచ్చిందా? ఇయన్నీ యెరక్క మా యజమాని మన్నోళ్ళి దుమ్ము దులుపుతూంటాడు." హేళనగా మళ్ళీ సకిలిస్తూ వెక్కిరించాడు అవతారంగారి అవసను తాబేదారు.

"చాలు పదండి ఈపాటికి. జాగ్రత్తగా మసులుకుని ఇల్లు చేరుకోండి." అని ఆ యజమాని, ఉద్దారుడు తోటలో తమ మక్కాం

వైపు మళ్ళిపోయారు. అవతారం గారికి తమ ఎదుట నంతా శూన్యముగా వున్నట్లు, కళ్ళు చీకట్లు గమ్మినట్లు ఏమీతోచక బరువుగా అడుగులు ముందుకుపడ్డాయి.

2

తెల్లగా తెల్లవారింది. సూర్యోదయానికి ఇంకా ఒక అర్ధ గంటకు పైగా వ్యవధి వుంటుంది. అవతారంగారు ఇంకా ఆ నారింజ తోటను పూర్తిగా అధిగమించి బయటపడలేదు. ఆ తోపు ఆయన్ను బయటకు పోవలసినదిగా ఎంత వేగిర పడుతున్నా ఆకర్షణనుంచి తప్పించుకోలేక పోతున్నాడు. పదిబారల దూరంలో తోటకు కంచె కనబడుతోంది. అది దాటితే మళ్ళీ ఇట్టు తిరుగుతుంది. ఇంక అక్కడకు అంది పుచ్చుకున్నట్లు వుంటుంది కుమారపురం. అయితే ఈ కాసేపటిలోను అవతారంగారికి గొడవ మళ్ళీ ఎక్కువైనట్లుంది. చెట్లక్రింద రాలిపడిన నారింజపండ్లు చితచితలాడుతూ కొట్టవస్తున్నాయి. నిజంగా ఒక్క పండునయినా అంటుకోకుండా వుండటం మనిషితరం గాదు. కాని అవతారంగారు మళ్ళీ ఆ పళ్ళను ముట్టుకో తలచిన మాట కాదు.

అయితే అవతారంగారూ మనిషి. రక్తమాంసాలు గల మనిషి. ఆశాపాశం చేత బాధింపబడ్డ మనిషి. అసలు కోరిక తీరే అంత. అది తీరేవరకు నిద్రపోదు. మనసు నిద్ర పోనివ్వదు. తాత్కాలికంగా ఎట్టి తీరుయినా తలపెడదానికే మానవ ప్రవృత్తి పూనుకొంటుంది గాని ఇది మోహపాశమని గాని, భ్రాంతి అని గాని వదిలిపెట్టదు కదా! కొలనిలో తామరతూడుకై ఎగబడే ఏనుగ మొసలి ఉంటుందని తెలిసీ కూడా దాన్ని లక్ష్యపెట్టదు.

ఇక్కడ ఇంకొక వైపరీత్యం సంభవించింది. కోరికకు ప్రత్యర్ధైన ప్రతీకారంకూడా జతపడింది. అది కేవలం అనవసరం; కాగా మూర్ఖత్వం. అవతారంగారనుకొంటున్నారు. "ఈ నాలుగు బారల్లోను ఇంతలోకే ఎవరు వచ్చి చస్తారు? కాకపోయినా మనిషంత మనిషిని పట్టుకొని, వెధవది, రెండు పండ్లు తీసుకొంటేమాత్రం — దానికింత యాగీనా? ఇప్పుడు ఎవడొస్తాడో చూస్తాగా? సంచినిండా ఎత్తుకొని కంచె దాటేస్తాను. వాళ్ళు ఒకవేళ ఆ మూలనుంచి చూచినా ఇక్కడకు వచ్చేసరికి నేను ఆ తలవాకిట్లో వుంటాను. అప్పుడు ఇది తమ పళ్ళని ఎలా రుజువు చేస్తారు? పొరుగూరివాడు ఇక్కడకొచ్చి తోటకొచ్చానుగదా అని ఇంత పొగరా?"

మనస్సు ఒక నిశ్చయానికి వచ్చేసరికి పనిని చెయ్యడానికి శరీరం దానంతటదే ఉరకలు వేస్తుంది. మరి కాసేపటికి అవతారంగారు వంగి చెట్లక్రింద రాలిన చెంబెడేసి నారింజపండ్లు అరడజనుకుపైగా సంచిలో వేసుకొన్నారు. అక్కడితో ఆగాలా? చేతులోనే వున్న ఇంకొక చెట్టుక్రింది పళ్ళు ఆయన్ను మరీ బలంగా లాక్కున్నాయి. అవతారంగారు ఇప్పుడు జాగ్రత్తపడినా బాగుండేది కాని ఇది మన భ్రమ. లేకపోతే చోసకందూరం శరవేగంతో కోరికవల్ల ఈడ్వబడ్డ మనం అది త్రోసివేసి సుడిగుండంలోంచి బయటపడగలమా? మహామహులు సుడితలో పడిపోయారు. మనమూ అవతారంగారూ ఒక లెఖ్ఖా? అంతే. ఆయన రెండవచెట్టుక్రింది

నారింజపండు సైపు వంగాలో లేదో అది భూమికి లేచిరాని పం
డుగా ఆయన చెయ్యి దానికి అందుక్కోయినప్పుడు, జబ్బ లాక్కొని
పోయి పళ్లెం వుకోని వంగివయనిషి లేచి నిలబడి తిరుగాయించుకోడా
నికి కూడా ఎంతమాత్రమూ అవకాశం లేని చిక్కులో ఇరుక్కు
పోయారు. బలిష్ఠమైన ఒక మూర్తి హస్తం, ఉక్కు చెయ్యి అవ
తారం గారి బుజాన్ని వోడిసి పట్టుకొని భూమిమీదకు అదిమి వేస్తు
న్నట్టుంది. తలెత్తి చూశారు. గంటసేపైనా వాడిని క్షణం ఆయన
చూచిన తోటయజమానిగారి ఉద్ధారకుని పరంగా అవతారంగారు
బందీకృతులై వున్నారు. ఆ కింకరుని జవసత్త్వాలు అవతారం
గారివాటికంటె ఎన్నో రెట్లు హెచ్చు. ఆయన వాడినుంచి
తప్పించుకు పోదామని ఆలోచించడమంత మూర్ఖత్వం మరొకటి
వుండదు. ఎంచేతనంటే ఆ ప్రయత్నం వృథా. ఒక వేళ ప్రయత్నిద్దా
మనుకొన్నా ఆ ప్రక్రియ పచ్చులన్ని మరింత దగ్గరగా బిగించి రాము
చిలుక అవస్థను విపరీతంగా ప్రమాదభరితం చేస్తుంది.

ఉద్ధారుడు పెద్ద పెద్ద అంగలేసుకుంటూ అవతారంగారిని
లక్కో తోటమధ్యనున్న తటాకము పాకమకాంలో ఎత్తయిన
మట్టి దిబ్బమీద సింహాసనాసీనుడైన వ్యాఘ్రాధిపతిలాగె కనా
యించి కూర్చున్న యజమాని ముందు హాజరు పెట్టాడు. అవతారం
గారు కొదసేపటి క్రితమే కేవలం గౌరవ పురస్కృతిమైన హెచ్చరి
కతో తనను విడిచిపుచ్చిన యజమానినిచూచి నవ్వుతూ తలవంచు
కొని నిల్చున్నారు ఆయన ఇప్పుడు నేరస్థుడు; కొరు ఒక
ఘరానా దొంగ; పైగా మీసం పెద్దమనిషి.

"ఏమండీ మీ కు మాటలతో పెట్టిన గడ్డి చాలలేదన్నమాట!
పోతేపోతే ఇక్కడున్న వాళ్ళంతా వుడ్డవాళ్ళు, ఆ నరనివ్వు పే
పెట్టి దొరికిందే పట్టుకుపోదామనా! మీ ధైర్యానికి నాకు ఆశ్చర్యం
కలుగుతోంది. తోట కొనకొక్కన్నవన్ని హోగురూర ఆపాయాలు
కదా అని మీ ధీమా కాబోలు! న్యాయము లేది మీకు మాకు ఒకటే.
తప్పు అంతే. ఇప్పుడు నిన్నిక్కడ చెట్టుకు రెక్కలు విరిచికట్టి
తొక్కలొలిచే ఎవడొస్తాడు కాపాడానికి! ఇప్పుడైనా నేరం
చేశానని ఒప్పుకుంటావా? లేక కొబ్బరికాయలు పంచినిండా వుంచుకొని
కూడా బుకాయిస్తావా? ఏమో- ఈ పంచి నాది కాదు, నేను కల
గంటున్నాను. అంటావా?" అని ఉరుముతూ ఉద్ధారుకుని సంజ
చేశాడు ఆ పంచిలో మన్నవన్నీ రాలిపెయ్యమని. వాడు క్షణంలో
పంచి ఖాళీచేశాడు. అక్కడ ప్రోగుపడ్డ వాటిలో ఎనిమిది నారింజ
పండు, రెండు చోకొక్కలు, రెండు పంచెలు. ఒక లాల్ - ఇమాం
కంపెనీవారి పచ్చకాయవా, ఒక పూలు స్వీటు, గెండుమామిడి కాగి
తెల సంచులు ఉన్నాయి. అవతారంగారి నోరు కప్పొబట్టి
పడిపోయింది. లేకపోతే ఆ ఉద్రేకంలో యజమాని ఆజ్ఞకు బద్ధుడై
ఉద్ధారుకు ఆయన వెన్నెమ కేవు పెట్టే వుండేవాడు. "విడికి తగిన
శాస్తి చెయ్యాలి అప్పుడుగాని కోపం చల్లారదు," అని అవ
తారంగారి శాలువాను, స్వెటరును లాక్కొన్నారు. ఆయన
ఎదుటనే ఉద్ధారుడు, యజమాని వాటిని పంచుకొన్నారు. కుమ
క్కలసిపోయినట్టు వున్న ఉద్ధారుని భుజమ్మీదనుంచి 'అగ్నిశిఖలో హిం
శాలువా 'లాల్ — ఇమ్లీ కంపెనీవారిది జారిపడింది—తన యజ
మానిని చూచి జాలిపడి విచారిస్తున్నట్టుంది. లేక అది అక్రమంగా
తనను ప్రాప్తించిన బానిసత్వానికి దుఃఖించిందేమో!

అవతారంగారు తోపు కంచె దాటేసరికి సూర్యోదయ
మయ్యింది. వంచిన తల యెత్తకుండా ఆ బాల భానుని ముఖారవిందం
చూడలేక సిగ్గుపడుతున్నట్టు, అప్పటివరకు ఇవతలే జరుగనట్టే స్థిర
చిత్తంతో గ్రామంలో ప్రవేశించి తనయింటి ముఖం చూడడానికి
నిశ్చయం చేస్తున్నట్టు అవతారంగారు కుమారపురం
ప్రవేశించారు.

3

ఈ దుర్ఘటన జరిగిన తర్వాత మూడు సంవత్సరాలు కాల
వాహినిలో కలిసిపోయాయి. కాలం తనతోబాటు ప్రపంచంలో
ఎన్నో మార్పులు తీసుకువచ్చింది. కొందరు గొప్పవారు కొద్దివా
రయ్యారు. మరికొందరు చిన్నవాళ్లు లేమినుంచి కలిమికి అధ్యర్థం
కలిగించేటట్లు గా పెరిగారు. కుమారపురంలో అందరికంటె అవ
తారంగారి గురించే ఇప్పుడు మహాఘనంగా చెప్పుకుంటున్నారు.
"ఎవరి మారినపుడు జ్యోతిలాగు వెలుగుతుంది. 'కలిపినచ్చే కాలానికి
వచ్చిన ఇచ్చిబిడ్డ పుడతాడు'—లేకపోతే దేశంమీద ఎంతమంది
వైద్యులు లేరు! వీరింటిముందే జనం విరగబడాలా! ఈయనేమా
యం. బి. బి. యస్. డాక్టరా! లేకపోతే ఆయుర్వేద భిషగ్వరుడా!
ఏదో నాలుగు ఇంగ్లీషు ముక్కలు నేర్చుకొనే వుంటాడు. అంత
మాత్రంచేత ఇల్లకట్టుకున్న వైద్యులను మించిన గొప్పతనమిటి?"

"హోమియోపతీలో అద్భుతమైన ఔషధాలున్నాయంటారు.
ఆ పంథాలో మనకు అర్థం కానిదేముంది! ఒచ్చిచచ్చి ఆ మహా
లక్ష్మి కళ్లుపికుక్కోయినట్టు వాళ్ళింట్లోనే ఎదికిల బడాలా!
ఎంత రద్దీ! ఎప్పుడు చూచినా యాభైమందికి తక్కువగాకుండా పడి
గాపులు పడివుంటున్నారు ఆ ఇంటిముందు. అసలు చిత్రమిగాని
ఎక్కడెక్కడో ఎంత పేరున్న మందులకు కుదరని రోగాలు ఆయన్ను
చూచేసరికి తకమని తగ్గిపోతున్నాయట."

"అవతారంగారి హస్తగుణం గొప్పది. ఆయన చేతితో మాత్ర
యిస్తే చాలు రోగం మళ్లీ మొగం పడుతుంది. ఏ వైద్యమైతే నేమి.
కావలసింది మందు."

ఇలాగా పొగడ్తలా వాడవాడలా అవతారంగారి పేరు
మారుమ్రోగుతోంది. ఆడా మగా విచక్షణలేకుండా అందరూ
ప్రచారం చేసి పెడుతున్నారు. వైద్యుని పేరు నలుగురిలో వ్యాపించ
డానికి నమ్మకమైన రోగికంటె ఉత్తమమైన ప్రచారసాధనం వేరొ
కటి ఉంటుందా! జిల్లా పెద్దాసుపత్రిలో, కొమ్ములు తిరిగిన ఘన
వైద్యుల చేతిలో, విశాఖపట్నం కింగ్ జార్జి హాస్పిటల్లో నయంగాని
మొండి రోగాలు; ఆయుర్వేద వైద్యుల అసాధారణ ప్రతిభకు
అందని బండ తేళ్ళు అవతారంగార్ని చూచేసరికి పాదలిపోతు
న్నాయి. కుష్ఠులు కుదిరాయి. ముదిరిన క్షయరోగాలు గాయమై
పోతూయి. ఉబ్బు కాయిలాలు ఒక్క మోతాదుతో ఉడాయించి
నల్లు నయమవుతున్నాయి. సుఖవ్యాధులతో ఒళ్ళు కుళ్ళిపోయి
వచ్చిన రోగులు సంతోషంతో ఇళ్ళకు మళ్లుతున్నారు. అలిన

కాలంలో అమోఘమైన చికిత్సలుచేసి అవతారంగారు ఆనాటి కింతకు అర్నెల్లు తిరక్కుండా అద్భుత వైద్యుడై కూర్చున్నారు.

వర్షఋతువులో చివరి రోజులు. అప్పుడే శీతగాలి ఒకటి రెండుసార్లు తొంగిచూడ్డానికి అనువపడింది. ఆ వేళ ప్రొద్దుట పది గంటలౌతుంది. నిర్ణీత సమయప్రకారం అవతారంగారు ఇంకొక గంట మాత్రమే రోగుల్ని పరీక్షిస్తారు. అయినా ఆయన్ను చూడ వచ్చినవాళ్ళ సంఖ్య సమయానికి మించిన అనుపాతంలో నే వుంది. ఒక్కొక్కరే రోగులు లేచి వరుసక్రమంలో వారిని ప్రత్యేకంగా పరీక్షించేందుకు అవతారంగారు ఏర్పాటుచేసిన గదిలోకివెళ్ళి ఆయన్ను చూచి తమ తమ రుగ్మతలను ఏకరువుపెట్టి మందులు వ్రాయించుకొని కేకలకు వస్తున్నారు. హాలులో ఇద్దరు కాంపౌండర్లు వారికి మందులు పొట్లలుగట్టి ఇస్తున్నారు.

"డాక్టరుగారు ఏదో అర్జంటు కేసు చూడ్డానికి పోతూపోతూ వెళ్ళాలి. కనుక మీరందరూ ఇప్పటికి వెళ్ళిపోయి మధ్యాహ్నం రండి." అవతారంగారి గదిలోంచి హాల్లోకి ఆజ్ఞ వినవచ్చింది స్పష్టంగా. కొంతమంది రోగులు లేస్తున్నారు. వారి వరుసలో చివరనున్న ఒక ఆసామీ అంటున్నాడు. "అయ్యా! మాది పొరుగూరు. చాలా దూరం. కళ్ళకు కాని జబ్బు వచ్చింది. రెండుమాసాలనుంచి చూపు ఆనడంలేదు. ఎందరిచేతనో వైద్యం చేయించుకున్నాను. రోగం ముదిరిపోతోంది గాని తగ్గడంలేదు. బాబుగారు దయదలిస్తే ఆ అక్కౌషధం తీస్కొని స్వగ్రామానికి వెళ్ళిపోతాను ఇంటికి. కళ్ళు విపరీతంగా పోటు పెడుతున్నాయి. కనికరించాలి." అని దీనాతి దీనంగా ప్రార్థిస్తున్నాడు. వాడిస్వరం కొంచెం బిగ్గరగా రావడంవల్ల, అది క్రమంగా అవతారంగారి గదికి సోకడంవల్ల "రమ్మని చెప్పు లోపలికి. ఆ కేసు ఒకటే చూసి వెళతాను." అన్నారు డాక్టరుగారు. కూడావచ్చినవారు అతన్ని లోపలికి తీసుకువెళ్లారు.

అవతారంగారిగది అంతా నిశ్శబ్దంతో నిండి స్వచ్ఛంగా, శుభ్రంగా వుంది. బయటకూడా రోగులు హాలును ఖాళీచేసి వెళ్ళిపోవడంతో ప్రశాంతత వ్యాపించింది. వీధిలో చిన్నతుషారం పడుతూ యీదురుగాలి వీస్తోంది అప్పుడప్పుడు వాడిపోయిన ఆకులు ఒకటి, రెండు తిరుగుతూ ఆముప్పతి వరండామీద క్రొత్తగా కప్పగా పరపింపబడ్డ ఆస్బెస్టాస్ రేకులపైబడి టపటపలాడుతూ గాలివవ్వడికి తాళం వేస్తున్నాయి. అవతారంగారు తమ కళ్ళజోడును సుతారంగా శుభ్రంగా తుడుచుకొని ఠీవిగా పెరుగుతున్న తమ గడ్డాన్ని సవరించుకొని ఆ రోగి నేత్రాలపై కట్టబడ్డ దళమైన అట్టను విప్పిస్తూ ఆ ఆసామీని లోపలికి తీసుకువచ్చిన ఇద్దర్ని ఉద్దేశించి "మీరు అవతలకు వెళ్లి హాల్లో వేచియుండండి ఈయన్ను పరీక్షించి పూర్తి అయ్యాక మిమ్మల్ని కేకవేస్తాను." అని వాళ్లను సాగనంపారు.

రోగిని చెయ్యిపట్టుకొని డాక్టరుగారు ప్రక్కగదిలోకి తీసుకువెళ్లి బల్లమీద వెల్లకిల పడుకోబెట్టి తలుపుల మూసివైచి టార్చిలైటు వేసి కళ్లు జాగ్రత్తగా పరీక్షచేస్తున్నారు. మధ్యమధ్య రోగిపేరు, వయస్సు వృత్తి ఇత్యాదులను తమ రిజిష్టరులో నమోదు చేస్తున్నారు. "ఇల్లాపు రామస్వామి... వయస్సు 48... స్థలం... రాజమండ్రి...పురుషుడు...వృత్తి...కమీషను వ్యాపారం..."

"అంటే ఏం చేస్తుంటారు?"

"అపరాలు, పళ్ళదినుసులు కొని లాభానికి ఇతరులకు అమ్ముతుంటాం."

"మీకు తోటలుకూడా నే అలవాటుందా?" రోగి తొడుక్కున్న ఊలు స్వెట్టరులోపలి అంచు మల్లుగుడ్డమీద ఒకమూల ఎర్రదారంతో స్పష్టంగా నగిషీలో కుట్టబడ్డ 'అ' అనే హిందీ అక్షరాన్ని కనిపెట్టి తాకుతూ అవతారంగారు అడిగే యీ ప్రశ్నకు రోగి తనకు తెలియకుండానే అదిరిపడ్డాడు.

"ఔనండీ అప్పుడప్పుడు మామిడితోటలు. నారింజ, సపోటా తోపులు మేం గుత్తకు కొంటూంటాం."

"ఆ—మీ రెప్పుడైనా ఈపూరికి పిఠాపురానికి సరిహద్దులోనున్న నారింజతోపు కొన్నారా?"

"కొంటే కొనివుండవచ్చు. అది మూడేళ్ళ క్రిందటిమాట."

"ఈ స్వెట్టరు చాల బాగున్నదండీ. లేదంటే పదిహేను రూపాయలు ఖరీదుంటుంది. ఎక్కడ తీసుకున్నారు?"

"డాక్టరుగారూ! మీరు రోగుల్ని పరీక్షించే తీరు ఇదేనా? కంటిజబ్బు వాణ్ణి ఒంటి బట్టలు గురించి అడుగుతారేం!"

"అవ్వే-పరీక్ష సాగుతూనే వుంది. కేవలం ఆవిషయంమీద నే నాదృష్టిని కేంద్రీకరిస్తే రోగం లెక్కల బాధపడతారని ఏవో ఇలాంటి పిల్లరమల్లర విషయాలు ప్రసావిస్తూంటాం. అదీకాక మేము చేసే రోగనిర్ణయ విధానపుతీరే అంత ఫలితాలనుబట్టి గాక కొంతవర్కు బట్టి మందు నడుపుతాం."

"సరే—ఇక కొన్ని ప్రశ్నలు గుగు. సరిగా మూడేళ్ళ క్రిందట ఒకదుర్మార్గుడు ఘరానాగా మాకళ్ళయెదుట మాతోటలో నారింజపండు దొంగిలించి పారిపోతూంటే పట్టుకొని వాడికి ప్రాయశ్చిత్తం చేయాలని వాడిస్వెట్టరు లాగుకొని ఏదో మహాఘనకార్యం చేసినట్లు నాలోనేనే అనుకుంటూ అప్పుడప్పుడు తొడుక్కుంటూ గొప్ప ననుభవిస్తూంటాను"

ఆమాటలు వింటూ ఈనాడు పూర్తిగా మారిపోయిన వ్యక్తి సంస్కారంపొందిన మానవుడుగా గాక వెనకటిమనుష్యుడిలాగే అవతారంగారుండివుంటే ఆపాటికి ఆ రుసయొక్కు కాలి చెప్పుదెబ్బతో ఆ కంటిరోగి కుడిదౌడలోనిపళ్లు ఊడి ఇవతలకు రాలిపడి ఉండేవి. పరోక్షంగా తనకు తెలిసిన ఆ ప్రహారాన్ని వైద్యుడు మందహాసంతో స్వీకరించి 'ఓహో - అలాగా - నేరస్తుడు చేసిన తప్పిదానికి జుల్మానా విధించిన న్యాయాధిపతి ముద్దాయి చెల్లించిన అపరాధపు సొమ్ముతో పండుగ చేసుకుంటున్నాడన్నమాట." అని మాత్రం అనగలిగారు.

"అసంతా ఎందుకంట! ఇంతకీ మీరు నా రోగానికి మందు ఇచ్చేటట్లా లేనట్లా? ఈ వ్యర్థప్రసంగమంతా ఎందుకూ! రెండు నెల్లనుంచి బొత్తుగా ఆనడంలేదు. రాత్రీ పగలూ ఏం పొట్టుం మనవున్నకు శాంతిలేదు- తెగ నీళ్లు కారుతూంటాయి—నన్ను వీళ్ళమ్మా ఇలాగ వేధించి చంపుకు తినకుండా ఈ కళ్లు రెండూపోయినా బాగుండును..." "పరీక్ష అయిపోయింది లెండి. [illegible]

కంగారు పడకండి. మీ రోగం పూర్తిగా నయమౌతుంది. ఏమీ ఫర్వాలేదు." అని అవతారంగారు ఆయనకు చేయూతనిచ్చి హాల్లోకి తీసుకువస్తూ మెల్లగా మెల్లగా ఇలాగన్నారు. "రామస్వామిగారూ- చూడండి. భగవంతుడు ఎవ్వరికీ ఇవ్వని ఒక గొప్ప గుణం మానవునకు ప్రసాదించాడు. అదే క్షమ. దయ. మనం చేస్తున్న పని మంచిది కాదని ఒకమూలనుంచి మన అంతరాత్మ చెబుతూనే వుంటుంది. కాని మనం వినం. దేవదత్తమైన ఆ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోకపోతే అపరాధం కేవలం మనదే. మూర్ఖుడైనా సరే, దీన్ని ఆచరణలో పెట్టడానికి అవకాశాలు కల్పించబడుతూ వుంటాయి. అవి అరచేతికి చిక్కినప్పుడు ఆ అపూర్వావకాశం చూస్తూ జారవిడుచుకొన్నప్పుడు వారియందు జాలిపడ్డ మనకు ఇంకేమీ కలగదు. అంతే...."

"డాక్టరుగారూ- మీరు ఆ మాటలు అనుభవంమీద చెబుతున్నట్లుంది. అవి కేవలం నగ్నసత్యాలు. వాటిని వినక నేను తెలుసుకోవాలని కొనితెచ్చుకొన్నాను." అన్నాడు రామస్వామి. ఇద్దరూ హాల్లోకి వచ్చేశారు. అప్పుడే కాంపౌండర్లుగూడా ఇళ్ళకు వెళ్ళిపోయారు. డాక్టరుగారే స్వయంగా మూడుపొట్లాలు అతని చేతిలో వుంచి 'వీటిని మూడురోజులు రాత్రి పడుకొనేటప్పుడు వేసుకోండి. పదిహేను రోజులలో మీకు చక్కని దృష్టి ప్రసాదించబడుతుంది. కాని ఒక్కటి మరువవద్దు పది రోజుల పాటు మీ వ్యాధి లక్షణాలు బాగా ఉద్రేకిస్తాయి అయితే మనసులో ఏదో మూలనుంచి మీరు తేరుకొంటున్నట్లు మీకు తోచబడుతుంది. మనం తెలిసి చేసినా తెలియక చేసినా పాపానికి శిక్ష అనుభవించకుండా ఎదో అడ్డదారినబడి పోదామని భ్రమించడం పొరబాటు. దానివల్ల రోగం దాచబడుతుంది గాని పూర్తిగా నయం కాదు—"

డాక్టరుగారి వద్ద శలవు పుచ్చుకొని ఆరోగిని తీసుకువెడుతూ వెంటనున్నవారిద్దరూ రామస్వామి కండ్ల జబ్బును గురించి సూక్ష్మంగా అవతారంగారికి పరిచయంచేశారు. "ఆరుమాసాల క్రితం అతడు నడిచిన తప్పుదారికి, నీతిబాహ్యంగా సంచరించినందుకు అతడు ఈ విధంగా శిక్ష అనుభవిస్తున్నాడు. తాను చేసేది తప్పు పని అని అతనికి తెలుసు. ఐనా పొగరు కొద్దీ కన్ను గానక చెడుపని చేసినందుకు ఆ కళ్లే బాధపడుతున్నాయి.

4

అవతారంగారు తన చిన్న బల్లని మందుల పెట్టెతో పొరుగూరిలో వున్న చలంగారి మకాం చేరుకొనేసరికి మధ్యాహ్నం మూడు గంటలయ్యింది. చలంగారు నూటపాతికెకరాల పైచిలుకు ఏటి క్రింద పల్లం భూమిగల పెద్ద కాపు. తరచు వారింట్లో ఎవరికి కాస్తంత నెప్పిగా వున్నా అవతారంగారికి కబురు వస్తుంది. చలంగారికి ఆయన మీద మంచి గౌరవము, భక్తి వున్నాయి. ఈయన కూడా ఆయన మాట తీసివెయ్యడం జరగదు. ఇవాళ చలంగారు బావి దగ్గర చెరకు గానుగ మకాంలో వున్నారు. "ప్రొద్దుట మీరు కబురంపగానే వచ్చేసే వాణ్ణి. అయితే ఈ రోజు రోగులు చాలా మంది రావడం, విశేషించి ఒక చిత్రమైన కంటి జబ్బుతో బాధపడుతున్న ఒక ఆసామీని పరీక్షిస్తూ కొంచెం తర్కంలోకి దిగడమూ కారణంగా త్వరగా రావీలింది గాదు. రెండు గంటలకు భోజనం చేసి ఈ వేళకి ఇక్కడకు చేరుకోగలిగాను" అంటూ తాపీగా ఒక రకమైన సంజాయిషీ వంటిది చలంగారికిచ్చుకున్నారు అవతారంగారు.

"ఆం—దానికేమిలెండి. మీకు కబురుపెట్టాను ఒక ప్రత్యేకం పనికలిగి. మా పెద్దపాలేరుకు సుమారు నెలరోజులనుంచి విచిత్రమైన వ్యాధి ఒకటి సంప్రాప్తించింది. మొదట్లో గొంతున ఎదో పుండు వున్నదన్నవాడు. క్రమేపి స్వరపేటిక పూడుకుపోయింది. ఇప్పుడు వాడికి మాటరాదు. అదొక చిత్రమైన లక్షణం. నొప్పిలేదు. వాపులేదు. పుండులేదు. భోజనం సుష్టుగా చేస్తుంటాడు. మరొక విశేషం. ఎప్పుడూ పనిలో బాధపడే వానికివలె కాలువాగప్పుకొని వుంటాడు. వీడు మా పాలేర్లలో కెల్ల మంచి నిఖార్సైనవాడు. నిజాయితీపరుడు" చలంగారు ఇంకా చెప్పబోతున్నారు.

డాక్టరుగారు అర్థవంతంగా మందహాసంచేశారు. దానికి కొద్ది వ్యాఖ్యానంకూడా చేసుకోవచ్చు. "బాగానేవుంది. అది ఒక చక్కని కేసు వైద్యుని మంచితనాన్నీ, రోగి తత్వాన్నీ ఈ సంఘటన పట్టిచూపుతుంది. పదండి వాణ్ణి చూసివద్దాం." అవతారంగారు, చలంగారు లేచారు. ఇద్దరూ తోటవైపు నడిచి వస్తున్నారు. ఎన్నడూ లేనిది ఆయన అనేకరకమైన ధోరణిలో ప్రసంగిస్తూండడం చలంగార్ని విపరీతమైన ఆలోచనపైపురేపింది. "మీ మాటకడ్డు వచ్చాను. ఏమీ అనుకోవంటే మనవిచేస్తాను. మీ దృష్టిలో ఆ పాలేరు మంచివాడు కావచ్చు. యజమానికి తగిన ఉద్ధారుడు మాత్రం కాడు. అట్టివాళ్ల విషయమై ఏవంటే వారు జాగ్రత్తతో మసలడం అవసరం."

"వైద్యమే గాకుండా మీరు జోస్యంకూడా చెప్పగలరా! కాకపోతే మీరు అనేదేమిటి? వాడ్ని చిన్నప్పటినుంచి నే నెరుగుదును." హేళనగా ముడితో అడ్డుకున్నారు చలంగారు.

"కొంచెం శాంతించండి. యజమాని చేస్తున్న ప్రతిపనికీ తాళం వెయ్యడం సేవకవృత్తికి తగినపని అని మీరంటారని నేననుకోను. యజమాని తప్పుచేస్తున్నప్పుడు, సూచనమాత్రంగానైనా సరే సేవకుడు గ్రహించినప్పుడు స్వామిని కొంచెం దారికి తీసుకురావాలి. అంతేగాని ఆయనతోబాటు తనూ ఒకదారి దొరకుతుంది గదా అని 'సై' అంటే అతని విధి నిర్వహణలో లోపం జరిగినట్లు కావంటారా?"

"అబ్బెబ్బె—అలాంటివాడు కాడే."

"ఉదాహరణకు చెబుతాను మీ గానుగదగ్గర ఒకడు బాహాటంగా చెరకుగడలు దొంగిలించి మీకు దొరికిపోయాడనుకోండి. మీరు దొంగకు నాలుగు రూపాయలు జుల్మానా విధిస్తారు. ఆ పాలేరూ తాను వసూలుచేసి మీకు రెండు తీసుకొని వాడ్ని సంగతి తీసుకోకుంటే, పట్టుకుపోతే, వాడు చేసినది ఖచ్చితమైన పని ఎలాగౌతుంది?"

"ఓ...అదా..." చలంగారు సంభాషణ ముగించేశారు. ఇంతలో వారి పాలేరు ఉంచబడ్డ పాక దగ్గరకు వచ్చారిద్దరూ. అవతారంగారు వాడ్ని చూశారు. ఇప్పటివరకు తమ్ముడు చలంగారు.

చెప్పుకొన్న కథలోని సేవకుడు వాడే—నూటికి నూరుపాళ్ళు వాడే అని వాడు కప్పుకొన్న అవతారంగారి శాలువా వాళ్ళకి నవ్వుతూ చెబుతున్నట్టు కదుల్తోంది. శాలువా కప్పుకొన్న పాలికాపు వణుకుతున్నాడు. పాపం చేసినవాడు భగవంతుని చూడలేక గడగడ వణికే దుర్దశను కురుడు తెస్తున్నాడు. తనను, ఆ శాలువను, వాడికీ తక్క అన్యులకు గురూహంగా వున్న మూడు సంవత్సరాల క్రిందటి కథ అవతారంగారి కళ్ళల్లో మెరుస్తోంది. ఆయన చలంగారి వైపు తిరిగి ధర్మోక్తిగా "ఏమండీ—ఈ శాలువా 'లాల్—ఇమా' కంపెనీవారిది. లేదంటే ముప్పై రూపాయలకు తక్కువ చెయ్యదు. మీరు దీన్ని బహూకరించారని గాని, వాడు కొనుక్కున్నాడని గాని నేనెలాగనుకోగలను?" అన్నారు.

"కొంచెం మిణుమిణుకుగా కపోయినా అంతను దగ్గరదే. అది ఓబాపతుగా వాడికి దొరికింది. వెనక వాళ్ళు ఒకతోట పాడేరు. దానిలో ఒక ఘరానా దొంగ నారింజకాయలు ఎత్తుకుపోతూ దొరికిపోయాడు. ఇలాగ్గాదు—ఈ వెధవకు తగినశాస్తి చెయ్యాలని వాడి జుబ్బా ఒకటి. శాలువా ఒకటి ఊడలాక్కుని [illegible] పంచుకొన్నారు. ఆ రీత్యా వీడికి ఇది దఖలు పడింది." అవతారంగారు నిష్ప్రియమైన చిరునవ్వుతో దీన్ని స్వీకరించి "అదే. అదే—నేను ఇందాకటినుంచీ చెబుతూంది. భగవంతుడు ఎవ్వరికీ ఇవ్వని ఒక గొప్పగుణం మానవులకు ప్రసాదించాడు. అదే [illegible]. మనం చేస్తున్న పని మంచిదికాదని ఒక మూలనుంచి మన అంతరాత్మ చెబుతూనే వుంటుంది. కాని మనం వినం. దేవదత్తమైన ఆ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోకపోతే ఆ దోషం కేవలం మనదే. మూర్ఖుడైనా పరే దీన్ని ఆచరణలో పెట్టడానికి అవకాశాలు కల్పించబడుతూంటాయి. అవి అరచేతికి చిక్కినప్పుడు ఆ అపూర్వావకాశాన్ని జారవిడుచుకొన్నప్పుడు వారియందు మనకు జాలి దక్క ఇంకేమీ గలగదు. అంతే."

"ఇంతకీ ఈ జబ్బు పేరేమిటి అంటారు?" అవతారంగారి వ్యాఖ్యను విని గూడా అర్థం చేసుకోలేని చలంగారు ప్రశ్నించారు.

"ఏం చెప్పమంటారు—పురాకృత సుకృతం. కర్మ—సరి. దాని కేంలెండి. జరిగిందేదో జరిగిపోయింది. ప్రస్తుతం ఆలోచిద్దాం. ఇప్పుడు రెండు మోతాదులు మందిస్తాను. ఒక వారంరోజులపాటు వ్యాధి ఉద్రేకిస్తుంది. తర్వాత క్రమంగా తగ్గిపోతుంది. చేజేతులా తప్పుచేసుకొని హాయిగా రోజూ వెళ్ళబుచ్చుకుందామంటే ఎలాగ కుదురుతుంది? వీడు సరిగా మాట్లాడడానికి ఒక నెలరోజులు పడుతుంది. వారానికి మూడు మోతాదుల చొప్పున మందు వాడండి." అని చలంగారితో చెప్పి అవతారంగారు శెలవు తీసుకొంటూంటే పాలేరు అశ్రువుల్ని వెలువరించే నయనద్వయంతో ఆయన్ని చూచి ఎంతో బాధపడ్డాడు. వాడు తన వైద్యుని గుర్తుపట్టలేకపోయాడు. లేకుంటే ఈ పాటికి ఎప్పుడో ఆ కన్నీళ్లు ఆయన పాదాల్ని అభిషేకించి వుండేవి. వాని యజమానే తెలుసుకోలేకపోయాడు—పాలేరుగా ఎంతైనా శుద్ధ మూర్ఖుడు!

5

కుమారపురంలో అవతారంగారి హోమియోపతీ వైద్యాలయం ముందు ఎన్నడూ జరిగివుండని ఒక విచిత్రమైన గందరగోళం జరుగుతోంది. ఇద్దరు ముగ్గురు ఘరానా పెద్ద మనుష్యులనుండి వెలువడుతున్న నేరారోపణలు సూటిగా డాక్టరుగారిపైనే ప్రయోగించబడుతూండడం చూస్తూన్న రోగులు, చుట్టుప్రక్కల మూగిన జనం ఎంతో విస్తుపోతున్నారు. ఒక పెద్దమనిషి అవతారంగారివైపు కోపంగా తన బలమైన చేతిని జాడిస్తూ "పగబట్టినవాళ్ళను చాలా మందిని చూశాంగాని ఈ వృత్తిలో క్రొత్తచుక్క క్రొత్తచేనీ, నీవు నీవే నాటి దొంగతిరుగుడు వాదాలు, చల్లచల్లని కల్లబొల్లి కబుర్లు చెబుతూ, కమ్మగా మాట్లాడుతూనే తియ్యని పంచదారలంత లేపి మాత్రలలో కాలకూట విషం రంగరించి కసితీర్చుకోవడానికి పూనుకొంటావని కలనైనా అనుకోలేక మావాడి కళ్లు నీకు చూపించాం. కొరవితో తలగొక్కొన్నట్టు, కోతి పుండును బ్రహ్మరాక్షసి చేసుకొన్నాం. ఎక్కడ మూడేళ్లు? ఏమి నారింజతోట గొడవ? వెధవ జుబ్బాకోసమై విషం ప్రయోగించి నిలువునా నిండు ప్రాణం తీయడానికి సిద్ధపడావా?" ఇంకా ఏమేమో వదరుతున్నాడు. అవతారంగారు నతమస్తకులై నిల్చున్నారు. హిమవత్పర్వతం మీద వడగండ్లవాన కురుస్తున్నట్టు అసహ్యమైన ఆ నిందలు ఆయనపై పడుతూన్నాయి. ఈ విషమావస్థను చూచి సహించలేని అవతారంగారికి సుపరిచితుడైన ఒక మర్యాదస్తుడు ముందుకు దూసుకవచ్చి తూలనాడుతున్న పెద్దను ఆగమని సంజ్ఞ చేసి "మీరు కొంచెం తమాయించండి. అవతారంగారికి జవాబు చెప్పడానికైనా అవకాశం ఇవ్వరేం? అసలు ఆయన ఎందుకు అంతగా మౌనం దాల్చారనైనా ఊహించారా?" అని ప్రశ్నించాడు. అతగాడు అవతారంగార్ని వదిలి ఆయనపై విరుచుకు పడుతూ "చేసినదంతా కిమ్మనకుండా కానిచ్చి ఇంకేమి సమాధానం చెబుతాడండీ. సరిగ్గా పదిరోజులవుతుంది ఈయనకు రోగిని చూపించి. మాత్ర వేసేటప్పుడే అవాకరమైన వింత ధోరణి ప్రారంభించాడు ఈయన. అసలు కథ మావాడు ఇంటికి వెళ్ళిన తర్వాత వివరంగా చెప్పినప్పుడు గాని మాకూ తెలియలేదు. పాతపగను కడుపులో దాచుకొని వాడి ఎండిల్లో ఈయన నిద్రపోతున్నాడని కొనుక్కోలేక పోయాడు. కాకపోయినా వాడు చేసిన తప్పుకు పనికి కళ్ళ జబ్బు గూడా అలాగే నాపురించింది. నిజంగా వాడికేమనుక రవ్వంతైనా అనుతూంటే ఈయన వలలో పడేవాడు గాడు. అబ్బో—వాడూ అఖండుడు. దేవాంతకుడు. కాని కర్మ కూడివచ్చింది. మందు కొంచెం ఉద్రేకం చేస్తుందంటే మేమూ ఫర్వాలేదు అనుకొన్నాం. కాని ఇంత కొంప మునుగుతుందని అనుకొన్నాం గాదు. ఇప్పుడేమనుకుని ఏం ప్రయోజనం? ఎవర్ని తిడితే ఏం లాభం? ఆ పామే ప్రాణం నిలబడుతుందా? ఇప్పుడు వాడికి వళ్లు ఉబ్బిపోయింది. కళ్ళలో పోట్లు ఎక్కువైపోయాయి. మనిషి కదల్లేకపోతున్నాడు. ఒక దురద. దానికితోడు ఈ ఉదయంనుంచి విరేచనాలు మొదలు, ఇంక వాడు పడే బాధ వర్ణించలేం. ఎక్కడికైనా తీసుకుపోదామా అంటే, మాకు కాళ్ళాడ్డం లేదు." అతగాడు ఇంకా పరిపరివిధాల ఇల్లాపు రామస్వామి గురించి చెప్పుకుపోతున్నాడు. అవతారం కళ్ళు కాంతితో తళతళ మెరిశాయి. అది శుభ్రమైన, నిర్మలమైన, దివ్యమైన తేజస్సు అని ఒక్క సద్బ్రాహ్మణులకు మాత్రమే అవగతం కాగలదు. తక్కినవాళ్ళు ఆయన మందహాసాన్ని అపార్థమే చేసుకుంటారు.

ఈ దఫా అవతారంగారిని ఆగుకోవాలని వచ్చిన పెద్ద, పాలుగూరి అసామీ ఇద్దరూ ఏకమైనట్లు ఒకే గొంతులో

"ఇప్పుడేం చెయ్యమంటారు మరి? ఏదో దారి మీరే చెప్పండి." అన్నారు. అవతారంగారు ఎంతో శాంతంగా సమాధానం ఇస్తున్నారు. "హోమియో సిద్ధాంతాన్ని ఆచరణలో పెట్టడానికి ప్రాణాలను హరించి అర్పించడానికి నను కొడుని తల్లికి తల్లి అనుభవాల్లో వసూదామని ప్రయత్నిస్తున్నాను. మీ రేమనుకున్నా నా నిశ్చయం ఒకటే. మీరు చెప్పినవన్నీ రోగం తప్పకుండా నయమైపోతుందని ధైర్యంగా ధిక్కరించడానికి శుభసూచనలు. బాగుపడడంకూడా అతిత్వరలోనే జరుగుతుంది. బహుశా మీరు ఇంటికి చేరుకొనేసరికి నా మాటలలోని యదార్థం అనుభవంద్వారా గుర్తించగలుగుతారు. ఇంతకు మించి నేనేమీ చెప్పను." మరి కాస్సేపటికి ఆసుపత్రిలో క్రమక్రమంగా నిశ్శబ్దం వ్యాపించడం ప్రారంభించింది. తీసుకు వచ్చిన పొరుగూరి పెద్దలు వేడిగా గొణుక్కుంటూ వెళ్ళిపోయారు. ఇతరులు తనను గురించి ఏమనుకొంటున్నారు? అనే విషయాన్నైనా పట్టించుకోకుండా స్థితప్రజ్ఞునికిలాగే అవతారంగారు మామూలు పనిలోకి మళ్ళిపోయారు.

ఆ వేళ సాయంకాలం మరొక విపరీతమైన సంఘటన సంభవించింది. అదీ అంతరకు అనూహ్యమైనదే. మరొకసారి అవతారంగారికి మహత్వపూర్ణమైన మందహాసాన్ని పుట్టించింది. చలంగారి నుంచి ప్రత్యేక నౌకరుద్వారా అవతారంగారికి ఒక లేఖ పంపబడడమే ఆ వైపరీత్యం.

"శ్రీ అవతారంగారికి...వినయపూర్వక నమస్కారోపరి... నేను తమకిలాగ లేఖ వ్రాస్తున్నానని మీరేమనుకొన్నా నేను బాధపడను. కారణం మీరు చేసినపని. ఇందు కేవలం మీరు మీ ప్రతీకారేచ్ఛ నెరవేర్చుకొన్నారు గాని తత్ఫలితంగా నా మానమర్యాదల భవిష్యత్తు ఎలాగుటుందనైనా యోచించలేదు. నేను ఇప్పటి వరకు మీలో అంతా మంచినే చూచాను. మహా లేక, మీరు నిగ్రహులే కావచ్చు. కాని నా కారణంగా మీరు వాణ్ణి చూడానికి రక్షించబడారన్నది మీ గెంతిమాత్రం లక్ష్యపెట లేదు. మీపగ మీరు తీర్చుకొన్నారు. నాకు అతిపూర్వమే మీకూ నానికీ మధ్య మూడేళ్ళక్రిందట జరిగిన స్పర్థవిషయమై చూచాయగానైనా తెలిసి వుంటే మీకు వాణ్ణి చూపించి ఉండేవాణ్ణిగాదు. చేయి జారిపోయిందనుకొని నేనూ వాడూ ఇప్పుడు విచారిస్తున్నాం. వాడు మరణశయ్యపై వున్నాడు. పోయిన గొంతుమాట దేవుని కెరుక. వాడి వొళ్ళంతా పుండ్లుపట్టి రసికారుతూ భరింపరాని దుర్వాసనతో వాడు బాధపడుతూ వాంతులు చేసుకొంటూంటే మేం చూడలేకపోతున్నాం. జరిగిందేదో జరిగిపోయింది. ఇప్పుడు మేం చేయగ సిందేమైనా వుంటే ఈ జవాను ద్వారా వర్తమానం చేయండి. లేకపోతే మాదారి మేమే చూసుకొంటాం...

భవదీయుడు చలం"—

ఉత్తరం చదువుతూ అవతారంగారు మరొకసారి నవ్వుకుంటూ ఆ పాలేరుతో "నాయనా! నీవు త్వరగా వెళ్ళు. అతనికేమీ ఫర్వా లేదు. దేవుడు తను పాలేరును కరుణించాడని చలంగారితో చెప్పు." అన్నారు. అతడు ఆయనకు నమస్కరించి వెళ్ళిపోయాడు.

ఇది జరిగి వారం రోజులు దాటుతుంది. ఆనాడు అవతారంగారు కొన్ని కేసులు చూడ్డానికి పొరుగూరువెళ్ళి ఇంటికి రావడం చాలా ఆలస్యమయ్యింది. ఇంట్లో కూడా ఆసమయంలో ఎవరూ లేనట్లు, ఉన్నా అలికిడి ఎంతమాత్రము కానట్లు నిశ్శబ్దం తాండవిస్తూ ఉంది. చరాచరా ఆయన లోనికి అడుగుపెట్టి కాళ్ళజోడు దిగ విడుస్తూ హాల్లో వున్న రెండు అందమైన పెద పండ్ల బుట్టలను చూస్తూ ఆశ్చర్యంతో ఆనంద పరవశులై సంతోషం పట్టలేక "లోపల ఎవరూ? ... మాట్లాడరేం? ఈ పండ్లు ఎవరు తీసుకొచ్చారు?" [illegible] బింకంగా ప్రశ్నించారు. వంటింట్లో నుంచి డాక్టరుగారి సతీమణి కిలకిల నవ్వుతూ ముందుకొచ్చి "మా డాడీ! ఈ నారింజ పండ్లు ఎంత బాగున్నాయో! చూస్తుంటేనే నవులూరుతున్నాయి. ఇంక తింటే ఎలా వుంటుందో. చేతికి నిండుగా చెంబెడే కాయ దానికి తగ బరువు-పిండితే ముంతెడు రసముంటుంది." అని ఇంకా ఆ లేత యిల్లాలు నారింజపండ్ల సొబగు నగడిస్తూంటే పకపక నవ్వుతూ అవతారంగారు శ్రీమతికి జవాబిచ్చారు "ఔనౌను. తల్లీపిల్లా కలిసి వచ్చినపుడు తగని ఆనందం కలుగుతుంది. అవి గాదలవినప్పుడు, ఆ ... వినప్పుడు వస్తాయి గాని మనం ఎత్తుకొద్దామంటే వీలౌతుందా?"

"ఇవి శ్రీవారి ఘనవైద్యానికి సముచిత సత్కారాలు. ఒకరికి కళ్లు ఇచ్చారట! మరొకరికి కంఠం ప్రసాదించారట! వేరొకరు గంపెడు పళ్ళు పంపించారు. పాపం! వారిమనుష్యు లిప్పటివరకు తమకై నిరీక్షించి వెళ్ళిపోయారు. మరొక శుభదినాన ఆరోగ్యులైద్వయా తమను స్వయంగా దర్శించుకొని ఇతోధికంగా తమకు పారితోషికం సమర్పించుకొని తమపాదాలపై వాలి కృతజ్ఞత చెప్పుకొంటామని మరీ మరీ తమతో మనవి చెయ్యమని విన్నవించుకొన్నారట."

"ఏమిటీ ధోరణి? వాళ్ళతరపున నీవు నాకు భట్టుమూర్తిగా తయారౌతున్నావు."

"అబ్బే. వాళ్ళు పడిపడి దణ్ణాలుపెట్టి చెప్పినదాన్ని ఆకాడికి నేను కుదించగలిగాను అంతే."

భార్యాభర్తలిద్దరూ నవ్వుకొని లోపలికి వెళ్ళారు. ఆమె ఆయనకు భోజనం వడ్డించడానికి సిద్ధపడుతోంది— ఈలోగా అవతారంగారు ఆ గంపలను ఒక్కటొక్కటే ఎత్తలేక ఎత్తి తన పడకగదిలోకి తీసుకువెళ్ళి ఒకమూలను ఆ సబ్బు గుమ్మరించారు. రెండుగంపలనుంచీ రెండువస్తువులు చక్కని శుభ్రమైన కాగితంలో పొట్లంగట్టబడి వుంచబడినవి. అవతారంగారి విపరీతమైన ఆశ్చర్యంలో నుంచి తేల్చడానికి తొందరపడి విఫలమైపోయినట్లు విడిపోయాయి. ఒకే ఒక సమయంలో, ఒకే ఒక స్థలంలో, ఒకే ఒక తావునుంచివచ్చి విడివడిన—అవతారంగారి అతిప్రియమైన వస్తువులు ఆయన స్పృహకు రాలేవ—తిరిగి ఒకే సమయంలో వివిధ స్థలాలనుంచి తమ తమ నెలవులు చేరుకొన్నాయి. ఒకేకొండమీద కురిసిన వర్షధారలు రెండుపాయలుగా ఏర్పడి, మహారణ్య మధ్యంలో విశాలమైన మార్గాన్ని అధిగమించి, తుదకు ఒకే ఒక సుముహూర్తాన సముద్రంలో కలసిపోతుంటాయి. ఆ రెండంటే ఇద్దరు శ్రీమతుల కమ్మదనం వాసన చూస్తూంటే ఆయనకడుపు నిండిపోయినట్లైంది. మూడేళ్లు బానిసత్వం వెలిగించి తమయజమాని సుకృతం కారణంగా తిరిగి స్వేచ్ఛనుపొందిన ఆ రెండు స్వరూపాలు యథాతథంగా తమ మామూలు పెట్టెలో ఇరుక్కొని తృప్తిపడ్డాయి.

అవతారంగారు పీటమీద కూర్చున్నారు. అన్నం తినడం మొదలుపెట్టారు. అయితే ఆ భోజనప్రతీక ఆయన భార్యకు ఎంతో ఆశ్చర్యం కలిగించింది. "ఏవు గావురుమంటూ కడుపెకు ఆకలితో కాలుపెట్టారు లోపల. మరికంచెడు అన్నం వడ్డిస్తే నే, ఒక ముద్దకూడా తినరేం?" అన్న ఆమెకు అవతారంగారి ప్రత్యుత్తరం "నారింజపండ్లు చూస్తూంటే, అవి మనయింటికి వచ్చిన తీరు తలంచుకొంటూంటే ఎంత సంతోషం కలుగుతోందో! నిజంగా చెబుతున్నాను. నాకు ఇపుడు మృష్టాన్నంగా కడుపునిండా భోజనం చేసినంత తృప్తిగా వుంది. ఇంక నాకేమీ అక్కర్లేదు" అని జవాబిచ్చి పీటమీదనుంచి లేచి చెయ్యి కడుక్కొన్నారు. "ఔనౌను—మీ కెవన్నమాటే మీది? నాకూ అలాగే అనిపించింది. అవి నిజంగా అలాగే ఉన్నాయి." అని శ్రీమతి మళ్ళీ తన ఆనందాన్ని వ్యక్తం చేసింది.

త్వరలో విడుదల!
సుఖీభవ వారి
భక్త శబరి
దర్శకత్వం: సి.హెచ్. నారాయణమూర్తి
రచన సంగీతం పాటలు
పద్మరాజు...పెండ్యాల...దేవులపల్లి, పద్మరాజు, మల్లాది
కళ కెమేరా నృత్యం
వాలి & చలం...కె.వి.యస్.రెడ్డి...వెంపటి
నిర్మాత: బి.ఆర్. నాయుడు.....స్టూడియో: వాహిని & గోల్డెన్

వీరరసము: రసగంగాధర మతము

శ్రీ కేతవరపు రామకోటి శాస్త్రి

దానధర్మ యుద్ధములన్న అవాంతర భేదములతో వీరరసమును భరతుడు నాట్యశాస్త్రమున ప్రస్తావించెను. దయావీరము నాల్గవదిగా నొకటి తరువాతి కాలమున కల్పింపబడినది. శ్రీ జగన్నాథ పండితరాయలు పై నాల్గింటితో పాటు సత్య పాండిత్య క్షమా బలవీరములని మరి నాల్గవాంతర భేదములను వీరరసము విషయమున నంగీకరించెను. వీరరసమును నాల్గు విధములుగా మాత్రమే పరిగణించుట అసమగ్రమనియు. ఔచిత్యమును బట్టి ఇతర భేదములను గ్రహించుట యుక్తమనియు ఆయన చెప్పినప్పటికిని, తాను గా కల్పించిన ఆ నాల్గవాంతర భేదములను సిద్ధాంతము చేయుటకు గా చేసిన వాదమును బట్టి చూడగా, అసలు వీరమును నాల్గు విధములుగా పరిగణించుటయే ఆయన కిష్టము గానట్లు తోచుచున్నది. దయావీరమును పేర్కొని అది ధర్మవీరమున లీనము కాదా యేమి అన్న పూర్వపక్షమును చూపి. దానదయావీరములు మాత్రము ధర్మవీరమున సంతర్భవింపవా మరి? యని పూర్వపక్షమును పరాసము చేసి పతి వీరమును సిద్ధాంతమును చేసెను. అనగా దానదయా వీరములు ధర్మమునందు అంతర్భవించుటకు యోగ్యములైనపుడు వేరుగా గ్రహింపవలసినది లేదనియు, అట్లంతర్భవింపజేయక వాటిని పృథక్కరించి పై భేదములుగా గ్రహించుట కంగీకరించినపుడు డదిగో సత్య వీరమును కూడ మరొక ప్రభేదముగా నిరూపించుటకును అంగీకరించుటకును వీలున్నదనియును జగన్నాథుల వాదము. దానదయా వీరములను ధర్మమున నంతర్భవింపజేయ నంగీకరించినపుడు సత్యవీరమును కూడ ధర్మవీరమున లీనము చేయుటకు జగన్నాథుల కభ్యంతరము లేదు. ఉండుటకు వీలు లేదు.

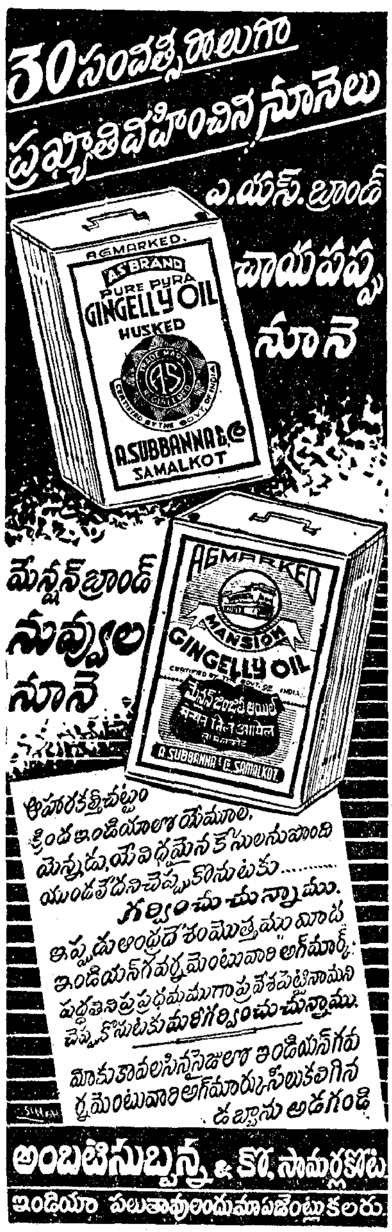
పాండిత్యవీరము విషయమున నొక విధముగా సమాధానపడుటకు వీలున్నను క్షమా బలవీరముల విషయమున ఆయన నిష్కర్షగా మాటాడెను. పాండిత్య వీరమును యుద్ధవీరమున నంతర్భవింపజేయ వచ్చునన్న పూర్వపక్షము నాయన ఖండింపలేదు. క్షమా బల వీరములను ధర్మవీరమున నంతర్భవింపజేయుట యే విధముగాను కుదురదని మాత్రమే జగన్నాథులన్నారు. కాని ఏల కుదురదో నిరూపింపలేదు. సహృదయ హృదయాలలో క్షమాబల వీరములు ప్రత్యేకముగా గోచరించుచున్నందున ధర్మవీరమున నంతర్భవింపజేయుట కుదురదని మాత్రమే ఆయన వాదము. ఇది సహేతుకము కాదు. క్షమాబలవీరముల కాయన యిచ్చిన యుదాహరణములను జాగ్రత్తగా పరిశీలించినచో అవి ధర్మవీరమున లీనమగుటను నిరాకరించునవిగా లేవు.

"శత్రువు నా శిరస్సుపై బహులాగ్నిసహిత వాయువును నిరంతరముగా మండింపచేయనీ, శర్గధారల పడవేయనీ. నేను అణుమాత్రమైనా యేమీ పలుకను."

ఈ యర్థముగల శ్లోకమును క్షమావీరమునకు పండితరాయలవారుదాహరించిరి. నేనణుమాత్రము గూడ పలుకనన్నవాడు క్షమావీరుడగునని గదా తాత్పర్యము? విభావానుభావ వ్యభిచారులచేత పుష్టినొందినదై ఉత్సాహము వ్యజ్యమానమైనపుడు గదా వీరరస ప్రాదుర్భావము! శత్రువు విభావము. ... దహనజాలమును శిరస్సుపై మండింపజేయుట, అనిష్టము చేత చేయుటయు అనుభావములు. నేనణుమాత్రము కూడ పలుకనన్నది ధృతి క్షమయు. ధృతి వ్యభిచారిభావము. మరి స్థాయి యేది? ధర్మము కాదా యుద్ధము? వ్యభిచారిభావము స్థాయి కాకూడదన్న నియమమేమియు లేదుకదా యన్నచో, లేదు. కాని వీరమునకు స్థాయి ఉత్సాహముగాని ధృతి కాదు కదా! భరతుడు ధృతిని వీరమున కున్న ర్థాపాదకముగ కేవల భావముగానే పేర్కొనెను. ఆదియునుగాక క్షమకును ధృతికిని అభేదమును పండితరాయలవారు భావ (నియమ) ప్రకరణమున అంగీకరించినారు. తాను అంగీకరించుటకు హేతువు భరతముని వచనానుపాలనమనియు పేర్కొనిరి. అట్టి వీరరసమున కుపస్కారములగు భావములలో నొకటైన ధృతిని అనగా క్షమను ప్రధానముగా చేసి క్షమావీర ప్రభేదమును కల్పించిరి కైరవి. అట్లేల కల్పింపవలయును? అవసరము లేదు. శ్రీ జగన్నాథులిచ్చిన ధర్మవీరోదాహరణమును పరిశీలించినచో దానికిని ఈ క్షమావీరమునకును భేదమున్నట్లు తోచుట లేదు. ధర్మవీరోదాహరణమిట్లున్నది.

> "సపది విలయమేతు రాజ్యలక్ష్మీ:
> ఉపరి పతంత్వథవా కృపాణధారా:,
> అపహరతుతరాం శిర: కృతాంతో
> మమ తు మతిర్న మనాగపైతి ధర్మాత్."

ధర్మమని యుద్ధమని దాన మనుచు లెక్కపెట్టుకొనుచు కూర్చుండక యోధుడైనను శత్రువును జయించుటయే ముఖ్యము అని ధర్మరాజుతో నెవరో అనగా అప్పుడు ధర్మరాజు పైన యుదాహరించినట్లు మాటాడినాడు. రాజ్యలక్ష్మి విలయము పొందుగాక! కృపాణధారలు నామీదపడిన పడుగాక! కృతాంతుడు నా శిరస్సును హరించిన హరించుగాక! నా మనస్సు ధర్మమునుండి అణుమాత్రము తొలగిపోదు. ఇది ధర్మరాజన్న మాటలు. ఈ శ్లోకమున ధర్మరాజు ధర్మోత్సాహము గత్వమును పొందుచున్నదనియు, శత్రుదయాపగీకారము లనుభావములనియు, ధృతి వ్యభిచారియనియు, "నజాతు కామాన్న భయాన్న లోభాత్ ధర్మం త్యజేజ్జీవితస్యాపి హేతో:" ఇత్యాది శాస్త్రవాక్యార్థజ్ఞాన ముద్దీపనమనియు రసగంగాధరమున వ్రాయబడియున్నది. క్షమావీరోదాహరణ శ్లోకమునకును దీనికిని గల భేదమేమి? అది యుదాహరింపదగునున్నది. ధర్మవిదుడైన ధర్మరాజు తన బుద్ధి ధర్మబద్ధమై తన్నిష్ఠమై యుండుటచేత దానికొరకేమి వచ్చినను సహించు నన్నాడు. క్షమావీరుడు దూరక శత్రువు తన కేమి చేసినను అణుమాత్రము కూడ పలుకనన్నాడు. ధర్మరాజు ధృతి ధర్మాభిముఖమైయున్నది. ఆ క్షమావీరుని ధృతి వట్టి ధృతిగా నున్నది. ధర్మాభిముఖమైన ధృతి యుత్సాహగర్భమైనట్లా ధృతి యగుట లేదు. అది కేవలము నిష్క్రియత్వము. జడము ... ఆ క్షమావీరుడు ప్రదర్శించిన క్షమవలన ఫలమేమి? ఏమియును లేదు. ఉన్నచో నా శ్లోకమున చెప్పబడకపోయినను ధర్మమైయుండవలయును. అప్పుడది ధర్మవీరమే యగును మరొకటి కాదు. పరిశీలించినచో నా క్షమావీరము నిట్లు చెప్పవచ్చును. "పర... క్రమదానాదిస్మృతి జన్మౌన్నత్యైషిత ... ఉత్సాహ:" అని ...

[illegible] నిర్వచనము. [illegible] యొక్క [illegible] వాగుల ప్రకృతివలన పుట్టిన యాంత్రిక చిత్తవృత్తి [illegible] మని తాత్పర్యము. ఈ యాంత్రిక చిత్తవృత్తి [illegible] చిత్తవృత్తియున [illegible] ప్రవర్తింప [illegible] యున్న ఇచ్ఛారూప మనోవ్యాపారము. అందువలన [illegible] కంటె [illegible] పరాక్రమవంతుడును, [illegible]. [illegible] యున్న ఇచ్ఛ [illegible] నో వాడు వీరుడనియు. ఆవానిభావమే [illegible] యు స్వభావము నది అనగా వీరమున [illegible] పరాక్రమదానాదుల విభాగము [illegible]. [illegible] వివరము తరువాత. ముందు దాని నిర్వచనము ననుసరించి

క్షమా రము [illegible]. [illegible] పలుకనన్న క్షమావీరునకు శత్రువు విభావము. ఆవాని దేహము యొక్క ప్రకృతి యనుభావము. ఇచట క్షమావీరుడనబడువాడు శత్రుపరాక్రమమును ప్రకృతికి తెచ్చుకొని తన యాధిక్యమును స్థాపించుకొనుటకేమి చేయుచున్నాడు? ఏమియు [illegible]. ఆ శత్రువేమి చేసినను తానేమియు మాటాడకుండుటయే వానికంటె తన యాధిక్యమును స్థాపించుకొనుట [illegible]. అట్లు మాటాడకపోవుటకు హేతువేమి? ఆ హేతువు రెండువిధములుగా నుండవచ్చును. శత్రుత్వ మిత్రత్వములు లేని సమదర్శన [illegible] జ్ఞానియగుట. అసమర్థుడగుట రెండవది. మొదటిపక్ష [illegible] కరించినచో [illegible] జ్ఞాని యైనచో తనకు శత్రువులున్నట్లుగ వారి [illegible] చెప్పలేను [illegible] యెట్లు పొసగును? [illegible] రాగద్వేషములతో కూడియున్న సాధారణ మానవుడే యగుచున్నాడు గాని జ్ఞాని యగుట లేదు. ఇప్పుడిట్లనవచ్చును. నిజమున వానికి [illegible] శత్రువులు లేరు. వాడు జ్ఞానియే. వానిని శత్రువుగా భావించువారున్నారు. వారు వానినట్లు చేయుచున్నారు. చేసినను అతడేమియు ననడు అందువలనే అతడు క్షమావీరుడని చెప్పుట—అని. [illegible] ఇట్లనరాదు ఏమనగా శత్రుత్వ మిత్రత్వము లన్నవి ఇచ్చి పుచ్చుకొను ధోరణిలో నుండునవి గాని [illegible] సంగతులు [illegible]. [illegible] అసలు [illegible] భావమే లేని జ్ఞాని శత్రువును, వాని చేయు చేష్టలను ఎట్లు భావించును? మొదటి పక్షమున అసలు పొత్తు కుదురుట లేదు. ఇక రెండవ పక్షమునకు వచ్చినచో వాడసమర్థుడు అవసాధనియందు [illegible] ముందునకు మాట కేవల మసంబద్ధము. అసమర్థత [illegible]. [illegible] సర్వమును నిర్వహింప గలిగియుండి, లోకోత్తరమైన ఒకానొక ధర్మమునకు బద్ధుడయి. తన [illegible] కత్వమును అప్పటికి [illegible]. [illegible] సమాపతితుడైన [illegible] చర్యములను [illegible] సహించువాడు [illegible] క్షమావంతుడు. [illegible] యున్నది [illegible] లోకోత్తరమైన యొక ధర్మము [illegible] కట్టబడినపుడు. [illegible] యసమరత [illegible] పించుకొనును. తన భార్యను వస్త్రము లూడ్చి తన ఎదుట యవమానించు చున్న దుశ్శాసనుని సహించిన ధర్మరాజు క్షమావంతుడు [illegible] ద్రౌపదిని [illegible]. [illegible] దుర్యోధనుని [illegible]. [illegible] చేసికొనవచ్చును. [illegible] ధర్మరాజు సహించినాడు. [illegible] సత్యవంతమున్న [illegible] పైనదానియందు నిష్ఠకలవాడగుట ధర్మరాజు [illegible] క్షమావంతుడు. ఆ ధర్మరాజే [illegible] యుద్ధమునకు దిగి [illegible] తనుగా తలపడినపుడు శత్రువు [illegible] విషయుడైనాడు. అచట శత్రువులేమి చేసినను సహించి యూరకొన లేడు అందువలన స్వకాల పర్యావస్థలయందును క్షమాగుణము [illegible] అసమర్థతకే [illegible]. శత్రువు తన కేమి చేసినను [illegible] భరించునని [illegible] శత్రుత్వము [illegible] కల్పించుకొనవలయును? [illegible] శత్రువునకు [illegible]. వారేమి చేసినను తానేమియు పలుకకపోవుట [illegible] ముని [illegible] కాదు. [illegible] మున్నది [illegible] ప్రకృతికము. అందు [illegible] క్షమావీరమని యొకటి [illegible] లేదు. [illegible] వీరములో చేరుటకు యోగ్యమైనది కాదు. క్షమధృతిలో [illegible]. ధృతి వీరమున [illegible] భావము. పండిత రాయలవారిచ్చిన [illegible] అయినచో నది [illegible]. అప్పుడు క్షమ వ్యభిచారి [illegible]. ప్రతి వ్యభిచారి భావములో [illegible] అవాంతర భేదములు [illegible]

మాత్ర మంగీకరించునట్లు ప్రమాణము లేదు. మొదట నవరసము లేవు. కానిచో తొలిదినల్లు లేనిదై క్షమావీరమేమియు కానిది కావలయును.

ఒక బలవీరము. ఇదియును క్షమావీరమువంటిదే. జగన్నాథు లీ శ్లోకమును బలవీరమున కుదాహరించినారు:

"పరిహరతు ధరాం ఫణీశ వీరః
సుఖమయతాం కమఠోపి తాం విహాయ,
అహమిహ పురుహూత! పక్షకోణే
నిఖిల మిదం జగదండకం వహామి."

ఫణివీరుడైన ఆదిశేషుడు భూమిని పరిహరించు గాక! ఆదికూర్మము కూడ భూమిని వహించుట మాని సుఖించు గాక! ఓ ఇంద్రా! నేను నా పక్షకోణమున నిఖిలమైన యీ జగత్తును వహింతును — గరుత్మంతుడు దేవేంద్రునితో నన్నమాట లివ్వి: ఏ సందర్భమునం దనినో వివరస గంగాధరమున లేదు. అయినను ఇట్లూహింప వచ్చును: గరుత్మంతుడు అమృతమును తీసికొనివచ్చుచుండెగా, ఇంద్రు డెదుర్కొనినాడు. గరుత్మంతుని చేతిలో నింద్రుడు డెందుకును కొరగాకపోయినాడు. అపు డింద్రుడు గరుత్మంతునితో మైత్రి చేసికొన్నాడు. ఆ సందర్భమున దేవేంద్రుడు గరుత్మంతుని యడిగి నాడు నీ బలమెంతయని. అందుకు బదులుగా గరుత్మంతుడు చెప్పిన సమాధాన మీ శ్లోకము. తన పక్షకోణమున నిఖిలమైన యీ జగత్తును వహింతునని గరుత్మంతు డేల యనెను? ఫణివీరుడు, కమఠము ఇరు వురును ధరాభారవహనమునుండి వైదొలగినపుడు గదా గరుత్మంతుడు తాను తన పక్షకోణమున నీ నిఖిలజగత్తును వహింతు నన్నది? అసలు వారే యీ జగత్తును వహించుచున్నారు? లోకసంగ్రహైక తత్పరమైన బుద్ధిలక్షణముతో వారా విధి నియమమును నెరవేర్చు చున్నారు. అట్టి బుద్ధియే గరుత్మంతున కున్నది. పఠలైన యాది శేషుని యొక్కయు ఆదికూర్మము యొక్కయు బలమును స్మరించి వారికున్నంతి బలము తనకును నున్నదన్న భావమును గరుత్మంతుడు వ్యక్తీకరించినాడు. వారికంటె తనయున్న తినిరూపణమున ందు బుద్ధి గలవాడగుటవలన పక్షకోణమున వహింపగలనని నాడు— గరుత్మంతు నకు తాత్పర్యము తనబలమునందున్నదా? లేక దాని వినియోగమునం దున్నదా? కేవలము బలమునందున్నచో ఒక్క క్షణములో నీ సర్వ జగత్తును నాశనము చేయగలననియు చెప్పవచ్చును. పక్ష కోణమున జగత్తును వహింతుననియే అనక్కరలేదు. అపుడు బలము నందున్న గరుత్మంతుని తాత్పర్య బుద్ధి స్పష్టపడును కాని గరుత్మం తునకు తనబలమునొక్క వినియోగమునందు బుద్ధి నిష్ఠమైయున్నది. మొదలా ఫణివీరునియొక్కయు, ఆదికూర్మముయొక్కయు ప్రసక్తి తెచ్చుటయేల? వారి ప్రసక్తి లేకుండగూడ తాని జగత్తును పక్షకోణ మున వహింపగలనని చెప్పవచ్చును గదా? మరి అట్లేల చెప్పలేదు? ఆ వారి ప్రసక్తి తెచ్చుటలోనే గరుత్మంతునకు తనబలము యొక్క వినియోగము నందున్న తాత్పర్యము స్పష్టపడుచున్నది నిజమునకు శేషకూర్మములు భారవహనమునుండి వైదొలగవు. ప్రళయకాలాం తరమున వైదొలగు నన్నచో ఆవాడు వహించుటకు గరుత్మంతునకు జగ తేయుండదు. మరి గరుత్మంతుని మాటల యర్థమేమి? ఆ వాని మాటల తాత్పర్యమిది. నాకు చాల బలమున్నది. ఆబలముయొక్క ప్రదర్శనమున కవకాశమే కనిపించుటలేదు. ఉండుటకీ జగత్తును కేవలము పక్షకోణమున వహింప గలిగినంత బలమున్నది. ఏమి లాభము? శేషకూర్మములు భూభారవహనమునుండి వైదొలగిన గదా నాకది సమకూడునది? — అది యెట్లును కుదురదు కనుక నా బలమును ప్రకటించుటకు తగిన యవకాశమే నాకు లేదు — అని. అనగా గరుత్మంతునకు తనబల మెంతయో తనకు తెలియును.

ఆ తెలియుటతోడి యుత్సాహము లోకసంగ్రహైకశీలమైన బుద్ధియొక్క ధర్మలక్షణమునందు నిమితపడి యున్నది. కేవల బలమును బలముగా గాక దానిని ధర్మకార్యమునందు వినియోగింపవలయునన్న యుత్సాహము గరుత్మంతునియందు స్పష్టముగా నున్నది. కనుక గరుత్మంతు డన్నట్లుగా జగన్నాథు లుదాహరించిన యీ శ్లోకమువలన గరుత్మంతుని తనయొక్క బలవినియోగమునందలి యుత్సాహమే గోచరించుచున్నది. ఆ వినియోగము ధర్మబద్ధముగా నున్నది. అందువలన అది బలవీరము గాక ధర్మవీరమే యగుచున్నది. బలవీరముని ప్రత్యేకముగా నంత నక్కరలేదు. అక్కరలేదుగాదు. ఉండుటకు వీలుకాదు. అదియును గాక ఈ బలమును గర్వమన్న భావములో చేర్చియే చిరతునినుండి అలంకారికులు వ్యవహరించుచున్నారు. జగన్నాథులుకూడ నట్లే వ్యవహరించినారు. గర్వమునకు బలమునకు జన్యజనక సంబంధ మున్నది. గర్వము రౌద్రమును ప్రధానముగను, వీరమును కించి దప్రధానముగాను పోషించు గుణముకలదిగా చిరతొగుల నిష్కర్ష. ఈ భేదము ఆయా రసములకు నాలంబనవిభావములగు ప్రకృతులలోని భేదమునుబట్టి యున్నది. రౌద్రము వీరమువలె ఉత్తమప్రకృతికము కాదు. అందువలన గర్వమందు ప్రాధాన్యము వహించుచున్నది. గర్వము క్రోధమును పెంచులక్షణము కలది. ఉత్తమ ప్రకృతుల యందలి గర్వము ఉత్సాహమును కలిగించునది ఉత్తమప్రకృతియైన వీరుని యుత్సాహమును పెంపొందింపజేయు గర్వమన్న భావము పుట్టించు ప్రాతిపదికములలో బలమొక్కటిమాత్రమే. ఇటి కవిన్యా. ఈ విద్య నాధారముగా చేసుకొనికూడ జగన్నాథులు పాండిత్య వీరమును కల్పించెను. అదియును నిలువదు. అట్లూరక అవాంతర భేదములను కల్పించుకొనుచు పోయిచో యౌవనవీరము - రూప

వీరము — ఈ మొదలుగా నెన్నింటినైనను కల్పింపవచ్చును. కాని యావసరము లేదు — బలము గర్వమునకు జనకస్థానమగుటవలన తన బలమును గూర్చి చెప్పుకొన్న గరుత్మంతునిమాటలు గర్వోక్తులా యని శంకింపవచ్చును. కాని అవి గర్వోక్తులు కావు. ఏలనగా గరుత్మంతుడు ఉత్తమప్రకృతి. గర్వోక్తు లాడువాడు కాడు. అందుకే గరుత్మంతునకున్న తన బలము యొక్క వినియోగమునందలి దృష్టి స్పష్టము చేయబడినది. అందువలన ఆ వాని ధర్మవీరోత్సాహ లక్షణము చూపబడినది. కనుక బలవీరమన్నది ప్రసక్తి సిద్ధమైన అస్తిత్వము లేనిది క్షమావీరమును వలెనే ధర్మవీరమునందే అంతర్భవించుచున్నది — ఒకవిధముగా చూచినచో యీ వీరములోని బలము మొదలు భౌతికమే కాదు. తపస్థితిని పొందుటకు ముందది చిత్తవృత్తి విశేషము కాకయుండదుగదా! బలము శరీరమునకు సంబంధించినది అది భౌతికము కాన్ను తాను పేర్కొనిన ముప్పదివాల్గు భావములలో పండితరాయలవారు బలమును చెప్పలేదు. ఆ మనవయే కాను మరియే యితర ఆలంకారికుడును బలమును చిత్తవృత్తి విశేషముగా చెప్పలేదు. చెప్పుటకు వీలుకాదు గనుకనే ఎవరుగాని చెప్పలేరు. దానము — దయ — క్షమ ఈ మొదలైనవొకరకముగా చిత్తవృత్తి విశేషములు. అనగా మనోవ్యాపారములు. బలము మనోవ్యాపారము గాదు. ఈ ఫలానా పని చేయగలిగినంత బలము నాకున్నదన్నచో ఆ శక్తి యొక్క ఆ పనిని చేయగలయునన్న ఇచ్ఛను ప్రతియమానము చేయును. అపుడది చిత్తవృత్తి విశేషము. అహంకారము వచ్చినచో పతికోణమున నిఖిల జగతును వహించుచున్న గరుడుని చిత్తవృత్తి యేది? జగత్తును వహించుచున్నా. ఆ యున్న ఆ బలమువల్లగదా కలిగినది? అందువలన బలవీరమునవచ్చునన్నచో దానవీరుడైన బలి వామనునితో "కరచేలంబులో నూపులో—" ఇత్యాదిగా నన్నంగున విశ్వైశ్వర్యవీరము వ్యక్తమగుచున్న దనవచ్చునా? — అన్న ప్రశ్న పుట్టి తీరును. ఇది అనరానప్పుడు అదియు బలవరాను బలికి తన యైశ్వర్యమునందుగాని, గరుడునకు తన బలమునందుగాని తాత్పర్యము లేదు. వినియోగమునందున్నది అనగా బలికి దానరూప ధర్మమునందు బుద్ధి యున్నది. గరుడునకు భూవహన ధర్మమునందు బుద్ధి యున్నది. రెండును ధర్మమునందంతర్భవించునవియే. కనుక బలవీరము లేనే లేదు.

పాండిత్యవీరము విషయమును నిట్టిదే. జగన్నాథులు పాండిత్యవీరము గర్వమునకంటె భిన్నమైన చిత్తవృత్తి విశేషమన్నారు. సూక్ష్మముగా విచారించినచో భిన్నము కాదు. పాండిత్యవీరమునకిచ్చిన యుదాహరణ శ్లోకమున పండితుడు గిరాంపతి పలికినను వాగధీశ్వరి పలికినను హా హానన స్మరణోల్లంఘిత వాఙ్మయాంబుధియైన తాను ముందున్నా నన్నాడు. అనగా వారందరితోను వాదించి గెలువగలిగిన పాండిత్యము తనకున్నదని పండితుని తాత్పర్యము. పండితరాయలవారు గర్వమున్న భావమునకిచ్చిన యుదాహరణ శ్లోకమున ఈ మహీతలమున తనకంటె యతిశయుడు పండితుడు లేడన్న తాత్పర్యములో నన్నాడు పండితుడు. ఈ లోకమునందలి పండితులను తిరస్కరించి స్వోత్కర్షను వెల్లడించుకొనుచున్న పండితుని భావము గర్వమే. ఈ లోకమునందలి వారిని వదలివేసిదాకా పోయిన పండితుని భావము మరొకటి యెట్లగునో స్పష్టపడకున్నది. వాగీశ వచ్చినను నామెతో వాదించి నిలువగలనన్న వాని విషయమున గర్వమింకొకమెట్టు పైకిపోయినదే గాని మరొకటి కాదు. అనగా అది పాండిత్యవీరము గాదు అదియు గర్వమున్న భావమే.

అవసరమునచ్చి కుబేరుడువచ్చి యడిగినను యిచ్చుటకు సాధ్ధ ధనమున్నన్నవాని విషయమున ధనగర్వ మెట్లభివ్యక్తమగుచున్నదో, శాస్త్రవచ్చినను వాదించుటకు సిద్ధముగానున్నానన్నవాని పాండిత్యగర్వ మట్లే వ్యక్తమగుచున్నది. పాండిత్యవీరమున్నచో ధనవీరమునున్నది. ధనవీరము వీరముగాక గర్వమైనట్లే పాండిత్యవీరమును వీరముగాక గర్వమే యగుచున్నది. పాండిత్యవీరోదాహరణమున గర్వము గుప్తముగ నుండి ఉత్సాహము ప్రధానముగా ధ్వనించుచున్నదని పండితరాయలవారనిరిగాని, ఆమాత్రపు టుత్సాహము గర్వోదాహరణ శ్లోకమునందును స్ఫురింపక పోవుట లేదు. మరియు కుబేరునకుకూడ పెట్టుబడి పెట్టగలనన్నవాని విషయమునను నుత్సాహము స్ఫురింపక పోవుటలేదు — ఇవన్నియు వీరములుగావు. గర్వమున్న భావములు. అందువలన పాండిత్య వీరమని వేరుగాలేదు.

మరియు దయావీరము దానవీరమునందును, దానవీరము ధర్మవీరమునందును నంతర్భవించుగుణము గలవి. అట్లే సత్యవీరమును. ఈ విషయమున జగన్నాథుల కాక్షేపణలేనట్లు వారి సిద్ధాంత వైఖరి స్ఫురింపజేయుచున్నది. దయావీరమునకు శిబిచక్రవర్తి కపోతశ్యేనముల కథ నుదాహరించి దయాదాన వీరముల కేక మొనర్చినట్లు రసగంగాధరమున నున్నది. నిజమున కారెండును ధర్మ స్వరూపములే కదా! అదియును గాక వారెండింటికిని గల భేదమేమి? దాన వీరుడడుగబడును. దయా వీరుడడుగబడడు, అంతే. ఇదియొకను సర్వత్ర యుండునది గాదు. దాన వీరుడును అడుగబడకయే దానము చేయుటయం దుత్సాహము చూపుట సంభవము. లోకమునందున్నది. జగన్నాథులు శిబిశ్యేన కపోతములకథ నుదాహరించినది దయావీరనిరూపణ సందర్భమున. అసలలో నా దానమున్నది. అనగా దానమునకున్న స్వయంసంపూర్ణత దయకు లేదన్నమాట. ఉన్నచో కర్ణపరముగా దాన వీరము నుదాహరించినపుడు దయావీర ప్రసక్తి వచ్చియుండెడిది. అసలు రహస్యమేమనగా దయ దానముగా పర్యవసించు గుణము కలది. ఈ గుణము నాగానందనాటకమున లెస్సగా ప్రపంచింపబడియున్నది. మలయవతీ జీమూతవాహనుల పరిణయరూప ఫలాభిముఖముగా సాగిన మొదటి మూడంకములు నదలి మాటాడుచున్నాను. నాగానందమునదయావీరము రసమని సామాన్యముగానమకొనబడుచున్నది. కొందరు శాంతి మేరసమని యనుటయు కలదు, అది వేరువిషయము. నిజము మాటాడినచో నాగానందమున నున్నది దానరూపముగ నూర్జితించినదయ. జీమూతవాహనుడు శంఖచూడునకు బదులుగా వధ్యశిల నెక్కుట కుత్సహించుచో వానికసలు దయపుట్టినదో లేదో గూడ తెలియుటకు వీలుపడదు. దయకు బదులుగా కరుణ యనవచ్చునా? సూక్ష్మముగా విచారించినచో ననరాదు. కరుణనుండి దయ పుట్టును. పరగతకష్ట నష్టరూప దుఃఖము సహింపలేని ద్రుతప్రథమమైన మనోవికారము కరుణము. అయ్యో పాపమనుట కరుణముయొక్క అభివ్యక్తి. ఈ దుఃఖనిరాస మెట్లగును? అందుకు నేమి చేయగలను? ఇట్లు చేయుదునా? — అనునది మొదలైన మనోవ్యాపారము దయారూపము. దయ చూపించినాడనగా ఏదో వినమైన మనోలక్షణ మూవాని కన్నులయందు ముఖమునందు వ్యక్తమైనదని యర్థము. జీమూతవాహనునకు దయ కలిగినదనగా నేదంవిధమైన స్థితి కలిగినదని. ఆ మాత్రము దయపుట్టుట లోకమున సామాన్యము. జీమూతవాహనుని గొప్పదనమందులో లేదు. మరియు స్వశరీరత్యాగమునకు తద్ధ్రమై యుత్సహించుటలో నున్నది. తదర్థమనగా శంఖచూడుని బ్రతికించుటకొరకు. ఇచట ఇట్లనవచ్చును. జీమూతవాహనుడు శరీరత్యాగ విషయమున నుత్సాహము చూపినవాడు కాగా, దాన వీరుడు కావలయునుగాని దయావీరుడనుట యెట్లు పొసగును — అని. నిజమే. కర్ణుడు దానవీరుడు. ఇంద్రునిచే, యడుగబడుట కర్ణుడు ఎట్లు దాన వీరుడగుట కుపస్కారకమైనదో, అట్లే జీమూతవాహనుని విషయమున శంఖచూడుని యొక్కయు ఆ వాని తల్లియొక్కయు దైన్య ముపస్కారకమైనది. అందువల్ల నే అడుగబడుటయు, అడుగబడకపోవుటయు ముఖ్యము కాదనియనుట. అట్లయినచో శరణాగతత్రాణ పరాయణత్వమనుట యేమి? ఇందుకుదాహరణముగా భారతమున శాంతిపర్వమున చెప్పబడిన కపోతకథలో బోయ "ఇచటి భూతాళిం గోలి చెదననుగాచుటకు" అని అనుట గాలిలో వన్నమాటలు. ఆ మాటనే గ్రహించి కపోతము వానినిరక్షించినదిగదా! అనగా స్పష్టముగా నడుగబడకపోయినను శరణమిచ్చుట సరమార్థము. వీటన్నిటికిని పరహితైకతత్యాగభావమే మూలము. అదే పరమధర్మము. మరియొకొక విషయము. దానమునకు బలిని నుదాహరింతురు. నిజమునకు బలి దానవీరుడా? సత్యవీరుడా? వామనుని విషయమున బలియొక్క సత్యసంధప్రమాణ తత్పరభావము యొక్క యాత్యంతిక్యము దానరూపమున వ్యక్తమైనది. సత్య వీరుడుగా హరిశ్చంద్రుడు చెప్పబడుచుండును. ఆ వాని సత్యవీరమునకు మూలము దానము. అనగా దానము మూలముగా సత్యము వెలికి వచ్చినది. బలివిషయమున సత్యసంధతమూలముగా దానమునకు ప్రాధాన్యము వచ్చినది. ఇంతకును చెప్పవచ్చినదేమనగా సత్యత్యాగ దానదయాదులన్నియు ధర్మ స్వరూపములు. అడుగబడుటయు, అడుగబడకపోవుటయు నాధారముగా స్థూలదృష్టిని దానదయా వీరములని పృథక్కరించి చూపుట యనవసరము. ధర్మ ప్రపంచము నానా ప్రకారమై చిత్రమైనది. దానదయాదులన్నియు ధర్మమునందలి యేకదేశములు. సత్యమునకు ధర్మముతో నభేదము భారతమున శాంతి పర్వమున చెప్పబడినది. సత్యము త్రయోదశలక్షణ

నరముకచ్చి కుబేరుడు వచ్చి యడిగినను యిచ్చుటకు నావద్ద ధన ... న్నవాని విషయమున ధనగర్వ మెట్లభివ్య క్తమగుచున్నదో, రెండవచ్చినను వాదించుటకు సిద్ధముగానున్నానన్నవాని విషయ విద్యాగర్వమట్లే వ్యక్తమగుచున్నది. పాండిత్యవీరమున్నచో ...రమునునున్నది. ధనవీరము వీరముగాక గర్వమైనట్లే పాండిత్య కును వీరముగాక గర్వమే యగుచున్నది. పాండిత్య వీరోదాహర ...న గర్వము గుప్తముగనుండి ఉత్సాహము ప్రధానముగా ...ంచుచున్నదని పండితరాయలవారనిరిగాని, ఆమాత్రపు త్సాహము గర్వోదాహరణ శ్లోకమునందును ధ్వనింపక పోవుట ...ు. మరియు కుబేరునకుకూడ పెట్టుబడి పెట్టగలనన్నవాని ...యమునను నుత్సాహము ధ్వనింపక పోవుటలేదు — ఇవన్నియు ములుగావు. గర్వమన్న భావములు. అందువలన పాండిత్య వీరముని ...గాలేదు.

మరియు దయావీరము దానవీరమునందును, దానవీరము ధర్మ ...మునందును న తర్భవించుగుణము గలవి. అట్లే సత్యవీరమును. విషయమున జగన్నాథుల కాక్షేపణలేనట్లు వారి సిద్ధాంత ఖరి స్ఫురింపజేయుచున్నది. దయావీరమునకు శిబిచక్రవర్తి ...తత్త్వముల కథ నుదాహరించి దయాదాన వీరముల ...క ...సర్చినట్లు నవరసగంగాధరమున నున్నది. నిజమున ...రెండును ధర్మ స్వరూపములే కదా! అదియును గాక ...రెండంటికిని గల భేదమేమి? దాన వీరుడడుగబడును. దయా ...డడుగబడడు. అంతే. ఇది యైనను సర్వత్ర యుండునది గాదు. ...న వీరుడును అడుగబడకయే దానము చేయుటయందు గుత్సాహము ...పుట సంభవము. లోకమునందున్నది జగన్నాథులు శిబిశ్యేన ...తముల కథ నుదాహరించినది దయావీరనిరూపణ సందర్భమున. ...నలో దాన మున్నది. అనగా దానమునకున్న స్వతంత్రపూర్ణత ...కు లేదన్నమాట. ఉన్నచో కర్ణపరముగా దాన వీరము నుదాహ ...చినపుడు దయావీర ప్రసక్తి వచ్చియుండెడిది. అసలు రహస్య ...మనగా దయ దానముగా పర్యవసించు గుణము కలది. ఈ గుణము ...గానందనాటకమున లెస్సగా ప్రపంచింపబడియున్నది. మలయవతీ ...మూతవాహనుల పరిణయరూప ఫలాభిముఖముగా సాగిన మొదటి ...డంకముల వదలి చూడుడు మన్నాను నాగానందమునదయావీరము ...మని సామాన్యముగా ననుకొనబడుచున్నది. కొందరు శాంత మేగసమని ...నుటయు కలదు, అది వేరువిషయము. నిజము మాటాడినచో ...నాగానందమున నున్నది దానరూపమున మూర్తీభవించినదయ. ...మూతవాహనుడు శంఖచూడునకు బదులుగా వధ్యశిల నెక్కుట ...త్సహింపనిచో వానికసలు దయపుట్టినదో లేదో గూడ తెలియుటకు ...లుపడదు. దయకు బదులుగా కరుణ మనవచ్చునా? సూక్ష్మముగా ...చారించినచో కనరాదు. కరుణమునుండి దయ పుట్టును. పరగత ...ష్టరూప దుఃఖమును సహించలేని చిత్రప్రథమమైన మనో ...కారము కరుణము. అయ్యో పాపమనుట కరుణముయొక్క అభి ...వ్యక్తి. ఈ దుఃఖనివారణ మెట్లగును? అందుకు నేనేమి చేయగలను? ...ట్లు చేయుదునా? — అనునీ మొదలైన మనోవ్యాపారము ...దయారూపము. దయ చూపించినా డనగా ఏదం వీని మైన ...శోలక్షణ మావాని కన్నులయందు ముఖమునందు వ్యక్తమైనదని జీమూతవాహనునకు దయ కలిగెనదనగా నేవంవిధ కలిగినదని. ఆ మాత్రము దయపుట్టుట లోకమున జీమూతవాహనుని గొప్పదన మందులో లేదు. మరియు ...నకు తదర్థమై యుత్సహించుటలో నున్నది. తదర్థ ...డుని బ్రతికించుటకొరకు. ఇచట ఇటనవచ్చును. శరీరత్యాగ విషయమున నుత్సాహము చూపిన ...న వీరుడు కావలయును గాని దయా వీరుడనుట

యెట్లు పొసగును — అని. నిజమే. కర్ణుడు దానవీరుడు. ఇంద్రునిచే, యడుగబడుట కర్ణుడు ఎట్లు దాన వీరుడగుటకుపకారకమైనదో, అట్లే జీమూతవాహనుని విషయమున శంఖచూడుని యొక్కయు ఆ వాని తల్లియొక్కయు దైన్య ముపకారకమైనది అందువల్లనే అడుగబడుటయు, అడుగబడక పోవుటయు ముఖ్యము కాదనియనుట. అట్లయినచో శరణాగతత్రాణ పరాయణత్వముమాట యేమి? ఎందుల కుదాహరణముగా భారతమున శాంతిపర్వమున చెప్పబడిన కపోత కథలో బోయ "ఇచటి భూతాలింగొలిచెద నను గాచుటకు" అని అనుట గాలిలో నన్నమాటలు. ఆ మాటనే గ్రహించి కపోతము వానినిరక్షించినదిగదా! అనగా స్పష్టముగా నడుగబడక పోయినను శరణమిచ్చుట పరమార్థము వీటన్నిటికిని పరహితైకతీవ్రభావమే మూలము. అదే పరమధర్మము మరియొక విషయము దానమునకు బలిని నుదాహరింతురు. నిజమునకు బలి దానవీరుడా? సత్యవీరుడా? వామనుని విషయమున బలియొక్క సత్యపదవీప్రమాణ తత్పరభావము యొక్క యౌత్కృష్ట్యము దానరూపమున వ్యక్తమైనది. సత్య వీరుడుగా హరిశ్చంద్రుడు చెప్పబడుచుండును. ఆ వాని సత్యవీరము నకు మూలము దానము అనగా దానము మూలముగా సత్యము వెలికి వచ్చినది. బలివిషయమున సత్యసంధతమూలముగా దానమునకు ప్రాధాన్యము వచ్చినది ఇంతకును చెప్పవచ్చినదేమనగా సత్యక్షమా దానదయాదులన్నియు ధర్మ స్వరూపములు. అడుగబడుటయు, అడుగబడకపోవుటయు సాధారణముగా స్థూలదృష్టిని దానదయా వీరములని పృథక్కరించి చూపుట యనవసరము ధర్మ ప్రపంచము నానా ప్రకారమై చిత్రమైనది. దానదయాదులన్నియు ధర్మము నందలి యేకదేశములు. సత్యమునకు ధర్మముతో నభేదము భారత మున శాంతి పర్వమున చెప్పబడినది. సత్యము త్రయోదశలక్షణ

ములు కేవలిగా నందు చెప్పబడినవి. ఈ దానదయాదు లన్నియు నందు గ్రహింపబడినవి ధర్మ స్వరూపములైన సత్యక్షమాదానదయాదులను పృథక్కరించి ధర్మేతరములైన వీరరస ప్రభేదములుగా గుర్తింప నవసరము లేదు మరియు వీలు లేదు. అట్లు పేర్కొనుట ప్రారంభించినచో హ్రీవీరము, ధృతివీరము, దమవీరము ఈ మొదలుగా పది పదునాలుగు భేదములను సునాయాసముగా చెప్ప వచ్చును. కాని కూడదు. అందువలన ధర్మవీరమనియే మొత్తమును గ్రహింపవలయును కానియెడల ధర్మవీరములోని అవాంతర భేదములుగా సత్యక్షమా దానదయాదులను చెప్పవచ్చునుగాని, ధర్మేతరములుగా మాత్రము చెప్పరాదు.

ఇపు డిట్లు శంకింపవచ్చును వీరరస ప్రభేదములన్నింటిని ధర్మ వీరమున లీనమగునట్లు చెప్పినపుడు యుద్ధవీరమునగూడ అందే లీనము చేయరాదా? యుద్ధము కూడ యేదో ధర్మము కొరకే జరుగును గదా? అందువలన దీనినిగూడ ధర్మవీరమున సంతర్భవింపజేసిన సరిపోవును గదా? యని. అటు చేయుటకు వీలు లేదు. యుద్ధముకూడ ధర్మము కొరకే చేయబడినను అది విశేషధర్మము. దాన దయాగుణములవలె సామాన్య ధర్మము కాదు. సామాన్యధర్మమును ధర్మమనియు, విశేషధర్మమును ఆ విశేషణముతోను లోకమున వ్యవహారము. అదియునుగాక ప్రతినాయకుడు లేనంత యుద్ధవీరము పుటగు ధర్మవీరమునకు ప్రతినాయకుని ప్రసక్తి యక్కర లేదు. యుద్ధవీరము రజోగుణ ప్రాధాన్యము కలది. ధర్మవీరము సత్త్వగుణము నాశ్రయించినది యుద్ధవీరమున నాయకుని ప్రవృత్తి యధికముగా బహిర్ముఖముగా నుండును. ధర్మవీరుని ప్రవృత్తి అంతర్ముఖముగా నుండును. యుద్ధవీరమునకున్న బాహ్య డంబరము ధర్మవీరమునకు లేదు ధర్మవీరమునకు ఆదర్శ ప్రధానము. యుద్ధవీర మవసర ప్రధానము. ఇత్యాది భేదము లుండుటను బట్టియు ప్రధానముగా ప్రతినాయక ప్రసక్తి యుండుటయు, లేకపోవుటయు మూలముగా యుద్ధవీరము—ధర్మవీరము అను అవాంతర భేదములు వీరరసము విషయమున సమంజసములే యగుచున్నవి. మరియు నా ప్రభేదము లనివార్యములు. అందువలన యుద్ధవీరమును ధర్మవీరమున సంతర్భవింపజేయుటకు వీలుపడదు— ఇపుడు మరియు నిట్లనవచ్చును. ప్రతినాయకు డుండి విశేషధర్మమైన యుద్ధముండుట వలన యుద్ధవీరము పృథక్ప్రసిద్ధమగుచున్నట్లు చెప్పబడినది గదా! రౌద్రమునను ప్రతినాయకు డుండును యుద్ధ ముండును అపూర్వ యుద్ధవీరమును రౌద్రము సంతర్భవింప జేయుట కభ్యంతరమేమని— అభ్యంతర మేమనగా వీర ముత్తమప్రకృతికము రౌద్రము కాదు. సత్త్వరజస్సులు వీరమున ప్రవర్తించును. రౌద్రమున తమస్సు ప్రవర్తించును. తమః ప్రధానమై రౌద్రము అధమ ప్రకృతికమగుచున్నదని భరతముని నిష్కర్ష. వీరము నున్న లోక సంగ్రహైక తత్పరత రౌద్రమున లేదు. సత్త్వరజోగుణ ప్రధానమైనదియు, ఉత్తమ ప్రకృతికమైనదియునైన వీరము రౌద్రమున సంతర్భవింపదు.

వసగప గంగాధరమునందలి రసధ్వని ప్రకరణమును జాగ్రత్తగా పరిశీలించినచో శ్రీ జగన్నాథులవారికి రస విషయమున ప్రభేదముల నంతగా పృథక్కరించి చూపుట యిష్టము కానట్లు స్ఫురించును. శృంగారము విషయమున విప్రలంభమునందలి పంచవిధ భేదముల నంగీకరింపనక్కర లేదనియు, సంయోగవిప్రలంభము లన్న చాలుననియు సిద్ధాంతము చేసెను. హాస్యము విషయమున ప్రాచీనాచార్య చెప్పుచున్నారని భరతముని చెప్పిన ప్రభేదముల నట్లే చెప్పను కాదనుట లుచిత మగు. మరియు మహర్షి కరుణము విషయమున చూపిన మూడు భేదములను, భయానకమునకు చెప్పిన మూడు ములను బీభత్సమునందు నిరూపించిన రెండు భేదములను పండితరాయలవా రసలు పేర్కొనలేదు. పూర్వాచార్యు లిట్లు వ్యానిగూఢ అనలేదు. ఒక్క వీర రసమువిషయమునే కొంత చేసినది. అదియునుగాక భరతుడు చెప్పిన దానవీరమును గూర్చి తరువాతివారు కల్పించిన దయావీరమునుగూర్చియు ఇది ధర్మవీర సంతర్భవింప జేయవచ్చునుగదా? వీ విడిగా నుండవలయును? మరియు తాను కొన్నింటిని కల్పించెను ఆకల్పించుట యెట్లు దనిగా ఇట్లవాంతర భేదములను నింకను కల్పింపవచ్చును గాని మార్గమది కాదన్నట్లుగా నున్నది అందువలన రసవిషయ అవాంతర భేదములను సాధ్యమైనంతపరిమితము చేసి పరిష్కరించు రాయలవారి యుద్దేశ్యమని తోచుచున్నది. కనుకనే వీరరస ప్రభేదము లన్ని లేకనియు, కేవలము యుద్ధవీరము, ధర్మవీరము అను కలవనియు సిద్ధాంతము చేయబడినది. ఇది జగన్నాథుల వ్యా మున కనుగుణముగానే చేయబడినది. అది యెట్లో కొద్దిగా విరమింతును.

"పరపరాక్రమ దానాది స్మృతి —" యని స్వ భావమైన యుత్సాహమును నిర్వచించుచు రాయలవారు ప్ర తర్వాతి వీరరసమునుగూర్చి మాట్లాడునపుడు దానమును (దయ గూడ) ధర్మమున సంతర్భవింపజేయుటకు వీలున్నది గదా ప్రశ్నించిరి. దానము ధర్మమునందలి యేకదేశమని ఆయనకు యును. అందువల్లనే దానదయాదికమును ధర్మమున సంతర్భ చేయవచ్చుననుట. దానములో ధర్మవీరమును లీనము చేయవచ్చు లేదు. దానమే ధర్మము కాదు. ధర్మలక్షణములలో దాన మొక సాయిని నిర్వచించుచూ దానమును గ్రహించుట ధర్మ కుపలక్షకము. ధర్మశబ్దమునే యేల గ్రహింప లేదన్న పరుని యొక్క ధర్మమును స్మరించుట యన్నది పరుని యొ దానమును స్మరించుట యన్నంత స్పష్టము కాదు. పైగా ప్రపంచము చాల పెద్దది. పరుని యొక్క యెట్టి ధర్మమును స్మరించి యన్న ప్రశ్న పుట్టును. దానాది యని సమాధానము. నిర్వచ సందిగ్ధముగా నుండరాదు కనుక దానశబ్దము గ్రహింపబడినది. పరపరాక్రమ మన్నది యుద్ధ వీరమున కుపలక్షకము. పరపరాక్ర దికములు యుద్ధమునం దెట్లు పర్యవసించునో దానాదికములు ధర సందట్లు పర్యవసించును. మరియు నొక విశేష మేమనగా శబ్దము తన బహువిస్తృతమైన యర్థబోధక శక్తివలన ఒకప యుద్ధమునుగూడ బోధించిన బోధింపగలదు. అపుడు పరాక్రమ మక్కర లేక పోవలసివచ్చును కాని యుద్ధవీరమునకు పృథక్వ వార మభిప్రేతమగుటవలన పరాక్రమశబ్దమును రాయలవా రుప గించిరి. యుద్ధము రాజధర్మము దానాదికములు సర్వవర్ణ సామ ధర్మములు అందువలన విశేషధర్మమైన యుద్ధమున కుపల ముగా పరాక్రమ శబ్దమును, సామాన్య ధర్మమున కుపలక్షకమ దానాదికమును నిర్వచనమున జగన్నాథు లుపయోగించిరి. వలన వీరరసము, యుద్ధవీరము—ధర్మవీరము అని శ్రీ జగన్నాథ పండితరాయలవారి హృదయము

Printed and Published for Nageswara Rao Estates (Private) Ltd, by S. Rao
at The Andhra Patrika Press, 6 & 7, Thambu Chetty Street Madras
Editor: S. Sambu Prasad